

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

KAAN ARSLANOĞLU

POLİTİK PSİKİYATRİ

YANILMANIN GERÇEKLİĞİ > 2

İthaki Yayınları - 354
Tarih Toplum Kuram - 42
Bütün Yapıtları - 4
ISBN 975-273-139-2

Kaan Arslanoğlu / *Politik Psikiyatri*

Yayma Hazırlayan: Kaan Özkan

İthaki, İstanbul, Haziran 2005

© Kaan Arslanoğlu, 2005

© İthaki, 2005

Yayıncının yazılı izni olmaksızın alıntı yapılamaz.

Yayın Koordinatörü: Füsün Taş

Kapak Resmi: Mehmet Ulusel

Sanat Yönetmeni: İbrahim Çeşmecioglu

Sayfa Düzeni ve Baskıya Hazırlık: Cemile Öz

Kapak ve İç Baskı: İdil Matbaacılık

(Penguin Kitap Kaset Bas. Yay. Paz. Tic. Ltd. Şti.)

Cilt: Yıldız Mücellit

İthaki Yayınları

Mühürdar Cad. İlder Ertüzün Sok. 4/6 34710 Kadıköy İstanbul

Tel: (0216) 330 93 08 – 348 36 97 Faks: (0216) 449 98 34

www.ithaki.com.tr

e-posta: ithaki@ithaki.com.tr

Dağıtım:

Çatalçeşme Sok. Yavuz Han No: 26 Çağaloğlu-İstanbul

Tel: (0212) 512 76 00 Faks: (0212) 519 56 56

e-posta: ithakidagitim@ithaki.com.tr

Politik Psikiyatri

Kaan Arslanoğlu

Kaan Arslanoğlu

1959 Bartın doğumlu Düzce nüfusuna kayıtlı. Babası orman mühendisiydi. Çocukluğu ve ilköğrençliği Bartın, Karadeniz Ereğlisi, Silifke, Bilecik, Hendek, Adapazarı, Sivas ve Bursa'da geçti. 1977 yılında Cerrahpaşa Tıp Fakültesi'ne girdi ve 1984'te mezun oldu. Aynı yıl evlendi. Mecburi hizmetini Eskişehir Beden Terbiyesi İl Müdürlüğü'nde yaptı. Ardından, 1986'da Bakırköy Ruh ve Sinir Hastalıkları Hastanesi'nde psikiyatri uzmanlık eğitimine başladı ve 1990 yılında uzmanlık eğitimini tamamladı. Askerliğini Samsun, İzmir ve Ağrı'da yaptı. 2000 yılına dek devlet hizmetinde mesleğini sürdürdü, ardından özel çalışmaya geçti. Yazarlığa ilk romanı *Devrimcileri* yazmaya başlayarak 1984 sonunda adımını attı. Bu romanı 1988 Şubatı'nda yayımlandı. *In Vivo*, *Hekim Forumu*, *İnsancıl*, *Evrensel Kültür*, *Söz*, *Solak*, *Adam Sanat*, *Varlık* gibi birçok dergide makaleleri yayımlandı. Halen sekiz romanıyla birlikte, ağırlıklı olarak psikiyatri, psikoloji, felsefe ve estetik üzerine dört kitabıyla, yayımlanmış toplam 12 kitabı bulunmaktadır. Tüm çalışmalarında üstünde en çok durduğu konular politika, psikoloji, kişilik ve insan doğasıdır. Öğrencilik yıllarında yaptığı aktif siyasetin ardından, 1987 yılından bu yana İstanbul Tabip Odası'nın birçok organında çalıştı, pek çok eyleminde yer aldı. 2005 Şubatı'nda hekimlik-psikiyatri mesleğini bıraktı, yalnızca yazarlık yapmakta.

Yayımlanmış yapıtları: *Çağrısız Hayalim*, *Devrimciler*, *Yoldaki İşaretler*, *İntihar*, *Kimlik*, *Kişilikler*, *Kuş Bakışı*, *Öteki Kayıp*, *Politik Psikiyatri*, *Psikiyatri Elkitabı*, *Yanılgıların Gerçekliği*, *Futbolun Psikiyatrisi*.

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ	.13
BİRİNCİ BÖLÜM	
Psikiyatri Politik Amaçlı Nasıl Kullanıldı, Kullanılıyor?	.21
Psikolojideki Belli Başlı Yaklaşımlar Nelerdir?	.30
Biyolojik Yaklaşım; Katkıları, Eleştirildiği Noktalar	.31
Sosyobiyoloji Nedir?	.39
“Gen” ve “Kalıtım” Denilince En Sık Karşılaşılan Yanlış Anlamalar	.40
Politik-psikiyatriye ve İlgili Konulara Nasıl Bilimsel Bakabiliriz?	.44
Öğrenme Anlayışı – Artıları, Eksileri	.46
Bilişsel (Kognitif) Anlayış	.51
Sosyo-kültürel Anlayış	.54
Psikodinamik Anlayış	.56
Anti-psikiyatri Nedir?	.63
Politik Alanı Doğrudan Etkileyen Psikiyatrik Durumlar	.69
Kişilik Bozuklukları, Kişilik Sorunları, Abartılı Kişilikler ve Politika	.74
Paranoya ve Politika	.77
İnsanlar Neden Siyaset Yaparlar?	.85
Siyaset İnsanı Neden Yozlaştırır?	.88
Siyasette Yozlaşmanın Önüne Nasıl Geçilir?	.91
Siyasette Liderin Yeri	.93
Otoriteye İtaat	.98
Gruplar ve Grup Dinamikleri	.100
Kitle ve Siyaset	.105
İnsan Neden Sağcı Olur?	.108
İnsan Neden Solcu Olur?	.113
Neden Siyasi Fanatik Olunur?	.116
Politik-psikoloji Üstüne Belli Başlı Görüşler	.127
Marksizmin Politik-psikolojiye Katkıları ve Engelleri Nelerdir?	.136
Ahlak ve Siyaset	.146
Marx ve Yabancılaşma	.156
Sanat, Siyaset ve Psikoloji (Bir eseri Neden Güzel veya Çirkin Buluruz?)	.160
Spor, Siyaset ve Psikiyatri	.167

Cinsellik ve Siyaset	.173
Eşcinsellik ve Siyaset	.179
Din ve Siyaset	.182
Sosyalist Sistem Neden Çöktü?	.188
Milliyetçilik ve Siyaset	.193
Solcu Çocukları Neden Solcu Olmaz?	.193
Sola Karşı Kalıp-yargılar	.197
İnsanda Siyasi Fikirlerin Oluşumunu ve Değişimini Etkileyen Etmenler	197
Faşizmin Ülkeden Ülkeye Farklı Biçimleri	.201
Kişilik ve Siyaset	.202
Terör, Şiddet, Savaş ve Psikiyatri	.203
Cinsiyet, Feminizm ve Siyaset	.205
Okumuşlar, Aydınlar, Solcular Arasında Sağduyunun	
Oluşturduğu Bazı Önemli Kalıp-yargılar, Yanlış İnançlar	.208
Marjinal Siyasi Akımlar	.211
İşkence ve Psikiyatri	.214
Gündelik Yaşamın Ayrıntıları, Yaşam Biçimi, Kişilik ve Siyaset	.219

İKİNCİ BÖLÜM (ÇÖZÜMLEMELER)

Amaç	.227
Altanlar	.230
Hıncal Uluç	.235
Orhan Pamuk	.240
Yaşar Kemal	.249
İlhan Selçuk	.253
Ertuğrul Özkök	.261
Nihat Genç	.266
Fehmi Kuru	.272

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM (MAKALELER)

Toplumcu Gerçekdışıcılık	.281
Türümüzün En Derin Açmazı: Zeka Yetersizliği	.290
Toptan Aptalız Vesselam	.291
Sosyalistlerin Bilim Fobisi	.294
Aklın Yolu Bir Degildir	.303

Sosyalist Sosyalistin Kurdudur	.309
Doğuştan İdeler	.315
Konuyu Bağlarken	.317
Chris Knight'ın Menstruasyon Kuramı	.321
Felsefenin Güçlüğü ve Proletaryanın Kararlı Bölüğü	.328
Kapitalizm ve Şizofreni	.328
Freud'dan Lacan'a Psikanaliz	.332
Kuantum Bilinci	.335
Felsefe Siyasetin Neresinde?	.341
Seçimin Politik-psikiyatrik Değerlendirmesi	.346
Donuk Zekalı Çoğunluğun Baskı Aracı	.346
AK Parti Oyları: Hangi Tepkinin Oyları?	.349
Milliyetçilik ve Ülke Oyları	.351
CHP ve Kemal Derviş	.354
Sosyal-demokrasi Dışı Sol	.355
Solun Boynuna Bağlı Taş: Kürt Milliyetçiliği	.356
Beyaz Kürtler ve Seçim	.359
İP Oyları ve Psikopatolojinin Doruğu	.361
Sonuç	.362

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

(GENİŞLETİLMİŞ BASKI İÇİN EK BÖLÜM)

Politik Psikiyatri Kitabına Tepkiler Üstüne	.365
Aysel Yurtsever'in Yazısı	.368
Feminizm ve Anarşizm	.373
Saldırgan Yazar Nihat Genç'in Yeni Bir Saldırısı	.380
Derviş'in Asıl Derdi Ne?	.405
Zurna Zırt Diyebilir	.408
Nesin'in Aptalları	.413
Şebekeler	.415
Hangisi Geçerli? Anarşizm mi, Devletçilik mi?	.432
KAYNAKLAR	.450

*Soldan ve sağdan tüm içten, iyi insanlara,
yitik temiz uğraşılara.*

“Tarih, özünde doğanın insanlaşması olan doğa tarihinin gerçek bir parçasıdır. Doğa bilimi bir gün insan bilimini içine alacaktır, insan biliminin doğa bilimini içereceği gibi; tek bir bilim olacaklardır.”

Karl Marx

“Tarihte ilk sınıf uzlaşmazlığı tekeşli evlilikteki erkek ile kadın arasındaki uzlaşmazlıkla birlikte ve ilk sınıf baskısı kadınların erkeklerce baskı altına alınmasıyla birlikte ortaya çıktı.”

Friedrich Engels

“Siyasal parti, sınıfın ancak azınlığını toplayabilir, her kapitalist toplumda, gerçekten bilinçli işçilerin ancak azınlığı meydana getirdiği gibi. Onun için, şunu da kabul etmek zorundayız ki yalnızca bu bilinçli azınlık, geniş işçi kitlelerini yönetebilir ve onlara kılavuzluk edebilir.”

V. İ. Lenin

GİRİŞ

Politik-psikiyatri nedir? Böyle bir bilim dalı var mı? Epeyce bir süre kitap taradım, internetten baktım, politik-psikiyatri adlı bir disipline rastlayamadım. Öte yandan, yıllardır bu konuda bir inceleme yapmak ve yazmak istiyordum. Politik-psikoloji diye bir alan var. Böyle bir kavram kullanılıyor; çok sayıda olmasa da o izlekte bazı kitaplar yayımlanmış. Bu tür kitaplar ilgimi çekerti. Ancak, politik-psikiyatri diye bir şey yok! Politik-psikiyatri denilince, psikiyatrinin devlet eliyle muhaliflere karşı bir baskı aracı olarak kullanılması anlaşılıyor. Konunun bu yönüne de ileride değineceğim, ne var ki, benim söz konusu kavramdan anladığım hayli farklı. O da şu:

Politik-psikolojinin ilgimi çektiğini belirtmiştim. Bilindiği (ya da bilinmediği) gibi psikoloji, sosyal bilimlerin bir alt anabilim dalı olarak, insanın normal ve normal dışı ruhsal süreçlerini ele alır. Ruhsal süreçten anladığımız duyumsama, algı, düşünce, duygu, davranış gibi akılla, beyinle ilgili süreçlerdir elbette; metafizik akıl yürütmeler değil. Psikoloji bunları incelerken daha çok, normal olanla ilgilenir. Psikiyatri ise, (yatri) ekinden anlaşılması gerektiği üzere hekimliğin bir dalıdır. Ağırlıklı olarak

normal dışı ruhsal süreçlerle ve onların tedavisiyle ilgilenir. Bu arada tüm tıp dallarında olduğu gibi normal dışının tanınması için normalin de iyi bilinmesi gerekir. İşte, psikiyatri hem normal olanın iyi bilinmesi gereğinden hem de koruyucu ruh sağlığı da alanını doğrudan ilgilendirdiğinden kendini salt anormal olanla sınırlamaz. Bunların politikayla ilişkisine gelince:

İnsanlığın politikası binlerce yıldır bozuk. İnsan kendini gereği gibi yönetemiyor. Türlü nedenlerle çıkan savaşlarda milyonlar yaşamını yitiriyor. Hastalıklarla, açlıkla bir türlü başa çıkamıyor; bunlarla başa çıkılması için sunulacak kaynaklar küçük bir azınlığın aşırı tüketimiyle heba ediliyor. Baskı, terör ve aldatma yirmi birinci yüzyılın başında hâlâ siyasetin başat araçları. Çevre kirliliği, doğal kaynakların hızla tüketilmesi, deneimsiz nüfus artışı dünyanın geleceğini tehdit ediyor. Tüm bunlar yönetenlerin umurunda değil, yönetilenlerse aymaz, miskin; ayağa kalktıkları zamansa genellikle birbirlerini boğazlamak için ayağa kalkıyorlar. Özetle bir çılgınlık sahnesinde yaşıyoruz. Evet, bu çılgınlık temelde tümüyle normal psikolojik süreçlerden kaynaklanıyor. İnsanın normal yapısı bu gariplikleri, bu mantıksızlıkları üretmek için normal dışına çıkmaya çoğun gerek duymuyor. İnsanın olağan durumu bu!

Fakat başka bir noktadan baktığımızda normal olarak kabul edilen düşünce, duygulanım ve davranışların genellikle normal dışı (patolojik) olduğu yargısına da pekâlâ varabiliriz. Politik-psikolojik metinlerde söz konusu olgular bazen normal yanı, bazen patolojik yanı öne alınarak incelenir. Bense farklı bir şey demek istedim. Aslında çoğu normal kabul edilebilecek olguları patolojik yanlarını öne alarak incelemek. Gerçi entelektüellerde, az çok psikolojiye ilgi duyanlarda ve hatta sıradan insanlarda her normal davranışı ruh hastalığına yorma eğilimi zaten var-

dır. Elbette benim yaklaşımım bu yaklaşımın destekçisi değil, eleştirisi de olmak zorundadır. Konular açıldıkça bununla ne demek istediğimi açıklamaya çalışacağım. Bilindiği gibi normal kavramı göreliliği gösterir. İlk duyduğumuzda, normal eşittir olması gereken ya da normal eşittir iyi gibi bir algıya varırız. Gerçekte normal demek, olması gereken ve iyi demek değildir, büyük çoğunluğun benimsediği, yaptığı demektir, alışılmış olan demektir. Ya alışılmış olan; aptallık, delilik ya da psikopatlıksa?

Burada psikiyatrinin alanına giriyoruz. Gerçi tanı aşamasında tıkanıp kalıyoruz, tedaviye geçemiyoruz. Konu toplumsaldır ve toplumsal hastalıklara toplumsal ölçekli tedaviler gerekir. Yine de tanı konması, hastalığın nedenlerinin bulunması tedavi için de başlangıç oluşturur. Zaten pek çok psikiyatrik hastalıkta hastalığın hastaya anlatılması, o konuda ayrıntılı bilgi verilmesi yalnızca tedavinin parçası değildir, aynı zamanda tedavinin özüdür de çoğu durumda.

Psikiyatrinin sosyal-psikiyatri denilen bir alt dalı vardır. Psikolojinin sosyal-psikoloji denilen bir alt dalı olduğu gibi. Bu incelemede sosyal-psikolojiden bolca yararlanacağız. Politik-psikoloji de sosyal-psikolojinin bir alt disiplini olarak kabul edilebilir. Politik-psikiyatri kavramını ise belki ilk kez burada göreceksiniz. Onu da sosyal-psikiyatrinin bir alt disiplini olarak görebiliriz belki. Sosyal-psikiyatri daha çok, çeşitli psikiyatrik hastalıkların sosyal yönleriyle ilgilenir ya da toplumun, toplum içindeki alt grupların ruhsal sağlığı ile ilgili sorunlarla.¹⁻² Politika ya pek özelleşmemiştir. Bu incelemede özelleşmeye, özgün yorumlara varmaya çalışacağım. Politik-psikiyatri kavramını belki ilk kez burada göreceksiniz demiştim, o noktada bir parantez açmak gerekir. İlk bölümün ilk sorusunun yanıtında işleneceği gibi politik-psikiyatri kavramının aslında kötü bir anlamı

var; ilk başta söz etmiştim; psikiyatrinin politik amaçla kötüye kullanımı. Hemen belirtelim, bu konuya, ilgili başlıkta kısaca değinilecek; ama kitabın teması asla bu değil, psikiyatrinin politik amaçla kötüye kullanımı değil, iyiye kullanımını sağlamaya çalışmak.

Önceki kuramsal kitabım olan *Yanılmanın Gerçekliği* insanın neden yanıldığını, neden yanlış ve tutarsız düşündüğünü birey ve toplum temelinde inceliyor, konuyu siyasete, estetiğe, ideolojiye sıklıkla bağlıyordu. Dergilerde çıkmış ortak konulu makalelerimi içeren o kitap, kişiliğin belirleyiciliği tezini ortaya atıyordu. Bu kitapta da aynı tez geliştirilecek. Ancak, *Yanılmanın Gerçekliği*, yanılmanın nedenlerini daha çok, normal süreçler açısından ele alıyordu. Bu kitabın yönelimi, yanılmayı ve siyasi yanlışları daha çok, normal dışı süreçler açısından ele alma doğrultusunda.

Siyaseti psikiyatrik bağlamda ele almayı nicedir düşünmekteydim. *Kuş Bakışı* adlı roman çalışmam bittikten sonra o alanda okumayı hızlandırmıştım. Ama başlangıçtaki niyetim, bu çalışmayı bir roman formu içinde değerlendirmektir. Kuramsal bir incelemeyle romanı birleştirmeye çalışmak ilginç bir deney-deneyim olacaktı ve başarabilirsem iyi bir sonuç çıkabilecekti. Belki alışılmış roman biçiminden zevk alanlar çalışmayı yadırgayacak ve beğenmeyecekti. Bunu göze almıştım. (Nasıl olsa iyi roman-kötü roman'dan o kadar az insan anlıyor ki!) İşe bir yerden başlamak gerekiyordu; taslağı da hazırlamaya koyulmuştum. Bu kitabın son bölümündeki eklerde yer alan "Toplumcu Gerçekdışıcılık" adlı yazım, süreci birden değiştirdi. *Adam Sanat* dergisinin "Edebiyatın Topluma Dönük Yüzü" dosyası için yazılmış bir makaleydi sözünü ettiğim yazı. Bu makaleye gelen tepkiler üzerine (çoğu olumsuz tepkilerdi) kapsamlı bir yazı daha yazmam

gerekti: "Türümüzün En Derin Açmazı: Zeka Yetersizliği" Bunu aynı dergide yayımlanan iki yazı izledi ve elinizdeki kitaba başlamış oldum.

Evet, siyaseti en çok etkileyen üç psikiyatrik durum: Zeka yetersizliği, kişilik bozuklukları ve paranoya. Ayrıca başka psikiyatrik bozukluklar. Normal süreçlerle birlikte bu patolojik süreçlerin işleyişini, sonuçlarını örneklerle birlikte görmeye, anlamaya çalışacağız. Siyaset de, psikiyatri de yayılıcı, nüfuz edicidir (içerici). Felsefe-ideolojiyle, estetikle, günlük yaşamla iç içe geçmişlerdir, sürekli karşılıklı iletişim içindedirler. Konu bu yüzden değişik alanlara da yayılabilecektir.

Birinci bölümde, öne çıkan konu başlıkları ve sorular altında, alan tüm yönleriyle ele alınacaktır. İkinci bölümde, örnek olmaları ve irdelemeleri derinleştirmeleri için metinler çözümlenecektir. Üçüncü bölüm, az önce sözünü ettiğim makaleleri de içeren ek makaleler bölümüdür.

En yalın anlatımla elinizdeki kitap, insanın bireysel, toplumsal ve tür olarak her alandaki duygu, düşünce, tutum ve etkinliklerinde kişiliğin ve zekanın belirleyiciliği kuramını işlemektedir. Bu kuram pek çok düşünür ve birçok bilimsel bulgu ve bilgidен esinlenerek oluşturulmuş tümüyle özgün bir kuramdır. Başlıca temellerini evrim, genetik, sosyo-biyoloji üstüne bilgilerimiz ve Marksçılık oluşturur.

Umarım ki, kitap kafalarda soru işaretleri bırakır, sağlıklı bir tartışma başlatır. Daha önceki kitaplarımla ve makalelerimle bunu yeterince başaramamıştım. Oluşan soru işaretleri, kalıpyargıların zorlaması ve günlük yaşamın hayhuyu ile kısa zamanda silinip gidiyordu. Tartışma yerine de kalıpyargı tepkileri alıyordum. Bunlar çoğun, yazıları doğru dürüst okumamış, okusa da anlamamış kişilerden geliyordu. Tartışma yerine binlerce kez te-

kerlenmiş beylik itirazları getiriyorlardı önüme, ki herkes bildiği için ben de onlar kadar biliyordum aynı nakaratları. Genellikle uzun bir emek harcaması sonucu ürettiğim, diyelim birkaç ayımı verdiğim bir makaleye birkaç dakikada düşünülmüş bir sözle veya en çok birkaç saatte yazılmış bir makaleyle yanıt buluyordum. Sonuçta önceki yazılar ve kitap (*Yanılmanın Gerçekliği*) çok az sayıda insanda değer buldu (zaten kendi savım gereği de bununla yetinmek durumundayım), okuyanların az bir bölümünde oluşan hafif bir kuşku (o da iyi), pek çok insanda oluşan tatsızlık duygusuyla ve öfkeyle karşılandı. *Politik Psikiyatri* de öncekiler gibi bundan sonraki olası baskıları için eleştirilere, katkılara, sorulara, emek harcayarak oluşturulan fikirlerden doğan tartışmaların sonuçlarına açıktır.

2003 Ocak sonu

Birinci Bölüm

Psikiyatri Politik Amaçlı Nasıl Kullanıldı, Kullanılıyor?

Psikiyatrik yetke, toplumları yönetenlerin dikkatini çekmiştir, çekmektedir. Yönetenler yönetmelerini kolaylaştırıcı her araca başvururlar. Psikiyatri bu araçlardan biridir. İnsanları normalleştirmek, uyumlarını arttırmak, uysallaştırmak zaten psikiyatrinin doğal görevidir. Psikiyatri ve psikiyatristler işlerini yaparken zaten kendiliğinden, yönetenlerin yararına katkılar sağlarlar. İnsanların tek tek mutlu olmaları, öfkelerini denetim altında tutmaları, ümitsizliğe kapılmamaları, kendilerini bir şekilde iyi hissetmeleri kaçınılmaz biçimde çelişkileri yatıştırıcı sonuçlara yol açar. Bu da yığınlara yansıdığı anda genelde muhalefetin işini zorlaştırır, iktidardakilerin işini kolaylaştırır. Psikiyatrinin doğal yatıştırıcı işlevi, o yüzden muhaliflerin uzun süredir eleştiri konusudur.

Anti-psikiyatri akımının psikiyatriye itirazı başka şeylerin yanı sıra bir de bu nedenledir. Anti-psikiyatri akımının içinde sayılmayan birçok başka düşünür de psikiyatriyi aynı yönden eleştirir-

mehtedirler. Psikiyatri, yapısından gelen böyle bir temel kusurla malul olsa bile, onun kimin elinde bulunduğu ve nasıl kullanıldığı da önemlidir. İyi ellerde bulunan ve uygun kullanılan psikiyatri pekâlâ muhalefetin çabalarına da katkıda bulunabilir, hem kuramsal, hem pratik anlamda. Muhalif insanların aklını iyi kullanan, depresyona, ümitsizliğe düşmemiş, öfkelerini soğukkanlılıkla denetim altında tutabilen bir ruhsal yapıya getirilmesine yardım edebiliyorsa, psikiyatri muhalefetin de işine yarıyor demektir. Öte yandan, çelişkileri arttırma adına insanların daha çok acı çekmesine göz yummak ya da bundan yararlanmak hangi muhalefete, ne kadar başarı getirir? Psikiyatri, tıbbın bir dalı olarak hastalıkları iyileştirmek, acıları dindirmek zorundadır. Bacağı kırılmış bir insanı tedavi etmek nasıl bir ortopedistin göreviyse, ruhu incinmiş bir insanı tedavi etmek de psikiyatristin işidir.

Tüm eleştirilere karşın psikiyatrinin yararının dokunduğu önemli bir oranda hasta ve hasta yakını bulunmaktadır. Zararları dokunmamakta mıdır peki? Kuşkusuz, zararları da çoktur. Bu zararlar iki kaynaklı, iki boyutludur. 1- Psikiyatristlerin kişisel yetersizlikleri, yanlış anlayışları, kötü anlayışları ve hataları nedeniyle oluşan zararlar. 2- Psikiyatrinin psikiyatri oluşundan kaynaklanan zararlar. Birinci düzlemdeki zararları azaltmak için kişisel yetersizliklerle ve kişisel anlayışlarla mücadele edilir. Bu hem meslek içinden yapılır hem de meslek dışı tüm kesimlerin bilgi ve bilinç temelindeki itirazlarıyla güç kazanır.

Yine de psikiyatrik hastalıklar birçok durumda tıpkı iltihaplanmış bir apandis gibi, bırakınız doğal haline ne olacaksa olsun, denemeyecek hastalıklardır. Psikiyatrik hastalıklar kişinin kendisine zarar vermektedir (insanların iş verimleri düşmekte, insanlar işlerini yitirebilmekte, eşleri veya sevgilileriyle ayrılabil-mekte, kendilerini sakatlayabilmekte, intihar edebilmekte, böy-

le şeyler gerçekleşse de, gerçekleşmese de yaşam kaliteleri belirlenim düzeyinde düşmektedir), ayrıca yakın çevrelerine, ailelerine ve topluma büyük sıkıntı ve zararlar vermektedirler. Psikiyatri, açıktır ki, bu zarar ve sıkıntıları azaltmakta, yatıştırmakta, acıların bir ölçüde dindirmektedir. Bundan yüz yıl önce yapılan cerrahi müdahalelerin çoğu çeşitli nedenlerle başarısızlıkla sonuçlanıyordu; ama oranı düşük kalsa da bir bölüm insan kurtulduğuna göre kimse cerrahlığın gereksiz ya da ortadan kaldırılması gereken bir tıp dalı olduğunu düşünmüyordu. Psikiyatriyi de böyle ele almak gerekir.

Psikiyatrinin psikiyatri oluşundan kaynaklanan zararların birinden az önce söz ettim: Genel yatıştırıcı etkisi ve bunun iktidarların işine gelmesi. Bu düzlemdeki zararlı başka bir etkisi onun yetke oluşu, yetke yaratıcı bir işlevi bulunuşudur. Psikiyatristlerin toplumlarda zaten hiç de az bulunmayan yetkeler (otoriteler) arasındaki yerlerini almaları, bu yetke politik amaçlı kullanılmasa bile, kişiyi ve toplumu sindirici etkiler yaratır. Babanın, öğretmeninin, imam ya da papazın, komutanın, valinin, hâkimin, polisin yanına bir de psikiyatrist oturur. Psikiyatristler yetkelerinin tadını çoğunlukla sonuna dek çıkaran insanlardır. İşin tuhafı, ne kadar güçlü, ne kadar otoriter görünürlerse hem hasta sayıları, hem iyileştirme başarıları artar. Ancak, tek tek olguların iyileşmesi için çoğu durumda yararlı olan bu baskıcılık, sindiricilik, toplum katında insan etkinliğini azaltıcı bir etki gösterebilir, göstermektedir.

Başka bir yönden de psikiyatri genelde insandaki doğruları, ahlakı, erdemi arttırma gibi bir yükümlülük koymaz önüne. Aksine, kişide ne varsa, ne sağlamsa, onun üstünden yapıyı güçlendirmeye çalışır; bu anlamda, kişi yanlış bir kişiye, onu daha güçlü bir yanlış kişi haline getirir. Toplumda çoğunluğun yan-

lılardan, yanlış kişilerden oluştuğu göz önüne alınırsa psikiyatrinin, yanlışları güçlendirdiği sonucuna varılabilir. Etik ve felsefi bir sorun olan bu sorun başka bir anlamda da kaçınılmazlıktır. Genel olarak tıp da aynı etik sorunun kıskacında değil midir? Savaşlarda, kalkar kalmaz yeniden savaşacaklarını bile bile insanları iyileştirmek zorunda değil midir, barışta da yaptığı farklı bir şey midir? Dünyadaki açlık sorununu, nüfus patlaması sorununu bildiği halde çocuk ölümlerini azaltmak, yaşlanmaya çare bulmak için boğuşmaz mı?

Anti-psikiyatri akımı ve ondan az çok etkilenenler zaman zaman anarşist, nihilist, bilim karşıtı abartılara sürüklenseler de psikiyatrinin durup zaman zaman kendi kendini düşünmesi, kendi kendini toparlaması için katkıda bulunmuşlardır.

Psikiyatrinin doğrudan politik amaçlı kullanılışı sorununa gelince. Ekranlara çıkıp politik olaylar ve kişiler hakkında yorumlarda bulunan psikiyatristler eğilimin yalnızca bir örneğidir. Devletin güvenlikle ilgili gizli birimlerinin politik olaylar ve terör konusunda psikiyatristlerin, psikologların bilgilerine başvurduğu bilinir. Türkiye'de geçmişte işkenceli sorgulara zaman zaman psikiyatristlerin de katıldığı ya da sorgu ve bilgi alma teknikleri konusunda ilgili birimleri uzmanlıklarıyla aydınlattıkları söylenirdi. Bazı psikiyatristlerimizin kafa yapısı ve ilişkileri göz önüne alındığında, söz konusu iddiaların söylenti boyutunda kalmadığı kuvvetle tahmin edilebilir. Nitekim, bazı aşırı sağcı akademisyenlerin (HZİ Vakfı, Turan İtil, Ayhan Songar vs.) aşırı sol tutuklular üstünde rızaları dışında araştırma yaptıkları, ilgililerin kendi yayınlarıyla belgelenmiştir.³

Batı'da da psikiyatrinin bizdekinden çok daha önce ve çok daha sistemli olarak politik amaçlı kullanıldığına ilişkin bilgiler vardır. Politik liderler ve haber alma örgütleri psikiyatristlerin bilgi-

lerinden ve uygulamalarından sistemli şekilde faydalanırlar. Sosyal-psikoloji ve daha az olmak üzere sosyal-psikiyatri metinleri politikayla ilgilidir. Bireysel psikiyatri de az önce söz ettiğimiz doğrultularda kişiyi ve toplumu hem bireysel, hem sosyal ölçekte zor altına sokar. Bu zora karşı anti-psikiyatri akımının başını çektiği geniş bir muhalefet ortaya çıkmıştır. Nitekim, psikiyatrinin entelektüeller arasında gözden düşmeye başladığı 1960'lı yıllardan itibaren konunun değişik yanlarını ve psikiyatrinin baskıcı yönünü işleyen çok sayıda filmin çekilmesi rastlantı değildir. (*Şok Tedavisi, Deli Gömleği, Çılgın Bir Ev Kadınının Güncesi, Genç Borsacının Düğünü, Güzel Bir Delilik, Guguk Kuşu, Aşk Hastası, Birdy* vs.)⁴ Yine de, değindiğim danışmanlık hizmeti dışında, politik unsurların psikiyatrik baskı altında tutulması Batı'da sistematik değildi. Elimizde politik muhaliflerin sistemli şekilde akıl hastanelerine kapatıldığına değgin herhangi bir bilgi yoktur. Ama bazı muhaliflere karşı bu bir tehdit unsuru olarak kullanılmış olabilir.

Sözgelimi, bu kitaptaki temalarla çok yakın temada eserler veren Reich'in durumu özeldir. Wilhelm Reich klasik psikanaliz ekolünden ayrıldı, çok özgün ve ilgi çekici eserler vermeye başladı. Cinselliği tezlerinde en önemli yere oturttu. Ancak, yaşamının sonlarına doğru bu konudaki abartılı fikirleri daha da abartılı hale geldi. Reich akıl hastalığına, muhtemelen paranoyaya yakalanmıştı. Eksikliği akıl hastalıklarına ve kansere yol açan "orgon" adını verdiği bir enerjiye, kozmik enerjiye kafayı takmıştı. Reich'in orgonomy araştırmaları, orgon enerjisini toplayan bir makine (orgon kutusu) üretip bunu piyasada satmaya kadar vardı. Amerika'nın soğuk savaş yıllarında zaten komünist geçmişi, solcu fikirleri ve cinselliği öne çıkaran çalışmalarıyla çok tepki toplamıştı. Psikiyatrik tedavi gördü (çoğun zoraki), dolandırıcılıktan mahkemeye çıkarıldı ve hapse atıldı, cezaevinde öldü.

Politik yönü ne kadar ağırlık taşır tartışmalıdır; ama psikiyatri, bir tür hastalık ve sapıklık saydığı eşcinselliğe karşı da otuz yıl öncesine kadar önemli bir baskı ve tehdit aracıydı. Psikiyatrinin bu yöndeki işlevi günümüzde azalmıştır.

ABD ve İngiltere başta olmak üzere birçok ülkede kırklı yılların sonlarında ve ellili yılların başlarında çok yaygın uygulanan psikoşirürji teknikleri de (prefrontal lobotomi-transorbital lökotomi) politik amaçlı psikiyatrik baskı aracı olarak sayılabilir. Yıl da ortalama beş bin kişiden yaklaşık elli bin kişiye lökotomi uygulandığı yazılmaktadır. Gerçi bunların saldırgan ve ağır akıl hastalarına, ağır psikopati olgularına uygulandığı belirtilmektedir, uygulamaya maruz kalanlar arasında, bilinen bir siyasi muhalif yoktur ama; yine de psikopatlardan hiç değilse bir bölümünün az ya da çok siyasi muhalif nitelik taşıdıkları göz önünde bulundurulduğunda, programın hiç de politik yönden yüksüz bir uygulama sayılamayacağı ortadadır. Yeni ve etkili ilaçların bulunması ve kamuoyundan gelen baskılarla söz konusu uygulama kitlesel anlamda sona erdirilmiştir.

Naziler psikiyatri ve psikolojiyi önceleri ırkçı politikalarına malzeme ve destek bulmak için kullandılar. Psikiyatride ırkçı ve genetikçi bir anlayışı savundular. Genetikçiliğin haksız yere mahkûm edilmeye çalışılması, ona bir ara Nazilerin sahip çıkmasındandır. Onlar ırklar ve milletler arasında karakter, ruhsal sağlamlık ve zeka gibi bakımlardan genetik farklılıklar bulunduğunu savlıyorlardı. (Genetik araştırmalar böyle bir bulguya ulaşmamıştır.) Naziler önceleri akıl hastalarının ve geri zekalıların kısırlaştırılması gerektiğini savundular. Sonra bunu uygulamaya geçirdiler. Daha sonra da iyileşmeyecek akıl hastalarının ve zekaca ileri derecede gerilerin öldürülmesini savundular; bunu da uygulamaya geçirdiler. Nazi psikiyatri pratiği sonucunda binlerce insana ötenazi yapıldı. (Bir

iddiaya göre en az seksen bin hastaya).⁵ Psikiyatrik bilimsel dergilerinin adı, *Irksal ve Sosyal Biyoloji Arşivi*'ydi. Münih Psikiyatri Enstitüsü bu ötenazici tutumun entelektüel merkeziydi.⁶ Birçok önemli Alman psikiyatristi bu kuramı destekliyor, hatta uygulamasını yapıyordu. Ülkenin birçok akıl hastanesi ötenazi merkezi haline getirildi. Ancak, tüm bu kuram ve uygulamalar psikiyatrinin politik bakışla çalıştırılması anlamına geliyordu, psikiyatrinin politik amaçlarla (en azından yaygın ve sistemli olarak) kullanıldığına ilişkin bilgiler bulunmamaktadır. Fakat psikoloji ve psikiyatrinin ırkçı görüşlere kuramsal malzeme sağladığı söylenmektedir. Bu da ilk kez Almanya'da değil, Amerika'da görülmüş ve sonra kıta Avrupası'na yayılmıştır. Almanlar o tür görüşleri sonradan benimsemiş, ama çok daha sistematik ve yaygın şekilde uygulamışlardır.

Olgunun Amerika'da ilk ortaya çıkışı, Amerika'ya göçün hızla arttığı 20. yüzyıl başlarındadır. Eski Amerikalılar muhafazakâr bir tavırla toplumlarını, kültürlerini korumaya çalışmışlar ve yeni gelenlerin, kültürsüz olmakla kalmayıp geri zekalı ve akıl hastalıklarına eğilimli olduğunu da kanıtlamaya uğraşmışlardır. İlk zeka testleri de bu amaçlar için kullanılmaya başlamıştır, ordunun Birinci Dünya Savaşı'nda askere alma işlemlerinde kullanmasının yanı sıra. Söz konusu testler, yeni gelenlerin hakikaten geri zekalı olduğunu kanıtlamış, ama yerli Amerikalıların onlardan pek ileride olmadığını da göstermiştir.⁵ Akıl hastalıklarının kalıtsallığı üstünde çok durulmuş ve bazı aşağı ulusların akıl hastalıklarına başka uluslardan daha yatkın olduğu psikiyatrik bir söylemle kanıtlanmaya çalışılmıştır. (Ancak, ciddi psikiyatrik çalışmalar böyle bir kanıt sağlamamıştır.) Öjeni (iyi doğum) denilen kavram yaygınlaşmış, akıl hastalarının, sakatların kısırlaştırılması yönünde görüşler kuvvetlenmiş ve Amerika ve İngiltere'de bunun uygulamaları başlatılmıştır.

Ancak, bu konularda, özellikle sol siyasi kesimde, sapla samanın birbirine karıştırıldığını görüyoruz. Irkçıların, muhafazakârların, sonra da Nazilerin öjeniye, biyolojik-psikiyatriyi, kalıtımı, dolayısıyla akıl bozukluklarının organik kökenini önemsemeleri; bilime yakın durması gereken birçok insanda biyolojik-psikiyatriye, öjenie, kalıtım ve genetiğe karşı haksız önyargılar doğurmuştur. Nazilerin ve sonra da komünistlerin aşın akılcılığı, geniş bir muhalif kesimde akıldışıcılığın yüceltilmesi sonucunu doğurmuştur. Psikodinamik akımın solda güçlenmesinin en önemli nedeni budur. Idealist temelli ve akıldışı bir psikiyatrik-psikolojik akımın solda güçlenmesi, zenginlere yönelik ve uygulayanları zenginleştirici bir tedavi yöntemi olarak geniş kitlelere pratik hiçbir yarar sağlamadığı halde özgürlük söylemleriyle birlikte, anılması ilginçtir. Sanırım pek çok şeyle birlikte kısırlaştırma, öjeni ve hatta ötenazi sorunları, olumlu ve olumsuz tüm yanlarıyla, önyargısız olarak tartışılabilmelidir.⁷ Faşistlikle suçlanma korkusu hiçbir şekilde akılcı düşüncüyü engellememelidir.

Çehov'un bir hikâyesinde ("Altıncı Koğuş"), bir doktor ondan hoşlanmayan arkadaşlarının kumpası sonucunda en korktuğu şeye uğrar, akıl hastaları kliniğine kapatılır.⁸ Bu eski gelekten herhalde güç almış olacak ki, Sovyetler'de ve birçok eski sosyalist ülkede psikiyatrinin, rejim karşıtlarını değiştirmek ve yıldırma için sistemli biçimde kullanıldığını görüyoruz. Öyle ki, "Griş"te de belirtildiği gibi politik-psikiyatri daha çok, eski sosyalist ülkelerde olmak üzere psikiyatrinin iktidarca kullanımını anlatmaktadır. "Psycopolitics" terimi de aynı anlamdadır, politik-psikiyatri olarak çevrilebilir.⁹ İnternette "politik" ve "psikiyatri" anahtar sözcüklerini verdiğinizde, karşınızda, sosyalist ülkelerde muhaliflere karşı uygulanan psikiyatrik kampanyalara karşı bildiriler ve raporlar görürsünüz.

Sosyalist ülkelerde düzene siyasi anlamda karşı çıkmak bir hastalık, değiştirilmesi gereken bir kişilik, tedavi edilmesi gereken bir bozukluk olarak kabul ediliyordu. Bunlar için kurulan hastanalara "özel psikiyatri hastaneleri" deniliyordu. En önemli merkez, Moskova'daki Serbsky Enstitüsü'yü.⁶ Birçok muhalif (belki hepsi değil, içlerindeki bir azınlıktır; neye göre hapis haneye veya hastaneye gönderildikleri konusunda yeterli bilgimiz yok) akıl hastanelerine kapatılıyor ve akıl hastalarıyla birlikte tedavi ediliyordu. Programın bir süre sonra tedavi etme amacını da aştığını, deli gibi muamele ederek ve akıl hastalığı tedavisi uygulayarak (ilaçlar bazen toksik dozlarda kullanılmaktaydı) delileştirme amacına sıçradığını ya da en azından bir cezalandırma uygulaması olarak kabul edilmek gerektiğini söyleyebiliriz. Böylesi uygulamalar, psikiyatri açısından kendini inkâr edici bir etik sorun olduğu gibi sosyalizme de hiçbir fayda sağlamamış, yalnızca zarar getirmiştir. O konuda Sidney Bloch ve Peter Reddaway'ın iki kitabı, *Rusya'da Politik Hastaneler* ve *Sovyetler'de Psikiyatrinin Kötüye Kullanımı* ilgili çevrelerde bilinen kitaplardır.⁶

Beyin yıkama adıyla anılan uygulamalar da buna benzer uygulamalardır. İlk kez Kore Savaşı'nda, esir düşen Amerikan askerlerine Çinlilerce uygulanmıştır. Uzun süre tecrit edilen, fiziksel ve psikolojik olarak sürekli aşağılanan, kendine ve değerlerine yabancılaştırılan kişi, bu umutsuzluk durumunda eski değerlerini inkâr etmeye, ona zorla yüklenen yeni değerleri benimsemeye başlar.

Psikolojideki Belli Başlı Yaklaşımlar Nelerdir?

Her bilim dalı gibi psikoloji de giderek gelişmiş, onu geliştiren belli başlı kişiler ve çalışmalar bu bilim dalı içinde değişik ekoller (anlayışlar-okullar-öğretiler) oluşturmuşlardır. Bu belli başlı anlayışlar psikiyatriyi de doğrudan etkilemektedir. Her öğretinin psikiyatrideki uzantısı gerek hastalıkları ya da olguları yorumlayıp nedenlerini açıklamakta gerekse tedavide farklı yollar izlemektedir. Zaten elinizdeki kitapta psikoloji ve psikiyatrinin konumuza kazandırdıklarını birbirinden ayırt etmeyip bütüncül bir bakışla olguları ele almaya çalışacağız. İleriki bölümlerdeki hemen tüm konular aşağıda aktarılacak temel anlayışların katkılarıyla incelenecektir.

Psikolojideki temel anlayışları en basitinden beşe ayırabiliriz.

1- Biyolojik anlayış: Merkez sinir sisteminin organik yapısını, değişik ruhsal işlevlerin ve ruhsal bozuklukların organik kaynağını, moleküler biyolojik genetik yapıyı ve sonuçlarını, ruhsal hastalıkların ilaçla ve başka somut (somatik-bedensel) yollarla tedavisini incelemeyi esas alır. Sosyo-biyolojik yaklaşım da bu başlık altında incelenebilir. 2- Öğrenme anlayışı: Tüm normal ve normal dışı ruhsal-akılsal süreçlerde öğrenmenin, öğrenilmiş davranışların esas olduğunu söyler, olguları anlamada ve tedavide davranışçı yöntemi ön plana çıkarır. Bu anlayışa, davranışçı anlayış da denilebilir. 3- Bilişsel anlayış: Algı, hatırlama, yorumlama, karar verme, inanç geliştirme gibi akılsal süreçleri, bu süreçlerde oluşan kalıpları, söz konusu süreçlerin normal ve anormal sonuçlarını inceler. 4- Sosyo-kültürel anlayış: Sosyal ve kültürel ortamın birey üstündeki etkilerini önemser ve bireyi-toplumu koşullar açısından ele alır. 5- Psiko-dinamik anlayış: Freud'dan kaynağını alan ego, süper-ego, id gibi ruhsal yapılar,

bunların erken bebeklik döneminden itibaren gelişimi ve bilinçaltı-bilinçdışı süreçler gibi konuları esas alır, ruhsal yapının iç-derin yapı ve işleyişlerini önemser.

Aşağıda tüm bu temel anlayışlar kısaca açılacak, katkıları, sağlam ve zayıf yanları incelenecek, konumuzla ilgili yönleri özellikle vurgulanacaktır. Birçok genel psikoloji-psikiyatri kitabında (textbook) söz konusu öğretiler geniş olarak ya da özet biçimde aktarılır. Bazen o anlayışlara getirilen eleştirilerden, akımın sakat yanlarından da söz edilir. Ancak, textbook havası içinde olabildiğince tarafsız kalmaya gayret edilir. Çünkü bu kitaplar herkese, daha çok, öğrencilere dönük akademik kitaplardır. Felsefe yanı ağır basan, öğretmenin yanı sıra ağırlıklı olarak sav ortaya koyan bu kitapta ise her yaklaşıma aynı mesafede kalmaya çalışılmayacak, tersine, çoğu yerde taraflılık belli edilecektir.

Biyolojik Yaklaşım; Katkıları-Eleştirildiği Noktalar

Canlı için ve özelinde insan için doğal yapısı mı önemlidir, çevre koşulları mı sorusuna, şu çok eski soruya, İngilizcesiyle "nature or nurture?" (tabiatı mı, yetiştirme koşulları mı?) sorusuna hâlâ çok farklı yanıtlar veriliyor. İnsanın doğası iyi midir, doğru düzgün müdür, insandaki tüm bu bozukluklar içinden mi geliyor, sonradan çevre-toplum mu onu bozuyor sorusu da aynı konuya doğrudan bağlı çok eski bir felsefe tartışması düzlemidir. İnsanda var olan bozuklukların, içinden, özünden geldiği anlayışı ilkçağdaki karşıt fikirler tartışmasından sonra ortaçağda baskın duruma geldi. Burjuva devrimlerin ve aydınlanma çağının gelmesiyle ise insanlığa güven arttı, onun değişebilirliğine, üs-

tündeki zayıflıkları, kötülükleri atabileceğine inanç yükseldi. Bu dönem, tüm bilim dallarında olduğu gibi biyolojide, tıpta da hızlı ilerlemelerin yaşandığı bir dönemdi. Ruhsal yapının bedendeki (merkez sinir sistemindeki) kaynakları tek tek ortaya çıkarılıyor, canlıların ve hayvanların temel biyolojik yapıları keşfediliyor, insanın evrimle nasıl hayvandan geliştiği kanıtlanıyordu.

Öte yandan, önce burjuva demokratik devrimcilerinin, sonra da sosyalistlerin yaygınlaştırdığı aydınlanmacı ve insan-merkezci anlayış tüm bu gelişmelerin, gereği gibi yorumlanmasını düşünsel olarak engelliyordu. Gerçi, aydınlanmacılar Darwinizmi dini sistemlere büyük darbe indirdiği için desteklediler, ama Darwinizmin daha da gelişmesini engellediler. Çünkü onlar için Tanrı ölmüştü, yeni bir Tanrı bulunmuştu: İnsan. İnsanın zayıflıkları, yetersizlikleri ve ruhsal hastalıkları onun özünden-içinden gelemezdi, mutlaka onu bozan bir şeyler vardı, bu yanlış, bu bozucu şey de yanlış yönetilen toplumlar, yanlış toplum kuralları ve düzeniydi. O yüzden, felsefede ve siyasette olduğu gibi psikolojide de insanı anlama, onun zayıflıklarını ve hastalıklarını anlama çabası, onun doğrudan kendini anlama (onu evrimsel ve biyolojik olarak anlama) çabasını önemsemeyerek bir tek yönle, onun çevre koşullarını anlama çabasıyla büyük ölçüde sınırlı kaldı. Kuşkusuz, böylesi yaklaşımların da psikoloji ve psikiyatriye önemli katkıları söz konusudur; ama kanımca zararları daha büyüktür, üstelik, aynı zararlar devam etmektedir.

Psikolojideki biyolojik anlayış evrimsel sürece büyük önem verir. Evrimsel psikoloji, insanın bilişsel kalıplarının, davranışlarının evrimsel kaynaklarını, gelişme-değişme evrelerini araştırır. Davranış genetiği, davranışlarımızın, tutumlarımızın altında yatan genetik kökeni inceler. Biyolojik yaklaşımda, hayvanların davranışlarında olduğu gibi, insanların davranışlarında da kalıtsal-genetik yapı-

ya özel önem verilir. Moleküler biyolojinin, genom incelemelerinin, kalıtsal geçiş araştırmalarının sonuçları dikkatle izlenir.

Bunlardan çıkardıkları sonuç, bazı yönleriyle ve özetle şöyledir: İnsan akıllı, doğuştan boş bir bilgisayar gibi değildir. Belli özel alanlarda yaşamsal sorunları çözmesi için yapısal olarak programlı modüllerden oluşur. Tıpkı hayvanlardaki, bir bölümü doğuştan ve öğrenmeye bağlı olmayan, bir bölümü ise kısa bir öğrenme sürecinin sonunda, hatta bir kez gördükten sonra hemen gelişen türe özgü davranış-yetenek kalıpları gibi, insanın da türüne özgü doğuştan refleksleri, akıl kalıpları vardır. Bunun hayvanlardakilerden farkı, yetenek repertuarının (listesinin-dökümünün) çok daha geniş olması ve öğrenmenin öneminin çok da kuvvet kazanmasıdır. Örneğin, insan doğuştan (öğrenmeye bağlı olmaksızın) belli fizik ve geometrik bilgilerle yüklüdür. Yapılan deneyler göstermiştir ki bebek, öğretilmeksizin seviye farklılıklarını ayırt eder, kendini düşmekten korur, eşyaların hangi durumlarda hangi hareketlerle birbirinin üstünden düşeceğini, hangi durumlarda düşmeyeceğini sezer, geometrik şekilleri tanır ve birbirinden ayırır. Bebek, şekil, kenar ve açı bilgisiyle dünyaya gelmiştir. İnsan, dünyaya doğal bir dil edinme, “dil kapma aygıtı”yla (Chomsky) gelir. Bu yüzden, bilinçli bir öğrenme, uzun süreli bir çaba söz konusu olmaksızın –başka konularda pek az gelişmiş olan zekasıyla– dilin karmaşık kurallarını kendiliğinden öğrenir ve bunları kullanır. Diller ne kadar farklı da olsa temel kuralları ve bebeğin bunları öğrenme yöntemi, şekli ve sırası büyük benzerlik gösterir. Üstelik, zekaca belirgin derecede geri çocuklar da (zeka gerilikleri çok ileri boyutta değilse) gecikmeli de olsa dili öğrenebilmektedirler. Bunlar, dil aygıtının beyinde öteki bölümlerden hayli bağımsız bir bölüm olduğu tezini desteklemektedir.

Kişilik ve davranış özellikleri bakımından farklı ortamlarda

büyütölmüş tek yumurta ikizleri üstünde yapılan araştırmalar büyük önem taşır. Bu araştırmalar değişik koşullarda yetişmiş tek yumurta ikizlerinin birbirleriyle genetik ortaklık dışında açıklanamayacak kadar benzeştiklerini göstermektedir (Bouchard, Tellegen). IQ testlerine dayanan, genetik kaynaklı fark bulunup bulunmadığını araştıran çalışmalarda, sosyal tabakalar ve ırklar arasında (siyah-beyaz) belirgin farklılıklar bulunmuş, ama bunlar yetiştirme koşullarına, çevresel etkenlere bağlanmıştır. Tek yumurta ikizleri üstündeki zeka testi araştırmalarında da yetiştirme koşullarının zekayı belirgin düzeyde etkilediğı sonucuna varılmıştır. Ne var ki, çevre koşullarındaki fark, genetik etmenin rolünü azaltmaz. Çünkü, çevre koşuluna maruz kalmamış herhangi iki genetik yapının karşılaştırması şu anki koşullarda çok zordur, hatta çoğun olanaksızdır, ancak, belli hastalıkların genlerinin bulunup bulunmadığı karşılaştırılabilir. (Genetik yapı, zigot, anne rahminde oluşur oluşmaz çevre koşullarının etkisine girmekte, dolayısıyla saf bir genetik karşılaştırma mümkün olmamaktadır.) Yine de örneğin az çok farklı çevrelerde yetişmiş tek yumurta ikizlerinin kişilik yönünden benzerlikleri, aynı koşullarda yetişen başka kardeşlerin benzerliklerinden belirgin biçimde fazlaysa genetik yapının öneminden söz edilebilir; ki araştırmalar bunu göstermektedir.

Aslında olay, genetik yapı, artı çevre koşullarının bir kişi üstündeki etkisi gibi basitleştirilecek bir olay da değildir. Genler (genotip), beslenme, doğum öncesi koşullar, doğum sonrası stresler, tüm bir yaşam boyu karşılaşılan olaylar, yetiştirme tarzı, eğitim olanakları, ilişkiye girilen kişiler vb. ayrıca, bilinmeyen etmenler, hepsi birbiriyle bir örümcek ağı yapısında ilişkiye girmekte ve kişinin bugünkü durumunu (fenotipini) saptamaktadır. Yine de insanın kişiliğini ağırlıkla genetik yapısının belirle-

diğini gösteren pek çok araştırma yapılmıştır. Bebeklerin yaşamın ilk aylarında, hatta ilk haftalarında gösterdikleri temel mizaç özelliklerinin, yaşamın daha sonraki yıllarında temel kişilik özelliklerine dönüştüğü belirtilmektedir (Field; Kagan; Thomas-Chess).¹⁰

Bugüne dek temel kişilik özellikleri üzerine çok şey yazılmıştır. Pek çok yazarın birbirinden farklı kişilik sınıflamaları vardır ve bunlar, sayıları az ya da çok bazı temel kişilik özelliklerinin grup grup, bireylerde bulunup bulunmadığına göre saptanmaktadır. Örneğin, kişilikleri, içedönük ve dışadönük diye ikiye ayırırsanız, içe veya dışa dönük olma özelliğinin bulunup bulunmadığına göre insanları ayırmış olursunuz. Bu anlamda bir ara, on altı temel kişilik özelliği bulunduğu ileri sürülmüştür. Ancak, son zamanlarda “beş büyük” denilen beş temel özelliğe göre insanları gruplamak daha yaygın kabul görmektedir. Bunlar şunlardır: 1- İçedönüklük veya dışadönüklük (dışavurumcu ya da utangaç, konuşkan-sessiz, sosyal-çekinik, maceracı-dikkatli, gösterişçi-gölgede kalıcı). 2- Nörotiklik (gergin, çabuk umutsuzluğa kapılan, dürtülerini iyi kontrol edemeyen, karamsar, çabuk kaygılanan). 3- Saldırgan (çabuk öfkelenen, söz ya da davranışla bunu belli eden). 4- Vicdanlılık (sorumlu-sorumsuz, ısrarcı-çabuk vazgeçen, kararlı-çabuk karar değiştiren, düzenli-umursamaz, vicdanlı-vicdansız). 5- Deneyimlere açıklık (yeni deneylere, değişikliklere, fikirlere yatkın olup olmamak). Kişinin değişik yaşlarında ve değişik kültürlerde bu beşli üstünden yapılan araştırmalar, söz konusu ayrımların yaşlanmayla fazla değişmediği, grupların temel özelliklerinin de kültürden kültüre pek değişmediğini ortaya koymaktadır (Costa-Mc Crae, Digman, Goldberg, Zuckerman, Kuhlman-Camac). Ayrıca, bu beş temel özellik üstünden yapılan ikiz çalışmaları, temel özelliklerin yalnızca

kültürler arasında ortak olmakla kalmayıp fedakârlık, dini inanışa eğilim, boşanmaya eğilim, fazla TV seyretme gibi daha özel niteliklerin de önemli ölçüde kalıtsal olduğunu göstermektedir. (Bouchard, Loehlin, Pedersen, Tellegen, Waller, McGue-Lykken, Plomin)¹⁰

Televizyon seyretme, boşanma gibi biri hayli yeni, öbürü hayli eski bazı tutum ve davranış özellikleri kalıtsal olarak nasıl geçebilmektedir peki? Elbette televizyon seyretme geni diye bir şey yoktur ya da boşanma geni... Fakat birtakım başka kişilik özelliklerinin bir kişide birlikte bulunması öyle bir eğilime yol açmaktadır. Bazı çalışmalar, çocuklarda anne-babanın yetiştirme tarzının ve paylaşılan ortak çevrenin bireyin sonraki kişilik gelişimine hiçbir önemli etkisinin bulunmadığını göstermektedir. (Bouchard, Loehlin, Plomin-Daniels)¹⁰ Bu tür iddiaların, insan üstüne iyimser düşünenleri neden isyan ettirdiği açıktır. Demek ki, yetiştirme koşullarını da düzeltsek, birçok insan şimdiki gibi akılca, ahlakça kötü durumda kalacaktır. Böylesi düşünceler, mesleklerini önemsiz göstereceği endişesiyle psikologların, psikiyatristlerin, terapistlerin büyük bölümünün tepkisini çekmektedir.

Biyolojik yönelimli psikoloji ve psikiyatri, ruhsal işlevlerin merkez sinir sisteminin hangi yapılarıyla, ne yolla ilişkide bulunduğunun araştırmasını yürütür. Beynin, sinir sisteminin anatomisi, fizyolojisi (işleyişi), biyokimyası, moleküler yapıları araştırılır; hangi hastalıklardan hangi değişiklikler sorumludur, bulunmaya çalışılır. Bugün birçok hastalıkta belirgin organik neden gösterilebilmektedir. Bunlara organik kaynaklı ruhsal bozukluklar denilir. Organik kaynak çok net gösterilemiyorsa o tür hastalıklar “işlevsel ruhsal bozukluklar” diye nitelenir. İşlevsel hastalıkların da bazılarında mikro düzeyde değişiklikler gösterilmektedir. İleride işlevsel hastalıkların tamamının net

olarak organik (yapısal) kaynağı gösterilebilecektir. O zaman mikro düzeyde oluşmuş yapısal değişikliklerin, hastalığın ne kadar sebebi, ne kadar sonucu olduğu konusunda da çok daha açık bilgilere ulaşılabilecektir. Ruhsal hastalıklarda ilaç tedavisi de biyolojik psikiyatrinin temel ilgi alanlarından biridir. Birçok ilacın işlevsel denilen (bazılarına göre ise yalnızca ruhsal-psikolojik kökenli olarak kabul edilen) ruhsal hastalıklara belirgin ölçüde iyi gelmesi, biyolojik anlayışı destekleyen gerçekliklerden başka biridir.

Bu anlayışın psikolojiye ve insanı anlamaya katkıları nelerdir? Her şeyden önce insanın doğası, kişiliği ve davranışları üstündeki çevre etkenlerini abartıcı yaklaşımlara bir set çekmiştir. Bu arada eğitimin, psikolojinin vb. gücünü aşan boyutlarda önemsenmesinin önüne geçmiştir. Eğitimin, psikolojinin, siyasetin vb. sınırları, bu yeni anlayışla çok daha gerçekçi bir bakışla yeniden çizilebilir. Böylece, biyolojik yönelimli psikiyatri, insan üzerine daha doğru, ayakları daha yere basan ve daha dürüst bir anlayışın hâkim olmasına katkıda bulunmuştur. Psikolojik işlevlerin düzgün yürümesinde bedensel sağlığın önemli rolüne işaret etmiştir. Akıl ve duygulanımla ilgili birçok hastalıkta biyolojik etmenin daha iyi anlaşılmasına ve bu tür hastalıkların daha kolay tedavi edilmesine yol açmıştır.

Söz konusu öğretinin yol açabileceği sakıncalar ise şunlardır: Önceki paragraflardan birinde belirtildiği gibi insan üstünde saf genetik etkili bir özellik bulmak olası değildir, çünkü genetik kod muhakkak çevre etmenleriyle bir biçimde ve bir düzeyde etkileşmektedir. Bunu hesaba katmadan genetik etkinin önemini kavramak, bazılarında daha sonraki her şeyi salt genetik kaynaklı olarak açıklama abartısına yol açabilmekte, bazen salt çevre koşullarına tepkiden kaynaklanan davranışlar

bile genetik kaynaklı görülebilmektedir. Öte yandan, hem ruhsal hastalıkların, hem normal insan davranışlarının açıklanmasında genetik etki dışındaki etmenler göz ardı edilebilmekte, erken yargılara varılabilmektedir. Yine bilindiği gibi, değişik çevre koşulları, örneğin uygunsuz çevre koşulları, merkez sinir sisteminde biyolojik değişiklikler yapabilmektedir, örneğin tam olarak tecrit edilip uyaransız bırakılan hayvanlarda ve insanlarda sinir hücreleri arasındaki iletilerde anormallikler oluşmaktadır. Biyolojik bakış, esasında bunları da inceleyip ortaya koymakla birlikte bazı indirgemeci bilim insanlarında bazen sosyal-çevresel etkilerin öneminin küçümsenmesine yol açabilmektedir.

Genetik etkinin öneminin kabul edilmesi ya da bunun yadsınması, benzeri tepkilere, tutumlara yol açabilmektedir. Şöyle ki: Bu önemin kabul edilmesi, beraberinde doğal olarak psikolojinin, eğitimin, çevre düzenlemelerinin, örgütlenmenin, siyasetin vb. etki güçlerinin sanıldığı boyutta olmadığına kabul edilmesini gerektirir. Bundan çıkarılabilecek mantıklı sonuç, bir şeyleri düzeltmek ve iyileştirmek istiyorsak, etkileri, gücü sınırlı bu alanlarda daha çok, daha gayretli, daha akılcı, daha ekonomik, daha sabırlı çalışmamızın zorunluluğunun da kabul edilmesidir. Ama aksine, bir kez genetik etkinin ağırlığının kabul edilmesi durumunda, her türlü sosyal alanda çalışmanın artık gereksiz hale geleceği gibi bir saplantıya kapılmaktadır. Bu yanlış anlayışı, hem genetik ağırlığı reddedenlerin hem de bunu onaylayanların önemli bir bölümü paylaşmaktadır. Herhalde o da türümüze özgü anlayış yetersizliğinden ve muhakemede kolaycılığa kaçma alışkanlıklarımızdan kaynaklanmaktadır.

Sosyo-biyolojinin öncülerinden Wilson'a göre genler, kültürümüzü, sahibinin köpeğin zincirini tuttuğu gibi tutmaktadır.

Bu anlayışı artık, hemen herkes kabul etmektedir. Ancak, zincirin ne kadar uzun olduğu üzerine tartışmalar bitmemektedir. Bazıları çok uzundur derken, sosyo-biyolojistler genellikle çok kısa olduğunu söylemektedirler.

Sosyo-biyoloji Nedir?

Sosyo-biyoloji, insanın her türlü bedensel-ruhsal özelliğine, sosyal tavırlarına evrimsel açıdan bakarak biyolojik ağırlıklı açıklamalar getirmeye çalışan bir disiplin, bir bilim ekolüdür. Sosyal davranışın biyolojik temelini sistematik olarak incelemesidir. Hayvan davranışlarının, hayvanların sosyal davranışlarının evrimsel ve biyolojik kökeninin anlaşılması çabalarından çıkmış, daha sonra bu bulgu ve bilgiler insan davranışlarının ve insan sosyalliğinin açıklanması için de kullanılmaya başlamıştır. Richard Dawkins ve E.O Wilson bu akımın öncülerindendir. İkisi de biyoloji kökenli bilim adamlarıdır. Daha sonra bu akım pek çok taraftar bulmuş, birçok psikolog, sosyolog, antropolog, etolog, zoolog ve başka disiplinlerden insanlar aynı doğrultuda çalışmalar yapmış, eserler vermişlerdir. Kuramsal temelleri Darwinciliktir.

İnsanın kültürüne ve sosyal yapısına pek az önem verdikleri, o alanda pek bir şey bilmedikleri, o yüzden, yorumlarının bu bilgisizlikle sakat düştüğü ileri sürülür. (Bakınız: Ekler bölümü, "Türümüzün En Derin Açmazı: Zeka Yetersizliği" adlı makale.) Bu eleştirilerin farkında olacaklar ki, Dawkins ve Wilson'un eserlerinde kültürün önemine değgin benim bile abartılı bulduğum ifadeler bulunmaktadır. İnsanın sosyal yapıları konusunda fazla bilgili olmadıkları belki kabul edilebilir, kuramlarını Marksist düşünceyle veya başka felsefi akımlarla birleştirme konusun-

da da belirgin bir çabaları yoktur; ancak, çıkarsamaları bilimsel temele dayanmakta, en azından bilimsellik kaygısı taşımaktadır.

“Gen” ve “Kalıtım” Denilince En Sık Karşılaşılan Yanlış Anlamalar

“Genetik” ve “kalıtsal” kavramları her zaman aynı şeyi ifade etmez. Örneğin, tüm bedensel özelliklerimiz, işlevlerimiz genetik bir kodla düzenlenmiştir, ama hepsi kalıtsal değildir. Şöyle ki, yaşadığımız sürece nefes alıp veririz, böyle bir işlevi yerine getiririz, bu, genetik programımız sonucu oluşmuş bir niteliğimizdir, buna kalıtsal demeyiz. Kalıtsal dememiz için bizi başkalarından ayıran farklı, belirgin bir özelliğimiz olması gerekir. Örneğin, astım hastalığına kalıtsal olarak yatkın olabiliriz, annemizde, teyzemizde vardır, bizde de çıkmıştır, bu kalıtsaldır. Kalıtsallık ve genetiklik şöyle de farklılık gösterir: Çoğu hastalık az ya da çok genetik bir yatkınlık temelinde ortaya çıkar. Sizde bu hastalık ortaya çıkmış ve genetik bir yatkınlığınız var demek, o hastalığın kalıtsal olduğunu göstermez. Başka deyişle, o hastalık veya o özellik ananızda babanızda, yakın akrabalarınızda hiç çıkmamış olabilir. Her insanın genetik kodu tümüyle kendine özeldir (tek yumurta ikizi olmadıkça). Sizdeki bir genetik yatkınlık ya da genetik kökenli bir nitelik, tümüyle size özel olabilir, ama çocuğunuza geçebilir (ya da geçmeyebilir). Çocuğunuzda veya torununuzda o özellik tekrar ortaya çıkmışsa o zaman kalıtsal hale gelmiş demektir.

Bir hastalığın ya da durumun genetik kaynaklı olabileceği söylendiğinde, eğer o hastalık ya da durum daha önce sülalede görülmemişse, ana babada yoksa itiraza yol açmaktadır. Bir şeyi

vurgulamakta yarar var: Kişinin genetik kodu, anneden ve babadan gelen yirmi üçer kromozom üstündeki milyarlarca gen cümlesinin iskambil kâğıdı gibi bir anda karılması, iç içe geçmesi sonucu oluşur. Bu karma sonucu oluşan yeni zincirde bazı genler baskın, bazıları çekiniktir. Baskın olan genler çevre koşullarının da etkisi altında iş görmeye, bedensel yapıyı kurmaya başlarlar. Anne ve babadan alınan zincirlerde de hem baskın (anne ve babada az çok görülebilen özellikler) hem de çekinik (anne ve babada görülmeyen, önceki kuşaklarda zaman zaman ortaya çıkmış ya da ilk kez oluşmuş) genler tümüyle rastgele bir şekilde karıldığında sadece o kişiye özgü yeni bir program belirir. Dolayısıyla, bir durumun genetik yatkınlıktan kaynaklanabileceğini söylemek, o durumun önceki kuşaklarda illa ki ortaya çıktığını göstermez. (Ancak, ortaya çıkmış olma ihtimali vardır.)

Bir durumun ya da hastalığın genetik kaynaklı olduğunu bilmek, çevre koşullarının önemini, alınacak önlemlerin değerini inkâr etmeyi gerektirmemelidir. Bazen genetik yapı tam belirleyicidir, genetik kusurdan ötürü çocuk sakat doğmuştur ya da geri zekaâlidir. (Yalnızca kusurlarda değil, olumlu olumsuz her özellikte genetik yapı tam belirleyicidir. En basiti deminki örnektir, soluk alıp verişimizi düzenleyen organ ve işlevleri oluşturup idare eden bir genetik kodumuz vardır ve bu yoksa zaten ortaya çıkmayız, yaşayamayız.) Bazen genetik yapı kuvvetli belirleyendir. Örneğin, çok radikal tedaviler uygulamadıkça genetik yapıdan kaynaklanan şişmanlığın önüne geçemeyiz. Ailemizde herkeste erken yaşta kalp hastalığı varsa, bizde de o gen bulunuyorsa, tüm çabalarımıza karşın hastalığın gelmesini ancak beş on yıl geciktirebiliriz. Çocuğumuzda güçlü psikopati genleri bulunuyorsa ona nasıl yaklaşırsak yaklaşalım, o, psikopat olacaktır. (Çok emek harcar, bilinçli davranırsak onu belki çok za-

rar verici ciddi bir psikopat olmaktan kurtarınız.)

Ancak orta düzeyde veya hafif düzeyde belirleyici genetik yapılarda (genellikle sık görülen, çan eğrisinin kubbesini oluşturan, normal olarak kabul edilen ölçüde genetik yatkınlık ya da genetik etki) çevre koşullarının, eğitimin, uygun yaklaşmanın vb. değiştiriciliği fazlalaşır. Örneğin, haline bırakılsa hafif düzeyde psikopat olacak oğlumuzu, uygun yaklaşımlarla sosyal uyum gösteren bir yetişkin haline getirebilir; sıradan zekada kızımızı avukat, doktor, akademisyen vb. yapabiliriz.

Yanlış anlamalardan biri de her özelliğin tek bir genden kaynaklandığını sanmaktan ileri gelir. Çoğu durumda, bir özelliğe etki eden birden fazla gen vardır. Bunlar birbirlerinin etkilerini değiştirirler, kuvvetlendirip zayıflatabilirler. İnsanın karmaşık davranış kalıplarında ise tek tek veya gruplar halinde iş gören binlerce genin işlevi söz konusudur. Başka deyişle, insanın futboldan hoşlanmasını sağlayacak bir gen yoktur örneğin, insanı futbol oynamaya veya futbol izlemeye yönlendiren ya da bundan alıkoyan çok sayıda başka ruhsal özellik üzerinden çalışan yüzlerce (binlerce) gen ve gen grubu söz konusudur. Belli başlı bazı genler, bunların ortaya çıkardığı kişilik özellikleri bir araya geldiğinde, birey, genetik anlamda futboldan zevk alacak bir potansiyel taşır. (Diyelim, rekabetten, güç gösterisinden hoşlanması, bedensel hareketlilikten hoşlanması, sakatlanmalara karşı az çok cesaretli oluşu, toplu oyunlara eğilimi vs.) Ama yaşadığı toplumda futbol hiç sevilmiyorsa ya da kişi on beşinci yüzyılda dünyaya gelmişse, böyle bir eğiliminin bulunduğunu fark etmeyecektir bile.

Daha önceki bölümde üstünde durduğum gibi sık bir yanlış anlama, genetik yatkınlığa işaret edildiğinde kişinin yapabileceği, değiştirebileceği şeylerden de vazgeçmesidir. Genetik yatkın-

lığı bilmek, durumu değiştirmek için kişinin gayretini arttırmalıdır, ama çoğu kez tersi sonuç vermektedir. Örneğin, jogging sporunu geliştiren kişi (Jim Fixx), koşarken genç yaşta kalpten ölmüştür. Çünkü ailesinde kalıtsal kalp hastalığı bulunmaktaydı. Demek ki, spor hiç işine yaramamış, onu öldürmüştür. Hayır, bu kişi belki de spor sayesinde ailesinin ortalama ölüm yaşından en az on yıl geç ölmüştür. Genetik ve kalıtım konusunda bir yanlış anlama da insanlarda genel olarak istatistik bilgisinin ya da istatistik sonuçları yorumlama yeteneğinin bulunmamasından kaynaklanır. Bu durum, olgulara karşılaştırmalı olarak değil, tek tek bakmak alışkanlığıyla birleşince, çoğu kişi kolayca mantıksız çıkarsamalarını gerçek bilgi sanarak onları yineler. Örneğin, dedem günde iki paket sigara içerdi, seksen beş yaşında öldü, denir. Demek ki sigara içmekle erken ölmek arasında bir ilişki yoktur. Önermenin iki ayağı da gerçeğe dayanır, dedesi sigara içmektedir ve uzun yaşamıştır. Ama belki dede seksen beş değil, doksan beş yıl yaşayacaktı. Bu düşünülmemektedir. İkinci olarak iddiayı ortaya atan kişi, sırf sigara içtiği için erken yaşta ölen çok sayıda başka akrabası ve tanıdığını burada unutmaktadır. Verdiğimiz örneğin konumuzla ilgisine gelince; her şeyin başı genetikse, demek ki, eğer yatkınsak zaten kanser oluruz, yatkın değilsek zaten olmayız; bu durumda sigaraya devam! Sonrasında şöyle bir şey de söylenebilir: Bizim ailede kanserden ölen yok, demek ki, bende de öyle bir eğilim yok. Az yukarıda bahsettiğim gibi, genetik olarak çok hafif eğilimler, üstüne fazla gidilirse kendini açığa vurabilir. Dedesinin genetik yapısıyla kendisinininki mutlaka farklıdır, o halde dedesindeki hastalığa direnç gücü kendisinde bulunmayabilir.

Başka bir yanlış anlama da genetik olan bir özelliğin doğuştan gelen özelliklerle karıştırılmasıdır. Oğlumun psikopat olduğu-

nu, bunun ağırlıklı olarak genetik kaynaklı olabileceğini söylüyorsunuz; ama benim çocuğum ergenlikten önce öyle usluymdu ki! Demek ki, onun genetiğinde bir bozukluk yok, o, doğuştan psikopat değil, çevrede onu azdıran bir şeyler var. (Psikopatide ergenlikten önce belirtilerin görülmesi büyük olasılıktır ve babanın verdiği ilk bilgi, yani oğlunun çocukluğunun gayet normal geçtiği doğru olabilir.) Ancak, bilinmesi gereken şudur: Genetik yapı bazen doğuştan kendini göstermez, belli koşullarda belli yaşlarda gösterir. Örneğin şizofreni, yirmili yaşlarda genellikle birdenbire ortaya çıkar. Kırk yaşına dek tümüyle normal bir insanda daha sonra paranoya gelişebilir. Bir de yineliyorum, insanı koşullarından soyutlayamayacağımız için, genetik etkinin belirleyiciliğinin çalışmalarla, istatistik sonuçlarla gösterildiği durumlarda bile karşıt tezi savunanlar çevre koşullarının daha etkili olduğunu, çevre koşullarının etkisinin, sonuçları muhakkak değiştirdiğini söylemektedirler. Genlerin moleküler yapısı ve işlevleri tam olarak çözülemedikçe bu alandaki tümüyle karşıt spekülasyonlar yazık ki sürecektir. Tek yumurta ikizleri üstünde yapılan çalışmalara, birçok hastalığın kalıtsal özelliği üstüne yapılan çalışmalara, birçok hastalık ve özelliğin gen haritasında yerinin gösterilmesine rağmen genetik etkiyi hafife alıcı tutumlar sürmektedir.

Politik-psikiyatriye ve İlgili Konulara Nasıl Bilimsel Bakabiliriz?

Bir tezin, bir düşüncenin bilimsel olup olmadığı, neye göre bilimsel, neye göre bilimsel sayılması gerektiği epistemolojinin (bilgibilimin) konusuna girer. "Bilimsel" in kesin bir tanımı, ke-

sin ölçütleri bulunamadığı için ya da ortaya konanlar da tartışma konusu edildiğinden bu alandaki çekişmeler sürmektedir. Pozitivizme yakın duranlar kesin tanımlar, ölçütler peşindeyken; pozitivizm karşıtları ve özellikle son otuz kırk yılda iyice yaygınlaşıp güç kazanan postmodernist akımdan düşünürler ise kesin tanımların ve ölçütlerin bilimi kısırlaştıracağı fikrindedir. Hatta bazıları her türlü etnik, kültürel, alt kültürel bilgi ve düşünce kalıplarını, her türlü kendinden kaynaklı akıl yürütme sonuçlarını da bilimsel sayabilmektedirler. Yine de bilimsel olma iddiasındaki, özellikle yeni başlayanlara, öğrencilere dönük kitaplarda, çalışmalarda ve akademik yayınlarda bilimselliğin geniş veya dar bir ölçeğini saptamak ve bundan ayrılmamak kaygısı belirgindir. Aksi takdirde, bilimsel çevrelerde, örneğin akademik camiada ölçütsüz, tanımsız anlayışlar kabul görmemektedir.

Ancak, konu bir üst boyuta, felsefeye taşınınca ölçütler hemen hemen belirsizleşmektedir. Bu durum, felsefenin doğasından kaynaklanır. Felsefe, bilimsel olan kadar bilimsel olamayana da tartışmakta, bazen bilimlerin de eksikliğini, yanlışını gösterebilmektedir. Ayrıca, felsefi tezler illa kanıtlanmış olandan değil, kanıtlanması olası bulunandan da çıkabilir, bir hipotez üstüne şekillenebilir, bilimsel çalışmalarda olduğu gibi o hipotezi kanıtlaması, kanıtlamaya çalışması şart koşulmaz. Yine de felsefenin bilimden kopmaması, bilimsel tezlerin üstüne oturması daha doğrudur. Doğru ya da bilimsel bir felsefe, bilimi kendine kılavuz alır ve bu yolla bilime kılavuzluk eder. Bilimden aldığı bilgileri, tezleri daha üst tezlere dönüştürür. O yüzden, bilimsel felsefe tanım yapar, ölçüt koyar ve kendisi de bu ölçütlere uyar. Konuyu yaymadan, burada belki bilimsel bir çalışmanın, tezin nelere dayanması, nelerden çıkması veya nasıl olmaması

gerektiği üstüne değil, ama nasıl bilimsel düşünebiliriz, nasıl yaratıcı ve eleştirel düşünebiliriz konusunda tek bir kaynaktan kısa bir özet aktarabilirim.

Buna göre, bilimsel kalabilmek için şunları yapmak gerekir: 1- Soru sor, merak etmeye istekli ol. 2- Problemi tanımla. 3- Konuyla ilgili bilgileri, kanıtları incele. 4- Konuyla ilgili eğilimleri, görüşleri çözümü. 5- Duygusal bakmaktan kaçınmaya çalış. (Böyle düşünürsem kötü etkilenebilirim ya da tersi, böyle daha iyi hissederim, o halde o yönde karar vermeliyim, gibi.) 6- Olgu ve sonuçları fazla basitleştirmekten kaçın. 7- Başka yorumları (birbirine ve yakın olduğunuz görüşe ters olanları da) dikkate al. 8- Bazen kesin bir sonuca, yargıya varılamayabilir, o zaman belirsizliğe uyum göster.¹⁰

Bilim felsefesinde Popper, Kuhn ve Feyerabend gibi düşünürler en çok alıntı yapılan düşünürlerdir. Bunlardan Karl Popper bir bilimsel tezin bilimselliğinin en önemli ölçütünü onun çürütülebilirliği olarak görür. Çürütme, başka bazı bilinen bilgilere dayanan mantıkla veya deneylerle, somut kanıtlamalarla yapılabilir. Bu anlamda, örneğin yalnızca inanca dayanan dinsel savların çürütülebilmesi, aksinin kanıtlanabilmesi zordur, hatta olanaksızdır. O halde, dinsel savlar bilimsel değildir. Bu görüş bilimsellik tartışmasında bizi bir yere kadar götürür, ama mutlak doğru bir ölçüt değildir. Lewis Wolpert'in açtığı gibi çok saçma, sözde bilimsel iddialar da çürütülebilir, ama her çürütülebilen iddia bilimsel değildir, bunların çoğu saçmalaktır. Örneğin, hamburger yemek sizi iyi bir şair yapar savı, çürütülebilir bir savdır, ama bilimsel değil, saçma bir tezdır. Kaldı ki, deneylerle, karşı tezlerle çürütülen bazı tezler, daha sonra yapılan daha değişik deneylerle kanıtlanabilir; bilim tarihi bunun örnekleriyle doludur. (Wolpert)¹¹

Yine, Kuhn'un bilimsel tezlerin, çalışmaların sosyal olgulardan, kültürden fazlasıyla etkilendiği, bilimsel çalışma ve bulguların doğruluğuna da yanlışlığına da fazla güvenmemek gerektiği yolundaki bazı gerçeklere dayanan savları, sonuç olarak bilime ve bilimsel çalışmalara güvensizlik yaratır, ilkel kültürlerin biliminin, modern toplumların bilimiyle karşılaştırılacak kadar gelişmiş olduğu yolundaki postmodernist iddaları güçlendirir. Feyerabend ise anarşist bir görünüm altında açıkça bilime karşı güvensizlik yayan bir postmodernisttir.

Bilimin ve bilimsel tezin ne olduğu, ne olmadığını öğrenmek için Lewis Wolpert'in *Bilim Sağduyuya Karşı - Bilimin Doğal Olmayan Doğası* adlı kitabı okunabilir.¹¹ Wolpert şöyle der: "Gerçekte bilimin doğurduğu fikirler de, onun uygulanışı da tümüyle sağduyuya aykırıdır. Bununla, bilimsel fikirlere olayların yalınkat incelemesiyle ulaşılamayacağını ve onların genellikle bizim gündelik deneylerimizin dışında kaldıklarını söylemek istiyorum. Bilim bizim doğal beklentilerimize uymaz. Sağduyu karmaşık bir süreçtir ve insanın dünya hakkında edinmiş olduğu çok büyük bir bilgi birikimini yansıtır. Gündelik yaşamda gerekli olan, çoğu son derece mantıklı, pek çok pratik kural içerir. Bunlar o kadar çok günlük yaşamımıza girmişlerdir ki genellikle üstünde düşünmeyiz..." "Hemen hemen kesinlikle söyleyebilirim ki eğer bir şey sağduyuya uygunsa büyük olasılıkla bilim değildir... Çünkü evrenin işleyiş biçimiyle bizim sağduyumuzun işleyiş biçimi birbirinden tamamen farklıdır. Bizim beyinlerimiz, dolayısıyla davranışlarımız yakın çevremize uyum sağlamak için evrimleşmiştir. Belirli düşünce biçimlerinde özellikle basitten son derece karmaşığına kadar her çeşit teknolojiyi geliştirmede ve yakın çevremizi kontrol etmede çok başarılıyızdır. Ama bilimsel düşünce yalnız doğadışı değildir, insanlığın gelişmesinin

birçok alanında gereksizdir de, zira teknoloji bilime dayanmamaktaydı. Kısacası bilimin doğadışı karakteri, tarihte onun bu kadar ender rastlanan bir şey olmasına yol açmıştır.”

Wolpert, insanın birçok pratik işi ve birçok ilişkiyi sağduyuyla az çok başarılı biçimde kotardığını, ancak, bilimsel düşünce ve bilginin sağduyuya tümüyle ters olması dolayısıyla kolay ilerlemediğini savunur. Birçok bilimsel ilerleme, insanın sağduyusunun yanıltmalarına karşı binlerce yıl mücadele edilerek sağlanabilmiştir. Pratik konularda insana yol gösteren sağduyu, bilimsel konularda insanı genellikle yanıltır ve bilimsel düşünceyi engeller. İnsan birçok şeyi öğrenir ve uygular, ama öğrenip uyguladığı şeylerin çoğunu anlamaz, derinlemesine bilmez. Pek çok insan, nedenlerini bilmeksizin dünya ve çevresi hakkındaki görüşlerini doğru kabul etme eğilimindedir. “İnsanların suç ve işsizlik gibi konularda nasıl düşündüklerine ilişkin araştırmalar da sağduyuya dayalı düşünme ile daha bilimsel düşünme arasındaki farkı vurgulamaktadır. En uç noktalarda bilgiye iki çok farklı yaklaşım vardır. Bir kutup, işlerin başka türlü olabileceğini düşünmemiş olmanın verdiği cahil rahatlık, öbürü ise kanıtların bilinçli olarak sürekli bir biçimde değerlendirilmesi ve görüşlerin buna uygun olarak değiştirilmesidir. Bu iki farklı yaklaşım, bir şeyi doğru diye bilmekle kişinin bir şeyin gerçekliğine inanıp inanmadığını tasarlaması arasındaki ayrımı yansıtır. İkinci yaklaşıma sahip olanlar bir azınlığı oluşturmaktadırlar (yaklaşık % 15)... Nobel ödülü sahibi James Meade mezar taşına şu sözlerin yazılmasını istemişti: ‘Bütün yaşamı boyunca ekonomiyi anlamaya çalıştı, ama sağduyu her zaman onu yolundan alıyordu.’”¹¹

Öğrenme Anlayışı - Artıları, Eksileri

Öğrenme anlayışının başlangıcını ve esasını davranışçılık oluşturur. Öncülerinden John Watson 1925'te şunu söyler: "Bana bir düzine sağlıklı, iyi görünümlü bebek verin, eğilimlerine, yeteneklerine, atalarının mesleklerine, ırklarına bakmaksızın içlerinden rastgele seçerek eğiteyim; onları doktor, avukat, tüccar, hatta dilenci veya hırsız yapacağıma garanti veriyorum."¹⁰ Davranışçı akım modern psikolojideki ilk önemli akım sayılabilir. Gözlemlenebilir davranışları ve o davranışları belirlemede çevrenin rolünü önemseyen bir yaklaşımdır. Pavlov'un "köpek deneyleri"nden çıkardığı sonuçlar da davranışçılığın oluşumuna önemli katkıda bulunmuştur. Bu deneyler "klasik koşullama" üstüne bilgiler kazandırmıştır. (Klasik koşullamada bir veya birden fazla uyarı ile hayvanın tepkileri oluşturulur ve buna göre koşullama yapılır.) Daha sonra Skinner "edimsel koşullama" üstüne deneyler yapmıştır. (Hayvana bir uyarı verilmez, kendiliğinden bir şeyleri yaptığında ödül verilmesi yoluyla o şeyleri yapması ya da yapmaması öğretilir.)

Tüm bunlar toplumsal planda bazı şeylerin teşvik edilmesi veya cezalandırılmasının insanlar üstünde nasıl koşullanmalar oluşturduğunu, öğrenmede (insanlar için de) bu tip koşullamaların ne denli önem taşıdığını gösterir. Toplumsal ödül ve ceza sistemleri davranışları ortaya çıkarır, biçimlendirir ve pekiştirir. Sosyal öğrenme kuramına göre birey ile toplum arasında sürekli iletişime dayanan bir öğrenme-öğretme ilişkisi bulunur. Burada artık yalnızca koşullama yoluyla öğrenmeden değil, öğrenmenin başka yolları ve teşvik edicilerinden söz edilir. Gözlemleyerek öğrenme gibi. Bilişsel süreçler, güdüleyici (motive edici) inançlar da işin içindedir. Modern sosyal öğrenme kuramı, ko-

şullama yoluyla öğrenmeyi esas alan klasik davranışçılığın ötesine geçer. Gözlemleyerek öğrenmede, model almanın önemi ortaya çıkar. Bilişsel süreçlerde algı ve yorumlama önemlidir. Sonuç olarak bu anlayış, kişi temelinde olsun, sosyal temelde olsun, normal-normal dışı, yanlış-doğru tüm davranışlarda ve davranışlara yol açan bilişsel süreçlerde (algı, yorumlama, düşünme, karar verme vs.) öğrenmenin önemini vurgular; yanlış veya doğru öğrenmelerle çok şeyin değiştirilebileceğini iddia eder.

Davranışçı anlayışın etkisiyle psikiyatride de davranışçı yöntem geliştirilmiştir. Bu yönetime göre birçok psikiyatrik hastalık yanlış koşullanmalardan ortaya çıkmaktadır. Buna karşın hastalıkların kökenini incelemek değil, bugününe bakmak esastır. Hastalıklar veya yanlış patolojik davranışlar bunları ortadan kaldıracak tersi yönde koşullandırmalar yapılarak ortadan kaldırılır. Davranışçı yöntem psikiyatride fobiler, obsesyonlar başta olmak üzere bazı hastalıkların tedavisinde başka yöntemlerle birlikte kullanılmakta ve başarılı sonuçlar vermektedir. Yalnızca davranışçı yöntemle yaklaşmak ve her hastalık, her durumda o yöntemi uygulamaya çalışmak ise başarısız sonuç vermektedir.

Öğrenme yaklaşımının psikolojiye getirdikleri nelerdir? Her gün her saat, bilelim veya bilmeyelim başkalarını etkilediğimizi ve başkalarından etkilendiğimizi daha iyi anlamamızı sağlamıştır. Nedeni bilinmeyen veya kendiliğinden oluştuğu, doğal kişilikten kaynaklandığının sanıldığı pek çok davranışa yol açan veya onları kuvvetlendiren koşullamalara, teşvik edici, pekiştirici veya cezalandırıcı uyaranlara dikkatimizi çekmeyi başarmıştır. Çok geniş bir alanda uygulanabilirliği vardır. Amaç ve motivasyon oluşturmada, öğrenmede, kendi kendine yetmeyi güçlendirmede, sağlıklı doğru alışkanlıklar kazandırmada davranışçı

veya sosyal öğrenmecî tekniklerden yararlanılır. Sakıncalarının başında ise, her şeyi öğrenmeyle ve çevre etkilerinin yanlış koşullandırması, yanlış modeller oluşturmasıyla açıklamaya çalışması gelir. Bu anlayış, bireyin kendine özgü kişiliğini, kendine özgü yetenek ve eğilimlerini fazla dikkate almaz. Ayrıca, bir şey, bir yanlış davranış, bir hastalık yanlış koşullamadan, yanlış öğrenmeden çıkmışsa, tersi öğretilerek onun kolayca ortadan kaldırılabilceğine dair bir hüsnükuruntuya yol açar. Bu yönde baste indirgeyici düşünce ve uygulamaları ortaya çıkarır.

Bilişsel (Kognitif) Anlayış

Bilişsel yaklaşım, öğrenme anlayışının, davranışçılığın devamı gibidir. Davranışçılığın gelişerek öğrenme üstüne daha kapsamlı bir anlayışa dönüştüğünü görmüştük. Öğrenme anlayışında koşullanmaların dışında daha üst bilişsel süreçler de dikkate alınır, kognitif anlayışta ise artık, esas alınan yalnızca insanın bilişsel süreçleridir; düşünme, muhakeme etme (akıl yürütme) üstüne bilişsel süreçleri. Kavramlar nasıl ortaya çıkar, önermeler nasıl kullanılır, bilişsel şemalar nedir, kategoriler nasıl kullanılır gibi. Bilinçli öğrenmenin yanında gizli öğrenme, bilinçaltı ve bilinçdışı düşünme nasıl gerçekleşir, yaratıcı düşünce nasıl şekillenir?..

Örneğin, yaratıcı düşüncenin ortaya çıkması için bireyde şöyle nitelikler bulunmalıdır: (Önceki bölümde bilimsel, yaratıcı ve eleştirel yaklaşım için bazı önerilerden söz etmiştik. Bu da biraz değişik açıdan onun tamamlayıcısı olabilir.) 1- Konformiteden uzaklık: Konformite kavramı ileride açılacaktır. Konformite, kişinin davranışlarını, düşüncelerini, tutumlarını içinde bulunduğu grup, çevre, topluma göre değiştirmesi ve ayarlamasıdır. Başkalarına göre düşünen, başkalarına göre tutumu-

nu ayarlayan birey yaratıcı düşünemez. 2- Bağımsızlık: Düşünürken, problem çözerken yalnız kaldığında sonuca varabilme yeteneği. 3- Güven: Bilgisine, aklına, yeteneğine güven duyma. 4- Merak ve şüphecilik. 5- Sebat. (Açıktır ki, tüm bunlar abartılı ve temelsiz olduğunda aynı zamanda kişiyi yolundan saptıran özelliklerdir.)

Bilişsel yaklaşımın gelişiminde Piaget'in çocukların nasıl düşündüğü üstüne çalışmalarının önemli katkısı olmuştur, bu sonuçlardan yetişkinlerin nasıl düşündüğüne dair bilgiler de edinilmiştir. Çocuklardaki düşünme yoluyla ilkel toplumların düşünme yolu arasında ve modern toplumlardaki birçok garip yetişkin davranışları arasında büyük benzerlikler vardır. Örneğin, çocuklar masal dünyalarındaki düşlerinin, sanılarının kolayca gerçek olacağına inanırlar. Çocukta birçok olayda gerçekliğin düşünce yoluyla değiştirilebileceği yönünde bir izlenim ve bir şeyin iradesinin başkalarının iradesi üstünde etkili olabileceği gibi animistik bir inanç vardır. Çocuklarda egemen olan büyüsel nedensellik, her şeyin kendi çevrelerinde döndüğünü sanan ben-merkezcilikten doğar. Bu durum, akıl hastalıklarında belirgindir, ama normal kabul edilen yetişkinlerin çoğunun birçok davranışında da etkindir. Çocuk düşüncesinin anlaşılması yetişkin yanılmalarını anlamamıza önemli kapılar açmıştır.

Mantıklı ve yaratıcı düşünmenin/akıl yürütmenin önündeki engeller nelerdir? Bilişsel yaklaşım, bu konularda önemli bilgiler kazandırmıştır ve bu bilgilerden, politik-psikiyatrik konu ve olguları yorumlarken faydalanacağız. Örneğin, "heuristic" denilen kolaylaştırıcı düşünce biçimi. Çoğu zaman, bireyi geçerli sonuçlara vardırان, ekonomik (kısa sürede ve etkin) yargılarda bulunmasını sağlayan çabasız düşünme biçimleridir. Aynı zamanda kolay yanıtlırlar. Örneğin, "demir atmışlık" ve "uyuma" adı veri-

len heuristikler eski inançlarımızın yeni bilgilerle çeliştiği durumlarda eski inançlarımızı değiştirmekte zorlanmamıza yol açarlar. Aksine, insanlar neye inanıyorlarsa onu doğrulayacak kanıtlar ararlar. (Teyit etme eğilimi.) “Bak gördün mü” eğilimi, kişinin bir şey olduktan sonra onu önceden kestirdiğine ilişkin iddiasından temel alır ve sonra kestirimlerinin gücüne abartılı bir güvene yol açar. Bilişsel uyumsuzluk üstüne kuram, kişide iki ters bilgi çeliştiğinde, bilincin bunlardan birini (işine gelmeyen) nasıl hasır altı edebildiğini gösterir.

Bilişsel yaklaşım, hatırlama düzenekleri ve bunlar üstünden oluşan hatalarla da ilgilenir. Bilişsel yaklaşım, aklımızın kara kutusunu araştırmada yeni yöntemler kazandırmıştır. Bilişsel dizgelerin davranışlarımızı nasıl yönlendirdiği üstüne ufkumuzu genişletmiştir. Akıl yeteneklerimizin geliştirilmesi doğrultusunda stratejiler geliştirmiştir.^{10,12,13}

Her akımın olduğu gibi bu akımın da bazen her şeyi tek bir yönden ele almak doğrultusunda indirgemeci anlayışlara sürüklendiğini belirtmek gerekir. Tek yanlı bakış, bilişsel süreçlerin davranışlarımızı ve bedenimizi yönettiğini düşünür, ama bazen bunun tersi de doğru olabilir; bir davranış, alışkanlığa dönerse bilincimizi etkileyebilir, sağlıksız bedenimiz düşünmemizi güçleştirir. Söz konusu öğretinin bir zayıf yönü de bilişsel greliliktir. Bilişsel yaklaşım bize doğru düşünebilmemiz için bilgi kaynaklarına, tartışan taraflardan her birine eşit uzaklıkta durmamızı, önceki bilgilerimizle, benliğimiz, duygularımız, anımsadıklarımızla kararımızın etkilenmesini engellememizi söyler. Oysa, önümüze gelen ve önümüzde tartışan farklı akımlar, bilgiler nitelikçe birbirinden çok uzak olabilir; biri bilimsel öbürü değil, biri mantıklı biri mantıksız vb. Bu durumda yanlışa görece daha fazla şans vermiş, hak ettiğinden fazla şans vermiş olmaktadır.

Bu da her anlayış gibi bilişsel anlayışın da içinde var olan ve çözümediği çelişkilerin bir örneğidir.

Bilişsel yaklaşım, psikiyatride de başarıyla uygulanır. Başta depresyon olmak üzere birçok psikiyatrik hastalıkta bozukluğa yol açanın çocukluk çağlarından başlayan ya da uzun süre devam eden yanlış yargıya varma, yorumlama kalıpları olduğu iddia edilir. Her depresyonda bu yoksa da ve olanlarda tek neden bu değilse de bilişsel bakımdan hastalığın ve kişiliğin getirdiği yanlış koşullamalara, akıl yürütme yöntemlerine ters yönde yapılan akıl egzersizleriyle zaman içinde iyi sonuçlar alınabilmektedir.

Sosyo-kültürel Anlayış

1930'lu ve 1940'lı yıllara gelinceye dek psikoloji denilince akla hep birey geliyordu. Bireyin davranışları, bireyin muhakemesi, bireyin öğrenmesi, biyolojik yapısı, bilinci, bilinçaltı yapıları vb. Hitler'in iktidara gelmesi, kitleleri kolayca peşine takması dikkatleri başka bir yöne çekti; topluma, toplumdaki dinamiklere. Kültürel yapılar ve politik sistemler insanı her günkü yaşamında nasıl etkiliyordu? Böylece, sosyo-kültürel anlayış gelişmeye başladı. Fakat gariptir ve ne yazık ki, sosyo-kültürel anlayış Batı'da, ileri kapitalist ülkelerde gelişti; bu akıma sosyalist blok bilim insanlarından kayda değer bir destek gelmedi. Bunda bireyi, bireyin sorunlarını küçümseyen ve psikoloji bilimini tüm olarak kısır bırakan dogmatik siyasi sosyalist bakışın doğrudan sorumluluğu bulunmaktadır.

Sosyo-kültürel anlayış doğrultusunda psikoloji, rollerle ve kurallarla ilgilenir. Grup içi ya da gruplar üstü toplumsal kurallara, değerlere "norm" adı verilir. Normlar oluşur ve kişileri, toplumu yönetmeye başlar. Stanley Milgram'ın çalışmaları, rolleri,

normları ve otoriteye itaat duygusunu incelediği deneyleri, sosyal-psikolojide ünlüdür. Bu deneylerde bir odada öğretmen rolünde bir yetke, yandaki odada ise kendisi görünmeyen sesle iletişim kurulan öğrenci rolündeki bir kurban vardır. Denekler sırayla öğretmenin yanına alınır. Deney şudur: Öğretmen soru sormakta, yan odadaki öğrenci soruları yanıtlayabilmekte ya da yanıtlayamamaktadır. Yanıtlayamadığı zaman öğretmen denekten bir düğmeye basarak öğrenciye elektrik vermesini ister. Üstelik, yanıtlar geciktikçe ve yanlışlar çoğaldıkça voltaj artırılır. Deneklerin çoğu, emire uyarak elektrik akımını verir. Hatta bazıları çok yüksek voltajlara çıkmaktan çekinmezler. (Elbette öğrenci rolündeki kurbanın oynadığı gerçek bir roldür, yani elektrik akımına kapıldığı rolünü oynar, bağırır, feryat eder; ama deneklerin bundan haberleri yoktur, onlar gerçekten elektrik verdiklerini düşünürler.) Sözün kısası, bu deneylerde deneye katılan rastgele seçilmiş çok sayıda denek arasında, verilen rolü benimseme ve otoriteye itaat davranışı büyük orandadır.

Gücün toplumsal ilişkilerde ve kişilerarası ilişkilerde rolü nedir, gruplar nasıl, niye oluşur? Gruba uyma davranışlarının (conformity) nedenleri ve sonuçları nelerdir? Moscovici'nin grup içinde veya toplumda azınlık-çoğunluk ilişkilerini anlamayı hedefleyen deneyleri ve çıkarsamaları; Muzaffer Şerif'in grup içi ve gruplar arası davranışları konu alan deneyleri ve çıkarsamaları sosyal-psikolojide iyi bilinir. Sosyo-kültürel öğreti, tutumlar nasıl oluşur (psikolojinin dilinde "tutum", bir insanın herhangi bir psikolojik nesneye karşı –bir olgu, kavram, olay, kişi, grup vs.– düşünce, duygu ve davranış düzeyinde oluşmuş eğilimidir), değiştirilebilirliği neden zordur, nasıl değiştirilebilir; bunları inceler. Motivasyonun toplumsal kaynakları nelerdir? Kültürlerin incelenmesi ve kültürel farklılıkların insanın psiko-

lojik yapılarını, iletişimlerini, değerlerini nasıl değiştirdiğinin incelenmesi de daha çok, sosyo-kültürel anlayış doğrultusunda yapılan çalışmalardır. Grup merkezli, dini merkezli, etnik merkezli düşünmenin sonuçları nelerdir? “Kalıpyargılar” veya “önyargılar” nasıl oluşur? Bu anlayış toplum içinde, grup içinde veya gruplar arası azınlık-çoğunluk ilişkilerini de araştırır. Siyaseten, toplumda çoğunluğu oluşturan bireyler genelgeçer ortalama siyasi eğilimlere, merkeze yönelme eğilimindedirler ve azınlığı oluşturan kişi ve gruplardan pek az etkilenirler. Ancak, bazı durumlarda azınlığın, görüşlerinde çok ısrarlı ve kararlı durması, çoğunluğun görüşlerini değiştirebilir ya da değiştirmese bile azınlık, çoğunluğu bir şekilde etkileyebilir.^{10,12,14,15}

Bu anlayış ne gibi katkılar sağlamıştır? Her şeyden önce, bireyi sosyal çevre içine yerleştirmiştir. Kültürel etkinin ve kültürel farklılıkları ortaya koyan araştırmaların önemine işaret etmiştir. Psikolojiyi sosyal yaşamı daha kapsayıcı, günlük yaşamla daha ilgili bir hale, düzeye getirmiştir. Ancak, onun da abartıldığında bazı sakıncaları vardır. Kültürler arası, gruplar arası farkın abartılması ve insan davranışlarındaki çeşitliliğin yalnızca bunlara bağlanması, insanın doğası ve kişiliğinden kaynaklanan farklılıkların göz ardı edilmesine yol açabilir, açmaktadır da. Buna sosyo-kültürel indirgemecilik denir.

Psikodinamik Anlayış

Freud'un psikoanaliz teknikleri ve kuramından temel alan anlayışlardır. Öbür anlayışlara en uzak ve kendi başına duran bir öğretilerdir. Öbür anlayıştaki bilim insanları, bu anlayışı bir bilim yöntemi, sosyal bilimlerin bir kolu olarak pek kabul etmezler; daha çok, felsefenin, belki yazının (edebiyatın) bir konusu

olarak görürler. Tıptaki ve psikoterapidaki rolü ise zayıflamakla birlikte hâlâ önemli ölçüde sürmektedir. Bilinçaltı ve bilinçdışı kavramlarını psikolojiye ilk kez sokan olmasa bile, kuramını ilk kez ve etraflı bir şekilde bunların üstüne oturtan Freud olmuştur. Psikodinamik anlayış, intrapsişik denilen ruhsal yapının bilinmeyen derin yönleriyle, bilinçdışı güdülemelerle ilgilenmeyi esas alır. İd, ego ve süper-ego adı verilen, kişiliğin temel yapılarını ve işlevlerini inceler. Kişiliğin gelişmesini oral, anal, fallik, latent ve genital dönem gibi evrelere bağlı olarak ele alır. Benliğin savunma düzeneklerini inceler. Çocukluk (erken çocukluk) dönemine, cinselliğe (çocukluk döneminde bilinçaltı yaşanan cinselliğe) ve bilinçaltı süreçlere, görünen ruhsal durumlardan (davranış, duygulanım, düşünce, konuşma) çok daha fazla önem verir. Görünen ruhsal durumlar görünmeyen üstündeki küçük işaretlerdir yalnızca, buzdağının su üstündeki bölümüdür. Psikoanalitik tedavi, Freud'un uyguladığı ve ardıllarının az çok değişikliklerle devam ettirdiği biçimiyle, serbest çağrışım yöntemiyle kişiyi olabildiğince çok konuşturmaya, buradan yola çıkarak bilinçaltı dinamikleri keşfetmeye, aynı şekilde rüya analizlerine dayanır.

Freud'dan sonra ardılları ana düşünceden sapmadan kendilerine özgü kuramlarla düşünceyi geliştirmişlerdir. Burada Karen Horney'in "temel anksiyete" kuramından, Adler'in "aşağılık karmaşası" kuramından, Jung'un "analitik psikoloji"si, "kolektif bilinçaltı" ve "arketipler"inden söz edilebilir. Daha sonra Erikson, kurama psikososyal bir boyut getirmiştir. "Obje ilişkileri" (nesne ilişkileri) ekolü ise önemli ölçüde bir kuram, içi sapmaya yol açmıştır. Nesneciler, Freud'da en çok ağırlık verilen "Oidipal dönem"in önemini yadsıyarak, asıl önemi bebeklik dönemine vermişler, bebeğin ilk iki yıl içindeki ilişkilerine (özellikle

anneyle ilişkilerine) dikkat çekmişlerdir (Bowlby, Klein, Fairbairn, Winnicott, Kernberg vs.). Ardından, benliğin ana gereksiniminin sıkı bir benlik duygusu oluşturmak ve kendine güvenini korumak olduğunu ileri süren Kohut'un "kendilik" (benlik) psikolojisi nesne ilişkileri kuramının üstünde şekillenmiştir. Lacan ise bilinçaltını dilsel süreçlerle ilişkilendiren kendine özgü yapısal bir psikoanalitik sistem geliştirmiştir.

Bu bağlamda psikoanalitik yaklaşımdan kesin olarak ayrılan ama ona en azından intrapsişik süreçlere verdikleri önem nedeniyle komşu olan iki akırdan bahsetmek gerekir. Bunlar insan- cıl (hümanistik) psikoloji ve varoluşçu psikolojidir. Her ikisinin de fenomenolojiyi (görüngü) esas aldığı ileri sürülür. Psikoanalitik yaklaşım nasıl kişilikte ve davranışta bilinçdışı güdülerin başat rolünü öne çıkarıyorsa, fenomenolojik yaklaşım da yine iç yaşantıyı esas alır, ama kişinin dışa gösterdiği maskeler ardında gerçekten kendi içinde, kendini nasıl duyumsadığıyla ilgilenir. Kişinin, kendini ve dış dünyayı o an için nasıl gördüğüne ilişkin yorumlarıdır önemli olan. (Fenomenoloji ve Lacan'ın sistemi hakkında biraz daha bilgi için son bölümdeki "Felsefenin Güç- lüğü..." makalesine bakınız.) Fenomenolojiden kaynaklanan bu iki akım bizim, hayvandan farklı olduğumuzu, dolayısıyla ken- dimizi belirleme gücü taşıdığımızı özellikle vurgular. Hümanis- tik psikoloji, davranışların bilimsel açıklaması, öngörüsü, dene- timiyle uğraşmayı bir yana bırakıp kişisel gelişim ve insan po- tansiyelinin açığa çıkarılması sorunlarıyla ilgilenir. Varoluşçu psikoloji ise insanın, varoluş sorununun bilincinde bulunan tek varlık olduğunu kavrayarak, içselleştirerek, yaşamın ve kendinin anlamına ermesine, insan olma sorumluluklarının bilincine ulaşmasına çalışır.

Bu akımın psikolojiye katkısı bilinçaltı süreçler üstündeki ça-

lışmalarından kaynaklanır. İnsanın dıştan görüldüğü gibi ya da kendi kendini bildiğı gibi olmadığını, onların çok daha derininde davranışlarını, düşüncelerini yöneten süreçler bulunabileceğini gösterir. Bilimsel bilgi dışındaki bilgi kaynaklarının da değer taşıyabileceğini gösterir, hayal gücünü zorlar, rüyaları, masalları, edebiyatı daha iyi anlamamıza yol açan ipuçları verir (mi acaba?). Savunma düzenekleri üstüne getirdiğı bilgi, insanı daha iyi anlamamıza katkıda bulunur. Bu akımın zararlarını da şöyle sıralayabiliriz: Akımın kuramı ve uygulaması bilimsel olarak sınanmaya, denenmeye uygun değildir. Aksi yöndeki bazı iddialara karşı bu akımın izleyicilerinin çalışmaları, kabul edilen bilimsellik ölçütlerine uymaz. Atipik olgular üstündeki deneyimleri tüm insanlığa mal eder. Tipik olmayan (temsil yeteneğı bulunmayan-ayrıkşı) örneklerden genellemelere gitmek bilimsellik değeri taşımayan düşünce akımlarının ortak özelliklerinden biridir. Öteki akımlardan bilim insanları ve uygulamacıları birbirlerini tümüyle reddetmeyip birbirlerinin bulgularından yararlanırlarken, bu akımın uygulayıcıları dışa kapalıdır. Bilinçaltı süreçlerin alanının, rolünün, sınırlarının abartılması, bilinçli süreçlerin incelenmesini önemsiz hale getirir, birçok bilinçli süreç bilinçaltı süreçmiş gibi kabul edilir. Böylece, yapıp ettiklerinden dolayı insanın sorumluluğı en aza indirgenmiş olur.

Psikanalitik yönelimli terapiler bazı vakalarda, bazı kişilerde yarar sağlar, ama uzun zaman isteyen, bu yüzden pahalı bir yöntemdir, zengin işidir. Psikoanalitik terapiler bazı hastalıklarda işe yaramaz, hatta zarar verir, ama psikoanalistler buna rağmen genelde o tür olgulardan uzak durmayı bilmezler.

Öğreti, masalsı ve inanca dayalı özelliğinden ötürü sübjektif metotları kullanır ve bunlara önem yükler. Bunlardan biri, projektif bir test olan Rorschah testidir. Artık, bilimselliğı kabul edilme-

yen bu testten doğan hatalar sürekli yanılgılara yol açar. Bunlardan bazıları "textbook"lara bile geçmiştir. Trajik olan biri şöyledir: Bir anne, çocuk koruma kurumuna başvurarak (olay başka bir ülkede geçmektedir) eski kocasının çocuk görme günlerinde dört yaşındaki kızını cinsel olarak suiistimal ettiğini söyler. Adam çağrılıp ifadesi alınır, müphem bilgiler elde edilir. Kadınsa psikolojik incelemeye gönderilir. Psikolog, uygulanan Rorschah testine dayanarak kadının, kendi kişisel sorunlarını çocuğunun sorunlarıymış gibi göstermeye çalıştığını, depresif bir duygudurumla yorumladığından eski kocasına karşı iddialarının çarpıtmaya dayandığını belirtir. Bu yüzden kurum, annenin sonraki şikâyetlerini de incelemeyi. Bir yıl sonra çocuk kötü bir durumda acil servise kaldırılır, çocuğa tecavüz edildiği anlaşılır ve rektumunda babaya ait sperm bulunur.¹⁰ Elbette bu tek olay, bir akımın genel yanlışlığını göstermeye hiçbir şekilde yetmez. Ancak, tarafsız textbook'lara bile geçmesi, bu tür abartıların, (psikolojinin öneminin meslek insanlarıncaya abartılıp her şeye kadar gösterilmesinin) yaygın yaşanan bir gerçeklik olduğu doğrultusunda fikir verir.

Bilim felsefecisi Lewis Wolpert'e göre psikodinamik kuram bilimsel bir kuram değildir, bilimsel olduğu kabul edilse bile ilkel ya da prematüre bir bilimdir. Çünkü psikodinamik kuram, bilimin kurallarına uymak istemez, sağduyuya dayanır. Sağduyu insanları ikna etme ve yayılma eğilimi yaratan düşünceler üretir. Din gibi, mucizelere veya astrolojiye inanmak gibi, masallar, mitler gibi. Sağduyuya dayandığı için hızla yayılan, kabul gören ve birçok terimi, onu bilmeyen çoğunluğun bile günlük yaşamına, günlük konuşmasına giren bir kuram olabilmiştir. Popper'in ileri sürdüğü gibi psikodinamiğin tezleri çürütülemez, aksi kanıtlanamaz tezlerdir. Büyük ölçüde kerameti kendinden menkul önbilgilere, inançlara dayanır. Örneğin Wolpert, "bastırma" tezi-

ne ilk kanıt olarak ileri sürülen “Anna’nın histerisi”ni inceler. Burada öncel bir ruhsal travma söz konusudur ve bu travmanın izleri bahsi geçen kurama göre, bastırılmış, bilinçaltına itilmiş, sonra da histeriye yol açmıştır. Ortaya çıkarılan travma (örselenme) ise, bir köpeğin bir arkadaşının bardağından su içtiğini görme ve bundan iğrenmedir! Wolpert, bu travmanın tümüyle keyfi ve seçici biçimde ele alındığını, eğer bu gerçekten ciddi bir travmaysa her insanın her gün bunun gibi onlarca travma geçirebileceğini ileri sürer. (Bilinçaltı içeriğin açığa çıkarılmasıyla Anna’nın iyileştiği de uydurmadır, çünkü olgu incelendiğinde hastalığın durmadan nüksettiği –yinelediği– görülür.)

Popper’e göre, “analizcilerin teorilerini kanıtladığına safça inandıkları klinik gözlemler, astrologların kendi kehanetlerinin gündelik olaylarla doğrulandığı vehminden daha geçerli değildir.” Freud kendi birçok düşüncesini açık ya da gizli biçimde sorgulamak zorunda kalmıştır. Örneğin, paranoyayı gizli eşcinselliğe bağlar, ama her vakada böyle bir eşcinselliği göremez. Rüyanın acı verici deneyimlerin uykuda bilinçsizce dönüştürülmesi olduğunu savlar, ama örneğin korkunç savaş deneyimleri yaşamış insanların bu deneyimleri hiç değişmeksizin tekrar tekrar rüyalarında görmeleri, ileri sürdüğü teze hiç uymaz vs. Wolpert’e göre psikoanaliz patolojik bilime de örnek gösterilebilir. Bu terim, Langmuir’e aittir. Langmuir’e göre patolojik bilim için ölçütler şunlardır: “Gözlemlenen maksimum etkinin çok küçük, neredeyse fark edilmez olması; etkinin öneminin nedenden bağımsız görünmesi; tam kesinlik iddiaları; genellikle fantastik bir teori ve eleştirilerin duruma uydurulmuş mazeretlerle karşılanması.” Levitasyon (meditasyon yoluyla bedenin kendiliğinden yükselmesi), psikokinesis (beyin gücüyle cisimleri hareket ettirme), telepati gibi inanışlar patolojik bilimin örnekleridir. Wolpert’e göre en

ufak, en ayrıntı bir bilimsel bilginin elde edilmesi için yüzlerce kişi yıllarca çalışır ve bulgular çoğu kez pek önemsenmez; ama patolojik bilimcilerin bir anda uydurdukları herhangi bir sav büyük merak uyandırır, hızla yayılır.¹¹

Burada politik-psikoloji bağlamında birkaç önemli şeyi eklemekte yarar var. Politik-psikiyatri (daha doğru ifadeyle psikoloji ve psikiyatrinin politik yönden ele alınması, politik-psikoloji) anlamında ortaya konan belli başlı eserlerin çoğu, psikodinamik yönelimlidir. Daha önce belirttiğim gibi sosyalist ülkelerin resmi çevreleri bu konuların üstünde neredeyse hiç durmamışlar, onların güdümündeki sözde bağımsız Marksist güçler de düşünce üretiminde kabızlığa düşmüşlerdir. Klasik (Ortodoks) Marksist açıdan en çok öne çıkan ürünler Caudwell'in çalışmalarıdır. Yine dolaylı olarak Gramsci, Lukacs, Troçki'nin çalışmalarından söz edilebilir. Ancak, hiçbiri, özellikle üstünde durduğumuz alanı ele alan kapsamlı bir eser vermemişlerdir. Hal böyle olunca konunun araştırması klasik Marksizmden ayrılan unsurlara, para-Marksist çevrelere kalmıştır. O bağlamda Frankfurt Okulu, Marcuse ve Reich'a, Fromm'a, özel olarak bakacağız. Bilinen böylesi örnekler, psikodinamik psikiyatriyle-psikolojiyle, Marksist toplum, bilimini birleştirme girişimleri olarak kalmıştır.

Freudculukla bu denli ilgilenmemin nedeni, onun entelektüel liberal, özgürlükçü çevrelerde, hatta solun önemli bir bölümünde egemen ideoloji olmasındandır. Freudculuk daha sonra yeniden değineceğim gibi özel bir kişilik türü üzerinden sol muhalefette etkinliğini hâlâ korumaktadır. Bu kişilik tipinden çok insan tanıdım. İçlerinde elbette birçok iyi insan vardır. Ama gerçeklikten kopuklukları, başka deyişle, gerçekten çok, fanteziye kayışları ortak özellikleridir. Yine de çoğu, yaşamın her alanında faydacıdır. Freud'un yaşamı ve kişiliği, onun kuramına da

doğrudan yansımıştır. Bu konuda yapılacak küçük bir araştırma, kuramın ne tür bir kişilikten çıktığını ve ne tür kişilikleri etkilediğini gösterecektir. Özellikle Freud'un büyük yetkesi ve ününe karşın küçük bir kişilik geliştirdiği, yaşamöyküsünden ve hayatının değişik dönemlerinde aldığı tavırlardan anlaşılmalıdır.¹⁶ Kanımca küçük kişiliklerin insana yönelik, sosyal bilimlere yönelik büyük kuramlar geliştirmeleri çok düşük bir olasılıktır. Bu son noktayla doğrudan ilgili olmamakla birlikte, Freud'un, Jung, Otto Rank, Ferenczi ve Reich gibi önemli psikodinamikçilerin ciddi ruhsal hastalıkları ve sorunları bulunan kişiler oluşu da ayrıca incelenmeye değer bir gerçekliktir. Freudculuğun başka bir eleştirisi için *Yanılgıların Gerçekliği* adlı kitabımın ilgili bölümüne başvurulabilir.¹⁷

Anti-psikiyatri Nedir?

Sözcüğü David Cooper bulmuştur. Ona göre tıbbi psikiyatri baskıcı bir kimlik kazanmıştı, kuramı ve uygulamalarıyla, tedavi sanatı ve bilimi anlamında anti-psikiyatrik bir hale gelmişti. Ancak, zamanla bu eleştirel akım, psikiyatri kuram ve uygulamasına karşı olan tüm görüş ve uygulamaları bünyesine toplayarak karşı-psikiyatri adını hak edecek bir noktaya vardı. 1960'lı yılların, kurulu düzene muhalefetin yaygınlaştığı atmosferinde biçimlendi hareket. Laing, Cooper, Thomas Szasz, Esterson gibi insanlar bu akımın başlatıcıları ve başını çekenlerdir.

Laing'e göre şizofreni bir hastalık değil, toplumsal bir olaydır. Laing toplumun normal ve anormal kavramlarını sorguladı. Anti-psikiyatri adından hiç hoşlanmadı, ama bu akımın ilk farklı uygulamalarını o başlattı. Eski akıl hastanelerinin işleyişinden çok farklı çalışan bir merkez kurdu. Burada hastalar çok az ilaç

verilerek ve hemen hiç kısıtlanmaksızın, konuşularak tedavi ediliyordu. Sonuç aslında hiç de başarılı olmadı. (Başarılı olması kanımca mümkün değildir.) Laing, fikirleri ve uygulamalarıyla “yeni sol” hareketin önemli adları arasında yer aldı, bir halk kahramanı haline geldi. Daha sonra düşünce ve tavırlarındaki mistik ağırlık arttı.

Thomas Szasz ise sağ liberal görüşlü bir psikiyatristti. O da psikiyatriye arka planı doldurulmamış radikal görünümlü yüzeysel eleştiriler getirdi ve bu görüşleriyle o dönemdeki solun büyük sempatisini kazandı. Eleştirileri psikanalitik psikiyatriyi değil, psikiyatrinin öbür akımlarını hedef alıyordu. (Bu yıllar solda irrasyonelitenin, akıldışıcılığın, bilim dışıcılığın alabildiğine arttığı yıllardı ve o gün bugündür sol, bir kanadıyla en aşırı biçimiyle pozitivist, rasyonelliğin temsilcisi durumundayken; bir kanadıyla, ilginçtir, akıldışıcılığın da sözcülüğünü yapar hale geldi. Bu konuya ileride yine döneceğiz.)

Cooper’sa, özellikle ailelerin hasta edici yapısı ve baskıları üstünde durdu.

İtalya’da 1968 hareketleriyle birlikte psikiyatristlerin yaklaşık beşte birinin desteğini alan bir “Demokratik Psikiyatri Hareketi” başlatıldı. Bu akımın da etkisiyle 1978’de Basaglia’nın önderliğinde bir psikiyatri reformuna girişildi. “İtalyan Deneyi” adıyla psikiyatri tarihine geçen bu hareket sonucu klinikler kapatıldı, hastalar evlerine gönderildi, evi olmayan hastalar otellere dönüştürülen eski kliniklerde ikamet ettirildi, sağlık hizmeti hafifletilmiş biçimleriyle ayaklarına götürüldü. Söz konusu hareket “büyük ölçüde” başarılı oldu ve başka birçok Avrupa ülkesinde kliniklerin kapatılması yönündeki eğilimleri güçlendirdi. Bahsettiğimiz gelişmelerin olumlu yanları kuşkusuz, büyük yararlar sağladı, ama bir yandan da sokakta yaşayan ve hiçbir tedavi alma-

yan hastaların sayısı iyice kabardı.

Fransız düşünürler, Guattari ve Deleuze da anti-psikiyatri akımı içinde kabul edilir. Şizofreniyi kutsayan bu düşünürler de kendilerini Marksist saymakta ve kapitalizme karşı muhalefet hareketi içinde yer almaktadırlar. Bu sonuncular aynı zamanda psikanalizin de azılı muhalifleridir. Şizofreniyi bir tür toplumsal muhalefet biçimi olarak görürler; öyle ki, yazılarında geliştirdikleri dil şizofrenik bir dildir. Onlara göre çocukta Oidipus kompleksi gerçekte yoktur. Aile, çocuğun libidinal enerjisini kodlamak ve bastırmak için onda hiçbir zaman bulunmayan bir "arzu"yu bastırma girişiminde bulunur; işte Oidipus budur. "Oidipus karmaşası", ensesti önlemek için bilinçdışına kabul ettirilen bir yasa değildir, tersine, bu istekler yasa tarafından uyandırılır, sağlanır. Onlara göre bilinçdışı, üretilmesi gereken bir şeydir. Libidinal üretimin yeri olan bilinçdışı, arzuların ifadesi ya da temsilcisi değil, üreticisidir. İnsan arzu eden bir makinedir. Psikanaliz ve kapitalizm arzunun üretimini çarpıtırlar. (Bu bölümün buraya kadarki kaynakçası: 5, 6, 9, 18, 19)

Foucault'ya gelince: *Deliliğin Tarihi*'nin ünlü yazarı da modern psikiyatrinin, dolayısıyla kliniklerin doğuşunun ateşli bir muhalifi olarak anti-psikiyatri akımı içinde değerlendirilir. Ona göre, 17. ve 18. yüzyılda deliler ayrıcalıklı yerlerini yitirerek hastanelere kapatılmaya ve bir hayvan gibi görülmeye başladılar. Pinel ve Tuke'un yaptığı reformlar, sadizmi ahlakileştirmekten başka bir şey değildi. Sanki deliliğin kara yazgısı onları zorla kapatma ve zorla tedavi etme girişimleriyle başlamıştı. Birçok tarihçi, Foucault'nun savlarının dayanaksız olduğunu ileri sürdü. Onlara göre, kapatılma ve zorla bir çeşit tedavi ortaçağda da uygulanıyordu, üstelik, ruhlarına şeytan girdiği gerekçesiyle ortaçağda onbinlerce deliye işkence edilmesi ve öldürülmesi, hiç de onları kutsal

saymanın gereği gibi kabul edilemezdi.⁹ Foucault yalnızca psikiyatrinin tarihi ve bugünüyle ilgili değil, başka konularla ilgili eserler de verdi, *Cinselliğin Tarihi, Hapishanenin Doğuşu* gibi.

Foucault'nun yöntemi yapısalcıdır. Gerçekle ve gerçek ilişkilerle değil, dille, simgelerle, metinlerle ilgilenir. Belgeleri değil, edebiyatı esas alır. Foucault, önemi ne abartılacak ne de yadsınacak bir düşünürdür.⁶ Cinsellik ve iktidar hakkında yaptığı çözümler yalnızca anti-psikiyatri açısından değil, ana konumuz açısından da üstünde durulmaya değer. "Günümüz kapitalizminde baskı altına alınmış, yadsınmış, örtük kılınmış cinselliğin eleştirisi özgür bir söylem biçiminde ortaya çıkar. Bu söylem ile iktidar arasındaki ilişki, söylemin özgürlüğünün ne anlama geldiğini ortaya çıkarır. Foucault'ya göre bu sözde eleştirel ve özgür söylem içinde sorgulanmadan işlenmiş, yaşamın her alanında karşımıza çıkan bir iktidar ilişkisi gizlidir. İktidarın içinde yer aldığı işlendiği yeni biçimlerde kendi dıştalaştırdığı cinsellik, bu özgür söylem vasıtasıyla iktidarla olan bağlantısını dolaylı kılarak örtük ve gizlenmiş biçimde varlığını sürdürür. Bu açıdan bakıldığında cinselliğe ilişkin söylemlerin özgürleşmesi cinsellik üstünde kurulmuş eski baskı biçimlerinden radikal bir kopuşu değil, tam tersine hayatın her alanına işlenmiş, her yerde ve her zaman kendini gösterebilen bir iktidarın içinde üretildiği işlendiği, biçimlendirilip yeni yapılar içinde karşımıza çıkarıldığı yeni biçimi dile getirir. Baskının bu yeni biçiminde cinselliğin yadsınır görünürken kabul edilmesine, örtük kılınırken üstünde çok şey söylenmesine, yasaklanırken üstünde özgür söylemler geliştirilmesine tanık olmaktayız. Bu açıdan bakılınca, günümüz kapitalist toplumunda cinselliğe ilişkin söylem 'iktidar, bilgi, haz' üçleminin birlikte örüldüğü yeni bir iktidar alanı olarak ortaya çıkar."²⁰ Cinsellik, iktidar ilişkilerinin içsel bir öge-

si, yapısal bir bileşenidir. "İktidar yasal bir forma girsin veya girmesin bilgi ve hazzın içiçe geçtiği cinsellik alanı başta olmak üzere, bilgi ve dilin birlikte olduğu her türden etkinliğin bulunduğu yerde karşımıza çıkar."

Foucault'nun, iktidar kavramından anladığı hayli değişiktir "Merkeziyetçi, üniter iktidar yapıları ve kurumlarını bir yana bırakır." İktidardan anladığı, ezen ve ezilen uluslar arasındaki ilişki ya da ezen ezilen sınıflar arasındaki ilişki biçimleri de değildir, bunlar olgunun son biçimleridir. Ona göre "iktidar, özel kişisel alanları da içerecek şekilde her türlü rastlantısal belirsiz etmenlerin içinde at oynattığı, bir etkinlik biçimi, yaşayan ve dolaylı olarak kendisini ortaya koyan bir ilişkiler yumağı olarak her zaman ve her yerde karşımıza çıkar." Her ilişkide ürer. "Her yerdedir ve her şeyi kapladığından değil, her yerden geldiğinden dolayı her yerdedir... Bir kurum, bir yapı değildir. Bazılarının başta sahip olduğu bir güç değildir. Belli bir toplumda karmaşık bir stratejik duruma verilen addır (...) İktidar yöneten ile yönetilen, egemen olan ile bağımlı olan arasındaki hiyerarşik ilişkilerin düzenlenmesini, yapılanmasını içeren yukardan aşağıya doğru uzatılan bir yapılanış olmayıp, tersine aşağıdan yukarıya doğru uzanan, içsel, dolaysız biçimde üretilen bağlantıları içerir. Bu açıdan bakılınca devlet gibi merkezi kurumlardan çok aile, okul, işyeri, hastane vb. gibi özel kurumların içinde ortaya çıkar."²⁰

Foucault metinleri, alıcısı bozuk bir televizyon ekranı gibidir. Bir an tüm netliğiyle daha önce görmediğiniz bir şeyler görürsünüz, hemen ardından ekran karlanır, dakikalarca puslu bir resimle yetinmek zorunda kalırsınız, sonra araya başka kanalların yayınları da girer, görüntü iyice sapıtır, sonra yine kısa süren açık bir görüntü... Modernizm eleştirisi ve öteki yöntem yeğlemeleriyle o, postmodernizmin ilk düşünürlerinden biri sayılma-

lıdır. Daha sonra Canetti'de de ayırımsayacağımız gibi, iktidar ve öteki güç ilişkilerinde örgütlü olanı, sınıfsal olanı görmemek için özel bir gayret içinde gibidir. Her şey kendiliğinden gerçekleşir, dolayısıyla ortada belirgin bir düşman da yoktur. Bu bakış, insan doğasını yansıtması, başka deyişle, bozuk ilişkilerin insan doğasından kaynaklanan yanını bilmeden öne çıkarması nedeniyle haklılık-doğruluk payı taşır; öte yandan, gerçekliği gizler ve saptırır. İktidar ve kitle ilişkilerinde bir güç farklılığı sorunu, yukarıdan aşağıya dayatma ve sınıf gerçeği hep olmuştur, bunları yok saymak en azından bilimsellikle bağdaşmaz. Ancak, Foucault gibi (Canetti gibi) düşünürlerin bilimsel düşünmeye karşı da özel tepkileri söz konusudur. Yine de iktidarın tüm ilişkilerde ortaya çıkışı, içsel oluşu, aileden kaynaklanması, cinselliğin bir iktidar alanı ve iktidar doğuran alan olduğunun tespiti gibi saptamalar zekice saptamalardır, konumuz açısından önemlidirler ve bu saptamalardan ilgili bölümlerde yararlanılacaktır. Özellikle iktidara karşı örgütler içinde doğan iktidar yapılarını eleştirme bağlamında.^{21, 22, 23}

Anti-psikiyatri akımı psikiyatrinin kendini derleyip toplaması için uyarıcı bir işlev görmüştür. Ancak, savları insancıl, fakat bilimdışıdır. Bilimdışı olmasının ötesinde gerçekdışı. Toplumlarda büyük oranda nevrozlunun yanında çok sayıda akıl hastası yaşar ve bu yığınlara bir şekilde tıbbi hizmet verilmesi gerekir. Sınırlı sayıda hastayla yapılan idealleştirilmiş deneyler (başarısız olmuşlardır ama başarılı olsalar bile) konuyla ilgili genel toplumsal sorunu çözmek için hiç de ayakları yere basan ve pratik çözümler getirmez. Psikiyatristlerin çoğunluğu (tıpkı başka dallardan hekimler gibi) toplumsal sistem kökünden değişmedikçe verili koşullarda en çok sayıda hastaya ve hasta ailesine hizmet vermek zorundadır; en iyi hizmeti verili koşullarda yürütmek

durumundadır. Bunları yaparken olanakları olabildiğince geliştirmenin, koşulları iyileştirmenin mücadelesini vermek ayrıca insanlık, hekimlik borcudur. Psikiyatrik kurumları, psikiyatrik tedaviyi ortadan kaldırmanın, akıl hastalarını ve başka ağır sorunluları kısa yoldan ölüme terk etmek anlamına geldiği deneylerle anlaşılmıştır. Öte yandan anti-psikiyatri çevreleri böyle bir ötenazi veya öjeniyi de içtenlikle kabul etmemekte, aksine, böylesi düşüncelere, daha konu açılmadan karşı çıkmaktadırlar. Bu akımlar ve savunucuları, psikiyatriye mantıklı bir alternatif getirememekle, bazı olanaklardan sonuna dek yararlanan, ama soyut anlamda o olanakları tümünden reddeden şımarık zengin yeteniyetmelerine benzemektedirler.

Politik Alanı Doğrudan Etkileyen Psikiyatrik Durumlar

Politik alanı doğrudan ilgilendiren psikiyatrik durumların başında zeka geriliği gelir. Gerçi, zeka geriliği ileri boyutta değilse, bir sorun oluşturmazdı psikiyatrinin tedavi anlamında alanına girmez. Ancak, durumu saptamak ve bu konudaki politikaları yönlendirmek psikiyatrinin görevidir.

Toplumda çoğu normalden sapmada görüldüğü gibi zeka dağılımı ve bundan sapmalar da istatistik olarak “çan eğrisi” denilen bir tablo ortaya koyar. Toplumlarda nasıl ileri derecede zekiler ve dâhiler küçük bir azınlıksa, ileri derecede geri zekalılar da küçük bir azınlıktır. Böylelerinin zaten yasal olarak “kısıtlı” bulunmaları gerekir, dolayısıyla, politikaya katılma, oy verme gibi yetenek ve hakları yoktur. İleri derecede geri zekalılıkla oligofreni ve embesiliteyi kastediyorum, ki bunların halleri zaten

sosyal yaşamda belirgin özel bir yerdedir. Belirttiğim gibi böylelerinin toplumdaki oranı hayli düşüktür (% 2-3 kadar). Ancak, hafif geri zekalılık (IQ: 55-70) toplumda yaygındır. Bunların her toplumda % 10-20 arasında bir oran oluşturduğu ileri sürülür. Üstelik, söz konusu gruptaki kişilerin önemli bölümü yasal olarak kısıtlı da değildir. Ana baba konumunda, hatta işli güçlü olanları da çoktur. Bu tür insanlar politika için en azından kolay kandırılabilir oy deposu olarak işlev görürler. Politik alanda enerjilerinden sıklıkla faydalanılır. Eğer saldırgan kişilik özellikleri de gösteriyorlarsa radikal-uç akımlar veya hâkim güçler (devlet) böylelerini politik saldırı gücü olarak kullanır.

IQ: 70-90 arası grup donuk zekalılardır. Daha da büyük orandadırlar. Öyle ki, geri zekalılarla donuk zekalıların toplamının her toplumda çoğunluğu oluşturduğu ileri sürülmektedir. Hesaplamalar bu iddiayı desteklemektedir. Bu durum, başlı başına derin bir politik sorundur. Zeka geriliği konusu kitabın sonundaki makalelerde çok daha geniş olarak işlenmiştir.

IQ'ları 90'ın üstünde seyredenler normal zekalılardır. Bunların da önemli bölümü karmaşık siyasi ve felsefî problemleri çözebilecek kadar zeki değildir. Bazı araştırmalar soyut düşünebilme yeteneği ve diyalektik çözüm üretebilme potansiyeli bulunanların, toplumun en çok % 30-40'ını oluşturduğunu göstermektedir. Bu bile iyimser bir değerlendirmedir. Çünkü o % 30-40'ın da önemli bölümü, kişilikten kaynaklanan nedenlerle veya çevresel olumsuzluklarla zekalarını gereği gibi kullanabilecekleri eğitimi almamış durumdadır. Ayrıca, zekalar çok değişiktir, her zeki insanın akli felsefeye veya siyasete çalışmamaktadır. Wolpert'e göre, önemli oranda insan, alışkanlıklarına göre düşünür, çok az sayıda insan irdeleyeci, sorgulayıcı ve bilimsel düşünebilir. Bu oran yaklaşık % 15'tir.¹¹ Gerçek böyleyken psi-

kiyatristler veya siyasetçilerin, gerçekliği değiştirme olanakları da sınırlıdır. Eğitim düzeyinin yükseltilmesi, sorunu bir dereceye kadar çözer, asıl sorun insanın sınırlarıdır. Söz konusu gerçeği kabullenerek hareket etmeyle, onu bilmeden ya da inkâr ederek hareket etme arasında dağlar kadar fark bulunur.

Verdiğim oranlar ve çizilen genel tablo tüm toplumlar için geçerli tablodur, eğitim düzeyinin düşük olduğu toplumlarda doğaldır ki, zeka geriliği ve donukluğunun yol açtığı sorunlar katlanarak büyür. Aziz Nesin'in, Türk halkının şu kadarı aptaldır yolundaki bir sözü toplumda geniş bir kabul görmüş, sağ kesimden insanlar da içinde olmak üzere pek çok insan karşılaştığı pek çok sorun karşısında bu sözü yineler olmuştu. Söz konusu ifade de, onun toplumda algılanışı da yanlıştır. Bir kere, sözü tekrarlayan herkes kendini akıllılar grubu içinde değerlendirmektedir, ki bu yanlıştır, aptallık sanıldığından daha yaygındır. İkincisi ve daha önemlisi, bu gerçeklik bizim toplumumuza özgü bir gerçeklik değildir, evrenseldir. Dolayısıyla, bizim özel kültürümüzle, eğitim düzeyimizle, genetik yapımızla vs. doğrudan bir ilgisi yoktur. Kültür ve eğitim düzeyi artışı donuk zekalıları veya aptalları ileri zekalı hale getirmez, yalnızca sosyal yaşamdaki ve iş yaşamındaki performanslarını artırır. Bunun siyasi yaşama etkisi de olur, ama bu etki sınırlıdır. Örneği, ileri kapitalist ülkelerde yaşanan durumdur. Bu ülkelerde sosyal sistem iyi oturduğu, eğitim düzeyi yüksek bulunduğu, mali olanaklar geniş olduğu, her şey bir kurala bağlandığı, iş yaşamı genelde iyi işlediği için donuk zekalı çoğunluk bayağı zeki gibi görünmektedir. Ancak, böyle insanlarla biraz konuşulduğunda, bu insanlar biraz karmaşık bir problemle karşılaştıklarında veya genel olarak estetik tercihlerine (dinledikleri müziğe, okudukları kitaplara) veya politik yeğlemelerine, felsefi duruşlarına, dünyadaki başka toplumları nasıl gör-

düklerine bakıldığında asıl gerçek ortaya çıkmaktadır.

Zeka geriliği dışında politik alanı ilgilendiren en önemli iki psikiyatrik durum, “kişilik bozuklukları-sorunları” ve “paranoid durumlar”dır. Bunlardan, az ileride iki ayrı başlık altında daha geniş olarak söz edilecektir.

Politik alanı yaygın olarak ilgilendiren başka bir psikiyatrik durum, keyif verici maddelerin kullanımıdır. Bunu alkol, tütün ve psikoaktif madde kullanımları biçiminde üç bölümde görebiliriz. Hepsinin ortak özelliği, insanlara yapay yolla keyif vermesi ve böylece maddi veya menevi olarak kendini kötü hisseden bireylerin, dolayısıyla yığınların yaşamdan biraz daha fazla zevk almasını sağlamasıdır. Bir yönden bakıldığında son kerte de insancıl bir durumu yansıtan alışkanlıklar, öte yandan, birçok ciddi toplum problemine, sağlık problemine yol açmakta, başka bir yandan da yönetenlerin yönetebilmesini, yönetilenlerin de yönetilebilmesini kolaylaştırmaktadır. Her ülkedeki hâkim sınıfların bu tür maddelerin üretimi ve satışından yasal olsa da, olmasa da büyük gelirler sağladığı bilinmektedir. Bazı sol, sağ, hatta radikal dinci siyasi örgütlerin uyuşturucu satışından gelir sağladıkları açıktır. Bu üç grup madde arasında en yaygın ahlaki tepkiyi alan psikoaktif maddeler olan uyuşturucu-uyarıcı maddeler olmakla birlikte, öbür ikisi çok daha yaygın kullanımı nedeniyle belki daha büyük bir sorundur. İktidarlar keyif verici maddelerin kullanımını her şekilde teşvik edip yaygınlaştırmakta, buna karşın, muhalefetten de ciddi bir tepki gelmemektedir. Çünkü radikal örgütlere mensup kişilerin bile çoğunluğu alkol ya da sigara veya ikisini birden kullanmaktadır. Özellikle, sigara kullanımını sorunu, başkalarına da zarar vermesi nedeniyle yaygın bir akıl sorununun ötesinde kişilik sorunu olarak karşımızda durmakta, belki politik alandaki düzeyi doğrudan etkilememekte,

ama o düzeyin bir göstergesi olarak sırtıtmaktadır. Psikiyatriyi düzen kurumu olarak görenlerin, her türlü iyileştirmeyi reformizm olarak algılayanların çoğunun, yine düzene alışmayı kolaylaştıran sigara, alkol ve psikoaktif maddelere karşı tepkisizlikleri başka bir tuhaftır.

Politik alanı ilgilendiren bir başka durum depresyondur. Bunun gelip geçici formları değil de özellikle kronik formları. Depresyon kişide umutsuzluk, bezginlik, karamsarlık, yorgunluk, bitkinlik gibi pek çok ruhsal ve fiziksel belirtiyeye yol açmaktadır. Depresyonun özellikle hafif biçimlerinin toplumda yaygın olarak gözüktüğü, aynı anda depresif olanların toplumda % 15-20 kadar bir oran oluşturduğu, bu oranın belli dönemlerde daha da arttığı belirtilmektedir. Çevre ve dönem koşullarının uygunsuzluğu, ekonomik ve siyasi kriz devam ettiği sürece, eğer ortada belirgin bir umut veya alternatif görünmüyorsa toplumda depresyonun artması kaçınılmazdır. Sonuç, tüm toplumda görülen umutsuzluk ve tükenme belirtileridir. Söz konusu durum, insanları politikadan da uzaklaştırmaktadır. Örneğin son seçimde (Kasım 2002) çok üstünde durulmasa bile bu durumun izleri belirgin olarak görülmüştür. Politikadan uzaklaşma ve genel bezginlik kuşkusuz, hâkim güçlerin yönetme şevklerini de bir ölçüde kırmakla birlikte daha çok, işlerine gelmektedir. Çünkü her türlü bezginlik esas olarak statükonun korunmasına yol açar. Sonuç olarak, toplumsal depresyon, toplumlardaki refah artışı ile bir ölçüde azalır, refahın azalmasıyla (eğer toplumsal bir devrimci durum, bir kalkışma, bir başka alternatif görünmüyorsa) artar. Bunun sonucu, toplum içi çatışmaların, aile içi çatışmaların, intiharların yoğunlaşmasıdır.

Depresyonun arttığı kriz dönemleri, muhalefetin işini iyice zorlaştırır, ama akıllı bir muhalefet, topluma çıkış noktası, fark-

lı bir seçenek gösterebiliyorsa depresyonu öfkeye dönüştürür ve bu gücü arkasına alarak daha ileri noktalara gelebilir.

Kişilik Bozuklukları, Kişilik Sorunları, Abartılı Kişilikler ve Politika

Kişilik bozukluğu ve politika denilince ilk akla gelen, psikopatlığın (anti-sosyal kişilik bozukluğunun) politikayla ilişkisidir. Anti-sosyal kişilik bozukluğu, aşırı tepkisellik, yasalara-kurallara uymada güçlük, saldırganlık, sorumsuzluk, düzenli çalışmama, suça eğilim, aşırı benmerkezcilik gibi belirtilerle kendini gösteren bir aşırı kişilik tablosu, bir kişilik bozukluğudur. “Kişilik bozukluğu” terimi zaten bazı belirgin kişilik özelliklerinin ciddi sorun yaratacak boyutta olduğunu gösterir. Kişilik bozukluğu değil, “kişilik sorunu”ndan söz edildiğinde ise bazı belirgin kişilik özelliklerinin sorun yarattığı, ama çok ciddi boyutta yaratmadığı anlatılmak istenir. Bu bozuklukta da sosyal yaşamla ciddi-keskin bir çatışma söz konusudur. Her kişilik bozukluğu tipinde olduğu gibi anti-sosyal kişilik bozukluğunda da olgu ağır, hafif veya orta şiddette seyredebilir. Ağır psikopatlar normal bir yaşam sürdüremezler, cezaevine düşerler, ölürler, öldürürler. Bunların her türlü otoriteyle ve disiplinle de sorunları çıktığı için genellikle siyasi alanda uzun süre tutunamazlar. Yine de zaman zaman bu tür unsurlar siyasi mücadelede saldırgan amaçlarla kullanılabilirler veya geçici olarak siyasi yapılanmalarda belli yerlere gelebilirler. Onları kullananlar devlettir, resmi ve daha çok gayri resmi militarist kurumlarda geçici görevler verilir; ya da aşırı uçtaki siyasi örgütler tarafından kullanılırlar. Fakat psikopati çok ağır boyutta değilse ve başka bazı görece

olumlu kişilik özellikleriyle birleşmişse bu tür kişiler siyasi arenanın vazgeçilmez unsurları olurlar. Çünkü bu durumda otoriteye ve disipline belli ölçüler içinde gelebilirler, o zaman agresif enerjilerinden yararlanmak çok daha kolaylaşır.

Siyasi güçler arasında aktif çatışma bir yerde ağırlıkla tarafların psikopatları arasındaki çatışmadır. Böylesi kişiler, zekaları uygunsa ve başka bazı görece olumlu özellikleri bulunuyorsa (çalışkanlık, titizlik, sebat, hırs, zeka vb.) siyasi örgütlerde ileri konumlara gelebilirler. Birçok bilinen radikal örgüt üyesi veya birçok tanınmış saygın devrimci arasında önemli oranda psikopat vardır. Bunlar devlet kademelerinde ve askeri örgütlerde de yükseltilirler, ama üst kademelere ulaşmaları daha zordur, nadirdir. Çünkü gerçek bir psikopat zeki bile olsa çoğu zaman yeterince akıllı değildir. Akıl; zeka ve kişiliğin birleşmesiyle oluşur, bu tür kişiler fevri, saldırgan, kural tanımaz tutumlarını bir noktada dizginleyemezler. Psikopati (daha çok, hafif düzeyde psikopati) toplumsal ve siyasi yönüyle tümüyle olumsuz bir olgu değildir, hatta olumluluğu daha ağır basar; toplumları ileri götüren, psikopatların siyasi mücadelelerdeki etkinlikleridir.

“Obsesif-kompulsif” (takıntılı-zorlantılı) kişiliğin temel özellikleri, aşırı düzen, temizlik, kural düşkünlükleri, genellikle titiz ve katı ahlakçı tutumlarıdır. Bu yönleriyle siyasetin düzensiz, kuralsız, ilkesiz ortamıyla uyum sağlayamazlar; ancak, hafif düzeyde bozukluk gösteriyorlarsa ve titizlikleri bazı alanlarla sınırlanmışsa çeşitli siyasi akımların aranan hamalları arasında yer alırlar. Takıntılılar arasında başka bazı özellikleri gelişmiş bireylerin liderlik düzeyine yükseldiği de görülür.

“Narsisistik” (özsever) kişilikler, aşırı özsevgileri nedeniyle genellikle toplumsal ortamlarda sevilmezler ve bu özellikleri siyasete uygun değildir. Ne var ki, başka bazı olumlu (daha doğ-

rusu, siyasete uygun) özellikleri, insanları etkileme güçleri ve iyi bir zekaları varsa, bu özelliklerini siyasette de kullanarak çevrelerinde politik bir hayran kitlesi yaratabilirler. Her insanda narsisizm vardır, politikacılarda bu daha fazladır, olmak zorundadır, liderlerde ise abartılı boyuttadır. Liderlerdeki abartılı özseverlik onların çevresindeki abartılı saygı ve sevgiyi tetikleyici güçtür. Ama yineleyeceğim gibi, başka özelliklerle birleşmemiş bir narsisizm siyasette ilerlemeyi engelleyecektir.

Bir de “histriyonik” kişilik bozukluğu ve histriyonik kişilikten bahsetmek gerek. Duygularını, heyecanlarını kolay dışavuran, oyuncu kişiliklerdir bunlar. Çabuk (ama çoğun yüzeysel) duygusallığa sürüklenir, aşırı gösterilerle sevgiye kapılır ve bunu gösterirler. Birilerine hayran olmak ve birilerini kendilerine hayran etmek sanki yaşamdaki baş amaçlarıdır. Ergenlik döneminin histriyonik karakteriyle birleştiğinde bu dönem histriyoni zirvelerine neden olur, ancak, histriyonik kişi genelde yaşamı boyunca histriyoniktir. Daha çok, kadınlarda görülmekle birlikte erkeklerde de rastlanır. Pop yıldızlarının fanatikleri genellikle böyledir. Bu tür insanlar politik liderlerin veya akımların da duygusal taraftarları olurlar. Bağlılıkları gösterişçi ama sıgıdır. Histriyoni zaman zaman toplumda artar, bulaşıcı bir hastalık gibi yayılır. Başka deyişle, toplumda yığınlar halinde bir yere doğru kaymalar yaşanır, ama bu kaymalar moda gibidir, heves ve yüzeysel abartılı duygulanımlar ön plandadır. Bu tür kişiler veya histriyoniye kapılmış yığınlar bir düşünceye, felsefeye kalıcı demirler atamazlar. 68’de tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de sol bir histriyoni dalgası yayılmıştı (68 kuşağının önemli bölümü). Benzeri, ülkemizde 73-77 yılları arasında görülmüştür (78 kuşağının önemli bir bölümü). Histriyonik kişiler arasından gösterişli görünüşleri ve ateşli konuşmalarıyla öğrenci liderliği

konumuna yükselenler bile çıkmıştır. Sağ kanatta da aynı şeyler yaşanmıştır. Böyleleri, işin hamallık yönüyle uğraşmak istemeyen ve mücadelenin tehlikeli yanlarıyla ise ancak herkesin görebileceği bir konumdaysalar ilgilenen kişiliklerdir.

“Şizoid” “şizotipal” “kaçıngan” kişiliklerin politikaya belirgin bir etkileri yoktur, onlar ancak bazı hareketlerin taraftarı olabilirler. Nadiren uç akımların gizli militanı durumuna gelmiş insanlara rastlanır. “Bağımlı” kişilikler ise, en yakın otoriteye ve çevrelerine her türlü kararda bağımlı olan kişilerdir. Politikayla da liderlik hariç her kademeden ilgilenebilirler. İç dinamikleriyle gelişmemiş, tam gelişmemiş geri ülkelerin kapitalizm koşullarında bağımlı bireylerin toplumdaki oranı artar. Dolayısıyla, bunlar çevrelerindeki en yakın otoritenin oy potansiyelidirler.

Siyasetle doğrudan veya dolaylı ilgilenenlerin ve siyasi liderlerin illa ki bir kişilik bozuklukları ya da şu veya bu denilebilecek belirgin bir psikiyatrik kişilikleri bulunması gerekmez. Hatta belki çoğu için böyle bir şey söz konusu değildir. Ne var ki, liderlerde ve politikayla ilgilenenlerde “politikacı kişiliği” denilen ortak belirgin özellikler söz konusudur. Birçoğunda değişik yönlerde abartılı kişilik özellikleri bulunabilir. Bunları daha etraflı olarak ilerideki bölümlerde inceleyeceğiz.

Paranoya ve Politika

Başka türden akıl hastalıkları sosyal yaşamla zor bağdaşır. Kişinin tuhaflığı, konuda uzman olmayanlarca bile genellikle kısa sürede anlaşılır ve zaten kişi sosyal ilişkilere normal insanlar gibi giremez. Kişi ilaç kullanmak zorundadır. Genellikle çevresinde “deli”, “kaçık” olarak bilinir ve o yüzden, siyasi bir etkinlik içine girmesi zordur. Fakat “paranoya” öbür akıl hastalıklarından

ayrılır. Çoğun kişinin kılığında kıyafetinde, davranışlarında miklerinde belirgin bir değişiklik yoktur, konuşması düzgündür. Paranoya, akut dönemler dışında, kişinin iş performansını fazla bozmaz, ilişkilerini çok fazla etkilemez. Bu nedenlerle paranoid kişi çoğu insana, biraz kuşkucu veya alıngan, ama onun ötesinde normal görünür. O yüzden, paranoyayla siyaset bağdaşır. Hatta bazen paranoyaklar siyasetin aranılan kişileri, peşinden gidilen liderler haline gelirler. Paranoyayı, “paranoid kişilik bozukluğu” ve “paranoid bozukluk” diye ikiye ayırabiliriz. Kişiliğe oturmuş, sorun yaratacak boyutta paranoyaya paranoid kişilik bozukluğu, daha hafif şekillerine paranoid kişilik denilir. Hastalık haline gelmiş duruma ise paranoid bozukluk adı verilir.

Paranoyanın siyasetle ilişkisi paranoid kişilerin siyasi alana karışması ve dahası, paranoid liderlerin ortaya çıkmasıyla sınırlı değildir. Paranoya, başlangıcından itibaren insan toplumlarının neredeyse yerleşik bir kültürü, yaygın bir muhakeme ve duygulanım yoludur. Paranoya toplumsal bir olgudur. Bulaşıcı hastalıklar gibi, toplumlarda o veya bu şekliyle dâima bulunur ve bazen salgınlara yol açarak iyice güçlenir.

Paranoyanın esası abartılı kuşkuculuktur. Kuşkucu kişi alıngandır, tedirgindir, tetiktedir. Duygulanımı genellikle katıdır, dışa yeterince açık değildir. Bir veya birden fazla konuda abartılı kuşkuları yoğunlaşmıştır. Şişmiş bir benlik duygusu, yüksek bir özseverlik bulunur. Bunlar genellikle altta yatan bir eksiklik, yetersizlik, aşağılık duygusunu yenmek için gelişmişlerdir. Paranoyalarda kötülük görme, çekilememe, kıskanılma ve bu yüzden hakkında kumpas kurulma saplantıları bulunur. Kötülük görme saplantısının, “yansıtma” düzeneğinden kaynaklandığı ileri sürülür. Kişi, başkalarına duyduğu kini, nefreti, düşmanlığı, başkalarından kendine yönelmiş gibi görür. O yönde davran-

dığı, hissettiği, baktığı için de zaman zaman kuşkularını doğru-
layan karşılıklar bulur, bu da kısır döngüye yol açar. Kişi tüm
çevresinin, bazen de tüm dünyanın odak noktasında kendini gö-
rür. Her şey onun çevresinde dönmekte, onun için yapılmakta-
dır. Bu tür akıl yürütme önemsizlik duygularını bertaraf eder.

Muhakeme bozukluğu bazen zorlu düşünce, bazen hezeyan
boyutundadır. Hezeyan demek, mantıkla, bilgiyle, tartışarak ak-
si yönde iknası mümkün olmayan ve kişinin içinde yaşadığı kül-
türle de açıklanamayan mantıksız ve ısrarcı düşüncelerdir. He-
zeyanlar birçok akıl hastalığında, en yaygın olarak da şizofren-
lerde görülür. Ancak, şizofreninin paranoid formu dışındakiler-
de hezeyanlar genellikle sistemsiz, çabuk değişebilen, konunun
uzmanı olmayanlarca bile kolaylıkla mantıksızlığı anlaşılabilen
türdedir. Şizofreninin paranoid formunda bu hezeyanlar daha
sistemli, zaman zaman mantıklı görülebilecek düzeydedir. An-
cak, şizofreninin doğası gereği bu hezeyanlar başka psikiyatrik
bulgularla birlikte; ayrıca, kişinin performansında, işinde,
sosyal ilişkilerinde belirgin bozulma ve tuhaflaşma görülür ve o
yüzden, bu kişiler ender durumlar dışında sosyal yaşamda ve
dolayısıyla siyasette sivrilemezler. (Paranoid şizofren olduğu dü-
şünülen bazı düşünürler, dini liderler vb. bulunmaktadır, an-
cak, siyasetin çok daha hareketli ve sosyal yönden çok daha can-
lı dünyası kanımca söz konusu hastalığa uygun değildir.)

Fakat paranoid kişilik ve paranoid bozukluk şizofreniden
çok farklıdır. Paranoid kişilik birçok meslekte sivrilmeye engel
değildir, hatta kişiyi kurallara uyucu, katı, kuşkucu, sabit fikir-
li, disiplinli özellikleri nedeniyle pek çok alanda aranan insan
yapar (elbette kişinin zekası ve eğitimi de buna uygunsa). Para-
noid kişilikli insanlar iyi polis, polis müfettişi, dedektif olabilir-
ler. Bazen orduda sivrilebilirler. Başarılı hâkim veya savcı olabi-

lirler. Doktorlar arasında, psikiyatristler arasında da böyle kişiler vardır. Gazetecilikte ve idareciliğin belli noktalarında ilerleyebilirler. Ancak iş, paranoid bozukluk yani akıl hastalığı boyutuna sıçrayınca hayli değişir. O zaman kişi bir veya birkaç hezeyanı doğrultusunda tüm yaşamını ayarlamaya başlar. Bir veya birkaç konuya sabitlenir. Hezeyanların çok fazla çeşidi vardır, bunlar kişinin öbür kişilik özelliklerine, ilgi alanına, çevresel etkenlere, bazen rastlantılara bağlı olarak şekillenir. Birinin veya birilerinin kendine kötülük yapacağı hezeyanı (bu biri veya birileri soyut kişiler değil, belli bazı kişilerdir), birisi veya birilerinin başkalarına veya kamuya vb. kötülük yapacağı hezeyanı (kişi bu doğrultuda davalar açabilir, mahkemeleri bu şekilde meşgul eden birçok paranoid vardır), eşinin kendini aldatığı hezeyanı (kıskançlık hezeyanı), çok önemli buluşlar yaptığı, önemli bir felsefe ortaya koyduğu, peygamber-mehdi vb. olduğu yönünde büyüklük ya da buluş hezeyanları gibi.

Paranoya genellikle geç yaşlarda ortaya çıkar (40 yaşından sonra); kişi, mesleğinde veya sosyal yaşamda bir yere gelmiştir ve söyledikleri çoğun maddi temellere, kanıt sayılabilecek olgu ve olaylara dayanır, o yüzden, ilk anda bir akıl hastalığına yorulmaz. Kişi söylediklerine ve kendine olan güveniyle (eğer bilgi ve zekası da buna uygunsa) çevresindekileri etkiler ve paranoya paylaşılmaya başlar. Buna “paylaşılmış paranoya” denilir. Paranoyayı kişinin eşi, ailesi, akrabaları paylaşabilirler. Kişinin etkinliği büyükse sorun aynı zamanda toplumsal bir sorun haline gelir, pek çok insan paranoyaya kapılabilir.

Dinsel ve siyasal açıdan paranoya, paranoid kişilik bozuklukları ve paranoid bozukluk biçimleriyle toplumları çok etkilemiştir. Birçok peygamber (az çok başarılı dini liderler) ve yalancı peygamberin (başarısız olmuş dini lider veya lider heveslileri-

nin) paranoid olduğu ileri sürölür. Bunlardan en çok bilinenlerden biri Sabetay Sevi'dir. 1626 İzmir doğumlu bir hahamdır. Hıristiyanların 1666'da ve Musevilerin 1648'de "Mesih" in geleceğine inandıklarını biliyordu. 1648'de kendini mesih ilan etti. Musevilerin önemli bölümü ona inandı. İzmir'de taç giydi ve dünyayı 38 müridi arasında bölerek bir bildiri yayımladı. Bütün dini kuralları geçersiz saydı, çünkü artık, "Mesih" gelmişti. Hıristiyanlar ve Müslümanlar arasında bile sempati, saygı toplamaya başladı. Bunun üzerine Fazıl Ahmet Paşa onu İstanbul'a getirtip tutuklattı, ama sonra pazarlık üzerine Müslümanlığı kabul etti ve Ahmet Aziz adını aldı. Fakat çalışmalarını gizlice yürüttüğü için Arnavutluk'ta Ülgün'e sürüldü ve orada öldü. (1675),⁴⁴ Amin Maalouf, *Yüzüncü Ad* adlı romanında bu kitlesel paranoyayı ayrıntılı ve güzel anlatır.⁴⁵

Paranoyanın kaynağı nedir? Birçok kaynak ileri sürölür. Sosyo-biyolojik yaklaşıma göre, evrimsel süreçte insanın hayvanlardan aldığı genetik temel ve bunun bin yıllar süren sürü düzeninde yaşama evresinde, kültürle üstüne katılmış uzantıları paranoyanın genetik temelini oluşturur. Hayvanlarda bile aldatma yaygındır. Sahte alarm verme, tuzak kurma, duygularını gizleme ve sonra zayıf ânı bekleme, cinsel yönden ilgisizmiş gibi yapma gibi her alanda birçok aldatma tavrı vardır. Aldatma ve düşmanlıklara karşı, güvenmeme ve kuşkulanma, tetikte olma tavırları gelişmiştir, doğal seçilimle böyle tavırları geliştirebilen türler hayatta kalmıştır. Örneğin, yabani hayvanlar insana güvenmezler, ne kadar sevecen davransanız da uzak kalmayı yeğlerler. Ancak bu sayede türlerini koruyabilirler, koruyabilmişlerdir. Tüm bu aldatma ve kuşku tavırları insana da geçmiş, üstelik, kültürle daha da pekişmiştir. İnsanlar ilk çağlardan beri birbirlerini öldürmekte, köle edebilmekte, birbirlerinin haklarını zorla veya hiley-

le ele geçirmektedirler. Bunu yaparlarken uyguladıkları yöntemlerden biri doğrudan zorsa, öbürü aldatmadır. O zaman insanda kuşku, gelişmesi de doğaldır.

Siyaset, güçler çatışması demektir. Güçler bazen doğrudan şiddet uygularlar, bazen hile yaparlar. Siyaset, ilk ortaya çıktığı andan itibaren bir aldatma sanatıdır. Politikanın bizim sözlüklerde bile bir karşılığı siyasettir, ikinci karşılığı “karşısındakine olduğundan farklı görünüp davranarak iş yürütmek” “kurnazlık, kurnazca davranmak”tır.²⁶ Birçok yabancı dilde de politika ve politikacının karşılığı, iş bilir, kurnaz ve kendi yararı için idareyle uğraşan kimse gibi nitelemelerle ifade edilir. O yüzden, siyasette kuşkunun doğması, gelişmesi beklenen sonuçtur. Paranoya ile akılcı tepki arasındaki çizgiyi, nesnel durum öylesine bulanıklaştırır ki, siyasetin ya da uluslararası çıkar çatışmalarının normal seyrinin anlatımını önemli ölçüde paranoya ürünü sayarız.

Paranoyanın psikolojik mekanizmalarından birinin yansıtma olduğunu söylemiştim, yine başka bir düzenek ümitsizlik, boşluk, önemsizlik duygusu ve depresyona karşı bir panzehir niteliği taşımasıdır. Ruhsal dünyası parçalanmakta olan birey için sanrı ürünü paranoid anlam, psikolojik boşluğa fazlasıyla yeglenir. Paranoid, hiçlikten “şahane büyüklüğe” geçer. Her şey elinin altından kayarken paranoyayla her şeyi denetim altına sokar, en azından her şeyi açıklar. Bunun bilişsel düzenekleri de önemlidir. Çocuklukta “kötü ötekileri” yaratmak belirgin bir kimlik edinme yoludur. Benlik duygusu yaratmak için herkese doğuştan itibaren “bizler ve onlar” duygusu aşılır, bizim değerlerimiz iyidir, onlarınki kötüdür... Tüm kötülükler dışarıda, tüm iyilikler içeridedir! İçinde bulunulan grubu idealleştirmek ve dışarıdaki grubu şeytanlaştırmak doğal bir eğilim gibidir. Başkalarına karşı hissedilen bu kötü duygular, onların bize düşmanlık

yapacağı endişesine dönüşür. Bütün din ve milletler bu tür duygularla birliklerini pekiştirir.²⁷ “O zaman sizi sıkıntıya koyacaklar ve öldürecekler ve benim ismimden dolayı bütün milletler sizden nefret edecekler.” (Matta 24/9) Engizisyon kutsal ve yasal bir paranoyayla yüz binlerce insanı işkence edip yakarak öldürdü. Kutsal düzeni bozduğu öne sürülen aykırı her kadın, hatta bir biçimde bir nedenle gözden çıkarılan ateşli imanlı pek çok dişi, cadıydı; erkekler ise cadıların baştan çıkardığı... Bugünkü köktendinci İslamcılara göre ise siyonistler (ve masonlar) bütün dünyayı denetim altında tutuyorlar, bütün büyük ülkeleri yöneterek onların karşısındaki tek engel olan İslamı yok etmeye çalışıyorlar. Bazılarına göre Hitler de İngiliz ajanı bir siyonistti, çoğuna göre Marx da öyleydi. Siyonistlere göre ise Araplar bugünün Nazileridir.²⁷

Paranoid bakış açısı, kitlelere cazip gelen yönleri sahiptir. Gerçeğin basitleştirilmiş bir görünümünü verir. Tutarlılık ister. Ahlaki bir duruşu vardır, onlara karşı biz, kötüye karşı iyi, şeffaflığa karşı komplo. “Gerçeği” yansıtır, özünde basit, ama ayrıntılarıyla son derece karmaşık olan gerçeği. Mücadeleyi anlatır, soyut güçler arasındakini değil, bireyler ve gruplar arasındakini. Öykü basit ve kesindir. Farklı seçenek uyarlamaları nadiren önerilir, önerilse bile ya dikkate alınmaz ya da alay edilir. Öyküye güçlü duygular yüklenir.

Robins ve Post’un *Politik Paranoya* adlı kitabı her ne kadar Amerikancı ve gerici bir bakışla yazılsa da olguyu ortaya döken ilginç örneklerle doludur. Bu kitapta Richard Nixon, Malcolm X, Mc Carty, David Koresh, Wali Fard, Hitler, Stalin, Pol Pot ve Idi Amin gibi kişilikler yakından incelenir. Stalin’in, kurbanlarını tutuklatmadan önce aileleriyle birlikte yemeğe davet etmesi ve çok yakın davranması ilginçtir. Yine tutuklatacağı bir komiserin

eşine evine dönmesi için araba tahsis ettirmiştir. Bu, Canetti'nin *Kitle ve İktidar*'da anlattığı Roma İmparatoru Domitianus'un tavırlarına benzer. Domitianus öldürteceği kişilere önce bir şölen düzenler, korku içindeki konuklarına türlü leziz yemekler ikram eder. Ardından, onları arabalarla evlerine bırakır. Az sonra askerler aynı kişileri tek tek toplar ve öldürmeye götürür. Yine Canetti, hükümdarların zorlu savaşlardan sağ olarak dönenlere nasıl düşman kesildiklerini ve bunları nasıl türlü vesilelerle öldürttüklerini anlatır.²⁸ Aynı saplantı Stalin'de de vardır. İspanya İç Savaşı'ndan dönen Rus gönüllülerin birçoğu Stalin terörüne kurban gitmiştir. Pol Pot ve rejimi kitlesel paranoyada ve katliam yapmakta tüm rejimlerin rekorlarını kırmıştır. Kamboçya'da Kızıl Kmerlerin, ülke nüfusunun % 15'ini ortadan kaldırdığı ileri sürülür. Bunların büyük bölümü işkence ve idamlar sonucu ölümlerdir. Kızıl Kmerler için herhangi bir kişinin entelektüel olmasının "Batı ajanı" sayılmasına yettiği, gözlük takmasının da bunu kanıtladığı söylenir. İşin daha ilginç tarafı, bu rejimde tek kişi diktatoryasını önlemek için tüm önlemler alınmış gibidir. Pol Pot asla öne çıkmayan biridir, gösteriştan katı kurallarla kaçınır, hiçbir yerde fotoğrafı asılı değildir. İktidar, bir konseyin elindedir ve konsey üyelerinin son derece sıradan koşullarda yaşamalarına özen gösterilir. Pol Pot da sakın, sessiz ve nazik bir insandır. Çocukluğundan ve gençliğinden onu tanıyanların, bir tavuk bile kesemeyecek kadar yumuşak huylu olduğunu söyledikleri ileri sürülür.

Siyasi paranoyanın yayılmasında her ne kadar paranoid liderler ve köktenci siyasi örgütler önemli rol oynasa da paranoya yığınların içinde hep vardır. Yabancıdan ve ötekenden korkma ve ona düşman olma yoluyla. Her ulus için ona rakip ve düşman başka uluslar vardır. Bu düşman uluslar sınırları tehdit etmekle

kalmaz, ÷lke içinde karışıklık çıkarır, en azından k÷lt÷r÷, gelecek ve g÷renekleri bozar. Her yerde d÷şmanla işbirliği eden hainler bulunabilir. Onlar izlenmeli, bulup çıkarılmalı ve cezalandırılmalıdır. İçerideki bazı gruplar d÷şmanın işbirlikçisi veya düzen bozucu işlevler gör÷rler. Bunlar herhangi bir azınlık grup olabilir. Dünyada bu yönde en çok suçlanan gruplar Yahudiler ve Çingenelerdir. Siyasi grup olarak da komünistler. Zenciler de çıban başıdır! Zencilere göre ise beyaz adam şeytandır! Bu böyle sürer gider...

İnsanlar Neden Siyaset Yaparlar?

Siyaset yönetme işleridir. Halka ait işleri yürütme, yönetme işleri. Siyaset ilk ve ilkel biçimleriyle insan daha sür÷ düzenindeyken ortaya çıkmıştır. Çünkü o zamandan beri yönetme ve yürütme işleri öb÷r işlerden ayrılmaya, daha doğrusu, öb÷r iş ve işlevler arasında öne çıkmaya başlamıştır. Siyaset güç kullanma, güç yönlendirme, d÷şmana ve rakibe karşı mücadele etme, ittifaklara girme sanatıdır. Gücün olduğu yerde iktidar vardır, iktidarın olduğu yerde siyaset başlar. Güç, iktidar ve siyaset birbirinden ayrılmaz bir bütündür. Bu büt÷n, insan toplumları evrimleştikçe, daha kitlesel yaşam biçimleri ortaya çıktıkça, şehirler devletler kuruldukça daha da güçlenmiştir.

Siyasete girmek iktidardan pay almak içindir. Güc÷nü göstermek ve daha çok güç toplamak için. Siyaset bazen iktidara karşı direniş içindir. Başkasının kendi üstündeki egemenliğini, güc÷nü kırmak ve geriletmek için. Pek az siyasi hareket, iktidarı hedeflemez. Hemen her siyasi hareket kendisinin başa gelmesini hedefler ya da hayal eder. Üstelik, muhalefetteki her güc÷nde kendi içinde bir iktidarı vardır. Çünkü, iktidar ilişkileri iki

insan bir araya geldiğinde başlar. İki insan da birbirine egemen olmaya çalışır, ilişkide özellikle kendi borusunun ötmesi için uğraşır. İnsanların kişiliklerine ve gelişmişlik düzeylerine göre, ilişkiler son kertede uygar ve gönüllü biçimlerde olabileceği gibi, kaba ve zorlayıcı biçimlere de bürünebilir. Aileler küçük iktidar birimleridir ve toplumlardaki iktidar ilişkilerinin çekirdeğidirler. Dolayısıyla, bir araya gelen her toplulukta, o topluluğun toplumdaki genel iktidardan ne kadar pay aldığına bakılmaksızın bir iktidar ilişkisi, küçük bir toplum düzeni, küçük bir devlet ortaya çıkar. Orada da yönetenlerle yönetilenler ayrılır ve insanların çıkarları birbirinden farklılaşır.

İnsan belli başlı iki temel güdü nedeniyle siyasete atılır. 1- Kişisel çıkarları doğrultusunda. (İktidardan bir pay kapmak, gücünü kullanmak, daha çok güç toplamak, saygınlık, onur, ün, para, mevki kazanabilmek...) 2- Yüceltilmiş duyguları doğrultusunda. (Toplumun, bir grubun, ülkenin, insanlığın çıkarları için; daha güzel bir ülke, dünya için; ezilen bir ulusun, grubun, sınıfın vb. hakları için özveriyle çalışmak, mücadele etmek amacıyla; bir kendini adama tavrı içinde.) Her iki madde içinde de kendini topluluğa veya kendine kanıtlama, kişilik ve kimlik bulma, varoluş problemini çözme, yaşamına bir anlam katma gibi psikolojik gereksinimler önemli etmelidir. Siyasetin içindeki her insanda bu iki temel güdü muhakkak vardır. Ancak, bazılarında bu iki kanat az çok denge içindeyken, bazılarında bir kanat çok daha fazla ağırlık kazanmıştır. Örneğin, bugün ülkemizde politika yapan her akımdan insan için, ağırlıklı olarak kendi çıkarları için politika yapıyorlar desek, fazla haksızlık yapmayız. Bu belki tüm dönemlerde tüm toplumlarda geçerli olabilecek bir saptamadır. Gerçekten de devrim ve savaş dönemleri dışında tüm toplumlarda politika daha çok, kişisel çıkarlar için yapılır. Politika sözcüğüne kötü anlamını

veren de bu gerçekliktir. Ancak küçük bir azınlık, politikayı amaç olarak yüceltilmiş duyguları doğrultusunda yapar. İdealist insanlar için kendini adama tavrı gösterir. Onların da zaman zaman kişisel çıkarlarını öne çıkardıkları, zaman zaman kendilerini kuruma çalıştıkları doğrudur, ama bu, insan olmanın doğal sonucudur. O tür uç kişiliklerde kişisel çıkar, daha çok ontolojik bir bağlamda kendini kendine kanıtlama; özveriden, kendini feda etmenden zevk ve mutluluk alma gibi yüceltilmiş, yön değiştirmiş güçlü duygulanımlar doğrultusundadır.

Siyasetle ilgilenmek ile siyaset yapmak arasında fark vardır. Siyasetle ilgilenip siyaset yapmayanlar ya özel meraklarından, ya entelektüel konularından ya da bir siyasi akımın sempatisini, taraftarı olduklarından siyasetle ilgilenebilirler. Ama siyaset yapmak, hele uzun süreli olarak siyaset yapmak özel bir kişilik gerektirir: "Politikacı kişiliği" Kişinin bu konuda bir iddiası varsa muhakkak hırsları da vardır. Siyasetçi evde oturmaktan hoşlanmayan, yaşamı dışarıda arayan bir kişilikte olmalıdır. Çalışkan olmalıdır, sosyal olmalıdır. Böyle özellikleri yoksa, siyaset bir eziyet haline gelir kişi için ve sürdürülemez. Aşırı düzenli, kurallı, ahlakçı kişilerin de siyasette tutunması zordur. Bunlar ancak faaliyet ve ilişki alanlarını çok daraltırlarsa politik alanda tutunabilirler. Siyasetçi kişi pratik ve geniş olmak zorundadır. Kişi siyasi lider olma amacındaysa lider bölümünde inceleyeceğimiz başka özellikleri de kuşanmalıdır.

Siyasetle ilgilenmemek de başka bir kişilik özelliğidir ve genellikle siyaset yapanlar siyaset yapmayanlara göre azınlıktır. Siyaset yapmayanlar, bir dönem o konularda çalışmış, fakat şimdi uzak duran kişiler olabileceği gibi; çoğun hiçbir zaman siyaset yapmamış insanlardır. Siyasetle uğraşmayan insanların kişilik özellikleri çok büyük çeşitlilik gösterir.

Siyaset İnsanı Neden Yozlaştırır?

Siyasete giren ve buna rağmen temiz kalmayı başaran insan sayısı çok azdır. Kirlenme kirli maddi ilişkilere girme boyutunda olmasa bile ilke düzeyinde, felsefe düzeyinde genellikle herkese yayılır. Bu anlamda belki temiz kalmış tek bir insan bile yoktur. Bu, yalnızca siyasete ilişkin bir sorun değil, insan ilişkilerinden kaynaklanan temel bir sorundur. İnsanlarla ilişkilerimizde ne denli iyi niyetli olsağ da tümüyle doğru, tümüyle ilkel davranamayız. Üstelik, ilkeler de görelî ve değişen kavramlardır. İlişkiler bir yana, herhangi bir şey için mücadeleye girdiğimizde, bu alan isterse siyasî alan olmasın, örneğin mesleğe değgin bir alan olsun, kirlenme artar. İstersek en haklı davayı en haklı biçimlerde savunalım. Bir şekilde içimizdeki bazı kirli noktalar açığa çıkmaya başlar ve kirli insanların toplumdaki oranı boyutunda bu leke katlanarak büyür. Kirlenmeyi göze almadan hiçbir ilişkiye girilmez, hiçbir işe girilmez. Kirlenmeyi ortadan kaldıran yalnızca ölümdür.

Ancak, siyasetteki kirlenme bazı başka alanlardakinden fazladır. Bunun neden kaynaklandığını bir önceki bölümü okuyarak kendiliğinden çıkarabilirsiniz. Şöyle bir anekdot anlatılır: Tanrı, insana temel üç alanda başarı şansı vermiş. Akıl, ahlak, siyaset. Ancak, insan bunlardan en çok ikisini elde edebilirmiş. Dolayısıyla, eğer akıllı ve ahlaklıysanız siyasette başarılı olamazsınız, iyi siyasetçi ve akıllıysanız ahlaklı olamazsınız, ahlaklı ve siyasetçiyseniz akıllı olamazsınız...

Siyasetin kirlenmesinin kuşkusuz en önemli nedeni güç mücadelesinin doğrudan alanı oluşudur. Güçlü olan çoğun haklı olan değildir üstelik. Politika, iktidarı hedefler, iktidardan pay almayla sonuçlanır. Bugün Batı'da bazı Avrupa ülkelerinde yapı-

lan siyasetin temiz bir siyaset olduğu, başka ülkelerin bunlardan örnek alması gerektiği iddia edilmektedir. Batı'nın zengin ülkelerinde kurallar iyi işler, gerçek yasalar bir yana, yazılı olmayan yasalara bile herkes uyar ve bir oturmuşluk, bir nezaket ortamı vardır. Ama o politikacılar ister iktidarda olsunlar, ister muhalefette, düzenle dişe diş bir mücadeleye girişmedikçe tüm dünya halklarını sömüren iktidarlarından pay alırlar veya zaten kirli zenginliğin üstündedirler. Temiz bir politika şu yaşanan kapitalizm koşullarında ancak kapitalizme karşı içtenlikli ve şiddetli bir şekilde direnmekten geçer. Ne var ki, bu bile siyasetin kirletmesinin, yozlaştırmasının önüne geçemez. Çünkü, radikal muhalif örgütler içinde de bir hiyerarşi doğar ve orada da küçüklü büyüklü iktidar ilişkileri kurulur. Hiyerarşi, insanlar arasındaki eşitsizlikten kaynaklanır.

Siyaset daima felsefeyi ve etiği yolundan kovmaya, kendi kurallarını işletmeye çalışır ve bunda da başarılıdır. Siyaset günlük işler peşinde koşar, pratik ve faydacıdır. O yüzden, radikal örgütlerin içinde ve bunların kendi aralarında da çekişmeler, çatışmalar eksik kalmaz. Sıklıkla ilkesiz ittifaklara gidilir, sıklıkla ilkeler değiştirilir ya da günlük gereksinimlere göre yeniden yorumlanır, uzun dönemli sağlam duruşlar kısa vadeli güçlenme hesaplarına rahatlıkla kurban edilir. Rejim karşıtı radikal örgütler içinde bile rejimin kuralları işler. Siyasette iyi, doğru yoktur; bugün için faydalı, bugün için güçlendirici vardır. Siyaset yapan insanların büyük bölümünün kafası derinlikli konulara, etik değerlere çalışmaz, yalnızca belli bir kanaldaki mücadeleye çalışır. O yüzden, günübirlikçi, kendini güçlü gösteren ve ilkeleri çiğneyebilen liderler güçlü olduklarını hissettiriyorlarsa, her türlü örgütte çoğun taban tarafından ötekilere yeğlenir. Bürokrasinin doğuşu neredeyse kaçınılmazdır. Aldatmaca, kandırmaca siya-

sette güç ve taraftar toplamanın hâlâ en etkili yollarındandır.

Yalnızca siyaset düşünenler bir süre sonra her şeye fayda açısından bakarlar. Bunun bize, bizim mücadelemize ne faydası var? O yüzden, bilimsel kuşkuculuk, yalnızca gerçeği bilmek için gerçeği arama gibi kavramlar siyasi alanda küçümsenir. Grup normları oluşur ve normlara uymayanların rütbeleri indirilir, uymamakta direnenler dışlanır. Siyasette insanların ne denli erdemli olduğuna, ne denli değerli veya iyi olduğuna bakılmaz; ne kadar bizden yana, en son bunu ne zaman ispat etti, ne denli faydası dokunur; bunlara bakılır. O yüzden, gerçek erdemler siyasete uygun düşmediğinde hemen erdemsizlik değerleri olarak bir kenara itilir. Siyasetçi kişiyi o an yanındaki ilgilendirir, o an yanında olan kişinin niteliği çok önemli değildir, yanında olması yeterlidir. Siyaset, bir işe kalkışınca evde ortalığı telaşa veren, herkesi işin içine katmaya çalışan, başkalarının o anda yapıp ettiklerini küçümseyip aşağılayan, benmerkezci kaba bir baba gibidir.

Siyaset hızlıdır. Düşünmeye fırsat bırakmaz. O yüzden, siyasetçi kalıpyargılarla düşünmek zorundadır. Kalıpyargılar, beyni dumura uğratar, kişiliği yozlaştırır.

Söz konusu eğilimler siyasetin “burjuva” niteliğini aşma iddiasındaki sosyalist-komünist örgütlerde de aşılamamıştır. Gelip geçici dönemler dışında. En azından Marx’ın kuramsal olarak koyduğu biçimiyle devrimci politika, giderek kendini küçülten, etkisizleştiren, kendini yok eden bir etkinlik gibi kabul edilemezdi. Oysa sosyalist ülkelerde bile heyula gibi büyüdü. Sınıfların, sınıf çelişkilerinin yok edilmeye çok az kaldığının iddia edildiği geç dönemde bile politika en az eskisi kadar güçlü, etkin ve yaygındı. Siyasetin kötücül yönünün görece aşıldığı, etkisizleştirildiği gelip geçici dönemler genellikle devrim durumları ya da mücadelenin kızıştığı devrelerdir. O zaman, ister istemez en öz-

verili, en cesaretli unsurlar öne çıkar, bu da örgütler içinde bürokrasinin gücünü büyük ölçüde kırar. Devrimci durumun yattığı dönemlerde ve yenilgi dönemlerinde (ki ötekenden çok daha uzun süren dönemlerdir) bürokrasi yine her türlü siyasi yapı içinde egemenliğini mutlak biçimde kurar. Üstelik, bu durum o bürokratların kötü insanlar olmasını da önkoşul saymaz genelde. Siyasetin doğal yapısı iyi niyetleri kısa zamanda kötü uygulamalara ve sonra kötü niyetlere dönüştürür.

Siyasette Yozlaşmanın Önüne Nasıl Geçilir?

Siyasette yozlaşmanın nedeninin iktidar ilişkileri olduğunu ve bunun da insanlar arasındaki eşitsizlikten kaynaklandığını görmüştük. Eşitsizlik doğal bir olgudur, öyle ki, tüm insanların toplam zekada, toplam yetenekte eşit olduğu hayali bir toplum bile yaratsak, zekaları ve yetenekleri değişik alanlarda gelişmiş olacağı için yine eşitsizlik doğacaktı. Bu eşitsiz zeka ve yetenek gelişimi, bir anlamda değişik alanlarda uzmanlaşma, değişik alanlarda gelişme ve bu yolla toptan toplumsal ilerleme için yararlıdır, ama öte yandan, düzey ve güç farklılıkları, hiyerarşi doğurur.

Eşitliğe önem veren, yozlaşmanın önüne geçmeye çalışan başta komünist, sosyalist akımlar olmak üzere yeşilcilerin, İslamcılarının ve benzerlerinin politikayı temizleştirme girişimleri bugüne dek başarılı bir sonuç vermemiştir. Kullanılan yöntemlerden biri, dönüşümlü liderlik yöntemidir. Bu yöntemde gerçi en iyinin (başarı anlamında en iyinin) değil, daha az iyilerin sırayla liderliğe geçmesi genel başarıyı azaltabilir gibi görünebilir. Ne varki, kalıcı liderlerin ne denli başarılı çalışsalar da getirdikleri zararlar (hiyerarşiyi kemikleştirmeleri, bürokrasi yaratmaları, iktidar hırsını körüklemeleri alttakilerin gelişimini engelleme-

leri gibi nedenlerle) yararlarından fazladır. O yüzden, dönüşümlü önderlik fikri ve uygulaması, kesin çözüm olmamakla birlikte başka bir dizi önlemle birlikte uygulandığında yararı dokunabilecek bir yöntem gibi görünmektedir. Yönetimi yaymak yoluyla uygulanan kolektif (ortaklaşa) önderlik yöntemi de aynı bağlamda ele alınabilir.

Üstünde durulması gereken önlemlerden biri, siyasetin hızını kesmektir. Bu çok önemlidir. Siyasetin hızı, gündelik, aylık, en çok yıllık çıkarları, onun bilimle ve felsefeyle bağ kurmasını yöntem olarak, ortam olarak engellemektedir. Felsefeyle ve bilimle bağları güçlü bir siyaset uzun dönemli amaçlar açısından olaya bakabilir, duruşunu uzun dönemli amaçlara hizmet edecek şekilde sağlamlaştırır. Günübirlik politikalar ise eğilip bükülmeye, ilkesizleşmeye mahkûmdur. İlkesiz siyasi yapılanmalar içindeki bireylerin de birey olarak sağlam ve temiz kalabilmesi olanaksız duruma gelir.

Hızı kesmenin de sakıncası yok değildir. Daha hızlı, daha cesaretli ve bu yönde daha özverili bireyler (daha çok da gençler) hızın kesilmesinden, mücadelenin yavaşlatılmasından rahatsız olur, kendilerini ifade edebilecek farklı arayışlara girerler. Böylece, önemli bir potansiyel, militan bir potansiyel o akımın dışına kalır, bu da bürokratlaşmayı, küçük çıkarcılığı, mıymıntılığı azaltmak isterken arttırır. Felsefeyle görünüşte güçlü bağlar kurmak da sonu gelmeyen kısır tartışmalara, “entelektüelize etme” denilen tavırlara (zayıflıklara, hatalara, özverisizliğe, cesaretsizliğe, tembelliğe, çirkinliklere akılcı “kültürlü” kılıflar bulma tavırlarına), sahte bilimcilik, sahte felsefeciliğe yol açabilir. Devrimci pratik olmadan devrimci teorinin de olmayacağı kesinlikle doğrudur, ancak, devrimci pratik, bir süre sonra devrimci teoriyi boğmaya başlar; bu hastalığın çaresi bulunamamıştır.

Çözüm herhalde birbirinden kısmen bağımsız, ama merkezde birleşen (merkez yönetim aygıtı yoluyla değil, daha organik ilişkili meclisler ve yayın organları yoluyla) modüler örgütlenmeler yaratmak olabilir. Aradaki iletişim sürekli canlı tutulmak zorundadır ki, her modül birbirini eleştirebilsin ve eleştiriler ciddiye alınarak dinlenebilsin. Ya da başka yöntemler bulmak gerekir. Ancak, en temel çözüm sanırım, siyasetin gerçek felsefeyle, ama onun en önemli bölümü olan etikle ilişkisini kurmak, siyasi örgütleri bir temel ahlak örgütü haline getirmektir.

Siyaset ondan ne kadar kaçılrsa da insanı yakalayan bir yaşantıdır. Siyasetin yozlaştırıcı etkisinden kaçıp politikadan uzak durduğunu savlayanlar da ancak gündelik politikadan uzak kalabilirler. Çünkü siyaset her koldan, her etkinliğin içine işleyen bir güçtür. Bu bakımdan gündelik politikadan uzak duranlar da kendilerini, siyasetin temizleştirilmesi doğrultusunda (belki umutsuz da olsa) kafa yormak, çaba harcamak zorunda hissetmektedirler. En temelinde ise siyasetin yozlaştırıcılığı insanın kötü doğasından, yozlaşmaya yatkınlığından gelir. Yine de bunu bilmek, onu kabullenip teslim olmak demek değildir, yapılabilir her şey denenmelidir. Siyasetin ve siyasi kişilerin yetkeci, iktidar isteyici her türlü tutum ve görüşlerine karşı her gün, her saat tetikte olunmalıdır. Acılı da olsa bu deneme ve deneylerin insanın doğasını değiştirmeye de katkısı bulunabilir.

Siyasette Liderin Yeri

Lidersiz bir siyaset düşünülemez. Bugüne dek liderliğin sınıklarından ötürü denenmiş kolektif önderlik sistemleri istenen başarıyı getirmemiş, üstelik, kolektif önderlik içinde de bir ya da birkaç kişinin sivrildiği, başka deyişle, klasik anlayışla yeniden

lider oldukları gözlemlenmiştir.

Lider neden ortaya çıkar? Evrim sürecinden akrabalarımız olan memeli hayvanların çoğu, sürü düzeninde yaşarlar ve bir liderleri bulunur. Kurtlar, aslanlar, maymunlar vs... Buradaki liderlik aynı zamanda cinsel liderliktir. Lider veya şef başdölleyici (ya da döllenen), harem sahibidir. Lider, sürünün çocuklarının da babasıdır. Çoğu kez ortak baba ve lider aynı hayvandır, bazı sürülerde lider dışındaki erkeklerin de sürü içinde cinsel ilişkiye geçmesine izin verilir. Lider, kararları verir, düzeni sağlar, hiyerarşiyi korur. Aynı zamanda dışa karşı sürünün savunmasında başat rolü oynar. Muhtemelen bu yapı, primatlarda ve ilk insanlarda da benzer şekilde korunmuştur. Belirli zorunluluklar ve evrimleşme sonucu insan tekeşliliğe geçtikten sonra da topluluk düzenini korumuştur. Topluluklar (kabileler) içinde de bir hiyerarşi oluşur. Şef, lider gereksinimi bu yaşayış şeklinden ve ayrıca kalıtsal olarak doğar. Kabilenin hayatta kalması için iyi yönetilmesi şarttır. Bunun için çabuk, yerinde, doğru kararlar verilmeli ve alınan kararlara kesinlikle uyulmalıdır. Karar alma ve uygulamayı denetleme düzeninde herkesin eşit fikir ve oy hakkı bulunması ve son bir karar verici makamın bulunmaması karışıklığa yol açar. O yüzden, böyle bir makamın bulunması kabilenin yaşamını sürdürmesi için mutlak önemdedir.

Bir lider ve hiyerarşi gereksinimi doğal seçilim yasalarının sonucudur. Aynı zamanda bireyler arasındaki eşitsizlikten kaynaklanır. Her bireyin aklı, gücü ve yetenekleri aynı düzeyde değildir. Gücün ve aklın bazı bireylerde yoğunlaşması, liderleri ve liderler arasındaki çekişmeleri yaratır. Bazen liderlik veraset (veliahtlık) yoluyla geçer. Babadan oğula krallığın geçmesi gibi. Ancak, böyle durumlarda tek vâris yoksa, yine arada bir güç çatışması doğar. Başa ne yolla geçerse geçsin lider, gücü ve aklı var-

sa liderliğini sürdürür ya da liderliğini kaptırır, silinir.

Her alanın, liderden kendine özgü beklentileri vardır. Bir siyasi lider ile askeri lider ya da sokak çetesi lideriyle sivil toplum örgütü lideri birbirinden farklı niteliklerde olmalıdır. Keza merkez sağ, merkez sol ya da radikal örgüt liderlerinin nitelikleri arasında belirgin farklılıklar bulunur. Tüm liderlerin bazı ortak özellikleri bulunmakla birlikte liderlik getiren özel nitelikler tam anlamıyla damıtılamamıştır. Akıl ve güç demiştik, çoğu kez insan topluluklarında güçten anlaşılan artık, fiziksel güç değildir. Çelimsiz bir erkek veya narin bir kadın da çeşitli alanlarda liderliğe geçebilir, hatta mafya örgütünü bile yönetebilir. Buradaki güç, etkileme, yönetme gücüdür ve belli bir akıl ister. Bu akıl özel bir akıldır. Öyle ki, çok zeki liderler görüldüğü gibi genel zekası sıradan, hatta aptal sayılabilecek düzeyde siyasi liderler de çıkmaktadır. Evet, buradaki akıl, liderliğe özgü özel bir akıldır. Liderliğin özel kişilik özellikleri ve akıl yapısını keşfetmek için yürütülen yüzlerce psikolojik araştırmadan net bir sonuç çıkmamıştır, çünkü, bilinen liderlerin akıl yapıları ve kişilik özellikleri çok büyük farklılıklar gösterir. Ama ortak olan şudur: Lider uygun zamanda, uygun yerde, gereksinimi duyulan uygun özelliklerle ortaya çıkıp bir grubu, toplumu yönlendiren kişidir.

Toplulukların bir lider gereksinimi vardır. Bu, lideri ortaya çıkaran etmenlerden birisidir. Herhangi bir siyasi partinin ya da hareketin propagandasını yapmaya başlayan kişiye en çok yöneltilen ilk soru şudur: Lideriniz kim? İnsanlar bir siyasi hareketin tüm temel ve ayrıntı özelliklerini bir insanın somut bedeninde, konuşmasında, kılığında kıyafetinde, duruşunda görmek isterler. Siyasi harekete yükledikleri önemi, liderin şahsi varlığında bulmak isterler. Çoğu kez de liderin somut varlığından siyasi hareketin içermediği sonuçlara varırlar.

İnsanlar başarıyı veya başarısızlığı kişilere bağlamak eğilimindedir. Faturanın son olarak kesileceği bir baş mutlaka bulunmalıdır. Osmanlı padişahları ayaklanmalardan kurtulmak için kötü gidişten sorumlu gösterdikleri bir sadrazamın başını isyancılara verirlerdi. İsyancılar da bu başla tatmin olurlardı. Aynı şekilde tüm başarılar da liderden bilinir. Lidere tapınma kabile düzeninden kalan bir alışkanlıktır. Lider, Tanrı'nın sözcüsü, uygulayıcısıdır, hatta kendisidir. Bütün olumlu özellikler ona aittir, bütün güzellikler ondan gelir. İnsanın lider bulma ve ona tapınma ihtiyacı neredeyse içgüdüselidir. Zeka ve eğitim düzeyinin artmasıyla oran bir ölçüde düşer, ama çoğunluk yine tapınma gereksinimi duyar. Baskıcı sistemlerde liderler daha da sivrilir ve tapınma artar. Durum, otoriteye itaat duygusunun hem sonucu, hem nedenidir. İnsanlar bir otorite isterler, sonra onu bulup tapınmaya başlarlar. Lider her yönüyle taklit edilir. Liderin akıl yürütme yöntemi toplumun ya da o grubun akıl yürütme yöntemi olur. Lider liberalse herkes liberalleşir, lider paranoyaksa herkes paranoyaya kapılır. Liderin mimik ve jestleri bile taklit edilir, binlerce, milyonlarca lider karikatürü doğar. İnsanlar liderle özdeşleşirler, kendilerinde bulunmayan nitelikleri, gücü onda görmekle o güce, niteliğe erişmiş gibi hissederler.

Liderlik yozlaştırır. Önder kişi genellikle olumlu özelliklerinden çok, olumsuz özelliklerinin sayesinde sivrilmiş, o yere gelmiştir. Olumlu özellikleri ağır basan önderler daha nadir görülür. Onlarda bile bir süre sonra yozlaşma başlar. Çünkü iktidar yozlaştırıcıdır. Liderin çevresini bir sürü çıkarıcı ve yalaka sarar, kişilikli insanlar ister istemez bu yalakalık yarışında geride kalır, böylece, lideri daha az etkileyebilirler. Liderin, çevresini saranlardan hiç etkilenmemesi mümkün değildir. Belli bir aşamadan sonra ise yozlaşmadan kurtulmak için tek yapabileceği şey, liderlik-

ten çekilmektir. Ama liderlik, insan çekilmek istese de onu kolay kolay bırakmaz. Çünkü kişi, liderliği terk ettiği ya da baştan ona uzanmadığı zaman tüm iktidarın başka birine geçeceğini, geçtiğini görür ve bu kişi de genellikle çok daha olumsuz bir kişidir.

Liderliği yozlaştıran etmenlerin başında işte bu, kötüler arasında kötü özellikler üzerinden yarışma zorunluluğu gelir. Durum özellikle siyaset için geçerlidir. İyi insandan iyi siyasetçi çıkması zordur, çünkü ortam kötülük ister; iyiler yarışta geri kalır, hatta yarışa hiç girmeme eğilimi gösterir. Kitleler veya taban, liderden yumuşak başlılık ve hoşgörü değil, sertlik ve güç gösterisi ister. Karşısındaki rakibi sürekli güç gösterisi yaparken yumuşak başlı “iyi” lider olan hayvanımız nasıl olur da meydan okuyana sevecenlikle yaklaşır; sevecenlikle yaklaşırsa kendi sürüsü onun hakkında ne düşünür! İnsan da böyledir. Liderin arkasından gelen insanlar, yığınlar liderde güç ve güven duygusu görmek isterler, ancak böyle güç ve güvene ulaşırlar. Güç ve güven! İyi boş gösterişe, yalana, aldatmacaya dayansa bile. Yozlaşma işte burada başlar.

Liderliğin ortadan kaldırılması süreci insanın bundan sonra da (bir sürpriz olmazsa) yüzlerce yılını alacak gibi görünen bir süreçtir. İnsanı değiştirmeyi hedef alan tek siyasi akım olan sosyalist-komünist akım da siyaset ve liderlik konularında alternatif ortaya çıkaramamış, düşmana düşmanın yöntemleriyle karşılık vermiş ve düşmanın niteliklerini sonuçta aynen içselleştirmiştir. Solda veya sağda bir türlü birlik sağlanamamasının nedeni liderlerdir. Liderler, küçük olsun benim olsun mantığındadırlar. Bir ayrılık yoksa, ayrılık çıkarırlar, buna kuramsal bir destek yoksa, kuramsal desteği yaratırlar.²⁹ Sosyalist örgütlerde liderlik sultanı öbür siyasi örgütlerde olduğu gibi işler, sosyalist devletlerde ortaya çıkan liderler faşist ülke liderleriyle yarışacak kadar

despotiktir. Sosyalist ülke halklarının otoriteye itaat duygusunda, lidere tapınma alışkanlıklarında en ufak bir gerileme olmamış, aksine, bu hayvani özellikler artış göstermiştir. Liderlik kavramı din gibidir; o olmadığında her şeyin birbirine gireceği, her şeyin mahvolacağı düşünülür; ama olduğunda yararından çok zarar getirir, yine de kaçınılmazdır.

Çözümüne giden yol herhalde yine kolektif önderlikten ve sırayla süreli liderlik denemelerinden geçer. Bu konuda Canetti'nin anlattığı Afrika toplumlarının krallık örnekleri çok ilginçtir ve incelenmeye değer.²⁸

Otoriteye İtaat

Otoriteye itaat duygusu insanlarda yaygındır. Bu konuda yapılan deneylerin ilkinden, "Milgram Deneyi"nden daha önce söz etmiştim. Milgram deneyinde denekler yalnızca kendilerine öyle emir verildiği için, herhangi bir soruyu yanıtlayamamaktan başka bir suçu bulunmayan hiç tanımadıkları bir sözde öğrenciye yüksek voltajlı elektrik akımı vermekten kaçınmamaktaydılar. Bu deneyde otoriteye itaat bazı durumlarda % 65'e kadar çıkmaktadır. En düşük itaat oranı bazı koşullarda ancak % 30'a kadar inmektedir. Bu deneyden yola çıkarak toplumda yaygın görülen otoriteye itaat duygusunu test etmek için başka pek çok deney yapılmıştır. Sonuçlar benzerdir. Böylesi deneyleri solcu tiyatrocular da toplumdaki yaygın itaat duygusunu teşhir etmek için uygularlar. Polis ya da asker kılığına girmiş, ancak, üniformaları, bilinen polislerden, askerlerden hayli farklı ve garip görünen oyuncular sokakta, kamuya açık binaların giriş çıkışında insanları çevirerek olmadık şeyler isterler, emirler verirler; büyük çoğunluk bu emirlere sorgusuz sualsiz uyar. Gazeteciler de

aynı deneyleri yaparlar, buna benzer şeyler kamera şakalarında da yinelenir. Deneycinin resmi bir görevli havasında, daha iyisi üniformalı olması itaati arttırır. Bazen hiçbir resmi kimlik göstergesi taşımayan sıradan giysili insanların otoriter emirlerine de yaygın olarak uyulur. Tüm bunlar otoriteye itaatın değişik toplumlardaki derecesini gösterir. Yüksek eğitim düzeyli toplumlar da bile çoğunluk emirlere sorgulamaksızın uyar. Düşük eğitilmiş ve siyasi olarak da baskı altındaki toplumlarda itaat daha yüksektir, emirler saçmalaştıkça bile itaat tam olarak kaybolmaz.

Siyasette kitlelerin söz ettiğim yöndeki zaafından çok yararlanır. Sözgelimi, büyük bir çoğunlukla iktidara gelen bir parti, askeri bir darbeye devrilir ve birkaç ay sonra yapılan bir referandumda darbeciler halktan yüzde yüze yakın bir destek alabilirler. Otoriteye karşı tavır alabilmek hem sorgulayıcı bir akıl yapısı, hem cesaret ister. Bazı kişiler üstlerindeki baskının, istenen abartılı şeylerin, verilen emirlerin keyfilığının farkında bile değildir. Aslında büyük bir çoğunluk bu durumdadır. Kendi düşünme yöntemlerini ve çıkarsamalarını otoritenin istediği doğrultuda kolayca değiştirebilirler ve üstelik, bunu fark bile etmeksizin kendi özgün düşünceleri sanabilirler. Bazı insanlar ise emirlerin keyfilığının, üstlerindeki baskının farkındadırlar; ama buna karşı çıkacak cesareti bulamazlar. Bu noktada da insanları ikiye ayırabiliriz kabaca. Bazı insanlar tehdit hafif, risk düşük de olsa sinme eğilimindedir, bunlar çok düşük cesaretli kişilerdir. Her durumda itaat edeceklerdir. Bazıları ise tehdide ve riske bakarak bazı durumlarda başlarını kaldırabilme potansiyeli gösteren insanlardır. Bir de üçüncü grup olarak her koşulda doğru bildiği gibi davranma cesareti gösteren insanlar bulunur, ki böylesi, toplumlarda çok küçük bir azınlığı oluştururlar. İnsanın doğası farklı olsaydı ve bu tip kişilikler çok küçük bir azınlık de-

gil, toplum içinde hiç değilse % 15-20 oranında bulunsaydı, siyasi mücadeleler tarih boyunca çok daha farklı rotalarda seyredecekti.

Grup içinde de otoriteye itaat duygusu aynen makro ölçekli toplum örneğinde olduğu gibi devam eder. Yüksek otorite duygusu veren lider, bunu kötüye kullansa bile düşük otorite duygusu veren lidere göre genelde hep avantajlı durumdadır. En radikal, içinde en serdengeçti insanları barındıran örgütlerde bile bir yetke (otorite) bulunur ve çoğunluk bu yetkeye kayıtsız şartsız itaat eder.

Gruplar ve Grup Dinamikleri

İnsanlar sosyal yaşamda gruplar halinde yaşarlar. Ortak özellikler taşıyan ve birbirleriyle iletişim içindeki bireylerden oluşan topluluklar gruplardır. Grup kendilerini aynı topluluğun üyeleri olarak gören, öbür topluluk içindeki öbür bireylerle aynı anlam ve önemi paylaşan, topluluk üyeliğinin özellikleri ve değerleri hakkında bir anlaşmayı az çok sağlayan bireyler topluluğudur. Grup tanımları değişiktir. sosyal-psikolojide genellikle kabul gören tanım, iki veya daha fazla insandan oluşan, birbirleriyle iletişim halinde bulunan ve birbirine bağımlı, amaçları ve ihtiyaçları açısından bir araya gelmiş ve bu yönlerden de birbirlerini etkileyen insan topluluğudur. Arkadaş grupları, spor takımları, politik amaçlı örgütlenmeler, dini cemaatler, bir öğrenci sınıfı, gruptur. Aileler de farklı bir kategori olmakla birlikte grup kabul edilebilir. Bazıları, ilk tanımdan da anlaşılacağı gibi birbirleriyle doğrudan ilişki içinde olmayı grup oluşumu için şart görmemektedirler; bu durumda onlara göre gruplar kırk elli kişiden çok daha fazla kişiyi barındırabilir; böylece, bir futbol

takımının taraftarları, ordu mensupları, bir tarikat yandaşları, hatta tüm bir millet grup sayılabilir.

Burada konumuz açısından grubun kesin bir tanımına ve maksimum kaç kişiden oluşabileceği gibi bir belirlemeye gereksinimimiz yoktur. Çünkü, ele alacağımız grup özellikleri açısından büyük gruplar ile küçükler arasındaki farklılıklar çok belirleyici değildir. Birbirleriyle az çok doğrudan veya dolaylı iletişim içinde ve ortak değerleri paylaşan topluluklara bu çalışmada grup diyebiliriz. Şüphesiz, büyük gruplar içinde daha küçük gruplar, onun altında da daha küçük gruplar bulunabilir. Bir insan dikey veya yatay olarak çok sayıda grubun üyesi olabilir. Örneğin, bir siyasi parti taraftarı olmakla bir grubun üyesidir, aynı zamanda onun bir alt hizbinin mensubudur, aynı zamanda bu hizbin kendi semtindeki komitesinin üyesidir, aynı zamanda bir futbol takımı taraftarı olup öğrenci olarak fakültedeki bir sınıf grubuna mensuptur, gibi. Toplumda büyük çoğunluk en az bir ve genellikle birden fazla grubun doğal üyesidir.

Sosyal-psikolojide, grup ve grup dinamikleri çok önemlidir. İnsan bazen kendiliğinden kendini bir grubun içinde bulur, bazen az ya da çok bilinçli olarak bir grubu kendisi seçer. Ama ne şekilde oluşursa oluşsun ve kişiler ne yolla katılırlarsa katılsınlar grubun az ya da çok kuvvetli, az ya da çok bağlayıcı grup değerleri oluşmaya başlar (ya da grup zaten bu değerler üzerinden kurulur). Bunlara sosyal-psikolojide grup normları denilir. (Grup kuralları ve değerleri...) Tüm bireyler grup normlarını benimsemek ve az çok uymak zorundadır.

Şimdi, önemli başka bir kavramla daha karşılaşırız: "Konformite" (uyma). Uyma, kişinin, konumunu grubun doğrultusunda değiştirmesidir. Konformite konusunda çok deney ve araştırma yapılmış, insanların, genelde içinde bulundukları gruba uy-

ma davranışı gösterdikleri kanıtlanmıştır. Bazen insanlar tek başlarına olduklarında bir konuda farklı davranıp düşünebilmekte, grup içinde ise bu davranış ve düşünceler grup doğrultusunda değişmektedir. Fakat belli bir alışkanlık ve koşullanma sonucu her ortamda ve yalnızken de grup doğrultusunda düşünme ve davranma örnekleri yaygındır. Yapılan birçok deneyde deneklerin çoğu, bir şeyin doğru cevabını aslında bilmelerine rağmen çevrelerindeki sahte deneklerin yanlış cevap vermesinden etkilenecek yanlış seçebilmektedirler. Burada konformitenin gücünün ve oranının ortaya çıkmasında, grubun yapısı, iç dinamikleri, ilişki düzeyleri gibi gruba ait etmenlerle, kişinin bağımsız düşünme ve karar verebilme konusundaki kudreti gibi iç etkenler rol oynamaktadır.

Grup normlarını benimseme ve uyma davranışlarında birçok etmen bulunmaktadır. Grup, uyma davranışlarını ödüllendirir, uymamayı cezalandırır. Cezalandırma en azından ilişkilerin soğuması ve sınırlandırılması anlamındadır. Sonunda, ceza, gruptan tümüyle atılmaya (hatta öldürmeye) kadar varabilir. Birey kendini grupla ne kadar özdeş görmek istiyorsa o kadar onun değerlerini, kurallarını benimsemek zorundadır. Grup kendi öğretisi ve söylemiyle kişinin bilincini zaten şekillendirir, şekillenmiş bu bilinç artık, her şeyi grup açısından algılamaya ve ortak düşünce doğrultusunda yorum yapmaya başlar. Kişi, gruba üye olmak ve o grup gibi algılayıp düşünmekle kendine güvenini artırır, başkalarının da kendi gibi düşünüp uygulandığını görür, böylece, konumunun doğru olduğunu düşünür. Gruba girmekle kimlik ve kişilik bulur. Dahası, grup içinde sevilme ve sayılmakla kendine duyduğu saygı artar, kendini kanıtlamış olur. Bu gereksinimler hemen tüm insanların doğal yapılarından kaynaklanan gereksinimlerdir.

İnsan; algılamada, düşünmede ve yorum yapmada, karar almada evrimsel özellikleri nedeniyle pratik olmak ve kolaya kaçmak eğilimindedir. Bilişsel işlemlerde ekonomi ilkesi gereği birçok şey otomatik olarak düşünülür ve karara bağlanır. İnsan akıllı birçok kolaylaştırıcı düzenekle çalışır. Kolaylaştırıcı düzenekler bir yanlarıyla çabuk karar vermeye ve yaşama bu şekilde kolay uyum sağlamaya (evrimde doğal ayıklama yasası, en hızlı ve her duruma uyma olasılığı en yüksek kararları alabilen canlıları yaşamda tutar) yararken, öte yandan, birçok düşünce hatasının da kaynağıdırlar. Başka deyişle, otomatik düşünce düzenekleri hayvansı atalarımızın düşünce şeklinin evrimleşerek üst aşamaya gelmesiyle oluşmuştur; öte yandan, birçok karmaşık, insana özgü problemin çözülmesini güçleştirir, hatalara yol açar. Her insan gündelik bir filozoftur. Değerlendirir, yargılara varır, ama çoğun otomatik düşünce mekanizmalarıyla. Bu tür düşüncede kullanılan düzeneklerin başında şemalarla düşünme gelir. “Şemalar” insanın sosyal yaşam, nesneler ve konularla ilgili bilgilerini düzenleyen ve o konulardaki bilişsel işlemlerine etki eden akıl yapılarıdır. Her birimiz belli bir nesne, grup, olayla ilgili özellikleri zaman ve mekânda genelleme eğilimindeyiz. Genelleme bu nesne, olgu, olayla ilgili birbirini izleyen bilgileri, öbürlerinin arasından süzme, geçmiştekilerle birleştirme ve düzenleme süreçlerini ifade eder. Bu genellemeye ve sonucuna şema denilir.

Yine “heuristik” denilen bir kavram vardır. Heuristikler otomatik düşünce düzenekleri bağlamında bireyi çoğu zaman oldukça geçerli sonuçlara götüren, fazla çaba harcamasına gerek bırakmadan ekonomik yargılarda bulunmasını sağlayan bilişsel araçlardır. (Ben bunu “kolaylaştırıcı” olarak çeviriyorum.) En önemli kolaylaştırıcılardan biri, sosyal bir yaşamı değerlendirmemiz söz konusu olduğunda, o sırada en elverişli-hazır du-

rumdaki (yakın zamanda duyduğumuz, çevremizde en çok yinelenen) bilgileri, yorumları hazırkalıp olarak kullanma alışkanlığıdır. Başka bir kolaylaştırıcı düşünce, yeni bir durumla karşılaşıldığında onu en yakın başka bir duruma benzetme biçiminde kendini gösterir. “Demir atmışlık” ve “uyuma” adı verilen, kolaylaştırıcı, bir konuda belli bir yargıda ya da öndüşünceyle, o konuda gelen yeni bilgiyi kabullenmemizdeki zorluğu ve yeni ve farklı bilgiyi aklımızda eskiye yaklaştırmaya çalışmamızı ifade eder.

Bir de “stereotipler” (kalıpyargılar) vardır ki, bir grup insanın kendi grupları ya da başka gruplar hakkında paylaştıkları gizli kuramlar olarak tanımlanabilir. Kendi grubumuz ve başka grupların genel özellikleri ve o gruba üye kişilerin tekil özellikleri hakkındaki genellemelerdir. Doğaldır ki, kendi grubumuz hakkında olumlu, başka gruplar hakkında olumsuz genellemeler baskındır. Başka gruplar ve o gruplara mensup bireyler hakkındaki önyargılar ve düşmanlıklar da buradan çıkar.

İnsan birey olarak düşünürken, işte tüm bu düzenekler üstünden düşünürken ciddi hatalara açıktır. Ama grup halinde düşünmeye başladığında grup etkisiyle bazen hatalar azalır, ama çoğun katlanarak büyür. Grup düşüncesi; hataları, yanlış düşünce düzeneklerini abartma, cesaretlendirme eğilimindedir. Grup yapısı yalnızca düşünmede değil, eyleme geçmede de bireyleri cesaretlendirir, güdüler.^{12, 13, 14, 15, 30}

Siyasi mücadele, özünde gruplar arasındaki mücadeledir. Üstelik, basbayağı psikolojik anlamda birlik oluşturan gruplar arasındaki mücadele. Kişinin zengin veya fakir, işçi, memur veya patron oluşu bir gruba girdikten sonra artık, ikinci dereceden önem taşır. Siyasi mücadele siyasi gruplar arasında bir mücadele olduğu kadar, siyasi olmayan değişik alanlardaki grupların si-

yasi eğilimleri de grup halinde ya da tek tek siyasi gruplara katılma yönündeki eğilimleri yönlendirir, güçlendirir ya da zayıflatır. Örneğin, bir kişinin siyasi olmayan arkadaş grubu, aşırı milliyetçi eğilimdeki insanların çoğunluk oluşturduğu bir grup olabilir. O durumda grup ileride dağılmadan veya dağılarak aşırı milliyetçi siyasi bir gruba katılabilir ya da içindeki bireylerin tek tek böyle bir siyasi gruba katılma olasılıkları yükselir.

Siyasi grup yaşantıları bireylere çok şey katabilir. Ruhsal anlamda kişiliklerini geliştirmede olumlu rol oynayabilir, pek çok sosyal yaşam biçimini öğrenmelerini sağlayabilir. Ayrıca, bu tür grup yapılarının sosyal-toplumsal ilerlemeyi olumlu yönde hızlandırıcı işlevleri de vardır. Ancak, grup yapılarının hem bireye, hem topluma olumsuz getirileri de yaygındır. Grup yapıları insanlarda zaten var olan dar görüşlülüğü, başka gruplara karşı düşmanca tutumları güçlendirir. Birçok siyasi cinayet, toplukatlama, soykırım, işkence eylemleri grup yapılarının güdülemesiyle oluşmuştur ve oluşmaktadır. Keza gruplar belli bir noktaya kadar kişinin gelişimine neden olurlarken, genelde görülen dar görüşlülüğü arttıran düzenekler yoluyla belli bir noktadan sonra insanları sınırlandırmaya, gelişimini engellemeye başlarlar. Bu durum, muhalif siyasi yapılanmalar, sosyalist, feminist, yeşilci, anarşist vb. siyasi örgütlenmeler için de geçerlidir.

Kitle ve Siyaset

Gruplardan farklı olarak kitleler daha kısa sürede birleşip dağılabilen topluluklardır. Adından da anlaşılacağı gibi az ya da çok kalabalıktırlar ve belli bir amaç doğrultusunda toplanırlar, ama kitleyi oluşturan her birey birbiriyle iletişim içinde değildir. Siyasi nitelikli kitleler tümüyle kendiliğinden oluşabildiği gibi

tümüyle örgütlü biçimde de ortaya çıkabilir. Tümüyle kendiliğinden oluşan siyasi kitlelere, eğer o bölgede varsalar, ilgili siyasi örgütler de girmek ve o kitleyi yönlendirmek isterler. Bazen kitlenin örgütlü ve kendiliğinden nitelikleri bir denge içindedir. Kitle hem onu oluşturan bireylerin toplamından fazla ve farklı bir şeydir hem de onu oluşturan bireyler üstünde etkiler gösterir. Bunlar sosyal-psikolojinin konusuna girerler ve üzerlerinde hayli çalışma yapılmıştır.

Kitle, onu oluşturan bireylerden daha hareketlidir, daha dinamiktir, daha cesaretlidir. Saldırganlığa, şiddete daha kolay yönelebilir. Kitle içindeki bireyin kişilik duygusunun zayıflaması veya bu duygunun yitimine “kişisel yitimi” denir. (Deindividuation). Kişilik yitimi, kitlenin yapıp ettiklerinden bireysel sorumluluk duymayı azaltır ya da tümüyle ortadan kaldırır. Kişilik yitimi, grup normlarına daha kolay uyum sağlamayı kolaylaştırır. Kitle genellikle onu oluşturan bireylerin ortalamasından daha az akılcı, daha çocuksudur. Kitle içinde bireylerin benlik duyguları zayıfladığından insanlar daha çocuksu, daha sorumsuz davranabilirler. Kitle, kışkırtmalara onu oluşturan bireylerin direncinden çoğun daha dirençsizdir. Bu yüzden bilerek ya da bilmeyerek yapılan kışkırtmalar sonucu barışçıl gösteriler kolayca çatışmalara yol açabilir.

Kitlelerin cesaretli ve taşkın yapıları onları devrimci dinamiklerin vazgeçilmezi yapar. Zaten devrimci durumlarda kitleleri oluşturmak çok kolaylaşır, hatta kitleler kendiliğinden oluşur. Uygun bir yönlendirmeye kitleler devrimlerin ana gücü olabilirler, aynı zamanda baskıya karşı direniş için de doğabilir ve önemli toplumsal kazanımlara yol açabilirler. Kitleler bazen karşıdevrim güçlerinin kontrolünde de olabilir. Bu tip kitleler saldırganlaştığı zaman onları durdurmak güçtür, toplukatlama,

soykırıma yönelebilirler.

Kitle içinde bireysel kimlik duygusunun, benlik duygusunun tümüyle yitirildiği ise herkes için doğru değildir. En ateşli kitle hareketleri sırasında bile benlik duygusunu hiç zayıflatmayan insanlara rastlanır. Bunlar kitleyi yönlendirenler, kışkırtanlar olabileceği gibi, tümüyle sıradan unsurlar da olabilir. Kitlenin cesareti, sıradan insanların cesaretinin çok üstündedir, ama onun da cesaretinin bir kırılma noktası vardır. Bazen kitle kolayca paniğe kapılır ve panik abartılı boyutta yayılır.

Elias Canetti *Kitle ve İktidar* adlı kitabında kitleyi enine boyuna incelemiştir. Onunla ilgili bölümde tekrar değineceğimiz gibi, bu kitapta kitleye yönelik akıllıca gözlemler olduğu kadar pek çok yanlış çıkarsama da bulunur. Her şeyden önce kitle kendi başına bağımsız ve kökensiz bir varlık değildir. O, kendi başına adeta bir bağımsız canlı varlık değildir. Kitle toplumdan çıkar ve toplumun özelliklerini yansıtır. Kitle, dinamiklerini yönlendiren etmenler, kurallar, toplumu yönlendiren, etkileyen kural ve etmenlerden tümüyle bağımsız değildir; Canetti'nin yarattığı izlenimin tersine.

Canetti ayrıca, kitlenin örgütlü yönünü ve kışkırtılan yönünü görmez veya küçümser. Ondan kopya edilerek yapılan birçok çağdaş kitle hareketi yorumunda da o yüzden, kitleler ve eylemleri, tümüyle kendiliğinden oluşan ve tümüyle bağımsız, kendi içindeki bağımsız kurallara göre işleyen olgularmış gibi sunulur. Her şeyden önce onun bir sınıfsal karakteri vardır. Sosyoekonomik temelleri bulunur. Ayrıca, toplumu yönlendiren yapı ve kurumların etkisi altındadır. (Kültürün, ideolojilerin, siyasi akımların, dini akımların, örgütlerin vs.) Tümüyle kendiliğinden doğan kitle hareketleri bile bu yüzden tümüyle bağımsız ve kendiliğinden değildir, yalnızca geçici bir dönem örgütsel

olarak bağımsız kalabilir (o da nadiren). Sonra bu tür hareketler bile siyasi güdüm kazanmaya başlar. (37 aydının yakılarak katledildiği son Sivas katliamına ilişkin yorumlarda, özellikle de birinde, Canetti'nin etkisi yoğundu. Yazar, katil kitleyi adeta büyülenmiş bir varlık ya da kendiliğinden kendi kurallarıyla hareket eden garip bir canlı gibi anlatıyordu. Oysa, örneğin bu olayda olgunun örgütlü, bilinçli yanı açık biçimde baskındı. Canetti'nin yorumları esas olarak Marksizm karşıtıdır, Marksçılığı az buçuk bilenler için bu kesindir. Ancak, siyaseten kendine Marksist diyen çevrelerden ne Canetti eleştirisi gelir ne de onun etkisindeki değerlendirmelere bir eleştiri!)

İnsan Neden Sağcı Olur?

Her şeyden önce sağcılık ve solculuk gibi kavramların eskisi kadar net olmadığını belirtmek gerekir. Sağcılık son yirmi otuz yılda gücünden pek bir şey kaybetmedi, ama sol hayli kaybetti. O yüzden sağ, solun içine doğru iyice yayıldı. Öte yandan sol, ideal anlamda sol olmayı bir türlü başaramadı. Başka deyişle, her zaman emekten yana tavır almayı, aydınlanmadan yana ve insandan yana tavır almayı beceremedi, katılımcılığı ve demokrasiyi kendi içinde hayata geçiremedi. Tutuculuktan çoğu kez kurtulamadı. Öte yandan, tutuculuktan kurtulmayı hedefleyen biçimleriyle liberalizme ve onun da ötesinde sağa kaydı. O yüzden, bugün solcu bir partinin sağ tavırlarını görmek ve solcu bir kişinin bağnaz tutucu tavırlarıyla karşılaşmak artık hiç şaşırtıcı değil. Yine de sağcı ve solcu bireyi bugün hâlâ tümüyle aşılammış kavramlar bağlamında birbirinden ayırt etmeyi sağlayan belirgin nitelikler geçerliliğini koruyor.

Sağı belirleyen nitelikler nelerdir diye düşündüğümüzde on-

ların kendi kendilerini tanımlamalarından yararlanabiliriz. Tüm dünyada muhafazakârlık (tutuculuk) aşağı yukarı sağcılıkla eşanlamli kullanılmakta. Muhafazakârlıktan kastedilen, toplumsal yapının ve kültürün, olduğu gibi korunmasıdır. Bu da gelenekçilikle birlikte yürür. Sağ, genelde toplumlarda yerleşik olarak bulunan değerlerin üstünde şekillenir, onlardan güç alır. Geleneksel yapıların başında dinsel yapılar gelir. Sağcılar genellikle dindardır veya en azından siyaseten dine saygılıdır. Milliyetçilik sağın öteki önemli ayağıdır. Buradaki milliyetçilik, sınır, bayrak ve vatan milliyetçiliğidir daha çok. Sağ milliyetçilik ekonomik bağımsızlıkla fazla ilgilenmez, bunun ötesinde eğer ülke geri bir ülkeyse ülkenin emperyalist bir devletin ya da devletlerin yarı sömürgesi olması onları rahatsız etmez, dahası, destekledikleri sağ partiler-hareketler bu ilişkilerin örgütleyicisi ve hâkimi konumundadırlar.

Sağ, statükodan yanadır. Bu, sınıflı toplumlarda sınıf konumlarının devam etmesinden yana tavır almayı gerektirir. Sağcılar insanların eşitsizliğine inanırlar. Toplumda zenginler ve güçlüler varsa, mevcut zenginliğe ve güce saygı gösterilmelidir. Zenginliğin ve gücün miras yoluyla alttaki kuşaklara geçmesi ve dolayısıyla, bazı insanların doğuştan zengin ve güçlü olmalarının da onlar açısından bir sakıncası yoktur. Durum, ilahi adaletin ve insan tabiatının bir gereğidir, onu bozmaya yönelik girişimler ilahi sisteme ve insan tabiatına aykırıdır. Zaten insanlar yeterince yetenekliyseler çok fakir ailelerden gelseler bile güce ve zenginliğe erişebilirler. Adalet de işte bu yolla sağlanır. Bu dünyada sağlanmazsa tevekkül edilmelidir, öbür dünyada muhakkak sağlanacaktır. Yoksullara elbette yardım edilmelidir, ama herkesin eşit olmasını savunmak, zenginliği ortadan kaldırmak, ilerlemeyi durdurur, anarşiye yol açar.

Sağ, genellikle mevcut sistemin, kapitalist ya da feodal etkili kapitalist yapının korunmasından yanadır. Sağı belirleyen başka bir önemli nitelik de sola karşı olmasıdır. Solun en uç şekli komünizmdir. Sağ, bir yerde kendini sola ve komünizme karşı olmakla tanımlar, konumlandırır. Onlara göre sol, geleneksel değerlere saldırıdır. Milliyetçiliğin ve dinin erozyonudur. Eşitlikçilik adına popülizmdir. Daha ileri şekilleriyle zengin düşmanlığıdır. Zenginlere düşmanca tavır göstermek zenginliği yaratan zenginler olduğu için ülkeyi fakirleştirir, geriletir. Eşitlikçilik adına hak etmeyenler, tembeller, yeteneksizler zenginlikten hak etmedikleri paylar almaya başlarlar ve anarşi doğar. Solculuk geleneksel yapılar kadar ahlakı da bozar. Zıpçıklık, züppelik, terbiyesizlik, sorumsuzluk solcularda görüldüğü kadar sağcılarda da görülür, ama sağcılar bunları hep solun hesabına yazma alışkanlığındadır; ahlakça düşük kişiler apolitik, hatta sağcı bile olsalar bu, sağın, geleneksel değerlerin kabahati değildir, geleneksel değerlerden ayrılmanın sonucudur.

Bir insan neden sağcı olur peki? Aşırı sağcı olmanın dinamiklerini başka bir bölümde inceleyeceğimiz için burada genel bazı özelliklerden söz edebiliriz. Aşırı sağcı, aşırı solcu veya siyasi ya da toplumsal olarak aşırı bilmemneci olmak, genellikle güçlü bir genetik yatkınlığı gerektirir. Başka deyişle, siyasi akımlarda aşırılığı seçmek daha çok, kişideki genetik eğilimler doğrultusundadır. Ancak, aşırı boyutlarda değil de ılımlı boyutlarda siyasetçi olmak ya da ılımlı ölçülerde bir siyasi akımın destekçisi bulunmak noktasında genetik etkilerin daha az önemi vardır. Çünkü, kural olarak kuvvetli bir genetik eğilim, çevre koşulları ne olursa olsun kendini büyük olasılıkla gösterir. Ama sıradan genetik eğilimler çevre koşullarıyla yoğrularak daha sıradan biçimlerde ortaya çıkarlar ya da çıkmayabilirler.

Yine de sağcı olmanın genetik yapısını şöyle açmılayabiliriz: Her Şeyden önce genetik gerçekliği ciddiye almayan ve ciddiye aldırmamak isteyen çevrelerin karikatrleŐtirdikleri gibi değildir durum. Şunu söylemek istiyorum: İnsanda sağcılık veya solculuk geni bulunmaz, böyle bir Şey yoktur. Genetik etkinin ne mine işaret edenler hiçbir zaman böyle bir Şey iddia etmezler. İnsanda çoğu zaman çok somut birçok eğilimin-davranışın bire bir genetik karşılığı bulunmaz. oğun birçok basit ve birbirinden ayırŐtırılabilir davranış ve eğilimlerimize bile, birden çok, belki onlarca genetik emrin artı veya eksi doğrultuda yapmış olduğu yüklemeler yön verir. Konumuza dönersek, insanı sağcı yapan tek bir gen yoktur. Sağcı yapmayı kolaylaştırıcı belki yüzlerce genetik kodun belirlediği belli başlı kişilik özellikleri vardır. Kişi, çocukluğundan beri kendine verilen bilgilere, değerlere ne ölçüde sorgulayıcı yaklaşıyor, ne derece itirazcı, ne derece isyancı? Ergenlik dönemiyle birlikte geleneksel değerleri, hazır bilgileri ne kadar kendi akıl süzgecinden geçirmeye eğilimli? Mizacı uysal mı, inatçı mı, uyumlu mu, didikleyici mi? Tüm bu özellikler doğrultusunda kişi geleneksel değerlere ve geleneksel toplum yapısına ne kadar sevgi-saygı duyuyor, ne kadar ondan nefret ediyor?

Tahmin edileceği gibi sağ görüşlü kişiler başka alanlarda kişisel ilişkilerde isyancı, sorgulayıcı olsalar bile toplumsal ve siyasi konularda sorgulayıcılıkları, isyancılıkları çok az gelişmiş ya da hiç gelişmemiş bireylerdir. Çoğunluğa, geleneksele, tarihsel olana bağlılık özellikleri kuvvetlidir. Otoriteye itaat duyguları (kişisel temelde, kültürel-soyut anlamda) solculara göre daha güçlüdür. Daha tutucudurlar, yeniliklerden, deđiŐimlerden endişe duyarlar. Ahlakları sorgulayıcı olmayan, kişiye az inisiyatif bırakan geleneksel ahlaka yakındır. Statükonun korunmasından yanadır-

lar. Sorunlar çok ağırlaşırsa bile geleneksel güçlerin, baştaki büyüklerin onu çözeceğine güvenirler ya da Tanrı'nın, kendilerine bir şekilde yardım edeceğine... Akıldan çok, inançlara bağlanırlar. Insanlardan ve toplumlardan, fazla değişmelerini beklemezler, onların, içlerindeki gücü bulmaları yeterlidir ya da Tanrı'ya sığınmaları, bu da iyilik getirecektir. Sol, insanları ve toplumu değiştirmeye çabalar, sağsa onu korumaya. Temel genetik eğilimler bunlardır. Bu yüzden, sağcı olmak kolaydır. İnsanın kültürü ve çevre etkileri olmasa büyük çoğunluğuyla doğal eğilimi sağcı olmak doğrultusundadır. Gerçekte görülen de budur.

Sağcı olmayı çevresel etmenler de kuvvetle belirler. Çevresel etmenler denilince en başta aile gelir. İnsanın babası, annesi, kardeşleri, yetiştiği yakın aile çevresinin benimsediği siyasi değerler ya da belirgin bir siyasi değer görülme bile kültürel değerler, kişinin daha sonraki siyasi görüşlerinin ortaya çıkışında önemli etkileyicidir. Kişi, yaşamı boyunca, ama özellikle çocukluk ve ergenlik döneminde ve daha sonra ilkgençlik döneminde bazı insanları kendine model alır. Model kişi, çocuğun veya gencin gözünde değerli, saygın veya sevilen bir kişidir, güçlüdür, etkileyiciliği vardır (karizma sahibidir). Model kişi eğer bir siyasi eğilim taşıyorsa etkilenen kişi aynı siyasi eğilimi benimser. (Etkilenen, aynısını benimsemese bile sonradan belirleyeceği siyasi eğilimi üstünde etkileyen, bilinçli olarak algılanabilen ya da hiç algılanamayan etkilerde bulunur.) Kişinin yetiştiği ortamın tüm baskın etkileri de kişinin siyasi eğiliminde az ya da çok rol oynar. Okulu, öğretmenleri, arkadaşları vs. Genellikle çocuğa ilk yaşlardan başlayarak milliyetçi ve dinsel temalarda açık ya da gizli bir propaganda yapılır. Çocuğa hangi ülkede hangi devletçe, hangi çevrece verilirse verilsin ilk öğretilenler genellikle tutucu değerlerdir. Insandan, doğduğu ve yetiştiği topluma karşı

vefa ve sadakat istenir. Yerleşik değerlere, yerleşik ahlak kurallarına ve yasalara uyum gösteren uygun bir vatandaş olması, dahası, kendi toplumu için kendini feda edebilecek bir özveri göstermesine yardım edecek kültürel değerleri benimsemesi istenir. Bunların hemen hepsi çocuğa ilk yıllardan başlayarak yoğunlaştırılmış düzeyde sağ propaganda yapılmasından başka bir şey değildir. Zaten insanın genel eğilimi değişime karşı koyma ve statükoyu korumaksa, bir de yapılan bu genel tutucu eğitim, propaganda ve çevre koşulları onun sağ eğilimlerini daha da güçlendirir. Genel durum böyle seyretmekle birlikte hem genetik anlamda hem de çevresel etmenler bakımından söz ettiklerimize ters durumlar da yaşamda karşımıza sıklıkla çıkar.

İnsan Neden Solcu Olur?

Burada da öncelikle genetik etmenler söz konusudur. Kişi geleneksel aşırı dinci bir ailede de yetişse onun solcu olmasını sağlayacak genetik eğilimleri çok baskınsa o insan solcu biri haline gelir. Yineleyeceğim: Belirgin ve kuvvetli genetik eğilimler çevre koşullarından çok az etkilenir. Ama biz burada daha çok, sıradan insanlardaki belirgin olmayan genetik eğilimleri de incelemek durumundayız. Belirgin olmayan, çok kuvvetli olmayan genetik eğilimler çevre koşullarından daha fazla etkilenir. Burada genetik eğilim derken, yineleyecek olursak, genetik olarak kişiyi solcu yapan herhangi bir genin bulunmadığını belirtmek zorundayız. Ama kişide ilk bebeklik dönemlerinden başlayarak belirginleşen kimi kişilik, mizaç ve akıl yürütme özellikleri kişiyi genetik olarak sola yönlendiren bir nitelik gösterirler.

Sol demek, solculara göre kabaca emekten, yoksuldan, ezilenden yana olmaktır. Solculuk insanın eşitliğini savunmayı,

eşitliği bozan durum ve kurallara karşı durmayı gerektirir. Solcular toplumsal ve ekonomik konumları ne olursa olsun ezilenleri, yoksulları daha çok düşünen insanlardır. Eşitlik ve toplumsal adalet duygularına daha çok önem verirler. Elbette genetik nitelik düzleminde solculuğu belirleyen tek etmen bu değildir. Sağcılarda da merhamet duyguları ve yoksullara acıma söz konusu olabilir. Ama solcularda bunun ötesinde bu yoksulluğa yol açanın toplumsal düzen, benimsenen kültür ve değer yargıları olduğuna dair kendiliğinden bir bilinç de bulunur. Yine küçük yaşlardan başlayarak kendini gösteren sorgulayıcılık, her öğretileni hemen benimsememe, toplumsal anlamda yaygın kabul edilen değerlere bir karşı çıkış ve isyan mizacıyla birliktedir az önceki nitelikler. Solculuğu belirleyen etmen genetik anlamda karşı olmak ve süregidenden değişik olmak özellikleridir.

Bu, çoğu kez yanlış anlaşıldığı ya da birbiriyle karıştırıldığı gibi her zaman temel bir ahlak duygusundan, başka deyişle, solculuğa yol açan temel bir ahlaki eğilimden kaynaklanmaz. Yoksulluğa karşı çıkış, yoksullardan yana olmak ve toplumsal eşitlik istemek elbette güzel bir ahlaki değerdir, ama tek başına kişiyi ahlaklı ya da erdemli kılmaz. Başka deyişle, her isyancı erdemli değildir. O yüzden, genetik anlamda temel bir muhalefet duygusu isteyen solculuk, ahlaki anlamda veya erdemler açısından temel bazı genetik eğilimleri illa ki içermez. Genetik olarak solculuğa eğilimli, başka deyişle, genetik anlamda toplumsal değer yargılarına karşı çıkışı göze alabilen akıl yapıları taşıyan kişi, erdemi oluşturan veya temsil eden başka birçok özelliği genetik anlamda yüklenmemiş olabilir. (Kararlılık, tutarlılık, dürüstlük, özgeçicilik, gerçek adalet duygusu, gerçek insan ve emek saygısı eğilimleri gibi.) İşte, insanların çoğunu olmasa bile, önemli bir bölümünü genetik anlamda solcu yapan özelliklerin, onları ger-

çekten erdemli ve iyi insan yapan özelliklerle her zaman bir arada bulunmaması, güzel söylemlerine karşın solun da çoğu durumda sağdan farklı bir niteliğe ulaşamamasına yol açar.

Solculuğa neden olan etmenlerin öbür yanında çevresel etmenler görülür. Elbette öncelikle kişinin aile çevresi, yetişme çevresi, içinde yaşadığı kültür, arkadaşları, model aldığı insanların genel yaklaşımları... İşte, solu çoğu kez soldan uzaklaştıran etmenlerin ikinci ayağını da bu çevresel etmenler oluşturur. Birçok kişi, ailesi, anası, babası solcu olduğu için ya da mahallesinde, köyünde, okuduğu okulda solcular güçlü görüldüğü için ya da yalnızca mezhepsel özellikleri nedeniyle (Türkiye’de Alevilerin genellikle solcu olması gibi, İrlanda’da ve pek çok ülkede buna benzer durumlar vardır,) solcu olurlar, onların solculuğu da toplumsal bir kabul görme, kimlik bulma, yer edinme solculuğu, bir çevre ve alışkanlık solculuğudur, dolayısıyla, onlarda gerçek anlamda isyankârlık ve sorgulayıcılık, yerleşik değerlere gerçekten karşı olma tavırları bulunmayabilir. Değişik nedenlerle milliyetçi duygulara karşı duygular besleyen ve aynı şekilde baskın dini eğilimlere tepkisel duygular gösteren gruplar içinde de çevresel etkenle solculuğa yönelenler yaygın görülür.

Ancak, bilindiği gibi, sosyalist ülkelerde solculuk diye bir kavram yoktu. Orada solcu demek, bir tür sol sapmayı, yani kötü bir şeyi ifade ediyordu. Sosyalist ülkelerde yerleşik solcu düzene geçişle solun tümüyle sağa kayması, sol ve sağ kavramlarını bulandıran gelişmeleri başlattı. Bu ülkelerde yaşayan komünist-sosyalist partilerin üyeleri ve yandaşları statükoyu koruyan sağcılara dönüştüler. Onların, kapitalist sisteme, ve o sistemin başta ABD olmak üzere, temsilcisi durumundaki güçlü ülkelere karşı olmaklıkları tablonun niteliğini değiştirmede. Sosyalist ülkeler ve onların değişik ülkelerdeki yandaşları dış ve iç politika-

larında ve ideolojilerinde açıkça sağcı sayılacak yönelimlere girdiler ve bunları sosyalizmin-komünizmin yönelimleri olarak gösterdiler. Bu da kişisel temelde “sağcı” veya “solcu” olmanın kişiliksel özelliklerini iyice karıştırdı.

Öte yandan, Batı Avrupa ve dünyanın birçok yerindeki solcu ve sosyal demokrat partiler (Sosyalist Enternasyonal partileri başta olmak üzere) mevcut sistemin devamından yana tavırları iyice benimsediler ve onların yüz milyonlarca yandaşı da aynı çizgiyi izlemekle, yoksullara yalnızca acıyan ama onlara yönelik görece iyileştirmeler dışında fazla bir şey önermeyen, vicdanları pörsümüş solculara dönüştüler ve solculuk kavramı böylece, psikolojik anlamda iyice belirsizleşti.

Bugün, kişisel anlamda solculuğun ortak özelliği nedir, diye sorulsa verilecek çok anlamlı yanıtlar yoktur. Kala kala pek az şey kalmıştır. Aşırı dindar olmamak, başka deyişle, dine inanıl-sa bile laiklikten yana tavır almak özelliği söylenebilir, ki bu bazı sağcıların da tutumudur. Başka bir özellik olarak sosyal adaletçi (yoksulları az çok gözetken) bir tutum almak denilebilir, ki o da bazı sağcıların benimsediği bir değerdir. Herhalde en büyük farklılık soyut plandadır. Komünistlere, devrimcilere, eski kuşaklardan olsun bugünden olsun, duygudaşlık hissetmek veya hissetmemek planında... Sağ ile sol arasındaki siyasi farklılıkların azalması psikolojik boyutta kişilik yapıları bakımından yirmi otuz yıl önceki farklılıkları da azaltmıştır.

Neden Siyasi Fanatik Olunur?

Siyaset yapan herkes fanatik, radikal veya uç noktada değildir. Burada fanatiklikten kastettiğim, herhangi bir siyasi harekete kendini fazla kaptırmaktır. Bu, militanlık biçiminde ortaya çı-

kabileceği gibi, başka biçimlerde, bürokratik düzeyde ya da liderlik konumunda gerçekleşebilir. Burada ele alacağımız konu kişisel düzeyde fanatiklik konusudur. Parantez açayım ki, radikal veya uçtaki akımların destekleyicilerinin hepsi militan veya fanatik olmayabilir. Çok uçtaki, köktenci veya şiddet yanlısı hareketlerin militan olmayan, fanatik de olmayan sempatizanları bulunabilir. Keza, ılımlı veya merkezde yer alan siyasi hareketler içindeki bazı unsurlar militan veya fanatik olabilirler. Ayrıca, görünüşte siyasi bir örgüt içinde sayılmamakla birlikte devletin silahlı kurumlarında görev alan insanlar, işleri gereği fanatik veya militan bir siyasi konumda bulunabilirler. Sözünü ettiğimiz silahlı mesleklerin seçimi de kişinin az ya da çok kişilik özellikleri gereği şiddete yatkın olduğunu gösterir. Ama onların da kendi içlerinde çok fanatik, ılımlı fanatik veya tümüyle yansız veya şiddetten olabildiğince uzak durmaya çalışan kesimleri vardır. Yine de çeşitli siyasi çatışmaların içine girmekle bu tip güçler de (devletin silahlı güçleri) uç siyasi güçler arasında değerlendirilebilirler. Konuyu kişisel boyutuyla ele almamıza rağmen, kabaca ve genel olarak, uçta yer alan siyasi hareketlerin ve eski tabirle sağın ve solun ucundaki hareketlerin, doğal olarak çok daha fanatik, militan ve daha şiddet yanlısı olduğunu söylemek mümkündür. Buradan da bu tür hareketler içinde köktenci, militan unsurlara ılımlı hareketlere oranla çok daha yoğun olarak rastlanacağı açıktır.

Kişiyi siyasi olarak ılımlı ve ortada hareketlere değil de uç hareketlere yönlendiren etmenler nelerdir? İkinci bir soru da bu uç hareketler içinde veya ılımlı hareketler içinde kişiyi militanlaştıran, şiddet yanlısı veya fanatik yapan etmenler nelerdir? Siyasi eğilim seçme anlamında çoğu insan hemen tüm toplumlarda, geçici dönemler dışında, ortalama değerleri benimsedikleri için

ortadaki siyasi hareketleri yeğler. Bu onların ortalama kişilik özelliklerinin, akıl çalışmalarının ve duygulanım biçimlerinin bir şekilde ortalamaydı, ortayı kendiliğinden yeğlemesinin doğal sonucudur. Ayrıca, siyasetle fazla ilgilenmeyen, bu konularda ilgi düzeyi veya güdülemesi düşük düzeyde seyreden bireyler, ki toplumun büyük çoğunluğunu oluştururlar, genellikle merkez siyasi akımları, pasif ya da kısmen aktif biçimde destekleme eğilimi gösterirler. Bu merkez akım da genellikle muhafazakâr (sağcı) bir merkez hareket ya da daha az sıklıkla merkez sol bir harekettir. Ama bazı kişilerin mizacı taşkındır. Onlar benimsedikleri değerleri dolu dolu yaşamak isterler. Hem duygusal anlamda ona tümüyle kapılmak hem de tüm akıl düzeneklerini, benimsedikleri değerlere göre işletmek isterler. Böyleleri, eğer siyasi konulara ilgileri de fazlaysa genellikle uç akımları yeğlerler. Bu tip unsurlarda toplumu, milleti, vatani, dini düşünmek, bireysel çıkarların üstünde yüceltilmiş değerler için bir şeyler yapabilmek tutkusu doğuştan fazladır ve çevre koşulları da bu yönde eğilimleri desteklemiştir. Kısacası, böyle eğilimler için “idealist” eğilimler diyebiliriz.

Kendi çıkarlarını yüceltilmiş daha üst çıkarlara feda etme ya da onun içinde eritme, kendini adama ve özveri diye tanımlayabileceğimiz bazı özellikler doğuştan bazı kişilerde daha yüksektir. Kişinin ailesi, eğitim aldığı çevre, yakın çevre veya okul, arkadaş çevresi, model aldığı kişiler arasında onda bu tür değerleri geliştirecek etmenler varsa tüm bunlar da çevresel koşullar anlamında kişideki uç eğilimleri güçlendirir. Ama kişide uçlarda yaşamak yönünde genetik itkiler güçlüyse, o zaten kendini motive edecek bir çevreyi bir yolla bulacaktır.

Ancak, radikallik, fanatıklık veya militanlık bazı kişilerde baskın olarak genetik eğilimlerden kaynaklanmayabilir. İçinde

bulunulan çevrenin içselleştirilen kültürel-siyasi değerleri bazen genetik olarak aşırılığa pek uygun olmayan kişilerdeki fanatikliği körükleyebilir. Köktenci akımların genişlik kazandığı dönemlerde sıradan kişilerin fanatikleşmesi daha kolay gerçekleşir. Böyle dönemlerde toplumsal bir cereyan oluşturan aşırı akımlardan biri ya da birbirlerinin güçlenmesini istemeden destekleyen çatışma içindeki birkaçı (örneğin sağ ve sol uç siyasi akımlar), tüm toplum katlarına hızlı bir moda akımı gibi yayılır. Yine de yapısal anlamda (kişilik açısından) radikalliğe uygun olmayan bireylerin uzun süre böyle akımlar içinde kalması veya liderlik kademelerine yükselmesi zordur. Zordur ancak, böylesi bireylere de rastlanır.

Radikal akımlar içinde etkin siyaset yapmak çok daha zor ve yıpratıcıdır. Böyle bir şey çok daha değişik, özel bir kişilik ister. Uç siyasi akımlar içinde psikopati oranı yüksektir. Psikopati boyutuna ulaşmasa bile belli kişilik özelliklerinin aşırı ölçüde gelişmiş olması gerekir. Uçlarda duygusal yönde yoğun yaşantılar içine giren bireylere sık rastlanır. Öte yandan, özveri gösterme, kendini feda etme davranışları, aslında kişisel ruhsal yapıda yüceltilmiş daha üst bir ahlakın, daha üst bir insanlığın göstergeleridir. Ancak, bireyin başka türden kişilik özellikleri ve çevre koşullarının etkisiyle yaptığı politik seçim sonucu, sözünü ettiğim üst insani değerler, doğru, az çok doğru ya da tümüyle yanlış bir yönde kullanılabilir. O yüzden, yüceltilmiş bu tür davranış kalıpları rahatlıkla insanlıkdışı (sağcılarca, solcularca veya devlet eliyle gerçekleştirilen) eylemlerin itici gücüne dönüşebilir, sözünü ettiğimiz durum çok da yaygın yaşanır.

Ergenlik döneminde ve gençlikte yoğun hissedilmek üzere hemen tüm insanlar, toplumda geniş bir çevrede ya da hiç değilse küçük bir grup içinde sevilme, sayılmak isterler. Bu yön-

de toplumsal bir kabul gören kişi, yaşama daha sıkı sarılır, başka deyişle, birçok insan için toplumsal kabul görme, sevgi ve saygı kazanma en önemli yaşam enerjisi kaynaklarından biridir. Kişi kendini, kendine ve başkalarına ispat etme kaygısındadır. Bunu ne yolla gerçekleştirecektir? Genellikle cesaret, özveri göstererek. Kendini feda etme davranışlarıyla. Kendini feda etme, özveri tavrının başlıca iki çıkış yolu bulunur: Ya kişi hep başkaları için çalışır, sebatla, uzun dönemli, özverili küçük küçük çabalarıyla yüceliğini, sevgi ve saygıya değerliğini, gücünü kanıtlamaya çalışır ya da hızlı yolla, cesaret gösterdiği atılımlarla, ataklarla bunu belgelemeye yönelir. Radikal akımlar içine giren ergenlerin, gençlerin bu kendini kanıtlama, kişilik bulma çabaları, daha sık, daha fazla cesaret gösterisinde bulunmakla ortaya dökülür. Daha az cesaret gerektiren uzun süreli küçük küçük çabalar da bir ölçüde değer bulur. Bu tür, zamana yayılmış çabalar daha çok, ılımlı hareketler içinde değer bulur. Radikal akımlara destek veren ikinci dereceden kadro ve sempatizanların yaptığı da bir bakıma budur; onların da bir anlamı vardır, bu da bir tür fanatikliktir; ne var ki, uç unsurların çoğunu böylesi etkinlikler tatmin etmez.

Cesaret göstermek ve bu şekilde kendini kanıtlamak yalnızca siyasi gruplar içinde değil, başka birçok toplumsal grup içinde de çok önemlidir. (Çeteler, mafya tipi örgütler, holiganlar vb. içinde.) Atak davranmak, bir yerde kişinin gücünü, kendini kanıtlamasının tek yoludur. Cesaret gösterisi, cesaretle yarışma, cesaretle-özgeçicilikle kendini kanıtlama ve tekrar tekrar kanıtlama, radikal örgütler içindeki bireyler açısından varoluşun anlamı, yaşamın en önemli etkinliğidir. Onlar kendi içlerindeki cesaretsizlikleri kınarlar ve kendi dışlarındaki ılımlı akımları da zaten en çok cesaretsizlikleriyle aşağılarlar. Uçlardaki siyasi yarış-

mada bir yerden sonra tek kulvar, cesaret kulvarıdır. Böyle bir iletişim ve yarışma dünyası içine girmek de özel bir kişilik türü gerektirir, ılımlı ve daha az cesaretli bireyler veya cesaretlerini bir süre sonra sürdüremeyenler genellikle elenirler.

Yüksek özverili ve çok riskli mücadeleler içindeki insanlar, ruhsal yönden güçlü kalabilmek için, zayıfları eleyebilmek için sert kurallara gereksinim duyarlar, akli ve mantığı geri plana itmeye çalışırlar. Bu da giderek bu tür hareketlerin akıl yolundan çıkmasına zemin hazırlar. Çok zorlu işleri kotaran ya da kotarmaya çalışan insanlar yapıp ettiklerini, konumlarını her koşul altında çok üstün görmeye, aklamaya, çok doğru ve haklı bulmaya hastalıklı ölçüde gayret gösterirler. Durum psikolojide iyi bilinir: Justification of effort. (Kabaca "gayreti aklama" diye çevrilebilir, daha doğrusu, gayretin boşuna sarf edilmediğini kendine inandırma etkisi.) Kişi, o konuma büyük uğraşlar sonucu gelmiştir, o konumda bulunmak için çok şeyi gözden çıkarmıştır ve o konumun hakkını vermek ister, o konumu ölesiye sevmek ister. Hemen her ülkedeki sıkı askeri eğitimlerde eğitim görenlere abartılı baskı ve eziyet uygulanması en çok bu yüzdendir. Kişi daha eğitim aşamasındayken bin bir eza cefaya katlanmak zorunda kalır, onca eza cefadan sonra ulaştığı konuma bağlanır, o konuma âşık olur. Başka türlü, katlanmak zorunda kaldığı kötü muameleleri ancak kendi enayiliği olarak kabullenecektir, ki birçok insan bunu onaylamaktansa bulunduğu konumu yüceltmeyi yeğler. İşte, o yüzden, uçtaki siyasi hareketlerin, içlerindeki bireylerin göze aldıkları tonla risk, katlandıkları yığınla zorluktan sonra kendilerini eleştirmeleri öteki siyasi akımlar için olduğundan da güçtür.

Uç akımlar üstündeki baskı ve fiziksel şiddet çok daha yoğundur. Ayrı nedenle bu tür akımlarda paranoya büyür. Paranoya kolaylıkla kendi içlerinde de hain, ajan aramalarına yol

açar. Bazen hiç kanıtsız, hoyrat muhakemelerle, işkenceyle sahte (suçsuz) hainler bulunur ve bunlara bazen gerçek düşmandan daha acımasız davranılır. Yapı içinde kalmak isteyen tüm bireylerin, her türlü örgüt kararına tartışmadan uyması istenir ve o yapıda psikolojik olarak tutunmak için zaten insanların başka şansı yoktur. Büyük bir çelişki gibi görünse de çoğu uç örgütte garip bir durum yaşanır. Toplumsal planda muhalif, isyancı, başı dik bir örgüt, örgütün keskin, her biri serdengeçti havada üyeleri; ama örgüt içinde otorite karşısında tam bir pısrıklık, cesaret yoksunluğu, yaygın kişilik çözülmesi tabloları. Aşırı tutucu kafa yapıları, değişimden alabildiğine korku! Sağ örgütler için bir yere kadar anlaşılabilir olacak olgu, sol örgütler açısından ilk başta son derece şaşırtıcıdır.

Ciddi bir sorun vardır ve bu sorun kolay kolay çözülemez. En özverili, en cesaretli unsurlar uçlara kayma eğilimindedir, fakat bu, akılcılığı ileri ölçüde azaltır (o tip kişiler tek tek ne kadar zeki olsalar bile). Öte yandan, daha az cesaretli, daha az özverili bireyler ortadaki ılımlı akımlara doğru yaklaşırlar, bu durum, akılcılığı ve uzun süre siyasi olarak ayakta kalabilme imkânlarını arttırır, başka yönden ise daha az özveri, daha az cesaret bir yerde “iyi insanlık” için düzeyi düşürür, sonuçta hem kılıgısal, hem kuramsal olarak ılımlı akımlar gevşemeye, yozlaşmaya yüz tutar. Çözülememiş başka bir sorun, özellikle gençler için, kendini ilk kez kanıtlayacaklar için, cesaret kulvarının hâlâ en revaçta kulvar oluşudur. Bu kulvarda kendini kanıtlayamayanların bir bölümü bir daha ömür boyu kendini eksikli hissedecektir ve bu eksiklik, tavırlarına, insan değerlendirmelerine, dünya görüşlerine bir şekilde yansiyacaktır. Ama sonunda herkes kendi mizacına uygun bir kuramı benimseme ve bunu kendi mizacına uygun olduğu için benimsediğini inkâr eğilimindedir.

Yüksek cesaretle yüksek akıl çok ender olarak bazı kişilerde bir araya gelir, yine çok ender olarak bazı siyasi örgütlerde birleşir. Akılla yüksek cesaret birleştiğinde işte bu bir tür yüksek insanlıktır, gerçek özgürleşmedir, ermişliktir. O tür insanlar artık, kendilerine kendi cesaretlerini ispat sorunundan kurtulmuşlardır, başkalarına bunu kanıtlama kaygısından da uzaklaşmışlardır. Akılcı bulduklarında en cesaretli adımları atabilirler, en cesaretli adımları atabilecekleri için de akılları gerçekten özgürdür. Bilge kişi, cesaretli adımı mı, yoksa sıradan bir adımı mı atacağına, getireceği yarar ve zararı hesaplayarak akıyla karar verir.

Akıl ve bilgi yalnızca yüksek cesaretleri kutsamaz. Uzun süreye yayılmış sabırlı ve yoğun bir çalışmanın ya da uzun süreye yayılmış küçük küçük cesaretlerin de hem kişisel değer açısından, hem toplumsal yarar açısından önemli olduğunu gösterir. Bahsettiğim yüksek bakış, siyasi hareketler içinde belli bir değer bulduğunda, insanlardaki her türlü olumlu yeteneğin ortaya çıkarılmasına, geliştirilmesine uygun bir ortam doğar. Yönelimleri, yarar ve zararları ne olursa olsun, tüm olumsuzluklara karşın birçok radikal örgüt veya yapı içinde azımsanamayacak oranda olumlu yetenek, azımsanamayacak oranda iyi insan vardır.

Cesaret konusu başlı başına işlenmesi gereken bir konudur. Çünkü, yüksek cesaret göstermenin siyasi hareketlerde, özellikle uçlarda yer alanlarında büyük değer bulunduğunu biliyoruz. Pe ki, nedir yüksek cesaret? Tek bir çeşit özellik midir? Bir kişide görüldüğünde onda hep kalacak bir özellik midir? Ayrıca, çeşit çeşit cesarete yol açan iç ve dış dinamikler hangileridir? Gerçekten, türlü türlü cesaret vardır. Bazı kişiler sonu yaralanmayla bitecek dövüşlere korkusuzca girerler. Ancak, ateşli silahların kullanıldığı, sonu ölümle bitebilecek çatışmalarda aynı cesareti gösteremeyebilirler. Bir kişi hapse düşmekten, yıllarca hapiste kal-

maktan fazla çekinmeden bir siyasi mücadelenin içine girebilir. Ama yakın dövüŖte aynı derecede cesur olmayabilir. Bir kiŖi uzun süreli acılara, ağır iŖkencelere katlanabilir, çok iyi direnebilir, ama aynı kiŖi ciddi ölüm tehdidi karŖısında bir anda çözülebilir. İdama cesaretle yürüyen bir kiŖi iŖkencede aynı direniŖi göstermemiŖ olabilir. Bu gibi çok çeŖitli cesaret alanlarının hepsinde çok cesur kalabilen kiŖiler bulunabildiği gibi, birinde veya birkaçında iyi, bazılarında sıradan düzeyde, bazılarında ise ortalamasının altında tavır sergileyenler de çoktur.

Türlü cesaretler bireyin kiŖilik yapısına, yetiŖme koŖullarına, alışkanlıklarına ve deneyimlerine, kendini motive etme düzeylerine ve baŖka çevresel etmenlere bağlı deđiŖkenlikler gösterirler. Öylesine deđiŖkenlikler gösterirler ki, örneğin birkaç kiŖinin desteğini aldığında olağanüstü cesaretli davranan, ama yalnız baŖına kaldığında birdenbire çöken kiŖilere rastlanır. Cesaret zaman içinde de deđiŖkenlik gösterir. Bir sınavda baŖarısız olmuŖ kiŖi, ikinci bir sınavda ciddi bir cesaret örneği verebilir veya tersi de olasıdır. Cesaret bir bakıma adaletli, hakkaniyetli bir kavramdır, öte yandan, çok kaypak ve nankör bir kavram. Adaletli ve hakkaniyetlidir, çünkü kiŖinin cesaretli tavırları her Ŗeyden önce kiŖinin kendi içinde değer bulur ve baŖkaları da az ya da çok bunu fark eder. Nankördür, çünkü sürekli olarak cesaretli tavır alan bir insanın belli bir andaki tereddüdü, hafif bir yürek çekilmesi, o insanın artık hep o tavrına göre değerlendirilmesine, korkak damgası yemesine neden olabilir. Terside gerçekteŖebilir, genellikle çekingen davranan bir insanın, birdenbire aşırı cesaretli bir davranıŖı herkesçe görölür ve o insan artık, çevresinde hep o tavrıyla anılır.

İnsanların uç örgütlerde sürekli olarak cesaret kanıtlamak zorunda kalması baŖlı baŖına ciddi bir sorundur. Çok çok az in-

san bütün sınavlardan yüksek cesaret puanlarıyla geçer. Hatta öyle ki, radikal örgütlerde cesaretli tavırlar kadar korkakça tavırlara rastlanır, çünkü yapılan iş hep çok yüksek cesaret ister ve üstelik, ölüm gelmedikçe işin sonu da gelmez. Yaşlanmayla giderek cesaret azalır. Bu genel kuraldır. Bazılarında hızla, bazılarında daha yavaş azalır, ama istisnalar dışında kural yürür. Yine kişinin birtakım maddi ve manevi kazanımlar içine girmesi, birtakım kalıcı ilişkilere girmesiyle de cesaret azalır. Bu durumda insanların giderek terfi etmesi ve riskli işlere daha az sıklıkla girmesi gerekir. Üst kademelere ilerlemekle risk alma zorunluluğu bir bakıma seyrekleşmiştir, ama ciddiliğini korur. Giderek erozyon görülür, belli örselenmelerden sonra veya kendiliğinden örgütten ayrılma sık yaşanır.

Radikal örgütler genellikle sürekli eleman değiştirir. Eskiler ayrılır veya ölürler, yenileri gelir, birkaç yılda bir kadrolar büyük oranda değişir. Ancak, ileri yaşlara geldiği halde uçtaki örgütlerde mücadeleyi sürdüren insanlar da az değildir. Bunların hepsinde başat etmen yüksek cesaret değildir tabii ki. Bazıları cesaret gerektiren sınavlarda defalarca çaksalar da inatla sürdürürler. Bu onlar için bir yaşam biçimi haline gelmiştir artık. Belki kötü bir benzetme ama, defalarca yakalanıp ömrünün çoğunu hapis-te geçiren bir hırsızın hapisten çıkar çıkmaz yine hırsızlık yapması gibi bir durumdur artık bu.

Kişilerin cesareti kişiliklerinden ve çevresel etmenlerden gelir dedik. Genetik olarak herkesin cesaret potansiyeli bir değildir. Bazı insanlarda bu potansiyel çok yüksek, bazılarında ortalama değerde, bazılarında ortalamanın altındadır. Ancak onur duygusu yüksek, sorumluluk duygusu yüksek ve bir şeyi kafaya koyunca ısrar eden kişilerde cesaret de ileri ölçüde geliştirilebilir. Temelde çok cesur olmayan ama başka özellikleri nedeniyle

cesaretlerini geliştirmiş bireylerde hızlı cesaret belki istenen ölçüye gelmez, ama orta ve uzun dönemli cesaret yüksek düzeylere ulaşabilir.

İntihar eylemlerine katılan bireyler için güdülemenin trans (özgeçi) boyutuna gelmiş en yoğun deneyimleri, yüksek dozları söz konusudur. Ölüm oruçlarında da benzer ruh halleri yaşanır, üstelik, burada ölüm zamana yayılmıştır, ama intihar eylemlerindekinden farklı olarak ölmeye en kararlı bireylerin bile içinde hayatta kalma umudu bulunabilir. Bu tür eylemler için özel bir kişilik yapısı gerektir. Ama bazı durumlarda aşırı motivasyon, yoğun çevre etkisi ve bunun yarattığı duygusal coşku (özgeçi) nedeniyle normalden pek farklı görünmeyen, başka deyişle, çok aşırı uçta kişilik özellikleri göstermeyen bireyler de intihara dönük eylemlere girişebilirler. Başka deyişle, yine de kişilik esas, çevre etmenleri koşullayıcıdır.

Alışma ve deneyim de çok önemlidir. Çocukluklarından beri kavgalı dövüşlü ortamlarda büyüyen veya silahla haşır neşir olan insanlar, öyle konularda çok daha cesaretli davranabilirler, ama iç potansiyelleri yeterli değilse uzun dönemli cesaretleri hayli düşük çıkabilir. Çatışmalarda herkesin saygısını kazanacak kadar cesur biri, düşmanın eline geçer geçmez ölüm tehdidi veya işkenceyle teslim olabilir.

Bu ve buna benzer nedenlerle radikal örgütler içinde cesaretsiz tavırlara ve kişilere çok sık rastlanır, ne var ki, bunlar genelde örtbas edilir, o konuların üstünde durmanın "hainlik" anlamına geleceği söylenir. Dışarıdan bazı kişiler böyle şeyleri gündeme getiriyorsa onlar zaten düşman propagandasının araçları ve ajanlarıdır. İşte bu aşırı cesaret gösterisi, cesaret yarışı ortamında örtbas edilmiş cesaretsizlikler radikal örgütler içinde çürümeye yol açarlar. Birçok örgüt lideri veya üst düzeyde kadro,

iyi bilinen cesaretsiz, teslimiyetçi tavırlarına karşın görevlerini hiçbir şey olmamış gibi sürdürürler ve taban da bunları bilmezden gelir. Siyasette yozlaşmanın o kadar çok nedeni vardır ki!

Politik-Psikoloji Üstüne Belli Başlı Görüşler

Politik-psikoloji üstüne yapılan çalışmaların gelişmemiş ilk örnekleri anlamında Lenin ve Rosa Luxemburg'un polemiklerinde Marksist anlayışa getirdikleri yeni açılımlardan söz edilir. Daha sonra György Lukacs'ın *Tarih ve Sınıf Bilinci* adlı kitabı konuya yavaş yavaş yaklaşıldığını gösteren yine ilk çalışmalardan biridir. Elbette hemen tüm felsefecilerin çalışmaları, doğallıkla insan psikolojisi, siyasi güçlerin aralarındaki çelişki ve çatışmaları da bir şekilde kapsamaktadır. Zaten bağımsız bir bilim olarak doğmadan önce psikoloji ve sosyal-psikoloji felsefenin tam içindeydi. O bağlamda Marx'ın 1844 *Felsefe Yazıları*'nda insan doğası ve yabancılaşma olgusu üstüne yazdıkları önemlidir.^{31, 32}

Ancak, gerçek anlamda bağımsız bir disiplin olarak politik-psikoloji Frankfurt Okulu denilen akımın doğuşuyla başladı. Horkheimer'in 1929 yılında Frankfurt'ta Enstitü'de yaptığı "Tarih ve Psikoloji" adlı konuşması, Freud'un 1921'deki *Kitle Psikolojisi ve Ben Analizi* adlı çalışmasından sonra konu üstündeki ilk metin sayılabilir.

Şimdi Frankfurt Okulu ve çalışmaları üstüne biraz durmakta fayda var. Frankfurt Sosyal Araştırmalar Enstitüsü denilince ilk akla gelen isimler Horkheimer, Adorno, Marcuse ve Fromm'dur. Enstitü bir felsefe enstitüsüydü ve Marksist yönelimli düşünürlerce, felsefenin ve sosyal bilimlerin kuramsal sorunlarını çözme amacıyla kurulmuştu. Enstitü ve içinde yer alan çoğu düşünür-psikolojiye, özellikle Freudcu psikolojiye büyük önem veriyor-

du, sosyal olayları ve felsefe sorunlarını psikanalitik açıdan ele alarak sonuçlara varma eğilimine girmişlerdi. Böylece, Frankfurt Okulu bütün olarak Marksizmle Freudculuğu-psikanalizi birleştirme ve bu zeminde daha üst kuramsal bir yapıya ulaşma girişimi olarak ünlendi. Bu, o zaman için cesaretli bir girişimdi, çünkü Ortodoks Marksist çevreler-partiler ve devletler, Freudculuğu (Troçki'nin bir ara psikanalize karşı olumlu tutum almasına karşın) burjuva ideolojisinin bir uzantısı olarak görüyorlardı. Faşizmin Avrupa'da, özellikle iki ülkede geniş kitle tabanı bulması ve iktidara gelmesi, bu anlamda komünist ve sosyalist partilerin başarısızlığa uğramaları, sözü geçen düşünürleri, özellikle kitle psikolojisi üstünde çalışmaya ve yazmaya itti.^{42, 43} Bunlardan Fromm ile Marcuse'ü biraz daha ayrı ele alalım.

Eric Fromm başlangıçta Enstitü içindeydi, daha sonra ayrıldı. Enstitü'de Freudculuğu Marksizmle birleştirme çabalarını yürütenlerin başında gelmektedir. Ama o, bu iki ayaktan Marksçılığa daha çok önem veriyor ve Marx'ı "daha büyük" düşünür olarak görüyordu. Yine de kendi deyişiyle Freud kuramını hiçbir zaman bırakmadı. Freud kuramına eleştirel yaklaştı ve o yüzden yeni Freudcular (Freudculara göre ise revizyonistler) arasında sayıldı. Ona göre, örneğin Freudcuların çok önem verdiği Oidipus kompleksi ilkesi, evrensel geçerlilikte bir ilke değil, belli kültürlere özgü bir ilkeydi. Marx'ın yabancılaştırma kavramını bahsi geçen grup içinde en çok kullanan da o olmuştur. Fromm da Reich gibi, baskılanmamış genital cinselliğin özgürleştirici etkisi olacağını ileri sürüyordu, ama sonraları Reich'i eleştirmeye başladı, çünkü cinsel özgürleşmenin illa da siyasal özgürleşme yaratmayacağını anlaşıldığını söyledi. Freud'u fazla ataerkil düşünmekle suçladı ve ardıllarından Ferenczi'yi, Freud'dan daha ileri bir noktaya ulaştığını savunarak destekledi. O da Reich gibi, karak-

ter olgusuna daha fazla önem verdi ve "toplumsal karakter" adını verdiği bir kavram ortaya attı. Toplumsal karakteri, belli bir toplumsal grubun ortak hayat tarzı ve ortak özelliklerinden gelişen, karakter yapılarının temel çekirdeği, diye tanımladı.³³

Herbert Marcuse, Fromm'un ayrılmamakla birlikte eleştirdiği, Horkheimer ve Adorno'nun ise sahip çıktığı klasik psikanalitik düşünceyle sonradan tanıştı, öğretiyi benimsedi ve en ateşli taraftarlarından biri oldu. Çalışmaları daha çok, felsefi ağırlıklıdır, ama psikolojiye de sık sık girer. Sömürü ve hegemonyaya yönelttiği eleştirilerde cinsel baskıya da yer vermiş, üstelik, bu olguya psikolojik boyutu aşan bir önem vermiştir. Mutluluk ve haza oranla görev ve sadakati üstün tuttuğu gerekçesiyle burjuva aşk ideolojisini de eleştirmiştir. Baskılanmış cinsellikle saldırganlık arasındaki ilişkiye özellikle işaret etmiştir. Ancak, o alanda Reich'ı aşın bulmuştur. Marcuse da Freud gibi cinsel özgürleşmenin her siyasal sorunu çözmeyeceğini görmüştür. Freudcu arkaik mirasa özel bir değer vermiş, bunların antropolojik yönden hiçbir zaman doğrulanamayacağını kabul etmesine karşın, simgesel değerleri açısından toplumu ve insanı anlamak yönünde büyük önem taşıdıklarını iddia etmiştir. Fromm'un, Oidipus kompleksini küçümsemesi ona göre yanlıştı. Marcuse'a göre, baskıcı-yetkeci siyasi sistemler doğuran cinsel tiranlığın yıkılabilmesi için çocukluktaki çok yönlü sapkınlığa (polymorphose perversity) dönebilmek gerekiyordu.

Marcuse ileri endüstri toplumunun temel karakterlerini belirleyerek Marksizmi yeniden yorumlamaya girişti. Devrim olanaklarının zayıflaması ve işçi sınıfının giderek sisteme tamamiyle katılması, bu toplumsal süreçlerin gereği idi. Yaşam seviyesi yükselince sisteme bağlanma, yaşanan sanayi toplumunda kaçınılmazdı. Sisteme bağlanmada reklamcılık ve ideoloji aşılama

düzenekleri önemli rol oynuyordu. Refah toplumu tek boyutlu bir toplumdu ve düşüncede, bilinçte de tek boyutluluğu getiriyordu. Diyalektik maddecilik de düzmece bir bilinç belirtisiydi. Marcuse, devrimin tek gücünün işçi sınıfı olmadığını, hatta esas olarak aydınlara dayanması gerektiğini söyleyerek klasik Marksistlerin, gerçekleri yadsıyan yaklaşımlarını gerilettili ve aynı zamanda bu yolla öğrenciler ve aydınlar arasında etkisini güçlendirdi.³³ Otorite, geniş kitleleri etkilemek için ve tek boyutlu toplum, tek boyutlu düşünce yaratmak için ayıncı-yetkeci bir dil kullanır. Bu dilde kavramlar bir tarafa atılır, imgeler kullanılır, kavramlar durağan imgelerde kısaltılır; kendi kendini doğrulayan hipnotik formüller sıklıkla yinelenir. Yakıştırılan sıfatlarla, sözcüklerin temsil ettiğı nesneler daha başlangıçta yargılanıp mahkûm edilir; bu dil ve düşünce, çelişkiye karşı bağışıklık kazanmıştır; nesne ve kişi, işleviyle özdeşleşmiş, karakterinden koparılmıştır. Kısaltmalar ve kısaltılmış anlamlar, sunulanın sunulduğu biçimiyle kabulünü zorunlu kılar. Politikanın simgeleri aynı zamanda işin, ticaretin ve reklamın da simgeleridir. Bilim de toplumu sindiren yetkeler arasındadır, ona güvenilmemelidir.³⁴

Marcuse'un yazıları ve söylevleri bir dönem kapitalist sistemi ve kapitalist yaşam-düşünme alışkanlıklarını sarsan, biraz anarşizme yakın, ses getiren bir eleştiriydi. Ne var ki, bilimsel bilgi ve doğru felsefeden uzaklaştığı için güçlü bir eleştiri olamadı.

Burada Frankfurt Okulu ve düşünürlerinden daha geniş olarak söz edebilirdik. Hatta bu çalışma doğrudan onların çalışmaları üstünde şekillenebilirdi. Çünkü, genel amaç ve üstünde durulan temalar aynıymış gibi görünmektedir. Ama Frankfurt Okulu'nun politik-psikolojiye katkıları çok sınırlıdır, zararları ise hayli geniş ve derindir. Marksizm gibi bilimsel bir felsefeyle Freudculuk gibi özünden Marksizm karşıtı ve bilimselliğı şüpheli bir ideolojiyi bir-

leştirmeye çabası ve insanı, toplumu, politik olayları Freudcu mitlerle açıklamaya çalışma felsefeye de, psikolojiye de en az yarım asır kaybettirmiştir. Bu akım, zamanın komünist partilerinin aşırı akılcı, kalıpçı tutumlarına karşı tepki olarak doğmuştu. Aşırı akılcı, kalıpçı bu anlayış, Marksizmi sloganlardan, kapalı yargılardan oluşan bir dogmaya dönüştürmüştü. Komünist partiler, insanı ve kitleleri anlayamıyor, işçi sınıfının politik yönelimlerini kavrayamıyordu. O yüzden, önce faşizm Avrupa'da ve tüm dünyada güçlendi, ardından soğuk savaş yıllarına geçildi, kapitalizm alt ve üst yapısıyla en ileri sanayi toplumlarında sağlamlaşıp derin kökler saldı. Öte yanda, sosyalist ülkelerde insan değiştirilemedi. Sosyalist ülkelerdeki sistem, bürokratik bir merkezi yapının yetkeci iktidarı altındaki devlet kapitalizminden başka bir şey değildi. Tüm bu yürek karartıcı olgular gerçekleşirken Marksizmin resmi sözcüleri ya gelişmeleri görmezden geliyor ya da yüzeysel açıklamalarla, eski kalıpları yinelemekle yetiniyorlardı. Bu arada psikoloji tümüyle küçümseniyor, komünist psikoloji Pavlovcu davranışçılıktan bir adım öteye ilerleyemiyordu. İşte bu aşırı pozitivizme, aşırı akılcılık görünümü altındaki irrasyoneliteye (akıldışıcılığa) karşı yine derin bir irrasyonelite gelişti solda ve resmi olmayan Marksist çevrelerde. Frankfurt Okulu ve ardılları böyle bir akıldışıcılık gereksiniminin ya da toplumdaki, sol çevrelerdeki irrasyonel tutum ve kişiliklerin sonucu olarak gelişti.

Sınıf mücadelesi çok kanlı, riskli bir mücadeleydi, üstelik, tüm riskler göze alınsa bile mücadeleye katılanlar somut ya da ısıltılı bir başarı göremiyorlardı. Bu durumda mevcut sistemden rahatsız olan, ama onu şiddete dayalı yöntemlerle değiştirmeye cesaret edemeyen aydınlar, okumuşlar arasında yan yollara sapma tavırları geliyordu. Frankfurt Okulu'nun başlattığı da Marksizm içinden doğan ve kimilerinin sapma olarak yorumladığı re-

vizyonizm veya reformizm diye de adlandırılan düşünce akımlarından biriydi ve genel olarak tüm siyasi mücadeleyi rahat odalarda, konferans salonlarında geçen entelektüel bir faaliyete indirgemeye çalışan okumuş insanların karakterini yansıtıyordu.

Olgunun cesaretle ilgili boyutunun dışında, onunla beraber veya tümüyle bağımsız olarak (cesaret sorunundan kaynaklanmaksızın) bazı kişilerin akla karşı akıldışına olan yatkınlıkları, keza bazı kişiliklerin gizemciliğe, metafora, masalsıya olan düşkünlükleri, öte yandan açık, apaçık olandan, kurallı ve kesin sınırlı olandan, köşeli olandan nefretleri, böylesi entelektüel tutumların yaygınlaşmasının ikinci nedenidir. Söz konusu akım, öyle bir karakterin sonucu olarak doğmakla kalmadı, daha sonra bazılarının “entel” sözcüğüyle küçümsediği biçimde, bilime ve akılcılığa karşı tepkisel, irrasyonel düşüncelerin gelişimi için tetikleyici oldu. Son otuz kırk yılda iyice gelişen ve kapitalizme yaptığı kimi eleştirilerin yanında açıkça kapitalizmin ideolojik yeni silahı haline gelen postmodernist düşünce akımının ilk temsilcilerinden biri olarak Marcuse’ü saymak mümkündür ve tüm Frankfurt Okulu’nu da aynı özelliğiyle anabiliriz. Nitekim, bu akımın sonraki izleyicilerinden Habermas açıkça postmodernist sayılır.³⁵

Söz konusu düşünce akımı, psikolojinin, insanın içinde bulunduğu koşulların, eğitimin, aile ilişkilerinin, politik mesajların veya politik yaklaşım biçimlerinin önemini rahatsız edici biçimde abartır, psikolojiye boyunu aşan misyonlar yükler. Bunlar yapılırken gerçek insan doğasının ve onun değişmez ya da az değişen özelliklerinin incelenmesi neredeyse unutulur, siyaset bilimi için ön açıcı bilgilerin üretilmesi yerine kafa karıştırıcı ve gerçeklik çarpıtıcı sonuçlara varılır. Nitekim (gerçi tek başına asla bir kanıt olamaz ama) bu kuram doğrultusunda ciddi bir sistem kar-

şıtı muhalefet gelişmemiş, üstelik, söz konusu düşüncelerin ve o doğrultudaki yaklaşımların siyasi alanda herhangi bir başarı getirdiği veya değiştirici anlamda doğru çıktığı hiç görülmemiştir. Bu akım ve sonraki çok sayıda izleyicisi, gerçek olaylara gerçeklikten büyük ölçüde kopuk yorumlar getirirler ve işi orada öylece bırakırlar. Sonuçta sol iki yönlü akıldışıcılıktan kurtulamamıştır. Aşırı akılcı pozitivist görünen dar kalıpçı akıldışıcılıktan ve bilimi küçümseyen, ilkeleri, ahlakı, somut gerçekliği yadsımaya kadar varan liberal postmodernist açık akıldışıcılıktan.

Şimdi Reich'dan bir kez daha söz edebiliriz. O da Freud'un ardılıdır. Marksizmin psikolojiyi küçümsemesi ve buna karşı toplumsal olaylara hiçbir zaman doyurucu açıklamalar getirememesine ilk kez en açık ve ciddi eleştirileri getirdi. Önceleri komünistti ve aynı zamanda psikanalist... Her iki kesimden de dışlandı ve kendi özgün sistemini geliştirdi. Marksizmi hiçbir zaman inkâr etmedi, ama o da Marksizm ile Freudculuğu birleştirerek "cinsel siyaset"i geliştirdi. Toplumdaki tüm kötülüklerin kaynağı, ona göre, yetkeci kurum ve ilişkilerin cinsel enerjiyi bastırmalarıydı. O yöndeki kuram ve uygulamaları, akıl hastalığının da etkisiyle, giderek patolojik boyutlar kazandı. Buna rağmen, Wilhelm Reich politik, psikolojinin en parlak zekasıydı. Sovyetler'de insan tipinin değiştirilememiş olduğunu ilk saptayanlardandı. Buralardaki rejimlere devlet kapitalizmi adı veriyordu. Siyasetin asalak yapısını ilkönce görüp buna karşı yanlış da olsa alternatif bulan (bulmaya çalışan) da oydu. Siyaseti tüm yönleriyle reddediyor; siyasetin, çalışmaya, emeğe karşı olduğunu ve doğal olarak despotlaşp zarar vereceğini söylüyordu. Postmodernistlerin öncelleri gibi bilime karşı değildi, cinsel düzenlilik kuramına dayalı toplumbilimi ve bilimin her dalını savunuyordu; ama o, makineci, iktisatçı, gizemci yaşam dediği ya-

şamın bugünkü ele alınışına temelden karşıydı. Doğal yaşam adını verdiği bir yaşamı, “emek demokrasisi” dediği, insanları siyasal düşüncelerine göre bölmeyen, yalnızca onların yaratıcı ve üretici emeklerine dayanan, pratik bilime dayanan bir sistemi savunuyordu. Emegi ile yaşayan sıradan insan siyasetten, hırs-lardan ayrı düşünülürse işine, kendine, başkalarına saygısı olan iyi insandı. Siyaseti araya karıştırmadan, işini iyi yapan insanlara dayanarak güzel bir dünya kurulabilirdi. (Dikkat etmişsinizdir; bir tamirci, terzi, şoför veya doktor; işine saygılıysa, işini iyi yapıyorsa, siyasi eğilimi ne olursa olsun; onunla iş içinde kurduğunuz ilişki son derece sağlıklı yürür.)

Reich’a göre baskı altına alınmamış insanın doğal eğilimi zaten sevgi, çalışma ve özgürlüktü; sevgi, çalışma ve bilgiyi öne çıkaran bir toplumda zaten özgürlük gerçekleşecek, temel sorunlar da kendiliğinden ortadan kalkacaktı. Ayrıca, kişilik olgusuna çok önem veriyordu. Toplumu salt sınıflardan ibaret gören anlayışın karşısına ilk kez gerçekçi biçimde, toplumu kişilik gruplarından oluşan bir yapı olarak gören bir anlayışla geçmeyi başaramıştı. Gerçi, kişilik çözümlemesi ve ölçütleri Freudcuysa, ama olsun. Ona göre siyaset düz ve kaba bir biçimde sınıflar arasındaki mücadeleden ibaret değildi, daha çok, kişilik grupları ve onların benimsedikleri siyasi değerler arasındaki mücadeleydi. Reich’a göre “iktisatçı” bakıştan kurtulursak aç bir insanı hırsızlığa iten nedenleri incelemekle oyalanmayız, her aç insanın neden çalmadığını anlamaya çalışırız. Lenin’in, Marksizme katkısını takdir ediyor ve üstyapının altyapı üstündeki zaman zaman oynadığı belirleyici role işaret etmesini heyecanla karşılıyordu. Ona göre, “ortamalı Marksistler” insanı anlayamamışlar, ama Hitler onları anlamış, zaaflarından yararlanarak akılcı biçimde kendi iktidarını kurabilmişti. Hitler, planlarını halkın anlayışı-

nın sınırlılığı üstüne yapmış ve başarıya ulaşmıştı. Sorun, insanın yanlış kültür etkileri sonunda bozulmuş biyolojik yapısındaydı, ama bu durum geri dönüşümsüz değildi. Siyasetdışı yaşama dayanan uygun yaklaşımlarla bu olumsuzluk alt edilebilir, insan tekrar özüne döndürülebilirdi. Bunun için o da Marcuse gibi, insanı bozan günlük yaşamın ayrıntılarına çok önem veriyordu. Bunun için gizemcilige, dine, buyurgan aileye karşı çıkmak gerekiyordu. Cinsel yasakçılığın kaynakları ve aynı zamanda faşizmin buralardaydı.³⁶

Canetti ve *Kitle ve İktidar* kitabı bu bölümde sözü edilmesi gereken bir başka kişi ve yapıttır. Canetti de özellikle Alman faşizminin hızlı güçlenişinin nedenlerini ararken iktidar ve kitle ilişkilerini, dolayısıyla, politik-psikolojiyi incelemeye başladı. Yapıtı akademik anlamda hayli dağınıktır ve yer yer konudan sapmalar, yayılmalar içerir. Aktarılan birçok akıllı gözleme karşın metinleri, çıkarsamaları tutarlı değildir ve öyle bir iddiası da yok gibidir. Kitapta doğru çıkarımlar kadar yanlış çıkarımlara da rastlanır. Özgün, ama gerçekliğe dayanmayan uyduruk kavramlarla örülüdür. “Açık kitle” “kapalı kitle” “kitle çekirdeği” “kitle kristali” “yavaş kitle” “hızlı kitle” gibi. Çelişkiler sık görülür, bir yerde kitlenin ayinlerden-törenlerden hiç hoşlanmadığı belirtilir, öte yandan, kitlesel törenler-ayinler anlatılır. Kitleye daha önce de söz ettiğim gibi (Bkz. “Kitle ve Siyaset” başlığı) olağanüstü ve öteki toplumsal dinamiklerden etkilenmez bağımsız bir canlıymış gibi bakılır. Kitleye tüm kitlelerde ortak olmayan genel nitelikler yüklenir. Aşırı bir simgecilik vardır, tüm bir ulusun özellikleri tek bir simgeyle anlatılmaya çalışılır; örneğin, İsviçrelileri sözde, “dağ” simgeler, Almanları “orman” vb... Ayrıca, o bölümde, sanki dünyada birkaç Avrupalı millet ve Yahudilerden başka ulus yokmuş gibi eser sınırlanır, böylece, gizli bir Av-

rupa-merkezci kafa yapısı kendini açığa vurur. Metin metafor ishalinin kalıntılarıyla kaplıdır. Dışlerin bariz nitelikleri olan pürsüzlükleri nedeniyle iktidarla özdeşleştirilmeleri, işkence odaları olarak kullanıldığında hapishanelerin düşman ağzını hatırlatması vs. Kitabın sonunda da savaşların artık çıkmayacağına, dünyada insanların tüketebileceğinden daha çok üretim yapılacağına dair hayaller yayılır. Kitap, Foucault'nun ve Deleuze'un çalışmalarının önceli gibidir. Okunması gereken, fakat verdiği ilginç bilgiler dışında önemsenmeyecek bir kitaptır.

Bu bölümde kısaca söz edeceğimiz son kişi ve akım Sartre ve varoluşçuluktur. Sartre uç solda yer almasına rağmen Sovyet ekolünü ve kalıpcı Marksistleri cesaretle eleştirdi. Bilinç için özgürlük olanakları yarattı.¹⁷ İzlediği varoluşçuluk akımı gerçi geleneksel diyalektik materyalist anlayışla, özellikle fenomenolojik yönüyle birçok yerinde çelişir, ama varoluşçuluğu Marksizmle birleştirme gayreti (belki eleştirilebilecek, belki yanlış ama) çok daha ayağı yere basan bir çabadır. Çünkü akım, kişisel bilinci ve kişisel sorumluluk bilincini çok önemser, bu yolla da öteki akıl-dışı akımların aksine politik mücadeleye olumlu katkılar sağlar.

Marksizmin Politik-psikolojiye Katkıları ve Engelleri Nelerdir?

Marx ve Engels, felsefenin görevini dünyayı yorumlamakla sınırlayan geleneksel felsefeyi aşarak felsefeye dünyayı değiştirme misyonu yüklediler. Kurdukları “diyalektik ve tarihsel materyalist” felsefe sistemi felsefeyi bilimle hiçbir zaman görülme-yen ölçüde buluşturma iddiasındaydı ve o yüzden Marksçılar ona “bilimsel felsefe” adı veriyorlardı. Marksçılık dünyayı yalnız-

ca yorumlamakla kendini sınırlı tutmayıp onu değiştirmenin de bir aracı haline geldiğinde hakikaten dünyada büyük dönüşümlere kapı açtı. Komünizmi, yani sınıfsız toplumu hedefleyen sosyalist sistemlerin kuruluşu, Marksçılığın açtığı yolda gerçekleşti. Ancak, bugün kuramın dünyayı değiştirmekle ilgili öngörü ve önermeleri (şimdilik) yanlış çıkmışa benziyor. Eksikliğin yalnızca değiştirmekle ilgili ayakta değil, yorumlamakla ilgili ayakta da bulunduğu ileri sürülüyor.

Marksizmin politik-psikolojiye katkıları şöyle özetlenebilir: Diyalektik materyalist anlayış gerçekten de bilimsel verilerin, ciddi bir toplum çözümlemesinin üstünde şekillenmiş bilimsel bir felsefi akımdır. Onun, olayları, olguları, gerçekliği anlama ve yorumlamada kullandığı yöntem hâlâ geçerliliğini koruyor. Bu yöntem üstüne çok eleştiriler yapılmış, çok sayıda düşünür onu çürütmek için kafa patlatmıştır. Ancak dünyayı anlamak için onunkinden daha yetkin bir felsefi sistem alternatif anlam karşısına çıkarılamamıştır. Ona karşı savların, felsefe sistem ve yöntemlerinin ne denli eski veya yeni olsalar da kusurları, eksiklikleri veya temelden çarpıklıkları çok daha görünürdür. Ekonomik yapının, sınıfların ve sınıf ilişkilerinin sosyal yapıyı nasıl belirlediği (zaman zaman nasıl tersi yönde etkilemeler ve belirlemeler olduğu) onun sayesinde açıklığa kavuşturulmuştur. İnsanı sosyo-kültürel bir canlı olarak görmek ve bunu yaparken de insanın aslını, yani maddi biyolojik temelini unutmamak, ancak böyle bir felsefenin rehberliğinde başarıyla bütünlüklü bir görüş düzeyine yükseltilebilir.

İnsanın evrimiyle ilgili giderek genişleyen bilgimiz ve sosyobiyolojinin insanı anlamadaki katkıları, diyalektik materyalist anlayışın genel temelleriyle çelişmemekte, hatta akılcı bir yorumla bu iki disiplin, bilimsel diyalektik materyalist felsefeyle

bilim (antropoloji, biyoloji, sosyoloji vb.) birbirini desteklemektedir. (Ancak ne yazık ki, diyalektik materyalist felsefenin bilime katkısı bilimin ona katkısından çok daha güdük kalmaktadır.)

Diyalektik yöntemin, özellikle Engels'in koyduğu biçimiyle oldukça kaba olduğu, bu metinlerin ve orada dile getirilen anlayışların Marksizm sayılmaması gerektiği, birçok bilimsel buluşla, örneğin kuantum fiziğindeki ilerleme ve biyolojideki bilgilerin genişlemesiyle bazı diyalektik yasaların artık geçersizleştiği iddia edilmektedir.^{38, 20} Engels'in diyalektik yöntemi açıklamak için verdiği örnekler ve yaptığı bazı çıkarsamalar gerçekten bilimsel gelişmenin bugünkü aşamasında biraz kaba kalmaktadır, Engels'in birçok konudaki zekice saptamalarına karşın kimi konularda hatalara yol açan savruk bir dil ve çıkarsamalar sergilediği anlaşılmaktadır. Ama bu bir bakıma eskiyen her düşüncenin başına gelmesi kaçınılmaz gelişmedir; yine de diyalektiğin temel önerme ve ilkelerinin bugün geçersizleştiğini söylemek hâlâ haksız bir önyargı gibi gözükmemektedir. Önemli olan, temel yönetime doğru yaklaşımdır; değişmez yasaların varlığını kesin bir biçimde kabul edersek, onları yanlışlayan her yeni bilgi, yasaların ve tüm sistemin iflası anlamına gelecektir. Oysa, Marx ve Engels'in yönteminde değişmez kesin yasalar yoktur.^{39, 40, 41}

Üstelik, diyalektik yöntemi geçersizleştirmeye çalışanların çoğu, onun yerine belirsizlik ve bilinemezçiliği geçirmek istemektedirler. Belirsizlik ilkeleri! Elbette her duruma herhangi bir belirli yöntem veya sistemden çok daha fazla uyar. Doğal olarak uyar. Ne var ki, belirsizlik savunuculuğu alternatif bir bilimsel yöntem değildir, bir önerme bile değildir felsefi olarak. Çünkü, belirsizlikçiliği yanlışlayacak bir kanıt da bulunamaz çoğu durum için. Oysa, belirsizlikçiliğin felsefi sonucu, var olanı değiştirmeye çalışmak yerine, hatta var olanı bilmek yerine, var olana

teslim olmayı, hatta onu bilmek bile istememeyi getirir. Belirsizlikçilik postmodern ideolojinin sahte bir bilimsel yöntemidir. Esasında ne bilimseldir, ne yöntemdir.

İnsan bilincinin şekillenmesinde maddi ilişkilerinin, toplumdaki yerinin, ekonomideki konumunun, sınıf yapısının ne derece önemli olduğu Marksizmin dünya düşüncesine katkıları arasındadır. Keza siyasi mücadelelerin temelinde sınıflar mücadelesi olduğu. Onun diyalektik materyalist yönteminden başka, toplumları sınıflar mücadelesinin bir alanı olarak gören ve gösteren temeli de geçerliliğini sürdürmektedir. Çünkü tüm karşıt iddialara karşın sınıflar, Marx'ın koyduğu temel biçimleriyle vardır, var olmaya devam edecek gibi görünmektedir ve sınıf çelişkileri azalmamakta, artmaktadır. Dünyada gelir dağılımındaki bölgesel ve ülke içlerindeki korkunç uçurumlar, durmadan çıkan ülkeler arası veya iç savaşlar, çıkar çatışmaları dünyasının çok sayıda göstergesi ve kanıtından yalnızca öne çıkan ikisidir. Milliyetçi ve dinci, liberal veya yeşilci hiçbir akım dünyanın ciddi sorunlarına mantıklı ve bilimsel bir çözüm üretememekte, aksine, sorunları büyütmektedir. Marksizm hem ezilen emekçi yığınlara, haklarını korumaları ve emeğe dayalı bir sistem kurabilmele-ri için tek bütünlüklü düşünsel araçtır hem de bu dinamikleri anlayıp yorumlayabilmekte hâlâ en geçerli düşünsel sistemdir. Marksizmin politik-psikolojiye katkıları, genel anlamda daha çok, kitabın başındaki sosyo-kültürel anlayışın-öğretinin sosyal-psikolojiye katkıları bölümünde irdelenen katkılardır. Zaafları da yine aynı bölümde irdelenen zaafılar olarak yinelenebilir.

Marksizmin en önemli engeli, temel yöntemi ile bu yönetime dayanılarak onu kuran iki ustanın kimi çıkarsamaları arasındaki çelişkidir. Marx ve Engels zamanında başlayan ve onlara dayanan bu çelişki, Marksizmin giderek bir düşünsel akım olmaktan

çıkıp siyasi bir silaha dönüşmesi ve düşünce sistemi olarak ilerlemesinin giderek yavaşlaması, olumsuz anlamıyla bir “ideolojiye”, klişe sistemine indirgenmesiyle artmıştır. Marksizm, bazı düşünürlere göre önceki insanmerkezci düşünce sistemlerini ilk kez aşmıştır. Bu konuda bir ilerleme getirdiği, ekonomik yapının sosyal ve kültürel hayatı, dolayısıyla insanı nasıl belirlediğine işaret etmesiyle insanmerkezci düşünceyi geriletlediği doğrudur; ama onu tümüyle aşamamıştır ve sonunda yine insanmerkezci bir anlayışa sıkışmıştır. Şöyle ki, sonuç olarak geldiği nokta ekonomik ve sosyokültürel indirgemeciliktir. İnsanı ve sınırlarını anlamada evrimi, biyolojiyi hesaba katmamıştır.

Marx ve Engels, Darwin'i ve görüşlerini çok iyi biliyorlardı, ona çok önem veriyorlardı. Ama evrim kuramı yeterince gelişmemişti, yaşadıkları dönemde. O yüzden, bu iki ustanın Darwin'den anladıkları tek yönlüydü. İnsanın temelini evrime dayandığını kanıtlaması ve bu yolla, insanın Tanrı eliyle bir günde yaratıldığı teolojik tezine büyük darbe indirmesi. Hepsi bu! Ama Darwinizm, ilkinde ek olarak insanın hayvandan geldiği, hayvanla ortak çok özelliğinin bulunduğu ve dolayısıyla sınırlarının (akıl ve kişilik sınırlarının) evrimsel, biyolojik açıdan çok da geniş sayılamayacağı sonuçlarına götüremedi onları. Gerçi Marx, insana “zoon politikon”⁴² diyordu, fakat söz ettiği hayvandan, yeteneklerini çok aşan şeyler bekliyordu. Zoon politikon'un yeteneklerini hayli kısıtlayan şeyin neredeyse yalnızca ekonomik toplumsal sistem olduğunu sanıyor, sözü geçen hayvanın evrimdeki aşamasının geriliğini (dönemdeki bilgilerin büyük kısıtlılığı, öte yandan, henüz büyük sosyalist deneyin gerçekleştirilmemiş olmasından ötürü) sezemiyordu. Belki de sezmek istemiyorlardı gerçeği. Aksi durumda tüm ütopya çökebilirdi, tüm devrimci atılım gereksiz gibi görülebilirdi. Onlar birer devrimci olarak ütopyalarına sahip çıkmakta sonu-

na dek haklıydılar, ancak, kuramcı olarak açıkça yanıldılar. İki usta adeta Lamarkçı bir anlayışla sosyo-kültürel yapının, insanı bugünden yarına kolayca değiştirdiği ve değiştirilebileceği yanılgısına kapıldılar ve daha sonra da sosyalist devrimin, tüm toplumu birkaç kuşakta değiştirebileceği hayalini yaydılar. Marx ve Engels uzun yıllar boyunca Batı Avrupa'daki işçi sınıfının kendi yaşamlarını içinde sosyalist bir devrimi topyekûn başarabileceği düşünce-sindeydiler. Son yıllarında bunun gerçekleşmeyebileceğini, yani kendi gözleriyle devrimi göremeyeceklerini anlamaya başladılar. Fakat yakın bir zamanda gerçekleşecek ve her şeyi kökünden değiştirecek bir işçi devrimi ütopyası hemen tüm eserlerinin başgüdüleme kaynağı olarak kaldı.

Marx ve Engels, tüm bu genel toplumsal tahlil ve sınıf mücadelesi öğretisi içinde bireyi ele almayı, bireysel farklılıkları görmeyi büyük ölçüde ihmal ettiler. Her şeyi sınıflar açısından yorumladılar, tüm siyasi gelişmeleri... Bu anlayış, sonraları abartılarak devam etti. Sınıflar kendi sınıf çıkarları doğrultusunda hareket etmedikleri zaman buna getirilen tek açıklama onların bilinç durumlarının geriliği idi. Ama bilinç durumlarının geriliğine ne veya neler sebep oluyordu? Yine yüzeysel ve hiçbir zaman genel durumu açıklamaya yetmeyecek birkaç bahane: Çünkü onlar cahiller, eğitimsiz bırakılmışlar, kandırılıyorlar, din onları uyuşturuyor, gelenekler uyuşturuyor; hepsi bu! Peki toplumlardaki bir kesimi tüm bunlar etkilemezken, bir kesim devrim için ayağa kalkarken, öbür büyük kesim neden sürekli olumsuzluklardan etkilenme eğiliminde bulunuyor? Cevap yok, daha doğrusu, böyle bir soru da yok.

Marksizm insanın kişiliğini, bireysel farklılıklarını, kişilik gruplarını, bunları ayrı ayrı güdüleyen etmenleri ve özetle, bütün olarak psikolojiyi ve toplumsal psikolojiyi bir yana bırak-

mişti. Marx ve Engels zamanında zaten psikoloji ilkel devrindeydi, ama onların anlayışı zaten bireyi incelemeyi neredeyse lüks sayan, her şeyi genel olarak incelemeyi, sorunları anlamak ve çözmek için yeterli gören bir anlayıştı. Bu yüzden, daha sonra psikolojide büyük ilerlemeler yaşansa da iki ustanın ardılları psikolojiye üvey bilim muamelesi yapmakta devam ettiler ve Marksçı bir psikoloji gelişimine daha başından darbe vurdular. Bakın Lukacs, Marx'tan on yıllarca sonra 1957'de ne diyordu: "Henüz bir Marksçı mantığımız, Marksçı estetiğimiz, Marksçı etiğimiz, Marksçı psikolojimiz vb. yok dersek, yıldırıcı, umut kırıcı bir şey söylemiş olmayız."⁴³

Yabancılaşma kavramı dışında Marx'ın psikoloji üstüne yazdıkları çok sınırlıdır. Sınırlılığın ötesinde onun anlayışında doğruluk kadar kısırlık da göze çarpar. Bakın ender değinmelerinden birinde, 1844 *Felsefe Elyazmaları*'nda ne diyor: "Çalışma tarihi ve çalışmanın yerleşmiş nesnel varoluşu, insanın özsel güçlerinin açık kitabıdır, insan psikolojisinin duyularına açılan yoldur. Şimdiye kadar bu, insanın özsel varlığı ile ayrılmaz bir bağlantı içinde ele alınmamış, sadece dışsal bir yararlılık ilişkisi içinde ele alınmıştı, çünkü bir yabancılaşma dünyasında yaşayan insanlar, insanın genel varlık tarzını –din ya da politika olarak soyut– genel özelliğiyle tarih, sanat, edebiyat, vb., insanın özsel güçlerinin ve insanın türsel etkinliğinin gerçekliği saymışlardı. Şimdi insanın nesneleşmiş özsel güçlerini, duysal dışlanmış faydalı nesneler şeklinde, normal maddi çalışmada ortaya çıkan yabancılaşma şeklinde görüyoruz... En çağdaş ve en kolay algılanabilir bu tarih parçasını anlayamadan bir psikoloji, sahici, kapsamlı gerçek bir bilim olamaz. İnsan emeğinin bu büyük parçasından hoppaca soyutlamalar çıkaran ve kendi eksikliğinin bile bilincine varamayan ve insan çabalarının büyük zenginliğini an-

latmak için tek bir kelime, 'gerekseme', 'basit gerekseme'den başka bir söz bulamayan bir bilimden ne bekleyebiliriz?"³¹

Marx, aynı çalışmanın başka bir bölümünde önce kapitalizmin işçileri ne gibi yaşam zevklerine alıştırdığı üzerine doğru bir tespit yapmaktadır: "Üretimci kendini ötekinin en aşağılık zevklerinin hizmetine adar, onunla gereksemeleri arasında arabuluculuk rolünü oynar, sağlıksız iştahlar yaratır, bütün zayıflıkları için pusuya yatıp bekler bu muhabbet tellallığı karşılığında parasını alabilmek için. Her ürün ötekinin varlığını, parasını çalmak için bir yemdir..." Burada günümüz tüketim toplumunun yüz elli yıl geçmişten bir öngörüsü var gibidir. Ama sonraki saptaması yalnızca o devre ait ve bugünü hiç mi hiç açıklamayan bir saptamadır: "İşçinin gereksemesini, fiziksel beslenmenin en basit ve en sefil düzeyine, etkinliğini de en soyut mekanik harekete indirger. Sonra da der ki: İnsanın bundan başka etkinliğe ya da zevke gerekmesi yoktur (...) İşçinin kaba gerekmesi zenginin incelmış gerekmesinden daha büyük bir kazanç kaynağıdır." Bu son sözlerin yalnızca o günü açıkladığı açıktır. Bugün mülk sahibi ya da üretim aracı sahibi olmayıp zengin yaşayan bir milyanın üstünde insan vardır yeryüzünde ve kapitalizm bunların üstünden büyük kazançlar sağlamaktadır. Ayrıca, çok geniş kesimler, en yoksulları bile boylarını aşan tüketime, görünüşte de olsa bayağı incelmış zevklere teşvik edilmektedir. Kapitalizm bu kesimden de büyük kârlar elde etmektedir. (Yoksul çocuklarının markalı ayakkabılar giymesi, cep telefonu kullanması gibi.) Gerçi, bugün de açlık sınırında yaşayan milyarlarca insan bulunmaktadır. Ancak, kapitalizmin insanın gelişimine engel olan yanı yalnızca yoksulluk üreticiliği değildir. Tüketicilik, bayağı tüketicilik ve zenginleşme üstünden de güçlenir o, onu yıkmanın tek gereği, insanları yoksullaştırması değildir. Yabancılaşma gö-

rece zengin çok geniş yığınların da en önemli sorunudur. Özetle, işte böylesi nedenlerle bilimin ve psikolojinin getirdiği yeni sonuçlar diyalektik materyalizmi büyük ölçüde güçlendirmektedir, ama bunun tersi ancak sınırlı ölçülerde gerçekleşmektedir.

Marksizmin en önemli ikinci zaafı da kanımca ahlakı tümüyle burjuva ideolojik bir kavram olarak görmesidir. Bunda haklılık payı çoktur, ama burjuva sistemi yıkılana dek, onun içinde yaşayanlar, sistemi değiştirmeye çalışırken nasıl bir ahlak dizgesi benimseyecekler, siyasetlerinde ahlakın yeri ne olacaktır? Marx zamanında bu sorular yanıtsız kalmış, verilen yetersiz yanıtlar ise olumlu noktalar içerdiği kadar olumsuz gelişmeler de getirmiştir. Onlardan sonra Marksist veya komünist ahlak, uygulanan resmi siyasetlerin siyasi ahlakı olarak çok daha somut şekilde ortaya çıkmıştır, ne var ki, bu ahlak tümüyle çarpık bir ahlaktır, en başta siyasi ahlak olmasından ötürü faydacılığından çarpıktır, sonra da iyice çürümüştür. Marksizmin ahlak alanındaki fiyaskosuna bir sonraki bölümde genişçe değineceğim.

Lenin'in Marksizme ve ayrıca dolaylı yolla politik-psikolojiye katkısı da önemlidir. Bu katkının ahlakla ilgili olanından az ileride söz edeceğim. Onun dışında, Lenin'in en önemli katkısı sınıf mücadelesi içinde bilincin önemini ortaya çıkarmasıdır. Kendiliğinden yürüyen, zaman zaman şiddetlenen sınıf mücadeleleri içinde siyasi ve felsefi bilinç olmasa, örgüt olmasa ne olur? Devrim gerçekleşmez. Bu, Marx'ta yeterince açık değildi. Açık olmayan ve geliştirilmemiş kuramı Lenin ilerletmese devrim de büyük olasılıkla yapılamazdı. Bilinçli olanın, örgütlü olanın değiştiriciliğine işaret etmek, Marksizm için büyük katkıydı. Öte yandan, aynı bağlamda Lenin, işçi sınıfına bilincin dışarıdan, devrimci aydınlarca verilebileceğini, işçi sınıfının kendiliğinden, kendi içinden bilinçlenmesini beklemenin hayal olacağını keş-

fetmişti. Ayrıca o, devrim için işçi sınıfının çoğunluğunun bilinçlenmesini beklemenin, devrimi kırmızı ayın pembe perşembesine ertelemekten başka anlama gelmediğini de görmüştü. Toplum içinde azınlığı oluşturan işçilerin küçük bir azınlığı, bir bölüm devrimci aydın, asker ve köylüyle birleşerek devrimi pekâlâ başarabilirdi. Komünist parti de toplumdaki bilinç durumunun dağılışındaki gerçeğe uygun olarak küçük bir azınlık örgütlenmesi olmak zorundaydı. Tek ülkede sosyalizm deneyine girişilebileceği, bunun başarıya ulaşma şansı bulunduğu fikri de ona aitti. Kapitalizmin emperyalizm aşamasındaki, toplumsal yaşama da doğrudan yansıyan, bugün de çoğu geçerli pek çok özelliğini o zamandan çözümlemişti.^{44, 45, 46}

Lenin, felsefede Marx'tan daha geri, daha kalıpçı kafa yapısına karşın, politikada ve pratikte Marx'tan üstün bir dehaydı. Tek ülkede sosyalizm deneyinin sonunda çökmesini, azınlık örgütlenmesini ve bilinci öne çıkaran görüşlerinden ötürü daha sonraki despotizme zemin hazırlamasını ileri sürerek onu şiddetle eleştirenler, bırakınız Marksist bir usta saymayı, iyi bir Marksist olarak da kabul etmeyenler çoktur, Marksist çevrelerde Lenin'i. Onu despotizmle ilk suçlayanlardan biri Rosa Luxemburg'du. Proletarya diktatörlüğünden demokrasiyi uygulamayı anlamak gerektiğini, oysa Lenin ve Troçki'nin, kitleleri, insanları doğru yola getirmek için cezalandırmayı yöntem seçtiklerini yazdı. Bu yöntem ters tepebilirdi.⁴⁷

Bana kalırsa onun katkı sayılan görüşlerinin nüveleri Marx'ta da vardı, o yüzden, bunlar olumsuzluksa Marx'ın da olumsuzlukuydu, felsefeyi zenginleştirmekse Marx'ın da felsefeyi zenginleştirmesi... Marx ve Lenin karşılaştırılmaz bence, ama illa karşılaştırılacaksa Marx büyük bir felsefe ve yöntem ustasıydı, Lenin ise doğal zekası ve derin deneyimiyle insanı ve toplumu

Marx'tan daha iyi tanıyordu. Sonunda başarısız olsa da onun deneyi, insana yepyeni bir ufuk açmış, öte yandan, bu deney gerçekleştirilmeseydi bugün de bizi yoğun biçimde oyalayacak romantik ütopyacılığın yolunu kapatmıştır.

Ahlak ve Siyaset:

Bireysel ve toplumsal davranış kurallarına ahlak denilir. Türkçesi töre, daha doğrusu aktöre. Etik de ahlakla eşanlamli olarak kullanılır. Böyle kullanılması yanlış değildir, fakat etik daha çok, ahlak felsefesi demektir. Başka deyişle, ahlakılığı, ahlaki olanı ve olmayanı, bunun kurallarını inceleyen felsefenin bir dalıdır. Etik; ahlak üretmez, ahlak üstüne konuşur. Politik psikiyatriyle ahlakın ne ilintisi var diye düşünülebilir. Ahlakın, etğin hem felsefeyle hem de siyasetle yakından ilişkisi vardır. Aynı bağlamda politik-psikolojiyle politik-psikiyatri de doğrudan hem bilim olarak etikle hem de grupların veya kişilerin duruşu olarak ahlakla doğrudan bağlantılıdır.

Hemen tüm siyasi hareket ve kişiler toplumu iyileştireceklerini iddia ederler, bunu nasıl yapacakları sorulduğunda çoğunun yanıtı şöyledir: Önce ahlakı düzelterceğiz! Ahlak genellikle hep bozuktur, yapılan kötü işlerin, ters giden olayların sorumlusu en başta, kaybedilmiş ahlaktır, ahlaki yoksunluktur! Siyasi hareket ve kişiler, yalnızca toplumun ahlakını iyileştirme iddiasında bulunmazlar; o an için en ahlaklı grup veya kişilerin de kendileri olduğu iddiasındadırlar. Oysa bir kurum, bir işleyiş olarak siyasetin, doğasından ötürü ne denli bozucu, yozlaştırıcı nitelik gösterdiğini daha önce gördük.

Bazılarına göre siyasette ahlak olmaz, bazılarına göre siyaset-

te ahlak geri plandadır, ama bu, istenmeyen bir gerçekliktir; bazılarına göre ise siyaset ve ahlak hep birlikte olmalıdır. Eski Yunan düşünürleri Platon ve Aristoteles kendilerine göre birer ahlak sistemi geliştirmişlerdir, bunu bilgi olsun diye değil, topluma yön versin diye yapmışlardır. Onların ahlakı aynı zamanda günlük yaşam disiplininin ahlakıydı ve siyasi bir ahlaktı, siyasi gücü olan bir ahlaktı. Aristoteles bağımsız bir disiplin olarak ettiği ilk kuran kişiydi. Mantığı kuran kişi olmakla etiksel mantığı da o kurmuştu. Aristoteles'in mantıksal yöntemi analogiktir. Onun için en ahlaklı, iki aşırı uç arasındaki ortadır. Başka deyişle, ortayı bulmak, aşından kaçınmaktır. Bunun için olaylar, olgular birbiriyle karşılaştırılır; o mevcut durumla kural arasındaki bağ bu yöntemle saptanır. Aristoteles için en yüce değer mutluluktur, mutluluk ona göre erdemli ahlaki hayata ulaşmaktır. (Bu yanıyla hazcı bir ahlaktır Aristoteles ahlakı.) İnsanın ulaşabileceği en yüce değer, ruhun, kendi özü olan erdeme uygun davranmasıdır. Aristoteles'e göre etik ile siyaseti birleştiren şey, adalet kavramıydı.

Platon'a göre insanlar mağarada zincirlerle bağlı tutsaklara benzerler, gerçekliği değil, gerçekliğin mağara duvarına vuran gölgelerini görürler. Bu gölgeler mağaradaki insanlar için sorgulamadan ve eleştirmeden bilgi ve eylemlerine aktardıkları gerçek dünyadır. Bu durumdan, bir yoruma göre zincirlerinden kurtulmak istemeyeşinden, tembellikten ve rahatından vazgeçmeyeşinden ötürü bizzat insan sorumludur. Platon için en yüce değer bilgidir, iyi idesine ulaşmaya yarayan bilgi. Ancak, pek az insan bilgi ve erdem için çabalar, çoğu insan ise para ve şöhret için çalışır. Onun etikteki yöntemine diyalektik yöntem denilir. Bu başka bir "diyalektik"tir: İlk diyalektik; karşılıklı konuşma ve tartışmayla çelişkileri çözüp görüş birliğine varmayı hedefleyen

yöntem.

Ancak, yeniçağda etik ile siyaset arasındaki sıkı ilişki kaybolur. Machiavelli’de siyaset etikten ayrılır, adalet fikri yerine iktidar kavgasının güç ilkesi geçer. “Hakiki siyaset... ahlakın egemenliğini kabul etmeden önce tek bir adım atamaz,” der oysa Kant. Siyaset almıştır başını, etikten iyice uzaklaşarak gitmektedir, ama felsefe buna karşı koymaya çalışır. Artık yeniçağdaki ahlak felsefesi özgür insanın, bireyin ahlakını temel alır. Bireyin özgür iradesiyle benimseyeceği kuralları. “Aklını kullanma cesareti göster! Bu aydınlanmanın sloganıdır,” der Kant. Kant eylemin ahlaki değerlendirmede önemli olduğunu, ama artta yatan niyetin daha önemli olduğunu ileri sürer. Onun için de en yüce değer erdem ve mutluluğun sentezidir. “Özgürlük ve dolayısıyla ahlak antik çağ için insanların birlikteki somut yaşamlarının ve eylemlerinin en üst düzeydeki biçimidir. Olgulara dayanan pozitif ahlak. Kapitalist toplumda ise ruhsal bir olgu sayılıp bireysel bir davranış korsesine sıkıştırılır. Kant’ta özgürlük ve ahlak bireyin özgürlüğü ve ahlakıdır. Negatif olgulara dayanmayan bireysel iç işlerle ilgili ahlak.”⁴³

Etik tartışma ortaçağ ve yeniçağda, insanın özü nedir, sorusuyla çok ilgilenir. Çünkü insan doğal olarak kötüyse yaptıklarından nasıl sorumlu tutulabilir, doğal olarak iyiye yaptıkları sonuç olarak hep iyiye çıkmaz mı? Bu soru, ahlak alanında bugün bile çözülememiş önemli bir temel sorudur. Biyolojik veya doğal kesin belirlenim doğruysa (biyolojik indirgemecilik) o durum, insanın kişisel sorumluluğunu kaldırır. Aynı şekilde sosyal indirgemecilik de... Her şeyi sosyal koşullar belirliyorsa, kimseyi yaptığı kötü şeylerden ötürü suçlayamayız, kimse kendini de suçlayamaz. O halde etik, olan ve olması gereken arasında; olgusallıkla normatiflik arasında bir gerilim söz konusuysa anlam-

lıdır. Deontik mantığa (buyruk veya norm mantığı) ve deontik ahlaka karşı yeniçağda burjuvazi pragmatik mantığı çıkarır ve giderek bunun kuramını da güçlendirir. Pragmatik açıdan bakıldığında bir eylem istenilen başarıya götürüyorsa o zaman iyidir. Nietzsche buna karşı çıkar. Ona göre hedef, yolun yürünmesidir, ulaşmak değildir hedef; yol hedeftir, hedefi içerir.

Etik, üzerinde binlerce yıldır tartışılan, yüzlerce kitap yazılan çok geniş bir konudur. Temellendirme yöntemleri çok değişiktir. Somut bir gerçek ve somut bir olguyla ilişkilendirme, duygularla ilişkilendirme, olası sonuçlarla ilişkilendirme, ahlak ya-salarıyla ilişkilendirme, ahlaki yetkinlikle ilişkilendirme, vicdan-la ilişkilendirme gibi. Etik gerekçelendirmelerde kullanılan birçok yöntem söz konusudur. Mantıksal yöntem, söylemsel yöntem, diyalektik yöntem, analogik yöntem, transandantal yöntem, analitik yöntem, yorumsama yöntemi gibi. Temel Etik Kuramı tipleri de değişiktir. Fenofenolojik anlayış (değerler etiği), dil analizi yaklaşımı, evrimci yaklaşım, irade etiği, varoluşçu etik, hedonist etik, adalet etiği, fizyolojik ve Marksist etik gibi. Burada ifade edilen kavramların, terimlerin de çoğun başka alanlarda kullanılan anlamlarından az ya da çok farklılıkları vardır ve ilgi duyanlar için zevkli, fakat çetrefil bir sorundur. Ahlaki eylem bilimi olarak etiğin, çözüm önerileri geliştirmek zorunda olduğu üç temel sorun alanı bulunmaktadır: Mutluluk, özgürlük, iyi ve kötü.⁴⁸ Tüm bu kavramlar üstünde dönen tartışma felsefesinin ana sorunsalı açısından olduğu kadar, insanın özü ve aldığı kişisel veya toplumsal tavırları açısından da büyük önem taşır.

Etik tartışmada Marx'ın ortaya çıkışı başlı başına bir dönüm noktasıdır. Marx'a gelinceye dek etiğe ve ahlaka, insanı kültürler, toplumlar ve sınıflardan bağımsız olarak ilgilendiren ve yasaları değişmez bir üst değerler sistemi olarak bakılıyordu. İlk

kez Marx ahlakın toplumlardan topluma, kültürlerden kültüre ve zamandan zamana ne kadar değiştiğini, bir dönem, ve bir toplumda ne denli doğru ve iyi olanın başka bir toplumda ve dönemde ne kadar yanlış ve kötü sayılabileceğini herkesin kavrayabileceği kadar güçlü biçimde anlattı. Gerçi ondan önce de sosyolojinin gelişimiyle bu yönde bilgiler verilmeye başlanmıştı, ama o, tüm üstyapı kurumları gibi ahlakın da (hukuk gibi, siyasal sistem ve kurumlar gibi) toplumun ekonomik yapısından ve sınıflar arasındaki, sınıflar içindeki ilişkilerden kaynaklandığını gösterdi. Daha doğrusu, ahlakın her dönemde sınıfsal bir karakteri olduğunu, ahlakın hukuk gibi, toplumdaki egemen sınıfın çıkarlarını temsil ettiğini kanıtladı. Ahlak üstüne söylemlerin (daha çok, felsefede değil, siyasette, günlük yaşamda) ikiyüzlülüğünü sergiledi. Gerçekten de dini kurumların vaaz ettiği başta olmak üzere toplumlardaki her egemen ahlak sistemi, sözde iyi-yi, doğruyu göstermek, insanlara şunları bunları yasak etmekte son kertede kendine güvenli, ukala bir tavır sergilerken, insan onurunu ayaklar altına alan, insanları sefalet mahkûm eden ya da çıkarlarını birbirini boğazlayarak, birbirinin hakkını gasp ederek korumayı meşrulaştıran sömürücü sistemlere dayanıyorlardı. Ahlak üstüne en çok vaaz verenler, insanlara en büyük haksızlıkları yapanlardı. Böyle bir sistemde, başta kapitalizm olmak üzere tüm sömürücü sistemlerde egemen bir sınıf tüm toplumun haklarını yediğinden, ulusun ve ülkenin çıkarlarını ayaklar altına alarak her mala ve her türlü manevi değere el koyduğundan, insan giderek aşağılaşıyor, aşağılanıyordu. Bu tür sistemlerin ağızlarda sakız ettiği ahlak kurumu ve ahlak kuralları da tümüyle sınıf farklılıklarına ve onu meşrulaştırmaya dayanan ahlaksız ahlak sistemleriydi.

Marx, ancak ezilen sınıfın iktidara el koyması ve hızlı bir şe-

kilde toplumda sınıf farklılıklarını yok etmesiyle özgür bir topluma varılabileceğini düşünüyordu. Onun için önemli olan, insanın tam olarak kendini gerçekleştirmesi, tam olarak gelişmesiydi. Bu da komünist toplumda mümkün olabilirdi. Herkese ihtiyacına göre dünya zenginliklerinin paylaştırıldığı, insanların gün içinde kısa bir süre çalışarak refah toplumu yaratabildikleri böyle bir sistemde insanlar kendilerini geliştirmek için okumak, sanat yapmak, felsefeyle uğraşmak vb. için bol bol zaman bulabilecekler ve ancak o zaman insan doğal iyi özünü sergileyebilecekti. Böyle bir toplumda elbette yasalara, kurallara da gerek kalmayacaktı, ahlaka da... Ahlak tümüyle ortadan kalkacaktı. Peki, böyle bir toplum yaratılmadan, o yönde mücadeleyi yürüten insanlar açısından veya sıradan insanlar, sıradan toplumlar için nasıl bir ahlak sistemi benimsenmeliydi? Ahlakı, egemen kültür sistemlerinin, egemen sınıfların soysuz üstyapı kurumlarının bir parçası olarak kabul ettiği ahlakı, pek çok makalesinde şiddetle mahkûm eden Marx, ütöpik toplumunda ahlakın tümüyle ortadan kaldırılacağını söylemek dışında belirgin bir ahlak dizgesi alternatifi geliştirmede. O, toplumun topyekûn kuruluşu dışında bir şeyle pek fazla ilgilenmedi. Bireylerin gereksinimleri, komünist toplumu kuruncaya dek bireylerin davranışları ve bu davranışları yöneten psikolojik ya da toplumsal kurallarla neredeyse hiç ilgilenmedi.

Marx'ın ahlak anlayışı üstüne çok tartışma vardır. Bu tartışma da birçok kuramcının ardından yapılan tartışma gibi Marx ve Engels'in, sözü edilen konuda yazdıklarının ve söylediklerinin yetersizliğinden ve tutarsızlığından ileri gelir. Bu iki usta, kapitalizmi ve öteki sömürücü sistemleri insanın onurunu ayaklar altına almakla, özgürlüğünü ve gelişim olanaklarını kısıtlamakla, tümüyle eşitsizliğe dayanmakla, adil olmamakla ve bu doğrultu-

da konumuz yönünden ele alınabilecek pek çok ahlaki terim ve söylemle mahkûm etmişlerdir. Sömürücü sistemlerin egemen ahlakını kıyasıya eleştirmişlerdir. Ama yerine nasıl bir ahlak sistemi benimseneceğini göstermemişler, ahlaki tümenden reddetmeyi yeğler gibi görünmüşlerdir. Yineliyorum, bu, onların tüm bir mücadele içinde, toplumsal olan içinde bireysel olana çok az önem vermelerinden kaynaklanmaktaydı.

Marx birçok yerde kapitalizmin topluma zararlarını ahlaki yönden, ahlaki terimlerle kıyasıya eleştirirken, birçok yerde kapitalizmin toplumsal-ekonomik bir sistem olduğunu, onun işleyişinin kendi kuralları içinde değerlendirilmesi gerektiğini, bu yüzden kapitalizmin “adil” olduğunu ileri sürmüştür. Yani bir patron, işçisinin artı-emeğini sömürse de ona ücretini ödediği süreç adildir, azami kâr ilkesiyle hareket ederek yaptığı her şey toplum zararına, eşitliğe aykırı da görünse adaletlidir. O, sosyalizmi ve komünizmi adaletli olduğu için önermemiştir, kaçınılmaz olduğu için önermiştir. Sosyalizm ve komünizm daha adaletli olduğu için benimsenmez (adaletli olması onun ancak bir yan ürünüdür ve bunun çok da üstünde durulmamalıdır), insanın gereksinimlerini daha iyi karşılayacağından, insanın kendini gerçekleştirmesinin yolunu daha iyi açacağından önerilir. Bazılarına göre zaten bu mantık temelden sakattır. İnsan varlığının kendini gerçekleştirmesine yönelik doğal bir eğilim nedeniyle tarihin komünizme yönelik doğal bir eğilim taşıdığı anlayışı, Hegelci yükün hiçbir bilimsel değer taşımayan bir kalıntısından ibarettir onlara göre. Bir de şu temel soru çözümsüz kalmıştır: Sosyalizm gerçekten kaçınılmaz ise, pek çok insan neden onu gerçekleştirmek için onca özveri göstere, yaşamını tehlikeye soksun, hatta yaşamını versin; bu zaten kendiliğinden gerçekleşecek bir şeyse, pek çok insan (ya da herhangi bir insan), böyle bir şeyi hangi gerekçeyle

biraz olsun hızlandırmak için kendini ateşe atsin? Sosyalistlerin, komünistlerin davası yalnızca kaçınılmaz olanı bir an önce gerçekleştirmekse, bunun ahlaki bir yanı, bir erdemi bulunmuyorsa, onların ahlak sistemi toplumsal ortalama ahlak sisteminden değişik ve daha üstün değilse, onları hangi güç bir arada tutacaktır? Marx ve Engels böyle sorunlarla hiç ilgilenmemişlerdir. Kaçınılmaz olanı neden istenilir bir şey olarak görsün ilerici insanlar? Marx'ın ardılı önemli kuramcılardan Plehanov'da da insanın kendini adamasının gerekliliği bir sırdır.⁴⁹

"Marksizmde başından sonuna dek etigin bir kırıntısı bile yok," demiştir Lenin, ilk yapıtlarında bilincin önemini alabildiğine küçümsemiştir. Ama sonra sosyalizm mücadelesinin yayılması, iktidara alternatif bir güce erişmesi, Marksistlerde sosyalizm kurulmadan ve kurulduktan sonra da insanları, toplumu bir arada tutacak, davranışlarına yön verecek, iyiyi kötüyü birbirinden ayırt etmelerine yarayacak bazı ilkelere, kurallara kesin bir gereksinim doğmuştur. İşte o zaman burjuva ahlakına karşı "sosyalist bir ahlak" sözü telaffuz edilmeye başlanmıştır. Marx'ın ahlak sisteminin hiç bulunmadığını iddia edenlerin yanında, onun ahlaki küçümserken alternatif bir ahlak sistemini gizli olarak öne çıkardığını söyleyenler de çoktur. Şüphesiz, özgürlük (özbelirlenim olarak) insan topluluğu ve kendini gerçekleştirme, onun temel ahlaki sorunsalıydı. Özgürlük sorunlarıyla, insanın kendini gerçekleştirme-geliştirme sorunlarıyla (ancak bunlardan sonra ve bunlarla birlikte eşitlik sorunuyla) çok ilgiliydi. Onun ahlak sisteminin faydacılığa karşı deontolojik olduğunu, hedonist faydacı, mutlulukçu faydacı olduğunu ileri sürenler de vardır. Kapitalizm adaletsiz olduğu için mi yıkılmalı, yoksa insan gereksinimlerini karşılayamadığı için mi; bu soruya Marx daha çok, ikinci seçenek yönünde yanıt verdiği için, onun esas olarak faydacı ol-

duğunu düşünenler de çoktur. Gerçekten de sosyalizmin etik olarak haklı çıkarılması ona göre pek önemli değildi. Bir görüşe göre o, ahlak konusundaki tüm tutarsızlığına karşın özgürlüğün eşit dağılımıyla ilgilenen karma bir deontolojistti.^{49. 50}

Lenin'in başlangıçta bilincin önemini küçümserken sonra bilincin önemini ne derece yükselttiğini (kuramsal ve pratik olarak), devrimi de ancak bu sayede gerçekleştirdiğini biliyoruz. Lenin aynı zamanda sosyalist ahlakın da kendiliğinden ilk kurucusu oldu. Ancak, o dönemden sonra gerek sosyalist ülkelerde, gerek batıdaki komünist partiler içinde uygulanan sosyalist ahlakta temel sorun, temel ilke devrimin ve sosyalizmin çıkarlarıydı. Böylece, Marx'ta da kuvvetli temelleri bulunan faydacı ahlak sol kesime iyice oturdu. Zaten komünist sol dışındaki bütün siyasal akımların temel ahlaki sistemi faydacılık üstüne kuruluydu. Bu kervana yalnızca "yüce amacı" değiştirerek, başka değerlerin yerine sosyalizmin, devrimin ve sosyalist devletin çıkarlarını korumayı koyarak sosyalist komünist kesim de resmen katıldı. Sovyetler'de ve sosyalist ülkelerde sosyalizm adına kitle katliamları, soykırım uygulandı, sosyalizm adına devrimciler, komünistler işkenceden geçirildi, öldürüldü, sosyalizm adına sürekli yalan söylendi, sosyalizm adına Hitler'le işbirliği yapıldı, Avrupa'daki anti-faşist direnişçiler, komünistler satıldı...

İşin ilginç yanı, Stalin teröründen çok çeken ve sonunda bu teröre kurban giden Troçki de siyasetteki ilk yıllarından son yıllarına dek faydacı ahlakın keskin bir savunucusuydu. Troçki için devrimci amaç için her şey meşruydu. "Amaç hedefleyen birisi araçları reddetmez... Sosyalist devrim, diktatörlüğü gerekli kılar, bundan çıkacak sonuç, diktatörlüğün ne pahasına olursa olsun güvence altına alınmasını gerektirir," diyordu. Ona göre devrim için çocukları, yaşlı kadınları, yaşlı erkekleri gere-

kiyorsa öldürmek meşrudur. Yine Troçki, Stalin terörünün kurbanlarından Victor Serge'nin 1936'da ileri sürdüğü şu üç temel ahlak yasasına da şiddetle karşı çıkmıştı. Serge'nin üç ilkesi şuydu: 1- İnsanın savunulması, insana saygı duyulması. 2- Hakikatin savunulması. 3- Düşüncenin savunulması. Troçki'nin tavrı, trajik ölüm biçimiyle birlikte ibret vericidir.⁴⁹

Ahlak nedir? Bu soruya, okumuş insanların bile çoğunluğu yeterli bir yanıt veremeyecektir. İnsanların aklına gelen, son derece yüzeysel bazı kurallardır ve bu kurallar çoğun cinsellikle ilgilidir. Oysa ahlak, insana yön veren, insanı insan yapan ya da insanlıktan uzaklaştıran, topluluğu insan toplumu yapan veya ondan koparan temel bir duruştur. Yüzeysel bazı kurallardan ibaret değildir. Bazı insanlar hiç okumamış olsalar da kişiliklerinden ötürü çok ahlaklı davranabilmektedirler, ama onlar küçük bir azınlıktır. İnsan insan olmak istiyorsa felsefe bilmeli, onun içindeki temel bir disiplin olan etiği de bilmelidir.

Kabaca en üst ve en genel ahlak kurallarını şöyle özetleyebiliriz: 1- Kimseye zarar verme, yoksun bırakma. 2- Zarar verilme ve yoksun bırakılmaya karşı korun. 3- Zarar gören ve yoksun bırakılana yardım et.⁴⁸ Kabaca dedim, bu ilkeler genişletilebilir, bunlara eklemeler yapılabilir, her biri temelden eleştirilebilir. Yine de toplumu değiştirme, düzeltme iddiasındaki her akımın temel bir ahlak sistemi geliştirmesi, benimsemesi gerekir.

Sosyalist, komünist kesimin temel ahlak anlayışı "sosyalist ahlak" adı verilen anlayış, siyasi bir ahlak olarak faydacı bir ahlak sistemidir. Başka deyişle, tipik burjuva tarzı ahlak sistemi. Faydacı ahlak, sosyalist ülkeleri devlet kapitalisti ülkeler haline getiren, sosyalist, komünist partileri sosyal faşist, bürokratik veya gerici partiler ya da mafyavari gruplar durumuna sokan ahlak sistemidir. Toplumu değiştirme iddiasındaki siyasi örgütlenme-

ler içindeki bireyler, pek çok değişik ahlak sistemi içinden kendiliğinden bireysel seçimler yaparak kendi ahlaklarını kurarlar. Bunlar içinde ahlaken gerçekten çok iyi durumda bulunanlar, erdemli, hatta erdemliliği ermişlik boyutuna çıkaran insanlar vardır. Ama böyleleri de, etkileri de çok sınırlıdır. Önemli olan toplumu değiştirme iddiasındaki grupların, özellikle komünistlerin siyaseten ve grup olarak da kendilerini bağlayacak gerçek bir alternatif ahlak sistemini kurmaları ve benimsemeleridir. Sosyalizm, Marx'ın iddia ettiği gibi esas olarak gerekli olduğu, kaçınılmaz olduğu için değil, ahlaklı olduğu, adil olduğu için savunulmalıdır. Böyle bir örgütlenmenin kendi dışına ve içine karşı uygulayacağı ahlak sistemi de üst düzeyde bir ahlak sistemi olmak durumundadır. Bugünkü faydacı yaklaşımlar tümüyle yok edilmeden sosyalistlerin, komünistlerin, kendilerine yakın insanlar için bile tam bir inandırıcılığı olmayacaktır. Böylesi üst düzeyde bir dizge kurmak hem çok kolaydır, çünkü kuramsal temel son derece açıktır ve el altındadır, hem de çok zordur. Neden zordur; insanın ihtirasları yüzünden, siyasetin bu ihtirasları, iktidar hırslarını körükleyici özelliğinden.

Marx ve Yabancılaşma

Yabancılaşma diyalektiğin sorunsallarından biridir ve ilk kez Hegel tarafından enine boyuna incelenmiştir. Marx bu kavramı materyalist açıdan temellendirmiş ve üretim içindeki insanın, kapitalist toplum içindeki insanın en önemli nesnel, ruhsal sorunlarından biri olarak ayakları üstüne dikmiştir.

Marx'ın kaleminden kuram özetle şudur: "Sermaye birikimi işbölümünü artırır, işbölümü de işçi sayısını artırır. Bununla ters yönlü bir süreç de, işbölümünün sermaye birikimini artırması gi-

bi, işçi sayısındaki artışın da işbölümünü artırmasıdır. Bir yandan işbölümü, bir yandan da sermaye birikiminin gelişmesiyle işçi emeğe gittikçe bağımlanır, üstelik emeğin özel, son derece tek yanlı, mekanik bir tarzına bağımlanır. Böylelikle fiziksel ve manevi baskı altında makineleşir ve insan olmaktan çıkarak soyut bir etkinlik ve mide olurken, bir yandan da piyasa fiyatlarındaki bütün dalgalanmalara, sermaye yatırımlarına ve zenginliklerin ruhi durumlarına gitgide daha çok bağımlanır (...) Emeğin ürettiği nesne, emeğin ürünü emeğin karşısına yabancı bir şey, kendini üretenden bağımsız bir güç olarak dikilir. Emeğin ürünü bir nesneye aktarılmış, maddeleşmiş emektir. Emeğin nesneleştirilmesidir (...) emeğin bu gerçekleştirilmesi, işçiler için gerçekliğin yok olması şeklinde görünür; nesneleşme, nesnenin yok oluşu ve nesneye kölelik, mülk sahibi olmak ise yabancılaşıma, başkalaşıma olarak ortaya çıkar (...) işçinin nesneye aktardığı hayat yabancı ve düşman bir şey olarak karşısına çıkmaktadır (...) emek güçlendikçe işçi güçsüzleşir, emek akıllandıkça işçi ahmaklaşır ve doğaya köle olur (...) İnsan emeğinin yerine makineleri koyar, ama işçilerden bazılarını barbarca bir çalışmaya iteler ve başka işçileri makineleştirir. Zeka üretir ama işçi için ürettiği aptallık, budalalıktır (...) Bir kere çalışma işçinin dışındadır, yani onun özsel varlığına ait değildir. Onun için çalışırken kendini olumlamaz, yoksar (inkâr eder), mutlu değil, mutsuzdur, fiziksel ve zihni enerjisini serbestçe geliştirmez, bedenini harcar ve zihnini yok eder. Çalışmadığı zaman kendindedir, çalışırken kendinde değildir. Onun için çalışması gönüllü değil, zorlamadır; zorla çalıştırılır. Dolayısıyla bir gereksemenin doyurulması değil, çalışmanın dışındaki bazı gereksemeleri doyurmak için bir araçtır. Bütün bunların sonucunda insan (işçi) yalnız hayvansal işlevlerinde (fonksiyonlarında), yani yerken, içerken, çocuk yaparken ve olsa olsa

evinde, giyiminde vb. serbestçe etkin olabilir; insani işlevlerinde ise hayvanlaşmıştır. Hayvansı özellikleri insani, insani özellikleri hayvansı olmuştur (...) Yabancılaşmış emek (...) insanın türsel varlığını, hem doğayı hem manevi türsel özelliğini, insanın dışında bir varlığa, bireysel varoluşunun bir aracına çevirir. Dışardaki doğayı ve manevi özünü, insanca varlığını yabancılaştırdığı gibi, insanı kendi bedenine de yabancılaştırır. İnsanın kendi emeğinin ürününden, hayat-etkinliğinden, türsel varlığına yabancılaşması olgusunun dolaysız sonucu, insanın insana yabancılaşmasıdır (...) Aslında insanın türsel özelliğinin kendisine yabancılaştırılması önermesi, bir insanın öbürüne ve her ikisinin de kendi öz doğasına yabancılaştırıldığı anlamına gelir (...) işçi kendisini ne kadar harcarsa, karşısında yarattığı yabancı, nesnel dünya da o derece güçlenir, kendisi –iş dünyası– ne kadar yoksullaşırsa, kendine ait şeyler de o kadar azalır (...) Yabancılaşmanın bir görünümü, bir yandan gereksemeler ve onların araçlarında bir incelik yaratırken, öbür yandan hayvanca bir barbarlaşmaya, incelmemiş, soyut, tam bir gerekseme basitliğine yol açmasıdır (...) Benim hayat aracımın bir başkasına ait olmasında, benim isteğimin başka birinin el sürülmez mülkü olmasında görünmez yalnız yabancılaşma, her şeyin kendinden farklı oluşunda, benim etkinliğimin başka bir şey oluşunda ve son olarak (bu kapitalist için de geçerlidir) her şeyin insanlık dışı bir gücün egemenliği altında oluşunda görülür. Bütünüyle eğlenceye ayrılan etkin olmayan aşırı bir servet vardır, bunu kullanan kişi kendini amaçsızca harcayan geçici bir birey gibi davranırken, başkalarının kölece çalışmalarının (insanın alın teri ve kanı) kendi zevk düşkünlüğünün kurbanı olduğunu bilir ve dolayısıyla kendini ve insanı kurban edilmiş boş bir varlık olarak görür. Böyle bir servetle insanın küçümsenmesi yan yana ilerler; burada hem küstahlık, hem yüz-

lerce kişiyi geçindirecek servetin boşa harcanması, hem de kendi israfının ve bitmez tükenmez, üretici olmayan tüketiminin, ötekinin emeğinin dolayısıyla hayatta kalmasının koşulu olduğu gibi iğrenç bir yanılgı vardır.”³¹

Sonuç olarak Marx’a göre, üretim araçlarının özel mülkiyeti koşullarında insan, ürettiği şeye yabancılaşır, kendi emeğine yabancılaşır, kendine yabancılaşır, birbirine, yani türüne ve öteki insanlara yabancılaşır. Tüm bunların nedeni, yaşamak için başkalarının yararına çalışmak zorunluluğudur.

Birçok Marksçı bile Marx’ın irdelediği bu koşulların büyük ölçüde değiştiğini, işçilerin refah ve tüketim düzeyinin çok arttığını, işçi sınıfının artık o eski Avrupa işçi sınıfı olmadığını, teknolojik gelişmenin ve eğlence sektörünün gelişiminin insanları yanılsamalı da olsa başka âlemlere sürüklediğini, beyaz yakalı işçilerin sayısının çok arttığını, bunların küçük, hatta orta burjuvazi olduğunu ve dolayısıyla artık farklı çalıştıklarını ve farklı yaşadıklarını, kol emeğiyle çalışan insanların sayısının hızla azaldığını, işçilerin büyük kesiminin hizmet sektöründe çalışıp somut bir şeyler üretmediğini vs. iddia etmektedirler. Bunların hepsi görece doğruluk payı taşısa da dünyada üretim araçlarının çok büyük çoğunluğu hâlâ çok küçük bir azınlığın elindedir ve çok büyük bir çoğunluk sevmedikleri işlerde başkaları için çalışmaktadır. Gelir dağılımındaki adaletsizlik aynı ölçülerde devam etmekte, çok küçük bir azınlık dünya kaynaklarını düşüncesizce tüketirken her gün abartmasız binlerce insan açlıktan ölmektedir.³¹ Bu durum, kapitalizmin sonucudur ve yabancılaştırıcı etkisi hem alt tabakalar, hem orta tabakalar hem de üst tabakalar için kuvvetle devam etmektedir. Yabancılaşmanın ortadan kalkması için insanların, üretimi etkin olarak denetlemesi, tüm toplum için üretmesi ve yaptığı işten zevk alması gerekir.

Sanat, Siyaset ve Psikoloji

(Bir Eseri Neden Güzel veya Çirkin Buluruz?)

Her şeyin içinde siyaset vardır. Hem de yoğun olarak vardır. Sanatın içinde de vardır. Bazı sanatçıların siyasetüstü tavır aldıklarını söylemeleri bile siyasettir. En hafif, en eğlencelik, en apolitik sanat ürünleri belki en siyasi sanat ürünleridirler. Yalnızca, insanları eğlendirip oyalamak yoluyla düzen hangi düzense o düzene hizmet etmekle kalmazlar, aynı zamanda belli bir bilincin açılımıdır, belli bir bilincin açılımı olmakla o bilinci işler ve yeniden üretirler, güçlendirirler. Bir de siyasi yönü daha açık veya apaçık sanatçılar veya sanat ürünleri vardır. Burada karşılıklı bir etkileşim söz konusudur. Siyaset, sanatı kullanmak ister ve kullanır, sanat ve sanatçı da az ya da çok, siyaseti kullanmak ister ve kullanır. Ancak, sanat eserinin güzelliği ya da çirkinliği, sanat eserinin sanat düzeyi, siyasi yönünden görece bağımsızdır. Çünkü sanat yapıtı, siyasi yönü dışında başka birçok kategori açısından değer bulur. Bir sanat ürününü güzel veya çirkin diye değerlendirmemizi sağlayan ölçütler arasında elbette siyasi ölçüt de bulunur. Siyasi anlayışımıza tümüyle ters bir yapıt başka açılardan güzel bile olsa bizim için güzel değildir. Evrensel olarak da bazı ortak insani değerleri tümüyle hiçe sayan bir sanat ürünü, bu bakımdan kendi kendini öldürmese bile ağır yaralamış demektir.

Sanat, insanın soyutlama yeteneğinin ürünüdür. Başka hiçbir canlı sanat yapamaz, ama insan, aklının soyutlama yeteneğinden ötürü sanatı üretebilir ve onu yaşamının ayrılmaz parçası sayar. Sanat, evrim sürecinde insanlararası iletişimin, bilgi depolama ve aktarmanın, üretimin (avcılık ve toplayıcılığın) gereksemele-

ri doğrultusunda insanın soyutlama yeteneğinin ve gelişmiş ruhsal yapısının (madde ötesine, ruhlara, görünmez güçlere inanmasının) sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Sanat bu bakımdan bugünkü en gelişmiş biçimleriyle bile hem insan aklının gücünü hem de sakatlıklarını yansıtır.

Sanat, insanın üç temel bilgi kanalından biridir; bilim ve felsefeyle birlikte. O yüzden, başlangıcından beri bilim ve felsefe kanallarıyla birlikte, iç içe seyretmiştir. Siyaset güçler çatışmasıdır. Siyaset o yüzden, var oldu olalı insanın bu üç temel bilgi kanalından alabildiğine yararlanmış, onları kullanmış, sömürmüş ve bunları yaparken de onları sürekli küçümsemiştir. Aktif siyasetçilerin ezici bir çoğunluğu o yüzden ne kadar yadsımaya çalışsalar da sanatı küçümserler. Asıl önemli olan, siyasi mücadeledir, sanat ve ötekiler olsa olsa bu mücadelenin yan yollarıdır, etkileri sınırlı araçlarıdır, güçsüzlerin işidir onlara göre. Bilimin sanatı, sanatın felsefeyi, siyasetin sanatı, felsefenin bilimi küçümsemesi ve bir yerde dışlamaya çalışması; bir yandan işbölümünün getirdiği arkaik bir yabancılaşıma sonucudur, öte yandan belli eğilimdeki kişiliklerin çatışmasıdır bir başka yandan da insanın doğal bilinç yarılmasının yansımasıdır. İnsan bilinci, kısa ve uzun dönemli olsun hep odaklanma eğilimindedir. Bir yere odaklandığında başka alanları kaçırmaya, algılamamaya ve giderek yok saymaya başlar. Siyasetçi kişilik, siyaseti hayat olarak görür, sanat ise naiflik, duygusallıktır, hayat dışıdır. Bunda gerçek payı yok değildir. En genel anlamıyla sanatçı kişilik ve siyasetçi kişilik, birinin daha rasyonel, öbürünün duygusal olması anlamında birbirinden farklı görülebilir. Ama yabancılaşıma siyaset, ki genelde hüküm süren budur, hayattan ayrı yeni bir hayat yaratır; bunun gerçek hayatla ilişkisi, yabancılaşıma bir ilişkidir; hayata karşı, hayatın gereksemelerine karşı bir yapıdır. Yabancılaşıma sanat da

öyledir. Ama hayatın içindeki sanat, yabancılaşmış siyasete göre çok daha hayatla iç içedir. Çünkü insan yaşamında nerede siyaset biter, nerede sanat başlar belli değildir.

Yaşamı zenginleştirici ufuklar açan bir sanat, gerçek felsefenin, gerçek bilimin dostu, insanın dostudur ve yabancılaşmış siyasetten çok daha somut anlamda insan yararıdır. Yabancılaşmış siyaset diyoruz, başka deyişle, sözde amacına ters düşen, kendi kendinin hizmetinde siyaset, insana karşı siyaset. Bunun tersi örnekleri, başka deyişle, yabancılaşmamış siyaseti insan, ancak devrim dönemlerinde yaratabiliyor; devrim dışında ancak bölük pörçük, orada burada hayata geçirebiliyor; oysa yabancılaşmamış sanat azınlıkta kalsa da, itelense kakalansa da çok daha sık karşımıza çıkıyor. Burada sanatı siyasetle karşılaştırıp yapay bir yarış düzenlemek ve yapay yarışın bir galibini bulmak değil amacım. Sanat, sözünü ettiğim görece daha olumlu işlevini sanat insanının siyaset insanına göre daha özgür düşünebilmesine borçlu.

Peki, herhangi bir sanat eserini neden güzel ya da çirkin buluruz? Ya da bir toplum bazı eserleri göklere çıkarırken neden bazı eserlere fazla değer vermez, bazılarını ise yok olmaya mahkûm eder? Reich'in siyasetin kişiliklerarası bir mücadele, kişilik tipleri arasındaki bir mücadele olduğu yolundaki görüşü burada da geçerlidir. İnsanlar bir sanat eserine pek çok konu ve alanda olduğu gibi temel üç niteliklerine göre tavır alırlar: Zeka, bilgi ve kişilik. Hemen her toplumda, o toplumun eğitim ve refah düzeyi ne olursa olsun genelde en çok, ortalama düzeyde, hatta ortalamanın altındaki düzeyde eserlerin geniş kitlelerce tutulmasının, beğenilmesinin nedeni, bu temel üç özellik bakımından o tür eserlerin kitlelerin-toplumların ortalama ve ortalama altı düzeylerine seslenmesidir. Şöyle ki, toplumun çoğunluğunun –bü-

yük çoğunluğunun– zeka düzeyi, ortalama ve ortalama altı düzeydedir. Bu nedenle, ortalamanın eğitim düzeyi ne olursa olsun onların değişik alanlarda ve bu arada sanat alanında ve sanatın alt dallarındaki bilgi ve değerlendirme düzeyleri hiçbir zaman üst düzeye yükselmeyecektir. O yüzden, bu geniş kesimlerin sanata ilgisi çok yüksek bile görünse, derinlemesine zevk düzeyleri hiçbir zaman gelişmeyecektir. (İnsanın genetik yapısında bir değişim gerçekleşmedikçe...)

Sanatın herhangi bir dalında uzmanlaşmış bir bilgi, derinlemesine bilgi ve yüksek düzeyde seçici bilgi, hem belli bir zeka hem de eğitim ya da çalışma gerektirir. Örneğin, müzik alanında üst düzeyde seçici bir bilgiyle donanmak için belli düzeyde zeka ve kişilik yapısının (o alana özel ilgi duymaya ve o alanda özel yetenek geliştirmeye yol açacak kişilik yapısının) üstünde, ya o konuda bir eğitim almak ya da yeterli bir süre çok sayıda ve çok çeşitli müziği inceleyici, irdeleyici biçimde dinlemek gerekir. Kişilik, zeka ve bilgi düzeyine göre böyle seçici bir müzik kulağı geliştirenlerin sayısı kuşkusuz, hemen her toplumda küçük bir azınlıktır. Büyük çoğunluk ise türleri ne olursa olsun ortalama ve ortalama altı eserleri dinlemek ve onları beğenmek eğilimindedir, bu genel tablo büyük bir kulak kirliliği yaratmakta ve dinleyici düzeyinde olsun, icracı düzeyinde olsun birçok müzik insanının ortaya çıkmasını da daha başlangıçta bir ölçüde engellemektedir.

Platon'un söylediği gibi, insanların çoğunluğu bayağı kişiliktir ve bayağı zevkler peşindedir. Aynı durum, sanatın öbür alanlarında, diyelim edebiyatta da yaşanmaktadır. Edebiyatın müziğe göre görece daha fazla emek isteyen bir uğraş olması, daha eğitilmiş kesimin uğraşı gibi görünmesi sanki edebiyatta müziğinkinin tersine daha seçkin bir anlayışın hâkim olduğu yönünde bir yanılsama yaratabilir. Kuşkusuz, edebiyat okuru best-

seller izleyicileri de içinde olmak üzere, genel olarak müzik dinleyicilerinin ortalama düzeyinden zekaca ve bilgi bakımından daha üst düzeydedir ve bu, belli bir farklılık yaratır; ama kişilikçe durum aynıdır ve edebiyat okurunun büyük bölümü de bayağı kişilikte ve bayağı zevkler peşindedir.

Kişilikten söz ettik, burada yalnızca bir sanat alanına özel ilgi duymak ve o alanda özel yetenek geliştirecek potansiyele sahip bulunmakla sınırlı değildir kişiliğin etkisi. Kişinin, başka insan kişiliklerini nasıl değerlendirdiği, dünya görüşünün ne olduğu, benimsediği felsefi ve siyasi anlayışı da büyük ölçüde kişiliğince belirlenir ve bu kişilik aynı zamanda kişinin zevklerini de bu yollarla dolaylı ve doğrudan belirler. Örneğin, hiç kimse gerçek yaşamda hiç katlanamadığı tipte kişiliklerin yüceltildiği ya da en azından onlara yakın bir anlayışla yazıldığı belli olan bir eseri, sevmeyebilir. Hiç kimse kendi dünya görüşüne tümüyle ters, onu sorgulayan, onun yanlışlığını gösteren bir eseri içinde büyük değişiklikler yaşamaksızın benimseyemez. Kuşkusuz burada “hoşlanma” kavramından söz ediyoruz. Zaten genel olarak toplumun ve toplum içindeki alt grupların beğenilerinde son kararı veren makam çok büyük bir çoğunluk için hoşlanma makamıdır. Bir eser hoş gidiyorsa güzel bulunur, çok hoş gidiyorsa çok güzel bulunur, hoş gitmiyorsa çirkin bulunur.

Kuşkusuz, hoşlanma ve hoşlanmama duygusuna göre tepki verme estetik değerlendirmede en alt düzeyde yargı yöntemidir. Ancak, insanın doğası gereği (ne yazık ki dememiz burada gerekip gerekmiyor mu bilinmez), herhangi bir sanat dalındaki uzman eleştirmenlerin bile bir eseri değerlendirirken kullandıkları ya da başvurdukları yöntem çoğunlukla bu düzeydedir, hoşlanmak veya hoşlanmamak düzeyinde. Bir eserden hoşlanılmışsa (o eserden değil, eserin sahibinden de hoşlanılıyor olabilir ya da

yalnızca, yarattığı havadan hoşlanılmış olabilir) ele alınan eserin neden güzel bulunduğuna ilişkin gerçek estetik düzeyli gerekçeler sonradan da bulunabilir. Örneğin, bu eser bir müzik eseriysen, melodisinin ne denli güçlü, ne denli özgün olduğu, düzenlemesinin ne denli zengin ve hatasız yapıldığı, icrasının ne derece yetkin gerçekleştirildiği, eserin ne derece kalıcı başarı sağlayacağı üstüne gerçek estetik değerlendirmeler, değerlendirmeye sonradan eklenebilir, hatta buna hiç gerek duyulmayabilir. Edebiyatta da aynı durum söz konusudur. Bu noktalarda ölçüt koymaya çalışan çevreler, eleştirmenler bir ölçüde başarılı olmuşlar, bazı estetik ölçütlerin az çok netleşmesini sağlayabilmişlerdir. Ama bu ölçütler, ne örneğin spordakilerle kıyaslanabilecek derecede kesindir ne de geniş kesimler böyle ölçütlere itibar etmektedir. Burada (o da kesin ve tam adil olmamakla birlikte) güvenilecek en önemli değerlendirme dayanağı, eserin zaman içindeki konumudur. Eserden gerçekten iyi anlayan seçici bir kitlenin, ilgili ve bilgili kitlenin o eser hakkındaki yıllar içinde kendiliğinden oluşan süzölmüş yargısı, eseri ilk başlarda anlaşılmasa bile daha sonra hak ettiği yere yakın bir yere getirebilmektedir. (Elbette bunun da garantisi yoktur.)

Bir eseri güzel bulurken bazen hiç farkında olmadığımız başka bir boyut, eseri yaratanla medyadaki ve ilgili sanat çevrelerindeki birtakım insanların uygun ilişkileridir. Bir noktadan sonra her şeyden önemlisi ilişkilerdir. Bir eserden, bir sanatçıdan söz edilmeye başlandığında büyük çoğunluk hiç ayırımsamadan büyüye kapılıp gider. Herkesin söz ettiği, çoğunluğun değerli bulunduğu bir eseri ya da sanatçıyı elinin tersiyle itmek artık hiç kolay değildir.

İnsanlar siyasette lider aradıkları, lider yarattıkları gibi sanatta da starlar ararlar, yaratırlar. Star yaratma dizgesinin ilginç ku-

ralları vardır. En önemli kural, starların sınırlı sayıda tutulması gereğidir. Aksi takdirde, starın önemi kalmaz. Birbirine yakın yetenekte çok sayıda sanatçı bulunması durumunda piyasa ve toplum psikolojisinin işleyişi gereği bunlardan birkaçı star seçilir, öbürleri elenir. Star tutkusu öyle bir tutkudur ki, birbirinden çok değişik filmlerde birbirinden çok değişik karakterleri aynı kişilerin oynamasını ister toplum. Burada kör kör parmağım gözüne sahtecilik, insanları rahatsız etmez de tanınmamış bir oyuncunun, çok yetenekli de olsa, önemli bir role uygun görülmesi rahatsız eder.

Siyasetle beğeninın sözünü ettiğimiz yakın ilgisi nedeniyle birçok sanatçı, siyaseti kullanarak bir yerlere gelebilmektedir. Siyasi kesimin estetik düzeyi, o akımın siyasi yelpazedeki yeri ne olursa olsun, ortalama insanın estetik düzeyinden pek de yüksek değildir, ama oluşan coşkulu ortam ve siyasetin toplumsal niteliğinden ötürü tersi yönde bir yanılsama vardır. Oysa siyasi alan, özellikle felsefeden, bilimden ve sanattan koparılmış, uzaklaştırılmış bugünkü haliyle (siyasetin zaten her dönem için böyle bir eğilimi söz konusudur) estetik alandan tümüyle farklı bir alan, farklı bir disiplindir. Hal böyle olunca fırsatçı sanatçıların yarattığı özel estetik düzey yoksunluğu, siyaseti ayrıca kısırlaştıran bir başka etmen olarak yaşamda rol oynamaktadır. Bazen daha çok solda görüldüğü gibi, ideolojik anlamda-felsefi anlamda solun özüne ters eserler veren kimi sanatçılar, siyasi anlamda solcu veya özgürlükçü gibi görünebilmekte ve sol kesim de böylesi sanatçıları ve eserlerini el üstünde tutabilmektedir. Bu da ayrıca, siyasette yozlaşma sonuçlarından ve nedenlerinden biridir.

Spor, Siyaset ve Psikiyatri

Spor yapmakla spor izleyiciliğini birbirinden ayırmak gerek. Spor yapmak bedensel ve ruhsal sağlığı geliştirici bir etkinlik. İnsan daha çok, kas gücüyle işlemesi doğrultusunda yapılmış bir organizma. Modern yaşam giderek daha çok sayıda insanı bedensel çalışmadan uzaklaştırıyor. İnsan henüz bu edilgin yaşantıya uyarlanacak biçimde evrimleşmediğinden, yeni yaşam onda önemli bedensel problemler yaratıyor. Şişmanlık problemi giderek artıyor, kalp hastalıkları yaygınlaşıyor. Edilgin yaşam tarzı ayrıca, en önemli etkenlerden biri sayılmasa da kansere yol açıyor. Buna karşı alınacak tek önlem, yeterli ölçüde bedensel çalışma içinde bulunmayan büyük bir kesim için yalnızca spor. Ayrıca, toplu sporlar insanı sosyalleştiriyor. Çocuk ve genç eğitiminde spora büyük önem verilmesi boşuna değil. Avcı-toplayıcı atalarımız on binlerce yıl bedensel güçleriyle yoğun bir mücadele vermişler, ayrıca, sonu gelmez savaşlarda çabalamışlar; şimdi birçok insan için bunların yerini başka bir örgütlü bedensel çalışma almalı. Bu da en iyi, en uygar, en sağlıklı biçimde sporla sağlanabilir. Spor depresyona iyi gelir (hem biyokimyasal-bedensel yollarla, hem psikolojik düzeneklerle) spor başta panik bozukluğu ve hastalık hastalığı olmak üzere pek çok nevrotik bozukluğa iyi gelir. Ayrıca, saldırgan veya asosyal eğilimlerle seyreden birçok kişilik bozukluğu türünün tedavisinde ve rehabilitasyonunda önemli yararlar sağlar. Geniş bir kesimce uygulanabilse, spor, toplumsal beden ve ruh sağlığında belirgin iyileşmelere neden olur.

Ancak, spor izleyiciliği için hep olumlu şeyler söylemek mümkün değildir. Hemen her toplumda izleyiciler spor yapanlardan fazladır. Geri kalmış ülkelerde ise onlarca kat fazladır.

Spor izleyiciliği denilince ilk akla gelen de kuşkusuz, futboldur. Dünyada futbol izleyicilerinin sayısı öbür sporların izleyicilerinin toplam sayısından fazladır. Futbol ve spor izleyiciliği şüphesiz, her yönüyle kötü bir şey değildir. Bir kere, insanların bir bölümünde özellikle o izlenen spor dalını bizzat yapma hevesi uyandırır. Çocukları, gençleri yıldız olma hevesiyle spor yapmaya teşvik eder. Orta yaşlıların da spora devam etmelerine veya yeniden başlamalarına vesile olabilir. Ancak, ne yazık ki, bu teşvik edicilik her türlü spor için zayıftır. Spor izleyicilerinin çok büyük bir bölümü, olanakları bulunsa da spor yapmamaktadırlar. Takım taraftarı olmanın dışında herhangi bir spor karşılaşmasını-yarışmasını izleme zevki edinmek de kötü bir şey değildir. Her sporda eğlenceli, estetik bir yan, rekabet ve yarışma duygusu, hırs, dayanışma, sebat, disiplin anlayışı vardır. Dolayısıyla, sporculardaki bu olumlu özellikler ve olayın özü, insanlarda coşku yaratır, dostluk, dayanışma duygularını ve başka olumlu duyguları kamçılatabilir

Bir spor karşılaşması izlemek, kuşkusuz özellikle ortamında izlemek, dumanlı bir mekânda kâğıt oynamaktan da, televizyonda magazin ve dedikodu programları izlemekten de daha sağlıklı, daha anlamlıdır. Taraftarların, fanatik olsunlar veya olmasınlar stada giderek maç izlemeleri, orada bağırıp çağırmaları duygusal bir boşalma, gerilimden kurtulma, stres atmaya da yarar. Birçok ülkede futbol ve benzeri karşılaşmalara gitmek, insanların, arkadaşlarıyla veya ailece açık havada iyi vakit geçirmesi için fırsat yaratır.

Bir takımın taraftarı olmaksızın insana bambaşka duygular tatırır. Kişi, yapmayı isteyip de yapamadığı şeyleri sevdiği beğendiği oyuncularla yapmış kadar olur. Birçok insanda özdeşleşme gereksinimi yüksektir. Bunlar bir takımın taraftarı olmakla o ta-

kımla ve o takımın taraftarlarıyla özdeşleşirler. Grup bulmak ve grup içinde yaşamak, grupla duyguları paylaşmak insanın doğal bir gereksinimidir. Birçok ülkede bu, en kolay şekilde bir takım taraftarı olmakla sağlanır. Kişi, o grup içinde kimlik ve kişilik bulur, takım yendiği zaman kendisi de yenmiştir; toplum içinde iyi bir konumdaysa bu yengi onun zaferlerine yeni bir zafer katmıştır, eğer toplum içinde kötü-aşağı bir konumdaysa takımın zaferleriyle gerçek kişisel yaşamında hiç tatmadığı zaferleri tatmaya başlar, kendini galip ve kudretli hissederek. Birçok kişi için futbol taraftarlığı, yaşamın zenginliğidir. Hatta çoğunluk için kişisel yaşamlarının en renkli bölümüdür. Yaşadığımız günlük ortamın hemen herkesi esir alan sıradanlığından boğulan pek çok kariyer sahibi, iyi eğitilmiş insan için bile geçerlidir, taraftarlığın heyecan vericiliği.

İnsan ciddi şeylerden çok, gayri ciddi şeylere eğilimlidir. Yaşam zaten insanların sırtına hangi ülkede olursa olsun çok ciddi sorunlar bindirmektedir. Yaşam zaten çok ciddi ve sıkıcıdır. Kapitalizm, insanları kendine yabancılaştırmakta, birbirine yabancılaştırmakta, kitlesel bir depresyona neden olmaktadır. Bu durumda boş kalan, boşluk duyan insanların çoğu, ciddiyetten kaçmaktadır. Ciddiyetten kaçmak, kadınlar için daha çok, moda izlemek, alışverişe çıkmak, dedikodu yapmak, televizyonlarda en düzeysiz magazin ve dedikodu programlarını izlemek yoluyla gerçekleşmektedir. O yolları izleyen erkeklerin sayısı da az değildir. Ancak, erkeklerin büyük bölümü gayri ciddi kaçıış sporla, özellikle futbolla gerçekleştirmektedir.

Spor her ülkede her dönem siyasidir. Siyasi iktidarlar sporu, kitleleri siyaset ve muhalefetten uzaklaştırmak için bilerek kullanırlar. Ama onların bu yönde bilinçli bir politikası olmasa bile sporun toplumlardaki yaşanışı kendiliğinden böyle bir sonuç

yaratır zaten. Spor, yoksul gençlerin bireysel olarak yıldız ve dolayısıyla, zengin olması için önlerine sunulan birkaç kanaldan biridir. Hatta müzikle birlikte yasal ve görece risksiz yalnızca iki kanaldan biridir. Gelir farklılıklarının büyük olduğu ve genellikle faşizmle yönetilen Latin Amerika başta olmak üzere birçok üçüncü dünya ülkesinde kitleleri oyalamanın en etkili yolu futboldur. En gelişmiş ülke kabul edilen ABD’de de durum bundan farklı değildir. Sosyalist ülkeler on yıllarca sporu kapitalist sisteme bir meydan okuma aracı olarak görmüşlerdi. Spor aynı zamanda söz konusu devlet kapitalisti ülkelerde insanların sınıf atlaması için olanaklar yaratıyor, öte yandan, toplumsal muhalefeti dizginlemeye yarıyordu.

Bizde devrimci dalganın yükseldiği dönemlerde solun etkisiyle aydınlar, entelektüeller arasında spor küçümsendi. Yalnızca izleyici veya taraftar olmak değil, etkin spor yapmak da küçümsendi. Ama gericilik yıllarında, özellikle seksen darbesinden sonra sol aydınlar arasındaki bastırılmış spor aşkı ve fanatik duygular patladı. Kuşkusuz, önceki spor düşmanı kaba solcu tutum da yanılttı, ama sonraki taraftarlık coşkusu da fazla abartıldı. Mafyacılarla solcu yazarlar, kontrgerillacılarla liberal aydınlar, büyük patronlarla sosyalist emekçiler aynı takımların taraftarı olmakta bir beis görmemeye başladılar. Şüphesiz bu, hemen her ülkede görülen doğal bir durumdu. Ama özellikle profesyonel futbol, ülkedeki büyük gelir dağılımı eşitsizliğinden temel alıyordu ve bir bölümü kara paradan sağlanan bir bölümü de haksız kazançlara dayanan muazzam bir serveti bu büyük gösteri dünyası içinde bir avuç yıldıza dağıtıyordu. Üstelik, dönen büyük paralar nedeniyle sporda hemen her yerde görülen kirli ilişkiler, pis oyunlar katbekat abartılmış boyutlarda cereyan ediyordu. Ne var ki, pek çok konuda kirlilikten, toplumun çürüdü-

günden bahseden birçok solcu, sosyalist veya liberal aydın, futbol konusunda dönen dolapları hemen hiç görmüyor ve fanatik taraftarlıklarına en ateşli biçimde devam ediyorlardı. Elbette bu, hayli dolaylı bir biçimde de olsa aydınlara, okumuşlara olan güveni ve bu arada solun kendi içindeki değerleri erozyona uğrattıyordu. Söz konusu tablo bugün de aynı ciddiyetiyle (ya da ciddiyetsizliğiyle) devam etmektedir.

Burada üstünde durulması gereken nokta, takım taraftarlığının ve argo tabirle buna benzer “geyik” konuların, birçok aklı başında, okumuş, aydın insanda bile ne derece etkili olduğunun görülmesi, bu olgunun psikiyatrik açıdan yorumlanmasıdır. Ben de bir takımın fanatik taraftarı olmakla, takım yendiğinde deli gibi sevinmek, yenildiğinde salak gibi üzülmeyle, hatta kahrolmakla ve yıllarca bu akıldışı tutuma karşı aldığım tüm önlemler ve kendi kendimi tedavi girişimleri sonucu ancak bir ölçüde fayda bulmakla, konuya herhalde çok nesnel bakamayacağım. Ama öte yandan, söz konusu patolojik duyguları içimde hissetmekle konunun vahametini de başka birçok kişiden daha iyi görebilmekteyim. Birçok insanın (istisnalar dışında) çocukken tuttuğu takımı daha sonra istese de bir türlü değiştirememesi, olayın en garip yanlarından biridir. Bu bile insan soyunun akıldan çok akıldışılığa yatkınlığının, damıtık insan kültürüyle, korteksin gelişmiş bölümleriyle değil, özdeşleşmelerle, duygularla, alt beyinle düşünme alışkanlıklarının sonucudur. Aynı zamanda benlik denilen şeyin ne derece nesnellikten uzak durduğunu, öte yandan, kendini her fırsatta nasıl başkalarından ayırdığını veya ortaya koyduğunu da göstermektedir. İnsanın bir şeylerle kendini bir tutması, birilerini sanal da olsa yenmesi, birileri üstünde gücünü ispat etmesi gibi duygular herhalde evrim sürecinden, sürü yaşantısından gelen kendini kabul ettirme ve yaşamda

var olabilme mücadelelerinin bugünkü en uygar kalıtları, dışavurumlarıdır.

En popüler sporları hakemler yönetir. Hakemler insandır ve çok sık hata yaparlar. Hata yapmaları biyolojik ve psikolojik olarak kaçınılmazdır. Buna karşın hemen her şeyin onlara bırakılması saçmalıktır. Hakemler etki altında kalırlar, hem de yoğun şekilde etki altında kalırlar. Yine de sporun hakemlere karşın bir adaleti vardır. Adaletsizliğin öteki alanlarda daha büyük olması dünyanın ve insanın üzücü gerçeğidir.

Öte yandan büyük, güçlü ve genellikle yenen takımları tutmak ya da orta düzeyli takımlara meyil göstermek veya önemli bir başarısı olmasa bile ısrarla küçük takımları tutmaya devam etmenin kişilik özellikleri de başlı başına incelemeye değerdir. Başka bir konu da gelişmiş ülkelerde bile görülen, ama bizde abartılı ölçüde uzayan televizyon futbol muhabbetleridir. Çoğu son derece düzeysiz (arada görece düzeyli olanların da düzeylerini, derinliklerini gösterebilecekleri ne kadar bir alan vardır ki zaten!) futbol adamının saatler süren “geyik muhabbetleri” milyonlarca insanı televizyon başına çivileyebilmektedir. Üstelik, anlamsızlıktan anlamsızlık üreten bu uzamış muhabbetler insanlara iyi geliyor gibi görünmektedir. Aslında en önemli işlevleri, salaklığın sonucunda gelişen ortamı daha da salaklaştırmaktır. Tüm bu muhabbetler içinde spor alanındaki spor dışı kirli güç çatışmalarından pek az söz edilmektedir. Bu durum, siyasi alanda da salaklığı geliştirmektedir. O yüzden sosyalist, anarşist eğilimli spor ve futbol insanları kendilerini bir şekilde öbürlerinden ayırmak zorundadır.

Sporu toptan inkâr etme ve hastalıklı bir spor düşmanlığı yaymayla süsteri sporunun üyüştürücü etkisi hiçbir şekilde azaltılamaz. Profesyonel spora karşı amatör sporları öne çıkaralım

anlayışı da gerçekçi olmayan, zorlama bir anlayıştır. Önemli olan, profesyonel gösteri sporları içinde kırılma noktaları yaratmak, bilinç açıcı, ani uyarıcı, yabancılaştırıcı etkiler yaratabilmektir. Spordaki yolsuzlukların, spor dışı güç mücadelelerinin açığa çıkarılması bunun yollarından yalnızca biridir.

Yineleyecek olursak, sporda her şeye karşın, yaşamın birçok alanında bulunmayan bir adalet ve karşılıklı saygı duygusu hayat bulmaktadır. Bu, sporun olumlu özünden kaynaklanır. Spordan yola çıkarak bilinçleri geliştirmenin dayanak noktalarından biri de ondaki doğal adalet ve ahlaki öne çıkarmak olabilir.

Cinsellik ve Siyaset

Cinsel yönden baskıcı, ketleyici tutumların siyasi sonuçları üstüne Freud ve Reich'dan beri epeyce ilgi toplanmış, hayli çalışma ve kuram geliştirilmiş, bilgimiz epeyce artmıştır. Ataerkil ve buyurgan toplum yapılarının insanların siyasete katılımını azalttığı ya da siyasete katıldığında demokrasi dışı, baskıcı ve şiddet yanlısı siyasi eğilimler yarattığı bilinmekte. Cinsel ketlemelerin ve cinsel yönden tatminsiz toplum yapılarının da benzeri sonuçlar yarattığı yapılan birçok çalışmayla gösterilmiştir.

Cinsel özgürleşme pek çok gerici düşünür ve siyasetçinin savladığı gibi insanda hayvani özellikleri güçlendirmemekte, tam tersi bir etki yaratmaktadır. İnsanda hayvani özellikler (bu durumu hayvanlaşmayla benzetmek ne derece doğruysa!) asıl, cinsel yönden baskıcı toplumlarda daha çok güçlenmektedir. Cinsel yönden baskıcı, katı ahlakçı tutumlar geniş yığınları cinsel konularda bilgisiz ve doyumsuz bırakmakta; bu, bir yandan toplumsal bir kronik depresyona yol açarken, öte yandan toplumsal ve tek tek bireyler temelinde kendine güven duygularını

azaltmakta, aşağılık duygularını güçlendirmekte, dolaylı sonuçları anlamında da insanları daha ezik ve otoriteye bağımlı hale getirmekte; sözü edilen zeminde baskıcı rejimlerin kitle tabanı bulmasını kolaylaştırmaktadır. Öte yandan böyle toplumlarda toplumdışı ve başkalarına zarar verici cinsel davranışlara öteki özgürlükçü toplumlardan daha seyrek rastlanmamaktadır. Başka deyişle, cinsel yasaklayıcılık saldırgan veya “sapık” cinsel eğilimleri en azından azaltmamaktadır. Zaten belli kişilikte ve belli güçte insanlar yasak tanımazlar. Böylesi cinsel ketleyici toplumlarda küçük bir azınlık cinsel yönden “azgın” bir yaşam sürer, yasaklar ise yalnızca sıradan insanlara işler.

Konunun ilginç bir yanı her türlü gerici, fanatik dinci veya faşist siyasal akımın cinsel yasaklayıcı, cinsel ahlakçı söylemi siyasal propagandasının merkezine koymasıdır. Onlara göre toplumda adaletsizliği, yoksullaşmayı, güçsüzleşmeyi, geri kalmayı yaratan ahlaksızlıktır, özellikle cinsel ahlaksızlıktır. Onlara göre okumuşların, aydınların büyük bölümü, azınlıklar, Yahudiler, başka dinden insanlar ve bilhassa sosyalistler, komünistler ve zenginlerin de bir bölümü ahlaken ve özellikle cinsel bakımdan yozlaşmış kişilerdir ve toplumdaki tüm kötülükler bu yozlaşmadan kaynaklanmaktadır. Hemen her ülkede benzer biçimlerle yüzyıllardır yinelenen aynı tema, kitleler arasında tahmin ötesi etki göstermektedir. Genellikle yoksul ve bilgisiz durumda, bu ve başka nedenlerle cinsel tatminsizlik yaşayan geniş yığınlar böylesi propagandalara kolaylıkla inanabilmektedir. Üstelik, geniş yığınlar gerici, siyasal dinci ya da faşist propaganda yapan insanların bir bölümünün de aslında son kertede zengin, pervasız, yoz cinsellik yaşadığını görmezden, bilmezden gelme eğilimindedirler.

Tahmin ötesi etki aslında geniş yığınların isteyip de yapamamasından, yapanları kıskanmasından, basbayağı kötü karakterin-

den kaynaklanır. Gerçekten de tüm sınıflı toplumlarda olduğu gibi, sözde ahlakçı baskıcı toplumlarda katı bir namus düşkünlüğü görünümünü altında küçük bir azınlığın sefahat içinde yaşaması söz konusudur ve doğaldır ki, bu sefahate bir bölüm zengin, ayrıcalıklı, güçlü insan için cinsellik de dahildir. Gerici propagandalara, kendileri bizzat cinsel yönden alabildiğine serbest yaşayanların da kapılması, konunun bir başka ilginç yanıdır.

Cinselliği ketleyici siyasal tutum her zaman kadınların aşağı görülmesi anlayışıyla birlikte gider. Böyle toplumlarda kadınlara olumlu yönde ancak ana, çocuk doğuran ve çocuk yetiştiren insan sıfatı yüklenir; kadınlara düşen cinsel görev tek bir eşe her ne pahasına sadakat, kocayla cinsel birleşmeye yatma ve üremeyi sağlamadır. Bu tür anlayışlar, üreme amacı dışında bir cinsellik zevki tanımaz ya da tanısa da bunu küçük görür. Üreme dışı cinsellikten hoşlanmak erkekler için hoş görülebilir, erkek kaçamaklarına en katı ahlakçı toplumlarda bile zaman zaman göz yumulabilir, ama cinselliği üreme dışı bir zevk ve yaşam alanı görmek eğer bir kadında ortaya çıkmışsa bu, fahişelik gibi bir şeydir. Cinsel yönden yasaklayıcı anlayışlar bu ve buna benzer temel nedenlerden ötürü siyasal yaşamda da kadına ikinci sınıf roller biçer.

Tüm bu gerçeklere karşın cinsel özgürleşmenin siyasal planda bir şeyleri çözmek için her şeye yeteceğini ya da en azından önemli bir ilk adım olacağını savunanlar da yanılmışlardır. Cinsel özgürleşme, buyurgan siyasi akımlara ve şiddet içeren siyasi eğilimlere yönelmeyi bir ölçüde engellemektedir, ama bir ölçüde, yalnızca küçük bir ölçüde. Bugün cinsel özgürlüğün ileri boyutlarda yaşandığı başta İskandinav ülkeleri olmak üzere, Batı Avrupa ve eski sosyalist blok ülkelerinde veya ABD'de halklar öteki halklardan siyasi olarak daha bilinçli ve daha ilerici değildir.

Yine de faydası siyasi anlamda oldukça kısıtlı kalsa da felsefe açısından ve siyasi anlamda cinsel özgürleşmeyi savunmak gerekir. Cinsel tatminsizlik ve baskı duygusu yalnızca faydacı biçimde siyaseten ele alınmamalıdır, cinsel özgürleşme yalnızca saldırgan siyasi eğilimleri küçük bir ölçüde azalttığı için savunulmamalıdır; bu bir toplum sağlığı, toplum ruh sağlığı sorunudur. Cinsel özgürleşme bireyleşmeyi, kişilikleşmeyi olumlu yönde etkileyen, birçok nevrozu önleyen bir etki görür, bunların da ötesinde yaşam kalitesini yükseltir.

Cinsel yönden özgür toplum ve gruplarda cinsellik yönünden her problem çözülmüş değildir. Her kişiliğin cinselliğe yaklaşımı farklıdır. Hiçbir dış baskı olmaksızın bazı kişiler kendi içlerinde daha fazla ahlakçı, daha fazla ketleyici olabilirler. Cinsel özgürlüğü her kişilik farklı değerlendirir. Kadın veya erkek, bazı insanlar iç ve dış hiçbir yasaklama olmaksızın tek eşe sadık kalırlar. Bazıları daha da ileri boyutta tek eşle bir ömür boyu yaşamayı yeğleyebilir. Bazıları tek eş ilişkisi sürerken arada sırada gizlemeksizin başka deneyimler yaşamayı normal karşılayabilir. Çoğu evli ise bunu gizli (aldatarak) yapar. Kimine göre cinsel özgürlük az çok duygusal bir bağın ardından girilen cinsel eylemliliktir. Bazılarına göre ise duygusal herhangi bir bağa, yakınlasmaya sekste gerek yoktur; insan istediği an istediğiyle yatabilir. Bu konularda benimsenecek siyasi tutumların herhalde en doğrusu kuralları tümüyle kişilere bırakmaktır. Baskı ve zorlama olmaksızın, ama doğabilecek sonuçları da toplumun sırtına yüklemeksizin, çocukluktan çıkmış tüm bireyleri özgür bırakmak gerekir. Zaten yaşamda kendini dayatan da budur. En yasakçı toplumlarda, anlayışlarda bile sapkın davranışların çıkabildiği (bazı bilim insanlarına göre özellikle daha çok çıktığı) bilinmektedir. Özgürlükçü anlayışın tersini savunmanın, yani müdahale-

ci anlayışın daima faşist rejimlerin işine yaradığını, gericiliği ve insanlar arasındaki eşitsizliği arttırdığını, kadınları aşağıladığını, onları siyasetten sildiğini bilmek gerekir.

Sağın karşı propagandasına karşın bazı sol örgüt ve devletler de cinsel yönden kısıtlayıcı, katı ahlakçı tutumlar alabilmektedirler. Bu durum, yüzeysel ahlakçı geniş halk kesimlerinin yalnızca küçük bir bölümünde onlara karşı sempati yaratmakta, ama geniş yığınlar, ağızlarıyla kuş tutsalar da solu cinsel ahlaksız saymaktadırlar. Başka deyişle, katı cinsel ahlakçılığın sola kazandırdığı sempati de pek fazla değildir. Ancak, yasakçı anlayış böylesi sol kesim ve devletlerde yine aynı sonucu vermekte, bireyleşmeyi, kişilik gelişimini engellemekte, buyurganlığa boyun eğmeyi ve şiddeti arttırmaktadır (arttırmaktaydı). Öte yandan, belli kişilikteki insanlar yine bildiğini okumaktadır. Bunlar her şart altında cinselliği yaşayabilen rahat kişilikli insanlarla, ayrıcalıklı parti azınlığının bir bölümüdür.

Yine de genel olarak solda, komünistler, aydınlar, okumuşlar arasında cinsellik, rayında gitmemekte (bu işin bir rayı varsa eğer), sağın ikiyüzlü propagandasını bir ölçüde haklı çıkaracak gelişmeler sık ve yaygın yaşanmaktadır. Söylemiştim, her kişiliğin, solculuğu, aydınlığı, komünistliği algılayışı farklıdır, cinselliği yaşayışı da farklıdır. Solcular arasında değme Katolik papazlara taş çıkartacak cinsel perhizcilere rastlandığı gibi, solculuğu veya cinsel özgürlüğü her önüne gelenle yatmak olarak kavrayanlar, hatta daha çok bu yüzden solculuğa yeltenenler de bir hayli fazladır. Hal böyle olunca, özellikle böylesi insanlar arasında, cinsel eşi aldatmaya, onu kötüye kullanmaya, sömürmeye ve buna benzer davranışlara da yaygın rastlanmaktadır. Böylesi olaylar sağcılar arasında veya sıradan insanlarda görülse önemli problem yaratmaz, nadiren ciddi seks skandallarına yol açar;

ama solcuların zaten alınlarına vurulmuş damgalarını iyice belirginleştirir. Bunu cinsel yasaklayıcılıkla önlemek hem boşuna, hem zararlıdır. On yıllarını özgürlük mücadelesine vermiş bir sosyalist, “Bana göre aşk sikişmektir!” dediğinde afallamıştım. Aşkı böyle görenlerin kalabalık olduklarını biliyordum, ama bu denli açık ifadesinin bir deneyimli sosyalistten gelmesi beni şaşırtmıştı. Ne var ki genelde yaşanan budur gerçekten. Önemli olan kişilikleri geliştirmek ve iyi kişilikler seçmektir. Olgun ve gelişmiş kişilikli insanların cinsel yaşamı da az çok doyurucu ve düzgün olacaktır. Cinsel yönden kesin ahlak kuralları geçersizdir. Önemli olan gelişmiş, iyi kişilikler yaratabilmektir. Gelişmiş kişiliğin en doğal davranışı bile çirkin ve utandırıcı görünebilir, gelişmiş kişiliğin en “ahlakdışı” davranışı gerçekten estetik gelebilir, derin bir anlam taşıyabilir.

Porno yayınlara gelince. Artık yetişkinlerin porno izlemesi kanıksanmıştır ve doğal kabul edilmektedir. Ama ortalıkta bir “çocukların porno yayınlardan kurtarılması, çocukların porno- dan uzak tutulması” söylemi dolaşmaktadır. Yararsız bir söylemdir. Bu devirde çocuklar her türlü porno yayına rahatlıkla ulaşabilirler, yasaklar onu daha çekici hale getirebilir. Üstelik porno yayınlar şiddet içermedikçe, şiddet içeren pornosuz filmlerden daha az zararlıdır; çocukları toplum dışı davranışlara, saldırganlığa sevk etmek bakımından. Hatta pornonun yararlarını savunanlar da vardır. Önemli olan çocukları, genellikle denetimsiz işleyen porno yayınların tek taraflı abartılı bilgi bombardımanından, ki bu görselliğe dayanır, çok yönlü bilimsel bilgiyle koruyabilmektir. Çocuklara erken yaşlardan başlayarak cinsel eğitim verilmesi bu yüzden daha da önemlidir. Genellikle kendiliğinden, porno yayınlar yoluyla görerek ya da arkadaş konuşmaları dolayısıyla öğrenilen cinsel bilgiler eksik ve yanlış çıkabil-

mekte, daha sonra cinsel korkulara neden olabilmektedir. Bir de yine filmler, müzik klipleri, dergi ve gazeteler, hatta edebiyat ürünleri yoluyla çocuklara aktarılan adı konulmamış porno yayınlar vardır ki, bunlar eğer bir zararları dokunacaksa adı konulmuş porno yayınlardan daha zararlıdır. Tek taraflı ve porno yoluyla, denetimsiz edinilen cinsel bilgiler, kadın erkek ilişkisinin cinsellikten ibaret olduğu, cinselliğin de koitustan veya başka abartılı cinsel eylemlerden ibaret olduğu yönünde yanlış kanılar uyandırabilmekte; iki cinsiyet arasında arkadaşlık, dostluk, dayanışma, aşk gibi üst düzey insani ilişkilerin geçerliliğini zayıflatılmaktadır. Porno konusundaki anlayış da yasakçı değil, kişilik geliştirici olmalıdır.

Cinselliği kavrayışındaki düzey, hem kişinin, hem toplumun genel düzeyinin bir yansımasıdır.

Eşcinsellik ve Siyaset

Eşcinsellik en fazla yaygınlaştığı dönemlerde bile ve günümüzde, görece küçük bir azınlığın cinsel seçimidir. Egemen ve yaygın kültür durumunda bulunması tarihte geçici ender dönemlerde gerçekleşmiştir. Eşcinsellerin genelde azınlıkta kalması, "öteki" durumuna düşmelerine, çoğunluğun onlardan korkmasına, çoğunluğun onları aşağılayıp baskı altına almasına neden olmuştur, olmaktadır. Egemen ahlak, eşcinselliği sapıklıkla ve ahlak düşkünlüğüyle bir tutar. (Onun suçlamalara çanak tutan bir yanı gerçekten vardır. Bazı kişiler, kesimlere içkin olarak. Hızlı ve hazzı bir cinsel yaşam içindeki, cinsel yaşamı yaşamlarının tek merkezi gören kesimlerde bir noktadan sonra karşı cins yeterince cinsel heyecan uyandırmamaya başlar. Değişik, uç cinsel arayışlara girilir. Biseksüellik [ikili cinsellik] ve başka sıra

dışı cinsel eğilimler bazı toplum kıyısındaki kesimlerde heyecan olsun diye denenmeye başlar ve sonra bu tür eğilimler sıradan cinsel yaşam biçimi haline gelir.)

Öte yandan gerçek eşcinsellik esas olarak genetik bir olgudur, bir üçüncü cinslilik sorunudur. Bu yönde kuvvetli genetik eğilim taşıyan bireyler çevre ve yetiştirme koşulları hangi dönemlerinde nasıl olursa olsun bir biçimde eşcinselliğe kayarlar. Öteki alanlarda, insanın her türlü özelliğinde olduğu gibi genetik anlamda hafif eşcinsel eğilimler taşıyanlar için yaşanan koşullar önemlidir. Bunlar hiç eşcinsel olmayabilirler ya da kendilerinin fark ettiği veya etmediği ölçülerde gizli eşcinsel olurlar.

Evet, parantezden önce egemen ahlakın onları mahkûm ettiğinden söz etmiştim. O yüzden eşcinsellerin her dönem toplumsal muhalefetten ve özgürlükçü kesimlerden yana tavır almaları beklenir. Nitekim ileri ülkelerde eşcinsellerin küçük de olsa bir kesimi 1960'lı yıllardan itibaren kimliklerini açık açık ortaya koyarak örgütlenmeye, bağımsız eşcinsel hareketler oluşturmaya başlamışlardır ve bu hareketler genelde toplumsal muhalefet içinde yer almakta, toplumsal muhalefetle birlikte tavır almaktadır. Yine de bu açık kimlik ifade ediş, bağımsız örgütleniş veya toplumsal hareketler içinde etkin yer alış Batıda bile çok yetersizdir. Eşcinsellerin önemli bölümü düzenden veya sağ siyasi hareketlerden yana tavır içindedir. (Cellatlarına hayran olan kurbanlar! Elbette birçok eşcinsel için buradaki "kurban" kültürel-manevi anlamdadır. Batıdaki eşcinsellerin çoğunun halleri vakitleri yerindedir.) İleri kapitalist ülkelerde bile eşcinsellerin bir bölümü kimliklerini gizlemektedirler Bu oran dünya nüfusunun büyük çoğunluğunu oluşturan öteki toplumlarda iyice yüksektir. Geri ülkelerde çoğu eşcinsel, cinsel tercihini gizlemek zorundadır. Kimliklerini gizlemeyen eşcinseller ise genelde aşırı

dışadönük, kendine ileri derecede güvenli ya da kişilik bozukluğu içindeki (psikopati, histriyonik kişilik vs.) bireylerdir. Çoğu marjinal unsurlardır, fuhuş ve eğlence sektöründe barınırlar, bir bölümü sanat çevrelerinde çalışır, tutunurlar, düzgün davranarak az çok rahat edebilecekleri bir ortam bulurlar. Ortada görünen eşcinsellerin önemli bölümünde ortaya çıkan ve toplumun çoğunluğunca hiç yakın bulunmayan kişilik özellikleri ve ahlaki değerler, zaten onlara karşı olan önyargılarla birleşince tepkiler ve önyargılar artmaktadır. Entelektüel kesimlerde bile bir yandan anlayışlı-demokrat söylem, öte yandan eşcinselleri aşağılama söylemi ve tavırları birlikte gider. Küçük yaşlardan itibaren insanların kişiliğine, kültürüne, diline işlenen önyargılar nedeniyle homofobi (eşcinsellerden, eşcinsel sanılmaktan veya eşcinsel olmaktan korkma) hiç beklenmeyen kişilerde bile açık ve gizli biçimleriyle gücünü sürdürür. (Ben bile homofobiden tam olarak kurtulamamışımdır. Burada “bile” sözcüğünü kendi kişiliğimi çok gelişmiş ve üstün gördüğümü belirtmek için değil, bir psikiyatrist ve yazar olarak bundan tam anlamıyla kurtulmuş olmam gerektiğinden kullanıyorum.)

Sorunun çaresi belki on yıllar sonra bulunacaktır. Tüm eşcinselleri kimliklerini açık ifade edebilecekleri bir toplumda. Gizli eşcinseller içinde kişilikleri düzgün gelişmiş bireyler açık eşcinsellere göre daha fazladır. (Açık eşcinseller ve daha çok da gizli eşcinseller birçok siyasi harekette yer almışlardır, almaktadırlar. İçlerinde önemli düşünürler, siyaset adamları, saygın devrimciler vardır. Sağ kanatta da pek çok militan eşcinselin bulunduğu bilinmektedir.) Herkesin cinsel tercihini çekinmeksizin ifade ettiği bir ortamda eşcinsellerin kişilik niteliklerinin “normal” bireylerden pek de farklı olmadığı görülecek, o zaman önyargılar tümüyle silinecektir. (Belki!) Ancak koşullar bunun için henüz erken-

dir. Psikiyatri pratiğinde bizler bazen gizli eşcinsellere, cinsel tercihlerini gizlemeye devam etmelerini öneriyoruz. Burada bir kez daha psikiyatrinin kendi iç çelişkisi ile karşı karşıya kalıyoruz. Bazı şeylerin düzeltilmesi için psikiyatri birçok konuda topluma “daha fazla cesaret” çağrısı yapar. Ancak iş tek tek bireylerin huzuruna, mutluluğuna, ruh sağlığına geldi mi, genelde mücadeleyi-çatışmayı değil, ılımlılığı, sakınlı, itidalî önerir.

Din ve Siyaset:

Şu anda dünya üstünde yaşayan insanların büyük bir çoğunluğu şu veya bu dine inanmakta. Geçmişte de tablo aynıydı. Bilimin ve teknolojinin gelişmesi, dini yadsıyan felsefelerin geniş yığınlar arasında kök salması durumu pek fazla değiştirmedir. Hiçbir dine ve Tanrı'ya inanmayanların dünyadaki oranı iki yüz yıl önce belki yüzde birkaç ise, bugün de herhalde en çok bunun birkaç mislidir. İnsanın dine ve doğaüstü bir yaratıcıya inanmasının nedeni ne? Siyasal sonuçları ne?

Din insanın çaresizlik duygusundan kaynaklanıyor. İlk insan çevresinde olup bitenleri ve bizzat kendisini anlamlandıramıyor, açıklayamıyor. Zekası ve bilgisi olanları ve olacakları kavramasına çoğu durumda yetmiyor. Buna karşın sık sık ölümü görüyor; yakınlarının, sevdiklerinin ve sevmediklerinin ölecek bir daha canlılar arasında yer alamadıklarını gözlemliyor. Yaşam koşulları çok zor ve yaşamda kalmak zorunda. Anlamlandıramadığı tüm bu yaşantılar için hayal gücünü çalıştırıyor. Ruhlar ortaya çıkıyor. İnsanlara yardım eden veya onlara kötülük eden ruhlar. Canlılardan başka daha önce ölmüş canlıların, hatta cansızların da bir ruh taşıdığına ve çevrelerinde dolaştıklarına inanıyor. Bunların içinde daha güçlülerin birçok şeye muktedir olduğuna

inaniyor, bir ruhlar hiyerarşisi ortaya çıkıyor ve sonra da tanrı düşüncesi. Yaratan ve müdahale eden, görünen ve görünmez bir sürü tanrı. Çok sonraları da çok tanrılı dinlerden tek tanrılı dinlere geçiliyor. İlk tek tanrı anlayışı eski Mısır'da, daha sonra eski Mezopotamya'da ortaya çıkıyor. İlk tek tanrılı dinlerin geniş bir ülkeyi hâkimiyeti altında bulunduran tek bir kral döneminde ortaya çıkması ilginç. Pek çok kabilenin pek çok kabile şefi, pek çok tanrısından; giderek güçlü bir hükümdarın tüm kabileleri yönetimi altına aldığı dönemlere geçiliyor. Bunun sonucu, oluşan tek devletin, birçok kabilenin tanrısını ortak olarak tanrı kabul etmesi ve bunun da evrimleşmesi sonucunda tek tanrı anlayışının güçlenmesi.

İnsan ruhlara, dinlere, tanrılara önce yaşamda kalmak için gereksinim duyuyor. Tanrılar, ruhlar onlara zengin av kaynakları yaratıyor, toprağın bereketini artırıyor, üremeyi ve yaşamda kalmayı sağlıyor, düşmanlarına karşı koruyor. Çetin yaşam savaşında geleceği göremeyen endişe içindeki insan manevi bir destek arayışı içinde tanrıya sığınıyor³².

Öte yandan ölüp sonsuza dek yitip gitmek düşüncesi en cesaretlileri bile ürkütüyor, sonsuza dek yitip gitmek ve ölen sevdiklerini bir daha hiç görememek... Bu da insanın ruhunun ölümsüzlüğü düşüncesini doğuruyor, insan ölüme karşı ancak bu düşünceyle manevi olarak direnebiliyor. Bu yaşamda çekilen sıkıntılar, katlanılan eziyetler insan ölüp gidince yanına kâr mı kalacak! İnsan ölümden sonra, çekilen tüm sıkıntıların telafî edileceği başka bir dünyanın düşünüyü kuruyor. Bir telafi sistemine ihtiyaç duyuyor.

Başka? İnsanların bir şeyden korkmaları gerekiyor, yalnızca vicdanları çoğu insanı başkalarının görmediği kusurlardan, kötülüklerden, günahlardan korumuyor. Onları her daim gören ve

gözetleyen bir varlığın, başkalarının, kimsenin görmediği kusurları, suçları, fenalıkları da göreceğini ve günün birinde yapıları, suçu, bu dünyada, bu dünyada olmazsa öte dünyada cezalandıracağını insanların kafasına sokmak gerekiyor. Tanrı korkusu olmadan toplumsal düzenin korunamayacağı, ahlak sisteminin çökeceği düşünülüyor.

Beş yüz yıl, bin yıl önce insanları dine sürükleyen psikolojik ve toplumsal gerçekler nelerse, bugün de aynıları hâlâ geçerli. İnsan iki dakika sonra başına ne geleceğini bilemiyor. Tek bir canı var ve bu can hiçbir şekilde güven altında değil. Bu dünyada kendine verilmiş canla çok iyi koşullarda da yaşayabilir, eziyet ve cefa içinde de. Eziyet ve yoksunluk içindeki bir insanın kaderi birden dönüp iyileşebilir, iyi durumdaki birinin durumu her an kötüleşebilir. İnsan hâlâ çevresinde ve kendi içinde olup bitenlerin nedenlerini tam olarak bilemiyor, geleceği kestiremiyor, kendi yaşamının geleceğine büyük ölçüde müdahale edemiyor. Bu durumdaki bir canlı, zekası da parlak değilse, genelde aklıyla değil duygularının hâkimiyetiyle düşünmek ve davranmak eğilimi onun biyolojik evrimsel doğasında varsa, başka ne yapsın? Yapması gerekeni yapıyor ve büyük çoğunluk şu veya bu dine inanıyor. İnanmayanlar ise küçük bir azınlık.

İnanmamak büyük ölçüde genetik yapıca belirlenen kişilik yapısından kaynaklanıyor. Eğitim ve zeka da inanmakta veya inanmamakta rol oynayan etmenlerden, ancak bunların belirleyiciliği çok düşük. Kişiyi inanan veya inanmayan biri haline getiren şey daha çok kişilik yapısı. Konformist eğilimleri, yani çevreye-topluma-gruba uyma gereksinimleri düşük bağımsız bireylerde inanmama daha çok görülüyor. Duyguyla değil akılla hareket eden ve bir şeyin gerçek olmadığını gördüğünde yalnızca duygusal nedenlerle, öylesi kendini daha güçlü hissettireceği,

duygusal olarak işin öylesi daha uygun düşeceği için gerçek olmayan şeye inanma eğilimi göstermeyen kişilikler inanmıyor. Böylesi kişiliklerin toplumlarda çok küçük bir azınlıkta kaldığını tahmin etmek için pek bilgili olmaya gerek yok. İnsandaki inanma duygusu, inanmaya karşı doğal biyolojik eğilim öyle güçlü ki, dine inanmayan bireylerin de büyük çoğunluğu din yerine geçirdikleri başka şeylere, din gibi başka değerlere inanıyor. Örneğin ateist komünistlerin büyük bölümü alternatif bir felsefeyi, dindışı bir düşünce yöntemini içselleştirmekten çok, din yerine geçirdikleri bazı öngörülere, kestirimlere güveniyor ve inanıyorlar. Söylemlerinde “inanç” ve “inanma” gibi sözcükler, kavramlar sık geçiyor ve bunlar laf olsun diye geçmiyor. Dine karşı bilimsel, düşünme ve bilgi etiğini benimseme yerine, birçok ateist bilimsel bilgi ve bilgi etiğinden tümüyle uzak dogmalara inanç gösteriyor, bu inancı içlerinde yaşatmak, güçlendirmek için din sistemlerindeki benzer ayinlere yöneliyor. Ama biz burada inanmanın bu gizli çeşidine ve buna yol açan insan doğasına işaret etmekten çok, dinin açık biçimleriyle, siyasal sonuçları üstünde durmalıyız.

Konuyu irdelemekle yine yüzyıllar boyu süren bazı gerçekler ortaya çıkıyor. Baskıcı rejimler ve siyasal gericilik büyük bir çoğunlukla dini kullanarak ve aşırı dindar görünerek hâkimiyetlerini kuruyorlar ve sürdürüyorlar. Aşırı dindarlar hemen tüm ülkelerde genellikle siyasal gericiliğin, sağın ve aşırı sağın temel gücünü oluşturuyorlar. Bu demek değil ki, söz konusu eğilim tek yönlü olarak her durumda aynı yönde gerçekleşiyor. Hayır, komünistler arasında bile dinsel inançlarından vazgeçmeyen insanlara rastlanıyor, genel olarak sosyalistler ve solcular arasında bu oran hayli yükseliyor. Öte yandan bazen bir din veya dinin bir alt grubu, bir tarikat, mezhep, siyasal ilericiliğin sığınacağı

bir liman olabiliyor; hatta bazı muhalif hareketleri böylesi dinsel akımlar başlatabiliyor ya da başlayan bir hareketin ivmesini artırabiliyor. Yine de bunlar genel tabloyu fazla değiştirmeyen ayrıksı olgular.

Din çoğun gericiliğe hizmet ediyor. Neden? Çünkü din, insanlar arasında var olan eşitsizliği kabul ediyor ve meşrulaştırıyor. İnsanlar arasında güç yönünden, iktidar yönünden, servet yönünden büyük farklılıklar bulunacağını kabul ediyor ve bunun değiştirilmesini değil, buna katlanılmasını öneriyor. Zenginlere ve güçlülere düşen tek görev güçsüzlere ve yoksullara acımak ve onlara biraz yardım etmek. Hiçbir din yoksulluğu ve eşitsizliği tümüyle ortadan kaldırmak için bir sistem değişikliği önermiyor. İsyen edenleri harislikle, asilikle suçluyor, katlananları yüceltiyor. Tek telafi mekanizması olarak başka bir dünyayı, başka hayatları öneriyor. Din insanın doğasının kötü ve kusurlu olduğunu ve bunun değiştirilemeyeceğini söylüyor. Yapılacak tek şey günahlara, kusurlara karşı Tanrı'dan af dilemek. Din, Tanrı korkusu olmaksızın insanların hiçbir kurala uymayacağını, birbirini boğazlayacağını söylüyor. Düzenin korunması için en etkili gücün dinsel eğitim ve Tanrı korkusu olduğunu vurguluyor.

İnsanların büyük çoğunluğu her dönem dine ve dinlere inandıklarından din olmadığında toplumsal düzenin nasıl yürüyebileceğini göremedik, göremiyoruz. Sosyalist sistem çökmeden önce sosyalist denilen ülkelerde devlet dinsizdi, dine karşı önemli kısıtlamalar söz konusuydu, ama halkın büyük çoğunluğu yine de dindardı. O bakımdan din tümüyle ortadan kalktığında insanların gerçekten birbirini boğazlayıp boğazlamayacağını, güçlülerin zayıfları yok edip etmeyeceğini veya kudretli erkeklerin her önlerine gelen kadına tecavüze yeltenip yeltenmeyeceğini bilemiyoruz. Bildiğimiz ise şu: Din adına ve dinsel nedenlerle çıkan sa-

vaş ve çatışmalarda dünyada binlerce yıl içinde yüz milyonlarca insan ölmüş, yüz milyonlarca insana din adına işkence edilmiş. Üstelik, baskıcı dinsel sistemlerin hiçbirinde suç ortadan kalkmamış. Hemen her dindeki, hemen her ülkedeki insanlar dine karşı bu yönde sorgulayıcı tutumlara aynı yanıtları verirler: Tüm bunlar dinin, dinlerinin kabahati değil, başka dinlerin kabahati! Öte yandan, kendi ülkelerindeki kendi dindarlarının açık kötülükleri ortaya çıkmışsa, bu yine o dinin kabahati değil; onu yeterince anlayamamanın, kavrayamamanın, uygulayamamanın ya da kötüye kullanmanın sonucu! Başka deyişle, kutsal inanç hangi kötülüğe yol açarsa açsın, bu onun suçu değil; onu anlayamayan bazı insanların, sapkınların suçu! Komünistlerin de benzer bir inanç sistemini paylaştığını söylemiştik. Onlara göre komünizmin başarılarmaması, onun kuramının, uygulamasının, onun tanrılaştırdığı insanlığın suçu değil; hata yapan ve yeterince başarılı olamayan bazı siyasetçilerin suçu!

Din olgusunu ve siyasal sonuçlarını insanın evrimsel gelişimini ve biyolojik sınırlarını kavramadan anlamak olası değildir. Dini, felsefi ve bilimsel olarak reddetmekle siyasal olarak reddetmek arasında bir fark vardır. Dini siyasal olarak reddetmek mümkün değildir ve bu tutum sahtekârlık da değildir, yalnızca geniş kitleler açısından değiştirilemeyecek olanın kabulüdür. Akılcı taktiklerle din, siyasal gericiliğin bütünüyle aracı olmaktan kurtarılabilir. Komünistler de tümüyle dürüst bir yaklaşımla, değişik bir gelecek beklentisi ve alternatif bir ahlak sistemi anlamında kendi “dinlerini” toplumun önüne çıkarabilirler. Klasik tipte bir partiyi veya putlaştırılan bir lideri değil! Gerçek bir ahlak sistemini... Elbette bunun adı din değildir, ama benzer ruhsal gereksinimleri karşılayabilir.

Sosyalist Sistem Neden Çöktü?

Sosyalist sistemin neden çöktüğüne ilişkin Yanılmanın Gerçekliği'nde de bir bölüm bulunmaktadır. Aynı şeyleri kısaca yinelemeden önce Reich'tan uzun bir alıntı yapmak yerinde olur:

"Eski kuram olguları açıklamaya yettiği sürece yeni kuramlar ortaya atmamak bilimin en eski ilkesidir. Eski bir kuram yetersiz ve eksik kaldığı zaman kusurlarının neler olduğunu bulmaya çalışır, eski kuramı eleştirir, yerine yenilerini koyarız. Son derece doğal olan bu yürüme yöntemi bizim siyaset adamlarına hepten yabancısıdır. Yeni olguların sayısı ne olursa olsun, kaç tane yanılğı bulunursa bulunsun, eski kuram sloganlar biçiminde başarıdan başanya koşmaya devam eder, yeni olgular büyük bir ustalıkla gizlenir, yanılşamadır diye kara çalınır (...) Sovyetler Birliği örneği kitleyle devlet arasındaki ilişkileri istediğimizden daha iyi aydınlatmaktadır, nedeni de şudur: 1917 Devrimi, yirmi otuz yıl sınanmış bir toplumbilimsel kuram tarafından hazırlanmıştır. Rus devrimi bu kuramdan yararlanmıştır. Toplumsal sarsıntıya milyonlarca kişi katılmış, onun acılarını çekmiş, sevinçlerine ortak olmuş, çekici güçlerini oluşturmuşlardır. O günden bu yana geçen yirmi yıl içersinde 'işçi sınıfı devleti'nde toplumbilimsel kuramla halk yığınları ne hale gelmiştir acaba? (...) kurulacak devrimci toplumsal yapıları önceden görmek gerekiyordu. O çağda yürürlükte bulunan karışık ve çelişik siyasal kavramlardan birinin ardına takılmamak son derece önemliydi. Buysa toplumsal süreçlerle ilintiyi kesmeksizin, sıradan siyasal şamatadan belli ölçüde uzaklaşmayı gerektiriyordu. İnsan yapısıyla ilgili inceleme her zamankinden daha çok gerekliydi (...) 1935'te, Sovyetler Birliği'ndeki evrimin korkunç bir bozgunla sonuçlanacağı açıkça görüldü. Almanya'daki, İskandinav ülkelerindeki demokrat siya-

setçiler ardı arkası gelmeyen tartışmalara giriştiler, bu korkunç yıkımın nedenlerini derinleştirmeye çalışmadılar. Engels'le Lenin'in sahiden demokratça özelemlerine dönmekten, Sovyet toplumunun başlangıç noktalarını gözden geçirmekten, bunlara dayanarak evrimini kavramaktan kaçındılar (...) Rus devrimi toplumsal ilerleme sürecinde atılmış dev bir adımdır. Bundan ötürü, sonradan ona vurulan köstek son derece önemli bir toplumsal deney, toplumsal alanla ilgilenen herkes için dev boyutlu bir derstir. Rusya'nın Hitler'le savaşmak zorunda kaldığı zaman elde ettiği başarıların yarattığı salt coşkusal sevinç, kılğısal alanda hiçbir yere götürmez bizi. 1917-1923 arasında göremediğimiz bu coşkunluğun 1934'teki nedenleri epey kuşku vericidir; duyulan sevinç, sahici demokrasiyi kurmakta gösterilen içten kaygıdan çok, bencil savaş çıkarlarına dayanmaktaydı.

Reich'tan devamla: “ kitle ruhbiliminin ancak siyasal partilerce uygulandığı Avrupa'da, yaratacakları siyasal etkileri hesaba katmadan ve şu ya da bu partinin siyasetiyle çelişen yargılara varan bilimsel incelemeleri yayımlayan kişilerin söz konusu örgütlerden çıkarıldıklarını, halkla ilintilerinin kesildiğini saptamıştık. Bu konuda bütün siyasal partiler görüş birliğindeydiler. İzleyeceği yolu bilimsel doğruya göre çizmeyi değil de, kitlelerin akıldışı ruhsal yapılarından alınmış yanılsamalar ardında koşmaya yatkın siyasal partilerin doğal yapısı budur (...) Nesnel verilerin saptanması, hoş karşılanıp karşılanmayacaklarına bağlı olamaz elbette; burada bütün sorun, söz konusu olguların var olup olmadıklarının bilinmesidir. İşte bu yüzden de olgular öteden beri, onların gerçek olup olmadıklarını araştırmayan, yalnızca o anki boş tartışmaya girip girmeyeceklerine bakan siyasetle sert biçimde çatışmaktadır (...) Siyasetçiler toplumsal bedeni kemiren kanserli urdurlar (...) hangi eğilimde olduklarını

söylerlerse söylesinler, bütün parti örgütleri iktisada ağırlık tanıyan değerlendirmelere ayak uydururken, buyurgan yönetimlerin iktisadi süreçlerden değil, insan yığınlarının akıldışı tutumlarından doğdukları göz önünde bulundurulursa, kitle ruhbiliğiyle uğraşan bir toplumbilimcinin nasıl sakınlı davranmak, dilini tutmak zorunda kaldığı kolayca anlaşılır.” [Bunu, çalışmalarının sonuçlarını neden görece geç yayımladığı sorusuna yanıt olarak söylüyor. Benim notum.] “1933’te Almanya’nın tepesine çöken yıkımdan sonra, Sovyetler Birliği, ülkenin toplumsal yönetiminde hızla buyurgan ve ulusçu bir yönetime döndü. Pek çok bilim adamı, gazeteci, devlet görevlisi, işçi, bunun ‘ulusçu’ bir hareket olduğunun farkındaydı. Ama çoğunun bilmediği, karşılaştıkları şeyin buyurgan (faşist) eğilimli bir ulusçuluk olduğuydu (...) Yeni toplumsal düzenin nasıl ortaya çıkacağı sorusu, büyük kitlelerin, yani akıldışı etkilere açık, siyasetle uğraşmayan emekçi halkın kişilik yapısına bağlıdır. Toplumsal düzenin tepetaklak olmaması, insan kitlelerinin beklenen sarsıntıyı yaratmaya güçlerinin yetmediğini gösterir (...) Gerçekte, toplumdaki halk yığınlarının, zekalarına ve yaşamdaki özel yerlerini anlamaya dayanarak, kendi güçleriyle ileri gidebileceklerine inanılan günler çok geride kalmıştır. Kitleler gerçekte toplumu oluşturma işlevlerini çoktan yitirmişlerdir. İstendiği gibi yörgülabildikleri, bütün yönetim biçimlerine, bütün alçaklıklara ayak uydurabilecekleri, her kalıba sokulabilecekleri, bilinçsiz oldukları ortaya çıkmaktadır. Tarihsel bir görevleri yoktur.”

Yine Reich’tan devamla: “Sovyetler Birliği’ni yeniden buyurganlığın kucağına düşüren (Lenin’in başından beri kıyasıya savaştığı) işte bu yaşama iktisatçı gözle bakıştır... İnsanlararası ilişkilerde, güvensizlik, köpeksilik, küçük hesaplar, Bizanslılara özgü yaltakçı boyun eğme genel kural haline geldi. Sıradan Sovyet

yurttaşı 1929'da beş yıllık plan karşısında hâlâ coşkunluk duyuyor, Devrim'in başarıya ulaşacağı umudu içerisinde yaşıyor idiyse bile, 1935'te Ruslarla konuşurken, insana epey üzücü gelen kaypak, kaçak bir ölçülülük göze çarpıyordu. Köpeksilik, düş kırıklığının yanında, içten bir toplumsal istemle bağdaşması olanaksız bir yaşam bilgeliği seziliyordu... Rus devrimi hiç bilmediği bir duvara toslamıştır ve bu duvarı bir sürü yanılısamanın oluşturduğu bir perdeyle örtmüştür. Bu duvar, binlerce yılda oluşmuş, insanın dirimsel (biyolojik) yönden hastalıklı kişilik yapısıdır. Bunun suçunu Stalin'e yüklemek anlamsızdır. Stalin o günkü durum ve koşulların aleti olmuştur, o kadar."¹⁶

Reich'in bütün bu saptamalarını ve gözlemlerini daha 1944'te yapması önemlidir. Onun birçok görüşüne, saptamasına katılıyorum. Özellikle aslında Marksçılığın doğasından kaynaklanan ve Reich'in kabul etmek istemediği, Lenin'den sonraki sapmaya bağladığı, yaşama salt iktisadi (ekonomik) bakışın siyasette nasıl yozlaşmaya götürdüğü saptaması çok önemlidir. Ancak, başka bölümlerde ifade ettiğim gibi Marx, Engels ve Lenin'in bu noktada mazeretleri ve telafi çalışmaları söz konusuydu, onlar hiçbir zaman insana sıcak bakıştan ve demokratlıktan kopmamışlardı. Reich, başta Sovyetler Birliği'nde olmak üzere Doğu'daki Batı'daki komünist topluluklar arasında siyasetin öteki disiplinleri yok eden bir yozlaşmaya dönüştüğünü de ilk fark edenlerdendi. Ancak, neden olarak ileri sürdüklerinden biri, belli ki ona göre nedenlerden en önemlisi, bu akımların cinsel yasakçı siyaseti benimsemeleriydi; ki etki sıralamasında hayli gerilerde yer alan bu etmeni Reich kadar önemsemediğim açıktır. Bir de Reich, sosyobiyolojiden ve insanın evrimsel gelişim süreçlerinden yeterince haberdar olmayan bilgi dağarcığıyla insana kısa zamanda değişip düzelmesi anlamında hâlâ çok güveniyordu. Reich'a göre cinsel

siyaset ve cinsel siyasete dayanan emek demokrasisi uygulanırsa toplumdaki pek çok kötülük önlenebilirdi.

Artık, Reich'i bırakarak özetle sosyalist toplum düzeninin neden çöktüğüne ilişkin görüşlerimi aktarmak istiyorum. Tek cümleyle ifade etmek gerekirse, sosyalizm ve komünizm ideali (ütopyası) insanın bugünkü gelişmişlik düzeyini aştığı için. Başka deyişle, sınıfsız topluma inanmak ve onun için çalışmak kötü bir şey değildi, ama insan kötü ve yetersizdi. İnsan zekası, kişiliği ve bu ikisinin toplamından oluşan insan aklı, gelişmiş bir düzeni kaldıramadı. Bu bozuk zeminde nasıl gelişmeler yaşandı? Geniş yığınların arkalarından itilse de siyasete, ülke yönetmeye katılamaması, sosyalist değerleri benimseyememesi, bununla birlikte insanlar arasındaki eşitsizliğin tekrar çarpıcı biçimde açığa çıkması, yönetenler ve yönetilenler ayrımının giderilememesi, yönetenlerin insanın doğal tabiatı gereği giderek bürokratlaşması, buyurganlaşması, kendilerini ötekilerden ayırması... Sonuçta da yeni bir yönetici sınıfın, bürokrat burjuvazinin ortaya çıkışı ve bu sınıfın sözde "sosyalist ahlak" yerine kendi ahlakını egemen kılması. Daha iyi, daha özverili insanların, gerçek devrimcilerin cesaret ve özverilerinden ötürü daha çabuk ortadan kalkmaları, yıpranmaları, siyasetteki etkinliklerinin (devrim ve savaş dönemleri dışında) doğal seçim yasaları gereği giderek azalması. Bunun sonucu, giderek gerçek devrimcilerin rejim eliyle öldürülmeye başlatması, ardından Hitler'le dünya çapında yapılan ittifak, İspanya ve Yunan iç savaşlarında komünistlerin Sovyetler'ce satılması ve tüm öteki gelişmeler... Ama hepsi, sistemin altında yatan idealin çirkinliğinden değil, aksine insanın çirkinliğindendir, kapitalist sistem aslında kötü sosyalist sistemlerden de iğrenç bir sistemdir. (Zaten kötü sosyalizm sosyalizm değildir, devlet kapitalizmi ve sosyal faşizmdir.)

Sosyalist sistemin neden çöktüğüne ilişkin herkes aynı şeyleri düşünmek zorunda değildir. Ancak, bu konuda açık yürekli tartışmaya açık olmak veya olmamak gelecek açısından, siyasetin yoz halinden kurtarılması çabaları açısından çok önemli bir ölçüttür. Bugün dünyada birçok okumuşun, solcunun, eski sosyalistin, kapitalizmi ve onun değerlerini savunmaya başlaması, eski tipiyle bile akla getirilen sosyalist ülkeleri, eski komünist partileri savunan ve onlarınkine benzer modellerde ısrar eden partileri, akımları, kişileri saygın hale getirmektedir. Ancak, bu saygınlığın sahte bir saygınlık olduğu artık görülmelidir. Bahsettiğimiz kişi ve grupların içindeki tüm olası iyi niyete karşın bir nokta atlanmamalıdır. Eski tip komünizm ve sosyalizm sosyal faşizmdi ve devlet kapitalizmiydi. Daha da kötüsü, bunlar kişilik yozlaşmasının, ahlaki yozlaşmanın, sarnimiyetsizliğin kaleleriydi. Aynı sistemi, aynı partileri, aynı kişilikleri savunmak kapitalizme karşı asla bir alternatif değildir; aksine, kapitalizmin işine gelen bir şeydir.

Milliyetçilik ve Siyaset

Bu konunun psikiyatrik yorumu kitabın sonundaki (3. Bölüm) “Seçimin Politik-Psikiyatrik Değerlendirmesi” makalesinde geniş olarak irdelenmiştir.

Solcu Çocukları Neden Solcu Olmaz?

Solcu çocuklarının, sosyalistlerin-komünistlerin çocuklarının bazen solcu bile olmamaları dikkat çekicidir. Politik insanların çocukları önemli oranda politikayla ilgilenmemekte, politi-

kayla ilgilenenlerin de hepsi ebeveynlerinin yolunu izlememektedir. On yıllardır gözlemlediğimiz gibi, solcu çocuklarının ancak küçük bir bölümü aktif sol siyasetin içinde yer almaktadır. Bu elbette doğal bir sonuçtur. Çünkü bir kişinin ne olacağına ve ne olmayacağına kendi iç dinamikleri yol verir, kendi kişiliği, kendi genetik yapısı... Oysa klasik klişe sol bakış açısıyla değerlendiresek solcuların çocuklarının büyük bir ağırlıkla solcu olmaları ve hatta aktif siyasetçi olmaları beklenirdi. Her kişisel gelişmeyi yetiştirme koşullarıyla, aile yapısıyla ve eğitimle açıklayan klasik sol veya eski moda aydınlanmacı görüş burada bir kez daha iflas etmektedir. Solcular bırakınız geniş toplumsal kesimleri, çoğun kendi çocuklarını bile politikalarına kazanamamaktadırlar. Üstelik, bahsettiğimiz durum, kuşaklar boyu yinelenen bir gerçeklik olmasına karşın solcuların konuya bakışını bir nebze olsun değiştirmemektedir.

Peki, olgunun gerçek nedeni nedir? Kişiyi siyasetle ilgilendiren, siyasetle ilgilenen kişiyi de solcu ya da sağcı yapan bir gen yoktur. Bu tür eğilimleri genel olarak temelden yönlendiren başka kişilik özellikleri söz konusudur. Çocuğun genetik yapısı hem babadan hem de anneden kuvvetle etkilenmekle birlikte, önceki kuşaklardan da etkilenmektedir, çekinik genler söz konusudur. Her yeni çocuğun genetik yapısı biriciktir, havuzdaki tüm genlerin rastgele karışımından oluşur. Burada eğer solcu çocuklarını büyük bir olasılıkla solcu haline getiren temel genetik özellikler yeterince işlemiyorsa, akla gelen olasılıklardan biri de onların babalarında ve annelerinde de solculuğa yol açan genetik temelin zayıflığıdır. Son cümlede olguları tek tek ele almadığımı, genelleme yaptığımı belirtmek zorundayım. (Birkaç cümle sonra yineleyeceğim gibi, anne ve babası solculuğa yol açan kuvvetli genetik özellikler taşıyan bir çocukta, az bir olasılıkla solculuğa ya da

–her zaman siyasi düşünmeyelim– toplumsal anlamda “iyi insanlığa” genetik yatkınlık çıkmayabilir.) Genelde solcu kesimi solcu yapan kuvvetli genetik belirleyiciler mevcut olsaydı, onların çocukları da çoğunlukla solcu olurdu. Demek, böyle bir şey yoktur. Gerçekten de küçük bir azınlık dışında çoğu solcuyu sağcıdan ayıran kuvvetli genetik farklılıklar bulunmamaktadır. Başka deyişle, sol değerleri yüklenmek genetik bir eğilimi gerektirir, ama bu eğilimler hayli temelsiz eğilimlerdir. Solculuğa veya sağcılığa yol açan bazı temel kişilik özelliklerini daha önce belirtmiştik. Bu tür özellikler sağda da solda da, küçük bir azınlıkta çok belirgindir. Onların çocuklarının da kendilerine benzemesi olasılığı bu yüzden çok daha yüksektir. Ama sağcı ve solcuların büyük çoğunluğu, sıradan kişilik özellikleri gösterirler. Onların çocuklarının da sıradan kişilik özellikleri göstermesi büyük olasılıktır. Elbette her durumda istisnalar çıkabilir.

Sıradan kişilik özellikleri gösteren yeni bir birey de sıradan bir insan olarak günün eğilimlerine ve rastlantılara göre tavır alacaktır. Örneğin, babası veya annesi solculuğun moda olduğu bir dönemde solun bu çekici nitelikleri nedeniyle solcu olmuş kişilerse, o da ilk gençliğini yaşadığı dönemde hangi kültürel, toplumsal, siyasi değerler gözdeyse ona yönelecektir. Bu arada babasının veya annesinin, çoğu kez ikisinin birden yaptığı sol propaganda da zihninde bir yere oturmayacaktır. Ayrıca, siyasi insanların, özellikle solcuların, ortalama insandan daha hırslı oldukları bilinir. Üstelik, bunlarda “kim ne der!” çekincesi daha zayıftır. İlkeler bir kez çiğnenmeye başlandı mı, arkası kolay gelir ve böyleleri arasında tek kelimeyle “korkunç” insanlara hiç de nadir rastlanmaz.

Buraya dek anlattıklarım, konunun yalnızca bir yönüdür. İkinci bir yönü de şudur: Birçok solcu ana baba nasıl solculuğu

yalnızca ve yalnızca siyasi bir taraflılık olarak görüyor ve yaşamlarının tüm öbür alanlarında solcu gibi davranmıyor, sıradan insanlar gibi davranıyorlarsa, çocuklarını da bu yönde sıradan değerlerle yetiştirmektedirler. Onlara belki yüzeysel bir sol taraf tutuculuk aşlamakta, ama benliklerinin sol değerlere göre gelişmesi için çok az şey yapmaktadırlar. Hatta aksine, gelir durumları ne olursa olsun, bilhassa gelir durumları iyiye, çocuklarına bazen hak etmedikleri mali olanakları, öğrenim olanaklarını bile sunmaktadırlar. Bu yüzden, solcu çocukları sıradan çocuklardan belki daha özgürlükçüdürler, daha serbest fikirli ve daha serbest yaşamli, daha demokratsırlar. Bunlar kuşkusuz, küçümsememesi gereken olumluluklardır. Ama solcu çocukları, sıradan insanlardan daha iyi insanlar, daha özverili, daha az bencil insanlar değildirler. Çünkü genellikle babaları ve anneleri de siyasi tavırlarının dışında sıradan insan ortalamasından çok daha iyi, çok daha özverili, daha az bencil insanlar değildirler.

Sorun, insanın değişme olanaklarıyla ilgili temel bir sorundur. Dikkatli bilinçleri ziyadesiyle rahatsız eden bir sorundur. Toplumu değiştirme iddiasındaki nice saygın insanın çocuklarının hiç de o saygınlığa layık olmayacak kişilikler göstermesi sık rastlanılan bir durumdur. Öte yandan, sıradan insanların bazı çocukları, sağcı-aşırı sağcı insanların çocukları önemli devrimciler, dahası, kişilikleri örnek bireyler haline gelebilmektedir. Solcu çocukları arasından da şüphesiz, böyle insanlar çıkmaktadır, ancak, vurgumuz arada anlamlı bir farkın bulunmamasıdır. Psikolojiyi, sosyobiolojiyi bilmeden bu tür sorunları yorumlamaya çalışmak boşunadır.

Sola Karşı Kalıpyargılar

Bu konuya kitabın son bölümündeki (3. Bölüm) "Seçimin Politik-Psikiyatrik Değerlendirmesi" makalesinde değinilmiştir.

İnsanda Siyasi Fikirlerin Oluşumu ve Değişimini Etkileyen Etmenler

İnsanda ilk siyasi kişilik eğilimlerinin çocuk yaşlarda başladığı ileri sürülmektedir. Çocuk yaşlarda birçok insanın siyasete ilgi duyup duymadığı anlaşılabılır. Genellikle toplum ve düzen sorunlarıyla ilk yaşlardan başlayarak ilgilenen, başkalarının ve kamunun sorunlarına kafa yoran ve bu konularda fazla soru soran çocukların ileride siyasetle daha fazla ilgi kuracakları kestirilebilir. Önceki bölümlerde işlediğimiz gibi çocuğun siyasi düşüncelerinde genetik eğilimleri kadar çevre koşulları, yetişme çevresi ve özellikle örnek aldığı insanlar etkileyici olur. Kişinin asıl kişilik oluşumu ise ergenlikle birlikte büyük ölçüde tamamlanır. Bu dönemde yine örnek aldığı kişiler ve arkadaş çevresinin siyasi etkileri önemlidir. O yüzden, çocukken siyasete ilgi duymazmış gibi görünen bazı bireylerde yeniyetmelik veya gençlik döneminde çevresel etmenlerin de devreye girmesiyle siyasi bir kişilik yapısı oluşabilir. Yine de güçlü bir genetik yatkınlık söz konusuysa arkadaş çevresi kişiyi şekillendirmeyecektir, tersine, kişi kendine uygun bir arkadaş çevresi bulacak ve doğal eğilimleri doğrultusunda şekillenecektir.

Ergenlik sonu ve ilkgençlik dönemi, kişiliğin büyük ölçüde oluştuğu, ama tam oturmadığı dönemlerdir. Kişilik cilalanmamıştır, üstü pürtüklüdür, hatta derin girinti çıkıntıları bulunabi-

lır. Kişi bu dönemde kişilik ve kimlik bulma telaşındadır çoğun. Kendini kendine ve başkalarına ispat etme, duruşuyla, etkinliğiyle sosyal ortamda bir yer bulma çabasıdır. Önünde uzun yıllar vardır, her yöne gidebilecek, hayal gücünü zorlayan ve geliştiren bir gelecek vardır. Gençlik dönemi kişinin en cesaretli, en özverili, en özgeçici olduğu dönemdir. Aynı zamanda en duygusal olduğu, en çok hayalleriyle hareket ettiği, en çok şeyi göze alabildiği dönem. Kişi bu dönemde kendini ispat etmek ve bir yerlere gelebilmek için kapasitesinin en üst sınırında atılımcıdır. Elbette kapasitesinin en üst sınırında. Yani, aşırı derecede bencil olan bir kişilik, bu dönemde kendini zorlayarak bir ölçüde özveri gösterebilir, cesaret konusunda son derece sıradan bir birey yine kendini zorlayarak bazı riskler alabilir. Ama böylesi ve başka türden kişilik özellikleri daha belirgin ve güçlü olan bireyler, ilkgençlik döneminde performanslarının son derecesine çıkarlar genellikle. Birçok insanın gençliğinde aşırı sol veya sağ militan kesilmesinin esprisi buradadır.

İkinci gençlik döneminde (otuzlara doğru ve otuzdan sonra), insanın ateşi durulmaya başlar. Toplum içinde ne gibi bir yer edinebileceği, sınırları aşağı yukarı belli olmuştur, zaten edineceği yer konusunda ilk adımları atmıştır ve kendini sosyal olarak daha fazla ispat etmesine, özveride, kahramanlıkta, insanların saygı ve sevgisini kazanmakta aşırı zorlamasına gerek yoktur. Okul bitmiştir, bir iş bulunmuştur, iş yaşamı yaşamının seyrini tümüyle değiştirmiştir, kişinin kendi çalışmasa bile eski arkadaş çevresi artık çalışıyordur ve yaşam biçimi artık, işe bağımlı, iş-merkezli hale gelmiştir. Kişi yine genellikle evlenmiştir. Genellikle bir çocuk sahibi olunmuştur. Kişi genellikle daha çok para kazanıyordur ya da daha çok kazanma telaşındadır. Eğer birinci sık gerçekleşmişse, yükselen gelir düzeyiyle kişinin yaşam alış-

kanlıkları, arkadaş çevresi, bulunduğu mekânlar da değişmeye başlar. İş-merkezli düşünmeye aile-merkezli düşünme de eklenmiştir. Tüm bunlar kişinin yalnızca zamanını büyük ölçüde almakla kalmaz, tüm yaşam alışkanlıklarını değiştirir ve kişi hem içindeki ateşin sönmesiyle, hayallerin, yerini gerçeklere ve gerçek çıkarlara bırakmasıyla hem de yaşam biçiminin büyük ölçüde değişmesiyle siyasi fikirlerini de süreç içinde değiştirmeye başlar ve kendi yeni konumunu haklı çıkaracak siyasi fikirlere doğru kayar. İnsanların orta yaşlılığa doğru merkez sol veya sağa kaymasının sırrı budur.

Elbette bu süreç her kişilikte aynı hızda ve aynı rotada işlemez. Ayrık örnekler de vardır, gençliğinde hayli edilgin olup orta yaşa doğru giderek siyaseten aktifleşen, bu anlamda militan bir konuma gelen bireylere de rastlanır; ama öylesine, çok daha seyrek rastlanır. Yine bazı kişiler, konumları büyük ölçüde değişse de eski militan çizgilerini yürüten yeni kuşağı kalben desteklerler. Bunların tutumları bazen ideolojik ağırlıklıdır, bazen tümüyle duygusal ağırlıklı. Duygusal ağırlıklı olanlarında çoğun kişi yeni konumuna uygun olarak tümüyle eski değerlerine aykırı bir iş ve yaşam anlayışındadır, eski konumunu tümüyle inkâr eden ilişkiler içindedir, siyasi dar alanın dışında ideolojik olarak (felsefi anlamda, estetikte, yaşam alışkanlıklarında ve zevklerinde) merkezde bir konumdadır; ama dar siyasi anlamda militan kesime–radikal kesime sempati içindedir. Ideolojik ağırlıklı olarak eski konumlarını koruyanlarda ise yaşa ve yeni konuma uygun olarak pek çok şey değişmiştir, ne ki, burada da eski değerlerden tümüyle kopmama kaygısı hissedilir. Genel kural doğrultusunda, esas olarak kişilik özellikleri nedeniyle bir siyasi hareketi seçen ve onun içinde yer alan bireylerde süreç içinde daha az değişim görülürken, esas olarak çevre koşulları nedeniyle

le bir siyasi hareketi seçen ve onun içinde yer alan bireylerde daha çabuk değişme görülür.

Yine gençliklerinde aşırı uçlarda yer alanların yaş ve konum nedeniyle görüşleri değiştiğinde büsbütün öteki uca doğru savrulmayacakları varsayılır. Sanki değişme herkeste aynı açıda gerçekleşse bile başlangıçta uça yer almak, emniyet mesafesini artıracığından, bunun, öbür tarafa fazla kaymaya karşı da koruyacağı iddia edilir. Birçok eski devrimcinin, komünistin görüşleri çok değişse de şimdi sosyal demokrat (ya da Avrupa'da yeşilci olmaları gibi). Son söz ettiğim şey belki çoğu durum için doğrudur, ama yakın oranda tersi olaylara da rastlanır, çünkü herkes-teki değişme açısı, değişme hızı ve mesafesi birbirinden farklıdır.

Bir de başlangıçtan beri, ergenlik ve ilkgençlikten beri ılımlı, sakınlı bir çizgiyi savunup bu çizgiyi değiştirmeyenler, başlangıçta aşırı olup daha sonra kendi konumlarına gelen, hatta daha fazla öbür tarafa savrulanlar karşısında böbürlenirler. Söz konusu böbürlenmenin hakkının teslim edileceği yön bir ölçüde vardır. Ama kişi hakikaten başlangıçtaki değerlerini savunuyorsa! Oysa çoğun bu tip kişilerde, yine ılımlı karakterlerinden ötürü hemen anlaşılmayan, ama yıllar içinde giderek artan bir daha fazla edilginleşme tavrı görülür ki, bu da o kişileri daha fazla ortaya, hatta solcuysa daha fazla sağa aktarır. Başka deyişle birçok durumda bu böbürlenme boş bir böbürlenmedir.

Kişilik gelişimi açısından, insanların her alanda olduğu gibi siyasi alanda da ergenlik ve ilkgençlik dönemlerinde (başkalarına ve kendine çok da zarar vermeden) sınırlarını sonuna kadar zorlaması herhalde daha istenen bir şeydir. Buradaki sakınca bazıların kaldıramayacakları işlerin altına girmeleri, sınırlarını akılcı bir biçimde kestiremeyip gereğinden fazla zorlamaları ve kişiliklerini yırtmalarıdır. Kişilikleri yırtılmış bu bireylerde tam

tersi tarafa (genelde görüldüğü gibi aşırı soldan itirafçılığa, tetikçiliğe, mafyacılığa, aşırı sağa) savrulma yaygın görülmektedir.

Son olarak bir de şunu belirtmek gerekir ki, kendini insani değerler doğrultusunda bilinçli olarak eğitip denetlemeyen, bilinçli bir çabayı sürekli olarak göstermeyen bireylerde siyasi olarak kayma doğal olarak sağadır. Bu, sağcıların kötü insan olduğu anlamına gelmez. Ama birçok bakımdan sağcılar (gerçekten iyi niyetli olanlarını kastediyorum) kendini koyvermiş, kendini zorlamayı bırakan, eşitlik ve adalet değerleri, bilim değerleri doğrultusunda toplumu değiştirme, insanlığı ileri götürme idealini perspektif olarak yitirmiş insanlardır. Solculuk çok daha fazla özveri, çalışma, değiştirme ve değişme enerjisi ister; bu yüzden, insan kendini koyverdiğinde sağa doğru yatmaya başlar. Burada solcuların böbürlenmesine de hiç gerek yoktur; çünkü solcuların, hatta aşırı solcuların da büyük kısmı bu değerler anlamında solcu değil, sağcıdır. Sol ve sağ gibi siyasi kavramların günümüzde pek az şey ifade etmesinin nedeni, on yıllar içindeki uygulamada, bahsi çok sık geçen o kavramların içinin büyük ölçüde boşaltılmasıdır.

Faşizmin Ülkeden Ülkeye Farklı Biçimleri

Avrupa-merkezci siyasi düşünürler, faşizmi kendi çevrelerindeki örneklerle göre tanımlarlar. Onlara göre faşizm, parlamenter çok partili “demokratik” bir sistemin genellikle aşağıdan bir kitle hareketiyle yıkılması ve tek partili buyurgan bir yönetimin kurulması hareketi-anlayışıdır. Almanya ve İtalya’da olduğu gibi. Oradaki faşist partiler de çok partili rejimi tehdit eden ve genellikle devletle de çatışma içinde bulunan ırkçı partilerdir. Bu partilere girenler, bu partilerin tabanı ve faşist rejim kurulduğunda

oluşturulan insan tipi, normal insan tipinden çok farklıdır. Normal zamandaki demokratik gelenekler ve siyasi hoşgörü havası tamamen silinir, farklı bir dizge yürürlüğe sokulur. İnsan tipleri arasında rejim tiplerininkine koşut büyük farklılaşmalar yaşanır.

Oysa, geri kalmış ülkelerde, kapitalizmi ve burjuva demokrasisi yeterince gelişmemiş ülkelerde faşizm günlük yaşamın ve siyasal yaşamın her zaman içindedir. Buralarda genellikle askeri diktatörlükler kurulur, onlar faşizmin açık biçimidir. Ama askeri diktatörlüğün yaşanmadığı çok partili parlamenter demokrasi uygulandığı dönemlerde de açık olmayan faşizm her zaman iktidardadır. Buralarda demokratik gelenekler zaten oluşmamıştır, görece demokrasinin ilerlediği ayrık dönemler dışında demokrasi zaten hep kısıtlıdır, Batı Avrupa'dakinden farklı siyasi özellikler insanların yaşam alışkanlıklarından gelir. Başkalarına karşı hoşgörülü olmama, farklıları, başkalarını ezme, yok etmek isteme ve başkalarına karşı saldırgan tutum alma veya saldırgan tutum alanları alkışlama tavrı geri ülkelerde yaygındır, gündelik hayatın içindedir. O yüzden, geri ülkelerde insan tipleri arasında, faşist olanlar veya olmayanlar arasında büyük ayrımlara, hemen gözle görülür ayrımlara varılamaz. Bu nedenle, özel olarak faşist insan tipi, ileri kapitalist ülkelerdeki ölçüde, belirginlikte yoktur, faşizm hemen herkesin içindedir. (Aslında bir bakıma faşizm her yerde çoğunluğun içindedir.)

Kişilik ve Siyaset

Bu kitabın iki ana vurgusundan birisi, insan doğası ve sınırlarının iyi anlaşılmasının önemineyse; öbürü, kişilik tipleri, grupları, farklılıkları ve bunların sınırlarının iyi anlaşılmasının önemindedir. Hemen her bölümde bu iki ana konuya işaret edilmektedir.

Kişilik ayrımlarının ve bunun getirdiği siyasi sonuçların bilinmesi neye yarar? Çok şeye yarar. Güçler sınırsız değildir, değişimi hedef alan güçler özellikle kısıtlıdır ve önündeki engeller çok büyüktür. Toplumda devrimci güçler, toplumu ve insanlığı ileri yönde, iyi yönde değiştirmeyi hedefleyen güçler, tarih boyunca olduğu gibi küçük bir azınlıktır; büyük kitlelerin, toplumların çoğunluğunun büyük davalara kazanılması dün olduğu gibi bugün de olanaksızdır. Söz konusu durum geniş kitlelerin kişilik, zeka ve akıl yetersizliğinden kaynaklanır. Bu da güçlerin akılcı ve ekonomik kullanılmasını mutlak zorunlu kılar. Kişilik farklılıkları karşısında bilinçli bir siyaset, siyaseti yozlaştıran bir süreç olmaktan çıkarabilir, değişimleri gerçekleştirmenin olanaklarını, olasılıklarını arttırır. Aksi ise güçlerin yeterli değişim yaratamadan heba edilmesidir, bugüne dek yaşandığı gibi.

Terör, Şiddet, Savaş ve Psikiyatri

Terör ve şiddet, siyasetin en ikiyüzlü olduğu alanlardan biridir ve bu ikiyüzlülüğü psikiyatriye de bulaştırır. Pek çok insana ve pek çok siyasi akıma göre şiddet ve terör çok kötü, lanetlenesi, sapıkça bir eylemdir, ama başkalarından veya karşıdan gelirse! Pek çok insan kendi yaptığı ya da kendi desteklediği siyasi kesimlerin uyguladığı şiddeti, terörü şiddetten, terörden saymamaktadır. Oysa binlerce yıl öncesinde olduğu gibi insanlararası sıradan ilişkilerde ve tüm siyasi ilişkilerde terör ve şiddet başat yerini korumaktadır. Bugün insan haklarından, demokrasiden sık söz eden devletlerin, politikacıların, insanların büyük çoğunluğu, kendi yandaşlarının yaptığı şiddeti bir şekilde doğrudan veya dolaylı olarak onaylamakta ve desteklemektedir.

Şiddet, insanın ve insan ilişkilerinin doğasında vardır ve siya-

set gibi güç ilişkilerine özellikle konu olan bir alanda abartılı boyutlarda yaşanması hiç de garip değildir. Şiddet çocukta vardır, ailede vardır, sokakta veya toplumsal kurumlarda vardır, hayvanlara karşı sistematik biçimde tüm uygar ülkelerde uygulanmaktadır ve siyasette olmaması da bu yüzden mümkün değildir.

Ancak, bazı insanlar kişilik özellikleri nedeniyle şiddete, teröre sıradan insanlardan daha yatkındır. Böyle insanlar şiddetin yoğun yaşandığı alanlara, eğilimlerinden ötürü kayarlar. Siyasi yönelim veya mesleklerini buna göre belirlerler. Psikopati, sadizm gibi uç kişilik örneklerinde şiddete ve terör eylemlerine daha fazla yatkınlık görülür. Buna karşın, son derece karınca ezmez, son derece normal insanların da savaşlarda, iç savaşlarda şiddete yöneldiği ve pek çok insan öldürdüğü, yaraladığı da yaygın olarak bilinen bir gerçektir. Savunma amacıyla, ulusal kurtuluş için veya haklı gerekçeler doğrultusunda şiddete başvurma kaçınılmaz, hatta istenen-istenmesi gereken bir şey olduğuna, kendi sağduyusuna, kalıpyargılarına uyduğu sürece toplumlardaki büyük çoğunluk onay verir.

Bir yerde savaş veya şiddet varsa ortada iktidar için, güç için, pastanın daha büyük payını kapmak için öldürmeyi göze almış taraflar var demektir. Taraflardan genellikle biri haksızdır, çoğun iki ya da üç vs. taraf da haksızdır. Sınıflı sömürücü toplumlarda savaşlar ve terör genellikle zenginliği ellerinde bulunduranların daha fazla zenginleşme hırslarından doğar. Sanılanın aksine, terör daha çok, devletlerden gelir, özellikle büyük devletlerden.

Ne var ki, olayın iktisadi siyasi boyutunu ortaya koymak insanı aklamaz. İnsan gelişmemiş bir varlıktır, biyolojik-evrimsel yapısı gereği avcılık, savaşçılık ve öldürme içgüdüğü, içinde vardır. Siyasetçiler yalnızca insandaki bu doğal eğilimi harekete geçirir ve çıkarları için kullanırlar. O yüzden, psikiyatrik açıdan

veya siyaseten şiddeti en aza indirmek için yapılması gereken, şiddete ilişkin çok yaygın ve içimize işlemiş ikiyüzlü tavrı sergilemek, ikiyüzlü bakışın nedenlerini ortaya koymak, azaltılması için gereken önlemleri almaktır. “Haklı savaş”ın, “savunma savaşı”nın, “ulusal kurtuluş savaşı” ya da “devrimci savaş”ın sınırlarını felsefi olarak, etik olarak, psikiyatrik olarak çok iyi belirlemek, bu sınırları olabildiğince daraltmak gerekir. Bir olguyu, bir yangını, yok edemeyeceksek denetim altına almak gerekir. Bu da bilim etiğiyle, bilimsel bilginin yaygınlaşması ve uygulamasıyla mümkün olabilir.

Cinsiyet, Feminizm ve Siyaset

Siyaset bir güçler mücadelesidir. O yüzden, siyasette güçlülere yer vardır. Kadınlar (tüm dünyada) erkeklere göre her bakımdan daha güçsüz olduklarından siyasette de daha güçsüzdürler ve siyasette de daha az yer alırlar, daha az yer bulurlar. İleri ülkelerde kadınların siyasete katılımı hayli yüksektir, ama erkeklerle eşit düzeyde değildir; geri ülkelerde aradaki fark, ülkenin kültürel geriliğine koşut oranla açılır. Kadınların siyasette neden geride kaldığını kültürel-sosyal etkilerle açıklamaya çalışanlar çoğunluktur. Ama erkek egemen toplumu oluşturan sosyal, kültürel yapıyı ne oluşturmaktadır peki? Sorular çoğunlukla burada tıkanır veya buradan sonra soru sorulmaz, aynı kısır tartışmalar yinelenir.

Evet, erkek egemen toplumu oluşturan nedir? Erkek egemen toplumu oluşturan şey, erkeklerin biyolojik güçlülüğü ve biyolojik görece sorumsuzluğudur. Bu olgu ilk insanlardan günümüze aynen süregelen bir olgu değildir gerçi. Uygarlaşmaya girişin ilk aşamalarında anaerkil toplumlar vardı ve burada kadınlarla

erkekler eşit ilişki içinde yaşıyordu. Böylesi toplumlar ilkel toplumlardı genelde; sınıf farklılıkları, sınıf mücadeleleri, dolayısıyla siyaset o dönemlerde insan yaşamına girmemişti. Ancak, ataerkil toplumların, ilk uygarlıkların görülmesiyle erkek egemen toplum, sınıf farklılıkları ve siyasi mücadele başladı.³⁴ Yine de bu, evrimsel, sosyobiyolojik bir gelişmenin sonucudur. Erkeğin fiziksel olarak güçlü olması, aynı zamanda sürünün ya da kabilenin hâkimi, dölleyen ve baba oluşu, onun egemenliğini beraberinde getirir. Bugün en gelişmiş ülkelerde bile erkeğin bu biyolojik kuvvetinin, erkek egemenliğini sağlamasının önüne geçilememiştir. Erkek hâlâ dölleyicidir; kadın, dölü ve çocuğu muhafaza etmek zorunda kalan...

Erkekler hâlâ çoğu kadını dövebilecek fiziksel güçtedir. Fiziksel güç hâlâ uygarlığımız için vazgeçilmez bir güçtür. Erkek egemenliği sınıf ayrımcılığıyla, despotizmle birlikte yürür ve en ileri ülkelerde bile sınıf farklılıkları, despotizm ve baskıcılığı yaratan kollardan biri olarak güç ve iktidar savaşı, yani siyaset ortadan kaldırılamamıştır. Siyaset varsa fiziksel güç kullanımı da vardır. Dövüş, sokak çatışması, savaş vardır. Bunlar hem siyaset alanında, hem gündelik yaşamda geçerliliklerini korurlar. O zaman, güçlü erkek, elbette güçsüz kadının önüne geçecektir. Sosyalist ülkelerdeki deney de ne kadınları ikinci sınıf yurttaş konumundan kurtarmıştır ne de eşit, sınıfsız toplum yaratmıştır.

Uygarlığı asıl oluşturanın kadınlar olduğu yönünde ciddi bilimsel bulgular yayımlanmaktadır. Yerleşik düzen, yerleşik düzene dayalı kültür, aile ve çocukların güven içinde bakılıp büyütülmesi birbirinden kopmaz olgulardır ve bunlar genellikle, baskın anlamda kadın etkinlikleridir. Uygarlığı bu yolla doğrudan veya dolaylı anlamda kadınlara borçlu olduğumuz halde, kadınların fiziksel ve biyolojik güçsüzlüğü, bağımlılığı, onları güç savaşla-

rında hep ikinci plana itmiştir. Kadınlarla erkeklerin eşit düzeyde siyasi katılıma ulaşmaları, belki siyasetin, yani güç ilişkilerinin, mücadelelerinin, sınıfların ortadan kalkmasına bağlıdır.

Kadınlara bazı ülke ve partilerde destekleyici anlamda konan “kotalar” kadınların siyasete katılımı ve iyi bir yerlere gelebilme-leri açısından olumlu gibi gözükmemektedir şüphesiz, böyle uygulamaların faydası büyüktür, ama iki yönlü zararı da söz konusudur. Birinci zarar şudur: Siyasetin bir bütün olarak güç ve iktidar kavgası olduğu ve kadınların doğal olarak bu kavgada geride kalacakları gerçeği, bir şekilde böyle uygulamalarla unutulmak, unutturulmak istenmektedir. İkinci zararı da uygulama, kadın gibi kadınların değil de erkek gibi kadınların, yani biyolojik, kültürel veya psikolojik olarak erkeklere yakın güçteki kadınların veya erkeksi kadınların (siyaseten), politikada sivrilmelerine yol açmakta ve bu da erkek egemen kültürü geriletmemekte, aksine, başka bir bakımdan bu kültürü güçlendirmektedir. Başka bir deyişle, feminizm bir yandan kadın haklarını artırır bir yandan da erkek egemenliğini güçlendirir. Bunu en çok kendiliğinden yapar, siyasi karakteri nedeniyle.

Kadınlar on binlerce yıl toplayıcı ve çocuk bakıcısı olarak çalıştılar. Erkekler ise avcı ve savaşçı olarak. Bu, şüphesiz, biyolojik yapılarından kaynaklanan ve biyolojik yapılarını pekiştiren özelliklere yol açtı. Erkeklerin daha saldırgan, kadınların daha barışçı olması, erkeklerin daha dışarılıklı, kadınların evcimen olması, kadınların daha gürültücü ve konuşkan, erkeklerin daha sessiz ve kararlı olmaları ve buna benzer... Elbette bunun siyasi sonuçları da büyüktür. Olgu, kotalarla çözülecek, eğitimle, uygarlaşmayla silinebilecek kadar basit bir olgu değildir.

Kuşkusuz, kadınların ileri toplumlarda ve geri toplumların ileri kesimlerinde yalnızca engelleri değil, önemli avantajları da

bulunmaktadır ve kadınlar etkin veya edilgin biçimde bu avantajlarını korumak için değişime karşı çıkmaktadırlar. Başka deyişle, kadınsılığın kadınlar arasındaki gelişimi de her dengesiz, çıkara dayanan, eşitliksiz ilişkide olduğu gibi paradoks durumlar yaratmakta, bu da başka bir yandan erkek egemen kültürü güçlendirmektedir. Güç mücadelesinde her şey güçlüden yana işler. Birçok toplumda ve birçok zaman, erkek olmak belki kadın olmaktan daha zordur, ama erkek egemenliğini de yaratan aslında çok geniş kesimlerin bir avuç asıl güçlü tarafından kullanılmasıdır. O yüzden, kısmi kazanımlar elde etmek için güç mücadelesine girişilebilir, ama bunun kesin çözüm olmadığını bilmek gerekir. Önemli olan, insanın doğasını değiştirebilmek, özden kaynaklanan sevgiye, dayanışmaya, eşitliğe dayanan toplumlar kurabilmektir.

Okumuşlar, Aydınlar, Solcular Arasında Sağduyunun Oluşturduğu Bazı Önemli Kalıpyargılar, Yanlış İnançlar:

Halkın büyük bölümü –eğitimsiz olduğu için– siyasi olarak yanlış düşünür.

Halkın büyük bölümü –doğru siyasi mesajlar, bilgiler onlara ulaşmadığı için– siyasi olarak yanlış düşünür

İktidardakiler –çok kurnaz, akıllı ya da sahtekâr olduklarından– halkı kolayca yönetebilirler.

Okumuşlar genellikle iyi niyetli, özverili olurlar, bencil olmazlar.

Faşizm ve ya despotik yönetimler topluma karşı güçlerdir ve toplumu ele geçirerek onu, onun isteklerinin aksine yönlendirirler.

İnsanın doğası sevgidir, dayanışma ve eşitliktir; saldırganlık,

hırs, başkalarının zararına çalışma onun doğasına aykırıdır

Çocuklar iyi yetiştirilerek iyi insan haline getirilebilirler.

Çocuklar, yeni kuşaklar, öncekilerden daha zekidir

İnsanlık, giderek aptallaşmaktadır.

İnsanlık, giderek kötüleşmektedir.

Toplumu ve insanı düzeltmek için adaletli ve ileri bir yönetimin birkaç on yıl işbaşında kalması yeterlidir

Siyasete geniş katılım pek çok sorunu çözer, siyasete karşı çıkmak, ondan uzaklaşmak çözümsüzlüktür.

Devlet faşist bir devlet olmadıkça toplumdan yanadır, toplum için çalışır

Devrimciler, solcular, sosyalistler, aydınlar, sanatçılar iyi insanlardır; sıradan insanlar onları örnek almalıdır.

Her şey en geniş kesimi ikna etmek ve onu saflara kazanmak için yapılmalıdır

En geniş kesimin siyasi katılımı gerçek demokrasi anlamına gelir.

Geniş kesimlerin, ekonomik çıkarları için ayağa kalkması kendiliğinden siyasi bilinç yaratır, yeterli bir siyasi bilinçle de sorunların çoğu çözülür.

Yaygın olarak kabul gören değerlerde demek ki bir anlam vardır, yaygın olarak kabul gören fikirler önemlidir.

Hak, sonunda yerini bulur.

Gerici güçler er geç yenilecektir

İnsanlık hep ileriye doğru ilerleyecektir

İnsanlık bir gün tüm sorunlarını çözecektir.

İnsan, gelişmişliğinin (evriminin) son aşamasında bulunan olumlu bir varlıktır

Kapitalizm adaletsiz bir rejim olmakla birlikte sonunda ya tekrar sosyalizme evrilecek ya da kendi sorunlarını çözerek insanlığı da kurtaracaktır.

Kadınlar eğitimin gelişmesi, kotalar ve benzeri uygulamalarla siyasetteki erkeklerle eşit konumlarını kazanabilirler.

Bilim ve psikoloji geniş kitlelere mal olabilir, o zaman da pek çok sorun çözülür.

İnsanlar potansiyel olarak eşittir; siyasi eşitsizliği yaratan yalnızca siyasi, toplumsal etmenlerdir.

Güçlü liderler çıkar ve toplumları ileri götürürler.

Sosyalizm yanlış siyasi taktik veya hatalı stratejiler yüzünden çökmüştür.

Sosyalizm beceriksiz veya haris yöneticiler yüzünden çökmüştür.

Şiddete, işkenceye, siyasi teröre başvuranlar sapıktır, psikiyatrik olarak hasta kişilerdir.

Hak eden hak ettiği yere er geç gelir.

Siyasetçiler genelde kendilerini topluma adanmış özverili insanlardır

Psikopati, aykırılık, toplum dışılık, her zaman çok kötü siyasi sonuçlar doğurur.

Ahlaklı bir siyaset bu koşullarda pekâlâ mümkündür.

Siyaset başat bir uğraştır, tüm öbürleri, felsefe, bilim ve sanat ona yardımcı olmalıdır

İnsanlığı siyaset kurtaracaktır.

Marksçılık artık aşılmıştır

Marksçılık hâlâ tüm yönleriyle geçerlidir.

Bir sanat eseri güzelse güzel bulunur, çirkinse beğenilmez.

Bir bilimsel tez doğruysa kabul görür, yanlışsa reddedilir.

Kalıtımdan, genetikten çok bahsedenler bu toplumsal ilişkilerin devamından yanadırlar, faşist ve ırkçıdırlar.

İnsan çağlar boyu nitel anlamda, akıl ve zekaca çok yol kat etmiştir.

Toplumlar ve kültürler arasında insanın niteliğine değgin önemli farklılıklar yaratan büyük değişiklikler vardır

İnsan, solcuyum ya da sosyalistim diyorsa az ya da çok sola veya sosyalizme faydası dokunur.

Devrimleri büyük kitleler yapar.

Kişinin siyaseti farklı, yaşam biçimi farklı olabilir ve bu, sakınca oluşturmaz.

Sol, sosyalizm, laiklik, cumhuriyetçilik vs. aydınlanma demektir; bilimden yana, akıldan yana olmak demektir.

Toplumun çoğunluğunu ya da çoğunluğuna yakınıni devrimci veya sosyalist değerler doğrultusunda etkin çaba gösteren bireyler haline getirmek olasıdır.

Sağduyumuza yakın olanlar büyük olasılıkla doğrudur, sağduyumuza aykırı olanlar yanlıştır.

Yukarıdaki örnekler arttırılabilir. Bunların bazıları tümüyle yanlıştır (tersinin doğru olması anlamında), bazıları yine tümüyle yanlıştır (önermenin bileşenleri arasında önerme doğrultusunda bir bağlantı bulunmaması anlamında), bazılarıysa kısmen yanlıştır. Tüm bunları ve nedenlerini şimdi açıklamayacağım. Soru işaretlerini çoğaltması bakımından böyle ayrı bir bölümde topluca sıralamayı uygun gördüm. Bunlardan önemli bir bölümünün bana göre olan doğruları, ilgili bölümlerde tartışılmıştır. Eksik kalanlar çıkabilir, onlar da umarım kafalardaki şüpheleri arttırır ve yeni tartışmalara yol açar.

Marjinal Siyasi Akımlar

Marjinal (toplum kıyısındaki) siyasi akımlar genellikle marjinal olan, toplumun küçük bir azınlığını oluşturan grupların siyasi hareketleri ya da marjinal kişilikteki insanların siyasi hareketleridir. Böyle bir siyasi harekette bu koşullardan ya biri ya da

her ikisi söz konusudur. Küçük etnik grupları, küçük dini grupları temsil eden siyasi hareketlerde illa katılan kişilerin kişilik olarak marjinal olması gerekmez. Ancak, feminist hareketler, anarşist hareketler, eşcinsel hareketler ve benzerleri için her iki koşul da söz konusudur.

Bu tür grupların ayrı bir siyasi hareket biçiminde mi ortaya çıkmaları, yoksa geniş tabanlı siyasi gruplara mı katılmaları gerektiği hep tartışma konusu olmuştur. Ancak, sonuçta anlamsız bir tartışmadır bu, insanların yönelimlerini kişilik yapıları belirlediğine göre bu kişilikte insanların bir bölümü de ayrı siyasi hareketler içinde yer alacak ve ona uygun davranacaklardır. Durum, bir gerçekliktir ve onu kabul etmekten başka şans yoktur.

Toplum kıyası hareketlerin sol veya demokrat çevrelerde siyasi mücadeleyi, demokrasi anlayışını geliştirdiği, özgürlük kazanımları yarattığı yönündeki görüşler yaygındır. Bunun tersini düşünenler veya böyle hareketleri etkisiz ve gereksiz bulup küçümseyenler de bulunmaktadır. Marjinal grupların önemli bölümü dünyada bugün anti-kapitalist, anti-küresel cepheye destek sağlamaktadır. Böylesi hareketlerin katkıları, yararları tartışmalı olmakla birlikte, toplumun onlara nasıl baktığı toplumsal bir gelişmişlik ölçütüdür. Geri ülkelerde marjinal siyasi akımlar ortaya çıkamamakta veya çıksa da zayıf kalmakta, toplum genel olarak onlara hayli olumsuz yaklaşmaktadır. Böyle toplumlarda farklı olandan korku ve farklı olana düşmanlık yaygın ve güçlüdür. Gelişmiş ülkelerde böylesi gruplara görece hoşgörülle yaklaşılmaktadır, ama oralarda da tam olarak marjinalleşme, başka deyişle, kenara itilip soyutlanma, toplumun da onlara karşı soyutlama, sınırlama tavrı egemendir. Yine başka deyişle, bu tür hareketlerin siyasi gücü, gerçekte kendi potansiyel güçlerinin de gerisine itilebilmektedir. Bu bir tür yaygın yabancılaştırmanın, en-

düstri toplumlarındaki hoşgörü görünümü altındaki sosyal kopukluğun ve uzaklığın bir sonucudur.

Öte yandan, siyasete ve sosyalizme güvenin dünya ölçeğinde azalması marjinal akımların yararına gelişmeler yaratmıştır. Sanayi toplumunun, ileri şehirleşmenin yaygın olarak ortaya çıkardığı kişilik türü ya da kişilik bozukluğu türü, Borderline (sınır) kişilik bozukluğudur. "Sınır kişilik bozukluğu"nda kimlik duygusunun gelgitlere kapılması, zaman zaman zayıflaması; kendine ve yaşama değgin derin boşluk duyguları, anlamsızlık hissi; duygusal ani yükselme ve düşüşler; abartılı tavırlar ve kendine zarar verici davranışlar egemendir; bilinç ve irade denetimi zayıftır. Borderline kişilik bozukluğunun yaygınlaşması marjinal akımlarda ve daha az olmak üzere öbür radikal akımlarda borderline kişilik özelliklerine uygun siyasetleri ön plana çıkartmaktadır.

Çevreciliği ve yeşilciliği burada ayrı olarak ele alıyorum. Çevreci ve yeşilcilerin önemli bölümü sola yakın siyasi eğilimler taşısalar da sosyalist sistemin de kapitalist sistemin de, çevreye aşırı zarar verici yaygın uygulamaları sonucu, her iki sisteme de uzak bir siyasi tavır geliştirmektedirler. Yine bunların önemli bölümü kapitalizmi sevmeseler de ciddi ve köktenci bir anti-kapitalist tavır içinde değildir. Uçta yer alan köktenci çevreci örgütler içinde uç kişilik özellikleri gösteren insanlara sıklıkla rastlanır. Ama "yeşilci hareket", bu uç hareketlerden ayrı olarak Avrupa'da geniş bir siyasi kitle tabanı bulmuştur ve marjinal olmaktan çıkmıştır. Üstelik, fenası, bu siyasi akım, iktidarın içinde yer alan, iktidarı paylaşan ve dolayısıyla, kapitalizmin mevcut biçimiyle sürdürülmesinden yana pratik tavır alan bir çizgiye girmiştir ki, bu da onların doğuş nedenlerini inkâr etme anlamı taşımaktadır. Kapitalizme kökten karşı olmadıkça samimi bir yeşilcilik, çevrecilik, ekoloji siyaseti yaşama geçmez. Ama siya-

setin yozlaştıran yüzü burada da kendini göstermiş ve yeşilcileri; çevreci, doğa sever, insan sever, insan haklarına saygılı göstermelik yüzlerinin ardında kapitalizm yanlısı, üstelik, emperyalist kapitalizmin yöneticiliğini yapan siyasi unsurlar durumuna getirmiştir. O yüzden, Avrupa yeşilciliğinin bugün karakteristik özelliği, ikiyüzlülük, içtenliksizliktir. Onların tabanı ve yöneticileri de Avrupa ülkelerindeki öteki liberal veya sosyal demokrat hareketlerde olduğu gibi, genel anlamda siyasal yabancılaşmayı yaşamaktadırlar. Geri ülkelere dönük olarak son derece militan insan hakları savunucuları gibi görünürlerken, kendi ülkelerinde dünyayı yok eden kapitalizmle barış içinde yaşamaktadırlar.

Tablo, Avrupa'da son kırk elli yılda yaşanan büyük entelektüel çöküşün sonucudur. Avrupa entelektüelleri artık, mirastan yemektedir, üstelik bunun da ayırımında değildirler. Ülke içinde kuzu, ülke dışında kaplan kesilmeleri bu çaresizlikten, aynı zamanda yaygın yaşanan kişilik erozyonlarından kaynaklanır. Muhalif olan, ama yeterince cesaretli muhalefet yapamayan entelektüel olan, ama yeterince entelektüel olamayan belli bir kesimde aşağılık duygusuyla kendini beğenmenin, düşünce tembelliğiyle her şeyi en iyi bildiğini sanmanın körüklediği bir tür entelektüel züppelik gelişmektedir. Bu züppece tutum, bilimi, sanatı, edebiyatı sınırlar; siyaseti insana iyice yabancılaştırır. Bizde de bu kategoride on binlerce insan bulunmaktadır.

İşkence ve Psikiyatri

İşkence özel bir siyasi şiddet yöntemidir. Tarih boyunca yaygın olarak kullanılmıştır. Öteki şiddet türlerinin aksine yalnızca insana özgüdür. Amaçları çeşitlidir. Yıldırma, korkutma, cezalandırma, bilgi almak, intikam almak, belli bir doyuma ulaş-

mak gibi. Genellikle, egemen güçlerin devlet eliyle uyguladıkları bir yöntemdir. Devletle işbirliği içindeki para-militer güçlerce de yaygın olarak kullanılır. Daha seyrek olarak muhalif siyasi güçler de düşmanlarına ve bazen kendi içlerindeki unsurlara karşı işkence uygularlar. Geçmişte dinsel yetkelerin kendi içlerindeki "sapkın"lara ve başka dinlerdeki insanlara yaygın olarak uyguladıkları bir şiddet yöntemiymiş; engizisyonundaki gibi sonu genellikle ölümle bitirdi. İşkence değişik savaşlarda ve iç savaşlarda iyice yaygınlaşır. Cinsel taciz, sarkıntılık ve tecavüzü de aynı bağlamda değerlendirebiliriz. İşkencenin, işkence kabul edilen kötü muamelenin, işkence anlamına gelen cezaevi uygulamalarının çok fazla çeşidi vardır, psikolojik işkence de sonuçta bir işkencedir (uzun süre tek başına hücrede tutma, hakaret, aşağılama, uyutmama, yakınlarının da zarara uğrayacağı tehdidi, aşırı gürültülü ortamda tutma vb.) ve işkence insanda hem fiziksel, hem ruhsal derin izler bırakır, hastalıklara yol açabilir. Batı'da (son on beş yirmi yıldır bizde de) yalnızca işkence mağdurlarını tedavi etmeye yönelik merkezler bulunmaktadır.^{55, 56}

İşkence, onursuz bir uygulama olarak insanlık gündeminden hiç düşmemiştir. Çok daha nadir olmak üzere işkenceye siyaset dışı amaçlar için de başvurulmaktadır. Değişik suç örgütleri veya psikopat sadist ruhlu kişilerce... İşkencenin bu bireysel uygulamaları genellikle sapıklık boyutunda bir kişilik bozukluğundan kaynaklansa da siyasi işkence için aynı şeyleri söylemek mümkün değildir. Siyasi işkenceyi yapan bireyler de çoğun kişilik bozukluğu gösteren insanlardır; ancak, görev icabı, görevin ve ortamın değiştirmesi sonucu son kertede sıradan özellikler gösteren insanlar da yaygın ve sık olarak işkence yapabilmektedir. İnsanın uyum yeteneği olumlu anlamda olduğu kadar olumsuz anlamda da çok geniştir; ortamın, koşulların, görevlerin,

alışkanlıkların etkisiyle bazen son kertede “normal” ve “sıradan” kişilik özellikleri gösteren insanlar da işkence ve benzeri uygulamalara katılabilirler. Ama herhalde çevresel etkenlerden kaynaklanan değil de kişiliğinden kaynaklanan ahlaki değer yargılarını çok güçlü bireyler hiçbir koşulda işkence yapmayacaktır.

İşkence en çok teröre karşı toplumu korumak amacıyla yapıldığı, yani bilgi sağlamak doğrultusunda işe yaradığı gerekçeyle savunulmaya çalışılır. İşkenceyle alınan bilgiler işkenceyi uygulayanlara zaman zaman faydalı bilgiler sağlasa da bazen yanıltıcı sonuçlara yol açmaktadır. Üstelik, işkence etmeden de bilgi almanın, delil toplamanın bazı ülkelerde uygulanan geçerli yöntemleri bulunmaktadır. İşkence her ne kadar bilgi sağlama amacı doğrultusunda kısmen mazur gösterilmeye çalışılsa da artta yatan asıl amaç çoğu durumda intikam almak, cezalandırmak, korkutmak, hatta belki daha çok, ruhsal-cinsel tatmin bulmaktır. İşkence değişik biçimleriyle gelişmiş Batı ülkelerinde bile yaygın olarak uygulanmaktadır. Yine de geri ülkelerin bu konudaki durumu çok daha kötüdür. Buralarda işkence, öldürmeyle birlikte siyasal muhalefeti yok etme ve sindirme yöntemlerinin başında gelir. İşkence insanlık dışı görülse de sosyalist ülkelerde bile her dönem sistematik olarak uygulanmıştır. İşkenceye karşı alınan tavırlar bu yüzden, hemen her siyasal akımın içinde olduğu gibi, sosyalistler açısından da içtenliksiz tavrılardır. Bu samimiyetsizlik, dünyada işkencenin yaygın bir yöntem olarak uygulanmasını önleyememenin önemli nedenlerinden biridir.

İşkence, muhalif örgütler ve muhalif kesimler için de büyük bir sorundur. Yasaları kabul etmeyen ve yasadışı örgütlenen birçok örgüt, uygulanan işkenceler sonucu ele geçirilmekte, çökerilmektedir. Üstelik, bu olguya karşı ciddi bir tavır da alınma-

maktadır. Ağır işkence gören yasadışı örgüt üyelerinin çoğu, şu veya bu oranda çözülmekte ve düşmana bilgi vermektedir. Bu, birçok örgütün gerilemesine, çökmesine yol açsa da; birçok masum insan veya örgütü destekleyen birçok alt unsur ya da sempatizan verilen bu bilgilerden çok zarar görseler de soruna ne siyasi açıdan ne de etik açısından ciddi yaklaşılmaktadır. Söz konusu derin ciddiyetsizlik, evrensel bir sorun olmakla birlikte ülkemize özgü yanları da hafife alınmayacak çok hassas bir konudur. Örgüt liderlerinin ve kadrolarının işkencedeki yaygın kötü sınavları yasadışı örgütlenmeyi koşullar çok zorlamadıkça geçersiz hale getireceği yerde, böyle bir sorun tartışılmamaktadır bile. Üstelik, bazı örgüt üyeleri işkencede kötü tavır sergiledikleri için hain ilan edilmekte, cezalandırılmakta veya öldürülmektedir. Bir şekilde örgütle bağlarını kötü sınava rağmen koruyanlar, hatta çok üst düzeyde sorumlu olup işkencede çok kötü bilgiler verenlerin bazıları, tavırlarının bir biçimde örtbas edilmesi sonucu, konumlarını koruyabilmekte, hatta güçlendirebilmekte ve hatta bazıları kahraman olarak bilinmeye (en azından, örgüte yeni katılan gençler açısından) devam etmektedirler. Bahsettiğim gerçek, siyaseti yozlaştıran, yasadışı örgütleri mafyalaştıran mekanizmalardan biridir.

Öte yandan, işkencede iyi sınav veremediğini düşünen değişik kademelerdeki birçok insan kendini suçlamakta, bu duygular onlarda büyük ölçüde özgüven azalması, depresyon ve sonrasında kişilik gerilemeleri yaratmaktadır. O derece sorumluluk ve vicdan duyguları gelişmemiş bireylerde ise karşı siyasi görüşlere hızla savrulma veya hızla apolitikleşme veya hızla kişilik değerleri yitimi, yozlaşma söz konusu olabilmektedir. İşkence ve uygulanan sistemli kötü muameleler, uzun cezaevi yaşantısı sonucu karşı siyasi kampa geçen, itirafçı, tetikçi durumuna düşen

bireyler az değildir. Tersine, örgüt içinde kalıp daha uç, daha saldırgan çizgilere kayanlara, telafi düzeneğiyle daha radikal eylemlere kalkışanlara, örneğin cezaevinde “ölüm oruçları”na katılan veya bu oruçlarda ölen insanlara da rastlanmaktadır.

Yasadışı örgüt üyesi olup da işkencede karşı güce hiçbir bilgi vermeyenler de az değildir. Bunda rol oynayan en önemli etmen, direnen kişilerin, siyasi görüşleri, o andaki siyasi konumları ne olursa olsun sağlam kişilik yapıları ve bu konuya özel cesaretleri, yüksek onur duygularıdır. Ancak, yaygın olarak uygulanan politik işkence karşısında çıkarılabilecek politik-psikiyatrik ders, hiç kimsenin, sonucunu göze almadan hiçbir işe kalkışmaması gerektiğidir.

Bilgi almak için değil, savaş veya soykırımlarda görüldüğü gibi cezalandırma ve intikam amacı güden işkencelerde ortamdan uzaklaşıldığı takdirde daha az ruhsal örselenme yaşanmaktadır. Başka deyişle, düşmana bilgi vermek daha fazla kişilik yıkımı ve yitimi oluşturmaktadır. Ancak, herkesin her hastalığa direnci ne denli değişik düzeydeyse, insanların işkence sonrası örselenme düzeyleri de kişilik yapılarına göre o kadar farklıdır. Süren işkence ve ölüm tehdidi, bir süre olup bitmiş işkence ve ölüm tehdidinden daha ağır sonuçlara yol açmaktadır.

İşkence sonrası bazı kişilerde post-travmatik stres bozukluğu (örselenme sonrası gerilim hastalığı) denilen özel bir ruhsal bozukluk görülebilmekte ve bu durum müzminleşebilmektedir. Duygusal ilgisizlik, duygusal gelgitler ve çabuk öfkelenme, çabuk irkilme, işkence anının sürekli hatıra gelmesi ve kişiyi rahatsız etmesi, tekrarlayan kâbuslarla seyreden bir hastalıktır.⁵⁷ Fakat işkencenin bu boyutta olmayan çok yaygın ve kalıcı etkileri siyasi ve ruhsal bakımdan çok daha ciddidir. İşkence nadi-ren (eğilimli kişilerde) akıl hastalığına da yol açabilmektedir.

Ayrıca, bedensel sakatlanmalar gibi nörolojik örselenmelere ve bir tür bunamaya da neden olabilir. (Çok uzun süren kötü yaşam koşulları ve işkence sonucu bunama.)

Birçok toplumda olduğu gibi bizim toplumumuzda da yaygın uygulanan işkenceye rağmen bu konunun siyasi planda yerince tartışılmaması, mizah yapma dışında edebiyatta pek az yer alması da işkencenin yarattığı toplumsal çöküntünün ve yozlaşmanın bir sonucudur.

Gündelik Yaşamın Ayrıntıları, Yaşam Biçimi, Kişilik ve Siyaset:

Kişilik, yaşam biçimi, gündelik yaşam ve siyaset arasında kopmaz bir bağ vardır. Kişinin yaşamı büyük ölçüde kişiliğince belirlenir. Herakleitos'un dediği gibi, karakteri, insanın kaderidir; ama öte yandan, yaşam biçimi ve hatta yaşamındaki birçok ayrıntı da kişiliğini etkiler ve değiştirir. Elbette burada kişiliğin ana özelliklerinin değişiminden söz etmiyorum, ancak, kişiliğin ana özellikleri içinde bile geniş bir düşünme ve davranış spektrumu (yelpazesi) söz konusudur. Koşullar, maddi yaşamın ayrıntıları veya ana özellikleri kişilik çok değişmeden de kişiliğin şekillenmesini hayli değiştirebilir.

Günümüzün kapitalist yaşam biçimi, tüm dünyadaki insanların ruhsal durumlarını, bazı muhalif düşünürlerin psikolojik etkileri abartan yorumları ölçüsünde değilse bile kuvvetle etkiler. Yabancılaşma ve bireyselleşme son sınırındadır. Varoluş problemi genelde unutulmuş, arka raflara atılmış durumdadır, nadiren ve bulanık biçimde algılanıp hatırlanır. İnsanlar kısa ömürlerini en fazla "mutluluk"la tamamlamak, aslında (çoğu insan doyum-

suz olduğundan) hiç tamamlamamak istegindedir. Mutluluk kavramından algılanan, istek ve zevklerin en üst düzeyde doyumudur. Tüketmek, daha fazla tüketmek, yarışmak, rekabet etmek, öbür insanların önüne geçmek. Böyle bir anlayışın kalıcı bir mutluluk getirmesi daha başından olası değildir. Çoğu insan mutsuzluk içindedir. Mutsuzluğu kronik depresyondan ayırt etmek psikiyatristleri bile çoğu kez zorlamakta ya da hiç mümkün olmamaktadır. İnsanların ezici bir çoğunluğu erdem ve manevi hazlar peşinde değildir, bilginin peşinde değildir; maddi hazların, zenginliğin, refahın, gücün, mevkiin ve ünün, daha fazla cinsel eylemin peşindedir. Bu çürüyen ve dünyayı da çürütüp sonunu hazırlayan kültürün tam olarak dışına çıkmak da imkânsızdır.

Yine de insanlar niye var olduklarını bilmek, buna bir anlam vermek istiyorlarsa, insanı temsil edenin, en azından onun geleceğini temsil edenin insanın olumlu özellikleri olduğuna inanıyorlarsa, yaşanan yaygın, baskın kapitalist kültürün dışına çıkmak zorundadırlar. Nietzsche'nin söylediği gibi, belki burada amaç hedef değildir, amaç yoldur, o yolda yürümektir. İnsanın sorumluluklarının, niye var olduğunun bilincinde olması, bunun gereklerini yerine getirmesi belki yalnız bir grup azınlık içindir, o küçük azınlığa özgüdür; ama gerçek mutluluk, sahte olmayan ve kalıcı mutluluk bundan başka bir şey değildir.

Yaşam biçimimiz ve yaşam biçimimizin ayrıntıları bizi her gün, her saat bozar. Ayrıntılar ve onların toplamından oluşan yaşam tarzımız neredeyse bizi belirler ve genelde bunlar bizi, biz yaşadıkça yozlaştırır, kirletir. Arada yaptığımız olumlu işler bizim ilaçlarımızdır, ama her gün yiyip içtiklerimiz bizim zehirlerimiz. Nedir bizi çürüten günlük yaşam alışkanlıklarımız? Yüzlerce şey:

Kazanma hırslımız, başkalarının önüne geçme arzumuz, başkalarından daha fazla beğenilme isteğimiz, gücümüzü birilerine

kanıtlama, kanıtlamanın ötesinde bu güçten başkalarını kullanmak için yararlanma gereksinimimiz, çıkarlarımıza başkalarının zararına da olsa aşırı düşkünlüğümüz, çocuklarımıza aşırı düşkünlüğümüz, onları kendimiz yerine koyma düşüncemiz, kendi yarışımızı onlarda sürdürme isteğimiz, tüketmemiz, aşırı tüketmemiz, yazlığımız, bir evimiz, sonra başka bir evimiz olsun isteğimiz, durmadan yememiz ve içmemiz, satın alma tutkumuz, her yeni teknolojik gelişmeden yararlanma hevesimiz, çevreyi durmadan kirletmemiz, çevreye karşı duyarsızlığımız, hiçbir konuda kendimizi tehlikeye atarak en ufak bir toplumsal çaba göstermememiz, yoksullara yalnızca acımamız, çoğun onlara hiç acımamamız, onları hiç düşünmememiz, durmadan basit eğlenceler peşinde koşmamız, kalitesiz filmleri, kalitesiz televizyon programlarını, bayağı gazete ve dergileri, berbat müzik parçalarını zevkle izlememiz, her türlü geyik muhabbetine aşırı ilgilimiz, durmadan starlar yaratma ihtiyacımız, starlar tükendiğinde ne denli düşük nitelikli de olsalar yenilerini bulma telaşımız, ikiyüzlü politikacılara destek vermemiz, ikiyüzlü köşe yazarları arasında sevdiklerimizi ve sevmediklerimizi ayırmamız, ikiyüzlülüğü, samimiyetsizliği katlayarak büyütmemiz, durmadan daha fazla kazanç peşinde koşmamız, bunu yaparken yaşamın anlamını, insanın gerekliliğini hemen hiç sorgulamayıp, daha fazla kazanmak için rahatlıkla etik ilkeleri çiğnememiz, daha fazla kazanç için ailemizin, çocuklarımızın geleceğini bahane etmemiz, azıcık durup ara sıra, yaşadığımız ânın geçiciliğini, içinde bulunduğumuz ortamın, mekânın sahteliğini görmememiz, iyi insan olmadan iyi siyasetçi, iyi yazar, iyi sanatçı, iyi doktor, iyi bilmemne olunabileceğine inanmamız, mesleğinde kalitesiz iş yapanları, yaptığına özen göstermeyenleri, etik ilkeleri çiğneyenleri ister sıradan insan, ister star olsunlar kolaylıkla hoş gör-

memiz, hatta onları örnek almamız, gerçek iyi insanları ve kaliteli emek ürünlerini kısa bir hayranlığın ardından hemen unutturmemiz, sahteci, yalapşap her şeyi, her “marifet” gösterisini alkışlamamız, kendi işimizi de doğru dürüst ve özenli yapmamız, sigara içmemiz, başkalarının yanında sigara içmemiz, tehlikeli araba kullanmamız, rüşvet vermemiz, rüşvet almamız, insanları aldatmamız, kendimizi kafaca geliştirmek için ciddi bir çabaya girmememiz, böyle çaba içindekileri desteklemediğimiz gibi onları küçümsememiz, reklamları hayranlıkla izlememiz, reklamlara çıkan ve halkı aldatan starlara karşı sempati duymamız, kendilerini satan yazarlarımızı mazur görmemiz, kendini satan aydınlara itibarda kusur etmememiz, arkalarından atıp tutup her karşılaştığımızda güçlü, zengin veya ünlü kişilere hayranlıkla bakmamız, onların karşısında eğilmemiz, bedenimizi geliştirmek için ciddi bir çaba göstermememiz, spor yapmamamız, sporu takım taraftarlığından ibaret görmemiz, kendi kulübümüzün yaptığı haksızlıklara sevinçle yaklaşmamız, durmadan daha fazla seks yapmak istememiz, üstelik bunun, insanı mutlu edeceğine, özgürleştireceğine inanmamız, cinsel eşlerimizi aldatmamız, bununla övünüp arkadaş sohbetlerine malzeme yapmamız, adam kayırmamız torpil yapmamız, yaptırmamız, insanların kötülüğünü istememiz, emeğe ve emek sonucu oluşan başarılarla saygılı olmamamız, değerliyle değersiz, sahteyle asılı bile rek veya bilmeden durmadan birbirine karıştırmamız, bize iyilik yapanlara gönülden bir teşekkür etmememiz, kaba davranmamız, kabalığı çeşitli gerekçelerle marifet sanmamız, bilimden yararlanmayışımız, ölçütlerden korkmamız, edebiyatı eğlencelik olarak görmemiz, çifte ölçüt kullanmamız, taraftar olduklarımız için farklı, hasım olduklarımız için farklı ölçütler icat etmemiz, başkalarının nasıl duyulduğuna, nasıl düşündüğüne hiç önem

vermeyişimiz, gittiğimiz lokantadaki garsonla özdeşlik, duygudaşlık kurmayışımız, onu duygusuz bir hizmetçi, hizmetçi-yi anlamsız bir köle gibi görmemiz, sahip olduklarımızı gerçekten hak edip etmediğimize hiç kafa yormayışımız, çoğunluğa kolayca kapılışımız, sorgulayıcılıktan uzaklığımız, her alanda göğsümüze yapışan korkaklığı sevimli bir oyuncak gibi bağrımızda taşıyışımız, yalan söylememiz, göz göre göre yalan söylememiz, insanlara iftira atmamız, herhangi bir kahrolasıca, duygumuzu incitti diye bir insanı kolayca gözden çıkarışımız, insanları satmamız, onlara su içer, ekmek yer gibi doğallıkla haksızlık yapışımız, ucuz kitlesel duygusalılıklara birdenbire kapılışımız, sa-vaşları destekleyişimiz, sıcak odalarımızda televizyondan izlediğimiz insan acılarına kayıtsızlığımız ya da sahte gözyaşlarımız, yalnızca kendimizi, çocuklarımızı ve varsa kendi hayvanımızı sevmemiz, onun dışındakiler için kılıımızı kıpırdatmak istemeyişimiz, adaletsizliğimiz, acımasızlığımız, sevgisizliğimiz, birileri bir şey ister diye insanlara soğuk davranmamız, sıcak davranan insanlardan mutlaka bir şeyler istememiz, hayvanlara karşı acımasızlığımız, onların insan için yaratıldığına olan iğrenç inançlarımız, bitki düşmanlığımız, yeşil nefretimiz, insanları kullanmamız, kadirbilmezliğimiz, sünepeliğimiz, züppeliğimiz, yalakalığımız, kibrimiz...

Siyaset böyle eğilimlerin güçlü olduğu toplumlarda daha bir siyasettir, yani daha acımasız bir güç mücadelesidir. Bu tür eğilimlerden kudret toplar, bu eğilimler doğrultusunda yönlenir. İnsanların sağcı veya solcu, iktidar yanlısı veya muhalif olmasının pek de önemi yoktur, çünkü böylesi eğilimler hemen her kanatta güçlüdür ve her kanat böylesi eğilimlerin kısıkcı altındadır. Sahteci ve ikiyüzlü toplumlar değişik kanatlarda sahteci ve ikiyüzlü siyaset örgütlerler. O tür siyasetçiler daima şu soruyu

sorular: Eeee, buradan çıkarılacak sonuç ne, bunun bize yararı ne? Sonuç yoktur, tüm bu eğilimlere karşı insan olmak için (belki de insan olmaktan kurtulmak için) mücadele vardır. Bu başka bir siyasetle mümkündür. Bilgi etiği ve bilimsel felsefe rehberliğinde adım adım yürüyecek yeni bir ahlakın siyaseti ve belki tam olarak siyaset olmayan için mücadele. Toplu ya da bireysel olarak.

İnsan mükemmel değildir. Muhakkak kusurları ve eksiklikleri olacaktır. Kendini durmadan zorlaması insanın yaşamını zehir eder. Kendini hiç zorlamayanlar huzur içinde yaşarken sorumluluk duyguları gelişmiş insanların kendilerini zorlamaları da başlı başına bir haksızlıktır. İnsan, sınırlarını iyi bilmeli, fakat sorumluluklarını da unutmamalıdır. Tüm bunları ahlak dersi vermek için yazmıyorum. İnsana insan olduğunu anımsatmak, gerçek ve kalıcı mutluluğa yaklaşması için geçilmesi gereken aşamaları vurgulamak için yazıyorum. Gerçek değerlere, emek harcanmadan ulaşılamaz, emek harcanmadan onlar korunamaz. Her günkü yaşamda iyi şeyler için emek verenler iyi insanlardır. Ne var ki, insanın elinden iyi olmak, daha iyi olmak gelmiyorsa hiç değilse başkalarına zarar vermemeyi kendine amaç edinmelidir. *Primum non nocere!* (Önce zarar verme.) Yalnızca, başkalarına zarar vermeyerek de iyi ve sorumlu insan olunabilir, bu aynı zamanda siyasi anlamda da olumlu bir tutumu oluşturur.

İkinci Bölüm (Çözümlmeler)

AMAÇ

Bir toplumun popöler yazarları o toplumun aynasıdır. Böyle yazarların metinlerini çözümlemek, neden popöler olduklarının ipuçlarını yakalamak, toplumu da çözümlememizi sağlar. Bu yüzden, pek çok düşünür, toplumbilimci, psikolog ya da psikiyatrist, metin çözümlemelerine girişmişlerdir. Hatta hemen her bilim insanı veya düşünür, az ya da çok bunu yapmışlardır desem, yanlış bir şey söylemiş olmam. Ben de kitabın bu bölümünde ilk bölümde sergilenen açılardan bakarak hayli değişik ve özgün olma çabasında metin çözümlemelerine ve toplumun, daha doğrusu, toplumun belli kesimlerinin öyle metinlere neden ilgi gösterdiğinin açıklamasına girişeceğim. O nedenle, bu bölümde değişik kesimlerden şu veya bu ölçüde topluma mal olmuş, önemli sayılan yazarların yazdıklarını genel hatlarıyla inceleyeceğim. Evet, genel hatlarıyla dedim, metinleri alışıldık yöntemle ayrıntılı incelemeyeceğim. Daha çok, işbu yazarların genel durumları, genel tutumları ve bunların, yazılarına yansımalarını ele alıp toplumun hangi kesimlerini, ne ölçüde, nasıl, neden etkilediklerini irdelleyeceğim. Yazarları seçerken ilk aklıma gelen isimleri yeğledim. Aşağıdaki yazarlar değil, onlardan başka sekiz ya-

zar da incelenebilirdi. Ancak, ilk aklıma gelen isimler olmaları, açılan yazarların belli yönleriyle önemliliklerini göstermekle kalmayıp toplumda en çok adları geçen yazarlar arasında yer aldıklarına da bir şekilde işaret etmektedir.

Söz konusu yazarların hiçbirini yakından tanımıyorum, bu yüzden, kişilik özellikleri hakkında belirgin yorumlarda bulunmam yanlıştır. (Bir tek, eskiden Yaşar Kemal'le aynı yayınevinin yazarları olarak zaman zaman rastlaşır, konuşuruz. İlhan Selçuk'la bir kez kısa bir konuşmamız oldu. Nihat Genç'le ise yakın zamanda bir kez telefonla görüştüm.) Bu kişileri mesleki nedenlerle yakından tanımış olsaydım da onların kişilik özelliklerini herkese açık olarak incelemem yanlış olurdu. Toplumun iyi bildiği veya toplumu etkileyen değişik alanlardaki şahsiyetlerin kişilik özelliklerini incelemek, ancak onlar öldükten sonra etik anlamda onay görebilmektedir. Yaşayan şahsiyetlerin kişilik özelliklerine ilişkin bilgiler vermek ve yorumlarda bulunmak ise tartışmalı bir konudur. Buna belki belli ölçü ve ilkeler içerisinde etik olarak izin verilebilir. Ne var ki, bu bölümde ben hiçbir şekilde yazarların (zaten yakından bilmediğim) kişilik özelliklerine ilişkin yorumlara girmeyeceğim, o konuya ilişkin imalarda bulunmaktan kaçınmaya çalışacağım. Aşağıdaki sekiz yazı, belli başlı yazarların metinleri, duruşları ve bir de toplumun onları anlayış ve onlardan etkileniş düzenekleri üstünde çözümleyici bir çalışma olacak.

Yazarların hepsinin yaşayan ve Türkiyeli yazarlar arasından seçilmesi kitabın bütünündeki evrenseli kucaklama amacıyla bir ölçüde çelişebilir. Yine de bu bölüm tümüyle örnek veya deneme amaçlı bir bölümdür, yazarların ve etki düzeneklerinin büyük ölçüde yerel ya da dönemsel kalması onların örnek değerlerini düşürmez. Aynı yöntem başka uluslardan, başka kıtalardan

yazarlara da uygulanabilir, uygulandığı ölçüde evrenseldir ve kanımca, örnekler yerel de olsa yöntem ve yorumların genel özellikleri evrenseldir.

Kitabın başka bölümlerine olduğu gibi bu bölümüne de değişik yönde eleştiriler gelebilir. Gelen eleştirilere göre kitabın bundan sonraki baskılarında örnekler çoğaltılabilir veya bu bölüm tümüyle kaldırılabilir ya da evrensel örnek olduğu daha belli başka örneklerle, başka dönem ve ülkelerden örneklerle de yer verilebilir. Bunu şimdiden bilemiyorum, bölümün bırakacağı etkiye göre ileride belirlenebilecek durumdur. Ayrıca, duyduğum kaygıları baştan belirtmeliyim: Bir kere her ne kadar bunlar bir anlamda metin çözümlemeleri olsalar da kaynaklandıkları kişilerle ister istemez özdeşleştirileceklerdir. Özdeşleştirme bir yere kadar kaçınılmaz veya doğrudur, ama olayı, istemediğim ölçüde kişisel ve kişisel tartışma boyutuna kaydırabilir, alışılmış kişisel yıpratma taktiklerinin bir biçimi gibi algılanmasına yol açabilir. Öte yandan, sözü geçen yazarların değişik çevreler için popüler yazarlar olması, benim kitabıma ilgiyi bir ölçüde arttırabilir ve bu da açık konuşmak gerekirse, bu bölümün ilgiyi arttırma kaygısıyla eklendiği şüphesini doğurabilir. Öylesi kaygılardan, somut nedenlerinden ötürü bütünüyle kurtulmak olanaklı görünmüyor. Ama başta da belirttiğim gibi genel ifadelerin bir şekilde somut örneklerle çözümlenmesi, açıklanması bilimsel veya yazınsal bir zorunluluktur. Bundan hemen hiç kimse kaçınmamaktadır.

Üstelik, bizim ülkemizde insanlar aleyhine genellikle ad vermeden, sözde kurnaz yollarla eleştiriler yapılması ve ad vermeden tanınmış kişilerin karalanması okumuş (ya da aydın) çevrelerde yaygın bir hastalıktır. Birçok şey söylenir ya da söylenmiş gibi yapılır; ama somut örnek verilmediğinden, yazının, sözün asıl hedefi belirtilmediğinden, olumsuz duygular havada kalır,

eleştiri, değerinden büyük ölçüde yitirir, samimiyetini yitirir, bu da bir yerde toplu çürümeyi hızlandırır. Ben ise yazarlığa başladığımdan beri, yaptığımın pek çok zararını görmeme karşın (pek az yararına karşı) ad vererek açık açık yazmayı, konuşmayı yeğlemiştir. Yine de eleştiriler doğrultusunda bu tavrımı her zaman gözden geçirdim, gene geçirmeye hazır sayılırım.

Genel görüşleri somuta dökmek, örneklendirmek her zaman riskli bir iştir. O yüzden, çoğu yazar bundan kaçınmaktadır. Genel görüşlere katılmak kolaydır, ama iş somuta dayandığında ayrılıklar baş gösterir. Ayrılık baş göstermediğinde ise genel görüş daha bir anlam kazanır. Aslında ayrılık baş gösterdiğinde de genel görüş anlam kazanır.

Şimdi denemeye başlayabiliriz. Umarım, bu bölümün bazılarına çekici gelen yanları, asıl önemli olan birinci ve üçüncü bölümler üstüne dikkati azaltmaz.

Altanlar

Çetin Altan, Ahmet Altan, Mehmet Altan. Öbür ikisinin babası Çetin Altan eski bir sosyalistti. Bir TIP milletvekili ve TIP'in en parlak ajitatörü olan baba Altan'ın siyasi söylevlerinin, sıradan insanlar bir yana, sağ görüşlü insanları bile etkilediği söylenirdi. Seksenlere gelirken sol siyasi dalganın Türkiye'de en geniş kitle tabanına ulaştığı yıllarda ise Altan artık, bir sosyalist değildi. Ülkenin yine en parlak gazete makale yazarlarından biriydi, aynı zamanda roman ve öykü yazarı... Roman yazarı olarak ciddi eleştirmenlerce pek önemsenmedi, ancak, makale yazarlığında hep büyük gazetelerde köşe sahibi kimliğiyle önemini giderek perçinledi. Televizyonlarda sık sık söyleşileri gösterildi. Oğlu Ahmet Altan ise ortaya bir roman yazarı olarak çıktı. 1980 sonrasında ya-

yımlanan ilk romanı *Dört Mevsim Sonbahar*'ı (1983) *Sudaki İz* (1985) izledi. Babasının aksine, belki de dönemin gereği, sola ve devrimcilere yüklenerek ün basamaklarını tırmanmaya başladı. Kendine solcu-sosyalist değil, özgürlükçü liberal bir kimlik seçmişti. Önemli ve etkin eleştirmen Fethi Naci'nin *Sudaki İz*, için "Ve ilk kez bir roman okuduktan sonra duyduğum tek duygu sadece 'tiksinti' oldu,"⁵⁸ biçiminde özetlediği yargısına karşın o, yolunda ilerledi. Ardı sıra gelen romanları satış anlamında büyük başarılar kazandı. Türkiye'nin, kitapları en çok satılan birkaç romancısından biri konumuna yükseldi. Bazı eserleri yabancı dile çevrildi, ünü babasının ününü aştı. Abisi Mehmet Altan bir akademisyendi. Akademisyen kimliğiyle yazdığı siyasi makaleler özellikle "2. Cumhuriyetçi" diye ifade edilen kategori bağlamında tanınmasına yol açtı. Televizyonlarda siyaset programlarının en çok çağrılan yazar-akademisyenlerinden biri haline geldi.

Çetin Altan, cinselliği önemli bir malzeme olarak kullanan yazar kesimindendir. Cinsellik yalnızca romanlarının ana eksenlerinden biri olmakla kalmaz, makaleleri ve söyleşilerinde de önemli bir yer tutar. Eski eşitlikçi ve özgürlükçü söylemi kolay terk etmiş, bunun yerine modernlik yanlısı, Batıcı bir siyasi-kültürel yönelim belirlemiştir. Kültürel! Onun için kültürel gelişme her şeyin başında gelir. Ancak ve ancak kültürel gelişmeyle insan insan gibi yaşar, siyasi sistemler ikincil önemdedirler. Bu noktada ilginç saptamalar yapmış ve bu saptamalar kamuoyunda sık sık tartışılmıştır. Daha doğrusu, tartışılmaktan öte sık sık yinelenmiştir. Tenis oynayan köylü kadınları, benzeri kültürel saptamaları... Köylüler tenis oynasa ülke bambaşka bir ülke olurdu, gibi özelemler... Ahmet Altan ise bunların ötesine geçti. Cinselliği fazlasıyla kullanan babasını da geride bıraktı. Cinsellik... *Aktüel*, *Tempo* gibi ciddilik iddiasındaki dergilerde bile sa-

tışı arttırmak için kullanılan en basit tema. (*Aktüel*'in ve okurlarının en tuttuğu yazar olması bir rastlantı değildir.) Cinsellik, neredeyse tüm alanlarda ilgi çeker ve satış artırır. Ama cinselliği her abartılı kullanan “başarılı” olamaz elbet. Bunun bir ölçüsü vardır, bir ustalığı... O noktada “Altan” soyadının şüphesiz katkısı bulunur. Ama babası belli bir yere gelmiş her kişi aynı yere ulaşamaz, hele babayı da geçmek söz konusuysa...

Evet, buradaki ölçüyü ve ustalığı takdir etmek gerekir. Gerçekten de başarı denilen şey, bazen kuralları az çok bilinir gibi görünen, belli bir yerden sonra ise tüm kuralların geçersizleştiği bir kuantum problemi gibidir. Ahmet Altan'ın, cinselliği kullanmada, solu alaya almada belli bir ölçü ve ustalığı yakaladığı anlaşıyor. Ne var ki, bu ölçü ve ustalığı betimleyin, parametrelerini ortaya dökün, denildiğinde bunu beceremiyoruz. Aynı şeyleri yapmaya kalkan başka birisini başarılı kılacak hiçbir garanti bulunmuyor. Ciddi edebiyat eleştirmenleri, değerini yeterince vermese de Çetin Altan'ın anlatım ustalığı (özellikle makalelerinde, denemelerinde) çok kişinin ilgisini çeker, hayranlığını uyandırır. Ahmet Altan için bunu söylemek mümkün değildir. Sıradan, bazen sıradanın altına düşen bir yazım ve anlatım kalitesi, sıradan bir kurgu, üstelik, sık sık ciddi bilgi ve mantık hataları... Buna rağmen Ahmet Altan çok başarılıdır. Onun, kadınları çok iyi anladığı söyleniyor, babasından bile fazla anladığı ve iyi anlattığı... Buna bir bakıma kadınlar karar veriyor. Ahmet Altan'ın on binlerce kadın okuru var. Muhalif feminist dergiler bile onunla ciddi söyleşiler yapıyorlar. Bir şeyi iyi keşfetmiştir: Kadınlardaki cinsel açlığı. Az çok zengin bir cinsel yaşamı olanı da, cinsel yaşamı somut anlamda kısır geçeni de çekiyor bu cinsel doyumsuzluğu. Cinsel açlığı edebiyat yoluyla doyuma ulaştırılmada ya da doyuma ulaştırmasa da (ki herhalde bu daha doğru)

birçok kadının içini gıcıkلامada metinleri etkili. Sığ aşklar, bazen çok sıradan, bazen çok abartılı cinsellik ve kurgusal cinsel özelemler Altan'ın romanının iskeletini oluşturur. Erkeklerin de bir bölümü hoşlanır bundan.

Altan'ın romanlarının, tipik kiç örnekleri olduğu söylenir. Onu okuduktan sonra "hiç de değil, neden kiç?" diye soracakların durumu çoğun ümitsizdir. Çünkü kiç eserler düşük beğeni düzeyindeki çoğunluklara seslenirler. Düşük beğeni düzeyi de kişilik özellikleri, eğitim ve zekayla bağlantılıdır. Belki onların bir bölümü, ciddi eleştirmenlerin kitaplarını okurlarsa kendi kendilerine yanıt bulabilirler. Örneğin, Semih Gümüş'ün *Roman Kitabı*'nı.³⁹ Kiç eseri eleştirmek için bile ele almak, ele alanı kiçleştirir, eleştiri yazısını da kiçleştirir. Bilgisayar virüsü gibidir kiç eserler. Onlarla ilgili yazıları da bozarlar. (O yüzden, Gümüş sözü edilen roman ve romanlara parmaklarının ucuyla dokunur gibidir.) Yine de başarı kiçlikte değildir. Her kiç başarılı değildir. Başarılı eser belli bir yerdeki görece çoğunluğa en uygun eserdir.

Ahmet Altan ve benzerlerinin yazıları gerçekte ince aralıklara sızan tehlikeli kötü metinler değildir, sıradan metinlerdir. Bu sıradan metinlerden en ustalıklı olanları "star" metinler mertebesine yükselirler. Önemli bir engel görmeden yayılırlar. Bu metinler elbette toplumun yozlaşmasının eleştirisi veya onun aşılması çabası değildirler, gerçek edebiyat metinleri gibi; tersine, bu yozlaşmanın doğrudan yansımalarıdır.

Yozlaşmanın yayılmasını engelleyen sivri noktalar arasında sol önemli bir ağırlık oluşturmaz. Sol, küçük bir bölümü dışında edebiyat tartışmalarında taraf olmak istemez. Sol, o eski "sekte" tavidan uzaklaşmıştır, herkesi, özellikle çok okuru olan yazarları kucaklayacak biçimde ilişkilerini genişletmiştir. Sol, böyle yazarların birkaç demecini, bir imzasını, bir selamını siyasi

destek sayıp önemser hale gelmiştir. O yüzden, Altan ve benzerlerinin ürünleri, makaleleri, bu düzeni tüm kurum ve alışkanlıklarıyla ve tüm estetiksizlikleriyle temsil etseler de yazarları birkaç demeçle zevahiri kurtarırlar. “Düşünce özgürlüğü”, fazlasıyla önemli hale gelmiştir; ortada pek az özgün düşünce vardır, ama çok sayıda düşünce özgürlükçüsü dolaşır; olmayan şeyin özgürlüğünü destekleyenler, hele Ahmet Altan gibi görece etkin biçimde destekleyenler el üstünde tutulurlar.

Öte yandan, baba ve oğul Altanların romanlarını, makalelerini okuyup beğendikten sonra insanlar samimi bir siyasi mücadeleye nasıl katılacaklardır? Bu metinlerde işin içinde olmama, hayati olguları seyirlik gibi görme tavrı çok belirgindir. Çarpık, hatalı muhakemeli, zorlama soyutlamalar, bilinçleri sanıldığından daha kötü etkiler. Gerçi, metinler ve bilinçler arasındaki ilişkiyle ilgili basmakalıp anlayışı aşmak gerekir: Bilinçleri bozan, temelinde metinler değildir. Aksine, bozuk bilinçler kendilerini bozuk metinlerle açığa vururlar, bozuk bilinçlere yayılırlar. Ama bozuk metinler de görece sağlam bilinçleri bozabilirler, bozuk olanları daha da bozarlar. Bu hiç de hafife alınamayacak bir şeyin, aksine, en çok önemsenmesi gereken şeyin, ideolojik mücadelenin özüdür. Kötü metinler hızla yayılır, avantajlıdır; iyi metinler ise çatışmada ev ev ilerlerler gibi kafa kafa, beyin beyin ilerleyebilir.

Mehmet Altan’a gelince: Özgürlükçü bir “cumhuriyet” özlemi söyleminin esasını oluşturur. Ama bu özgürlükçü cumhuriyet söylemi siyasal bir taban bulamamıştır. Söylem, merkez sağ ve pek az oranda merkez sol partilerin sınırlı bir bölüm tabanına yayılmıştır. Söz konusu merkez güçlerin hangi sınıfsal, ekonomik ve siyasi güçlere dayandıkları görülürse, o tür bir özgürlükçülüğün nasıl bir özgürlükçülük olduğu açığa çıkar. Kapitalizm içi, emperyalist kapitalizme bağımlı bir özgürlükçülüktür

propogandası yapılan özgürlükçülük; başka deyişle özgürlüğün içinin boşaltılması, özgürlük söyleminin yozlaştırılmasından başka bir şey değildir.

Aydınlar elbette fikir değiştirebilirler, hatta açıkça “dönebilirler” Kimse onları fikir değiştirdikleri, döndükleri için suçlayamaz ya da suçlarsa anlamsız bir şey olur bu. Ama gerçek aydın, var olana teslim olmaz. Var olanı değiştiremiyorsa, hatta var olanın değiştirilmesinin olanaksız olduğunu anlasa bile var olana teslim olmaz; değiştirilemiyorsa var olanın en doğru olduğunu savunmaz. Duruma karşı koymak veya durumdan yararlanmak, aydın ile sahte aydını ayırmak için en önemli ayraçtır.

Mehmet Altan bir yana, öteki ikisini anlamak için kullanılabileceğimiz anahtar kavramlar modernlik, özgürlükçülük, kültür, cinsellik, cinsel doyumsuzluk ve sol düşmanlığı (sola karşı kalıpyargılar)dır.

Hıncal Uluç

Hıncal Uluç’un dışavurumlarının çözümlenmesi yerine aynı kategoriden benzer bir başkasının metinleri çözümlenebilirdi. Örneğin, Mehmet Barlas’ın yazıları. Sözünü ettiğimiz kategori, burjuva seçkincileri kategorisidir. Bu bölümden insanların ötekilerin ilerisinde düzen yanlısı tavır sergiledikleri açıktır. Elbette Hıncal Uluç, benzerlerine oranla çok daha renkli bir simadır. Yazıları için aynı renklilikten söz edemesek de insanların kafasındaki görüntüsünün, sesinin, yazılarına ister istemez yansıması bazılarının gözünde yazıların bile ilgi çekici kılıyor. Mehmet Barlas koyu bir Özalcıydı ve hep siyasi yazılar yazıyor. Televizyondaki son söyleşi programını saymazsak siyaset yazarı. Hıncal Uluç ise siyasete dolaylı yoldan bulaşıyor. O bir yaşam ve maga-

zin yazarı, aynı zamanda spor yazarı. Aynı zamanda erkek dergilerinin ilk yazarlarından biri olarak erkek muhabbeti yazarı. O zaman Mehmet Barlas'ı tümüyle bir yana bırakıp şimdi Hıncal Uluç yazılarını ve söylemini inceleyebiliriz.

Zeki ve kültürlü olmak! Herkesten değişik düşünmek... Kişi ileri derecede zeki ve kültürlüyse zaten kendiliğinden herkesten değişik düşünür. Görünüm, ses tonu, konuşma tarzıyla bütünleşmiş bir değişik düşünce doğrudan doğruya karizma olarak dışa yansır. Uluç, seveninde sevmeyeninde böyle bir izlenim oluşturmada başarılıdır. Onun söyleşilerini izlerken, bir sorun ortaya çıktığında veya bir soru ortaya atıldığında, bir an düşünüp gerildiğini görürsünüz ve dikkatle sonucu beklersiniz. Bakalım şimdi nasıl ilginç bir yorumda bulunacak, ne çıkartacak, konunun büyük ihtimalle hiç akla gelmeyen hangi yönünden tutacak, diye. Genellikle de beklentiniz gerçekleşir. Onun hoşsohbet biri olarak bilinmesine ve televizyon programlarının en aranan şahıslarından biri halinde bulunuşuna neden, sohbet yeteneğidir herhalde.

Ne var ki, Uluç'un zekası, bilgisi ve özgünlüğü düzen yanlılığının, muhafazakârlığının sınırlarına hapsolmuştur. Buluşlarının, kendine özgü yaklaşımlarının şöyle biraz dikkatlice incelenmesi, onda başlangıçta büyüüne kapıldığınız özgün havanın hayli dar bir hacimde esip durduğunu görürsünüz. Ek olarak, ilginç yaklaşımlarının sivri bir zekadan çok, sivri bir kişiliğin doğal ve alışlageldik (daha doğrusu, kendi açısından tümüyle alışılmış) bir akıl yürütme yönteminden kaynaklandığını sezersiniz. Teatral bir havada, büyük bir buluşmuş gibi, konuya birdenbire getirilmiş bambaşka bir açılımı gibi sunulan ve her programda birbiri peşi sıra birçok örneğini gördüğünüz fikirler nadiren orta düzeyde bir derinlik taşır, genellikle son kertede yüzeysel akıl yürütmeler sonucudur. Hayli yüzeysel bir mantık-

la iş gören ve bayağı az kelime ve kavram hazinesiyle düşünmeye alışkın, buna koşullandırılmış geniş izleyici (okur) kesimi de gösteriyi çoğun hayranlıkla izler, hayranlıkla olmasa bile en azından ağzı açık izler. Bunda Uluç'un ileri boyuttaki kendinden emin ifadesi, duruşu, kahkahaları, el kol hareketleri de elbette rol oynar. Bu kendinden eminlik ve kendine hayranlık, abartılı düzeyiyle çok kişinin sinirini bozar; ama izleyicilerin çoğu için (siniri bozulanlar da içinde olmak üzere) yapmak isteyip de yapamadıkları, ulaşmak isteyip de ulaşamadıkları ya da en azından ancak kısmen ulaşabildikleri bir durumu temsil eder. Elbette son yılların yükselen değeri sayılan Galatasaraylılık da Uluç'un raytingini arttıran bir öğedir, önemli bir öge. Güçlünden yana olmak her zaman kazanım getirir. Uluç, Galatasaray içinde karşıt olduğu birkaç teknik direktör ve yönetici dışında Galatasaraylı olan her şeyi gözü kapalı savunur ve üstelik, o tutuma asla bir fanatiklik anlamı yüklemeyiz; çağdaşlık, akılcılık adına söyler her ne söyleyecekse. Galatasaray'ın açık açık hak çiğnediği durumlarda bile o, Galatasaray'a yapılan bir haksızlığı bulur çıkartır. Birçok insan zaten televizyonlardaki birçok programı gizli veya açık mazoşistik doyumsuzluktan ötürü izler. İnsanlar bazen bir programı, o programdaki bir kişiden nefret ettikleri için, acı çekerek baştan sona zevkle izlerler.

Katıldığı programlara karizması doğrudan yansır. Öyle ki, son dizi futbol söyleşi programında karşısındaki Beşiktaşlı futbol eleştirmeni onu örnek almanın yanı sıra, onun onayını alma kaygısı içinde görünür. (Zaten nedense Beşiktaşlı futbol yazarlarının büyük bölümü Galatasaraylı veya Fenerbahçeli gazete sayfası ya da TV programı yöneticilerinin teveccühüne mazhar olma endişesi içinde, aşırı kibarlık ve alçakgönüllülük görünümü altında yerlerinde iğreti otururlar, eziktirler.) Haşmet Babaoğlu

ise bu belli olmasın diye özel bir çaba içindedir sanki; Uluç gibi aşırı özenli ve ondan daha gösterişli giyinir kuşanır, onun gibi ilginç ve sözümona derinlikli, bir yandan da etkileyici konuşmaya gayret eder. Ancak, gözleri tüm yorumlarında Uluç'un onayını alma kaygısındadır.

Uluç'un yorumları tüm zeka pırıltısına ve görünüşte düzeyi hiç eksilmeyen eleştirel niteliğine karşın hiçbir zaman düzen eleştirisine yönelmez. Düzen taraftarı tüm yazarların, yorumcuların ortak tutumudur bu, aslında büyük medyadaki ortak tutumdur. Bazı işler kötü gidebilir, hatta çok kötü gidebilir. Ama kötü giden işler, sistemin çürümesinden ve o sistemden nemalanan hemen herkesin de az ya da çok çürümüş olmasından değil, bazı yanlış, eski moda, "popülist", hatta solcu alışkanlıklardan, bazı kötü niyetli, demode veya eyyamcı şahsiyetlerin bireysel tutum ve davranışlarından kaynaklanır. Anlayışlar düzelse, sözgelimi Uluç'un çağdaş, modern, akılcı anlayışı hâkim olsa hemen her şey düzelecektir.

Uluç aynı zamanda bir yaşam yazarıdır. Kadından ve güzellikten anlar, güzellik yarışmalarının jürilerinde yer alır. İncelikle, estetikle, güzel giyimle, güzel yemekle, güzel mekânla ilgili her şey onun ilgisi ve uzmanlık alanının içine girer. Bu yüzeyde estetik, elbette o yüzeyde estetiğin altındaki derin yozlaşmayla ve yozlaşmanın nedenleriyle ilgilenmez. Onların gözünde kadınlar erkekler için yaratılmış süslerdir, o kesimin kadınları da böyle görürler zaten kendilerini. Cinsel seçimleri ne olursa olsun dışa karşı çapkın görünmek ve bunun sözünü oluşturmak burjuva kültüründe oldu olası önemli bir yapıtaşdır. Bizim orta sağdaki okumuşlarımız, yazarlarımız gelir dağılımındaki büyük eşitsizliğin bir ölçüde giderilmesi ve sistem içi bazı düzenlemeler ve adalet önlemleriyle bile ilgilenmez. Arada sırada konu buralara gelse

ağızlarından veya parmaklarından çıkan yüzlerine yakışmaz. Görüntülerin arkasındaki hakikat yoktur onlar için. İşte tutucu, sağcı zekanın sınırlılığı bundan ötürüdür. Tutucu, sağcı zeka gerçekte yüzleşmek istemez, gerçeği görmek istemez. Gerçekle bağlantısını sınırlamış zeka gerilemeye başlar. Birçok otoritenin her şeyi bildiği, her şeye muktedir olduğu izlenimi vermesine karşın akılca son kertede sığ işler yapması o nedenledir.

Uluç'un rayting bulması (herhalde öyledir) ve bir kesimce sevilmesi, onun temsil ettiği değerleri sergilemesi bakımından yine de ilginçtir. Uluç köylülüğe ve kabaca "kıroluk" veya magandalık diye nitelenen doğrudan kabalığa karşıdır ve söylemi esas olarak aynı zamanda bunlara karşıdır. İncelmek, kıroluktan kurtulmak isteyen kesimlere onun öğreteceği çok şey vardır; köylü estetiğinden nefret eden kesimlerin de ondan hoşlanması için yeterli neden bulunur. Uluç ve yazılarıyla, söyleşileriyle temsil ettiği değerler, tabandan bir burjuva demokratik devrim yapmamış, en azından bu devrimi tamamlamamış şehir burjuvazimizin, altı o nedenle doldurulmamış Batılılaşma özelemleriyle örtüşür. Bu özelemlerde her şey görünüşte ve sadece yüzeysel biçimde önem taşır. O kültürde, güçlü, gösterişli, güzel, incelikli, zevkten ve yaşamaktan anlar izlenim vermek önemlidir, görgülü görünmek önemlidir; adalet, eşitlik, özgürlükçülük, derinlemesine entelektüellik ise önemsizdir. Moda ve günün değerlerinin izlenmesi önemlidir, erdemler ve erdemli sade yaşam önemsizdir. Ülkede on milyondan fazla bir nüfus böyle yaşar, bir o kadar nüfus böyle yaşayamasa da öyle yaşamaya kuvvetle özenir ve yakın bir zamanda öyle yaşayabileceğini düşünür.

Kendini iyi pazarlayabildikten sonra "seçkin" boş muhabbetle yazar olarak, yorumcu, hatta entelektüel olarak nerelere gelinebileceğinin bir örneğidir Uluç ve "geyik muhabbetiyle" tatmin

olan sıradan insanlarda bu yönde özlemleri kışkırtan bir idoldür.

Uluç dışavurumlarını çözümleyebilmek için üstünde durulması gereken anahtar kavramlar, zeka, gerçeği yadsıma, karizma, tutuculuk ve güçlüden yana olmaktır.

Orhan Pamuk

Bu bölümde ele alınan yazarlar içinde evrensel örnek olarak gösterilebilecek iki kişiden biridir Orhan Pamuk, Yaşar Kemal'le birlikte. Evrensel ünü en yüksek yazarımız olması nedeniyle en evrensel örnek! O da Ahmet Altan gibi 1980 sonrası dönemin başlarında yıldızlaşmıştır, ülkenin en çok satan romanlarının yazarı olmasından başka yurtdışında en çok ilgi uyandıran yazarımızdır. Basında, sık yapılan söyleşiler dışında ara sıra makaleleri çıkar, daha çok, dergilerde. İlk romanı *Cevdet Bey ve Oğulları* klasik roman anlayışında yazılmış gerçekçi bir romandır. Kitap ustalıklı bir eserdir. Her ne kadar hakkında Thomas Mann'ın *Buddenbrook Ailesi* adlı romanından intihal yapıldığı yolunda suçlamalar bulunsa da burada intihal değil, etkilenme olduğunu düşünenler çoğunluktadır. Bu eser, Fethi Naci'ce de çok beğenilmiştir. Bu yüzden, Pamuk ilk ününü Fethi Naci'ye borçludur desek yanlış söylemiş olmayız. Ama bu ilk ivme dışında daha sonra katbekat artan ününe kendi çalışması, tutumu sayesinde ulaştığı söylenir. Pamuk'un ikinci eseri *Sessiz Ev* yine klasik, ama daha çok, yeni klasik havada yazılmış iddiasız gibi görünen bir eserdir. Pamuk burada siyasi bir tutum da almış, devrimci genci, gençleri, ülkücü genci anlatmıştır. Anlatım ve kurgu açısından sıradanı birazcık aşan söz konusu eser kimilerince siyasi romanlar arasında değerlendirilir. Pamuk, üçüncü romanı *Beyaz Kale* ile postmodern anlatım tekniklerine ve teknikten öte yaşa-

mı postmodern ideolojiye göre anlayıp anlatmaya girişmiştir. Son romanı *Kar*'a gelinceye dek eserlerinde postmodern etki giderek artmıştır.

Pamuk'un dili ilk eserlerinde hayli düzgün ve özenliyen, (elbette bunlarda da birçok dil kusuru bulunabilir) giderek savruklaşıp özensizleşmiştir. Pamuk karşıtları, her çıkan yeni romanından sonra 1- ondaki açık Türkçe yanlışları 2- ondaki kötü cümle kuruluşları üstüne onlarca örnek vermeye başlamışlar ve her kampanya döneminde bu yönde zayıf bir karşı kampanya açmayı alışkanlık haline getirmişlerdir. İdeolojik eleştirileri şimdilik bir kenara bırakırsak Pamuk'un dilindeki bu açık savruluk iki şeyden kaynaklanıyor olabilir: 1- Başarıyı yakalamış insanlar belli bir ün aşamasından sonra kendilerine ve yaptıklarına iyice hayran olurlar ve ellerinden her çıkanı güzel, kusursuz ve doğru görüp eleştirileri küçümser, uyarılara kulak tıkarlar. 2- Pamuk'a göre dili düzgün ve "güzel" kalıplar içinde kullanmak pek de önemli değildir. Bu, özellikle postmodern ideoloji ve onun açımlandığı biçimlerde hiç önemli değildir. Pamuk'un dili her ne kadar dилcilerce çok eleştirilse de kendine özgü bir dildir ve bu özensizliği bir ölçüde Pamuk bilerek seçiyor olabilir.

Dil özeni sorunu genel bir tartışmaya konu olmaya değer sorundur. Şöyle ki: Biz, büyük yazarları, örneğin büyük klasik yazarları dillerindeki kusursuzluk ve şiirsel anlatımları için mi seviyoruz; yoksa, eserlerinin genel anlatım zenginliği, düzeyi nedeniyle mi? Sevdığımız pek çok yabancı yazarın ürünlerini aslından okuyamadığımıza ve aslından okuduklarımızı dil açısından çözümleyip tartacak kadar herhangi bir yabancı dili bilemediğimize göre herhalde ikincisi doğrudur. Ayrıca, birçok çeviri yabancı eserin gayet kötü çevrildiğini de biliyoruz. Kötü çevirilerin bozuk Türkçesine karşın bunların birçoğunu (eğer dil aşırı

ölçüde bozuk değilse) beğenebiliyoruz. Bir yazarın kendi dilini zengin bir kelime hazinesiyle, en kestirme ve kulağa göze en güzel gelecek biçimde, aynı zamanda kural hatası yapmadan kullanması bence de önemlidir. Ancak, dil özellikle gerçekçi sanat anlayışı içinde önemlidir. Eğer yazar gerçekçi değilse, örneğin Pamuk gibi postmodern bir yazarsa, dilin doğru ve güzel kullanımı onun için önemli olmayabilir. Pamuk çalışkan bir yazardır, bunu metinlerinden anlıyoruz. Bu çalışkanlığıyla ve hatırı sayılır maddi gücüyle, yazdığı eserleri çok daha düzgün bir dille piyasaya çıkarması için kendine bir değil, birkaç danışman veya düzeltmen tutmayı becerebilir. Gerçi, bu durumda birinci olasılık, yani Pamuk'un ne yazarsa yazsın onları güzel bulması olasılığı gerçekleşerek sürecin mantıklı bir şekilde işlemlerini engelleyebilir; ama sanırım daha çok, ikinci olasılık geçerlidir. Yani, Pamuk'un, dili, düzgün ve güzel yazmayı ve Türkçe kurallarını önemsememesi gerçeği... Üstelik, eserleri Türkçe'den çok, yabancı dillerde okunduğundan (veya işin bu yanını daha çok önemsediğinden) doğru ve güzel Türkçe'nin pek de pratik önemi kalmamaktadır. Zaten Türkiye'deki okurlarının büyük bölümü de Türkçe'yi iyi bilmemektedir. Demek ki, Pamuk eleştirilecekse, dil konusu gibi, yazarların kolayca bir çıkış yolu bulabileceği çok kapılı bir mekânda değil, daha çok, ideolojik planda, ideolojisinin sanatına yansımaları ve ötesinde sanatsal becerisi anlamında eleştirilmelidir. Buna az sonra geleceğiz.

Pamuk'un eserlerini tanıtım ve pazarlama konusunda da çok yetenekli ve çalışkan olduğu, bu çalışkanlığın ticari ilkeleri bile delen bir hırs boyutunda kendini gösterdiği iddia edilmektedir. Her ne kadar biraz konu dışına çıksak da sonuçta sanat eseri ve metin incelemesine dayandığından o noktada da biraz tartışabiliriz. Burada sanat eserlerinin meta olup olmadığına ilişkin çok

eski bir tartışmaya geri dönülür. Yalnızca sosyalist sanatçılar değil, birçok değerli burjuva sanatçı ve aykırı sanatçıların önemli bölümü sanat eserlerinin meta olarak değerlendirilmesine karşıdırlar ve meta üretme tavrı yerine piyasaya uygun olmasa da toplum için (ya da gerçekten sanat için) sanattan yanadırlar. Ancak, yine de çoğunluk, özellikle sosyalizmin gücünü büyük ölçüde yitirmesinden sonra yeni dünya düzeninde, her şey gibi sanat ürününün de mal olduğunu açık biçimde çekinmeksizin ifade etmekte, daha doğrusu, bu konuda tartışmaya da pek girmeksizin sanata bir ticari-sınai üretim çalışması gibi bakmaktadır. İşe o yönden bakıldığında Pamuk'un tavrında garip bir şey yoktur. Sanat eserinin reklamının yapılabileceğini, pazarlanılabileceğini söyleyenler, tartışmak zorunda kaldıklarında şunları ileri sürmektedirler: Her sanat eseri metadır. Sanat ürünü meta değildir, diyenlerin ürünleri de açık biçimde metadır, çünkü onlar da bu sistemde para ile ve para için üretilmekte ve bir şekilde satılmaktadır; sanatçı, geçimini ancak bu yolla kazanabilmektedir.

Evet, bunlar tümüyle doğrudur. Sistemin bütünüyle dışına çıkılamadığı sürece (ki bu hiçbir zaman tam olarak başarılamamıştır) az satan eser de çok satan da, iyi sanatçının eseri de kötüünün eseri de, piyasa için üretileni de belli bir kesim için üretileni de hepsi metadır. Ama burada şöyle bir ayrım vardır: Verili duruma teslim mi olunacak, teslim olmaktan öte verili durumdan sonuna dek yararlanılacak mı; yoksa, var olan duruma umutsuz olsa da, zayıf kalsa da bir şekilde direnilecek mi? Yine geldik gerçek aydınla sözde aydın, iyi niyetli entelektüelle fırsatçı entelektüel arasındaki temel farka. Doğru, her eser önünde sonunda parayla satılmaktadır, ama aynı zeminde sergilenen değişik tavırlardaki nicelik farklılıkları bazen niteliği belirlemektedir. Niteliği en çok da şu yolla belirlemektedir: Eser (özellikle o

bir romansa bu çok daha önemlidir) çok geniş bir okur kitlesinin ilgisini çekmek için mi yazılmaktadır, o çok geniş kesimin ilgisini çekecek yönde özellikle mi biçimlendirilmektedir, ona göre mi kurgulanıp törpülenmektedir; yoksa, yazarın içinden geldiği gibi, toplumu sarssın, bazılarını rahatsız etsin, düşündürsün, olabildiğince toplumu dönüştürmeye katkı sağlasın diye mi? Kişinin ikinci türden niyetleri, kişilik özellikleri ve dünya görüşü itibarıyla zaten yoksa, o yazar doğaldır ki, piyasa için yazacaktır ve bunu öyle doğal biçimde yaşayacaktır ki, sen piyasa için yazıyorsun suçlamalarını reddedecek, hayır ben kendi içimden geldiği gibi yazıyorum, diyecektir. Bunda da büyük ölçüde haklı olacaktır. Pamuk örneğinde olduğu gibi. Üstelik, kişilik yapısının, ideolojik eğilimin piyasayla örtüştüğü böylesi durumlarda yazının ne denli içten geldiği, ne denli çok satsın diye özellikle şekillendirildiğini ayırt etmek mümkün değildir. Bu ruhsal bir süreç sonucu ortaya çıkmaktadır çünkü.

En aykırı sanatçı bile sonunda yalnızca kendisi için üretmiyorsa az ya da çok genişlikte aykırı bir çevre için üretiyor demektir, bu çevre de o sanatçının piyasasıdır. Ancak, bir kez daha yineleyecek olursak, burada nicelik niteliği belirler. Her çok satan eser kötü değildir elbette, ama çok geniş kesime seslenmek için özel bir hırs içindeyseniz, eserleriniz de geniş kesimin beğeni düzeyine uygun olarak değer yitirecektir. Hem içerik, hem biçim açısından.

Pamuk'un romanlarında en çok göze çarpan izlekler yabancılaşma, inkârcılık (nihilizm), mistisizm ve oryantalizmdir. Son ikisi daha çok, yurtdışında ilgi uyandırсын diye, istenerek yönelinmiş gibi durmaktadır metinlerde, gerçek bir içselleştirme söz konusu değildir. İlk ikisi ise metinlerin ana ruh halinden gelir. Bu ruh hali, metinlerde gerçek olmayan karakterler, olaylar, iliş-

kiler yaratılarak ortaya dökülür. Gerçek olmayan, başka deyişle yaşamayan roman havası yaratmak çok nadiren bazı usta yazarların bilerek seçimidir, ama çoğun beceriksizlik sonucu istemeksizin ortaya çıkar. Pamuk için ilk seçenek de sanki geçerlidir. Onda gerçek dünyalar yaratmak için güçlü bir istek yoktur. Öte yandan (ilk romanı dışında), bunu ister gibi görüldüğü bölümlerdeki edebi başarısı düşüktür. İlgisi, istek ve yetenek, bilindiği gibi, birbirine bağlı olgulardır. İnsanın gerçek varoluş sorunlarına ilgi, gerçek etik sorunlarına ilgi, onları çözümlemeye ilgi ya da bu konudaki ilgisizlik gerçekçi sanatla gerçekçi olmayan sanatı ayıran esas zemindir. Pamuk'un metinleri yabancılaşmayı eleştiren metinler değildir, yabancılaşmış metinlerdir; inkârcılığa eleştiri yoktur, yazıların ruhu inkârcıdır. İnsana soğuk, acımasızlığa varan dıştan bir bakış. Örneğin, *Yeni Hayat*'taki trafik kazası, yaralanma, ölme anlatımları. *Kar*'da, İslamcılarının bombalarıyla parçalanan aydınların ölüm biçimiyle dalga geçiş. Espri olarak buluna buluna böyle şeylerin bulunabilmesi.

Orhan Pamuk'un romanlarıyla demeçleri arasında bağlantısızlık bulunduğu söylenir. Romanlarda siyasetle, siyasi tavırla ilgili küçümseyici ifadeler, ama demeçlerinde, girişimlerinde özgürlükçü, cesaretli bir siyasi hava. Oysa, bu konuda belirgin bir bağlantısızlık, yarılma bence yoktur. Pamuk ulusal ve uluslararası ününün kendine biçtiği misyona uygun hareket etmekte ve bu tavırlarıyla ününü arttırmakta, reklamını daha iyi yapmaktadır. Sonunda taş atıp kolu yorulmamaktadır. Burada bir yarılma söz edilecekse Pamuk'u beğenen bir kesimdeki yarılma, bilinç yarılmasından söz edilebilir. Liberal burjuva kesimler için de böyle bir yarılma söz konusu değildir, Pamuk'ta olduğu gibi. Yarılma, solcuların, sosyalistlerin bilinçlerindedir. Sol kesim genellikle (büyük çoğunluğuyla) sıradan insanlar gibi, li-

beral burjuvalar gibi, hatta sađcılar gibi yařar, onlar gibi dűřűnűr, onlar gibi eđlenir, zevklenir, onlar gibi tűketer, onlar gibi çocuk bűyűtűr, dűřűnme ve yorumlama kalıpları gerček yařama iliřkin, kendi yařamlarına deđgin tűműyle bařka insanlarinki gibidir. Bir tek, siyasi sűylemleri ve zaman zaman aldıkları siyasi tuturnları űbűrlerinden farklılık gűsterir. ođunluđu olmasa bile solcuların űnemli bűlűműnűn Pamuk'un eserlerini okuyup az ya da çok beđenmeleri dođaldır; űte yandan, Pamuk'un siyasi demeleriyle de aynı nedenle kuvvet bulurlar.

Peki, Pamuk yurtdiřında neden ilgi gűrmektedir? Neden yurt diřında da en çok beđeni toplayan yazarımızdır? Tűrke eserlerin yabancı dillere çevrilmesi, bařka birçok ulustan yazarın yařamadıđı űzel bir zorluktadır. Bu zorluđu ancak űlke içi, űlke diřı iliřkileri gűlű yazarlarımız ařabilmektedir. Pamuk bařarıya gűtűren iliřkilerde çok bařarılıdır. Televizyon programlarına çıktıđında ifade etmek istediklerini dűzgűn ifade edemediđi veya ifade edecek bir řeyi bulunmadıđı izlenimi verdiđi sűylenir. Olsun, ne çıkar! Demek ki, konuřma ve yazma yeteneđine çok űstűn dűzeyde sahip bulunmadıkça da, yan yollar gibi gűrűnen, aslında yařamın gerček yolları olan bařka kanallardan bařarı yakalanabilmektedir. űte yandan, Pamuk yabancı çok satan kitaplara uygun bir hava yakalamıřtır romanlarında. Postmodern bir oryantalizm ve mistisizm. Dođu'yu bir Batılı gibi anlatan gerček bir Dođulu. Orada da best-seller okuyucusu kitapların niteliđiyle ilgilenmez, ilgilense de anlamaz. Orada da eđitimlilerin űnemli bűlűmű epeyce sınırlı akıllıdır. Orada da kiřiliklerin çok bűyűk bűlűmű bayađıdır. Elbette bunları bilmemiz, Pamuk'un eserlerinin kalitesiz oldukları için beđenildiđine bir kanıt oluřturmaz. Yalnızca bir çekince koyar.

Seksen sonrası, űzellikle doksán sonrası egemen edebiyat

postmodern edebiyattır. Artık, elinizi sallasanız bir postmodern romana, romancıya çarparsınız. İçlerinde en ustası Pamuk'tur. Perihan Mağdeninkiler, Elif Şafak'inkiler daha niteliksiz örnekleridir. "Zafer sarhoşluğu bitmiş, bitiş ya da çöküş ipuçlarını romanda vermeye başlamıştı. Yükselerek çöken sınıf çöküşünün romanını yazıyordu. Postmodernistlerin o çok sevdikleri 'alacakaranlık', tersten bir okumayla aslında kendi karanlıklarına doğru evriliyordu. 'Çöküş romanları' bütün buraya kadar özetlemeye çalıştığım dönemsellik içinde yazılmaya başlandı. 'Tarihsiz' bıraktıkları roman kendi tarihlerini büyük bir 'ironiyle' yansıtmaya başladı. Burjuva insanın ya da orta sınıfın duyarlılığı olarak adlandırılabilen bir duyarlılık gelişmişse, bunda romanın büyük bir katkısı olduğunu unutmamak gerek. Ama orta sınıfların kapitalizmin zafer sarhoşluğuyla örtüşen, hadi ortaya çıkan diyeyim, ruhsal kısıtlanmışlığı, sığılığı, hayatı bir 'karnaval' olarak, bir 'şenlikli toplum' olarak tanımlamaya çok uygundu. Çöküşün romanı bir 'ayna' gibi durmadan bütün bu sığığın ve kısıtlanmışlığın kaydını tuttu ve tutmaya devam ediyor." ⁶⁰

Yine de ciddi söylemek gerekirse Pamuk'un metinleri boş metinler değildir, belli bir çizginin üstünde metinlerdir. Belli bir gücü ve etkileyiciliği vardır ve o yüzden daha tehlikelidir. Pamuk metinleri iyi yazarlar için gerçek bir meydan okumadır, güçlü bir düşmandır, bu yüzden zaman zaman öfke, zaman zaman güçlü düşmana duyulan sempati hisleri uyandırır.

Pamuk metinlerini incelerken başvurulacak anahtar sözcük postmodernizm, Batıcı oryantalizm ve yabancılaşmadır.

Pamuk konusunu burada kapatırken sanatta ve yaşamda gerçekçi olan ve olmayan arasındaki ayrımı iyi anlatan Lukacs'dan bir alıntı yapmak istiyorum. Konuyla ilgilenenler alıntıyı okuyabilir, ilgilenmeyenler bir sonraki bölüme geçebilirler.

“Bu çeşitli akımların temsilcileri (ve yalnızca sanat alanında değil) kendiliğindenliğin tabanında, doğrudanlığa bağlı kalınarak gerçek özgürlüğe, emperyalist dönemin tepkici önyargılarından kurtuluşa ulaşamayacağını ayırmasına varamıyorlardı. Çünkü emperyalist kapitalizmin kendiliğinden gelişmesi, zaten bu tepkici önyargıları durmadan yükselen bir merdiven basamağında kesiksiz üretir ve yeniden üretir. (Emperyalist burjuvazinin, bu yeniden üretim sürecini bilerek teşvik ettiğini bir yana bıraksak bile...) Ve emperyalist çevrenin kendi yaşantıları (olayları) içindeki tepkici etkenliğin ötesine geçmek için, zorlu bir çalışma, doğrudanlığın terkedilmesi ve aşılması, toplumsal gerçekteki tüm öznel yaşantıların (olayların) –bu yaşantıların gerek içerik, gerekse biçimlerinin– tartılıp ölçülmesi, gerçeğin derinden araştırılması gerekir... Belli bir yeri olan her gerçekçi sanatçı gerek nesnel gerçeğin yasa demetlerine ulaşmak, gerekse toplumsal gerçeğin daha derinlerde yatan, gizli, dolayımli, algılamalara açık olmayan bağlamlarına uzanabilmek için, yaşantının içinden çıkardığı gerecini, malzemesini –soyutlama araçlarından yararlanarak– işler. Peki bunun karşısında ‘gerçekten uzaklaşan soyutlama’ ne anlama gelir? Saydam olmayan, parçalanarak yansıtılmış, kargaşa içinde görünen, anlaşılmamış, ancak doğrudan yaşanmış olan dış yüzey, nesnel bağıntıların hemen hemen bilerek bir kenara bırakılması ve yok sayılmasıyla, düşünceyle bu düzey üzerine yükseltilmeden saptanır (...) Yalnızca kapitalizmin yarattığı mal üreten ve dağıtan işleyiş değildir hakiki sanatı yutulma tehdidi altında tutan. Yani yalnızca bu işleyişe, bu işleyişin yaygınlaştırdığı sıradan roman bayağılığına ve diğer uyduruk sanata karşı değil, bu fenomenlerden türeyen tüm yaşam biçimlerine ve insan değerlerine karşı da ölümüne bir savaşım vermek zorunludur.”⁴³

Yaşar Kemal

Yaşar Kemal bana göre Türkiye romanının en büyük üç ustasından biridir. Reşat Nuri ve Ahmet Hamdi Tanpınar ile birlikte. Dolayısıyla, yaşayan en büyük ustası. (Sevdiğim romancılar içinde bunlardan sonra Sabahattin Ali ve Oğuz Atay gelir. Yeni kuşaktan say dediklerinde Cemil Kavukçu ve Aslı Erdoğan'ı söylerim biraz zoraki. Çünkü bunlar yeni kuşaktan olmalarına rağmen benim anladığım tarzda bir edebiyat savaşımına hiç girişmediler, bu kavgayı verenleri hiç desteklemediler. Üstelik, Cemil Kavukçu daha çok, bir öykücü, Aslı Erdoğan'ın ise yazması durdu ve gelişmedi, umarım gelişir. Ayrıca, eklemeliyim: Kitabı yayına hazırlarken iki kitabını okuduğum Hüsnü Arkan da çok iyi yazmaktadır. Bence şimdiden ülkenin en iyi romancıları arasına girmiştir. Örneğin, onun romanlarına gösterilen ilgisizlik de doğal insan niteliksizliğinin başka bir dışavurumudur.) Bu parantezi belli bir amaçla açtım. Çünkü birazdan Yaşar Kemal metinlerinin eleştirisinde aynı konuya yeniden değineceğim.

Bakın Fethi Naci, Yaşar Kemal'in romancılığı için neler diyor: "Yaşar Kemal için ilk yazıyı 'Teneke' çıktığı zaman yazmıştım: 1955'te. Yaşar Kemal'in o yıllarda köyden söz açan romanlarda sık sık rastladığımız bir yanılgıya düşmemesi, bilinen birtakım ilkelerden, hazır reçetelerden hareket etmeyerek yaşamın gerçeklerinden, yaşanmış deneyimlerden hareket etmesi, köylülere –belli düşüncelerin iletilmesi için– bir malzeme olarak değil iç dünyaları olan insanlar olarak bakması, bir de dilinin mükemmelliği... Bu özellikler, 'gerçekçi' olduğu söylenen romancılarımızda pek de göremediğimiz özellikler, Yaşar Kemal'in 'Teneke'den sonraki romanlarını merakla beklememe yetti (...) Yaşar Kemal, gece gündüz roman düşünen, nerdeyse roman soluyan

bir romancı; bunun sonucu olarak, romanlarında hep daha iyi-yi, daha mükemmeli arama çabası var (...) Yaşar Kemal, bu romanlarında birtakım biçim yenilikleri gerçekleştirmiştir ki, bunları ne bizim romanlarımızda bulmak mümkündür, ne de batıda yayımlanan romanlarda (...) Yaşar Kemal hazır roman diliyle yetinmemiş, yeni bir roman dili yaratmıştır. Bunu yaparken halkın dilinden, türkülerinden, halk edebiyatından yararlanmıştır. Kendine özgü destansı bir roman biçimi yaratmıştır (...) Sait Faik'in de Yaşar Kemal'in de topluma, insanlara bakışı benzer birbirine: İkisi de sömürücüye, hak yiyene karşıdır, ikisi de kol emekçilerinden, kafa emekçilerinden yanadır (...) Sait Faik kentte yaşayan emekçilere gerçekçi gözle bakabilmiş, emekçi olmanın ille de birey olarak iyi insan demek olmadığını göstermiş; aynı şeyi Yaşar Kemal de köylüler için yapmıştır (...) Doğa Yaşar Kemal romanlarının değişmeyen tek kişisidir sanki. Sait Faik de, Yaşar Kemal de betimleme ustasıdır (...) Bazı yazarlarımız vardır, gerçekleri olduğu gibi göremezler, bu gerçeklere kendi kötümserliklerinin, güçsüzlüklerinin içinden bakarlar, hayatın zorlukları karşısında, kolayı, içe kapanmakta, dünyadan ellerini eteklerini çekmekte bulurlar; rahat etmek için de aydınlık gelecek için hiçbir şey yapılamayacağına kendilerini de, çevrelerini de inandırmak isterler. Edebiyatımızda yaygın olan durum budur. Yaşar Kemal, onlara karşı çıkıyor, en çetin şartlar içinde bile daha iyi bir dünya için çalışmanın mümkün olduğuna inanıyor, insanın gücüne inanıyor, iyiliğe, vefaya inanıyor."⁶¹

Semih Gümüş de çok beğendiği Yaşar Kemal romanlarını yeni türden bir edebiyatın, yeni türden bir gerçekçiliğin ilk temsilcilerinden sayar. Doğacı bir gerçekçiliğin, doğayı temel alan, doğaya âşık bir gerçekçiliğin temsilcisi.⁶² Evet, Yaşar Kemal romanlarının güzelliği yukarda kısaca özetlenen temel niteliklerinden geliyor.

Ancak, ustalığını ve büyüklüğünü kabul etmekle birlikte Yaşar Kemal romanlarını bazı bölümleri dışında kimi çok beğendiğim yabancı romanlar kadar zevkle okuduğumu söyleyemem. Neden? Türkiye’de toplum sosyo-kültürel anlamda 1960’lardan başlayarak hızlı ve büyük bir değişim geçirdi. Sosyalist düşünce ve sosyalist insan tipi geniş tabana yayılmaya başladı. Şehir nüfusu hızla arttı. Bir yandan şehir burjuvazisi kalabalıklaştı ve toplumsal yaşam üstündeki etkisini arttırdı, öte yandan, köyden kente göç ile yarı köylü-yarı şehirli nüfus kalabalıklaştı. Ayrıca, köylerden ve kasabalardan İstanbul ve Ankara’ya okumaya gelen gençler ayrı bir insan tipi yarattı, bunların özellikle devrimci demokratik düşünce ve kültürle tanışanları... 1960 ile 1980 arasında üniversite gençleri arasında eski Rus romanlarında anlatılanlara çok benzer ilişkiler, ortamlar ve orada anlatılanlara çok benzer kişilikler ortaya çıkmaya ve yaygınlık kazanmaya başladı. Zaten o dönem ülkede devrimci demokrat gençler arasında klasik Rus romanlarının çok sevilmesinin nedeni, ortamda, kişiliklerde, amaçlarda çoğu yönüyle ortak olan havadır. 1980 sonrası insan kişilikleri ise farklı ve daha çok olumsuz yönde, yine hızlı değişimler gösterdi. Yaşar Kemal romanları bu ortama ve bu değişen kişiliklere uyum sağlayamamış, onları tanıyıp gösterememiştir kanımca. Yaşar Kemal romanları, Yaşar Kemal günümüzün yazarı olmasına karşın 1960 öncesi toplumu ve insanları anlatmakta başarılıdır, ama günümüzün sorunlarına, kişiliklerine uzaktır. Her ne kadar Yaşar Kemal evrensel sorunları, evrensel insan sorunlarını ve kişiliklerini ele alıp derinlikli ve ustalıkla anlatarak (romanı 1960 öncesinde kalsa da) günümüzün insanına da uzanmaktadır denilse de bu ancak kısmen doğrudur. Yaşar Kemal gibi usta bir romancı bugün yaşı ellilerin altında olan kesimlerin çok önem verdikleri sorunlara el atsaydı hem romanı çok daha zen-

ginleşir, hem ideolojik ve estetik anlamda topluma daha yararlı olurdu. O yüzden yaşı ellinin altında insanlar arasında Yaşar Kemal sevgisi, onun anlatım yeteneğine koşut oranda değildir. Onu sevenler de daha çok, politik duruşundan ve/veya ustalığının tes-cilliliğinden ötürü sevmektedirler.

Romanları dışında Yaşar Kemal'le yapılan çok sayıda söyleşi ve daha seyrek olarak kaleme aldığı roman dışı düzyazıları da ilgi alanımıza girer. Buralarda Yaşar Kemal, barış, halkların kardeşliği gibi temalar üzerinde sıklıkla durmaktadır. Kürt kimliğini açık açık kabul etmekle birlikte, bazılarında görüldüğü üzere bundan ötürü aşağılık duygusu hisseder gibi bir izlenim vermemektedir. Kürt konusuyla başka şeylerden fazla ilgilenmesi, hem koşulların hem de ona Kürt milliyetçisi çevrelerce yapılan baskıların ve etkilenmelerin sonucudur. Yine de bu metinlerde Kürt milliyetçiliğinden çok, Marksizme yakın bir yaklaşım görülür. Buna rağmen ben ondan Türkiye'de sola ve sosyalizme çok zarar veren, vermeye devam eden etnik merkezci düşünceye karşı daha sağlam durmasını beklerdim. Ondan çağın felsefi ve ruhsal problemlerine, elli yaş altı şehir insanlarının sorunlarına daha çok ilgi duymasını beklerdim. Solun ve sosyalizmin temel sorunlarına daha yakın bir ilgi beklerdim. Son yıllarda edebiyat ortamında ortaya çıkan hızlı yozlaşmaya ve büyük sermayenin kültür alanına doğrudan el atışına karşı ciddi bir tavır beklerdim. Bu gibi uluslararası üne sahip insanlarımız uluslararası kamuoyunun beklentilerine cevap verecek bazı girişimlerde bulunmakta, fakat uluslararası kamuoyunun ilgilenmediği gerçek sorunlara ise tümüyle ilgisiz kalmaktadırlar. Yine Yaşar Kemal'den, genç yazarlara daha çok ilgi göstermesi ve onları desteklemesini beklerdim. Tüm bunlar Yaşar Kemal'in romanlarında öne çıkardığı insana, insanın iyiliğine güven, iyinin er geç kö-

tüyü yok edeceğine inanç temalarına uygun değildir. Yeni insan yaratma ütopyasını yeterince desteklememektedir.

Yaşar Kemal, Orhan Pamuk ile birlikte uluslararası ünlü iki önemli yazarımızdan biridir. Bu ünde şüphesiz, onu ustalığı kadar uluslararası kabul görmesini sağlayan ilişkileri ve metinlerindeki oryantalizm ve köy havasının da payı vardır. Batılıların çoğu, Doğuluları ancak tipik Doğulu oldukları zaman sevmektedirler, kendi ortamlarında, kendi ekzotik sorunları içindeyken, ucu kendilerine dokunmuyorsa...

Yaşar Kemal her sene Nobel tartışmalarına konu olmaktadır. Son yıllarda Nobel kazanmış birçok yazardan daha iyi olmasına karşın henüz bu ödüle "layık" görülmemiştir. Bu da edebiyatı ödüller kazanma veya kazanmama bağlamında değerlendiren anlayışın ne denli özenti, sığ bir anlayış olduğunun çok sayıda kanıtından biridir.

Yaşar Kemal metinlerini anlamak için göz önünde bulundurulacak anahtar kavramlar doğa, kırsal kesim insanı, insancılık ve destansıdır.

Ilhan Selçuk

Ilhan Selçuk ve *Cumhuriyet* gazetesi on yıllardır birbiriyle özdeşleşmiştir. Edebiyatla ilgili sınırlı çalışmaları bir yana, önemli bir gazeteci, gazete yöneticisi ve makale yazarıdır. *Cumhuriyet* gazetesine, tavrını ve havasını o verir. *Cumhuriyet* gazetesi hiçbir zaman çok yükselmeyen, batıracak kadar olmasa da zaman zaman çok düşen tirajı ve gelenekselleşmiş duruşu ile ülkede on yıllardır *Hürriyet* ve *Milliyet* ile birlikte sembol gazetedir ve istikrarlı biçimde yayınını sürdüren tek sol gazetedir. *Cumhuriyet*'le birlikte çıkan ve çoğun ona rakip olarak ve ona karşı seçenek

oluşturmak amacıyla doğan başka birçok sol sosyalist gazete, dergi kapanmıştır, o ise yayını sürdürmektedir. Cumhuriyet gazetesi on yıllardır Türkiye aydınının ve sol kesimin en güvendiği gazetedir. Bunu da İlhan Selçuk'un tutarlı çizgisine borçludur. *Cumhuriyet* Gazetesi'nin siyasi yelpazedeki yeri nedir diye sorulduğunda, kabaca Atatürkçü sol sosyal-demokrat denilebilir. Sosyalizme ve sosyalist düşünceye kapalı olmayan, hatta buna bir çeşit sempatiyle bakan, en azından biçimsel anlamda Marksizme kapalı ve düşman olmayan bir sol çizgi. Son yıllarda Atatürkçü yönü iyice belirginlik kazanmıştır. Gazetenin bazı belli başlı yazarları ve bu arada Selçuk, kendilerini kesin biçimde tanımlamaktan genellikle kaçınırlar da daha çok, Atatürkçü olarak nitelenmekte, ama öte yandan kendisini (kendilerini) Marksist olarak da görmekte ya da böyle bir izlenim de vermektedirler. Yazarların bir bölümü ise hiç Marksist izlenim vermemekte, bunların çoğu, yine Atatürkçü bir kimlikle ortaya çıkmakta ve yazmaktadırlar.

Selçuk, Marksizme kapalı olmamakla, devrime ve devrimcilere zaman zaman duygudaşlıkla bakmakla, hatta kendisini Marksist olarak da tanımlamakla birlikte gerçekte ne devrimci çizgidedir ne de Marksisttir kanımca. Bu görüş aynı zamanda uçtaki sol kesimlerin de on yıllardır neredeyse ortak görüşüdür. Uçtaki sol, zaman zaman büyük kitle tabanına ulaştıkları dönemler de içinde olmak üzere hiçbir zaman *Cumhuriyet* gazetesi'ni kendi gazetesi olarak görmemiş, yeterli ve gereksinimi karşılayan bir gazete olarak görememiştir. Uç soldaki değişik kesim ve kişilerin gazete hakkındaki değerlendirmesi, yetersiz bir dost gazete saptamasından kötülerin içinde iyisi saptamasına kadar değişmektedir. Buna rağmen sol, *Cumhuriyet* dışında istikrarlı bir başka gazete çıkaramamıştır bugüne dek. Bunda solda, gerek

tabanda, gerek yönetimler düzeyinde bir türlü birlik sağlanamaması bir etkindir. Başka bir etken, günlük bir gazetenin önemini yeterince kavrayamamayı getiren yanlış ideolojik yaklaşımdır. Başka bir neden de bazı sosyalist yazarların daha büyük ve daha çok para veren gazetelerde yazmaya daima hevesli olmalarıdır. (Burada *Cumhuriyet* dışındaki gazeteleri kastediyorum. *Cumhuriyet*'in hiçbir zaman fazla para vermediği bilinir.) Son yıllarda uç soldaki yeni eğilim, büyük medya içinden kendine destekçi ve sempati toplama hevesidir. İyice açığa çıkan o tutum da karşı seçenek oluşturacak bir gazetenin çıkışını engellemektedir.

Selçuk tek cümleyle tanımlanacak olursa sosyalist Atatürkçü bir yazardır. Bu çizgisini hep korumuştur, tutarlılık açısından on yıllardır en güven verici yazarlardan biridir. Tutarlılık konusuna yine geleceğiz. 12 Eylül'de darbeye ve darbecilere karşı çıkan çok az sayıda yazardan biridir. O, 68 hareketinde ortaya çıkan "asker sivil aydın zümre" cilerden ya da MDD (Milli Demokratik Devrim) yanlılarından biri olarak bu çizgiye yakınlığını bugün de korumaktadır. Yazı ve tavırlarında haklı olarak eleştirilen ve tutarsızlıkla suçlanmasına neden olan ifadeleri ancak bu gelenek bilindiğinde yeterince anlaşılır. Sözünü ettiğim anlayışa göre sosyalist devrim illa tabandan kitle ayaklanması yoluyla gerçekleşmez, hatta geri kalmış ülkelerde bu olasılık çok zayıftır. O halde ne yapılacaktır? Bir grup, "halk savaşı"nı, başka deyişle, gerilla savaşını yöntem olarak ileri sürer; başka bir grup ise ülkedeki aydınların, gençliğin, üniversite gençliğinin ordu içindeki ilerici aydın unsurlarla birleşerek darbe yapmasını... Bu yöntem, Sovyetler Birliği'nce de Soğuk Savaş döneminde yıllarca savunulmuş ve yine bu yöntemle tüm dünyada, birçok Asya, Afrika, Latin Amerika ülkesinde Sovyetler'e güdümlü ya da Sovyetler'e yakın darbeler gerçekleştirilmiştir. Bu darbeler sonrasında

Irak'ta, Libya'da, Arjantin'de olduğu gibi "sol" eğilimli sistemler kurulmuştur.

"Asker sivil aydın zümre"ciler, Atatürk'ün yaptığına da bunun biraz daha halk tabanına dayanan şekli olduğunu ileri sürerler. Yine bu anlayışa göre ordu, en azından bir kesimi, ilericidir ve ülkede ileri bir iktidar kurulması ya da var olan az çok iyi bir sistemin korunması için orduya muhakkak dayanılmalıdır. Orduya dayanmadan yapılan aydın ya da işçi hareketlerinin başarı şansı çok zayıftır. Ne var ki iş, "asker sivil aydın zümre"cilerin ve MDD'cilerin sandığı gibi basit değildir. Sovyetler'e yakın olmak, sol görünümde olmak hiçbir şekilde bir ülkedeki askeri iktidarın ilerici olduğu anlamına gelmiyordu. Nitekim, Arjantin'deki rejim açıkça faşist bir rejimdi, Afrika'da Kübalı askerlerin desteklediği bazı rejimler gibi. Irak, Suriye, Libya gibi ülkeler geri ülkelerdi ve daima kaypaklık gösteriyorlardı, nitekim, Sovyetler dağıldıktan sonra onlarda görece bir Amerikan karşıtlığından başka bir ilericilik kalmadı. Ama MDD'cilerin güvendikleri nokta, Türk ordusunun Atatürkçü karakteriydi. Nitekim, 1960 darbesi bu yönde ilerici bir hareketti. Ama sonraki iki hareket? İlki 74 darbesi, ilerici solcu bir görünümle ortaya çıktı, hızla aşırı sağa kaydı, aslında başından beri aşırı sağ bir hareketti. 80 darbesinin niteliği tartışma götürmez, üstelik bu darbe Amerikancı yönü iyice ağır basan bir darbeydi. İki müdahaleden de hem İlhan Selçuk, hem *Cumhuriyet* gazetesi doğrudan ve ciddi biçimde zarar gördü. Pe-ki, İlhan Selçuk bu yaşayıp gördüklerinden sonra, özellikle son on yılda neden bu kadar devlet yanlısı, bu denli militarizm sempatisini oldu? Bunu tutarsızlık olarak görenler çok, tutarsızlık olduğuna bir ölçüde ben de katılıyorum, ama Selçuk'taki "asker sivil aydın zümre"ci gelenek bilinirse, tutarsızlığın farklı bir kavramla değiştirilmesi de mümkün olabilir.

Son on yılda ülkede, Selçuk'taki değişmeyi açıklayacak neler oldu? Bunlara da bakmak gerek. Bir kere sol, Kürt milliyetçiliğinin kuyruğuna girdi, ülkedeki solun önemli bölümü zaten açıkça PKK yanlısıydı ve Kürt milliyetçisiydi. Öte yandan, şeriatçı akımlar yasal ve yasadışı örgütlenme anlamında hiç ulaşmadıkları noktalara dek güçleniyorlardı. Buna karşın sol, sosyal-demokrat, sosyalist direniş hayli zayıftı. İçinde yaşadığımız sistem her ne kadar iğrenç de olsa, ülkeyi daha iğrenç bir sistemden koruyacak başka ne kalıyordu? Ordu. Bugün de tablo bundan farklı değildir. Örneğin, bugün laik sistemi koruyan en büyük güvence ordudur. Selçuk gerçek aydınlanmacı güçlere, sol güçlere güvenini yitirmiştir, üstelik, bunda büyük ölçüde haklıdır. Bırakınız başka göstergeleri, tek sol gazeteyken bile tirajı otuz binlere kadar düşen bir gazetenin yöneticisiyse insan, başka kimlere güvenebilir. Ama bu doğru bir tavır mıdır? Bir aydın için, hele bir Marksist aydın için? Bir aydının esas görevi her zaman doğruları görmek ve göstermektir, tek kişi kalacağını bilse bile. Şeriata karşı en büyük güvence orduya, zaten o ülkede siyaset, sivil siyaset ve birçok şey dibe vurmuştur. Ayrıca, şeriata, hatta Kürt milliyetçiliğine karşı direnebilecek odakları, bugün bile etkileri süren 12 Eylül rejiminin dağıtıp yok ettiğini de unutmamak gerekir. Bunu unutmaya hangi aydının hakkı vardır? Yine de bugün birçok aydın, var olan gerçekliği kabul etmemiz gerektiğini, laik cumhuriyeti gözden çıkarma gibi bir lüksümüz bulunmadığını, siyasi hareketler içinde bile Amerika'ya karşı direnen en önemli gücün ordu olduğunu ileri sürmekte ve özellikle şeriata karşı, şeriata karşı çıkan her güçle işbirliği yapmamız gerektiğini savunmaktadır. Şeriatçı güçlerin tüm dünyada ve bu arada ülkemizde de çok güçlenmesi bir panik havası yaratmakta ve bu tür ruh hallerine yol açarak böylesi akıl yürütmeleri haklı gibi gös-

termektedir. Yine de oluşan mevcut havada emperyalist kapitalizmin beyinlerde daha güçlendiğini ve bu emperyalist kapitalizmin aslında en büyük tehlike olduğunu, dünyayı yok etmekte olduğunu unutmamak gerekir kanısındayım; bunu en başta unutmayacak, unutturmayacak insanlar elbette aydınlardır.

Üstelik, bir kesim işin dozunu iyice kaçırmıştır. Yasal parti kapatmayı, sol partileri kapatmayı marifet sanan eski hukuk adamları, 12 Eylül darbesini açık açık öven Kemal Alemdaroğlu gibi karakterler de şeriatı karşı milli güçler arasında değerlendirilmekte ve bunlarla işbirliği yapılmaktadır. İdeolojik düzeyde de Marksizmin Atatürkçülükle bu derece karıştırılması bilinç bulandırıcı ve zararlı bir tavidir. Bir insan Atatürkçü olabilir, bunu savunabilir, buna saygı da duyulur, gerçek Atatürkçüler, gerçek Atatürkçülük ilerici cephenin bağdaşığı olabilir. Ancak, Atatürk Marx'tan sonra yaşamıştır, Lenin'le birlikte yaşamıştır. Atatürk Marksist değildi, sosyalist de değildi, emek iktidarından da yana değildi. Halkçıydı, bağımsızlıkçıydı, devrimciydi, ama komünist değildi. Bu anlamda Selçuk'un açık biçimde göstermediği, ama ondan etkilenenlerin açık biçimde gösterdiği, her malzemeyi aynı çorbaya katma tavrı yararlı değildir, siyaseten samimi de değildir. Atatürk'ü, Nâzım Hikmet'i, Marx'ı, Che'yi, Deniz Gezmiş'i, Kemal Alemdaroğlu'nu aynı fikir posterine koymak özellikle bazı kimlik kargaşasındaki gençlerin bir tür psikolojik düzenele kendi yanlarını güçlü görmelerini sağlayan bir saçmalaktan başka bir şey değildir. Bu özel bir siyasi savunma düzeneği, özel bir bilinç yarılması durumudur. Böyle şeylerde ısrar etmek, kişiliği ister istemez yozlaştırır. Hep popüler olandan, hep saygı duyulandan güç alarak ilerlemeye çalışmak insanların bilinçlerini popülistleştirir, en olumsuz anlamıyla popülistleştirir, insanları kahramanların savaşlarını seyreden edilgin izleyiciler

derkine düşürür. Öte yandan, yalnız kalmayı, azınlık kalmayı, hatta tek başına kalmayı göze alamamak kişileri ve kitleleri özgüven kaybına uğratar, çaresizleştirir.

İlhan Selçuk'un yazılarını okuyan değişik siyasi eğilimlerde değişik yaşlarda çok sayıda insandan duyduğum bir eleştiri: Evet, güvenilir adam, ama hep aynı şeyleri yazıyor, artık okumuyorum ya da artık okumayacağım! Bunda hem haklılık vardır, hem haksızlık. Aslında herkes bir bakıma hep aynı şeyi söylemektedir. Dünyadaki tartışmalar eski Yunan'dan beri hep aynı tartışmalardır, tarafları oluşturan kişiler ve kitleler değişmektedir ancak. Selçuk'un söyleyecek sözü vardır ve bunu yinelemektedir; karşısındaki kişiler de, bazı dönemleri saymazsak, genellikle aynı şeyleri söylemektedirler, üstelik, çoğu konuda onlar değil, İlhan Selçuk haklıdır ya da haklıya daha yakındır. Ama öte yandan, söylenenler aynı kalsa da malzemenin ve biçimin değiştirilip zenginleştirilmesi de bir zorunluluktur. Yaşar Kemal için yazdığımı Selçuk için de yazmak durumundayım. Selçuk, elli-kırk yaş altı insanlara daha yakın gelebilecek, onların daha çok sevebileceği, onların güncel sorunlarına daha çok ışık tutacak biçimde de yazmalıdır.

Medya ve gazeteler de birer iktidar kurumudur. Gazete köşeleri de. Gazetelerde yorum yazma bir ayrıcalıktır. Belki binlerce yazar vardır, ama ancak birkaç yüz köşe yazarı vardır. Bunlardan da sadece bazıları toplumca bilinir ve bu bilinme önemlidir. Ayrıcalık, topluma söz söyleme ayrıcalığıdır. İlhan Selçuk bu anlamda ülkedeki en önemli otoritelerden biridir. Açmaya çalıştığım konu, İlhan Selçuk'un köşesi veya yetkesi değildir, başka bir konudur. O da şudur: Bir yazar yıllarca bir konu üstünde çalışır, pek çok emek harcar ve bir kitap çıkarır. Bu yazar az çok bilinen bir yazarsa eserini birkaç yılda ancak üç beş bin kişi okur.

Kitabı hakkında *Radikal* veya *Cumhuriyet*'te bir iki yazı, röportaj çıkmışsa bunu minnet ve teşekkürle karşılar. Yazdığı kitap önemli bile olsa genellikle bir gündem oluşturmaz, sansasyonel bir yanı yoksa geniş bir kesim arasında tartışılmaz. Kitabı okuyanlar uzunca bir zaman içinde ve değişik zamanlarda okuduklarından, hakkında sağda solda ancak cılız tartışmalar çıkar. Ama bir köşe yazarıysanız bir saatte yazıp bitirdiğiniz ve okura ilginç gelen bir iki saptama taşıyan herhangi bir yazınız o gün, o hafta birçok kişinin dilindedir. Bu adaletsizliktir, emeğe, bilgiye saygısızlıktır; ama yaşamın ta gerçeğidir, siyaset, güç ve iktidar ilişkilerinin sonucudur.

İşte şimdi *Cumhuriyet*'e geleceğim. *Cumhuriyet* bir türlü bir forum alanı olamamıştır, çok sesli bir yorum ve tartışma odağı olamamıştır. Hep katı bürokratik yapısını korumak, kendi içine kapanmak eğiliminde kalmıştır. *Cumhuriyet* okuru olup değişik konularda yetkin düzeyde bulunan pek çok aydının değişik zamanlarda aynı konudaki yakınmalarına tanık olmak mümkündür: *Cumhuriyet*'e yazı gönderiliyor, fakat yayımlanmıyor. Gazetenin gelişmemesinin başat nedenlerinden biri de budur ve bundan elbette İlhan Selçuk da sorumludur. Anlaşıyor ki, kimse iktidarı paylaşmak istemiyor. Bu durumda gazete ancak mecbur olduğu için okunan bir gazete konumunda kalacaktır ve okuyucularının büyük bölümü, sınırları dar ve dar sınırları içinde kendilerine hayran küçük bir azınlık olarak kalacaktır. Selçuk'un yazıları hem sol tutarlılığın, güven vericiliğin hem de sol sınırlılığın ifadesidir. Sol tutuculuk, tutarlılık, sol siyasi sınırlılık, otorite ve otoriteye itaat anahtar kavramlardır.

Ertuğrul Özkök

Hürriyet gazetesi bir semboldür. Ülkenin en güçlü gazetesi. Tirajda zaman zaman birinciliği yitirse bile Türkiye'nin en büyük gazetesidir. İktidarın nabzı orada atar. Ülkeyi idare eden oligarşiyi en doğrudan o temsil eder. Bu arada oturmuş orta sınıfın da en çok önem verdiği gazetedir. Ertuğrul Özkök, bu gazetenin başyazarı, genel yayın yönetmenidir. Onun metinlerini çözümlemek oligarşinin en hırslı, en saldırgan kesimlerini çözümlemek demektir. Bu pek hoş bir iş değildir. Büyük medyanın temel özelliklerini çözümlemek...

En zengin haber daima *Hürriyet* gazetesinde bulunur. Zengin haber demek, doyurucu haber demek, kamuoyunu her konuda derinlemesine ve doğru bilgilendiren haber demek değildir. Haberler süzgeçten geçirilir, bir şekilde işe gelmeyen haberler ortadan kaldırılır ya da budanıp kuşa çevrilir ya da işe gelecek, kamuoyunu yönlendirecek biçimde çarpıtılır. Gazete ve yazarları gelir dağılımındaki büyük eşitsizliğin üstüne gitmez, kapitalizmin ülkeyi yoksulluğa ve yoksunluğa sürüklediğinden bahsetmez, emekten ve çalışandan yana tavır almaz. Sola karşıdır, solu kamuoyuna ancak sulandırarak tanıtır, solu sulandırır. Her türlü ciddi haberi sulandırır, magazin derkine indirir. Magazin haberlerini de ciddi haber olarak verir. Yolsuzluğa karşı bir alıp veremediği yoktur, hak için, adalet için göstermelik çıkışları haksızlığı ve adaletsizliği katlayan sistemi güçlendirmek içindir. Medyanın okumuş yazmış herkesçe bilinen tüm olumsuz özelliklerini içinde taşır ve üretir. Haberleri, derin devletin ve devletin istediği doğrultuda öne çıkarır veya yok eder.

Hürriyet'i veya buna benzer gazeteleri ciddiye alarak okuyanlar için gerçeğin araştırılması hiç mi hiç önem taşımaz. Onlar ger-

çeği işlerine geldiği gibi bilmek isteyenlerdir. Güçlüden yana olanlardır, güçlünün artıklarından pay kapmaya çalışanlardır. Er-tuğrul Özkök onların başyazarıdır. Bu kesimler oligarşinin belli kanatlarının çıkarları doğrultusunda haber ve yorum kampanya-larına girerler. Belli siyasi partileri zaman zaman öne çıkarır, za-man zaman yerin dibine batırırlar. Bazen rakip gazetelerle kıyası-ya rekabete girer, rekabeti en ileri boyutta suçlama ve hakaret-lerle taşırlar; bazen rakipleriyle anlaşır, belli konularda işbirliğine girerler. Gazetelerin haber politikalarından onların hükümetle ne şekilde mali veya siyasi olarak anlaştığı veya anlaşmadığı, uzun veya kısa vadeli ne gibi planlar yapıldığı, ne gibi beklenti-ler içinde bulunduğu, gazetenin hangi sermaye gruplarınca desteklendiği, hangilerince kösteklendiği kolayca anlaşılır.

Büyük gazeteleri alan insanlar çoğun altta yatan bu gibi iliş-kilerin farkında değildir, farkında olanların da umurunda değil-dir. Gazeteler ve büyük medya, toplumu aptallaştırır, zekası kı-sıtlı toplum çoğunluğu büyük medyayı ortaya çıkarır ve, veya zekası kısıtlı olduğu için daha az kafa çalıştırmayı yeğler. Bu tür büyük gazetelerin ve televizyonların her ülkede birbirine pek benzer örnekleri vardır. Bunlar için bir yerde temsil ettikleri güçlerin çıkarları önemlidir, bir yerde medya olarak gazeteleri-nin tirajlarının, televizyonlarının raytinglerinin artması. Onlara başyazarlar, yazarlar, sunucular gerekir. Bu kişilerin özgün yara-tıcılık göstermelerine hiç gerek yoktur, sıradanlığı en iyi biçim-de temsil etmeleri yeterlidir. Kültürel ve siyasal iktidarın distrü-bütörüdür (dağıtıcısıdır) bu tür organlar. Ellerinden tuttukları herkes iktidarın bir yerinde demektir, iktidarın bir yerinde olan herkes onların satışını arttırır, üstelik, başka yönden de güçlen-dirir organları. Bu tür gazeteler sallapatı yönetilir gibi görünür, ama her taş yerli yerindedir, hesapsız tek adım atılmaz, sansür-

den hiçbir haber, hiçbir çıkıntı kişi her nasılsa kaçamaz. Bir şekilde kaçan çıkıntılar da sanki izinli kaçmıştır, dişleri sökülmüş ya da zehirleri akıtılmıştır. Ya da bu dişler ve zehirler de genel sistemin zararsız bir parçası haline gelmiştir kendiliğinden. Orada en karşıt tavırlarını bile sergileseler, seyredenler, okuyanlar onu da eğlencenin, gösterinin parçası zannederler. Seyredenler, okuyucular zaten onlardandır. Metinler iktidara teslim olarak girerler ve iktidardan pay kaparak çıkarlar.

Haber olarak toplumu galeyana getirecek, satışı arttıracak her şey onların ana malzemesidir. Eğer satışları arttıracaksa geniş kitlelerin göreceği büyük zararların haberleri bile pazarlanır. İnsanların çektiği acılar pazarlanır. Özellikle bunlar pazarlanır. Felaket haberleri. Büyük medya tavşana kaç taziye tut der. Örneğin *Hürriyet* gibi, bir yandan Avupa Birliği ve Kopenhag Kriterleri yandaşıdır, liberaliğin dozu ulusal çıkarlara biçimsel olarak da karşı çıkmaya kadar vardınır; öte yandan, aşırı milliyetçilik ve iç dış sorunlar karşısında şahinlik tavrı kışkırtılır. (Gerçekte AB yandaşı olmakla şahin olmak çelişmez. Çünkü, AB ülkeleri de emperyalist-kapitalist ülkeler olarak yeri geldiğinde şahindirler, savaş çıkarır, savaş kışkırtırlar. Demokrasi ölçütleri basbayağı göstermelidir.) Büyük medya, satışı arttıracığı için iç savaş çıkmasını ister, dış savaş çıkmasını ister, bunları yalnızca medya çıkarları açısından satış ve rayting hırsından değil, bağlı bulunduğu sermaye ve uluslararası tekel gruplarının savaştan kazanacağı kâr hesaplarına dayanarak da yapar. Bazen de hiç çıkar gözetmeksizin insanın çoğunluğuna özgü kötücüllükten yapar. Örneğin Özkök, Irak Savaşı'nı destekler. Toplumda büyük bir kesim vardır, başkalarının felaketlerini televizyon programı olarak, gazete haberi olarak rahat koltuklarında izlemeyi zevk bilen. Kendilerine bir zarar gelmedikçe başkalarının acılarından

zevk alan geniş bir kesim vardır. Büyük gazeteler, televizyonlar tele-sadizmi sonuna dek kullanırlar.

Ertuğrul Özkök her şeyin farkındadır. Oraya nasıl geldiğinin, orada nasıl ve neden durduğunun... Toplumun büyük kesiminin zekaca geri ve kültürsüz olduğunun, üstelik, bayağı zevkler, hatta canice zevkler peşinde olduğunun farkındadır. Bunu bilir ve kullanır. Örneğin, bazen Reha Muhtar için sorulur: Bunları inanarak mı yapıyor, bunları içten mi söylüyor; yoksa, tümüyle rol mü kesiyor? Çok mu zeki, yoksa, yaptıklarına katlanabildiğine göre zekası pek mi sıradan? Hepsi birliktedir. Bu kişiler rol yaptıklarının farkındadırlar, ama gerçek yaşamları da bu olmuştur artık, onlar rol yaparak gerçek yaşamlarını oynar ve yaşarlar; hem zekidirler hem de son derece sıradan akıllı. Pornografik magazin gazetelerini bilirsiniz, sık sık "Utanmazlar!" veya "Büyük Rezalet!" gibi iri puntolu bir başlık altında en açık saçık fotoğrafları, en olmayacak ayıp haberleri en ince ayrıntısıyla yayımlarlar. Burada açık açık bir kandırma vardır, hem halkı kandırma ve hem de kendini kandırma. Ama kandırma içinde bir kandırma daha yaşanır. "Utanmazlar!" başlığını gören kişi, en utanmazca fotoğrafları utanmadan seyretmek için o gazeteyi alır, en aşağılık ilişki haberlerini hem o ilişkileri ayıplamak ve hem de onlara gıpta ile bakmak için yutar. Reha Muhtar da en olmayacak aşağılıkları onları katbekat katlayarak yayar da yayar, yineler de yineler ve sonra, en bayağı görüntü ve yorumları, en bayağı kişilikleri sergileyip yeterince doyuma ulaşıp ulaştırdıktan sonra ahlak dersi verir. Verilen ahlak dersi, ahlaka yapılan en büyük saldırıdır, aslında burjuva ahlakı budur işte!

Hürriyet gazetesi ve yorumcuları, başyazarları bu anlayışı on yıllardır siyasete, en ciddi toplumsal duruşlara taşımaktadırlar. Amerika'ya, büyük sermayeye hayranlık ve yaranma duygusu

öyle yüksek boyuttadır ki, taşar ve grubun “sol müşteri” kesimi için çıkardığı yayınlara bile işler. İktidar, mali iktidar ve medya iktidarı, insanlara büyük bir güç bahşeder. Bu insanlar artık, her şeyi bildiklerine, her şeyin en doğrusunu düşündüklerine inanırlar. Aynada gördükleri kendi yüzleri değildir artık, şişirilmiş imajlarıdır. Milliyetçilik onlardadır, doğruculuk, dürüstlük, vatan sevgisi ve ülke çıkarlarının savunuculuğunda keskin sezgi gücü onlardadır. Örneğin, Emin Çölaşan gibiler için artık pek az vatansever kalmıştır (hatta bir tek kendisi kalmıştır) ortalık vatanını satanlarla, rüşvet alanlarla doludur. Herkes hain ve işbirlikçidir. Ancak, keskin kalemşörlerin pervasız hamleleri hiçbir zaman kendilerine maaş verenlere yönelmez. Ortada komedi gibi bir şey vardır, ama kimse gülememektedir bu komikliğe. Ortalık, Amerikan filmlerinde sık yinelenen pasta fırlatma sahnelerindeki gibidir, ama yüzlere ve her yana sıvaşan pasta değildir, bambaşka şeylerdir. O sahnelerden farklı olarak ortalığın battığının, herkesin çirkefe bulaştığını ise pek az kişi farkındadır; genellikle çoğunluk yalnızca karşısındakilerin pisliğe sıvandığını düşünmektedir. Kapitalizm insanın çirkefinden doğar ve o çirkefi insanların niyetleri ne olursa olsun herkese yayar.

Özkök başka birçoklarından farklı olarak, yazılarından çıkarılabildiği kadarıyla, tüm bunların ayırdında gibi görünmektedir, Reha Muhtar’dan daha doğal oynamaktadır oyununu, ama rol yaptığının da daha fazla ayırımındadır sanki ötekinden. Özkök’ün yazıları cam kulelerdeki ayrıcalıklı insanların soğukluğunu, duygusuzluğunu, acımasızlığını, öyle de olsa yönetiriz, böyle de olsa yönetiriz düşüncesinin kendine güvenini yansıtmaktadır. Bu noktaya gelmiş insanların yazılarının kalitesi önemli değildir artık, ne yazdıkları, nasıl yazdıkları önemsizdir, yazdıklarına inanır görünüp görünmedikleri de önemli değildir. O nok-

taya gelmiş insanlar ne yazsalar gider, keramet yazıda değil, o noktaya getiren yeteneklerde ve ilişkilerdedir. Önemlerinin kaynağı belirsiz “usta” yazarlar çıkmaktadır ortaya ve önemli yerlere gelmekte, önemli gibi görünmektedirler, önemli yorumlar yapmaktadırlar. Aslında iktidardırlar ve önemlidirler. Ama iktidarın önemi işte böyle bir önemdir. İnsanlar, içinde yaşadıkları sistemi, tüm çarpıklığına ve adaletsizliğine karşın bir şekilde olağan ve uygun görme eğilimindedirler. Her şey kuralına göre, düzgün işlemektedir sanki, aksine, çok sayıda veriyle karşılaşsalar da bunları unutma, bir çeşit “güzel uyuma” kendilerini kaptırma istegindedirler. Dünyanın her ülkesinde büyük sermaye medyası toplumun bu eğiliminden yararlanarak büyük medya haline gelir.

Büyük burjuvazi, eskisinden çok daha başarılıdır kendi yazarlarını öne çıkarmakta, yetiştirmekte. Geleceğe de yatırım yapmakta, genç ve bir bölümü hem genç, hem solcu yazarlar yetiştirmektedir. Günümüz gençliği içinde eskilerden daha kaliteli unsurlar bulmak onun için artık kolaydır. Adlar önemli değildir, adların yerleri, sıraları değişebilir; fabrikasyon üretilen genç yazarlarımız, o veya bu, ileride yeni büyük yazarlarımız, yeni Özkök’ler olacaklardır.

Oligarşi, büyük medya, çoğunluk eğilimleri, çoğunluk sadizmi onu anlamak için anahtar sözcüklerdir.

Nihat Genç

Nihat Genç *Leman* dergisi yazarıdır. Bu dergide deneme ve öyküleri çıkar, kitapları bir kesimce ilgi görür. Öykü yazarı ve edebiyatçı kimliğine burada değinmeyeceğim. *Leman*’da çıkan öykülerinin bir bölümünü okudum. Bunları edebi anlamda faz-

la önemli bulmadım. Beni daha çok, deneme de diyebileceğimiz makaleleri ilgilendiriyor. Birçok kişi, Genç'i saldırgan üslubu ve ona buna adamakıllı çatan yazıları nedeniyle tanımıştır, ben de öyle. Popüler siyasi şahsiyetlere, pek popüler olmayanlarına, edebi şahsiyetlere, edebi otoritelere, medyadaki öne çıkan isimlere vs. Açıkça söylemek gerekirse bu yazılar, çatılan ve saldırılan kişilerin büyük çoğunluğunu hiç sevmesem de beni rahatsız ederdi. Küfürün, hakaretin, aşağılamanın dozu genellikle kaçmış olurdu ve halen de zaman zaman kaçmakta. Ben *İnsancıl* dergisinde de uzun yıllar yazdım. Bu derginin ve bu dergide yazanların da saldırgan bir tarzı vardı, buna alıştım. Üstelik, bir eleştiri getirirken durmadan kıvrıp tek bir somutlama yapmama, tek bir isim vermeme tavrını da kendime hiç yakın bulmazdım. O yüzden, bende de saldırı dozu zaman zaman fazla kaçan ve kişileri hedef alan yazılar yazma alışkanlığı yok değildi. Buna rağmen Nihat Genç'in yazıları rahatsız ediyordu, çünkü ne zaman kimin hedef alınacağı, neye göre hedef alınacağı belli değil gibiydi. Tabancanın namlusu sürekli oraya buraya dönüyordu, bir sarhoşun elindeymişçesine ve hedef her an şaşabilir gibi duruyordu. Hedef alınan şahsiyetler sık sık edebiyat dünyasının ileri gelenleriydi. Burada Genç'in bir sıkıntısı olduğu da seziliyordu. Edebiyat alanında eserler vermeye başlayanlar bir süre sonra edebiyat otoritelerinden yeterli ilgi ve desteği bulamazlarsa sinirlenmeye başlarlar, sonra bu sinir kine dönüşür.

Öbür alanlarda değil de Genç'in edebiyat alanındaki ve edebiyat otoritelerine karşı öfkesi ne derece haklıdır, tartışılır. Ben onun okuduğum bazı öykülerini fazla beğenmedim derken, bu onların gerçekten ilgiye layık olmadığını göstermez. Üstelik, onun çalışmalarının hayli ilgi gören ve ödüller kazanan birçok öykü ve romandan belki fazlası vardır, eksiği yoktur. Edebiyat

alanı Türkiye’de pek çok başka alan gibi çürümüş bir alandır, belki başka alanlardakinden daha çürük bir alandır. Bunda bazı saygın otoritelerin de payı vardır kuşkusuz. Ancak, otoritelerin kişisel katkısı ya da zararından çok, alanın son yirmi yılda çok fazla ticarileşmesi, işin içine çok fazla para ve piyasa duygusu girmesidir esas yozlaşmaya neden olan. Ayrıca, yalnızca otorite oldukları için herkesi aynı kefeye koymak da yanlıştır, bu yetkilerden gerçekten tam anlamıyla çürümüşler vardır, yarı çürümüşler vardır, çürümeye karşı hâlâ direnenler vardır. Ama hakkı yendiğini, hakkının verilmediğini düşünen pek çok yazar ve şair herkese saldırır, herkesi aynı kefeye koyarak saldırır. Bir farkla: Bunların çok büyük bölümü ancak kişisel sohbetlerde yetkelere saldırırlar, hatta yalnızca kendi içlerinde. Ancak azınlığı sıkıntısını yazıya döker, o da çoğun hiçbir isim vermeden, yalnızca imalarda bulunarak. Nihat Genç’in tavrı farklıdır, o isim verir, hakaret eder, bir daha hakaret eder, aşağılar vs... İşte bu tavidir bazılarını ve bu arada beni de rahatsız eden.

Ancak, sonra bir şeyi fark ettim: Ona karşı tepkiler veya tepkim, yalnızca aşağılananların (nadiren hak etmeseler de) düştükleri (o metin içinde düştükleri) kötü durumdan rahatsızlık hissetmekten kaynaklanmıyordu. Bu hakaretler insan olarak beni rahatsız ediyordu, dediğim gibi, çoklarını sevmesem de. Ama bir şey daha vardı, acaba bana da saldırılır mı diye ister istemez bir korku. O zaman şunu düşündüm: Bana da saldırılsaydı tepkim ne olurdu? Türlü senaryolar, önlemler, karşı saldırının pek çok biçimleri geçti kafamdan; ancak, bir şeyi daha ayırımsadım; aslında bana da saldırılsa, bu saldırı genel anlamda pek büyük bir haksızlık olmayacaktı. O zaman, aşırı tepki göstermek de gerekmecekti. Sonuçta, bir noktaya vardım: Ben aslında bu yazıları, genel havasını, mesajlarını, saldırgan üslubunu ve saldırı-

ları seviyorum. Doğru buluyor muyum, o kuşku götürür, ama seviyorum, yakın buluyorum; peki neden? Birilerinin bunca çürümüşlük içinde bir şekilde muhalefet etmesi gerekiyor. Saldırgan üslupla da olsa birilerinin çıkıp pislik gibi görünmeyi de göze alarak iğrençlikleri sergilemesi gerekiyor.

Nihat Genç'in ruh hali, kişilik yapısı bence kuvvetli anarşist eğilimler taşıyor. Daha doğrusu, metinleri böyle bir izlenim veriyor. O, tüm yetkelere karşı, sırf yetke oldukları için bile karşı. Yanlış gelebilir çoğuna. Ama bu ülkenin anarşist bir muhalefete de ihtiyacı var. Nihat Genç'i şu âna dek kısa bir telefon görüşmesi dışında tanımadım. Ne var ki, yazılarında çoklarında bulunmayan ve gereksinimini çok hissettiğim samimi bir hava yakaladım. Kişisel olarak onu tanısam, karşılıklı oturup konuşsak, yazıların gerçekten samimi bir kişilikten, içten ve anarşist bir ruh halinden çıkmadığını görme riski elbette var. Bunu birçok yazarda gözlemledim. Yazılanlarla kişilik ve davranışlar arasındaki derin farkı. O yüzden, Genç'le tanışmaktan korktum, tanışacaksam, tarihini bu kitabın yayımlanmasından sonraya bırakmayı yeğledim. Zaten bölüm başında belirtmiştim, ele aldığım kişilerden Yaşar Kemal dışındakileri bire bir anlamda tanıımıyorum. Ben metinlerle ilgileniyorum, metinlerin yarattığı izlenimlerle, metinlerin yarattığı bilinç durumlarıyla ve doğrusu da bu. Önemli olan metinlerdir, çünkü yazarları bire bir tanıma, onlarla iletişime girme, ilişkiyi sürdürme şansı (şanssızlığı demek daha mı doğru?) okurların çok büyük kesimi için zaten yoktur. Genç'in yazılarında, pek çoklarının konuşmalarında ve ima yoluyla pek çok kişinin yazısında yer alan, kimseyi beğenmeme, ona buna çatma, burun kıvrma, pek çok şeyi inkâr etme tavrı açık seçik var ve bence çok az rastlanır tarzda samimi bir havada var.

Nihat Genç, metinlerinden anlaşıldığı kadarıyla kendini yetiş-

tiren, okuyan biri. Anadolu'ya, Anadolu kültürüne değgin çok şey biliyor. Başka birçok konudan da anlıyor. Tümüyle inkârcı da değil. Anadolu'da, her ülkede her halk içinde değerler bulunduğ u, asıl bu değerlerin, itilip kakılmış değerlerin önemli olduğunu vurguluyor. Buradaki halk sevgisi ve halka, insana, basit insana güven duygusu benim ölçütlerime göre popülist boyutlarda ve gerçekçi değil. Ama gerçekdışılık var olacaksa biraz da olumlu ütopyalar doğrultusunda olsun, bu, beni fazla rahatsız etmiyor. Ne var ki, Genç'in okurları için, daha doğrusu, tahmini olarak onun okurlarının çoğunluğu için aynı olumlu şeyleri söyleyemiyorum. Bu kesimi az çok okumuş, kendini önemsemeye başlamış ve kendini başkalarından ayırma ve ötesinde hiçbir şeyi beğenmeme hakkını kazandığına inanmış yarı-aydın ve genç küçük burjuvaların, daha çok, Anadolu kökenli ve yoksul kesimden gelen yarı-okumuşların oluşturduğunu düşünüyorum. Pek çok alanda olduğu gibi entelektüel alanda da bir yerlere gelebilmenin, çok fazla çalışma ve emek gerektirdiğini (çok fazla eğitim veya kendi kendini yetiştirme gerektirdiğini) takdir edemeyen bir kesim bulunduğunu düşünüyorum. Bu kesim, hak etmeden bir yerlere gelebilen çok insan gördüğ ünden hakkın ne olduğu konusunda bulanık bir bilinç taşır. Benim başta kastettiğim şey, yani, ancak emek vererek bir yerlere gelebilme olgusu, gelinen yer gerçekten manevi bir değer taşıyorsa geçerlidir. Manevi değer taşımayan yerlere gelmek için insanın emek dışı bazı yetenekler taşıması yeterlidir. Evet, bilinci bulanık söz konusu kesim geniştir, nitelikli kesim ise dardır. Bunu nereden çıkarıyorum: Çünkü, aksi gerçek olsa bunca tepkisellikten olumlu bir şeyler çıkardı, daha yetkin emek ürünü eserler çıkardı ve orada burada daha nitelikli insanlarla karşılaştırdık, daha sık karşılaştırdık...

Her neyse, buradan bu konuyla bağlantılı olarak *Leman*'a ge-

çebiliriz. Daha önceki bir yazımda da belirtmiştim, *Leman* bu ülkede sosyalist, daha doğrusu, sosyalistimsi muhalefeti uzun yıllardır yapan tek kitlesel yayın organı. Elbette onun bağımsız bir kurum olması da ilginç. Ülkede hiç değilse zaman zaman büyük kitle tabanına ulaşan bazı sosyalist örgütler, partiler varken ve bunların kitlesel kabul gören bir yayın organı yokken, muhalefet yapma görevinin ağırlıklı olarak *Leman*'a düşmesi... Bu elbette *Leman* için kutlanacak bir şey, ama ülke açısından, yayın organı düzeyinde muhalafetin (ki yayın organı çok önemli bir şeydir, bence en önemli şeydir; hatta Lenin, yayın organının önemi üstüne koskoca bir kitap yazmıştır⁴⁴) bu denli önemsenmemesi çok olumsuz bir şeydir. Sonuçta, *Leman* iyi bir şey yapmaktadır, ama son derece niteliksiz bir biçimde yapmaktadır. Espriler bazen insanı çok güldürmektedir, ama düşünsel anlamda çoğu karikatürün, yazının hayli boş olduğu da görülmektedir. Bazı çizimler, cinselliği iğrendirici boyutta kullanma eğilimindedir. Cinsellik her alanda olduğu gibi mizahta da kullanılır, buna çoğu insanın itirazı yoktur. Ancak, çizgi ve esprilerden anlaşıldığı kadarıyla bu çizimlerin cinselliğe, insana ve ilişkilere bakışı, gelişmemiş kişiliklerin ve doyumsuzlukların izlerini kuvvetle taşırlar ve böyle kişilikte insanlardan tutarlı bir muhalefet beklemek elbette hayaldir. Gerçek muhalefet ütöpik boyutta da olsa yeni insanı yaratma mücadelesiyse, *Leman* çizimlerinin çoğu böyle bir muhalefeti yürütemezler. Genel anlamda söz konusu tavra; tepkisel, düşük ahlak normlu ve anarşist bir muhalefet denilebilir. *Leman*'ı okuyanların da ezici çoğunluğu bu kavramlarla nitelenebilir. Elbette bu bile muhalefet etmemekten ve düzenin çarklarına kapılıp gitmekten iyidir ve sempati uyandırmayı hak eder.

Yeniden Nihat Genç'e gelirsek, o, *Leman* içinde en olumlu birkaç kişiden biridir ya da olumluların en sivrilmişidir. Benzer

köşelerde yazdıkları halde örneğin Cezmi Ersöz'den farklıdır. Cezmi Ersöz açıkça kötü edebiyatçıdır. Metinleri içi doldurulmamış, bilgiye ve estetiğe dayanmayan aşırı duygusallıkla yük-lüdür. Sol olan, Kürt olan her şeyi sulu gözlerle sever görünmek-tedir, ama bu denli eleştirisiz bir "sevgi" gerçekliğin farkında olanlarda içtenliksizlik duygusu uyandırmaktadır. Piyasa için yazmayan yazar kalmış mıdır? Genç'in metinleri ise terbiye sınır-larını sık sık aşan küstah ve saldırgan tarzıyla ve buna rağmen özgünlük ve ruh gösterir. Ortam kötüdür. Mıymıntılık, içten pa-zarlıklılık almış başını gitmiştir. İnsanlar fıs fıs arkadan konuş-makta, bir yetkeyle, yetkenin herhangi bir simgesiyle karşılaştı-ğında ise yelkenleri suya inmektedir. Yazılarda gerçek sorunlara, gerçek cerahatlara dokunmamak alışkanlık haline gelmiştir. Ya-zarlar, aydınlar başlarını kaldırırlarsa yoksanacakları, yok edilecekleri kaygısı içindedirler.

Nihat Genç, pek çoklarının kaçtığı bir işi yapmaktadır. Ger-çi, son yazılarında biraz yumuşamıştır. Saldırdığı insanları da bu ülkenin insanları olarak, bizim insanımız olarak sevdiğini söyle-mektedir. Sonuçta o veya bu, birilerinin de böyle yazı yazması gerekir. Tonlarca samimiyetsiz yazı arasında küfürlü, saldırgan da olsa birkaç samimi yazı çok daha güzel durmaktadır.

Halkçılık, popülizm, anarşizm, itaatsizlik Genç'in yazılarını yorumlamak için anahtar sözcüklerdir.

Fehmi Kuru

1980 öncesi sol ve sağ çok kesin çizgilerle kamplara ayrılmış-tı. Bugün bazı sağcı yazarların da ifade ettiği gibi o zaman sol renk taşıyan, pembemsi renk taşıyan herkes ve her yazar sağcı-larca, sağ yazarlarca "komünist" ve "kızıl" olarak görülüp nitele-

niyordu. Abdi İpekçi gibi komünistlikle hiç ilgisi bulunmayan burjuva liberal bir yazar bile komünist olarak algılanıp öldürülebiliyordu. Sağcı yazarlar çok keskindi o zaman. İçlerinde en çok öne çıkanlar Rauf Tamer, Ahmet Kabaklı, Taha Akyol, Güneri Cıvaoglu gibi isimlerdi. İlk ikisi özellikle çok saldırgandı. Rauf Tamer'in son on yılda iyice hoşgörülü liberal bir yazar olup çıkmasına çok insan şaşar. Taha Akyol açıkça aşırı sağcı, milliyetçi olmasına rağmen bunlar içinde üslubu en düzgün, kuramsal anlamda altı en dolu yazan yazardı. Seksen sonrası o da liberal yazarlar arasına katıldı. (Örnekleri, sağcılara özgü bir tür dönme olgusu olarak mı görmeli, yoksa yalnızca dönemlere özgü taktik ve stratejik değişiklikler olarak mı, tartışmak gerekir. Galiba her ikisi de kişilere göre değişen oranlarda birlikte bulunur.) Yine de geçmişte, az çok sol renk taşımayan yazarların ne pek saygınlıkları vardı ne de genel havaları çağdaş-özendirici görünüyordu. Özal devrinden sonra her şey çok değişti. Eskinin aşırı sağ yazarları genel olarak bugünün liberal yazarlarına dönüştüler, eskiden hiç değilse pembe renk taşıyan birçok yazar da onlara katıldı. Ancak, tam sağ yazarlar kanadı boş kalmadı.

Bugün gazete yazarlarını kabaca şöyle sınıflayabiliriz. Bugünkü düzenden ve devletten yana liberal yazarlar birinci grubu oluştururlar. Ne denli liberal oldukları tartışmalıdır; bunlar merkez sağ ve merkez soldaki yazarlardır. Büyük medyanın büyük yazarlarının çoğu gibi. İkinci grubu yine düzen yanlısı (kapitalizm yanlısı) ama bugünkü şekliyle düzeni ve devleti eleştiren yazarlar oluşturur, devleti sertçe eleştiren yazarlar. Bunlar üçe ayrılırlar: a) Siyasal islamcı yazarlar b) "2. Cumhuriyetçi", dincilerle ittifak içinde, fakat zaman zaman dincileri de eleştiren yazarlar c) Liberal aşırı sol yazarlar. Üçüncü grubu, devlet yanlısı sol ve milliyetçi sağ yazarlar oluşturur, etkileri sınırlıdır. Dör-

düncü grubu bağımsız yazarlar oluşturur; etkileri iyice sınırlıdır.

Fehmi Kuru bunlardan ikinci grubun “a” şikkından yazarlar arasında en çok öne çıkanı, yıldızı en parlak olanıdır. Onun metinlerinin çözümlenmesi ülkede aşırı sağın, dinci aşırı sağın temel özelliklerini görmemize yarar. Bir kere biçimsel olarak Fehmi Kuru (metinlerini kastediyorum) son kertede çağdaştır. Öztürkçe sözcükleri sıklıkla kullanır, yazıları genç kuşak için de ilgi uyandırıcı ve akıcıdır. (Bu arada sağcılar ve solcular arasındaki şu öztürkçe tartışması paradoksu aşılmış görünüyor. Paradoks zaten ilginç ve tuhaftı: Halk Partili aydın geleneginin, sonra da özellikle Sovyet yanlısı solcuların çok savunduğu ve kullandığı öztürkçeye karşı, milliyetçiler Osmanlıca’yı savunurdu. Dinci sağcı kesim de zaten hep öztürkçeye karşıydı. Fehmi Kuru gibilerin dili, hem abartılı öztürkçecilere hem de Osmanlıcacı eski dilcilere ibret olsun!) Bilgisayardan, internetten, modern yaşamın tüm gerek ve gereçlerinden yararlanan bir yazar olarak Kuru’nun metinleri hem güncel, hem modernidir; pek fazla medrese, tekke kokmaz. Biçimsel çağdaşlık yanında İslamcılığın çağdaşlığını içerikte de temsil etme iddiasındadır. Ama İslama, daha doğrusu, çağdaş İslama özgü açmazlar burada Kuru’nun duruvara toslamasına yol açar. O da (iyi niyetle düşünürsek) belki kişilerin karakterlerinden kaynaklanmayan (konunun bu yönüne girmedik, girmeyeceğiz) ama metinlere doğrudan yansıyan samimiyetsizliğin sonucudur. Samimiyetsizlik temel açmazlardan kaynaklanır; şöyle ki:

Tüm İslamcı yazarlar gibi Kuru da Hristiyan âleminin en büyük gücü ve İslamın en büyük düşmanı olarak ABD’ye karşı olmak zorundadır, nitekim, yazılarında ABD’yi sıklıkla sertçe eleştirmektedir; öte yandan, Kuru, kapitalizm karşıtı değildir, bu yönde tutarlı bir duruşu yoktur; patronlarının ve desteklediği

politik güçlerin ABD ile hem iş ilişkileri, hem politik ilişkileri sıklıkla; yazılarda bu açık sürekli sırtıtmaktadır. (Irak kriziyle birlikte İslamcılar arasında ABD'ye karşı olanlar ve ABD yandaşları olmak üzere ayrım ve çatışma artmıştır. Koru, ABD'ye karşı olanlar safında yer almıştır. Bu, kuşkusuz, onun için olumlu bir puandır.) İkinci olarak, İslam liberal ve demokrat bir din değildir; yaşama ve siyasete doğrudan karışmak, özünden kaynaklanan bir zorunluluktur. Öte yandan, bireysel olarak da İslami kurallara harfiyen uyma ile çağdaş yaşamın gerekleri, biçimleri birbiriyle çelişir. İslamı tüm kurum ve kurallarıyla uygulamak isteyen kişi bir bakıma gerçek Müslümandır. Bu, samimi bir tutum olarak değerlendirilebilir. (Hem koyu dindar olduğunu hem de çağdaş yaşamın gereklerini yerine getirdiklerini söyleyenler ise tutarsızlığa düşerler. Bu tutarsızlık doğrudan, insanın doğal ruhsal yapısından kaynaklanan ve bu yüzden, doğallıkla kabullenilip doğallıkla yaşanan bir durumdur.)

Ama bu samimiyet, uygulamada her şeyin yerli yerine oturmasına yetmez. Yani, biçimsel olarak İslamın tüm kurallarını uygulamak çok zordur, bazı durumlarda mümkün değildir. (Söz, gelimi en basitinden, belli bir enlemin üstünde oruç tutmaya kalkarsanız açlıktan susuzluktan ölürsünüz.) Radikal İslami rejimlerde bile (İran'da, eski Taliban Afganistanı'nda) bu konuda sıkıntılar yaşanmıştır, yaşanmaktadır.

Koru'nun yazılarında da bu sıkıntı ve çelişki yaşanır ama üstüne gidilmez, görmezden gelinir, sıkışıldığında bazı güçler kullanılarak sorun kaydırılır. Sorun nasıl kaydırılır? İslamcılara göre İslamı hakkıyla yaşamayı engelleyen bazı güçler vardır hep. Bu güçlerin başında bizde ordu gelir, Kemalizm, 28 Şubat kararları vs... Niye ordunun siyasete müdahalesine bu denli tepki duyulur İslami kesimde? Gerçekten demokrasi yanlısı olmalann-

dan mı? Hayır, siyasal İslam demokratik istemlere hiç sahip çıkmaz ya da bazılarına nadiren sahip çıkar. Bu kesim büyük çoğunluğuyla 12 Eylül'ü de desteklemiştir. Onlar İslami yaşam biçiminin daha da serbest yaşanması, İslamcılarının önündeki politik olanakların daha da açılmasını isterler. Bu tam da hayata daha çok müdahale istemelerinden kaynaklanır. Burada demokrasi istemi değil, demokrat olanlara baskı istemi ön plandadır. Zaten bu toplumda (ve tüm İslam toplumlarında) aşırı İslamcı olmayanlar baskı altındadır. Zaten, "ülkenin % 99'u Müslümandır" söylemi her yerde, her zaman insanların kafalarına kılıç gibi sallanır. Zaten herkes manevi olarak oruç tutmaya zorlanır (fiziksel zorlamalar bir yana). Her gün her dakika her yerde "Allah" sözcüğü yinelenir ve yeterince yinelemeyenlere kötü gözle bakılır. Zaten kadınlar üstündeki baskıya bir de dinin kadınlar üstündeki baskısı eklenir. Zaten kadınlar sürekli kapanmaya zorlanır. Zaten aşırı solculara göre, aşırı sağcılarının örgütlenme olanakları son derece geniştir. Zaten devlette her kurum içinde aşırı sağcılar aşırı solculardan katbekat kollanır ve yer bulur. Ama bunlar siyasal İslami kesime yetmemektedir. Onlar daha fazla müdahale ve daha fazla iktidar isterler. Baskıya uğradıkları tek konu, neredeyse türban konusudur. Bunu da sonuna dek kullanırlar. Uygulayamadıkları, isteyip de uygulayamadıkları tek dinsel kural sanki baş örtmekmiş gibi direnirler. Mazlumken bile saldırganlaşırlar. Aslında iktidardadırlar. Çoğunluğun gücü ellerindedir, manevi iktidar... Öte yandan, gerçek iktidarın, oligarşinin de içindedirler, bununla yetinmezler. İktidarda oldukları halde iktidarda olmayan solcuları türbanı desteklemeye zorlarlar. Solcuların türban serbest bırakılsın demeleri işlerine gelir, türban yasaklı kalsın demeleri de işlerine gelir. Her şey işlerine gelir. Aslında bir avuç mağdur kız dışında bu olayda geniş din-

dar kesimin uğradığı hiçbir zarar yoktur, aslında onlar kadınların günlük yaşama katılmasına da taraftar değildir. (Buna rağmen özgürlük adına, ilke adına aydın insanların türban yasağına karşı çıkmaktan başka çareleri de yoktur.)

Toplum için, insanlık için, iyi değerler için bir şeyler yapma amacındaki kanı kaynayan gençler eskiden çoğunlukla sola yönelirlerdi. Şimdi eskisi kadar idealist genç çıkmıyor, dönemsel bir özellik. Çıkanlar da sola olduğu kadar siyasal İslama da yöneliyorlar. Sol, yapısı gereği (siyaset gereği) bu idealist eğilimleri iyi kullanamadı, giderek yozlaştırdı. Siyasal dini akımlar ise daha hızlı yozlaşmaktadır. Çünkü din, en az sol kadar siyasette faydacıdır, üstelik, dinsel dogmalar ve dinsel hiyerarşi soldan çok daha fazla düzenden, eşitsizlikten, kapitalizmden yanadır.

Koru, siyasal İslamın iktidar süreçlerini temsil eden yazılar yazmakta. Onu ilgiyle izleyenler ise ya bu iktidarı paylaşanlardır ya da çoğunlukla olduğu gibi yetersiz bilinçli yönetilenlerdir.

Koru'nun yazılarını çözmek için kullanılabilecek kavramlar din, siyaset, kapitalizm ve samimiyettir.

Üçüncü Bölüm

(Makaleler)

TOPLUMCU GERÇEKDİŞİCİLİK

“İşkenceye çekilenlerin feryatları korkunç sinir bozucuydu. Bu, birazdan size yapılacak işkenceyi hatırlatmasından çok, bir devrimcinin, bir insanın, yanı başınızda acıdan kıvrandığını ve hiçbir şey yapamadığınızı hissettiğiniz için korkunçtu. Bu, öyle büyük bir acıydı ki, bu sesleri dinlemek yerine bizzat işkencede olmayı tercih edebilirdiniz. Belki okuyanlar şaşıracaklar ama, bu sinir bozukluğu, olmayacak bir ‘eyleme’, mastürbasyon yapmama bile yol açtı. Böyle bir anda gösterdiğim bu tuhaf davranışın izahını ruhbilimcilere bıraksam daha iyi olacak!”
Gün Zileli.”³

Toplumcu edebiyatın bugününü değerlendirebilmek için önce dününe bakmak gerekir. “Eleştirel gerçekçiliğin” üstünde yeni bir akım olarak “toplumcu gerçekçi” yapının yükselmesi, dünyada toplumcu akımın yükselişiyle koşuttur. Toplumcu edebiyat sosyalist politikanın ihtiyaçları doğrultusunda ortaya çıktı, sosyalist ideolojinin sınırları içinde büyüdü. Aynı şekilde, toplumcu edebiyat bugün dibe vurmuşsa, bu da var olan sosyalist sistemin

ve sosyalist ideolojinin dibe vuruşunun sonucuydu. O nedenle, toplumcu edebiyat bugün bu durumdaysa (hangi durumda olduğuna ileride kısaca değineceğim) nedenini sosyalist seçeneğin büyük ölçüde değer yitirmesinde aramak gerekir. Karşı gücün, yani kapitalizmin devasa mali kuvvetiyle, terörüyle, medyasıyla oluşturduğu ideolojik ve politik saldırılar hiçbir şekilde sosyalizmin çöküşüne bahane gösterilemez. Elindeki tüm olanaklarla eşitlikçiliğe, sosyalizme ya da başka muhalif akımlara saldırmak zaten kapitalizmin doğası gereğidir. Sosyalist seçenek değer ve saygınlık yitirmişse iç çelişkileri öz zaafları nedeniyle yitirmiştir ve bu seçenekte diretenler söz konusu çelişkileri, zaafları değerlendirmek, onlardan ders almak zorundadır. Var olan (var olmuş) sosyalizm eşittir Marksizm demek değildir, ama Marksist felsefe sosyalizmin başarılarının da, başarısızlıklarının da bir direk gibi tam ortasında durmaktadır. O bakımdan, Marksist felsefenin yeniden değerlendirilmesi zorunluluğu, başka birçok alandaki sosyalist çöküşün yanında, toplumcu sanattaki çöküşün değerlendirilmesinin de önünde yer almak durumundadır.

Marksizmin (diyalektik ve tarihi materyalizmin) felsefede büyük bir çığır açtığını, değişik politik eğilimlerdeki düşünürlerin neredeyse tamamına yakını kabul etmektedir. Ama tarihsel önemi bir yana sosyalistlerin bir bölümünün, komünistlerin çoğunun iddia ettikleri gibi o, bugün için de yol gösterici bir felsefe olmaya devam etmekte midir? Tartışılan konu budur. Bazıları, üstünde ufak tefek rötuşlar yapılmış haliyle onun bugün için de yol gösterici bir felsefe olarak dimdik ayakta dikildiğini ileri sürmektedir. Bu görüşü savunanlar artık, dünyada azınlığın da küçük bir azınlığıdır. Üstelik, o insanların da çoğu düşünür (ya da edebiyatçı-bilim insanı vb.) değil, politik unsurlardır ve benimsedikleri politik çizgiler yüzeysel Marksizm anlayışlarının da

ötesinde bazen birbirleriyle taban tabana zıttır. Sola ve özgür-lükçülüğe yakın düşünenlerin-düşünürlerin büyük çoğunluğu Marksizmin bazı yöntemlerinden ve duruş özelliklerinden hâlâ yararlanılabileceğini, onun tarihi öneminin devam ettiğini, ancak, artık aşıldığını söylemektedirler. Bu büyük çoğunluk arasında belirgin bir omurgalaşmaya gerek duyulmayan kaygan ideolojik yaklaşımlara (bazen özellikle birine bazen de hepsine) eğilim baskın durumdadır. (Yapısalcılık ve türevleri, Freudculuk ve türevleri, liberalizm, milliyetçilik, dincilik, yeni sağcılık, yeni solculuk ve bunların üstünde şekillenip hepsini kucaklayan postmodern ideoloji...)

Bu iki grup dışında başka bir azınlık içinde azınlık grubu var ki, onlar da Marksizmin hâlâ aşılamadığını (ondan daha yetkin bir felsefi akımın çıkmadığını) ancak, bugünkü haliyle de (belirgin yetersizlikleri nedeniyle) yeterince işe yarar olmaktan çıktığını söyleyenlerin grubudur. Ne için işe yarar olmaktan çıktığını? Dünyayı ve insanı anlamak için. Son altmış-yetmiş yıllık gelişmeleri değerlendirmek için. Sınıf mücadelesini yürütmek için. Dünyayı olası kötü sondan kurtarabilmek için. O yüzden, Marksizmin bu saptanan belirgin yetersizlikleri doğrultusunda geliştirilmesinde, yeniden yorumlanmasında yarar görenler bulunmaktadır. O halde şu son paragraftaki iki önermeyi ya da saptamayı açalım. 1- Marksizm neden aşılamamıştır? 2- Onun belirgin yetersizlikleri nelerdir?

1- Marksizm aşılamamıştır; çünkü; a) Onun diyalektik ve tarihi materyalist yöntemi, dünyayı ve olguları çözümlemekte hâlâ rakipsiz güçtedir. (Bilimin bize öğrettiği ilerlemeler karşısında yer yer yetersiz ve kaba kalsa da ona rakip olma iddiasındaki yaklaşımlar ya daha kaba, ya gülünç derecede anlaşılmaz ya da kasten bilinç bozucu özelliklerdedir.) b) Onun, "insanın bilinci-

ni, dolayısıyla, toplumların yapısını içinde yer aldıkları maddi koşullar belirler" saptaması her ne kadar gerçekliğin tek boyutunu görse de aksi ispat edilememiş, üstelik bilimsel gelişmelerle doğrulanan bir saptamadır ve bu saptamanın felsefe ve politika-daki (ayrıca, bilimde ve edebiyattaki) yol gösterici önemi büyüktür. c) Marksizmin temeli sınıf çelişkilerine dayanır. Dünyada sınıf çelişkileri artmakta, en azından azalmamaktadır. Üstelik, kapitalizm dünyayı yıkıma götürmektedir. Başka hiçbir felsefe, düşünen ve ezilen insanlar için onun kadar fikir silahı sağlayamaz. Başka hiçbir felsefe onun kadar kapitalizm karşıtı değildir. Aksine, öbür felsefeler (yapısalcılık, Freudculuk, postmodernizm) ve bu akımların etkisindeki liberal sanat-edebiyat-eleştiri-bilim insanları, gerçekliği ortaya çıkarmak için sağladıkları görece faydalar bir yana, gerçek çelişkileri gözlerden gizlemekte, ya doğrudan ya da dolaylı anlatımlarla kapitalizmin insanlığın sorunlarını bir şekilde (hem de büyük acılar çekilmeksizin) çözebileceği havası yaratmaktadırlar. Marksist olmayanların pek azı, felsefenin dünyayı yalnızca yorumlamaması, aynı zamanda onu değiştirmeye çalışması gereğine inanmaktadır.

2- Marksizmin bugün, düşünen ve ezilen insanlar için, direği kırık, yelkenleri yırtık bir tekne gibi kullanılmaz hale getiren yetersizlikleri nelerdir?

a) Marx ve Engels, ütöpik sosyalistleri bazen haksızlık boyutuna varacak derecede eleştirmiş olsalar da insanın kurtuluşu için ancak bir ütopya yaratabilmişlerdir. Bu ütopya, işçi sınıfının kısa zaman içinde sosyalist fikir ve pratiği benimseyeceği, kısa zaman içinde (bir iki kuşağın mücadelesi sonucu) sosyalizmin kurulabileceği ve kolaylıkla muzaffer olacağı ütopyasıdır. Onlar ve tüm ardılları, maddi koşullarının düzeltilmesiyle insanın kolaylıkla düzeltilebileceği hayaline kapılmışlardır. İnsanın özünün maddi

koşullarınca belirlendiği çok genel doğrusu, politik bir safiyane hüsnüniyete dönüşünce birkaç kuşak içinde toplumların çoğunluğunun sosyalist nitelikleri içselleştireceği yanılıgısına düşülmüştür. Oysaki, genetiğin ve sosyobiyojinin son yıllarda bize öğrettikleri, gerçek yaşamda görülenlere uygundur, Marksizmin önermelerine uygun değildir. İnsanın özlenen daha üstün bir topluma ulaşabilmesi büyük olasılıkla genetik bir değişime bağlıdır. İnsanın daha iyi için mücadele etmesi, bu genetik değişimi hızlandırabilir. Ama bu değişim, üç kuşak sonra mı, yoksa otuz veya üç yüz kuşak sonra mı gerçekleşir, o belli olmaz. (Genetik değişim, büyük olasılıkla olumlu yönde olacaktır, yani daha üst bir insan doğacaktır.) Ancak, o zamana dek kapitalistler eliyle insanın genetik özüne olumsuz müdahaleler yapılabilir ya da bunlara fırsat kalmadan dünya yaşanmaz hale gelebilir.

b) Marksizm, toplumu değiştirirsek insanı da kolayca değiştiririz yanılıgısıyla insanın gerçek özünü (bugünkü temel özelliklerini, psikolojisini) incelemeyi küçümsemiştir. İnsanın bugünkü temel akli özellikleri nelerdir, sınırları nereye kadardır, kişilik nedir, kişilik farklılıkları nelerdir, kişilik farklılıkları toplumsal yaşamı nasıl etkiler gibi bazı çok temel ve çok önemli alanları neredeyse tümüyle boş bırakmıştır. Bu alanlarda araştırma yapma ve söz söyleme yetkisi, burjuva bilim insanlarına isteyerek terk edilmiştir. Marksizmin insanın bugününü ve bireyi, bireysel farklılıkları anlamaya çalışma ve gözetme alanındaki zaafı başlıca Freudculukça ve öteki idealist anlayışlarla (varoluşçuluk vb.) doldurulmuş ve bu da dünya düşünce yaşamında önemli tahribatlar yaratmıştır.

c) Marksizm, başından itibaren ahlakı (burjuva, Kantçı, şucu bucu olduğu gerekçesiyle) küçümsemiş, onun kısa zamanda ortadan kalkacak bir sınıflı toplum kategorisi olduğunu iddia et-

miştir. Üstünde düşünülecek çetrefil problemleri devrim sonrasına bırakma, sosyalist devlet kurulduktan sonra da sosyalist devletin tam başarısından sonraya bırakma alışkanlığı, Marksizmin temeline ilişkin bir hastalıktır. Ya “yeni insan” yaratma ütopyası? Bu ütopya pratikte tümüyle askıya alınmıştır. Çünkü Marksist ya da sosyalist ahlak açısından (eğer illa böyle bir kavram kullanılacaksa) tek değer taşıyan şey, devrimin başarısına, kurtuluşa hizmettir. Marksizm kişisel bir ahlak sistemi oluşturmamışsa (üstelik, bunu küçümsemişse), küçük bir azınlık dışında kalan insanlar bir ideal için niye kendilerini ateşe atsinlar ya da niye çileli, özverili bir yaşam sürdünsünler? Üstelik, işçi sınıfı, kurtuluşunu nasıl olsa kısa zamanda gerçekleştirecekse, bir veya birkaç kuşak neden kendini feda etsin? Bu sorular genelde yanıtız kalmıştır. Ayrıca, “yüce amaca giden yolda her araç meşru mudur?” sorusuna Marx ve ardılları hiçbir zaman kesin bir yanıt vermemişler, yaptıkları bir ölçüde çelişkili kuramsal yorumlar da “evet meşrudur” cevabına yakın karşılıklar gibi görülmüştür. Bunun pratik sonucu olarak da kitleler halinde “yeni insan” “komünist insan” yaratmak yerine, yığınlar halinde lider uşağı, küçük hesapçı, dar görüşlü bürokrat insan yaratılmıştır.

d) Ancak, tüm bunlar insanın doğası gereğidir. Marx'ın bilimsel felsefesi bir yana, geliştirmiş olduğu ütopya da insanlık için bir çığırdı. Marksizmi en yüksek derecede geliştiren Lenin'in adımı en az onun kadar büyük bir çığır açtı. İnsanlığın her zaman takdirle anması gereken bu büyük kalkışmalarının yanı sıra, Stalin de içinde olmak üzere birçok Marksistin deneyleri, tüm acı yanlarına karşın yaşanması gereken testlerdi. Uygulanan testlerden, bilimin son bulgularının da eşliğinde çıkarılması gereken sonuç, bu işin bu ütopyaya göre yürümeyeceği sonucudur. İnsan, doğası gereği yine bu tür kalkışmalara girişe-

cektir, ama başarı şansı bilimsel olarak ihmal edilebilir bir şanstır. Sorunun özüne inmeden, sosyalizmin bugüne dek bilinen kuramı esas olarak doğrudu, ama şu yöntem yanlıştı, burası eksikti demek, barışçılığın veya savaşıllığın bugüne dek denenmiş çeşitlemeleri üstüne dikkatleri yeniden çekmeye çalışmak dar görüşlülük ya da cahillikten başka bir şey değildir.

e) Marksistlerin, sosyalistlerin kuramın yetersizliklerine yaklaşimleri, ortaya koydukları (koyamadıkları) düşünsel ürünler, bazı düşünürlerin belirttiği gibi yetersizlik ya da ilgisizlik boyutunda skandal düzeydedir. İnsanın doğası (büyük çoğunlukların binlerce yıldır gösterdikleri benzer tavırlar, çoğunluğun kişilik düzeyleri, akli düzeyleri vb.) en azından beş on kuşak boyunca değişmeyeceğine göre, bu insanla, bu sistem altında neler yapılabilir; Marksistler oturup onu düşünmelidirler. (Bazıları düşünmeye başlamışlardır bile.) Ya da bundan sonra ortaya çıkacak sosyalist (sosyalistimsi) sistemlerin çözülmez çelişkilerini biraz daha yaşamla bağdaştır kılmak için ne gibi önlemler alınabilir? Devrimciler bunu düşünmelidir.

Tüm bu gerçeğin sonucu ve ürünü olarak doğan ve gelişen toplumcu gerçekçi sanat ve edebiyat kendi iç çelişkileri yüzünden öbür akımların ortaya çıkardığı örneklerden daha yetkin ürünler çıkaramamış (ayrıksı örnekler dışında), hatta arkasındaki muazzam güce ve sempatiye rağmen sanatsal yetkinlikte burjuva sanat akımlarının gerisine düşmüştür. Sovyet, Doğu Bloku, Çin edebiyatı ve sanatı bunun somut örneğidir. Batı'daki "partili sanat" da buna koşut olarak altın çağında bile burjuva sanatına üstünlük sağlayamamıştır. Bireyi ve insanı anlamayı hiçe sayan bir anlayıştan, daha fazlası da beklenemezdi zaten. Toplumcu boyutu ütopyacı (olumsuz anlamıyla), gerçekçi boyutu gerçekdışı nitelikler gösteren bu akım kendi kendini bitirmiştir. Bugün-

kü sosyalistlerin ezici çoğunluğu da söz konusu akımın adına saygılıdır. yalnızca, izledikleri çizginin toplumculukla ciddi bir bağlantısı kalmamıştır. O yüzden, “toplumcu” ya da “toplumcu gerçekçi” anlayışın üstünde daha çok ısrar etmeye gerek yoktur.

Evet, “toplumcu edebiyat” ya da “toplumcu gerçekçi” edebiyat... Bizde görece daha üst bir düzeye ulaşabildi. Bunun bir nedeni tek başına Nâzım Hikmet’tir. Başka bir nedeni ise bizimki gibi ülkelerde okumuşların, aydınların büyük çoğunluğunun sola, sosyalizme sempati duymasıydı. Gelişmiş bir burjuvazi yoktu ki, kendi burjuva entelektüllerini çıkarabilsin. O yüzden, kalburüstü şairlerin-yazarların neredeyse onda dokuzu solcu veya sosyalist bir çizgi izlerdi eskiden. Burjuvazi şimdi bu sorununu neredeyse tamamen çözdü. Kendi entelektüellerini yetiştirdi, solcu sosyalist geçmişli-etiketli yazarları da kendine memur etti. Şimdi, toplumcu sanat nerede mi? Toplumcu edebiyatçıların eserlerini hangi yayınevlerinin bastığına bakın, görürsünüz. Toplumcu yazarlar adına verilen ödüllerin kimlere gittiğine bakın. Aslında nitelikçe pek fazla değişim yok. Edebiyata ve sanatta genellikle çoğunluk eğilimleri (piyasa) yön verir. Geçmişte okurların çoğu toplumcuydu, gerçek sanatsal niteliğe fazla dikkat edilmeksizin toplumcu yazarlar öne çıkıyordu, şimdi piyasa, liberal eğilimli (sistem yanlısı) okurlarca belirleniyor; bu okuyucuyu sistem yanlısı, liberal medya yönlendiriyor, o yüzden de liberal, sistem içi yazarlar, şairler öne çıkarılıyor, sanatsal düzey arayışları köstekleniyor.

Şimdi, “Ne Yapmalı?” Marksizmi yeniden yorumlayıp geliştirmeli. Bu insanla, elimizdeki insanla neler yapılabilir, onları saptamalı. Azınlıkta kalan ileri güçleri en ekonomik biçimde kullanmalı ve direnmeli. İnsanları bozulmaya karşı koruyan, olumsuz koşullara karşın erdemleri geliştiren yeni bir toplumcu

ahlak sistemi bulunmalı. Bu anlayışa hizmet eden yeni türde bir insani gerçekçilik oluşturulmalı. Edebiyatta, insanda ve her şeyde düzeye birinci derecede önem verilmeli, çünkü düzeysizlik hiçbir şekilde toplumculuğun işine yaramıyor. Kapitalizme, onun liberal veya faşist yüzlerine karşı bir direniş edebiyatı. Küresel direniş edebiyatı. Böyle bir edebiyat dünyada ve bizde filizleniyor, ileride daha da gelişmesi beklenebilir.

(*) Bu yazı *Adam Sanat*'ın 2002 Temmuz sayısında çıkmıştı. Yazıya birçok sert yazıyla yanıt verildi, yanıtlara yanıtlarım sonraki makalelerdedir. Şimdi belirtmek istediğim bir nokta var: Karşı yazılarda, pek az toplumcu gerçekçi büyük yazarın çıktığına değgin savım, bilinen birçok güçlü gerçekçi yazar isimleri sayılarak demagojik yoldan çürütölmeye çalışılıyor. Bu yazıda açıkça belirtildiğı gibi ben "toplumcu gerçekçilikten" söz ediyorum, gerçekçiliğı eleştirmiyorum. Toplumcu gerçekçiliğın gerçekçilikten saptığını söylüyorum. Dolayısıyla, gerçekçi yazarlar, toplumcu gerçekçilerin kalkanı olamaz. Kaldı ki, toplumcu gerçekçiliğın en önemli yazarı sayılan Gorki'ye bu unvanın nasıl verildiğı, onun ne kadar toplumcu gerçekçi olduğı bile tartışmalıdır. Bakınız: *Politika ve Sanat*, Akif Kurtuluş.⁶⁴

TÜRÜMÜZÜN EN DERİN AÇMAZI: ZEKÂ YETERSİZLİĞİ

“İnsanların kalbinde ne çok kör gece var ”
Ovidius

Derginin temmuz sayısında çıkan “Toplumcu Gerçekdışıcılık” adlı yazıma bazı tepkiler oldu. Bunlardan şu âna dek okuduğum yazılı olanları, Aydın Çubukçu’nun *Evrensel Kültür*’ün ağustos sayısında çıkan makalesiyle, A. Galip’in *Adam Sanat*’ın eylül sayısında çıkan makalesi. Yazılı ve sözlü eleştiriler nedeniyle önceki yazımda kısaca geçtiğim birtakım görüşlerimi açıklamam gerekiyor. Ekonomi uygulamak ilkesi gereği makalelerimi olabildiğince kısa tutmaya çalışıyorum. Böyle davranınca aslında hayli açık belirttiğimi sandığım bazı ifadeler anlaşılmıyor, konuyla ilgili önceki yazılarımla bağlantılar genellikle kurulmuyor, bazen de anlatmak istediklerim çarpıtılıp bilerek belirsizleştiriliyor. Yine de tartışmak kayıtsız kalmaktan iyidir. Söz konusu eleştirilere ve bu makalenin yazılma süreci içinde gelebilecek başka eleştirilere ilerideki bölümlerde değineceğim.

Toptan Aptalız Vesselam

Aydınlar, idealistler, toplumcular yüzlerce, binlerce yıldır halkı eğitmeye çalışıyor. Yığınları bilinçlendirmeye, hakları için mücadeleye yönlendirmeye çabalıyor. Toplumu düzeltme uğraşına en geniş kesimi çekmeye gayret ediyor. Sonuç, ayrıksı durumlar dışında hep fiyasko. Küçük bir azınlık yırtınıyor, büyük bir çoğunluk tüm perişanlığına karşın seyrediyor. Niye böyle oluyor diye sorgulandığında, o özverili azınlık genellikle yine kendini suçluyor. Bizim yetersizliğimiz yüzünden deniliyor, o büyük potansiyeli eğitemedik, örgütleyemedik. Halkın durumu içler acısı, bizi dinleyecek halleri yok, üstüne üstlük korkunç baskılar altındalar. Bunun kendi kendini kandırmaktan başka bir şey olmadığını 1980 darbesinden birkaç yıl sonra anlamıştım. On binlerce insan, halk denen yığını eğitmek için canlarını hiçe sayarak on yıllarca her yolu denemişlerdi, biliyorum; ama halk, onların ezilişini keyifle seyretmişti. Bir sosyalist arkadaşıma, "Dünyada ve Türkiye'de sosyalizm yenildi, çünkü insanın zekası bu işi kaldırmıyor," dediğimde tepki göstermişti, anımsıyorum. Aradan yirmi yıl geçti, binlerce insan tanıdım ve konuyla ilgili yüzlerce kitap okudum; görüşüm iyice sabitleşti. Halkı eğitmeye çalışanlar da halkın içinden çıkmışlar veya hâlâ içindeler yığının, ayrıca, durumları onları eğitmeye, örgütlemeye çalışırken uğradıkları terör nedeniyle halkınkinden katbekat zor. Ama o büyük yığın eğitilmiyor. Çok çeşitli alanlarda, küçüklü büyüklü, siyasi olsun olmasın; bilimin, felsefenin, edebiyatın geniş kesimlere yayılamaması da dahil olmak üzere, yaşanan pek çok sorunda altta yatan temel etmen, zeka yetersizliği.

Aslında zeka yetersizliği yerine akıl yetersizliği de diyebilirdim. İkisi bazen aynı anlamda kullanılabiliyor. Ama zekayı daha

özel bir akıl bölümü olarak kabul etmek gerekir. Zeka artı kişilik eşittir akıl diyebiliriz. Olumlu bir kişilik olmaksızın, iyi bir zekayla akıldan (akıl olumluluğu daha çok içeren bir kavramdır) söz etmek olanaklı değildir. Uygun kişilik özellikleri olmadan sadece üstün bir zekayla kişisel başarı bile sağlanamaz.

Aklımız ya da zekamız, ütopyalarımıza göre artık yetersiz geliyor. Ama bunu küt diye böyle söyleyince çok kişi, sözü hafife alabilir. O zaman, saygın yazarlardan güç almak gerekiyor. İşte size bir demet destek alıntısı:

İlki Hoimar Von Ditfurth'tan: "Çaresizce nedenler arayıp dururuz. 'Barış araştırmaları' sürdürüp, insan saldırganlığının kökenleri konusunda karmaşık teoriler geliştiririz. Ama acaba bir kez olsun, evrimdeki konumumuz itibariyle bir geçiş aşaması varlığı oluşumuzun, akıl yapımızın, mantıksal varlığımızın henüz tamamlanmamış oluşunun yol açabileceği sorunları hiç düşünüyor muyuz?... Belki biyolojik konumumuz itibariyle özgürlüğümüze konmuş ipoteği tamamen küçümsüyor, bu ipoteğe rağmen aklımızı belli ölçüde kullanabilişimizi olağan sayıyoruz (...) Biz insanlar da, tıpkı orta beyin varlığı gibi, türün deneyimlerinden çıkan sonuçlara göre eli kolu bağlı davranan varlıklar olmaktan kurtulamadığımızı kavriyoruz. Kendimizin değil, türümüzün genel deneyimleriyle alınmış kararlara bağlıyız hâlâ (...) Olup bite ne biyolojik yönden baktığımızda, içinde bulunduğumuz durumun geçiciliğini kavramakta güçlük çekmeyiz. Büyükbeyin (kabuk) ve orta beyinden ve (beyin sapından) oluşan biyolojik mirasın ikilemli karakteri, kaçınılmaz kader olarak sonsuza kadar insan cinsini belirlemek zorunda değildir... Evrim son tahlilde bu anlamda salt akıl varlığı oluşumuzla özdeş bir 'kurtuluşu' gerçekleştirmeye doğru mu yol alıyor?"⁶⁵

Şimdilerde solda hayli popüler olan Chomsky konuşuyor:

“Elbette, birtakım görüngülerle birtakım sorunların, sırf (bugün için, belki de özünde ayrıntısını bilmediğimiz bakımlardan sınırlı olan insan zekası yüzünden) ‘bilimsel soruşturma alanının dışında’ kaldığı için var olmadığını öne sürmek hiç de usa uygun değildir (...) O [takdir ettiği bir yazar olan Senderce Peirce’ten söz ediyor –benim notum], insan zekasının sınırlarının, insanın sınırsız yetkinliği konusundaki coşumcu sayılıtlarda düşünüldüğünden çok daha dar olduğunu ileri sürer.”⁶⁶

Daniel Cohen’in düşünceleri de çok açık: “Yerleşmiş insan-merkezciliğimiz yüzünden kendimizi evrimin nihai sonu, karmaşıklığın son harfi gibi düşünme eğilimindeyiz. Benim Kutsal Kitap’ta en çok sevdiğim bölüm olan Ecclesiastes’te söylendiği gibi, kibirlerin kibiri. Gerçekten de, neden günün birinde daha evrimleşmiş bir türe yerimizi bırakmayalım?.. Bizim bugünkü halimizle neden sonuncu basamağı işgal etmek zorunda olduğumuzu anlamıyorum. İnsan türünün çok daha iyi şeyler yapabilmesi gerekir (...) Doğanın karmaşıklığını biraz daha yakından izledikçe onun yasalarının ve kurallarının inceliği, zihinsel yapımızın ulaşabileceği noktanın her zaman bir parçacık dışında kalır... Bizi aşanı hissetmek için yeterli, onu anlamak için yeterli değil. Bir canlılık, fazladan bir nöronal birleşim düzeyi gibisinden ufak bir şeyimiz eksik... (...) İnsan yarattığı şeyden daha basit olarak kaldı (...) Bilgi alanındaki, yani bizi çevreleyen dünyanın bilinçli kavranmasındaki ilerlemelerin sınırı bulunmadığına inandığımı yineliyorum. Buna karşılık hiç şüphesiz gerçek bir biyolojik sorun var. Homo sapiens burada kendi sınırlarına dayanıyor.”⁶⁷

Başka yazarlara bakalım: Michael A. Milburn, Piaget’nin insanın bilişim gelişimini dört evreli kabul ettiğini söyler. Piaget son aşamaya formel işlemler evresi der. Bu gelişme 11-15 yaşları arasında tamamlanır. “Bundan sonra çocuk artık somuta ya da ger-

çeğe bağımlı olmaksızın mantıksal işlemleri soyut ve varsayımsal durumlara uygulayabilir hale gelir... Dulit (1975) yetişkinlerin yalnızca % 30'la % 40'ı arasında değişen bir oranının düşünmede formel işlemler düzeyine gelebildiğini ortaya koymuştur. Yetişkinlerde bilişsel gelişimin düzeyiyle ilgili olarak başka araştırmacıların da değindiği benzer sınırlılıklar vardır. (Commons, Richard ve Kuhn, 1982; Hardy-Brown, 1979; Kuhn, Langer, Kohlberg ve Haan, 1977.)⁶⁸

Nisbett ve Ross'un insanın karar vermede yaşadığı ciddi hataların nedeni olarak ileri sürdükleri "kognitif cimri kuramı" (1980) sosyal-psikolojide iyi bilinir. "İnsanlar sık sık bilişsel hatalar yaparlar, çünkü entelektüel olarak tembeldirler."¹³ Aynı konuda Zipf'in ortaya attığı, sorunların çözümünde "en az çaba ilkesi" (1948) de önemlidir. "Hayvan atalarımızdan ve ilk insan atalarımızdan miras kalan, farklı sorunları tek bir kalıp düşünceyle ve en az enerji harcayarak düşünme alışkanlığı bugünkü dar görüşlülüklerimizin de kaynağı olabilir."⁶⁹

Sosyalistlerin Bilim Fobisi

Solun, sosyalistlerin Aydınlanma'dan yana durmaları gerekir, bilgi ve bilimle iç içe bir yaşam tarzı ve düşünme alışkanlığını geliştirmiş olmaları beklenir. Nitekim, başlangıçta böyleydi durum. Marx ve Engels, yaşadıkları dönemdeki tüm bilimsel gelişmeleri izler, bunları yorumlar, kuramlarını bilimin bu son bulguları üzerine yapılandırırlardı. Eskiler bir yana Darwin, Morgan, J. Stuard Mill, d'Ambert, Mach, Malthus ve bunlar gibi bilimin değişik dallarından pek çok insanın yapıtlarını didik didik etmişlerdi.^{70, 71} Aynı gelenek, Lenin'de de devam etti. Öbür disiplinlerden kesinlikle ayrılmaması gereken sanata karşı tutuma ilişkin

aynı şeyi söylemek olanaksız, ama sosyalizm bilim ve felsefeyle barışıktı, barışık ne kelime, bu ikisinin içinden doğmuştu. Sonra hızlı bir süreçte sosyalist kanatta siyaset, felsefe ve bilim birbirinden ayrılmaya başladı. Ardından, günlük faydacı politik söylem öbür ikisini tamamen boğdu. Elbette başından beri üvey evlat muamelesi gören sanatı da.

Bugün geldiğimiz noktada sosyalistler artık, Aydınlanmacı olmaktan çıktılar. Öbür siyasi akımlara göre bu alanda hâlâ bir şeyler yaptıklarına bakarak kimse aldanmasın. Biz kendi konumuzla ilgili olarak sosyalist kesimde açık bilim düşmanlığını rahatlıkla gözlemleyebiliyoruz. Stalinizmle birlikte psikoloji felsefeden kovuldu, bilimden uzaklaştırıldı. Bu konuya ileride daha etraflı değineceğim. Evrim konusunda sol neredeyse tümüyle metafizik bir noktaya vardı. Evet, Marx ve Engels sayesinde Darwinizm kabul edilmişti, ama bir süre sonra tektanrılı dinlerin insan için yaratılan evren modeli gibi bir anlayış benimsenerek insanın, evrenin kusursuz, biricik varlığı olduğu inancı kutsandı. Hayır, belki insanın ufak tefek kusurları vardı, ama bunlar düzenin değiştirilmesiyle, siyaset ve eğitimle düzeltilebilirdi.

Trajik Lisenko Olayı Sovyetler'de bilim düşmanlığının boyutlarını sergilemek bakımından ibret vericidir. 1930'lu yılların ortalarına dek Sovyet genetiği dünyada çok iyi bir yerde bulunuyordu. Sonra, üçüncü sınıf bir genetikçi olan Lisenko çıktı ortaya. Ortaya çıkışında elbette Stalin'in aktif desteği vardı. O dönem büyük tasfiye yıllarıydı, her yerde, her alanda hain burjuvalar(!) aranıyor, her yerde hain burjuvaları yok edecek bir komiser gerekiyordu. Buğday üretimindeki büyük düşüş dönemiymiş dönem ve Lisenko, buğday üretimini kendine özgü yöntemlerle arttıracağını iddia ediyordu. Genetikçiler arasında bir tartışma başlatıldı. Lisenkocuların neler yaptıklarını alıntılardan okuyun:

“Tartışmanın ana felsefi konusu, gen teorisinin metafiziksel olduğu ve genin mistik bir birim olduğu şeklindeki iddialarıydı.”⁷² Oysa Lisenkoculara göre, bir kalıtım organı aramak, bir yaşam organı aramak kadar anlamsızdı. Kalıtımı birçok yapının katılımı ile gelişen (metabolizma benzeri) dinamik bir olgu olarak görüyorlardı.”⁷² Lisenko hâlâ Lamarck’ın bir organizmanın yaşamı boyunca çevresel etkilere karşı geliştirdiği bazı özellikleri bir sonraki kuşağa kalıtsal olarak aktarabileceği görüşüne inanıyordu. (Evrim, insan evrimi ve bu konudaki kuramlar için *Yanılmanın Gerçekliği* adlı kitabıma bakılabilir.)¹⁷ Lisenkoculara göre, “Kalıtım fizyolojik bir olaydır. Organizma ve çevrenin bir yaşam boyu süren karşılıklı ilişkisinin bir sonucudur.”⁷² “Çağdaş bilim tarihi içinde 1937-1964 arası dönem, Sovyet genetiğinin çok garip ve acılı bir bölümüdür.”⁷³ ünlü genetikçi Chetverikov (Sovyet genetik ekolünün kurucusu ve popülasyon genetiğinin öncüsüdür) önce Moskova’dan sürülmüş ve daha sonra bilinmeyen bir şekilde ölmüştür (...) Lamarck’çı görüşle olaya sonradan karışan Prezent ve Lisenko ‘halk düşmanı’ diye niteledikleri genetikçilere 1935’lerde birlikte cephe aldılar.”⁷³ Karşılarında 350 kadar eseriyle dünya bilim camiasında etkin bir yeri olan Vavilov’u bulurlar. Ancak, siyaset, bilimi ezer. Vavilov’un “onurlu bir bilim savaşı” “1934-1940 arasında enstitüsündeki 18 yetişmiş akademisyenin tutuklanması ve kendisinin de hapse atılmasıyla sonlanır. Vavilov hapishanede aç bırakılarak öldürülür. Lisenko’nun bir şarlatan olduğu ise ancak 1964’te kabul edilir. Genetik alanında sosyalistlerin kaybettiği en az otuz yıl! Kafalara sokulan bilim düşmanlığı! Bu arada genç yaşta İspanya İç Savaşı’nda ölen Marksizmin deha çocuğu Caudwell’in *Heredity and Development* adlı değerli çalışması da Lisenkoculuğun açık bir eleştirisini içerdiğinden yakın zamana dek basılma olanağı bulamaz.”⁷⁴

Lisenko gözden düşmüştür ama Lisenkoculuk yine egemendir solda. Örneğin, yukarıdaki aktarımları yaptığım *Bilim ve Ütopya* dergisinin 1995 Eylül sayısında genetik ve sosyobiyoloji düşmanlığı görünür boyuttadır. Adam Şenel'den bir alıntı: "Sosyobiyoloji 1970'li, 1980'li yıllarda yanıp sönen bir bilimsel akımdı (...) Sosyobiyolojistler hemen tüm önemli insan davranışlarının ve kurumların genlerle belirlendiği savındadır (...) Bu eğilimin en ünlü temsilcilerinden biri O. Wilson'dur. Wilson, ahlakın bile genlerin davranışlarına göre yeniden kurulması gerektiği görüşündedir. Öteki sözcüsü R. Dawkins genlerin bencilliğinden söz edebilmektedir."⁷⁵ (Bakın şu Dawkins'teki cürete! İnsanın kanını donduruyor.)

Bir de Lewontin'in görüşü: "Natüralist insan doğası ideolojisinin en modern biçimine sosyobiyoloji deniliyor. 15 yıl kadar önce ortaya çıktı ve o zamandan beri bildiğimiz gibi toplumun kalıcılığı için egemen meşrulaştırıcı teori oldu (...) Bu anlamda, insan doğasının sosyobiyolojik teorisi bir evrensellik ve tam bir değişmezlik örtüsüne bürünür. 'Her şeyden öte, eğer 3 milyar yıllık bir evrimle şimdiki halimize geldiysek, yüz günlük bir devrimin bizi değiştireceğine gerçekten inanıyor muyuz?' diye sorar."⁷⁶ (Görüyor musunuz, ne anlamsız sorular soruyorlarmış sosyobiyolojistler!)

Birikim'in 1995 Ekim sayısında yazı başlıkları ve yazarlar şunlardır: Yeni İndirgemecilik: Genetizm/Doğan Özlem, Reel Liberal Toplumlardaki Despotik Tehlike, Zeka ve Demokrasi/Deniz Gürsel, Biyoteknoloji ve İnsan/Murat Gümrükçüoğlu. Yazılarda saldırgan bir biçim yoktur, genetiğin önemi tümüyle yadsınmamaktadır, ama bu konudaki asıl tehlikenin genetikçi düşünceden geldiği defalarca vurgulanmakta, dar görüşlü ve baskıcı oldukları varsayılan genetikçilere karşı okur uyarılmaktadır.⁷⁷

Aynı konuda son zamanlarda okuduğum en saldırgan kitap Nuray Pekdemir imzalıdır. Bakın nasıl şeyler söylemektedir yazar, kitabında: “Biyofaşizmin ya da daha hafif deyimle sosyobiyo-
lojinin ünlü temsilcilerinden olacağını göreceğimiz İngiliz biyolog Richard Dawkins başta olmak üzere... (...) İşte bu noktada; genlerin her şeyimizi tayin eden üstün güç olduğu tezini savunan ve sınıflar arası eşitsizliği meşrulaştırdığını (ne demek zorunlu kıldığını!) ileri süren sosyobiyojiden biyofaşizme geçmek için artık sadece bir adım kalmıştır (...) Biyofaşizmin iki boyutu var: Bir öjeniks... İki, sosyobiyojisi... (...) Belli bir protein için gerekli amino asit dizilimi neticesinde liberal ya da muhafazakâr olmamız nasıl mümkün olsun? (...) Lewontin, devamında, sosyobiyologların, ‘insanlara her şeyin kolaylıkla telkin edilebileceğini; insanların bilmekten çok inanmaya yatkın olduklarını’ ileri sürdüklerini hatırlatıyor.”⁷⁸ (Görüyor musunuz, sosyobiyologlar yakında bizlerin hayvanlar gibi iki kulaklı olduğumuzu, üstelik, onlardan daha az duyduğumuzu da söylemeye cesaret edebilecekler! Bunlar gerçekten faşist olmalı...)

Bu bilgi ve bilim düşmanı yaklaşımlara önce Chris Knight ile cevap vereceğim. Knight yakından tanıdığım bir sosyalist eylemci. Onun, yapıtlarıyla bilim çevrelerinde önemli yeri olan bir antropolog olduğunu daha sonra öğrendim. İnsanın evrimiyle ilgili çok özgün bir kitabını ve dilin evrimiyle ilgili kapsamlı bir ortak çalışmasını geçen aylarda okudum. Bana söylediği gibi, Knight, kitaplarında da Marksist olduğunu iddia ediyor. Çalışmalarının amacı, Marksist kuramı kendi alanında geliştirmek. Benim Marksizimle onunki tam olarak üst üste oturmuyor ama kiminki oturuyor ki. Ancak, onun Marksizmi bana göre bilimsel Marksizme, Marksizmi bir inanç ya da kimlik sistemine dönüştürenlerden çok daha yakın. Knight, insanın ve kültürünün evrimiyle il-

gili kitabının iki çalışmanın üstünde şekillendiğini söylüyor. Bunlardan biri Donna Haraway'ın *Primate Vision*'ıdır (1989). "Haraway böyle bir yılda (...Stalinist projenin sonunda çöktüğü yılda...) Batı primatoloji ve paleoantropoloji kurumlarını, insanın evrimi ve doğası üstüne en modern bilimsel kuramlarının bile politik kökenlerini açığa çıkararak kökünden sarstı." Haraway'ın feminist bir sosyobiolog olduğunu özellikle vurgulayan Knight, sosyobiolojinin konumunu incelemeye özel bir yer verir.

Sosyobiolojinin "yeni sağın yükselişe geçtiği 1980'li yıllarda zaferini ilan ettiğini" belirten Knigh, "sosyobioloji yazarlarının –bencil genlerinin– karakterlerini yeni akımın politik bildirgele-
rinin merkezine yerleştirdikleri yatırımcıların karakter özellikle-
riyle anlatma eğilimine girdiklerini" ekler. Konuyla ilgili akade-
mik kitaplarda ve makalelerde bile o yüzden sorunsal, sıklıkla ekonominin ve militarizmin terimleri ile ifade edilir. "1970 ve 1980'li yıllarda bu tür düşünceler soldaki birçok insanca insafsız bir burjuva sağ kanat ideolojisi olarak görülür" ve dolayısıyla, "fe-
ministlerin, sosyalistlerin, yeşilci aktivistlerin ve başkalarının bunlardan bir şeyler öğrenebilme olanağı da" ortadan kalkar. "Ancak, 1990'larda durum değişmeye başlar." Kapitalizm her şe-
yiyle birden kötü değildir, şöyle ki, "onun düşünce alanındaki canlı dışavurumları bize yararlar sağlayabilir." Burada tekrar Har-
raway'i anarak, sosyobioloji eğitilmiş feminist primatolog bilim kadınının "bizi tepkisel nitelikli biyolojik indirgemecilik" itirazla-
rının ötesine taşıdığını belirtir. "Bu geç kapitalist düşünce okulu-
nun oynadığı özgürleştirici rolü anlamamıza yol açar."⁷⁹ Kitabına ilham kaynağı oluşturan ikinci çalışma yine bir sosyobiolog olan Paul Turke'nin çalışmasıdır. Turke 1984'te kadınlardaki yumurt-
lama eşzamanlılığı üstüne tezini geliştirmiştir. (Knigh'tın iddiası ise özetle şöyledir: Uygarlığı kadınlar yarattı. Aybaşı kanamaları-

nı eşzamanlı hale getirmek yöntemiyle uyguladıkları seks grevleri yoluyla. Başta saçma gibi görünen, ancak, her yönüyle kurulmuş, kapsamlı ve tutarlı bir kuramdır. Ne kadarı doğrudur, o ayrı bir tartışma konusu.)

Knight'tan devam edelim: "Sosyobiyojoloji her bireyin bencil olduğunda ısrar etmez. Moleküler düzeydeki bencillikle kanlı canlı insanların davranışlarındaki genetik talimatlı bencillik düzenlerini birbirine karıştırmak dangalakça bir yanlış anlamadır. Her şeye rağmen sosyobiyojoloji tıpkı devrimci Marksizm gibi mücadele ve çelişkilerle ilgilenir. Doğadaki özgeçiciliği yadsımazken, bunun bizim anlayışımıza bir meydan okuma anlamında açıklanmayı bekleyen bir anomali olduğunda ısrar eder." Bu, bazı şeyleri açıklamayı gereksiz görme durumundan çok daha yararlı bir şeydir. Bilimsel tartışma ve iletişim zemini yaratmakta Kuhn'un da üstünde durduğu güçlüklerden söz eden Knight, "Paleoantropoloji ve sosyobiyojolojinin esas olarak bu engelleri aşmayı başardıklarına, sınırlılıklarına karşın onların sahte bilim olmadıklarına inananlardan biriyim," demektedir. Bu ve buna benzer nedenlerle "Marksizm, sosyobiyojoloji olmadan paleoantropoloji ve insanın kökeni konusundaki çalışmalarda on yıllardır olduğu gibi işlemez halde kalabilirdi. Ancak, Knight, sosyobiyojolojinin insanın kültürüyle ilgilenmediğini ve bu konuda hemen hiçbir şey bilmediğini ekler. Ona göre sosyobiyojoloji, hayvanları anlamada çok iyi bir yere gelmiştir ama insanları anlamada başarısızdır.⁷⁹ O yüzden, Knight sosyobiyojolojici değildir. Ancak, başka bir kitabında yine Dawkins'e olumlu gönderme yapmaktan geri kalmaz: 'Bencil Gen' Darwinizmi evrim teorisinin önceki halinden bir anahtar soru odağında ayrıldı: Neden İşbirliği? Homo sapiensi öbür türlerden farklı kılan konuşma yetisi insanın sosyal yeteneğinin bir yönüdür. Sonuç olarak, insana özgü sosyal

işbirliği koşullarında evrimleşti. Bu bölümde bu yüzden modern sosyal olayların farkında olan şekliyle Darwinizm bizim kuramsal çıkış noktamızı oluşturacak.”⁸⁰

“İnsanın kendine dair edindiği bilgilerle soğukkanlılık içinde yaşaması gerekir; gerçeklerden, farklılıklarımızdan ve onların genetik kökenli olmalarından korkmamak gerekir. Bu bana çok önemli görünüyor. Çoğunlukla düşüncelerden korkulur. Bilgi karşısında birçok insan soğukkanlı değildir. Gözlerini belli olgulara çevirmekten yorgun düşer, tükenir ve kendi dogmatizmlerinin çorak topraklarını ekerler. Gerçeği bilmek daha iyidir... bir şeyler yapabilmenin en iyi yoludur.” Böyle söyler Daniel Cohen, ardından, bilimsel devrimci bir slogan atar: “Kahrolsun doğal ayıklamanın diktatörlüğü, yaşasın canlının insan tarafından kontrolü!”⁶⁷

Evet, sosyalistler bilimden neden korkuyor? Birbirini hiç mi hiç sevmeyen değişik akımlardan sosyalistler yukarıdaki ve aşağıdaki örneklerde görüleceği üzere genetiğe biraz fazla önem vermenin gericilikle, hatta faşizmle özdeş olduğunu iddia etmekte birleşiyorlar. Kapitalizmle, devletle, onun değişik kurumlarıyla işbirliği yapmakta beis görmeyen, bireysel olarak kapitalist yaşam biçimine pek çok alanda kapılıp gitmiş, medyada, sanatta, bilimde, felsefede kapitalist kuşatmaya hiç mi hiç tepki göstermeyen solcular bile, iş genetiğe gelince birden anti-kapitalist kesiliyorlar. Bu tepkide elbette bir parça haklılık var. Irkçılar ve faşistler, vaktiyle genetik kuramları kullanmış. Ama genetiğin bunda suçu ne? Irklar arasında, uluslar arasında, etnik gruplar arasında, şu veya bu dini grup arasında genetik açıdan (beyin ve bilişsel etkinlikler alanında) tek bir farklılık bulunmamış. O halde, genetik veya sosyobiyoloji neden ırkçılıkla özdeş tutulsun? Ancak, her etnik grubun, milletin içinde bireyler arasında zeka yönünden, kişilik

yönünden, şu veya bu bilişsel özellikler yönünden büyük farklılıkların bulunduğu da yadsınmaz bir gerçek. Bunlar açıktır ki, büyük ölçüde genetik farklılıklara dayanıyor. Neredeyse tüm biliminsanlarının yeri gelince kabul ettiği bu gerçeğin biraz daha üstüne gitmek, neden hâkim sınıflardan yana bir tavır olsun? Öjeni faşistlerce çok ağızda sakız edilmiş, ari ırk, kusursuz(!) insan yaratmak için. Ama öjeninin esası sağlıklı, zeki bir kuşak yaratmaksa, neden öjeni eşittir faşizm olsun? Örneğin, başlangıçta Avrupalı sosyalistler de kavrama sıcak bakmışlar. İlk Sovyet genetikçileri bu konuda hayli kafa yormuşlar. Ayrıca, negatif öjeni (sakat doğacakların doğumuna doğum öncesi engel olma, akıl hastalarının çocuk yapmasına onay vermeme gibi) bugün bütün gelişmiş ülkelerde (en yaygın olarak da Çin'de) uygulanıyor. İşimize geldiğinde hayranlıkla söz ettiğimiz avcı-toplayıcı kabileler, kabilelerinin devamını, istenmeyen çocukları doğar doğmaz öldürmekle sağlamıyorlar mıydı?⁹¹ Onlar da mı faşistti? Evet, genetik bilimi de her bilim dalı gibi hâkim sınıfın denetiminde, ama hangi bilim dalı onların denetiminde değil ki ve bu yüzden, hangi bilim dalı lanetleniyor ki? Bilgiyi ve bilimi her sınıf kendi yararına kullanmak ister. Bilginin ve bilimin haramı, faşisti(!) yoktur. Sınıf mücadelesi yapmak istiyorsunuz da moleküler biyolojinin, genetiğin bilgileri mi size engel oluyor?

Ama hayır, amaç, üzüm yemek değil, bağcı dövmek. Bilimden korkuluyor çünkü: 1- Yukarıda açıkladığım gibi, solda bilimle felsefenin bağları zorla kopartıldı. 2- Sosyalistler genelde akıllarıyla değil, duygularıyla, inançlarıyla düşünen insanlardır. 3- Sosyalistler arasında, sanıldığının aksine, okuma, sorgulama, özgün yorumlama tembelliği ve tutuculuk çok yaygındır. Başka deyişle, bazı bakımlardan türünün seçkin örnekleri arasında yer alan sosyalistler, eninde sonunda insandır. 4- Sosyalistlerin bü-

yük bölümü, kendileri az bir çaba harcarken başkalarının çabasıyla toplumda köklü değişimler bekler. Bir de bu değişimleri kendi gözleriyle görmeyi, yani değişimin meyvelerini toplamayı beklerler. Herkesin çok ciddi çaba harcamasıyla bile toplumun pek az değiştirebileceğini, köklü değişikliklerin birkaç kuşakta gerçekleşmeyeceğini bilmek onların morallerini bozar, her şeyi bırakıp koyvermelerine neden olabilir. 5- Ancak, asıl neden, bu konuda geniş bir kesimde görülen özel anlama yetersizliğidir. Öyle derin ve yaygın bir yetersizliktir ki bu, tıp doktorlarının arasında bile alana özgü özel bir ilgisizlik ve yadsıyıcılık hâkimdir. Bu konunun ayrıntılı açıklamasını hemen sonraki bölümde okuyacaksınız.

Aklın Yolu Bir Değildir (ya da Bazılarımız Bazı Konularda Daha Aptaldır)

Yazının başında zeka artı kişilik eşittir akıl, demiştim. Herhangi bir konuda zekanız iyiye başarılı olmak için bu yeterli değil, bir de kişiliğinizin uygun olması gerekir. Herhangi bir konuda ortalama bir zekaya sahipseniz, fakat kişilik özellikleriniz çok uygunsa o konuda sizden daha zeki insanlardan daha başarılı olabilirsiniz. Bu anlamda akılda ya da başarıda zeka kadar kişiliğin de önemi olduğu anlaşıyor. Hatta kişiliğin daha önemli olduğu zaman ve alanlar belki daha çok. Ancak, bu yazıda konunun kişilik boyutuna girmeyeceğim.

Kişilikler ne denli çeşitliyse zekalar da o kadar çeşitlidir, dolayısıyla, akıllardaki çeşitlilik daha da fazladır. Bir kişiye çok akıllıca gelen bir davranış başka biri için aptalca olabilir. Bu konuda genellikle ortalamanın, çoğunluğun yargıları ölçüt kabul

edilir. Bu, bir yere kadar akıllıcadır. Ama ortalamanın zekada, kişilikte ve akılda hayli sınırlı bir konumda sıkıştığı düşünülürse bu ölçütün bir noktadan sonra sakat bir ölçüt olduğu anlaşılır.

Biz yine zekaya dönelim. Kendimden biliyorum, zekama bazı konularda çok güvenirim, bazı konularda yalnızca ortalama bir zekamın olduğunu, bazı konularda ise ortalamanın altında seyrettiğinin farkındayım. Örneğin, en bilinen şarkı sözlerinin bile birkaç nakarattan fazlasını aklımda tutamam. Edebiyatçı olmama rağmen, şiire karşı hem ilgim fazla değildir hem de o alanda kafam az çalışır, güzel şiiri kötü şiirden çoğu kez ayırt edemem. Aşırı metaforik metinleri de kavrayamam. Buna karşın insanı anlatan metinlerde çok iyi olduğumu düşünürüm. İlgilerim de bu yöndedir. İlgisinin yüksek olduğu konularda zekası da iyidir insanın ya da tersi, zekasının iyi olduğu alanlarda ilgisi de yoğunur.

“Bir zeka geni değil, ama daha çok her insanın zekasının tek, karmaşık ve dinamik düzenlenişini oluşturan on binlerce özellik temelindeki bir gen yığınının olması, gerçeğe daha uygundur... Akla uygun tek çıkarsama bir zeka bulunmadığı, zekanın sayısız biçimlerinin bulunduğuur.”⁶⁷

Aklın bugünkü yapısı ve çeşitliliği konusunda bir şeyler söyleyebilmek için aklın evrimini iyi bilmek gerekir. Bu konuda şimdiye dek okuduğum en ilginç kitap Steven Mithen’in *Aklın Tarihöncesi* adlı yapıtı. Kitabın başında akıl üzerinde iki temel görüş sergileniyor: Toplumbilimcilerin genel amaçlı içi boş bir öğrenme mekanizması olarak akıl modeli ve evrim psikologlarının çok seçenekli, boş olmayan (içerik açısından zengin) modüllerden oluşan akıl modeli. Araştırmacıların ileri sürdükleri akıl modelleri daha sonra tek tek ele alınıyor. Cosmides-Tooby’nin İsviçre çakısı tipinde modüler akıl kuramı ilginç. Burada akıl ya da zeka

birbiriyle ilişkisiz, her biri ayrı işlev gören çok sayıda modülden (birimden) oluşuyor. Gardner'ın en az yedi bölümlü çoklu zeka-
sından söz ediliyor ve bu bölümlerin sayısının arttırılabileceğine
değiniliyor. Fodor'a göre akıl iki katmanlıdır. Bir katında önce-
den programlanmış tek bir işe veya birkaç işe yarayan girdi sis-
temleri vardır. Bu sistemler uzmandırlar ama aptaldırlar. Başka
bir katta akıllı, ama nasıl çalıştığı bilinmeyen merkezi sistem var-
dır. Girdi sistemlerini bir şekilde birleştiren odur. Kitabın yazarı-
nın (Mithen'in) önerdiği sistem ise bir katedral olarak akıldır. Ev-
rim sürecinde önce zayıf bir genel zeka ortaya çıkmıştır (birinci
aşama). Sonra uzman zeka bölümleri ortaya çıkmaya başlamıştır,
başka deyişle, modüller. Modül olarak ilk beliren bölüm, sosyal
zeka bölümüdür. Sonra doğal tarih zekası, teknik zeka ve dil
zekası. Böylelikle evrimin ikinci aşamasında ortada genel zeka şa-
peli vardır, özel zeka bölümleri bu şapelden ve birbirlerinden
bağılantısız olarak çevredeki şapelleri oluşturur. Evrimin üçüncü
aşamasında genel zekayla özel zeka şapelleri arasında ve özel
zeka şapellerinin kendi aralarında geçitler açılır. İnsan akli (zeka-
sı), genel zekanın özel zeka işlevlerini iyi bir şekilde birleştiren
yetkinlikte çalıştığı bir zekadır. Aynı şekilde günümüzün en ya-
ratici, en parlak zekaları da hem özel zeka bölümlerinin gelişme-
sinin hem de daha önemlisi, bunların genel zeka sayesinde eşgü-
düm içinde çalıştırılmalarının sonucunda ortaya çıkar.⁸²

Burada üstünde durmak istediğim asıl nokta, hangi modeli
benimsersek benimseyelim zekanın çok katmanlı ve çok bölüm-
lü olduğu gerçeğidir. Başka bir yorumla, zaten genel anlamda kısı-
tlı olan ve türümüzün çoğunluğunda iyice alt düzeyde sıkışan
zeka, bazı özel alanlarda daha da kısıtlıdır. Başka bir yorumla da
bazı özel alanlarda zeki gibi görünen pek çok birey başka birçok
alanda aptaldır. Örneğin, Watson'ın açısından bu gerçek, "Gaze-

teler ve bilim adamlarının anneleri tarafından desteklenen yaygın görüşün tersine, pek çok bilim adamının yalnızca bağnaz ve anlayışsız olmakla kalmayıp, doğrudan doğruya aptal olduğunu kavramaksızın başarılı bir bilim adamı olunamazdı," yakınmasıyla dile getirilir.⁶³

Yeri gelmişken, yıllardır beni rahatsız eden bir gözlemimi aktarmak istiyorum. Çevremde iyi eğitim görmüş, en azından yükseköğrenimi bitirmiş değişik mesleklerden ve siyasetle de değişik derecelerde ilgili çok sayıda insan oldu ve halen de bulunmakta. Bu insanların büyük çoğunluğunun kitaba veya entelektüel sorunlara karşı ilgi düzeyleri umut kırıcı boyutta. İnsanların büyük çoğunluğu, felsefeyle veya çalıştıkları alanın dışında kalan bilim dallarıyla hemen hemen hiç ilgilenmiyorlar ve hiçbir konuda derinlemesine kafa yormuyorlar. Gözlemlerime dayanarak söylüyorum ki, bu yalnızca ilgi azlığı ile açıklanamaz, kaldı ki, ilgi daha önce belirttiğim gibi hem kişilikle hem de zaten zekayla doğrudan bağlantılı. İnsanların (iyi eğitilmiş ve az çok zeki insanların) bile çoğunluğunun, her gün üzerinde çalıştıkları dalları dışındaki bilim kuramlarına ve felsefeye zekaları yetmiyor. Bir şeyleri açıklasanız da anlamıyorlar. (Arkadaşlarımın, tanıdıklarımın alınmasından korkmuyorum, çünkü bu yazıyı da okumayacaklardır.)

Kişilik ve genetik konuları yaygın olarak anlaşılmayan şeylerden sadece ikisi. "Bu görüşmeler sırasında başvurmaya gelen kadın ve erkeklerin kültür düzeylerinden neredeyse bağımsız olarak, anlatması ve kabul ettirmesi en zor şeylerden birinin istatistik akıl yürütme, daha doğrusu, istatistik akıl yürütmeden kişisel sonuçlara geçiş olduğunu anladı."⁶⁷ Evet, modern bilimin temeli olan olasılık hesapları konusu (hesabı yapmayı kastetmiyorum, çıkan sonuçları en basit biçimiyle yorumlamayı kastediyorum)

yine okumuş insanların bile çoğunluğunun kafasının basmadığı konulardan. İşin garip tarafı, çoğu kişi, eksikliklerinin de farkında bulunmuyor ve her konuda iddialı yargılar ortaya atmaktan kendilerini hiç geri çekmiyor.

Keza ve ne yazık ki, roman da bu umutsuz konulardan. Romana ilgi duyan zaten az, romandan anlayan daha da az. Birçok insanda (az çok roman okusalar bile) okuduklarını anlayabilecek ve gereği gibi değerlendirebilecek özel bir zeka modülü bulunmuyor. Onlara şu roman iyi, bu da kötüdür diye anlatmanın hemen hemen hiçbir yararı yok. Büyük çoğunluğu oluşturan o tür kişiler, genel zeka katmanları veya konuyla az çok ilgili başka zeka şapelleriyle bir şeyler yakalamaya çalışıyorlar ama bence boşuna. İşin daha umutsuz tarafı, roman değerlendirmesi için oluşmuş çok az sayıda özel modülün kendi aralarında da büyük tür ve model farklılıkları bulunuyor. Örneğin, roman konusunda değerlendirmelerine genel olarak güvendiğim birkaç roman eleştirmenin bazı kitaplar hakkındaki yorumlarını okuduğumda (öväücü ya da yERICİ) şaşkınlığa düşmekten kendimi alamıyorum. Artık, bu durumu tür ve model farklılığı dışında açıklayamıyorum. (Elbette bir de kişilik farklılıkları dışında.) Demek ki diyorum, bendeki roman modülünün, o biçimdeki bir yapıtı değerlendirebilecek özel bir yongası eksik.

Tezlerini çoğun dil konusuna sınırlamakla birlikte Chomsky'nin dil ve bilinç alanındaki görüşleri de modüler zihin yapısı kuramlarını desteklemektedir. Chomsky'ye göre insan zihninde doğuştan var olan bir "dil edinim aracı", çocukluğun ilk yıllarında uyaranları aldıkça, o yaştaki bir çocuğun özel olarak öğretilse kesinlikle öğrenemeyeceği karmaşık gramer kurallarını ve bunları kullanma yetisini kendiliğinden sergilemeye başlamaktadır. Üstelik, Chomsky dille düşüncüyü tümüyle ayrı, birbi-

rinden tümüyle bağımsız olgular gibi kabul etmektedir. Dille düşünce arasındaki bağlantı açısından öne çıkmış dört tür görüş bulunmaktadır: 1- Düşünce gelişim dil gelişimi için belirleyicidir (Piaget) 2- Dil ve düşünce, gelişimi ve işlevi açısından birbirinden tamamen bağımsızdır. (Chomsky) 3- Dil ve düşünce kökende bağımsızdır, zaman içinde karşılıklı bağımlılık gelişir. (Vygotsky) 4- Dil düşünceyi belirler (Sapir-Whorf)⁸⁴ (Klasik Marksist görüş dördüncüyü destekler görünmektedir ama birinci görüş gibi o da pek çok kanıtla çürütülebilmektedir. Bu yüzden, Marksist açıdan dil-düşünce kuramının da yeniden gözden geçirilmesinde yarar bulunmaktadır.)

Dilin evrimi konusunda da benzeri tartışmalar sürmektedir. Bunları da hem genetiğin insan bilincinde ne denli önemli yeri olduğunu göstermek hem de dünyadaki bilim çevrelerinin aklın modüler yapısını büyük ölçüde nasıl kabul ettiğini sergilemek açısından kısaca aktarmayı yararlı görüyorum: Frederick J. Newmeyer, “evrensel gramerin sınırlanmış yapısının evrimi” konusunda “üç senaryodan” bahseder. 1- “Big Bang Kuramları” Chomsky ve Bickerton bu görüştedir. Evrensel gramer yapısı evrimsel bir olay sonucu dilin ortaya çıkışıyla eşzamanlı olarak ortaya çıkmıştır. Chomsky’ye göre beyin belli bir büyüklüğe ve karmaşıklık düzeyine ulaştıkça, bunun sonucu, evrensel gramerin sınırlanmış yapısı oluşmuştur. Dil yetisi (dil aygıtı) beyin evriminin bir yan ürünüdür. Bickerton’a göre bir mutasyon sonucu ilkel insan dili gelişmiş, insan diline dönüşmüştür. 2- “Genetik Asimilasyon Kuramı”nı savunanlara göre, cümlelerin toplumca yaygın konuşulan şekliyle gramer yapıları bir süre sonra doğuştan insan genomuna geçerek doğuştan dil yapılarını oluşturmaktadır. (Baldwin, Hinton, Nowlan, Berwick, Weinberg, Kirby, Hurford.) 3- “Yan Ürün Olarak Sınırlama Kuramı”na göre dilin

yalnızca gramer yapıları değil, başka birçok özel yapısı da beyin evriminin yan ürünü olarak belirmiştir. (Deane, Kluander)⁸⁰

Dilin evrimi konusunda Leakey'in daha eski tarihli bir yorumu konuyu iyice basite indirger. "Dilin evrimsel kaynağı konusunda iki görüş oluştuğunu söyleyebiliriz. İlk görüş, dili insanın benzersiz bir özelliği, beynimizdeki büyümenin yan sonucu olarak ortaya çıkmış bir yetenek olarak görür. Bu durumda dilin bilişsel bir eşiğin aşılmasıyla birlikte hızla ve yakın zamanlarda ortaya çıktığı düşünülmektedir. İkinci görüşte, konuşma dilinin, insan olmayan atalardaki iletişimi de içeren, ama iletişimle sınırlı kalmayan çeşitli bilişsel yetenekler üzerinde doğal seçimin etki göstermesiyle geliştiği savunulur." Birinci görüşü ortaya atan Chomsky ve yandaşlarına göre, "dilin kaynağı olarak doğal seçime bakmamıza gerek yoktur, çünkü dil tarihsel bir kaza sonucu ortaya çıkmış bir yetenektir" Leakey ikinci görüşü desteklemektedir.⁸⁵

Sosyalist Sosyalistin Kurdudur

Şimdi gelelim Aydın Çubukçu'nun *Evrensel Kültürde* çıkan "Sosyalist Gerçekçilik" başlıklı yazısına. Çubukçu, yazısına uzun bir genel girişle başlıyor. Bu bölümde "kulaktan dolma sözler"i, "beylik özdeyişler"i, "yargı gücü taşıyan palavralar"ın tekrarlarına tekrarlarına nasıl aldatıcı bir sahte gerçeğe dönüştüğünü anlatıyor ve sözü, *Adam Sanat*'ta "Edebiyatın Topluma Dönük Yüzü" dosyası çerçevesinde görüş bildirenlere getiriyor. Cahilcesine afaki sözler edenlerden biri olarak ben, yazının yalnızca benimle ilgili bölümlerine değinmek istiyorum. Çubukçu'nun yazımdan yaptığı tek alıntı şu: "toplumcu gerçekçi sanat ve edebiyat, sanatsal yetkinlikte burjuva sanat akımlarının gerisine düşmüştür. Bi-

reyi ve insanı anlamayı hiçe sayan bir anlayıştan daha fazlası beklenemezdi zaten." Önce burada ilk üç noktanın bıraktığı boşluğa yazımın aslındaki, "Tüm bu gerçekliğin sonucu ve ürünü olarak doğan" ifadesini, ikinci üç noktalı boşluğa da "kendi iç çelişkileri yüzünden öbür akımların ortaya çıkardığı örneklerden daha yetkin ürünler çıkaramamış (aynıksı örnekler dışında), hatta arkasındaki muazzam güce ve sempatiye rağmen" ifadesini ekleyelim. Daha sonra Çubukçu şunları soruyor: "Bireyi ve insanı anlamayı hiçe sayan bir anlayıştan yana olanlar arasında Gorki, Şolohov, Nâzım Hikmet, Ehrenburg, Neruda da var mıdır? Bu yazarların eserlerinde derinlemesine irdelenen bireyler hiç olmamış mıdır?" vb. Ayrıca, Çubukçu, bir "tür" edebiyatla başka bir "akımın" nasıl kıyaslanacağına şaşarak "bir akımın diğerinden geri olduğunu gösteren ölçütler nelerdir? Bunları kim belirlemiştir?.. böyle bir yarış var mıdır, olmuş mudur, kim kazanmıştır?" diyerek ironisini sürdürüyor. Ardından da insanı anlamak için Freud yatağına yatmış hastadan ötesine akıl erdiremeyen bir psikiyatri uzmanına, daha ileri bir toplumsal aşamaya geçişi insan genlerinde değişikliğe bağlı gören 'üstün insan sosyalizmi' savunucusu faşizan hekimlere hiç ihtiyaç yoktur" diyor.

Bazı kişi ve gruplar hep övgü isterler. İfadelerinizde onlara yakın birçok yan bulunsa da eğer kendilerine karşı açık bir eleştiri görmüşlerse gözleri döner, ondan sonra adil ve doğru davranamazlar. Çubukçu'nun dergisinde yıllar önce yayımladığı bana karşı ağır hakaretler içeren bir yazıda yazılarımdan yapılan alıntılarda tahrifata başvurulmuştu. Sonra başka bir arkadaşı, beni, açıkça Marksizmi savunduğum "Marksizm Diye Bir Şey Kaldı mı?" başlıklı bir yazımı gerekçe göstererek (yalnızca başlığını okuduğu için) karalamaya kalkmıştı. Bu son yazıda hiç değilse tahrifata başvurulmuyor, yazımın başlığından fazlası da okun-

muş. Ancak, Çubukçu, alıntıda nokta nokta ile geçtiği yeri görmezlikten gelmeseydi benim Gorki, Ehrenburg, Şolohov gibi yazarları zaten ayrıksı örnek olarak kabul edebileceğimi kestirecek (bu yazarlardan en azından Gorki'yi sevdiğimi kendi dergisinde çıkan yazılarımdan bilir), ardından gelen birkaç soruyu da soramayacaktı. Akımlar arasında bir yarış mı olduğuna ilişkin sorusuna gelince. Çubukçu bu kez de açıkça bilinen bazı şeyleri bilmezden gelme numarası yapıyor ve gerçekleri gizleyebileceğini düşünüyor. Evet, çok açık bir yarış vardı, buna ideolojik soğuk savaş da denilebilirdi ve toplumcu gerçekçilik bu savaşı kaybetti. Niye kaybetti ve ölçütümüz nedir, bunu kim belirlemiştir sorusuna gelince: Yine bilmezden gelme numarası! Burada da Çubukçu, elimizde yarışta kimin kaybettiğini saptamaya yarayan, örneğin atletizmdeki gibi ölçütler bulunmadığını bildiği için laf oyununu kazanacağını umuyor. Burada ölçüt, diyelim romansa, romanda, romana ilgi duyan ve romandan anlayan insanların bir yapıtın yayımlanmasından yıllar sonra (belki on yıllar sonra) vardıkları kendiliğinden damıtılmış yargıdır. Ben herkesten fazla isterdim, ama başka da bir ölçüt yoktur ne yazık ki. Çubukçu eğer bilmezden gelmese, tüm dünyada bu işten anlayan insanların çok iyi bulduğu belki yüz roman yazarı arasında toplumcu gerçekçilerin sayısının sıkılsa sıkılsa yedi sekizi geçmeyeceğini kabul eder. Toplumcu gerçekçi akım seksen yıllık tarihinde en az yüz çok iyi romancı çıkarabilmeliydi; illa kesin ölçüt isteniyorsa benim somut rakamım budur. Fakat diyebilirsiniz ki, romandan anlayanlar dediğiniz kim? Bunların çoğunluğu burjuva-küçük burjuva okuru değil mi? Doğrudur. İşte, kaybedişin esas ölçütü. Yüz rakamını falan bir tarafa atalım, siz işçi sınıfı adına, işçi sınıfı için roman yazdığınızı söylemişsiniz, ama işçi sınıfı büyük bir çoğunluğuyla sizin yazdıklarınızla hiç mi hiç ilgilenmemiş. Bur-

juvazi kendi sanatına sahip çıkmış, işçi sınıfı hiçbir zaman “kendi sanatına” sahip çıkmamış. Milyarlarca işçi içinden üç beş ayrıksı örnek dışında doğru dürüst roman yazarı yetiştirememişsiniz. Sonra da soruyorsunuz ölçütünüz ne, kim karar verdi diye. Kim mi karar vermiş; sizin işçi sınıfınız karar vermiş!

Sonra soruyorum: iyi bir felsefeniz olacak, iyi bir biliminiz ve iyi bir edebiyatınız, buna rağmen sisteminiz çökecek. Bu mümkün mü? Kesinlikle değil. Böyle bir sistem dışarıdan zorla yıkılsa beş yıl içinde yeniden ayağa kalkar. Bütün düşünen insanları katletmişsiniz, hakaret etmişsiniz onlara, aşağılamışsınız, korkutmuşsunuz, yıldırılmışsınız, bilimi, felsefeyi, sanatı öldürmüşsünüz, sonra sisteminiz çökmüş, sonra hayır çökmedi, ölçütünüz ne diye soruyorsunuz.

Çubukçu’nun, kendini bilimsel doğruların üstünde sorgulayıcı derinlikte düşünen, bizim gibileri ise boş lafları tekrarlayıp duran durumunda gösterdiği ilk bölüme gülüp geçmekten başka çare yok. Ama gülüp geçemeyeceğim başka bir şey var. Çubukçu yazdıklarından yola çıkarak benim hekimliğimi karalıyor, “faşizan bir hekim” diyor. Faşizan bir yazar dese, evet oradan öyle görünmüş olabilir der, üstünde durmazdım, ama Çubukçu, hekimliğimi nereden biliyor? Gelip muayene mi olmuş, bir yakınına kötülük mü yapmışım, nasıl faşizan hekimlik uyguluyormuşum? Ayrıca, Çubukçu benim Freudcu olmadığımı bildiği halde (Freudcu olmak hiç de ayıp değil ama benim, Freudculuğu birçok incelemeyle ele alan belki de tek Freud karşıtı yazar olduğumun farkında bulunmasına rağmen) neden ısrarla Freudcu olduğum izlenimi yaratmaya çalışıyor? Bundan çıkarı nedir? (Bana yönelik ilk hakaret yazılarında da Freudcu olduğum ileri sürülüyordu, anlaşılan bir saplantı haline gelmiş.)

Ancak, sorunun bir yönü sanırım kişisel saplantıların üstün-

de. Yazının başında belirttiğim gibi, sosyalistler, Marx ve Lenin'den sonra yavaş yavaş siyaseti felsefeden ayırdılar, felsefeyi ayrıca bilimden, edebiyattan ayırdılar. Önceki yazımda benim, edebiyatın felsefeyle ve psikolojiyle ilgisini kurmaya çalıştığımı görünce yadırgıyor, beni bir düşünür olarak değil, hekim olarak görüyor, sonra da bir hekimin ne işi var aramızda diye tepki gösteriyor. Vurgulamakta yarar var, ben edebiyat ve felsefeyle psikolojinin ilgisini kurmaya çalışıyorum, psikologların, psikiyatristlerin mesleksel ilgisini değil.

Bakın Hawking ne diyor: "Bilim adamlarının çoğu bugüne kadar evrenin ne olduğu sorusuna yanıt aramakla son derece meşgul olup, niçin diye sormaya fırsat bulamadılar. Öte yandan görevleri niçin diye sormak olan diğer kişiler, filozoflar, bilimsel kuramların gelişmesine ayak uyduramadılar.... On dokuzuncu ve yirminci yüzyıllarda bilim, filozoflar ya da birkaç uzman dışında herkes için son derece teknik ve matematiksel oldu. Filozoflar araştırma alanlarını o derece daralttılar ki, bu yüzyılın tanınmış filozoflarından Wittgenstein 'felsefenin geriye kalan tek görevi, dillerin çözümlemesini yapmak' dedi. Aristoteles'ten Kant'a uzanan felsefenin büyük geleneğinden sonra ne korkunç bir düşüş!"⁹⁹ Önceki yazımda belirttiğim gibi, bilime o denli ilgi duyan Marx ve Engels, örneğin öncelleri Kant'ın psikolojiye onca ilgisine karşın bu alanda çok kafa yormadılar. Marx'ın Hegel'den alıp geliştirdiği "yabancılaşma kuramı" genel kuramlarının bireyi anlamaya yarayan tek özel parçasıdır. Onlar bireysel sorunların ve insanın doğasının kapitalist sistemin yıkılmasıyla kolayca değişeceğini umdular. Yaşadıkları dönemde psikoloji-psikiyatri ilkel evresini yaşıyordu. Bu, yaklaşımları için önemli bir mazeret sayılabilir. Başka bir mazeret de devrimci dalganın ve siyasetin fazlasıyla içine dalmış kişilik yapılarıydı. Bir şeyin fazlasıyla içindey-

seniz ve fazlasıyla iyi niyetliyseniz, her şeyi göremezsiniz. Ama bizlerin buna benzer mazeretlerimiz bulunmuyor.

A. Çubukçu şüphesiz, birçok yönleriyle ortalama insandan daha iyi bir insandır. Onunla dost kalmak isterdim. Ancak, istemekle olmuyor. 1995 Haziranı'nda günlük *Evrensel* gazetesini çıkardılar. Çok yanlış bir bakışla çıkardılar. Şimdi keskin görünümlerine bakmayın, o zaman tiraj uğruna sistem yanlısı ideologlarla işbirliğine girmişlerdi. Ben de, "İşçi Sınıfı Neden *Evrensel* Okumuyor?" başlıklı bir eleştiri yazısı yazdım. Evet, ağır bir yazıydı, ama ne söylemek istediğimi anlamak için hiçbir gayret göstermeyip bana düşman kesildiler. Hâlâ o kin sürüyor. Bu tek bir olay ve kişisel bir olay, hiç üstünde durmayabilirsiniz. Ancak, alışlagelmiş sol bakış açısıyla şu âna dek yazdıklarımı burun kıvranlara bazı sorularım var: Sosyalistler insanlığın en kötücül kesimi mi? Eğer değilse neden birbirlerine bu denli düşmanlar? Solcu yazarlar yazarların en ihtiraslı kesimini mi oluşturuyor? Eğer değilse neden solcu yazarlar birbirlerinden bu denli nefret ediyor? Bana göre insanda ne varsa sosyalistlerde, solcularda da o var. Bu sorulara genetiği, psikolojiyi, sosyobiyolojiyi bilmeden, diyalektik materyalist açıdan bu bildiklerinizi yorumlamadan mantıklı bir yanıt veremezsiniz. Yine bağlantılı bir soru: Bunu her sosyaliste sormak isterim: İşçi sınıfı neden sosyalistlerin yazılarını okumuyor?

Doğuştan Ideler

Doğuştan ideler kavramını felsefeye ilk sokan Platon'du. Ona göre, öğrenmek zaten derinden bilinen bir şeyi anımsamaktan başka bir şey değildi. İnsan dünyaya zaten tüm evrenin bilgisini yüklenerek geliyordu. Platon'un tezi doğaldır ki, idealist bir yo-

rumla yoğrulmuş bir tezdi. İnsan zekası; eski Çin'de, Mısır'da, Anadolu ve Mezopotamya'da ilk örnekleri görüleceği üzere bundan on bin yıl kadar önce iyice olgunlaştı. Eski Yunan'da da bu olgun zeka ilk kez gelişmiş bir toplumla buluştu. O yüzden, eski Yunan'dan beri yapıtları bize ulaşan hiçbir büyük felsefecinin hiçbir sözünü yabana atmamak gerekir. Bu, belli bilgilerle doğuştan donanmış üstün kafaların açılım bulduklarında birçok gerçeğe binlerce yıl öncesinden ulaştıkları anlamına gelir. Şu andaki felsefi tartışmaların neredeyse tamamının gelişmemiş ilk örneklerini binlerce yıl önce yaşamışız desek pek de yanlış bir şey söylemiş olmayız. Bilgi yetersizliklerinden kaynaklanan saçmalıklarını bir tarafa atsak, ilk düşünürlerde, aradığımız pek çok şeyi bulabiliriz. (Çoğunun çoğu eserinin kayıp olduğunu düşünürsek bunun değerini daha da iyi anlarız.) Elbette bazıları bugünkü doğrulara daha çok yaklaşmıştır, bazıları genelde daha az yaklaşmıştır. Ama bize en yanlış ve ters gelenlerinde bile birçok pırıltı yakalayabiliriz. Platon'un doğuştan ideleri doğrulanmaya başladı. Aristoteles'in ve keza Platon'un insan üstüne söyledikleri... Diyalaktığı tanımlayan Herakleitos. Maddeciliğin ilk temsilcileri Epiküros ve Demokritos... Ya Darwin'den binlerce yıl önce doğal ayıklamaya dayalı evrimi tarif eden Empedokles'e, Lucretius'a ne demeli? "Antik çağda ilk olarak Empedokles ve Anaksagoras tarafından ortaya atılan evrimci görüşler Aristo'nun saldırısına uğramıştır. Aristo Empedokles'i özetleyerek şunları yazmıştı:

O halde niçin doğanın parçaları için de durum aynı olmasın, örneğin dişlerimiz –ön dişler parçalamaya uygun olacak biçimde keskin, azıdişleri besinleri öğütmeye uygun biçimde geniş–, bu amaçlar için yapılmış olmayıp yalnızca bu amaca uygun düşen tesadüfi bir sonuç olarak zorunluluktan çıkmış, aynı şekilde diğer parçalar da bizim onlara atfettiğimiz amaçlar için yapılmış ol-

mayıp, bu amaçlara uygunluğu tesadüfî sonuçlar olmasın? Her nerede parçalar sanki bir amaç için yaratılmışçasına bir araya gelmişse, böyle şeyler kendiliğinden uygun biçimde düzenlenmiş olduğundan varlığını sürdürmeyi başarır, böyle olmayanlar ise Empedokles'in sözünü ettiği 'insan yüzlü öküz neslinin' tükendiği gibi, yaşamayıp yok olacaklardır (...) Lucretius, hayat kavgasında kendilerini çevreden koruyacak özel yetiler geliştiren türlerin hayatta kaldığını ve 'soy zincirlerini' sürdürebildiklerini, buna karşılık bu doğal armağanlara sahip olmayanların, doğa soylarını kurutana dek diğerlerinin oyuncağı ve avı olacaklarını söylemiştir."⁷⁴

"Yeryüzünde konuşulan bütün dillerde, ayırt etme, tanıyıp öğrenme ve seçip ayıklama anlamına gelen kavramların bulunması, bu kavramların bunların temelindeki düşünce yapılarının, doğuştan getirilmiş olmasıyla açıklanabilir," der Ditfurth.⁶⁵ Herhalde Jung'un kolektif bilinçaltı kuramından da,⁶⁶ Chomsky kuramından da haberdardır. Orta beynimizin hazır izdüşümlerle dolu olduğunu söyler. Keza Monod, insanlığın on bin yıllar süren kabile yaşamından pek çok düşünce mirası aldığını, kısıtlı bilgilerle her şeyi yorumlama, yaşamın bütün anlamını bilme iddiasının kabile yaşamının bu mitik geçmişinden kaynaklandığını ileri sürer.³⁸ Marx'ın daha 17 yaşındayken yazdığı bir kompozisyonda ortaya attığı şu görüş, ilerideki görüşlerinin sanki küçücük bir kopyası gibi değil midir: "Toplumsal ilişkilerimiz, belli bir dereceye kadar, biz onları belirleyecek duruma gelmemişken oluşmaya başlar."⁷⁰

Belli bir düzeyde seyreden zeka ortalamamızın üstünde şeyleri en azından düşünüp hayal edebilmemiz için daha üst bir zekaya ihtiyacımız var, en azından yapay zorlamalarla daha da geliştirilmememiz gerek. Bu yolda genetiğin olanaklarından neden ya-

rarlanmayalım, olası tehlikelere karşı neden uyanık olmayalım.

Konuyu Bağlarken

Sanırım, A. Galip şimdiye dek yazdıklarımın içinde sorularının çoğunun yanıtını bulmuştur. Katılıp katılmamak ona kalmış. Sosyalistlerin sosyalizmin derin zaaflarının ortaya çıkarılması ve nedenlerinin araştırılması konusundaki ilgisizliklerinin skandal boyutunda olduğunu yazmışım. Bu benim görüşüm, aynı zamanda Steven Lukes'in görüşü: "Irwing Howe'un yerinde bir şekilde işaret ettiği gibi, 'Sosyalist toplumun işleyişi konusunda –sosyalizmin– çok az düşünce üret-il-mesi entelektüel bir skandal olmuştur: Aslında çoğu Marksist bunu dert etmeye bile değer görmemiştir.'"⁴⁹ *Marksizm ve Ahlak* adlı kitabını herkese öneririm. A. Galip dünyada diyalektik meteryalizm konusunda düşünce üretenleri üç grupta topladığımı, bu ayrımın muhtemelen bir propoganda broşüründen çeviriye dayandığını söylüyor. Bunu nereden çıkarmış bilmiyorum, o ayrım ve yorumlar tümüyle bana ait. Anlaşılmıyorsa daha uzun anlatamam. Yeteneğim bu kadar. Her fazla cümlemin dergilere ağır maliyet yükü var.

Özellikle yanıtlamak istediğim ifadeleri ve soruları ise şunlar: "Arslanoğlu özgürlük, eşitlik mücadelesi veren ezilen kitlelerin savaşımını fareler üzerinde testler uygulanan laboratuvar ortamına benzetiyor (...) Gerçekleştirilemez ütopyanın (ki ütopya zaten bu anlama gelir) ne bakımdan çığır açıcı olduğu sorusu yanıtız kalıyor. Öte yandan gerçekleşme olanağı olmayan bir hayalin peşinden gittikleri için Lenin ve Stalin'i topluma dayattıkları tüm acı deneyimlere karşın neden övmek gereksin?" Evet bu soruların yanıtlarını önceki yıllardaki pek çok yazımda bulmak mümkün,¹⁷ yine ekonomi ilkesi gereği önceki yazımda böyle şeyleri

açmamıştım. Şimdi kısaca yineleyeyim: 1- Her şeyden önce, “özgürlük ve eşitlik mücadelesi veren kitleler” sözü anlamsız bir sol klişe ifadedir. Devrimi hep küçük bir azınlık yapar ve küçük bir azınlık sürdürmeye çalışır. Bütün problem de buradadır zaten. Sınıflar vardır, sınıf mücadeleleri de. Ama insanlar temelde kişilik yapıları uygunsa bir şey için mücadele ederler, uygun değilse etmezler. Burada sınıf karakteri ikinci planda gelir. Kitleler şimdiye dek herhangi bir şey için gerçekten ayağa kalkmış olsaydı, şu anda bambaşka şeyler tartışıyor olurduk. 2- Stalin’i son yirmi yıldır hiçbir zaman övmedim, yalnızca anlamaya çalıştım. 3- Marx ve Lenin’i övmemin nedeni, dünya felsefesine büyük kuramsal katkılarını bir yana bırakırsak, ütopyaları için önemli bir deneye girişmeleriydi. (Elbette onlar deney olsun diye girmemişlerdi.) Spartaküs’ü, Bedreddin’i neden översek onları da övmeliyiz. Yüz elli beş yıl sonunda iflas etmiş sosyalizm deneyine rağmen bugün aynı sol klişeleri kullanan birçok insan var. Düşünün, bir de bu deney gerçekleştirilmemiş olsaydı, en az yüz elli beş yıl geride bulunmaz mıydık? Yok, sanırım boşuna!

Son sözü söylemeden önce genetik kelimesini duyan hemen herkesin sorduğu bir soruya değineyim: Hangisi belirleyicidir, kalıtım mı, çevre mi? Ya da hangisi yüzde kaç belirleyicidir? Daniel Cohen bakın bu soruyu nasıl yanıtlıyor: “Şu ya da bu davranışın % 40, % 60, % 90 oranında doğuştan ya da kazanılmış olduğunun bilinmesi sorunu bana hep garip göründü ve sağduyuma aykırı geliyordu... Başlangıçtaki genetik uyarı ile nihai fizyolojik ya da zihinsel sonuç arasındaki yolun uzunluğu ve karmaşıklığı ne olursa olsun, doğuştanlık % 100, kazanılmışlık da % 100 pay taşır.”⁶⁷ Uzun sözün kısası, iyice basite indirgersek, bir çocuğun doğuştan zekası 40 puansa, bu çocuğun başlangıç puanı kırk puandır, değiştirilemez. Tıpkı, tavşanın genetik olarak

tavşan oluşunun değiştirilemeyeceği gibi. Bu çocuğa hiç özen göstermez bırakırsanız o 40 puanda kalacaktır. Ama eğitimi için çok çaba harcarsanız zekası belki 70 puana kadar yükselir. Burada, diyelim, ilk kazandığı 40 puan genetiğin % 100 puanıdır, sonra kazanabileceği 30 puan çevrenin % 100 puanıdır. Bu çocuk hiçbir zaman dâhi olmaz ama, belki ortalama zekaya yaklaşılabılır.

Gerçekleri her şeyden önce, gerçeği bilmek için bilmeliyiz. Muhakkak bir işimize yarasın diye değil. İnançlarımıza, önyargılarımıza ters düşse de. Toplumculuğa götüren temel ahlak ilkesi budur. Ancak “bilgi etiği” bizi toplumculuğa götürür.³⁸ Diyelim, öğrendiğimiz gerçek, doğru bir şeyi yapmamızın çok zor olduğunu, belki de imkânsız olduğunu gösterdi. O zaman moralimiz bozulmamalı, çabamız azalmamalı, aksine, artmalı. Çünkü yalan ve yanlış üstüne olan inancımız nasıl olsa bir gün bizi terk eder, nasıl olsa böyle bir çaba daha büyük bir düş kırıklığıyla sonuçlanır. Tersine zor, hatta imkânsız olduğunu bildiğimiz bir şey için mücadele bizi yüceltir, yeter ki, o şeyin bilimsel olarak, ahlaki olarak doğru olduğunu kavrayabilelim. Zaten en önemlisi de budur. Meyvelerini toplamayı umursamadan mücadele. Böyle bir mücadele, doğası gereği “milimetrik bir mücadele” olmak zorundadır. Güçler en ekonomik şekilde kullanılmalıdır. Koşmak isteyenler de çıkabilir, başkalarına zarar vermedikçe onlara da saygı göstermekten başka yapacak şey yoktur, bu da onların doğası gereğidir; dedim ya, başkalarına zarar vermedikleri sürece bu, onların seçimidir. Yeter ki, koşmaya başlayanların çoğunun yaptığı gibi bir süre sonra daha hızlı olarak geriye koşmasınlar. Dünya üstünde yapılan her olumlu şeyin ne adına olursa olsun bir anlamı ve önemi vardır. Hatta genetik değişim için bile her olumlu şeyin çok ufak da olsa bir katkısı bulunur.

CHRIS KNIGHT'IN MENSTRÜASYON KURAMI

Uygarlık bugünkü durumunu ilkel toplumlardaki hangi gelişmelere, hangi güdülemelere borçlu? Antropolojinin en temel konularındandır. Uygarlık nasıl gelişti, yerleşik toplum düzenine geçişe ne sebep oldu, insanın yaşama alışkanlıkları nasıl hayvan topluluğuna benzer biçimlerden insana özgü biçimlere evrimleşti, aile nasıl ortaya çıktı, çokeşlilik ve tekeşlilik kurumu, anaerkil ve ataerkil toplumlar, sınıfların ortaya çıkışı, ahlakın ortaya çıkışı, ilk cinsel kuralların ortaya çıkışı, ensest yasağı vs... Knight'ın bu konularda ilginç bir kuramı var. O, kuramını elbette her bilim insanı gibi önceki çalışma ve bulgulara dayandırıyor. Marksist bir antropolog olarak Engels'in *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni* adlı yapıtına ve Marx'ın insan üstüne düşüncelerine büyük değer veriyor. Engels'in büyük ölçüde Morgan'ın çalışmalarından yararlandığı bilinir. Knight da Durkheim'a, Levi Strauss'un bulgu ve düşüncelerine dayanıyor. Ama ona asıl yakın kaynaklık eden çalışma ve bulgular sosyobiolojiden geliyor. Özellikle, Paul Turke ve Kim Hill'den.

Kuram özetle şöyle: Hayvan topluluklarından en ilk insan topluluklarını ayıran farklar vardı. İki ayağın üstünde yürüme,

beynin gelişimi, ellerin gelişimi, kılın azalması gibi. Bunların her birinin nasıl ve neden evrimleştiği konusunda birbirleriyle yer yer örtüşen, yer yer ayrılan çok sayıda bulgu ve görüş bulunmaktadır. Ancak, şurası kesindir ki, insanın gebelik süresi ve bebegin toplum için yararlı olabilecek bir genç haline geliş için gereken süre, öbür memelilerin ve maymunlarınkinden çok uzundur. Bu da soyun devamı için gebelerin ve bebeklerin beslenmesi ve bakımı sorununu ortaya çıkarmıştır. İlk insanlarda kural olarak erkekler avcıdır, kadınlar toplayıcı ve bakıcı. Kadın, toplayıcı olduğundan, çok daha az et bulabilir. Ancak et kadına da gerekir. Üstelik, gebe veya çocuk bakıcısı kadın, toplama işlevini de yerine getiremez, onun başkalarınca beslenmesi gerekir. Kadının erkeklerden et temini için elindeki en önemli silah seksidir. Kadın, et karşılığı cinselliğini kullanır. (Maymunlarda da yiyecek karşılığı seks vardır.) Buna "no meat no sex" kuralı, et yoksa seks de yok, kuralı denilir. (Ya da "the sex for meat" kavramı, et için seks, kavramı.) Bu, aslında sosyobiologların, Hill'in geliştirdiği bir kavramdır. Kadın daha fazla et temin edebilmek için cinsel birleşmeye uygun dönemini biyolojik olarak uzatır, o yönde evrimleşir. Artık, seks yalnızca üreme amacı taşımaz, bir çıkar amacı taşır, daha sonra da zevk amacı. Çıkar amaçlı seks birçok bilim insanınca garip karşılanmış, fahişelik olarak görülmüştür. Ama bulgular, görüşü destekler yöndedir. (Kaldı ki, bazı toplumlarda, örneğin Navaho Kızılderililerinde asıl, kadının bir şey almadan cinsel ilişkiye girmesi ahlaksızlık, bir tür fahişelik sayılır.) Kadınlar cinsellik silahlarını tek başlarına kullanırlarsa yeterli sonucu alamazlar. Bunun için dayanışma içinde hareket etmeleri gerekir. Bir tür seks grevi yapmaları gerekir. İlkel toplumlarda başlangıcı et sağlamaya ve sürüde bulunan her kadının doyurulmasını sağlamaya yönelik böyle bir seks

grevi yöntemi yaygın olarak kullanılmıştır. Grevi garantiye almanın yolu da aynı zamanda menstruasyon dönemine girmek, yani biyolojik yardımla aynı anda seksten uzak kalabilmeyi başarmaktır. Yine bir sosyobiyojist olan Turke'nin yumurtlama eşzamanlılığı (cinsel çekiciliği dayanışma amacıyla aynı zamana denk getirme) kuramını Knighth menstrüel eşzamanlılığa da uygulamış, asıl vurguyu kadınlardaki yumurtlama döneminin olumsuz devresine, yani âdet kanamasına yaparak, kanamanın seks grevinde önemli bir silah olduğunu ileri sürmüştür.

Peki, kadınların cinsellikte dayanışma gereksinimi nereden çıkar? Söylemiştik, en önemli temel itki, erkeklerden et sağlayabilmek ve herkese yetecek kadar sağlayabilmek. Erkek ve kadın dayanışmasının bunun dışında soyu sürdürebilmek için başka yönde önemli itkileri de vardır. Şöyle ki, insana özgü kültür, hayvanlardaki tek dölleyici baba, egemenliğindeki sürü biçiminin üstünde önemli şekilde farklılaşır. Sürü halinde avlanan erkeklerin tam bir dayanışma içinde iş görmesi, hareket etmesi gerekir. Bunun için her erkek bir kadın bulabilmelidir, her kadın da en azından bir erkek; bu hem kendi mide doyumunu hem de çocuklarının doyumunu için gereklidir. Evrim böylece tekeşliliğe yönelir. Eşitlik ve tekeşlilik... Kadınlar ayrı ayrı zamanlarda cinsel çekici olsalar, bu durum, aralarında rekabet doğurur; üstelik, erkekler arasında da rekabet doğurur, ortada aynı anda az sayıda kadın cinsel olarak çekiciyse bunların hepsine birden en güçlü erkek sahip çıkabilir. Oysa aynı anda bütün kadınlar cinsel olarak çekici, aynı anda bütün kadınlar cinsel olarak iticiyse, o zaman en güçlü erkek zaten tüm kadınlara sahip olamaz, cinsellik erkekler arasında eşite yakın biçimde bölünür. Böylece, tekeşliliğe giden yol ve bu yolla da tüm kadınların doyması ve çocuklarına bakması biyolojik yöntemle sağlama alınır.

Belli bir toplum düzeni kurulduktan sonra, cinsel anlamda ve tüm yaşamda avcı erkek topluluğunun dayanışması erkekler arasında çoğu zaman her şeyden üstte tutulur. Fazla güçlü olan ve bu gücü daha fazla kadın ele geçirmek, daha fazla cinsel ilişkiye girmek için kullanan erkekler cezalandırılır, dışlanır, hatta öldürülür. Tekeşlilik ve sadakat duygusu, her babanın evladının kendinden döllendiğinden emin olması için de gereklidir. Aksi durumda baba, çocuğun bakımı için özveri göstermeyebilir.

Günümüzde bile çok yakın yaşayan kadınların ve iyi arkadaş olan kadınların âdet dönemlerini kendiliğinden birbirine göre ayarlama eğilimi taşıdıkları anlaşılmıştır. Bu durum, ilkel topluluklarda da kendiliğinden geliyordu. Takvimi ayarlamak için ay ve gelgit takvimleri kullanılıyordu. Birçok dilde menstruasyonla “ay” sözcükleri arasında bir ortaklık bulunması (Knight’ın kitabında Türkçe örnek yok, ama bizde de menstruasyona “aybaşı” denir) bu ilişki nedeniyledir. Üstelik, ilişkinin işlevsel bir yanı da vardır. Dolunay zamanı, avlanmaya en uygun zamandır. Dolunay zamanı, kadınların menstruasyonu başlar, seks grevi de başlamıştır ve erkekler topluca ava gönderilir. Kabilenin kampında bırakılan erkeklerden de endişeye gerek yoktur, avcı erkeklerin içi rahattır, çünkü kadınlar kanamalıdır. Avdan dönülür, büyük bir ziyafet verilir ve cinsellik yeniden başlar. Peki, menstruasyon döneminde kadınları cinsel ilişkiden alıkoyan nedir? Bilindiği gibi, bu dönemde kadınlar cinsel ilişkiye pekâlâ girebilirler, birçok erkek de bundan iğrenmez, üstelik, ilkel erkeklerin iğrenecekleri hiç düşünülmez. Ama onlar iğrenirler, daha doğrusu, korkarlar. Çünkü aybaşı tabusu vardır. Aybaşındaki kadınla değil cinsel ilişkiye girmek, onu görmek bile uğursuzluk getirir. İnsan toplumunda ilk ortaya çıkan tabu “kendi avladığını yiyemezsin!” kuralıdır. Birçok ilkel toplumda

avcı ya da avcılar avladıkları ancak çok küçük bir hayvansa yiyebilirler, büyük hayvansa belirli bölümlerini yiyebilirler; birçok toplumda ise kural daha katıdır, kimse kendi avladığını yiyemez. Kendi avladığını yemek, hayvanları koruyan ruhları kızdırır ve av şansını, bereketini ortadan kaldırır. İlk ahlak kuralları Durkheim'a göre de böylesi dayanışma kurallarından çıkmıştır. Avcılar avladıklarını kampa getirip eşit paylaştırsınlar ki, soyun devamı mümkün olsun. (Hatta bir görüşe göre –Lovejoy– bipedalizm, yani iki ayak üstünde yürüme, eşlere ve çocuklara yiyecek taşıma işlevinin gelişmesiyle ortaya çıkmıştır.) Burada kendi avladığı eti yemek, onun kanını içmek yasağı, menstruasyonlu kadına yanaşma yasağıyla birleşir. Bu kan, av eti ve av kanı gibidir, ona yaklaşmak, o kadınla cinsel ilişkiye girmek de tabuyu çiğnemek anlamına gelir. İlk topluluklarda yemek ve cinsel ilişki gibi doğal işlevler birbirine çok bağlı işlevler olarak görülür. Dolayısıyla, kendi avladığını yememe tabusu, menstruasyon kanını da uğursuz saymaya dönüşür.

Ensest yasağı da kabile yaşamında ortaya çıkmıştır. İlk ensest yasağı aslında yasak değil, bir tercih sorunudur. Kabileler başka kabilelerle ilişkileri geliştirmek ve daha güçlenmek için (daha fazla akraba-kardeş edinmek için) kızlarını değiş tokuş ederler, yani dişevliliği teşvik eder, içevliliği uygun bulmazlar. Daha sonra, bu uygulama giderek ahlaki yasaya dönüşmüştür.⁵³ Knight'ın kuramında ise ensestin uygun görülmemesinin başka açıklaması da vardır. Özellikle aynı kuşaktan erkek gençler ve çocuklar, kız kardeşlerinin ve ayrıca analarının seks grevlerinin doğal bağdaşıklarıdır. Dayanışma büyük erkeklere karşı kadınlarla birliktedir. Zaten anaerkil toplumda aynı klandan insanların hepsi birbirine kardeş gibidir, baba veya babalar dışarıdan gelmiştir ve onlar dayanışmanın bir ölçüde dışındadır.

Durkheim'a göre de insan toplumunda cinsel ilişkide ortaya çıkan ilk engel menstruasyondur, kadınların, erkekleri kendinden uzaklaştırmalarıdır. Bu, ataerkil ağırlıklı toplumların dinamiğinden çıkan, Freudcu kuramın çıkarsamalarını geçersizleştiren bir gerçektir. Sonuç olarak cins dayanışması ve menstrüel eşzamanlılık insan kültürünü yaratmıştır.

Knight, başka birçok şeyin yanı sıra buna kanıt olarak eski halk efsanelerini gösterir. Örneğin, bir Kaliforniya masalı olan "Yedi Kız Kardeşler" Hikâyeye göre yedi kız kardeş başka bir ailenin yedi erkek kardeşiyle evlenmiş, hep birlikte büyük bir kulübede yaşarlarmış. Erkekler her gün ava gider, kadınlar meyve toplamaya çıkarmış. Eve döndüklerinde erkeklerden birinin (en küçükleri dışında) eli hep boş olurmuş. Av şanslarının o gün de iyi olmadığını söylerlermiş. Yalnızca en küçük erkek, eşine her gün avladığı bir tavşanı teslim edermiş. Kızlar durumdan şüphelenmişler. En küçük kardeşlerini bir gün kulübenin yanında, içeriyi gözleyebilecek bir yere gizlemişler ve kendileri de meyve toplamaya gitmişler. Kulübeyi gözetleyen kız kardeş akşama doğru erkeklerin ellerinde avladıkları hayvanlarla kulübeye döndüklerini, içeride çok güzel bir ziyafet sofrası hazırladıklarını, bir güzel yediklerini, sonra da her yanı silip süpürerek ziyafetin bütün izlerini yok ettiklerini görmüş. Yalnızca kendi eşi öbürlerinin tüm alaylarına karşın avladığı hayvanı saklamış. Tabii bunu kardeşlerine anlatmış kız. Kızlar bir araya toplanmışlar ve erkeklere ne ceza vereceklerini düşünmüşler. Biri suya dönüşmeyi önermiş, ama erkekler kızlar suya dönüştüğünde onları içebilirlermiş; başka biri ağaca dönüşmeyi önermiş, ama erkekler onları kesip yakabilirlermiş, dolayısıyla, yine onlardan faydalanabilirlermiş. Her birinin değişik bir şeye dönüşme önerisi görüşülmüş ve hiçbirini kabul edilmemiş. Sonunda en küçük

kız kardeş yıldızlara dönüşmeyi önermiş. Erkekler onları her gece görecek, ama asla ulaşamayacaklarmış. Bu öneri kabul edilmiş ve uygulanmış. Knight'a göre öykü, cinsiyet dayanışmasını ve seks grevini temsil etmektedir. Değişik kültürlerde böylesi pek çok efsane bulmak mümkündür. Özellikle, anaerkil toplumdaki ataerkil topluma geçişle ilgili hikâyeler çok çarpıcıdır. Bu hikâyelerde (özellikle erkek egemen toplumlardan çıkmışlarsa, ki çoğu böyledir) kadınların kötücül egemenliğine, büyülü güçlerine nasıl son verildiği ballandıra ballandıra anlatılmaktadır ve hemen her toplumda buna benzer hikâyeler bulunmaktadır.

FELSEFENİN GÜÇLÜĞÜ ve PROLETARYANIN KARARLI BÖNLÜĞÜ

Geniş yığınlar felsefeye ilgi duymadıkça kapitalizm yıkılıp yerine düzgün bir sistem kurulabilir mi? İşçi sınıfı bilimsel kuramları kavramadıkça kurulan herhangi bir sosyalizm ne kadar sosyalizm olur, ne süre ayakta kalabilir? Felsefesiz, sanatsız, bilimsiz bir siyasal mücadele nasıl bir mücadeledir, nereye kadar götürür? Alttaki paragraflarda bunların ve buna benzer soruların yanıtlarını arayacağız.

Kapitalizm ve Şizofreni

Gilles Deleuze ve Felix Guattari birlikte çalışan iki çağdaş düşünür, dünya felsefe çevrelerinde adlarından ve fikirlerinden sık söz ediliyor. Eserlerinden yapılan *Kapitalizm ve Şizofreni* adlı derleme çeviriyi dilimize Ali Akay kazandırmış. Türkçesini okumak yer yer zeka kapasitemi aşan bu yapıtın aslını anlayıp yorumlamak çok güç bir iş. Akay'ı kutlamak gerek.

Ne anlatıyorlar bu düşünürler? Akay'a göre, "Deleuze ve Guattari için kapitalizm çelişkilerinden yıkılmaz, tersine çelişkileri ve bunalımları sayesinde kendini yeniler ve aşar. Bunalımlar sa-

yesinde yaşamını sürdürür. Tıpkı psikanalizin de bunalımlı insanlara gereksinim duyması gibi. Sistemin dışında kalan ise şizofrenidir.”⁸⁷ [Söz konusu yazarlar için bundan sonraki cümlelerde yalnızca D ve G diyeceğim – benim notum] O yüzden, Foucault gibi D ve G de şizofrenik bir yazıyı ortaya atarlar. Başka deyişle yapıtları şizofrenik bir bakış açısından ya da metaforik bir şizofreni övgüsüyle toplum çözümlemesidir. Toplum çözümlemesidir de kim anlayacaktır bu çözümlemeleri toplumda? D ve G’nin kavramları “noolojiktir” Yani, düşüncenin imgesidir. “Savaş makinesi” “göçebe bilim” “kapma aygıtı” “köksap” gibi özel terimlerle işlidir. “Köksap” nasıl bir şeydir örneğin: Kafka’nın yapıtı bir köksaptır, yeraltı yuvasıdır. “Bitkiler kadar hayvanlar da köksaplı olabilirler (...) D ve G için tüm düşünce iki kutupludur: Moler ve moleküler olarak algılandığında, yersiz yurtsuzlaşma çizgileri yurtla, katmanlarla, parçalarla eklemlenirken, kaçış çizgilerini ve yersiz yurtsuzlaşma ve katmansızlaşma eylemlerini içinde taşır. Bu eylemlerin değişik hızları geciktirme ve öne alma görüngüleriyle oluşur.”⁸⁷

Size, söz konusu yapıttan zorlamaksızın çekilmiş bir alıntı: “Devletin en önemli görevlerinden biri de hüküm sürdüğü alanın mekânını pürüklü hale getirmek veya kaygan mekânları pürüklü mekânın hizmetinde bir iletişim aracısıymış gibi kullanmaktır. Yalnızca göçebeligi yenmek değil, ama göçmenleri denetlemek ve daha genel bir şekilde tüm bir ‘dışarı’ üzerine, dini evrenselliği kat eden akımların tümünün üzerine bir hukuk bölgesinin değerini vermektir; bu her devletin hayati uğraşıdır... Ağırılık merkezi, gravitas, devletin tözüdür. Bu devletin hızı bilmediğinden dolayı değil, ama onun hareketin en hızlısının pürüklü olan bu mekânda bir noktadan başka bir noktaya giderek görece bir ‘deri değiştirmesi’ karakteri haline gelmek için, kay-

gan mekânı işgal eden devingenin saltık durumunda olmaktan çıkmasına ihtiyacı olduğundandır.”⁸⁸

Düşünürlerin ne anlatmak istediklerini biraz daha anlamak için okuduğum rehber kitap *A User's Guide to Capitalism and Schizophrenia*, rehberlik ettiği kitaptan daha basit değil. Üstelik, bir de yabancı dilin zorluğu ekleniyor üstüne. “Göçebebilim kendini düzenlenmiş bir içsellğin içine yerleştirmez, bir dışsallık unsuru içinde özgürce işler. Aynılıkta durmaz, bindiği şey farklılıktır. Anlatımın üç alanı olan konu, kavram ve varlık arasındaki yapay farklılıklara itibar etmez, sınır bilmeyen iletkenliği sınırlayıcı benzerliklerin yerine koyar. Yaratığı kavramlar yalnızca yasalaşmış konuların ebedi formlarını yansıtmaz, konularıyla ilişki içindeki ifade edilebilir güçleriyle tanımlanır. Dünyayı yansıtmaktan çok şeylerin değişebilirliğine batmış durumdadır... Göçebebilim önermenin kapalı denkleminin ($x=x=y$ değil, $ben=ben=sen$ değil) yerine, açık denklemi (... $y+z+a$...) koyar (...) Molerlik insan için mümkün olan en minyatürleştirilmiş ve genelleşmiş biçimine indirgendir: Sosyal olarak tanımlandığı şekliyle iyilik-sağduyu sınırları içinde hareket eden, sözüm ona kendi yönelimiyle işleyen öznellik (kişisel yaşam Amerikan Rüyası diye de bilinen sabit dengenin tüm cezbedicilerince yönetilen yapay bir kapalı sistem içine hapsedilmiştir.) Herkes en azından kendi yuvasının mahremiyeti içinde yasa koyucu özne haline gelmiştir. Demokraside, Oidipus krallığında insanın evi onun kalesidir. Böylece yeni normallığın üstün hükümlerindeki liberal ulus devlette bile herkesin saygı göstermesi gereken kalıp, esas olarak bir devlet kalıbıdır. Liberal ulus devletin iki kısıtlılığı vardır: Moler insanlık ve kapitalist ilişkiler.”⁸⁹ D ve G’ye göre yaşamın içine akmak, taze hava almak, yeniden etkin bir politik şahsiyet olmak için kökenini aile merkezli sosyal yapılar-

dan alan bir sınırlandırma sistemini yenmek gerekir. Bu sistem bir anlamda Oidipus'tur. Ancak, onların anladığı Oidipus, Freud veya Lacan'ın Oidipus'undan hayli farklıdır. Örneğin, Oidipus'u yenmek söz konusu olduğunda siyahların, kızılдерili ve benzerlerinin, feministlerin, eşcinsellerin toplumsal hareketleri evinde oturup köpek besleyen adamın hareketlerinden çok daha önemlidir. D ve G'nin psikanaliz eleştirileri önemli noktalara varır. "Anti-Oidipus'un en elle tutulur sonucu, D ve G'nin analitik anlayışın güçlü bir yeni bürokrasisi için bir potansiyel olarak gördükleri uçtaki sol partilerle psikoanaliz arasındaki bağlantıya kısa devre yaptırmasıydı."⁸⁹

Yukarıdaki alıntılar "entel" veya entelektüel düşmanı düzey-siz parodiler için rahatlıkla malzeme olarak kullanılabilir. Hatta uç soldaki birçok insan da bu alaylara neşeyle katılabilir. İtiraf etmeliyim ki, hiçbir zaman gerçek entelektüellere düşman olmadığım halde, eğer o bağlamda bir tartışma varsa (buna ne derece tartışma denebilirse?) yakın zamana dek kendimi alaycılara daha yakın hissederdim. Şu anda da eğer birinin bir savı varsa, olabilecek en açık biçimde ifade etmesini yeğlerim. Ama her insan, savlarını başkalarına anlatırken kişiliğine uygun farklı bir yol benimseyecektir. Üstelik, herkes her şeyini herkes için anlatmak istemeyebilir. Bazıları bazı şeyleri bilerek karmaşılaştırıyor da olabilir. Bu her zaman kötü niyet sonucu veya burjuva sınıfsal tavrın yansıması değildir. Ayrıca, bazı sorunlar, yapıları gereği çok karmaşıktır ve ilerideki bölümde göreceğimiz gibi ne denli açık anlatmaya çalışsak da yeterince açık değildirler.

D ve G'nin yaklaşımlarına (anladığım kadarıyla) esastan itirazlarım var. Ancak, bazı saptamaları, üzerinde durulmaya değer. Belli bir düzeyin üstündeyse hangi düşünsel ürün üstünde durulmaya değmez ki. Burada en önemli problem, bilgi ve zeka

düzeyimizin bazı sorunları irdelemeye yetip yetmediği sorunudur. D ve G, kapitalizm karşıtıdır, etkin bir muhalefetten yadırlar ve savlarının birçoğunu bu iki bağlamla ilişkilendirmektedirler. O halde, dünyayı değiştirmek isteyenlerin birçok başka şeyle birlikte onların görüşlerini de bilmeleri gerekmiyor mu? Bence gerekiyor. Peki, böyle bir istek var mı? İstek olsa, yetenek bulunuyor mu? Sorulara yeri gelince yeniden döneceğiz.

Freud'dan Lacan'a Psikanaliz

Saffet Murat Tura, yapıtında Freudculuğun özünü, fakat esas olarak Lacan'ı anlatıyor. Rahat anlaşılan bir kitap. Tura hem konuyu iyi biliyor, hem iyi anlatıyor. Neler öğreniyoruz: Lacan'a göre psikanalizin esası, bilinçdışının incelenmesidir, hatta psikanaliz bundan başka bir şey değildir. Bu konudaki tek araç ise dildir. Lacan psikanalizin bilinçdışı dışındaki süreçleri konu almasını, örneğin "benlik psikolojisi"ni psikanalize ihanet sayar. Lacan'da bilinçdışına itme düzeneği tümüyle simgeseldir, yani dil düzeyindedir. Bilinçdışına bastırılan, organizmanın içinden gelen uyarımlar ya da yaşanan duygulanımlar değildir, onlarla ilgili fikirlerdir, duygulanımların temsilleridir bastırılan. Lacan'ın çok önem verdiği Oidipus karmaşası da simgesel düzeydedir. Sosyal hayatla, kültürle ve burada geçen dille ilgilidir. Çocuğun penisini kaybetme korkusu da organa ilişkin değildir, dil boyutundadır, keza baba korkusu da kültürün dil yoluyla verdiği baba figürü korkusudur.⁹⁰ (Dolayısıyla, babasız yetişen bir çocukta da görülür.) Tura, Lacan'ın rakibi olarak gördüğü Sartre'la ilişkilendirdiği fenomenolojiyi de çok iyi anlatır. Fenomenolojide bilinç kendi üstüne katlanmakla ve kendini düşünmekle özne-nesne ikiliğini kaldırmış olur. Böylece, anlamın özgün kayna-

ğı olan bilinçte bu özsel fenomenlerin araştırılmasına rahatlıkla geçilebilir. Artık, “düşünen ben”e; “ego cogito”ya varılmış, mutlak, açık seçik bilginin alanı ortaya çıkarılmıştır.⁹⁰ Kabaca anlatacak olursak bu, ne düşünüyorsam o öyledir, anlayışının doğrulanmasıdır. Ben ne düşünüyorsam o, gerçektir...

Lacan konuyu simgesele, dil boyutuna taşımakla hem Freudculuğa kolayca itiraz edebilme olanağını ortadan kaldırdığını düşünür hem de kuramı daha karışık, karanlık bir ortama çekip düşman gözlerden uzaklaştırır. Ancak, Freud’da temel olarak ne varsa, onda da vardır. Erkek çocuklarda yoğun bir iğdiş edilme korkusu, kızlarda benim neden penisim yok kederi. Her iki cinste anne ve babaya karşı yoğun bir ensest arzusu. Psikozun bile nedeni bu Oidipus karmaşasıdır! Tura, psikanalizin bir bilim olduğunu ispata çalışır.

Bana işte asıl, “ben ne düşünüyorsam gerçektir” anlayışı burada varmış gibi görünüyor. Son kırk elli yılın tüm bilimsel nesnel bulguları psikanalizin dayanaksızlığını gösteriyor. Buna rağmen psikanaliz, çekildiği geri mevzilerde gücünü hâlâ sürdürüyor. Bunu bir inanç sistemi olmasına borçlu. Inanan bir psikanalizciyi bilimsel bulguları göstererek inancından döndürmeye çalışmak boşuna. Oidipus karmaşası, kuramın öbür direkleri içinde bile sırtan bir garibe. Bu tür savlar belli kişilikteki insanlarca çok tutulur. Küçük bir gerçeklik parçası üstündeki el içi kadar bir temel üstüne devasa ucubeler dikilir. UFO inanışı gibi. (UFO’culuğun peşinden gidenler elbette daha değişik türde kişiliklerdir.) Psikanalizi anlayamıyoruz, kabul edemiyoruz diye itirazda bulunanlara psikanalizcilerin söylediği aşağı yukarı şudur: İnanırsanız, inandığınızı göreceksiniz. Bazen de psikanaliz deneyimlerindeki terapist ve hastanın karşılıklı olarak birbirlerini inandırma olgularını kanıt olarak ileri sürerler.

Işın tuhafı, söz konusu inanışı destekleyenlerin arasında çok sayıda Marksist de vardır. Bunlardan biri Althusser'dir. Epistemoloji alanındaki ününe karşın bakın Althusser psikanalizin bilimselliğine nasıl yaklaşıyor: "Bize böyle geldi Freud. Yani, kimi zaman açık anlamlı, kimi zaman karanlık, çoğunlukla bilmece gibi ve çelişik, sorunlu ve çoğu ilk bakışta bize battal, içeriğine aykırı, aşılmış görünen kavramlarla donatılmış bir yığın metin olarak. Gerçekten de bugün, şu içeriğin varlığından; yani psikanaliz pratiğinden, verdiği sonuçtan kuşku duymuyoruz."⁹¹ Neden kuşku duymuyor, çünkü kuşku duymuyor da ondan. İşte gerçek "eidetik" yöntem. Bir tür meditasyon. Kuşku duymak istemiyorsan kuşku duymazsın. ...evet bu düzenleme –Oidipus evresi ve phallus imlemi– şaşırtıcı ve keyfi bir şey olarak görülebilir, ama bütün psikanalizciler, bir deney olgusu olduğuna tanıklık ederler bunun."⁹² Kim tanıklık ediyor, psikanalizciler. İsa'nın su üstünde yürüdüğüne kim tanıklık ediyor; müritleri, inananlar. Althusser'in bir başka kanıtı, Freud'un da sağlığında Marx gibi, Nietzsche gibi dışlanması, yoksulluğu, eza cefayı tatması. Freud öteki ikisine göre çok daha rahat yaşadı, pek de eza cefa çekmedi aslında. Bu acaba onun görüşlerinin biraz daha az doğru olduğunu gösterebilir mi? Zavallı Marksizm, hangi ellerdesin!

Öyle ya da böyle, sosyalist kesimde pek çok insan az ya da çok bilerek Freud'a inanıyor. Bazıları ise yine az ya da çok bilerek Freud'u gerici bir ideolog olarak görüyor. İki görüş arasında öylesine derin bir fark var ki. Hadi bu iki kesim, felsefede değil, siyasette anlaştı ve işbirlikleri belli bir düzeye geldi, bu iki görüşü savunanlar başka birçok konuda öylesine farklı yerlere savrulur ki, bunu kestirebilmek için fazla zeki olmaya gerek yok. Çok daha vahimi, politikaya uzak ya da yakın dursunlar, geniş yığınların durumu. Gelişmiş ülkelerde bile halkın yüzde doksanın-

dan fazlasının Freud'un, Lacan'ın ya da Althusser'in ne savunduğu konusunda en ufak bir fikirleri yoktur, hatta bu kişilerin adlarını bile duymamışlardır.

Kuantum Bilinci

Nick Herbert'in *Temel Bilinç* adlı kitabı bilincin ne olduğunu, nasıl işlediğini araştırıyor.⁹¹ Bilinç felsefe akımlarına göre nedir, maddeyle ilişkisi nasıldır? Kitapta bilinç üstüne metafizik düşüncelere bilimsel bir temel sağlamayı amaç edinen deneylere, kuramlara da yer veriliyor. Psikokinesis (bilinçle –ruhsal güçle– maddeyi hareket ettirme) iddialarından, telepatiye varıncaya dek birçok parapsikolojik olguya maddi bir açıklama getirme çalışmalarından söz ediliyor. Yazar tarafsız, hatta materyalizme yakın görünmekle birlikte, metafiziğe karşı güçlü duygudaşlığı ve kuantum kuramının belirsizlikle ilgili yönlerine ağırlık vermesiyle nesnel idealist olarak da kabul edilebilir. Yine de beynin çalışmasıyla ilgili kuramlara geniş yer vermesi (yazarın bu konuda kendi çalışmaları da var) kitabı ilgi çekici bir bilimsel yapıt konumuna getiriyor.

Yazar, beynin günümüz bilgisayarları gibi dijital (sadece evet/hayır verisi) ve seri (bir kerede sadece bir operasyon) çalışmadığını, bu yüzden, bir bilgisayara benzetmenin yanlış olacağını; onun melez (hem evet/hayır hem de dereceli veri) ve paralel (aynı anda birçok operasyon) işleyişli bir makine olduğunu belirtiyor. Daha önceki benzetmeler de (beynin hidrolik makine modeli, telgraf, telefon santrali ve holografik modeller) geçersizleştirilmişti. Herbert'in, beynin çalışması ve bilinçle ilgili en çok üstünde durduğu model, Culbertson'un SRM modeli. Bu model, Einstein'ın dördüncü bir boyut olarak ortaya koyduğu yer-za-

man boyutundan ilham alıyor. Yazara göre bu algoritmanın veya biraz değişiminin doğruluğu kanıtlanırsa (şu an için yalnızca bir tahminden ibaret) insan için ateşin veya dillerin keşfi ölçüsünde önemli bir keşif olacak. Et nasıl zihne dönüşüyor, bu konuda farklı başka modeller de var. Zihinsel bir radyo olarak beyin, kuantum gerçeklik alıcısı olarak beyin gibi. Üstünde durmak istediğim konu aslında bunlar değil. Yapıtın bilinç ve beyin işleyişini açıklamak için kuantum kuramının içine dalması ve bu engin konuyu okura yeniden anımsatması.

“Bir insan kuantum kuramıyla ilk karşılaştığında şok geçirmezse, bir kelimesini bile anlamamış demektir,” der Niels Bohr. Marvin Chester, “Kuantum kuramının deneye uygunluk göstermesi kuramı geçerli kılıyor, fakat deneyin neden böylesine şaşırtıcı sonuçlar verdiği bir sırdır. Bohr’un bahsettiği şok işte budur,” diyerek yorumlar Bohr’un sözünü. Konu o denli karmaşık ki, onunla ilgili basit açıklamaları anlayabilmek için bile fizik ve matematikle haşır neşir olmak gerekiyor. Herbert’in kitabında anlayamadığım birçok yön çıktı. Bunları daha iyi kavrayabilmek için basitleştirilmiş bir öğretici kitap aradım ve *Alice Kuantum Diyarında*’yı buldum. Ancak, o bile yeterince basit değil. Herhalde “Ali Kuantumu At” veya “Tut Kuantumu Tut” adlı bir kitap bulabilseydim benim için daha uygun olacaktı.

Kuantum sözcüğü maddenin en alt yapısını oluşturan kesikli, ayrık birim anlamına geliyor. “Işık durgun akan bir ırmak değildir. Quanta adını verdiğimiz küçük enerji paketlerinden oluşur, bu yüzden ışık dalga dalga yayılır. Işıktaki bu quantalara –ya da parçacıklara– foton denilir. Hemen hemen her şey farklı boyutuyla quantalara dahildir. Kuantum fiziğine de adını veren budur (...) Kuantum mekaniği, yalnızca eski Newtoncu mekaniğin ortaya attığı düşüncelerle değil, sağduyumuzla da çok açıdan

uyuşmazlık içindedir. Yine de bu kuramların en şaşırtıcı yanı, fiziksel sistemlerin gözlenen davranışlarını önceden haber vermedeki olağanüstü başarılarıdır. Kuantum mekaniğinin bize saçma geldiği anlar olabilir. Fakat doğanın istediği yol budur. Biz de buna uymak zorundayız.”⁹² Kuantum dünyasında, “Parçacık bir anlamda yapması olanaklı olan her şeyi yapıyordur. Sorun yalnızca parçacığın ne yaptığını bilmemem değil. Girişim farklı olasılıkların bir arada bulunduğunu ve birbirlerini etkilediğini gösterir. Her nasılsa hepsi aynı ölçüde gerçektir. Yasaklanmamış her şey zorunluluktur (...) Farklı şeylerin gerçekleşebildiği bir sistemde her biri için bir genlik bulunur ve sistemin tümel durumu bütün bu genliklerin bir toplamı ya da bindirmesi tarafından ortaya konur. Bir gözlem yapıldığında bu genliklerden birine karşılık gelen bir değer bulunur ve öteki genlikler, genliklerin indirgenmesi denilen bir süreçte ortadan kaybolur.”⁹²

Kuantum kuramı birçok noktada sağduyuya aykırı görünür ama, “Bu gerçeklere tam olarak ayna tutan teori konusunda hiçbir karşı fikir yoktur: Kuantum teorisi yüzlerce farklı yönden mümkün olan her türlü denemeye tabi tutulmuş ve üç kuşak boyunca Nobel açlığı çeken bilim adamlarının geliştirdiği her testi geçmiştir (...) Gözlenmeyen atom, en azından matematiksel simgelemesinde aynı anda her yerde ve hiçbir yerdeymiş gibi görünür. Atom her yerdedir, çünkü dalganın genişliği atomun son görüldüğü yerde en yüksek noktasına erişse de, dalga fonksiyonu bütün boşluğa etkin bir şekilde yayılır. Öte yandan, görünmeyen atom hiçbir yerdedir, çünkü dalga fonksiyonu atomun gerçek varlığını değil, sadece atomun başka bir yerde değil de belirli bir yerde bulunma olasılığını temsil eder (...) Kuantum fizikçileri atomu gözlenmediği sürece sallanan olasılıklar dalgası olarak ele alırlar. Ama ona bakıldığı zaman atom titreşmeyi dur-

durur ve birçok olasılıklardan birini nesneleştirir. Birisi ona baktığı anda atom dans etmeyi bırakır ve kesin özellikleri olan küçük bir nesne olarak donâr.”⁹¹

Kimse bakmadığı zaman atomun ne yaptığı sorusunu, gözlemin atomun hareketini nasıl değiştirdiği problemini, ölçme problemini çözmek için en azından sekiz ayrı kuantum gerçekliği resmi çizilmiştir: 1- Derin gerçeklik yoktur: Atomlar gerçektir ama var olma şekilleri insanlarca kavranamaz. Bohr, Heisenberg. 2- Gerçeklik gözlemle yaratılır: Hiçbir olay gözlenmedikçe gerçek bir olay değildir. Wheeler. (1 ve 2 birlikte kuantum kuramının Kopenhag yorumunu oluşturur.) 3- Bölünmemiş bütünlük: Kuantum dünyasının özü bölünmemiş bir bütünlüktür. Schrödinger’e göre, kuantum dünyasının klasik beklentilerden en fazla farklılaştığı yer, Bell deneyinde gösterilen durumdur. 4- Birçok dünya yorumu: Olasılıkların hepsi gerçekleşir, çünkü aynı anda sayısız evren vardır. “Everett ve Einstein’ın fizik temelli dünya görüşleri bizim günlük deneyimimize ters düşüyor... Everett yorumu dünyanın gerçekten nasıl çalıştığı hakkında gerçek bir resim verirse, o zaman bir kez daha dünyayı olduğu gibi algılamakta sıradan insan bilincinin en yetersiz araç olduğunu öğrenmiş olacağız.” 5- Kuantum mantığı: Kuantum mantığını anlamamız için yeni bir mantık dili bulmalıyız. 6- Neorealizm: Kuantum varlıkları gözlenirse de, gözlenmese de daima kesin pozisyonlardadır, ancak, ölçme problemi pilot dalgalarıyla çözüme ulaştırılmalıdır. Broglie, Bohm. 7- Bilinç, gerçekliği yaratır: Ölçüm sırasında insan bilinci doğrudan etkiyle kuantum olaylarını etkiler. Von Neumann. 8- Heisenberg’in çift katlı dünyası: Gözlenmeyen evren, olasılık, eğilim ve dürtülerden oluşmuştur.

Kuantum dünyasındaki tüm bu şaşırtıcılıklar, tesadüfi oluş, maddesiz oluş (tamamıyla kendisine ait olmayan özelliklere sa-

hip olmak), ayrılmazlık ilkeleriyle özetlenebilir. Sanırım, en şaşırtıcı deney, Bell'in deneyidir. Bu deneyde ortak bir kaynaktan arka arkaya yayılan iki foton izlenir. Bu iki foton, matematiksel olarak faz bağlantılı olasılık dalgaları olarak açıklanan, birbirinin aynısı polarma durumlarıyla yaratılır. Faz dolaşmasının sonucu ise şudur: A fotonunun (birbirinden binlerce kilometre uzakta bile olsa) ölçülmesi için bir ortam seçtiğim zaman, bu ortam seçimi B fotonunun ölçüm sonucunu anında etkiler. (En azından matematiksel olarak.) Bu voodoo büyüsü yapmaya benzer. Bir insandan alınan ufak bir parçaya, bir tırnak parçasına uygulanan büyü işlemi binlerce kilometre ötedeki o insanın asıl kütlesini etkiler, diye inanılır. "Parçacıklar zamanı bile tersine çevirebilir. Fizikçi Richard Feynman anti parçacıkları, zamanda geriye doğru yolculuk eden parçacıklar olarak açıklar."⁹²

Yukarıda bahsettiğim gibi kuantum fizikçileri arasında olayın yorumlanmasında derin görüş ayrılıkları vardır. Özellikle Heisenberg ve Bohr mutlak olarak belirsizliği ve bilinemezliği savunurlar. Kopenhag Okulu da bu konuda tutucudur. Ancak, konu, Herbert'in ve Gilmore'un da ayrı ayrı belirttikleri gibi o kadar da bellisiz ve kuraldışı değildir. "Geniş ölçekli bir çalışmada, kuantum mekaniğinin öngörülleri gelişigüzellik özelliğini yitirerek, büyük nesnelere rahatlıkla uygulanabilen klasik mekaniğin öngörüllerine uyum gösterir. Şaşırtıcı sonuçlar küçük ölçekli çalışmalarda kaydedilir (...) Kuantum sistemlerinde ortaya çıkan enerjiyle zamanın ve konumla momentumun oluşturduğu garip karışımı betimlerken, Heisenberg'in belirsizlik bağıntılarından söz etmek yerindedir. Bu tür bir betimlemenin yaratacağı tehlike, doğanın esas itibarıyla belirsiz olduğu, yani hiçbir şeyin tam anlamıyla önceden kestirilemeyeceği, her şeyin geçerli olduğunu öngören bir inancı desteklemesidir. Her şeyin geçerli-

liği doğru değildir.”⁹² Her Şeyin geğerliliği fikri günümüzde nesnel idealistlerin ve postmodern düşünürlerin pek tuttuğu bir d Ő n cedir.”⁹³ “Atomlar gibi küçük nesnelerde çevreleyen elektronların Heisenberg belirsizliği atomun kendisi kadar büyüktür, ama tuğla veya banyo küveti gibi sıradan nesnelerde bu ger ekd Ő  durum, t pk  ateŐ b  eđinin ıŐıđının g neŐ in parlaklığıyla kıyaslanmasında g r ld ğu gibi fark edilmeyecek kadar küçüktür. Planc deđiŐ mezinin bu minik boyutu sıradan hareketlerle kıyaslandığında Newton fiziğinin büyük baŐ arisından ve garip kuantum temellerine karŐ ın günlük dünyanın oldukça sıradan görünmesi gerçeğinden sorumludur.”⁹⁴

Bu yazıdaki amacım, insanlara kuantum fiziğine giriŐ  için bir ön bilgi vermek asla değil. Amacım, böyle konuların bilinmesinin mutlak zorunluğuna iŐ aret etmek. Günlük yaŐ amda kuantum fiziği hiç iŐ imize yaramayacak, biz tuğlaların, küvetlerin dünyasında yaŐ ıyoruz, diyenler ezici çoğunluk olabilir. Ama  yle olduğunda da insanlık en çok tuğla kafalı, küvet kafalı bir insanlık düzeyinde kalıyor. Inananlar hacca neden giderler: Bir, zorunluluk olduğu, kural olduğu için; iki, hacca gitmek onların inanç boyutlarını belirgin biçimde deđiŐ tirdiđi için. İnsanın, kuantum fiziğini, genetiği, buna benzer ince (bir bakıma temel) bilim alanlarındaki geliŐ meleri hiç değilse yirmi otuz yıl geriden ve kabataslak da olsa izlemesi de önce bir zorunluluktur (insan olmanın zorunluluğu); daha önemlisi, bu konularda bir Şeyler bilmek insanın insana, topluma, dünyaya, her Şeye bakıŐ ında önemli deđiŐ iklikler yaratır, onun için gereklidir.

Felsefe Siyasetin Neresinde?

Yazının en başında sorduğumuz soruları, yenilerini ekleyerek şimdi yanıtlayabiliriz. Günümüzde aydınların en çok yakındığı konuların başında yığınların apolitikleşmesi geliyor. Haklı bir yakınma. Ama daha önemlisinin farkına bile varılmıyor. Bu daha önemli sakatlık felsefesiz, bilimsiz, sanatsız, edebiyatsız siyaset yapma geleneği. Felsefe, bilim ve sanat insanın binlerce yıllık üç temel bilgi kanalıdır, bunları kesip siyaset yapmaya kalkarsanız, topluma yararınız değil, zararınız dokunur.

Denecektir ki, merkez partileri de dahil pek çok parti, bu arada solcular, sosyalistler felsefeye, sanata, bilime önem verdiklerini söylüyorlar, hatta politik ortama bu öbür ortamlardan adam çekmek için gayret gösteriyorlar. Siyasetin felsefeyi, bilimi, sanatı kullanmasını kastetmiyorum zaten ben. Siyaset bu üç alanı en faydacı biçimde kullanıyor, hatta sömürüyor. Kastettiğim şu; sosyalist partiler de içinde olmak üzere örgütlü siyasiler (ayrıksı örnekler dışında) daha çok insanın felsefeye ilgi duyması, daha çok insanın bilimsel düşünebilmesi, daha çok insanın edebiyattan, romandan anlayabilmesi için hemen hiçbir çaba harcamıyorlar. Kendileri bu konuda en ufak bir yaratıcılık göstermedikleri gibi, yaratıcılık gösterenleri asla desteklemiyor, bu konularda tartışma açmaktan korkuyorlar. Varsa yoksa siyaset. O yüzden, kendilerini siyasi olarak destekleyenlerin en kötü yapıtlarını bile siyaseten destekliyorlar. Daha doğrusu, kaba siyasetten, günlük siyasetten başka bir şeyden anlamadıkları için her konuya günlük faydalar açısından yaklaşıyorlar. Sonuç tam bir kısırlaşma. Siyaset bilimde, felsefede ve sanattaki yozlaşmayı körüklüyor.

Peki, bu konularda çaba harcansa toplumda bir şeyler değişir mi? Bana göre en büyük gayretlerle bile toplumun çoğunluğunu

felsefeye, bilime, gerçek sanata kazandırmak zaten olası değildir. Ama söz konusu alanlara eğilim duyan insanları beş on katı arttırmak olasıdır, bu da toplumda çok şey değiştirir. Buradaki en trajikomik çelişki, toplumun bütününün ya da hiç değilse çoğunluğunun adam edilebileceğini savunanların, bu konulardaki gerçekçi, genetikçi görüşlere şiddetle itiraz edenlerin toplumu düzeltmek için (ya da kendilerini düzeltmek için) yarar mı, zarar mı getirdiği şüpheli kısır siyasi çalışmalar dışında elle tutulur bir şey yapmamaları. Bin kez yineledim; bu doğaldır, asıl, gerçeği-bilimi reddetmek insanı eğitmek için hiçbir şey yapmamaya götürür, çünkü gerçeği bir alanda inkâr eden, hiçbir alanda onu savunmaz. Tersine ise insanın önünü açar, bir şeyin zor ya da olanaksız olduğunu ama yapılmasının da doğru olduğunu bilerseniz gayretiniz artar. (Bazen de azalabilir, o da mümkün.)

“Manifesto’da dile getirilen önerilerin kesin zaferi için, Marx, sadece işçi sınıfının fikri gelişmesine güveniyordu; bu gelişme ise, ortak eylem ve tartışmanın eseri olacaktı zorunlu olarak,” der Engels.⁵¹ Marx daima, insanın geçinmek için daha az çalışacağı, felsefeye, bilime, sanata daha fazla zaman ayırabileceği günlerin özlemini çekmişti. Komünist topluma başka türlü geçilemezdi. “Bugün savaş fikir alanında sürüyor. Fikir beynin sadece bir üst yapısı değil: Bunun kanıtı şu ki, insan akli genomun denetimini ele alabilir ve yarın onu da biçimlendirecek... Fikirlerimiz dünya çapında bilincin düzeyine çıkmalı ve kör gidişin denetimini eline alabilmeli. İnsanlığın yazgısı, kesin olarak, bilinç ve insan zekasının alanında olup bitecek olana bağlı böylece.”⁵¹

Ya bugünkü durum? Felsefe işçi sınıfının neresinde? Burada bir saptama yapayım. İşçi sınıfı içine beyaz yakalıları, iyi öğrenim görmüşleri, mühendisleri, doktorları, öğretmenleri de katıyorum. Yıldırım Koç’a göre üst düzey yönetici olmadıkça ve özel

çalışmasıyla bir ek kazancı bulunmadıkça (doktorun muayenehane açması gibi) her ücretli çalışan kişi işçi olarak kabul edilmelidir.⁹⁴ Bu görüşe katılıyorum. (Bu arada demek ki, ben de yakın zamana dek ücretinden başka geliri olmayan bir hekim olarak en az on altı yıl proletermişim. Proleter bir romancı sıfatıyla bazı hali vakti yerinde sosyalistlerce burjuva romancısı diye aşağılanmış olmak ne acı!) Evet, o zaman soruyu şöyle de sorabiliriz: Felsefe torna ustalarının, overlokçuların, inşaat işçilerinin, doktorların, öğretmenlerin neresinde? Hiçbir yerinde değil. Böyle konulara ilgi duyanların oranı –iyi biliyorum ki– doktorlar arasında bile yüzde bir-ikiyi geçmez. Almanya’da, İngiltere’de olsa olsa yüzde dört-beşi. Bunun nedeni ne? Durum nasıl, bir ölçüde değiştirilir?

İnsanın doğasından kaynaklanan ve toplumsal değer sistemini oluşturup yeniden insanı etkileyen iki temel seçim yasasını bilerek ve bunların üstüne giderek. (Bu yasalar bir yerden çeviri değildir, benim gözlemlerime dayanır.)

Zekada Olumsuz Seçim Yasası: Zeki insanlar toplumda daha başarılı olurlar. Ama çeşit çeşit zeka vardır, ne türde zeka gösterenler başarılı olurlar? Çoğunlukla genel zekada değil, zekanın özel bir veya birkaç dalında iyi durumda olanlar. Örneğin, ticari zeka, girişimcilik zekası, işini bilme (gemisini yürütme) zekası (buna duygusal zeka da deniyor), matematik zekası, hekimlik zekası, edebiyat zekası, futbol zekası ve yüzlercesi... Bu zekalardan bir bölümü daha çok, kişinin kendine fayda sağlar, bir bölümü daha çok, topluma fayda sağlar, bir bölümü yüksüzdür. Ancak, kişinin kendine fayda sağlayan zekalar çoğun daha çok “başarı” getirir. Bu, zekada olumsuz seçilimin bir ayağıdır. Olumsuz seçilimin ikinci ayağı, ezilen sınıflar içindeki zeki bireylerin sıklıkla bundan yararlanarak sınıf atlamalarıdır. Bu da

ezilen sınıflar içindeki zeka ortalamasını (bilhassa özel zekalara ilişkin olarak) belirgin biçimde düşürür. (Aydınların satın alınması olgusu, konunun yalnızca bir yanıdır, satın alınma ya da kendini satma her gün her alanda yaygın yaşanır.) Zekayı teke-line alan yöneten sınıf böylece alt sınıfı daha kolay yönetir. Hâkim sınıf için dünyayı değiştirmek, gerçek edebiyat ya da felsefe pek de gerekli değildir, gerekli olduğu kadarını da yapar, kendi felsefesini, kendi sanatını, bilimini örgütler. Öte yandan, genel zekası gelişmiş olanlar genelde daha az çocuk yaparlar, az zekilerse daha çok çocuk. Bu da olumsuz bir genetik baskıdır.

Kişilikte Olumsuz Seçilim Yasası: Olumsuz kişilik özellikleri tüm toplumlarda daha çok başarı getirir. Olumlu kişilik özellikleri için ise aynı şeyi söylemek mümkün değildir. Çalışkanlık, iş disiplini, sabır, kendini güdüleyebilme gibi bazı olumlu özellikler başarı getirir; ama toplumsal yarar açısından bunlar yüksüz özelliklerdir; kişi, bu özellikleri toplum yararına da kullanabilir, toplum zararına da. Öte yandan, sorumluluk, özveri, cesaret, ilkelilik gibi olumlu özellikler toplumun yararına olmakla ve bireye dar bir çevrede saygınlık kazandırmakla birlikte genellikle kişinin erken yıpranmasına, hatta ölmesine neden olurlar. Sosyalist toplumlarda da durum böyleydi. Keza sosyalist, komünist partiler içinde de böyleydi ve böyledir. En özverililer, en cesaretliler en erken yıpranır, ölür. Parti yönetimlerine, kendilerini en iyi koruyanlar kalır. Parti veya grup yöneticileri içinde de kuşkusuz, olumlu özellikleri belirgin bireylere rastlanabilir ama kırımca bunlar azınlıktır. En uç hareketler içinde de, en merkezdekilerde de yöneticiler genellikle olumsuz uyum yetenekleriyle başa gelirler ve orada kalırlar. Tüm bunlar toplumlarda olumlu kişilik özellikleri üstünde hem genetik olarak (erken ölenler çocuk yapamaz, keza sorumluluk duygusu yüksek olanlar daha az

çocuk yapar vb.), hem kültürel olarak belirgin biçimde olumsuz baskı yapar.

Özetle, gidiş hem kültürel olarak hem de genetik olarak olumsuz yöndedir. Kısırdöngüyü kırmanın iki yolu vardır: 1- Kültürel müdahale: İnsanı atalarından, akraba türlerden ayıran en önemli özelliği kültürüdür. Durumu bilmekle ve uygun önlemleri alıp çok çaba harcamakla insanın kültürü ve dolaylı yoldan genetik yapısı değiştirilebilir. Başarı şansı ne olursa olsun bu yol denenmelidir, zaten denenmektedir. Kapitalizme, onun kültürüne karşı direniş. Ama felsefesiz, bilimsiz, edebiyatsız bir siyasetle değil. Bu tür siyaset yapanlar “sosyalist” olsalar da mevcut sistemi güçlendirmektedirler. 2- Genetik müdahale: Genetik müdahale insanın gündemine girmek üzeredir, belki de girmiştir. Önemli olan, müdahalenin nasıl yapılacağıdır ve kimlerce yapılacağı...

Sonunda karşımıza yine sınıf gerçeği çıkmaktadır.

SEÇİMİN POLİTİK-PSİKIYATRİK DEĞERLENDİRMESİ

*Donuk Zekalı Coğunluğun
Baskı Aracı Olarak Demokrasi*

Parlamentar demokrasi aldatmaya dayanır. Halk, oyunu verir ve bir meclis seçer. Meclis görünüşte iktidardır. İktidardan bir pay kapmıştır gerçekte. Fakat asıl iktidar oligarşidedir. Meclis ve onun belirlediği hükümet sistemin sınırları içinde etkinlik gösterir. Hükümetin oligarşinin çıkarlarıyla çatışması bir şekilde engellenir. Böyle bir çatışma çıkarsa sorun, oligarşinin yararına çözülür. Sistem ayakta kaldığı sürece pastanın çoğunu asıl iktidarın sahibi içer. Hükümet genellikle oligarşinin hükümetidir ya da oligarşinin merkez gücünün hükümeti. Arada çatışma çıkabilir, oligarşinin kendi içinde çatışma çıkabileceği gibi. O zaman, gücünü meclisten alan hükümet, etkinliği oranında oligarşiden tavizler koparabilir. Oligarşinin yapısı da değişir ama yavaş bir değişimdir bu. Bir ihtilal patlak vermedikçe bu yapı hızlı bir biçimde değiştirilemez. İkili iktidarı, halkın seçtiği meclis ve onun üstünde yer alan onama meclisi benzetmesiyle açıklayabiliriz.

Oligarşi, iktidarı elinde bulundurmakla bilgiyi ve zekayı da denetimi altına almıştır. Bilgi ve zeka yukarıdan aşağıya, ezilen tabakalara doğru inmekle giderek azalır. Bu da iktidarın kolay yönetmesinin sırrıdır. Zeka ve bilgi, parayla ve iktidarı kısmen paylaşmakla ödüllendirilir. Ödüllendirilen unsurlar tümüyle ve ya büyük ölçüde iktidardan yana tavır alırlar. Sürece kişisel karşı koyuşlar tabloyu değiştirmez. Örgütlenerek karşı koyuşlar iktidarı rahatsız eden bir direniş yaratır. Bu direniş daha çok, sosyalist ve bir ölçüde de liberal aydınlardan gelir. Güçlü bir direniş, işleyişi yavaşlatır ama durdurmaz. Sorun, sistemin dışına çıkmakla çözülebilir. O da kolay bir şey değildir ve şimdiye dek bu yönde kalıcı bir başarı sağlanamamıştır.

En ileri ülkelerde bile parlamentoyu veya başkanı seçenlerin büyük çoğunluğu, zekası iyi durumda olmayanlardır. En ileri ülkelerde bile soyut düşünce ya da diyalektik düşünebilme yeteneği gelişmiş bireyler (değişik araştırmalara göre) toplumun ancak % 30-40'ını oluştururlar. Üstelik, bunların da ancak bir bölümünün zekası siyaset ya da felsefe alanlarında kafa yormaya uygundur, başka deyişle, akıllıların hepsi felsefeye ya da siyasete ilgi duymaz, kafaları bu konularda çalışmaz. Ayrıca, zekası gelişmiş bireylerin çoğu, yeteneklerini toplum zararına da olsa kendi çıkarları için kullanma eğilimindedir. Zekasını toplum yararına kullanmak isteyen küçük azınlığın durumuysa gerçekten zordur. Yine de birçok toplumsal kazanım onlar sayesinde elde edilir, toplumsal ilerlemenin motor gücü işte bu ilerici ve akıllı azınlıktır.

Bizde durum çok daha zordur. Zekaya ilişkin evrensel problemle bir de cehalet eklenir. Öyle ki, bu seçimde on altı parti barajı aşamamıştır, ama "okuma yazma bilmeyenler partisi"nin böyle bir endişesi olmamıştır. Seçmenlerin çok büyük bir ço-

ğunluğunu yaşamları boyunca herhangi bir klasik romanı, Atatürk'ün *Nutuk*'unu ya da Kuran'ı bir kez olsun baştan sona okumamış insanlar oluşturmaktadır. Öte yandan, ülkemizdeki kayıt ve denetim yetersizliği sonucu akıl yönünden kısıtlı olanlar da (zekaca belirgin ölçüde geri olanlar, ağır akıl hastaları ya da bunaklar) oy kullanabilmektedir. Kısıtlı yurttaşlarımızın oy sayısı, tahminen TKP ve ÖDP'nin aldığı oyların toplamından fazladır.

İşte, bu ve buna benzer nedenlerden ötürü eşit oy ilkesi hep tartışılmıştır. İlk demokrasi olan Atina demokrasisinde sözde eşit oy vardı ama, bu oy hakkı yalnızca "yurttaşlar"ındı. Yani büyük çoğunluğu oluşturan yabancıların, kölelerin ve kadınların oy hakkı bulunmuyordu. Eşit oy ilkesine dayanmayan bazı başka uygulamalar bugüne dek hep egemen sınıfların yararına sonuç getirmiştir. Geçmişte sosyalist ülkelerde bu genellemenin dışında kalan birtakım deneyler de istenen başarıyı sağlamamıştır. Daha iyisi bulunamadığı için eşit oyla seçim yöntemi bugün en sağlıklı yöntem gibi görünmektedir. Sanırım, insanları bilgilerine, değerlendirme yeteneklerine ve olumlu edimlerine göre puanlayan ve yüksek puanlı yurttaşlara aldıkları puan oranında daha çok oy verme olanağı getiren bir ütöpik sistem en ideal seçim sistemi olacaktı.

Var olan gerçeklikte oy vermenin anlamsız olduğunu savunanlar hiç de haksız görünmemektedir. Öte yandan, söz konusu gerçeği bilmekle birlikte, verilen tek tek akıllı oyların en azından bir şey kaybettirmeyeceğini, küçük de olsa bir yararı dükunabileceğini savunarak sandık başına gitmenin daha isabetli bir tutum olduğunu ileri sürenler de fazladır. Bazen seçimle işbaşına gelen iktidarlar iyi işler yapabilmektedir, bazen de parlamentodaki halktan yana bir muhalefet direnişe katkı sağlayabilmektedir. Ne ki, bu yararı abartmamak, parlamentarizmden fazla şey

beklememek gerekir. Herhalde gerçek demokrasi mücadelesi dört beş yılda bir sandığa gidilerek değil, her gün ortaya konan inisiyatiflerle (partiler, sivil toplum örgütleri, medya, bireysel tavırlar yoluyla) gelişecektir.

AK Parti Oyları: Hangi Tepkinin Oyları?

AKP oylarının tepki oyları olduğu söylenmektedir. Halkın özellikle aşağı tabakaları yoksulluktan çok çekmektedir. Yolsuzluğa ateş püskürmektedir. Yolsuzluk ve yoksulluk sorununu çözebileceğini düşündükleri AK Parti'yi denemektedirler şimdi. Ama sorunun çözülebileceği umudundan daha ağırlıklı olan duyguları, önceden güvendikleri partilere yönelik öfkeleridir. Yine de bu tepki oyları birtakım aşırı sağ veya merkez sağ partilerden başka bir merkez aşırı sağ partiye yönelmektedir. Neden bir sol partiye yönelmemektedir? Çünkü sol sıradan kitleler açısından hep bir maceradır. Halkın ezici çoğunluğunu oluşturan çok sayıda grubun, psikolojinin diliyle sola karşı "tutum"u katı ve olumsuzdur. Kalıpyargılar oluşmuştur ve bu yargılar elli altmış yıldır değişmemektedir. Dahası, sol sol olduğu oranda insanlardan daha çok değişmelerini ister. Sağ ise insanı olduğu gibi kabullenir. İnsanların çoğu, seçim yapması gerektiğinde nedenli kötü durumda bulunsa bile durağanlığı seçer, değişime karşı koyar.

AK Parti'nin dini duyguları sömürerek başarılı olduğu söylenmektedir. O alanda tüm sağ partiler, hatta merkez sol partiler de çalışır. Ancak, en çok AKP, SP ve BBP'nin çalıştığı görülmektedir. Kim ne derse desin, tüm ülkelerde halkın büyük çoğunluğu az ya da çok dindardır ve birçok siyasi akım dini propagandayı önemli bir silah olarak görmektedir. Din insanın yetersiz bilgi düzeyi

ve kısıtlı muhakeme yeteneğinden doğmuştur ve halen aynı düzenekler üstünden egemenliğini sürdürür. İnsan, çevresindeki herkes aynı şeyi söyleyip aynı tutumu alınca kolayca etkilenir. Buna "norm" oluşumu denilir. Birçok ülkedeki birçok parti, öbürlerine göre daha dindar olduğu izlenimi yaratarak seçim kazanmaktadır. Dini akımlar bugün milyarlarca insanı peşinden sürüklemektedir. Her dine göre o din en üstün dindir, Tanrı'ya giden tek dindir. Burada muhakeme yetersizliği ileri boyuttur, rastlantı eseri belli bir toplumda dünyaya gelen ve kendiliğinden o toplumun dinini benimseyen kişi, kendi dininin, mezhebinin neden başka din ve mezheplerden üstün olduğunu hiç sorgulamamaktadır. Özgür iradeleriyle din değiştirenlerin oranı belli bir dine ömür boyu bağlı kalanların yanında devede kulaktır. Eğitim düzeyinin artmasıyla dinmerkezci siyasi düşüncenin zayıfladığını araştırmalar göstermektedir. Bu seçimde AK Parti'nin daha çok oy aldığı il ve semtlerin, eğitim düzeyinin daha düşük olduğu il ve semtler olduğunu görebilmekteyiz.

İnsan evrim sürecinde on binlerce yıl sürü düzeninde avcı-toplayıcı olarak yaşadı. Sürüler kabilelere dönüştü. Kölelik oluştu. Sonra şehirler kuruldu, bir yandan kölecilik yakın zamana dek yasal anlamda devam etti. Kölelik sistemini feodal sistem izledi. Feodal sistem altında kabile yapısı tümüyle bozulmadı. Bireyi merkez alan kapitalist sistemin egemenliği ise son birkaç yüzyılın olgusudur. İlk ciddi sosyalist kalkışmalar 1848'de yaşandı, sosyalist sistem ise 1917'de kuruldu ve şimdilik hayal kırıklığıyla bitti. Dolayısıyla, insanın genetik yapısını (en azından "homo sapiens"ten başlatırsak) yüz elli bin yıllık geçmişi belirlemektedir. Kültüre, bilime dayanan bağımsız düşünme alışkanlıklarının kitlesel olarak güçlenmesinin tarihi ise en çok beş yüz yıllıktır. O yüzden, geniş yığınlara hem genetik, hem kültürel

bağlamda kabile kültürünün değerleriyle seslenildiğinde kolay yanıt alınmakta, tersi ise dirençle karşılaşmaktadır. Bunda şaşılacak fazla şey yoktur. Pek çok insanın bilinci, istenmeyen uyarılara karşı (potansiyel olarak anlama yetisi bulunsa dahi) tam kapalıdır. Kişilik özellikleri nedeniyle kapalıdır. İstenmeyen uyarılara karşı bu kişilikler “yadsıma, yansıtma, bölünme, karşıt tepki kurma, bastırma” gibi değişik savunma düzenekleri geliştirmektedir. Değişmeyi gerektiren etkilere açık olma özel bir kişilik yapısı istemektedir ve ne yazık ki, bu tür kişilikler küçük bir azınlık kalmaktadır. (Her kötü şeyin bir de küçük yararı dokunur. Söz konusu statükoculuğun faydası, daha olumsuz değişmelere karşı da bir supap rolü oynamasıdır. Ama güvenilir bir supap.)

AKP'ye oy verenler genelde ne kadar yukarıda anlatıldığı gibiyse de bu partiyi yönetenler zeki ve eğitilmiş insanlardır. Üstelik, bir bölümü büyük varlıkları bir bölümü de büyük bürokrat konumlarıyla oligarşinin içinde yer almaktadır. Ancak, bu kesim, oligarşinin merkezinde duran ve yeterince güçlü bir zümre değildir. O yüzden, güçlenmek, merkezi ele geçirmek, iktidar ve zenginlik pastasının çoğuna sahip çıkmak isteyeceklerdir. Oligarşi buna kolay izin vermez. Doğabilecek çatışmanın boyutu ve bu akımın iktidardan ve paradan ne kadar pay kapabileceği önümüzdeki aylarda-yıllarda ortaya çıkacaktır.

Milliyetçilik ve Öfke Oyları

İnsan kaçınılmazdır ki, bir ulusa mensup doğar. Genelde küçük yaşta ona öğretilen, içinde yaşadığı milletin dünyadaki en iyi millet olduğudur. İnsan genelde daha çocukluk yaşlarındayken bunu kabullenir. Büyük çoğunluk, kişilik değişikliklerine

bağlı olarak az ya da çok milliyetçidir. Gerçi herkes kendi milletin en üstün millet olduğunu kabullenmeyebilir, ama başka bir millet kendi milletin çıkarlarına göz diktiğinde sonuna dek savaşmalıdır. Günlük yaşamlarında hiç de cesaretli sayılamayacak yığınların bir savaş çıktığında akın akın cepheye gitmesinin, hatta orada kahramanca ölmesinin en önemli iki nedeninden biri otoriteye itaat duygusuysa, ikinci nedeni milliyetçiliktir ve bu duygunun belli zamanlarda kolayca galeyana getirilebilmesidir. Etnikmerkezci düşünme kalıbı, insanı en kolay yanıltan düşünme kalıplarından biridir. Milliyetçilik (yurtseverlikten ayrı bir kavram olarak) en çok içselleştirilen niteliğiyle, kendi milletin başka milletlerden üstün olduğunu, kendi milletin başka milletlerin haklarını gasp etme hakkı bulunduğunu savunmadır. Milliyetçiliğin bu yaygın normları bize sürü ve kabile düzeninden miras kalmış kalıplardır. Akla ters gelen söz konusu kalıp, her ulusta milliyetçilerin çoğunluk olması nedeniyle mantıksızlığından mantık kazanır: Başka ulusların milliyetçileri sizin milletinizin çıkarlarına göz dikmişse, siz nasıl yerinizde huzurlu oturabilirsiniz ki! İşte, bu noktada gerçek milliyetçilikle (kimine göre yurtseverlikle) aşırı sağın milliyetçiliğinin tümüyle ayrıştığı iddia edilir. Aşırı sağın milliyetçileri daha çok, işin tantanasıyla ilgilenmekte, iş, gerçek ulusal çıkarlara gelince duyarsız kalmaktadırlar. Türkiye'nin ekonomik ve siyasi yönden tam bağımlılığı sorununa duyarsızlıkları gibi. Şehitler, şanlı tarih, bayrak, vatan gibi temaları kimseye kaptırmak istememekte, ülke takımlarının başarılı maçlarından sonra veya asker uğurlamalarında taşkın gösteriler yapmaktadırlar. Oysa aynı kesimin, ülke üzerindeki ekonomik ve siyasi Amerikan hegemonyasına karşı sessiz kaldığı, bundan öte, geçmişte Amerikan karşıtı güçlere düşman kesildikleri bilinmektedir. Şu da var ki, ülkedeki sağ kanat milliyet-

çilerinin ülkenin bölünmemesi ve sınırların korunması konusunda daha hassas oldukları ortaya çıkmaktadır. Bazılarına göre bunun nedeni açıktır: Milliyetçiler, oligarşinin içindedir en azından, kenarında köşesindedir, o yüzden sınırları korumak isterler; fakat oligarşi uluslararası sermayeyle iç içe geçtiğinden bağımsızlıkçı değillerdir. İşbu durum tüm ülkelerdeki sağ milliyetçilerin neredeyse ortak özelliğidir.

Sağcı milliyetçiliğin oligarşi açısından değil, ama tabandaki ezilen yığınlar açısından geniş kabul görme nedenlerinin birisi bilgi ve muhakeme eksikliği ise, başka bir nedeni, otoriteye itaat gereksinimidir. Otoriteye itaat duygusu, güçlü otoriteyle daha kolay tatmin bulur. Milliyetçiliğin kökeninde güçlü bir paranoya yatar. Bizdeki söylemiyle, "Türk'ün Türk'ten başka dostu yoktur"; üstelik, herkes bizi, özellikle bizi açık düşürmek için kumpas kurmakta, kendi aralarında birlikler oluşturmaktadır. Burada "yansıtma" düzenegi işler; başka tüm milletleri, etnik grupları yok etmeyi, sindirmeyi kendine amaç edinen anlayış, tüm öbürlerinin de aynı anlayışta olduğunu varsayar. Üstelik, her ne kadar katbekat abartılsa da bunun haklılık payı yok değildir. Somut kanıtlar bulan paranoya gittikçe azar ve saplantılarını herkese bulaştırıp yayar. Milliyetçilik daima güçlü bir aşağılık karmaşasıyla birlikte büyür. "Avrupa Avrupa duy sesimizi" sloganı, aşağılık duygusunun tipik açığa vurumlarından biridir.

MHP'nin iktidarda güçlü bir ülkücülük sergileyememesi, Kürt sorununun terör boyutundan siyasi boyuta geçmesi, ülkücülerin çekirdek kitlelerine dönmelerine yol açtı. Sağ kesimin baskın söylemi, dinsel açıdan baskı ve zulüm gördükleri yolundaki söylem haline geldi.

Genç Parti de milliyetçi, hatta onun ötesinde bağımsızlıkçı bir söylem kullanarak % 7'nin üstünde oy aldı. Bu partinin üç

ayda toparladığı destek, Cumhuriyet kurulu beri bu ülkede örgütlü olan sosyalistlerin yaklaşmadığı bir destektir. Genç Parti'ye oy verenler arasında muhakeme ve bilgi yetersizliği dışında ve bunların önünde, muhakeme bozukluğu söz konusudur. Bu, özel bir bilinç yarılması sonucu gerçekleşmektedir. Oligarşinin tam içinde, uluslararası sermaye ile göbekten bağlı ve hakkında şaşırtıcı boyutlarda yolsuzluk iddiaları bulunan bir kişi tek başına çıkmakta; zenginlere, Amerika'ya, IMF'ye atıp tutarak, yolsuzluğu bitireceğini söyleyerek milyonlarca oy toplamaktadır. Olgü, büyük bir sosyal-psikoloji araştırma enstitüsünün devasa bir toplum psikolojisi deneyi gibidir.

CHP ve Kemal Derviş

CHP'nin bırakınız tepki oylarını, sosyal demokrat oyların önemli bir bölümünü bile toplayamadığı görülüyor. Seçime katılım % 80'in altındaydı. Tepkisel düşünceyle katılmayanların daha çok, sol seçmen olduğu belirtiliyor. Sandığa gidenler de gönülsüz göründüler. CHP'nin ilginç bir seçim taktiği, yoksullaşmanın bu denli ağır yaşandığı bir seçim döneminde yoksullaşmanın mimarlarından birini, Kemal Derviş'i saflarından aday göstermesiydi. Derviş'in bir oy kazandırırken beş oy kaybettirdiği ileri sürülüyor. Kazandırdığı oyların iyi eğitimli şehir nüfусundan geldiği söyleniyor. Sistemin nasılsa değişmeyeceğine inanan ve her koşulda soyulacaklarını bilen en bilinçli(!) seçmen, soyulacaksa hiç değilse uygar bir insan eliyle ve kuralına uygun soyulalım, diye düşünmüş olacak. Çaresiz kurbanın güler yüzlü celladı yeglemesi... İlginç bulunan başka bir nokta, sosyal demokrat da olsa bir sol partinin yoksulların oyunu, değişim yanlılarının oyunu değil; refahını korumaya, statükoyu

bozmamaya, yaşam biçimini değiştirmemeye çalışanların oylarını toplaması. Solun geleneksel uluslararası kapitalist sistemin en istikrarlı savunucusu haline gelişi, dönem ve kişilik profilleri açısından incelenmeye değer. Yine de CHP, oylarının çoğunu çaresizlik duygusundan aldı.

Sosyal Demokrasi Dışı Sol

Yığınların düzene tepki göstermesi açısından koşulların en uygun kıvama geldiği dönemde TKP ve ÖDP'nin toplam oyları önceki seçime göre ilerlemedi, geriledi. TKP'ninkilerde az bir ilerleme, ÖDP'de önemli bir gerileme. Bizimki gibi bir ülkede sosyalist ya da radikal sol söylemli bir partinin barajı aşması çok zordur, ama baraja yakın oranlara ulaşılabilmesi pekâlâ mümkün olabilirdi. Bunun gerçekleşmemesinde değişik etmenler sorumlu tutulabilir. Solun uzun yıllardan beri Kürt milliyetçiliğinin peşine takılması yıpratıcı etmenlerin en başında gelir. Başka bir olumsuz etmen, karizmatik lider yokluğudur. Siyaset hem partilerin yakın çevresindeki ileri unsurları hem de sıradan insanları etkileyecek sivrilmiş liderler ister. Sürü halinde yaşadığımız çağlardan kalmış doğal bir eğilimdir bu, sosyalist kesim bu eğilimin dışına çıkamamıştır.

Toplumun solculara, komünistlere karşı kalıpyargıları vardır. Bunlar dört başlıkta özetlenebilir: 1- Solcular dinsizdir 2- Solcular dış güçlerle ve içimizdeki hainlerle işbirliği yaparlar 3- Solcular başta cinsel konularda olmak üzere genelde düşük ahlaklı insanlardır 4- Solcular şiddet yanlısı, düzen bozucu "anarşistlerdir" Kalıpyargıları kırmak için bilinçli ve cesaretli bir mücadele gerekir. Devrimciler yirmi otuz yıl önce bazı kalıpyargıları geriletmişlerdi. Sıradan insanlar (hatta aşırı sağcı kesim bile) onları,

belki “anarşist” ve şiddet yanlısı, ama idealist, fedakâr, dürüst ve iyi insanlar olarak görmeye başlamıştı. Bu imaj yeniden yitirilmiştir. Hakkındaki kalıpyargıları geriletmesi zorunlu bir kesimin düşünme düzeyi, en üst düşünce düzeyi olan diyalektik düşünce düzeyinde olmak zorundadır, oysaki sol siyaset, felsefe ve bilimden koparılmıştır ve günlük gelişmelerin gereksinimlerine göre şekillenmektedir. Sosyalistler, geçmiş, otuz beş kırk yıl öncesine dayanan kabile yapılarını sürdürme eğilimindedirler. Küçük iktidar hesapları onlara yakın duran herkesi yıldırmaktadır. İktidar (küçük olsun büyük olsun) akli yolundan saptırır. Bugünkü durumlarıyla sosyalistler başka siyasi akımların yaptığı gibi yapmakta, yığınların alt düzeyde muhakeme sistemlerine ve daha çok, duygulara seslenmektedirler. Bu yolla başkaları kazanabilir ama solcular kazanamaz. Solcular genel toplum ortalamasından yüz üzerinden ancak birkaç puan daha “iyi insan”lardır. Genel toplum ortalamasından yüz üzerinden ancak birkaç puan daha “akıllı”dırlar. Bu farklılık, toplumu değiştirmek için yetersiz bir farklılıktır.

Solun Boynuna Bağlı Taş: Kürt Milliyetçiliği

Bu ülkede Türkçe’den başka dil konuşan ve azınlık sayılmayan Kürtlerden başka etnik gruplar da vardır ve nüfusları hayli kalabalıktır. Çerkezler, Lazlar, Gürcüler, Boşnaklar, Araplar ilk akla gelenlerdir. Gerçi, genç kuşaklarda bu tür grupların dillerini bilenlerin sayısı hızla azalmaktadır. Aynı hızda olmasa bile Kürtçe için de benzer şey söylenebilir. (Öbürlerinden farklı olarak Kürt nüfusu çok hızlı artmaktadır.) Ancak, sorun olarak, üstelik çok ciddi bir sorun olarak karşımıza gelen yalnızca Kürtlerin sorunudur. Türkiye’de genetik ve kültürel olarak saf Türk

bölgeleri aramaya kalksak herhalde işimiz bayağı zor olurdu. Örneğin Kürt nüfusunun yaklaşık yarısı Batı'da yaşamaktadır. Tüm bu karmaşık yapının etnik duygularla ayağa kalktığını düşlemek bile insanlık adına korkutucudur. Kapitalizm dünyada korkunç yıkımlar oluşturmakta, dünyanın sonunu hazırlamaktadır. Yüzyıl sonra belki pek çok ulus ortadan kalkacak, iki yüzyıl sonra insanlık bitecektir. İnsanlık bu tüketim ekonomisine, bu nüfus artışına karşı ayaklanacağına, dinle oyalanmakta, milliyetçilikle coşmaktadır. Etnik kimliklerin baskı altına alınması hoş bir şey değildir. Ancak, bu sorunlar ayrı ayrı etnik örgütlenmelerle değil, birleşik örgütlenmelerle çözülebilir ve çözülebildiği kadar çözülür. Kültürel ve etnik özgürlükler için barışçı direnişler örgütlenebilir en fazla, böylesi direnişler çok daha etkili olur zaten. Böyle düşünmek gelişmiş bir düşünce biçimi, herkes o şekilde düşünemez; düşünemediği, haklarını her ne pahasına istediği zaman da destek vermekten başka yolumuz yok, denmektedir. Neden? Daha üst düzeyde davaları unutturup piç etsinler diye mi? Bir kere etnik ayrımcılığı küçümseyen düşünce dizgesi asıl geliştirilmesi, desteklenmesi gereken düşünce dizgesidir, pek öyle ütöpik, marjinal bir yönü de yoktur; uygun yaklaşımlarla şovenist, milliyetçi düşünce her ülkede, her grupta belli sınırların gerisine itilebilir. Herhangi bir aşağılık duygusunun hâkimiyetinde bulunmayan pek çok Kürt de aynen böyle düşünmektedir. Ama milliyetçilik ve ayrılıkçılık siyaseten körüklenmektedir.

Seksenlerin hemen öncesine dek sosyalist solda Kürtlerin ayrı, Türklerin ayrı örgütlenmesi fikri güçlenmemişti. Seksene doğru PKK'nın kurulmasıyla bu fikir bazı doğu illerinde hâkim olmaya başladı. Seksenden sonra ise her yanı etnik bir toz du-man kapladı. Ayrılıkçılığı başat ilke edinen söz konusu örgüt ya-

kın zamana dek otuz bin insanın ölümüne neden olan bir terör dalgasına yol açtı. Karşılıklı milli güç gösterileri sırasında devlet terörü tüm ülkeyi esir aldı. PKK da sivilleri, silahsızları, işçileri, memurları, öğretmenleri, çocukları tek tek ve kitle halinde öldürdü, bölgede sol örgütlerin çalışmalarını izne bağladı, disiplinine uymayan sol örgütlerin çok sayıda militanını, bu arada kendi adamlarından bazılarını yok etti. Uyuşturucu ticaretine bulaştı, pek çok yerde orman yaktı. Fransa, Hollanda, İtalya, Yunanistan gibi Avrupa Birliği ülkelerinden yakın destek gördü. (Bunlar A. Öcalan'ın adli ifadelerinden ve örgüt bildirilerinden çıkarılmıştır.) Daha çarpıcı nokta ise solun, neredeyse tümüyle PKK tarafından yönlendirilir duruma gelmesiydi. İnsan hakları örgütleri güdümlü hale getirilmekle kalmadı, SBP, ÖDP, SIP gibi yasal sol partiler de PKK taktiklerinin ardında sürüklendiler. Bu ortamda sosyalist değerlerin yanında insani değerler de unutuldu: "1991 yılında DEP'e oy vermeyen herkesin tavuğunu bile öldürün diye talimat verdim. Ancak bunun bir hata olduğunu anladım, talimatımın adeta bir katliama dönüşeceğini düşünemedim (...) Bir ara da dini duygulardan dolayı dini kullandım. Halep ve Roma'da kendimi İsa'ya yakın hissettiğimi söylemem tamamen taktik gereğidir. Öyle bir Kürt milliyetçiliği oluşturun ki karşı taraf da Türk milliyetçiliğini savunur hale gelsin ve bloklar oluşturulsun dedim (...) Soruldu: (...) peki sizler orada yüz binler varsınız bir kibrit kıvılcımı sıkıp orman yakmak zor mudur (...) dediğiniz, bu talimatınızdan sonra Türkiye'nin hemen hemen her bölgesinde İstanbul, İzmir ve Antalya'da orman yakmalarının çoğaldığı anlaşılmıştır. Cevap: Bu talimatımı inkâr etmiyorum. Bu talimatı verdiğim doğrudur. (...) şu anda pişman olduğumu söyleyebilirim." (A. Öcalan, Kaynak: Mahsun Hayri Pir, *Bir Yanılsamanın Sonu*, Komal Yay.)⁹⁶

Son seçimde DEHAP'ın yönelimlerini de Öcalan'ın saptadığı anlaşılmaktadır. "HADEP'in kapatılabileceği durumuna karşı iki önerim oldu. 1) Birincisi kapatıldığında yeni bir parti DEHAP kurulabilir dedim. (...) Sol gruplardan ÖDP, EMEP gibi partilerle birlikte bir cephe partisi kurulsun dedim." (a.g.e)

DEHAP oylarının politik-psikiyatrik yorumuna gelince: Bazı akıllı başında insanların DEHAP'a oy vermesi insanın değerleriyle çatışan eylemleri desteklemek için kendini güdüleyebilmesine örnektir. Belki de bu insanlarda söz konusu değerler güçlü değildi veya bir değer yitimi söz konusudur. Sözü geçen kitle, ortalama olarak AKP'ninkinin ardından en az eğitilmiş, okuma yazma oranı en düşük kitledir. Psikiyatrik açıdan da en heterojen kitle. Düzene karşı öfke duygusu en yüksek kesimdir. Öfke daha çok, etnik renklidir. Aşağılık duygusu tüm etnik heyecanlarda olduğu gibi güçlüdür. Yoğun yadsıma düzeneği nedeniyle içlerindeki eğitilmişlerin bile bilinç alanları hayli kısıtlıdır. Bir bölümü gerçekten iyi niyetli barış yanlısıdır, ama bu iyi niyet safılık boyutundadır.

Beyaz Kürtler ve Seçim

Bu seçimde beyaz Kürtler büyük çoğunlukla DEHAP'ı desteklemiştir. Bir bölümü daha önce bu eğilimi destekleyen partileri desteklemiştir. Bilindiği gibi beyaz Kürtlük beyaz Türklüğün gelişiminden kısa bir süre sonra ortaya çıktı. Beyaz Türklerde olduğu gibi bu kategorinin genel niteliğinin birinci ayağı "beyaz"lıktır. Başka deyişle, varlıklı, çoğun iyi eğitilmiş, iyi yaşayan, toplumun çeşitli alanlarında yüksek kariyer sahibi, işini bilir, ilişkilerini iyi ayarlayan, snop ve zor ulaşılır kişiler. Kürtlük boyutuna gelince; beyaz Kürtlerin çoğu aslında Kürt değildir. İçlerinde Avrupalılar

çoktur örneğin. Türkler de hayli kalabalıktır. Kürtler de vardır elbette. (Bu bakımdan bazı Kürtler nasıl beyaz Türkse, bazı Türkler de hem beyaz Türk, hem beyaz Kürt olabilir.) Beyaz Kürtlüğün Kürt olma ayağını, Kürt milliyetçiliğine duyulan hayranlık oluşturur. Beyaz Kürtler ülkedeki genel iktidardan değişik düzeylerde pay alırlar, muhalefetinse iktidandırlar.

Kişi kişi beyaz Kürtlere örnek verip bunların politik-psikiyatrik yorumunu yapmak ahlaki olmayacağı için kişileri değil, metinleri örnek verebiliriz. Örneğin Oral Çalışlar, Perihan Mağden, Murathan Mungan metinleri beyaz Kürt metinleridir. Bu metinler ileri boyutta benmerkezci metinlerdir. Özgürlük yanlılığı görünümünü altında aykırı düşüncelere karşı empati yoksunluğu görülür. Bilinç sınırlıdır, birçok düşünce ve uyarıya kapalıdır. Eleştireldirler ama eleştiri tek yönlüdür. Birileri eleştirilirken kesinlikle başka birilerinin sempatisini kazanma kaygısı açığa çıkmaktadır. Yine eleştiriler birilerine, bazı başka güçlere hiç yönelmemektedir. (Tek başına kalmayı göze almadan yazan, konuşan aydın gerçek aydın değildir.) Bu yazılar sık sık hoşâ gider. Ne var ki, kapalılık ve dar görüşlülük nedeniyle pek az bilinç geliştirir, çoğun bilinç daraltırlar. Yer yer zeka parıldamalarıyla süslü sıradan metinlerdir. Ülkedeki okumuş kesimin sıradan akıl ve bilgi düzeyini yansıtır. Zeka parıltıları zevk verir, fondaki sıradanlık ise okuyucuya moral kazandırır. Bu sıradanlığı bilinçaltı duyumsayan okur kendini yüceltir, zaman zaman yazardan daha değerli olduğu hissine kapılır. Yazılar insan kardeşliğini ve sıcaklık duygularını geliştirmez, mesafeleri arttırır. Metinlerin en keskinlerini okuyanlarda bile etkinlik gelişmez. Felç edici etkileri baskındır. Bu felç edici etki, yazıların zeminindeki (çoğu bireyce bilinçli olarak kavranamayan) samimiyetsizlikten kaynaklanır. Samimiyetsiz metinler tıpkı insanın bilinçaltına seslenen

Coca-Cola reklamlarının etki düzenegi gibi bir düzenekle okurun içindeki samimiyetsiz yanla kendiliğinden ilişkiye girer ve kişide bir tür depresyon yaratır. Bu metinler insanların diyalektik düşünmesini engeller, çünkü bir yığın tutarsızlıkla yüklüdür, düşünce sapmalarını geliştirir ve meşrulaştırır. Bir metin bu kadar çok şeyi yapabilir mi diye sorulabilir. Tek bir metin yapamaz, ama kitleler bütünüyle beyaz Türk ve beyaz Kürt nitelikli iletilerin bombardımanı altındaysa, bu tek tek önemsiz görünen bildiriler yaşamdaki sıradanlığı aşma önünde engel oluşturur. Bombardıman bir yönüyle bilinçli olarak örgütlenmektedir, ama esas olarak insan doğasının iyi yönde değişmeye karşı koyan eğilimlerinden güç almaktadır.

İP Oyları ve Psikopatolojinin Doruğu

Doğu Perinçek'in boş bir meydanda üç yüz kişiyi bile bulmayan bir kitleyi bağıra çağıra, biz birçok ilde birinci partiyiz, kamuoyu yoklamaları artık bunu gösteriyor, barajı kesinlikle geçtiğimizi gizlemeye çalışıyorlar, diye coşturduğunu televizyondan izleyenler hayrete düştüler. Aynı lider, seçimden sonra da "Süper Nato" bizi engelledi, Genç Parti'yi önümüze çıkardı, diyor. İP'e oy veren kesim görece en temiz birinci ya da ikinci kesimdir. En çok kitap okuyan yine birinci ya da ikinci kesim. (Bu kategorilerde yalnızca TKP ile kıyaslanabilirler.) Ancak, bu partinin tutumu ve tezleri mantıkla pek az bağdaşmaktadır. Parti Marksist, sosyalist bir parti olduğunu iddia etmesine karşın tüm partiler içinde en çok devlet yanlısı, en çok militarizm övücüsü görünen partidir. Amerikancılığa karşıdır ama oligarşinin en Amerikancı kesimlerini savunmaktadır, dinciliğe karşıdır ama dinciliğin on yıllardır devlet ve militarizm eliyle örgütlendiğini

unutmuş görünmektedir, Kürtçülüğe karşıdır ama yine Kürtçülüğü 12 Eylül öncesi ve sonrası sosyalist solu ezerek ve azgın bir sovenizm uygulayarak en azından dolaylı yolla devletin güçlendirdiğini yadsımaktadır. Bu tezlerle birlikte aşırı komplocu bakış paranoid düşünce dizgelerini çağrıştırmaktadır.

Sonuç

Seçimler toplumdaki politik psikopatolojiyi iyi yansıtmaktadır. Toplumdaki psikopatoloji bazı dönemlerde artar, bazı dönemlerde azalır. Son tablo bir çılgınlık tablosudur. Edilgin bir çılgınlık... Dönem tüm dünyada çılgınlık dönemidir. Üstelik, pek az olumlu değer üreten bir çılgınlık. Bazen toplumsal çılgınlıklar devrim üretirler, ilerleme getirirler; ancak, bu dönem gerileme dönemidir, karşıdevrim dönemidir. Akıl çağı sona ermiş, içgüdüler çağına geri dönülmüştür. Siyaset, insanı daha da yozlaştırmaktadır. Ama onsuz da yapılamamaktadır. Yozlaştırmayı önleyecek siyasi düzenekler bulup işletmek gerekecektir. İnsanların iktidar hırsının üstüne gitmek gerekecektir. İkili ilişkilerde iktidar, ailede iktidar, grup yapılarında iktidar, medyada, edebiyatta iktidar, siyasi örgütlerde iktidar... Dizginlenmemiş iktidar hırsları, çılgınlığı körüklemektedir. Akıl yanlısı azınlık iyi örgütlenmek, güçlerini en ekonomik biçimde kullanmak zorundadır.

Dördüncü Bölüm
(Genişletilmiş Baskı
İçin Ek Bölüm)

DEVİRİM BİR MASAL, BİZ DİRENİŞE BAKALIM

(Politik Psikiyatri Kitabına Tepkiler Üstüne)*

Bu makalede, yayımlanmasının ardından geçen dört buçuk ayda *Politik Psikiyatri*'ye gösterilen tepkiler ve gelen eleştiriler üstünde duracak, bazı görüşlerimi aktarmaya çalışacağım.

Kitap, beklediğimin üstünde ilgi gördü. Hem beklediğimden biraz daha fazla satıldı hem de daha fazla okundu. Kitabı gözden geçirenlerden ve okuyanlardan kendim için rekor sayılabilecek düzeyde övgü aldım. Bu arada medya da tanıtım açısından umduğumun üstünde destek verdi. Birçok yayın kuruluşu (*Milliyet, Cumhuriyet, Radikal, Aktüel, Haftalık, CNN-Türk, NTV, SKY-Türk* de içinde olmak üzere) gruplarına bağlı bazı yazarları kitapta hayli sert eleştirmeme karşın ilgilerini esirgemediler. Bu olgu, değişik yayın kuruluşlarındaki birtakım insanların farklı ve özgün bilgiye, aykırı yoruma açıklıklarını ve habercilik açısından iyi niyetlerini gösteriyordu. Bir de sansür ve engellemenin her zaman her yere tümüyle egemenlik kuramadığını, muhakkak boşlukların kalacağını. Somut engelleme (başka bir şüpheli du-

*) Bu yazı *Adam Sanat*'ın, Ekim 2003 sayısında çıkmıştı.

rum dışında) bir tek *Hürriyet* gazetesi çevresinde yaşandı. (Gözden geçirilmiş baskı için not: O zaman için kesinleşmiş değildi, ama şimdi kesindir: *Akşam* gazetesi için benimle yapılan ve görüşmesi, fotoğraf çekimiyle hayli vaktimi alan bir röportaj gereksiz olarak yayımlanmadı.) Bu, aynı çevreden, *Hürriyet*'ten bana yönelik ikinci somut engellemeydi. Orada ve başka yerlerde elbette başka birçok engellemeyle, en çok da kafa içi engellemelerle karşılaşmış olduğum kuşkusuzdur; ama bunların kaynakları ancak tahmin edilebilir. Somut engellemeler ise failleri belli engellemelerdir, onları da son kertede olağan karşılıyorum. Bizler, benim gibiler kuburdan yukarı tırmanmaya çalışan böcekler gibiyizdir. Tırmanır tırmanır düşeriz ya da üstümüze sifon çekilir, düşürülürüz.

Bana kitapla ilgili en çok yöneltilen sorulardan biri, eleştirdiğim yazarlardan bir tepki gelip gelmediği idi. Kitapta adı geçenlerden Nihat Genç dışındakilerden bir yazılı tepki gelmedi. (Genişletilmiş baskı için not: Gelen sonraki yazılı tepkiler hemen bu makalenin sonundadır.) Ertuğrul Özkök adına başkaları tepki gösterdi, yukarıda sözünü ettim. İzleyebildiğim kadarıyla Turgay Fişekçi ve Hakan Coşkun (yazısını göremedim, internetten bir aktarım bulabildim?) dışında herhangi bir köşe yazarı da kitaptan söz etmedi. Bu da benim açımdan olağan bir durumdu. Benim kitabımdan bire bir söz etmek gerekmez elbette. Ancak başka şeylerin yanı sıra, bu kitapta ayağı verilen konularda da ciddi bir tartışma içinde bulunmadıkları için ben, köşe yazarlarımızın büyük çoğunluğunun boş makalelerle milleti oyaladığını düşünüyorum. Kitapta üstünde durduğum gibi köşe yazarlığı da bir iktidar makamıdır kendine göre ve kimse bu iktidar makamını, özüne tehdit oluşturacak düşünceler için platforma dönüştürmek, erki kimseyle paylaşmak istememektedir.

Nihat Genç olgusu ise benim için kitaptaki tek ciddi başarısızlıktı. Ele alıp eleştirdiğim yazarlar içinde daha çok da övdüğüm birkaç kişiden biriydi, hatta en çok övdüğüm yazardı. Ama o, sayfalar dolusu bir küfürnameyle cevap verdi *Lemanda*. Genç'in küfürnamesinden, benim yazımı hiç okumadığı ve başkalarının "dolduruş"una geldiği anlaşıyordu. Okuyup da anlamadığını düşünmek bile istemiyorum. Beni asıl üzen gerçekten Genç'in çok öfkelenmesi ve küfür etmesi değildi, düşük olasılık taşısa bile bunu beklemiyor değildim. Asıl üzen, övdüğüm bir yazarın kafa yapısıyla ilgiliydi. İçten bir övgü anlamında kendisine yüklediğim değeri (anarşist eğilimler içinde bulunduğu saptamasını) dahi küfür olarak algılamıştı Genç. (Gözden geçirilmiş baskı için not: Bu yüzden, anarşistlerden samimi olarak özür diliyorum.) Hani Temel, İdris'e sormuş: "Sempatük ne demek?" "Bilmiyorum," diye yanıtlamış arkadaşı. "Niye sordun?" "Ha, biri bana sempatük dedi de her ihtimale karşı vurdum onu," demiş bizimki. Hesap o hesap. Üstelik, Genç'in yazısı az rastlanır ölçüde "egemen dil kalıpları"yla doluydu. Örneğin, yüz binlerce kişinin kendisini okuyup hayran kaldığıyla övünüyordu, böyle biri nasıl olur da beğenilmezdi, kim oluyordum da eleştiriyordum yazdıklarını; benden bahsederek beni ünlü edecekti bir defaya mahsus vs... Yani o, gerçekten anarşizmden, yetkeye, bir kavram olarak iktidara karşı durmak düşüncesinden uzaktı, kendini yetke olarak görüyor ve bundan gocunmuyordu. Benim, Nihat Genç dışındaki öbür yazarları öve öve bitiremediğim iddiasına gelince; onun için "yuh artık!" diyorum yalnızca. Bu durumda kitabın bundan sonraki gözden geçirilmiş baskısında o bölümü olduğu gibi çıkartmam ya da çok yer kaplasa da Genç'in yazısıyla birlikte koymam gerekiyor. (Gözden geçirilmiş baskı için not: Nihat Genç'in ilgili yazısını hemen bu makalenin sonunda bulabilirsiniz.)

Aysel Yurtsever'in Yazısı

Üstünde durmam gereken yazılardan biri, Aysel Yurtsever'in yazısıdır, değişik düzenlemeleriyle *Cumhuriyet Kitap* ve *Sol*'da çıktı. Yurtsever, arkadaşımdır, kitap hakkında yazı yazmasını ben istemiştim. Kitap piyasasında yazık ki, işler böyle yürüyor. Ama benim kitap tanıtım çabam da ancak bu kadar oluyor işte. Aysel Yurtsever'in yazısı kitabı övüyor mu, yeriyor mu, belli değil. Her iki şekilde de ucu açık kalıyor. Ama üç övüyorsa beş yeriyor diyebiliriz. Yine de herhangi bir kitap eleştirilecekse böyle eleştirilmeli, tanıtılacaksa böyle tanıtılmalı. Dürüst, önyargısız, hesapsız bir duyguyla. O yüzden, Yurtsever'e samimiyetle teşekkür ediyorum.

Yurtsever, bu kitabın farklı yanını iyi kavramış ve iyi özetliyor. Buradaki en önemli ve özgün tezler 1- İnsanın doğası ve sınırlarıyla ilgili tezler 2- Kişiliğin önemi ve kişilik gruplarının toplumsal yaşamdaki önemiyle ilgili tezlerdir. Böyle diyor Yurtsever. Katılıyorum. Ancak, Yurtsever, kitabı önemli bulmakla, birçok ilginç ve doğru bilgi verdiği, birçok hayati konuyu tartışmaya açtığı için kutlamakla birlikte, tezleri yönünden "insancıl bir idealizme" kaydığını söylüyor.

Bu nokta çok önemli: Idealist veya materyalist olmak! Biri sizin boynunuza "idealist" yaftasını astı mı, bu, Marksist solda idam fermanınız anlamına gelir. Sonra kaldırıp atarlar kitabınızı bir tarafa. Ama gerçekten idealist olan kim, idealizm ne?

Benim savım şu: Asıl idealist tavır, "tarihi materyalizm" in klasik yorumu ve ona tamı tamına bağlı kalmaktır. Bazı düşünürler bu yüzden, tarihi materyalizmi diyalektik materyalizmden ayırırlar. Diyalektik materyalizm bir yöntemdir, henüz felsefede aşılamamıştır. Tarihi materyalizm de felsefeye büyük katkıdır,

sosyolojiye, siyaset bilimine, psikolojiye, estetiğe vb. insanla ve toplumla ilgili her inceleme dalına büyük katkıdır. İnsanın varlık ve doğasını maddi koşullarının belirlediğini ve bu doğanın sürekli değişime açık durduğunu yadsımıyorum. Üretim ilişkileri, sınıfların konumu, tüm bunlar insanların bilinçlerini de belirliyor; siyasi, sosyal konumlarına derinden etkide bulunuyor. Marksizmin kazandırdıkları olmasa insana ve topluma dair yorumlarımız çok güdük kalırdı. Ama!

Ama ne? Aması şu: İnsanın ve toplumun maddi koşulları (ki Yurtsever, klasik bir Marksist olarak bunu uzun uzun vurguluyor) salt üretim ilişkileri, salt iktisat mı? Marksizm, keşfettiği bu önemli alanın üstünde durdukça duruyor, başka bir yere bakmadan gezindikçe geziniyor, adeta suyunu çıkarıyor. Tüm kalıpcı Marksistlerin de yaptığı aynı: Wilhelm Reich'in deyişiyle, "yaşama iktisatçı bakış" İnsanın ve toplumun maddi koşulları denilince akla neredeyse yalnızca üretim ilişkilerinin, ekonominin, kaba sınıf ayrımlarının gelmesi. Oysa, maddi koşullar denilince ilk akla gelmesi gereken, insanın tür olarak maddi (bedensel) varlığıdır. Engels'in bir süre kafa patlattığı, ama yaşadığı dönemdeki bilimsel düzeyin geriliğinden ötürü güdük kalan çalışmaları insanın tür olarak maddi varlığını çözümlememize yeterli mi? Üstelik, her şeyi ekonomiye bağlayan, başka şeyleri pek az gören anlayış, onun çalışmalarının da ta göbeğine sokulmuşsa. Genetik yapımız, canlıların evrimsel gelişme seyri maddi koşullarımız değil mi? Yaşamda kalma mücadelemiz, nasıl yemek yediğimiz, nasıl ürettiğimiz, yiyeceği nasıl paylaştığımız, nasıl çocuk yetiştirdiğimiz, bu ve buna benzer doğrudan yaşamsal alanlar bizim maddi koşullarımızı oluşturmuyor mu? İnsanın maddi koşulları değiştiğinde tür olarak beyni ve bilinci de değişecektir, doğru. Ama kaç kuşakta? On, elli, yüz, iki yüz? Bunları hesaba

katmayan bir bakış nasıl olur da materyalist sayılır?

Yurtsever, onlarca yıllık uygulamaların ve kendini Marksist sayan siyasetçilerin hatalarının Marksizme yüklenemeyeceğini iddia ediyor. İşte, idealizm budur. Teziniz bilimsel bir tezse sınanmaya açık olmalı. Sonra da o sınavdan geçmeli. Pozitif bilimsel bir tezse laboratuvar ortamında tezinizi kanıtlamalısınız. Sosyal bilimlere ait bir tezse sosyal ortamda tezinizi kanıtlamaya çalışmalısınız. Yurtsever, Marksizme pek çoklarının yaptığı gibi, bir inanç sistemi gibi sahip çıkıyor. Bir ideolojinin peşinden giden insanların yaptıkları tekrarlayan hataları eleştirmenin, o ideolojiye köklü bir eleştiri sayılamayacağını belirtiyor. Ona göre bu kitap esas olarak Marksizmi birçok noktada savunuyormuş, getirdiği eleştiriler ise uygulamaya dönük eleştirilermiş. Marksizmi birçok noktada savunduğum doğru, ama Yurtsever, bir noktayı atlıyor: Bu kitabın içinde, uygulamada kötü çıkan sonuçların önce felsefe platformunda eleştirisi var, sayfalar, bölümler dolusu var; sonra felsefi olarak yanlış temellendirilmiş sistemlerin deneylerde nasıl çöktüğünün sergilenmesine geçiliyor. Sonuç olarak, Marksizmin (özellikle, siyasete iyice bulaşmış tarihi materyalist bölümünün) insana dair iddiaları yanlış çıkmış. Onlarca ülkede ve yüzlerce komünist partisi içinde yüz yıldan fazla bir süre boyunca on binlerce kez sınanmış ve yanlış çıkmış. Çamura yatmak boşuna; tüm laboratuvarlar üçkâğıtçıların veya salakların denetiminde olamaz, bir tanesi bile doğru sonuç vermemiş mi?

Konuyu dallandırıp budaklandırmadan öze gelelim. Temel soru: Bu insan (on bin yıllık tarihini az çok bildiğimiz ve şimdi de içinde yaşadığımız insan toplumu) devrim yapabilir mi? Yanıt: Devrimden kastınız iktidarın el değiştirmesiye, göstermelik bir sosyalizmse; evet, yapabilir, geçmişte deneyler gerçekleşmişti, bundan sonra da gerçekleşebilir. Ama devrimden kastımız, sı-

nıfsız toplumun, “yeni insan” tipinin yaratılmasıysa; hayır yapamaz. Üstümüzden on kuşak bile geçse insan genetik bir değişime uğramadıkça gerçek bir devrim olmaz. İnsanın zekası ve kişiliği, ikisinin toplamından oluşan aklı buna uygun değil.

O savı nereden çıkarıyoruz? İşte, sözünü ettiğimiz on binlerce deneyden çıkarıyoruz. Komünistler hiçbir toplumda kalıcı bir çoğunluk oluşturmamışlar. Bu bir. İkincisi, komünistler içinde de nitelikçe belli bir aşamaya ermiş (yeni insan tipine yaklaştı) insanların sayısı hep çok küçük bir oranda kalmış. (Tarih içinde büyük ölçüde sabit kalan kişilik gruplarının incelenmesinin önemi işte burada.) Platon’un, Aristoteles’in saptadığı gerçek.

Yurtsever, sonuçta evrimi yaratacak olan devrimdir diyor, o halde evrime değil, devrime bakalım. Devrim yapabilirsek sorun yok, doğru. Evet, evrimi yaratacak olanlardan biri de bana göre devrim girişimleridir, ama devrim değildir. Çünkü yineliyorum, yapabilse ne iyi olurdu, ancak, bu insanın devrim yapamayacağını düşünüyorum. Eğer bu gerçeği biliyorsak devrim ütopyası için mücadele etmek son derece anlamlıdır. Ama gerçeğe sırt dönmekten, onu yadsımadan. Ütopya olduğunu bile bile mücadele etmek anlamlıdır, güzeldir. İkisi arasında ne fark var? Çok büyük fark var. Gerçeği tek bir yerde gizlemeye çalışmak, tek bir yerde gerçekliğe uygun biçimde değil de istediğimiz biçimde düşünmeye başlamak, çorap söküşü gibi yırtar mantığımızı. Bir kez yalana alıştırmızda arkası gelir. Söylediğimiz doğru şeylere de dudak bükmeye başlar insanlar. İnandığımız doğrulara da inançlarımız sarsılır. Yalan başladığında yozlaşma da ardından gelir. Siyasetimiz kirlenir. Yaşanan iğrenç sisteme karşı direnebilecek nitelikte insanlar zaten azınlıkta, bu azınlığın da çoğunluğu elimizden kaçır. O halde, devrim değildir önemli olan, girişimdir, direniştir, daha iyi için mücadeledir.

Kitabı hazırlayıp teslim ettiğim sıralarda Irak krizi, Amerikan-İngiliz müdahalesi ve bu saldırganlığa karşı direniş gündemdeydi. Bazı insanlar Amerikan-İngiliz mallarını boykot etmeyi önerdiler. Ben de yürekten destekledim onları. Kârlarında yüzde üç-beş oranında bir düşüş yaratmak bile derinden sarsabilirdi sınır tanımaz kapitalistleri. Boykot gerçekleşti. Ne var ki, çok sönük boyutta. Sol basın bile desteklemedi çabayı, etkinliği hakkında doğru dürüst bilgi vermedi. Fakat beni daha çok, çevremdeki solcuların, sosyalistlerin tutumu düş kırıklığına uğrattı. (Düşüm yok sanırdım, kırıldığına göre hâlâ varmış.) Çoğu önemsemedi olayı, hadi başka bir şey yapmıyorlar, günlük tüketimlerinde en ufak bir değişiklik yaratma gereği bile duymadılar. Bazısı çağrıyı duymazdan geldi, bir kısmı olur mu öyle şey, dedi. Örneğin, sigara maddesinde boykot yapmanın zaten çok zor olduğunu öğrendim. "Light" sigaraların hepsi boykot kapsamındaydı, Tekel'in ürettiği normal sigaraların içinde bile Amerikan tütününü bulunuyordu. Demek ki, boykot ancak sigarayı bırakmakla hayata geçirilebilirdi. Düşünebiliyor musunuz, hiç olacak şey mi bu! Komünistlerin ağızlarından sigara düşer mi? Her gün hayalden devrimler yapanlar herhangi bir gündelik alışkanlıklarından vazgeçebilirler mi? Dünyanın geriye kalmış birkaç güya sosyalist ülkesinden birinin, Küba'nın en önemli gelir kaynağı nedir? Zehir üretimi, zehir satışı. İşte, insan budur. Biz buyuz, kendimizi kandırmayalım. Bir yanımız düzgünse muhakkak başka yanımız yamuktur, bir yanımız güzelse öbür yanımız çirkin. İnsan, bu haliyle de sevilir, sevinebilir, bu haliyle de insan birçok güzel şey yapabilir, kötüye direnebilir. İnsan derken bir azınlığı kastediyorum elbette. Ama gerçekten devrim mi, çoğunluğu değiştirmek mi; kimse masallarını gerçek gibi sunmaya kalkmasın.

(Irak'ta emperyalist vahşete karşı en yoğun tepkilerin gösterildiği haftalarda dahi, sosyalistlerin ezici çoğunluğu, Coca-Pepsi coladan, Marlboro, Camel, McDonalds'dan uzak duramadılar. Bu bile yetersiz akıllarımıza hiçbir ipucu vermiyor!)

Feminizm ve Anarşizm

Radikal Kitap'ta yazan Mustafa Sütlaş, kitaptaki tezlerin özgünlüğünü, bunların oluşturulması için harcanan emeği takdir etmiş, tartışma konularının önemine işaret etmiş. Ona da teşekkür ederim.

Başka bir arkadaşımса kitabın öncelikle kadın-erkek eşitsizliği ile ilgili bölümlerine takılmış. Orada aktardığım sosyobiyoloji kaynaklı bazı tezlerle, bu tezler üstünden Marksist yorumla yükselmeye çalışan “menstruasyon eşzamanlılığı” ile ilgili tezi abartılı bulmuş. Kadın-erkek eşitsizliğinin tarihsel kökenleriyle ilgi çok daha doyurucu kaynaklar bulunduğunu, en azından aynı konuda daha ayağı yere basan tartışmalar yaşandığını ileri sürerek, bana bunlardan bir örnek olarak, yıllar önce Kardelen Yayınları'ndan çıkan *Kadının Görünmeyen Emeği –Maddeci Bir Feminizm Üzerine–* adlı kitabı okumamı önerdi.⁽¹⁰⁵⁾ Gülnur Savran ve Nesrin Tura'nın derlediği, yabancı beş kadın yazarın dört makalesinden ve bir önsözden oluşan kitabı okudum. O vesileyle yine aynı konuya döneceğim.

Sözü geçen kitabın yazarları, biri hariç, kendilerini Marksist saymayan yazarlardı. Ama bu kitapta da tüm olguları Ortodoks Marksist açıdan (salt üretim ilişkileri açısından) ele alma tutumu görülüyordu. Bir de klasik sosyolojik yöntemle. (Yaşama iktisatçı bakış.) Kanımca, bu tek yanlı kısıtlı bakış artık aşılmalıdır. İnsanın maddi koşulları denilince salt ekonomik-klasik sosyolojik

ilişkiler gelmemelidir akla. Maddi koşulların temeli, insanın evrimsel çizgisi içinde biyolojik varlığıdır. Ekonomik, sosyal koşullar bunun üstünde ve ikincil belirleyicidir. Ondan sonra da insanın psikolojisi gelir, ardından siyasi, kültürel etkilenmeleri. Kadınların erkeklerce ezilmesine neden, bazı ekonomik ve sosyal olgulardır, tamam kabul ettik diyelim. Peki, bu aynı ekonomik ve sosyal olgular neden erkeklerin değil de kadınların ezilmesine yol açmıştır? O noktada bize ancak sosyobiyolojik temelli tezler yol gösterecektir. Doğrudan, yaşamla, yaşam mücadelesiyle ve bedenle ilgili sorunlar.

Komünistler arasında “maço”luğun yaygınlığı insan olmanın gereğidir. Marx’ın da erkek egemen düşünceye eğilimi aynı sebeptendir. Christine Delphy, Lenin’den şu sözleri aktarır: “Yoldaşlarımızdan birçoğu hakkında, ne yazık ki, ‘şu komünistin üstünü biraz kazıyın, altından odun gibi bir adam çıkar’ denilebilir... Bunun en açık kanıtı da, kadınların zamanlarını ve güçlerini tüketen, tekdüze ve bitap düşürücü işlerin, yani ev işlerinin yüküyle yıpranmalarını kollarını bile kıpırdatmadan izlemeleridir.”¹⁰⁵ Ha şunu bileydiniz. Kadın ezilmesini yaratan, insanın genel gelişmemişliğidir. Bu genel koşulda kadının görece fiziksel güçsüzlüğü ve bir zamanlar uygarlığı yaratsa da çocuğa karşı doğal sorumluluğudur. Ama basit gerçekler, değiştirilmesi olanaksız görüldüğü için kabul edilmek istenmemektedir. Başka şeyler değiştirebilir mi; hayır sadece daha iyi hayal yaratır. Öte yandan, kadınlara siyasette kota ayırmaya çalışmak ve benzeri önlemler de ne derece çözümdür, ne derece zararlıdır? Bir kere siyasetin doğal buyurgan ve yabancılaştırıcı doğası değiştirilmeden nasıl olup da adil, eşitlikçi bir toplum yaratılacaktır. Üstelik, böylesi müdahaleler, bazı hormonları dışarıdan vermenin insanda o hormonları üreten bezleri dumura uğratması gibi,

toplumda ters bir etki de yaratabilir. (Bu son konuda kesin görüş belirtecek kadar bilgili değilim.) (Bu konuda daha ayrıntılı görüşlere ulaşmak için, Yeşim Elibol'un, "Türkiye'de Bir Pozitif Ayrımcılık Örneği: ÖDP'de Kota Tartışmaları" adlı Yüksek lisans tezini bulmanızı öneririm. Sosyal Bilimler Enstitüsü Eylül 2003) İ.Ü.

Başka bir arkadaşım, yazılarda gücü ve cesareti ön plana çıkaran, ayrıca kadın-erkek eşitsizliğinde kadınlara destek olacak birçok doğru görüşü savunmakla birlikte yine de erkek bakışının izlerini taşıyan belirgin bir hava sezinlediğini belirtti. Kitabı yeniden gözden geçirdiğimde cesaretin öneminin daha çok, radikal siyasette geçerli olduğunun daha kuvvetli vurgulanması gerektiğini kabul ettim. İktidara her dönem daha yakın olan merkezi siyasette cesaret çok gerilerde rol oynuyor; burada aldatma sanatının incelikleri, para, güç, kariyer, karizma gibi etkenler işi bitiriyor. Fakat öte yandan, bu ülkede özellikle alışılmadığı için tepki çeken biyolojici bakışı zorunlu olarak –neredeyse tek savunucusu olduğumdan belki de istediğimden fazla– öne çıkardığımdan, sorunlara doğrudan yaşamsal etkinlikler açısından (dolayısıyla, fiziksel ilişkiler bakımından) yaklaşmak insanlara biraz kaba ve erkeksi geliyor.

Edebiyat ve Eleştiri'nin Temmuz sayısında Alper Akçam, kitabın son bölümünde yer alan, daha önce *Adam Sanat*'ta çıkan makalelerden birini eleştirmiş. Küfürsüz ve düzgün bir yazı. Ne var ki, sol aydınların alışlagelmiş tavrını, yeni görüşlere kapalılığını, ne söylerseniz söyleyin aynı kalıpyargılarla itirazı ifade ediyor. İnsanın, giderek açığa çıkan biyolojik-genetik sınırlarına duygusal bir tepkiyi yansıtıyor. Diyecek bir şey yok.

Evrensel Kültür ün temmuz ve eylül sayılarındaki Kenan Ateş imzalı hayli uzun yazı da aynı kategoride değerlendirilebilir.

Ateş, yazılarımı üşenmemiş okumuş. Daha ilginç, yaptığı alıntılarda tahrifata da başvurmamış. Ne de olsa Kenan Ateş benim eski arkadaşım, bugünümü ve dünümü bilir, belki ondandır. Ne var ki, Ateş'in yazısı, bilimsellik iddiamı zorla elimden alma çabasına karşın tümüyle duygusal. İnsana değgin, insanın biyolojisi ve genetiğine değgin söylediklerinin yaşamda karşılığı yok. İnsan, Kenan Ateş gibilerinin söylediklerini yüz elli yıldır dinliyor, ama bir nebze değişmiyor. Çünkü, bin beş yüz yıl önce de aynıydı, üç bin yıl önce de... İnsanlık, Kenan Ateş gibilerinin peşinden gitmiyor. Gerçekten, samimi olarak dilerdim Kenan Ateş gibilerinin peşinden gitmesini. Çok daha aydınlık bir dünya kurulurdu o zaman. Kenan Ateş, bakın ben daha bilimselim, diye benimle boşuna yarışa kalkmasın; insana baksın. Kenan Ateş ister İngiltere'de yaşasın, ister Türkiye'de. Sokağına çıksın. Komşularını ziyaret etsin. Söyledikleriyle on kişide bir kişiyi ikna etsin, ondan sonra benimle yarışmaya kalsın. Hayır, komşularıyla konuşmasına da gerek yok, partisindeki, derneğindeki o "odun kafalı" dediği büyük çoğunluğu az buçuk eğitsin, ondan sonra karşıma gelsin.

Ateş, kendi söylediği ile kendi tuzığa düşüyor. Farenin gen sayısı otuz binmiş, insanınki otuz bir bin. Hani o her şeyi belirleyen genetik iddiası, diye soruyor. Fareden farkımız yalnızca otuz bir de birmiş, işte, idealimizdeki insana bir türlü ulaşamamamızın nedeni de bu ya! Bir sinekteki belli bir genin 38 bin ayrı form ortaya çıkardığını söylüyor. Buradan vardığı umutsa şu: Farklı koşullarda her gen binlerce ayrı form ortaya çıkarabiliyorsa, demek ki, çevre koşullarını değiştirirsek aynı genden çok farklı biçimler elde edebiliriz! Yine aynı martaval: Güzel bir sistem yaratırsak insanı değiştiririz. Aydınlanmacılar da insanı eğitirsek değiştiririz diyorlardı. Evet, her ikisinde de insan olumlu

yönde birazcık değişiyor, ama bir sınırı var bunun. Küçük bir ayrıntıyı hesap edemiyor Ateş: Sineğin bir geni (sinir hücresi üreten *Dscam* geni) binlerce farklı form üretiyor; ama her defasında sinek sinir hücresi üretiyor, tavşan veya insan sinir hücresi değil. Aksi halde, sinekten bir anda insan çıkabilirdi. (Sinek DNA'sından belki ileride insan üretilebilir, ama Kenan Ateş'in söylediği bu değil, tam tersi. Yani, insanın biricikliği.) Evet, insanın biricikliği ve mükemmelliği. Benim yolumun teoloji yolu olduğunu ileri süren Kenan Ateş'in asıl kendi idealizm üstünde oturuyor. Yani, 1- Bir şeye inanırsan her türlü kanıt üretebilirsin 2- İnsan biriciktir, her şey onun çevresinde yaratılmıştır, bu yapıyla her türlü güzelliğe erişmeye "kadir"dir. Keşke öyle olsaydı. Keşke ben de inansaydım. İnsan kendini daha huzurlu hissedirdi gerçeklere sırt çevirince, kendini inanan bir grubun üyesi görür, daha güvende hissedirdi.

Yine bir Karadeniz fıkrası: Temel'le Idris gezerlerken bir turist yanaşmış yanlarına, İngilizce bir şeyler söylemiş, bizimkiler de anlamadıklarını belirtmişler işaretlerle. Almanca konuşmuş turist, bizimkiler o dili de bilmediklerini söylemişler. Bu kez Fransızca dert anlatmış yabancı, sonuç aynı. Turist kös kös uzaklaşırken Idris demiş ki Temel'e: Baksana, adam tam üç dil biliyor, bizse akıllı geçiniyoruz, ama tek dil bilmiyoruz. Asıl akıllı geçinen o demiş Temel, üç dil biliyor, ama neye yarar, me-ramını anlatamıyor. Akıl ve kişilikçe yetersiz topluma yetersizliğini anlatmak... Pek güç bir iş.

Birkaç arkadaş ayrı ayrı, siyaset konusunda söylediklerimin Zapa-tistlerin söylediklerine çok benzediğine dikkat çektiler. İki üç kısa söyleşi dışında onların söylediklerini uzun boylu incelemedim. Benzerlik varsa hem sevinirim buna, hem gurur duyanım. Nihayetinde hiçbir kuram vahiy yoluyla inmez, yeni kuram ondan ön-

ce anlatılan yüzlerce binlerce görüşün harmanlanıp tekrar yorumlanmasıdır bir yerde. Küçük bir sıçrama da yaratıyorsa ne âlâ.'

*) Bu yazımdaki ve anarşizmle ilgili son yazımdaki değinmelere ışık tutsun diye Zapatistalar hakkında birkaç not aktarmakta yarar var. Zapatistalar, kendileri ve birçok kuramcı kabul etmese de anarşist kuram ve pratiğe yakın bir çizgidedirler. Bu kabul etmeyişte, Zapatistaların kendilerini herhangi bir kuram, çizgi ve ya belirgin programa bağlı hissetmemeleri, doğaçlama bir mücadele tarzı ve eklektik bir görüş benimsemeleri büyük rol oynar. Ne var ki, hemen anlaşılacağı gibi tüm bunlar gerçekte anarşist çizginin de karakteristikleri arasındadır. Zapatistaların örgüt içi hiyerarşiye, hiç değilse halkın da tanıdığı tek bir liderin arkasından gitme anlayışına karşı oluşları da anarşist bakışın izlerini taşır. Keza doğrudan, iktidardan hedellememeleri, politikanın klasik biçimlerini hep reddetmeleri...

Le Monde Diplomatique'in, 1997 Ağustos sayısından Sibel Özbudun'un çevirdiği ve *İnsancıl Dergisi*'nin 1997 Aralık sayısında yayımlanan "Komutan Yardımcısı" Marcos ile yapılan bir söyleşi, onlarla ilgili önemli ipuçları veriyor. İktidar meselesiyle ilgili Marcos'un yaptığı bir alıntı yukarıdaki görüşümü destekler doğrultudadır:

"Başlangıç için, direniş'i siyasal muhalefetle karıştırmamanı rica ediyorum. Muhalefet iktidara karşı durmaz ve en gelişkin biçimi, muhalefet partisidir. Oysa Direniş, tanımı gereği parti olamaz; hükümet etmek için değil, direnmek için direnilir." (Tomas Segovia, Alegatorio, Meksika, 1996)

Marcos, uluslararası kapitalizmin azgın saldırısını, buna karşı ulusal devletlerin işlevini ve ulusal devlet bütünlüğü sorununu, "Neden Savaşıyoruz? Dördüncü Dünya Savaşı Başladı" başlıklı yazıda, bakın nasıl görüyor:

"Nihayet tamamen topyekun olan bir dünya savaşı! Bu savaşın ilk kurbanlarından biri ulus devleti oldu. Zırhla döşenmiş bir odanın içinde atılan bir kurşun gibi, neoliberalizmin başlattığı savaş sekip nişancısını yaraladı. Modern kapitalist devletin iktidar temellerinden biri olan ulusal pazar, küresel finans ekonomisinin top ateşi altında tasfiye oluyor. Yeni uluslararası kapitalizmin, ulusal kapitalizmleri kadükleştirirken kamu hizmetlerini yok ediyor. Darbe öylesine şiddetliydi ki, ulusal devletlerin, yurttaşlarını koruyacak gücü kalmadı."

"Başkaldıran yerliler sorununda bir parantez açmak gerekiyor. Zapatistalar Meksika'da ulusal egemenliğin yeniden kazanılması ve savunusunu antiliberal devrimin bir parçası olarak görmekteler. Oysa EZNL, paradoksal bir biçimde ülkeyi bölmek istemekle suçlanıyor. Gerçekte, bölücü olanlar petrol zengini Tabasco eyaletinin girişimcileri ve Kurumsal Devrim Partisi'nin Chiapas kökenli üyeleri. Zapatistalar ise, küreselleşme karşısında ulusal devleti savunmanın gerekli olduğunu ve Meksika'yı parçalama girişimlerinin, kızıl derili halkların haklı özerklik taleplerinden değil, hükümet eden gruptan kaynaklandığını düşünüyor. EZLN ve ulusal yerli hareketinin bütünü, kızıl derili halkların Meksika'dan ayrılmasını istemiyor; talepleri özgüllükleriyle birlikte, ülkenin bütünsel bir parçası olarak tanınmak."

Yine Marcos'un direniş mücadelesinin felsefesiyle ilgili, bu kitabın ana tezlerinden birini doğrulayan aktarımı:

"Benim yazdıklarımın altına ihtiyar Antoine, iri harflerle şöyle yazmıştı: 'Aynı zamanda hem akıl hem de kuvvet bulamıyorsan, her zaman için akıllı seç ve kuvveti düşmana terket. Kuvvetli olan hiçbir zaman kuvvetinden akıl çıkartamaz; ama biz aklımızdan kuvvet çıkartabiliriz.'"

Sonuçta kimse genetik değişimi beklemeyi ve oturmayı vaaz ettiğimi ileri sürerek yazdıklarımı önemsiz göstermeye kalkmasın; kendini de kandırmasın. Genetik değişim insan eliyle de olur, doğal yolla da. İyi için mücadele etmek genetik değişimin iki yolla da olumlu yönde gelişmesine katkıda bulunur, mücadeleyi bırakmak ise olumsuz yönde sonuç verir. Diyalektik materyalist Marksist yöntemi kullanan ahlakçı bir anarşizm herhalde böyle bir mücadelenin en uygun kuramsal zeminini oluşturur.

SALDIRGAN YAZAR NİHAT GENÇ'İN YENİ BİR SALDIRISI

Bu hafta yazı yazmayacak, dinlenecektim. Yoruldum. Üstüne bir iki yerde yaptığım konuşmalarda kafama güneş geçti. Tansiyonum düştü. Gücüm azaldı. Sonra, dinlendim. Neyse, bu hafta beni affedin, haftaya sizlerin gönlünü alacak, hikayeler-makaleler yazarım. Bu hafta sizi bilmem, ben eğlenmek istiyorum, kendi gönlüm için yazıyorum, affedin...

Ülkemizde son yıllarda medya marifetiyle şöhret olmak uğruna rezilliği kabullenen insanlar tanındık. Diyelim Banu Alkan, Nil Demirkazık, iyi örnek. Yüzlercesi var. Şunu derler, biz yeter ki şöhret olalım, siz istediğiniz kadar bizi rezil edin.

Edebiyatta da şöhret uğruna rezilliği kabulleneler çıkar. Diyelim, İmkansız Aşk diye roman yazar, birçok örneği daha vardır. Şunu söyler, ben şöhret olmak istiyorum, siz istediğiniz kadar beni rezil edin, katlanırım. Toplumumuz rezilliğine katlanan şöhret delisi insanları kaçırmaz, onları adam akıllı, tepeden tırnağa şöhret eder.

Zaman zaman ben de birçok insanı şöhret yapmak zorunda kaldım. Şimdi bir arkadaşımızı tanıtacağım. Hakkımda neler söylemiş, inceleyeceğiz-eğleneceğiz. Adı Kaan Arslanoğlu. Yazar olur

kendileri. Üstelik psikiyatrist. Hem yazar, hem psikiyatrist kelimeleri yan yana gelince bir bok var, sanılır, bakın neler var, neler...

Bir kitap yazmış ve kitabında, Orhan Pamuk, Yaşar Kemal, İlhan Selçuk, Ertuğrul Özkök, Hıncal Uluç, Fehmi Kuru ve Nihat Genç'i beşer onar sayfa incelemeye koyulmuş. Bahsi geçen bu yazarlar hakkında otuzbin sayfa röportaj bulabilirsiniz, ayrıca, bahsi geçen bu yazarları ekranda yıllarca ve binlerce defa izlediniz. Yani, "onlar" gerçek şöhret olurlar. Benim öyle kamuoyuna mal olmuşluğum yok. Neden bu sınıflamada, ülkenin en önde gelen bu meşhurları içinde değerlendiriliyorum, anlayamadım. Hadi çok konuşmayalım, hakkımda neler yazmış tek tek sıraladım:

1- Edebi anlamda hiç önemli bulmuyorum.

2- Tabancanın namlusu sürekli oraya buraya dönüyor. Sarhoş elindeymişçesine ve hedef her an şaşabilir gibi duruyor. Hedef alınan şahsiyetler sık sık edebiyat dünyasının ileri gelenleri. Burada Genç'in bir sıkıntısı olduğu seziliyor Edebiyat alanında eserler vermeye başlayanlar bir süre sonra edebiyat otoritelerinden yeterli ilgi ve desteği bulmazlarsa sinirlenmeye başlar. Sonra bu sinir kine dönüşür

3- Herkese saldırır, herkesi aynı keşeye koyarak saldırır.

4- Öykülerini hiç beğenmedim.

5- Genç'in yazılarında, kimseyi beğenmeme, ona buna çatma, burun kıvrırma, pek çok şeyi inkar etme tavrı açık seçik var (Okurlara da laf ediyor.)

6- Genç'in okurları, az çok okumuş, kendini önemsemeye başlamış, kimseyi beğenmeme hakkını kazandığına inanmış, yarı-aydın, genç, küçük burjuva, daha çok Anadolu kökenli, yoksul kesimden gelen yarı-okumuş insanların oluşturduğu...

7- Metinleri içi doldurulmamış, bilgiye ve estetiğe dayanmayan aşırı duygusallıkla yüklü.

8- Genç'in metinleri terbiye sınırlarını sık sık aşan, küstah ve saldırgan tarzıyla...

9- Yazılarında gerçek sorunlara, gerçek cerahatlara dokunmak alışkanlık haline gelmiştir.

10- Gerçi son yazılarında biraz yumuşamıştır

11- Halkçılık, popülizm, anarşizm, itaatsizlik...

12- Bu hakaretler insan olarak beni rahatsız ediyordu.

13- Ama bir şey daha vardı, acaba bana da saldırılır mı diye ister istemez bir korku...

Şimdi tek tek inceleyelim. Önce şu 13. cümle.. Ben sana niye saldırayım. Ama çalıştın, çabaladın, korktuğun başına gelsin diye bayağı emek gösterdin. Bakın size niye saldırmak üzere olduğumu anlatayım: Bu hafta yazacak konum yok, üstelik yorgunum. Bana beleşten bir konu ilham ettiniz. Bu benim ekmek param. Tiyatrolar, sinemalar, şovlar da böyle bir şeydir, bize bir gösteri düzenlerler, ona buna sataşır, sonunda para kazanırlar. Bu hafta sizin sırtınızdan ekmek yiyeceğim. Allah razı olsun ülkemden, beni her hafta doyuruyor

1-**“Edebi alanda hiç önemli bulmuyorum”** Buna ben de katılıyorum. Beni edebi anlamda önemli bulmuş olsalardı, gazetelerimizde, dergilerimizde ve medyamızda hakkımda binlerce röportaj çıkardı. Ödüller verirlerdi. Hakkımda doktora tezleri yapılır, hergün resimlerim bulmacalarda yayınlanırdı. Tıpkı Orhan Pamuk gibi Banu Alkan gibi. Tıpkı Ahmet Altan gibi. Bunlar sizlerin de kamuoyunun da takdir ettiği gibi büyük sanatçılardır. Estağfurullah, ben onlar gibi büyük olamam. Biz huzurlu ve güzel bir evde, gece lağımdan çıkan fare gibiyiz, ağbilerin şık romanlarını, mobilyalarını kemirir, topluma zarar veririz. Fareler iğrenç yaratıklardır, ama onların da karnı acıkır. Bu yüzden toplumumuzun kaymak tabakası, çok şöhretlileri de sizin gibi düşünür. Bizim gibi lağım fareleriyle cici dergilerini bozmazlar.

Üstelik ben onlara yazmış olsaydım, sizin dergilerinize gelir, sizlerle düşer kalkardım. Ne olur beni aranıza alın. Ben de sizin gibi ne dediğini kimsenin anlamadığı yazarlardan olmak istiyorum. Çünkü dediğin anlaşılınca kimse sevmiyor sizi.

Ancak, teşekkür ederim, bu topraklarda ilk defa, benim yüzüme karşı “edebi anlamda hiç değerli olmadığımı” söyleyen biriyle ilk defa tanışıyorum. Hayal içinde yaşıyormuşum, gözümü açtınız. Ben iyi edebiyat yaptığımı sanıyordum. Bu yüzden, ipleri koparttım, ülkemin, kuşlarını, dağlarını, ırmaklarını, sokaklarını yirmi yıldır veryansın anlatıyorum. Bu yüzden, yüzyılımızın başından Refik Halit Karay, ortasından Sabahattin Ali, 50’den sonra Kemal Tahir ve Orhan Kemal, sonundan Azizi Nesin ve bazen Oğuz Atay’ın üslubunu yazılarıma giydirmeye çalışıyorum. Bol bol konuşma dili kullandım, bol bol yerel dil kullandım, edebiyatı canlı tutmaya çalıştım, yüzbinlerce insan yazılarıma hayranlık ve övgü dile getirdi. Öyle heyecan verici metinler yazdım ki, demek kendimi kandırmışım. Olsun, zararın neresinden dönersek kardır, bundan sonra, yüzbinlerce okuyucumu ve beğenilerini bir kenara bırakıp, sizin gözünüze girmeye çalışacağım... iyi bir metin için bana yardımcı olun...

Şimdi, size yüzlerce hikayemden, otuz kadarının ismini postalayıp vereceğim, hangisini değersiz buluyorsunuz, söyleyin. Hangi hikayemi beğenmediniz? Bu ülke, bu okuyucular beni kandırdı, beni boşuna havaya soktu. Ben dünyanın en güzel hikayelerini yazdığımı sanıyordum. Ve bende bir hastalık oluştu, ülkemin en çarpıcı, en şaşırtıcı hikayelerini yazdığımı sandım. Şimdi sizden ricam, hangi hikayemi beğenmediniz? Beni bu paranoyadan, bu kendini beğenmeden kurtarın. Neresi değersiz, hangi cümleler hoşunuza gitmedi, söyleyin.

Şimdi okuyucularım da paniğe kapıldı, bu Nihat Genç bize

yıllardır, sahte, fason malları kakalıyor, kalbimizle oynuyormuş, diye endişe ediyorlardır. Ben, medyaya, dergilerinize, ekranlara hiç çıkmadan, edebiyat tarihinizde ilk defa kimseye ağbi demeden kendi başına kitaplarım beş on baskı yapınca, bayağı havaya girdim. Edebi anlamda hiç önemli olmayan hikayelerimi bana gösterin, bunu sizden rica ediyorum.

2- “Tabancanın namlusu sürekli oraya buraya dönüyor. Sarhoş elindeymişcesine ve hedef her an şaşabilir gibi duruyor. Hedef alınan şahsiyetler sık sık edebiyat dünyasını ileri gelenleri. Burada Genç’in bir sıkıntısı olduğu seziliyor. Edebiyat alanında eserler vermeye başlayanlar bir süre sonra edebiyat otoritelerinden yeterli ilgi ve desteği bulamazlarsa sinirlenmeye başlar, sonra bu sinir kine dönüşür!”

Cevap: Benim elimde tabanca sarhoşmuşum gibi durmaz. Kimi, ne zaman, nerede, nasıl vuracağımın adını veririm. Uluorta yaparım. Açıkça ve aleni yaparım. Türk ve dünya edebiyatında benim kadar hedefine kilitlenmiş, açık aleni eleştiri yapabilen bir yazarı fazla bulamazsınız, Türkiye’de hiç bulamazsınız.

“Hedeftekiler sık sık edebiyat dünyasından...” Sizler kendinizi fazla önemsiyor olmalısınız. Çünkü ben, yediyüze yakın makale-deneme-hikaye yazdım, bunların içinde sadece iki, bilemedin üç tanesi edebiyat dünyasıyla ilgili. Mesela, bitler, hayvanlar, tahtakuruları ve fareler üzerine daha çok yazı yazdım. Hatta kavaklar, meşeler, sazanlar üzerine bir yığın yazı. Şöyle soralım, Nihat Genç, en az hangi konuda yazı yazdı, cevap: Edebiyat dünyası. Çünkü, oran beşyüzde/birdir. Ancak iyi yazılardı, tam isabettti. Müsaade buyurursanız, bir yazar edebiyat dünyası hakkında bir-iki tane yazı yazsın. Ama madem ikaz ediyor, kulağımı çekiyorsunuz, bir daha yazmam. Ben kim, edebiyat dünyası kim. Böyle dünyalar bugünlerde moda oldu, işportacı ço-

cuk mum satıyor, tabela asmış: Mum dünyası... Yanındaki tezgahda tabela: Takı dünyası... Şöhret dünyası... Cüzdan dünyası.. Ve alkışlarınızla: Edebiyat dünyası... Sizler bu güzelim dünya hakkında yüzlerce yazı yazdınız, benim iki yazıma tahammül edemediniz. Olsun, siz beni kapıdan kovun ben bacadan gireceğim, kendimi size sevdireceğim. Hayatımda ilk defa beni değersiz bulan bu insana karşı, nefretim, göreceksiniz aşka dönüşecek. O dünyalara ben de gireceğim, dünyalar sonunda benim olacak!..

Sizin gözünüze girmek için böyle “sevecen” cümleler yazıyorum ama, içimden bir cümle geçiyor, söylemek zorundayım doktor bey, (dünyanızın .mına koyum.) Kurtarın beni doktor bey, elimde değil, içimden böyle geçiyor...

kinе dönüşür...” Bu cümle tamamen yanlış doktor bey Çünkü, yazılarım ortada, hiçbir yazımı gelecek haftaya sürüklemem. Hiçbir konuda defalarca aynı yazıyı yazmam. Kini olan adam, aynı şey, aynı şey, sürükler. Bense her hafta başka sahada konuşmaya çalışırım. Kinim olsaydı, aynı şeyleri üstüne basarak haftalarca sürüklerdim. Hatta, “israfçı” sayılırım, her hafta çok hassas konular bulup, bu kadar iyi maden bulduğum halde, yazıyı kesip, başka bir konuya geçerim. Diyelim iki hafta önce hayvan belgeselleri yazımı başka biri işleseydi, artık yıllarca bu konuyu sürükler dururdu... Yani kin olabilmesi için, ikinci, üçüncü kez küfrettiğim adları tekrar etmem gerekirdi. “Kin” sahibi olduğum insanlar var, diyelim Aydın Doğan, diyelim Dinç Bilgin... Bu insanlara bu topraklarda “kin” duymayan bir tek kişi çıksın, ben yazarlığı bırakıyorum..

“...Edebiyat otoritelerinden fazla ilgi görmemek...” Kimmiş bu edebiyat otoriteleri. İsimlerini verebilir misiniz? Mesela ben kendimce birçok edebiyat otoritesi tanıdım, Atilla İl-

han, Can Yücel, Ece Ayhan ve birçok isim daha sayabilirim. Hepsinin yaşı yetmiş geçmişti ve elli yıldır edebiyatın içinde yürüyorlardı. Şimdi sizin otoritelere gelem, kimmiş bu otoriteler, kamuoyundan saklamayın... Doğan Hızlan mı? Şu öykü günlerinde konuşan ossuruk adamlar mı? Söyleyin edebiyat otoritenizi, size kim olduğunuzu söyleyeyim. Otorite dediğin otorite olmalı, azbuçuk küçük krallardan sayılır, adını duyurmuş olmalı, birşeyler yazmış olmalı. Yoksa birtakım edebiyat otoritelerini gizlice kaçırıp rehin mi aldınız? Onları gizli yerlerde saklıyor musunuz? Doktor civanım, şu edebiyat otoritelerini bir söyle.

3-“...Herkes saldırır, herkesi aynı kefeye koyarak saldırır”

Cevap: Olmadı doktor, bir psikiyatristin yapmayacağı dehşet hatalar yapıyorsunuz, “bilimadamları” “herkes, kimse, bütün” gibi kavramlar kullanmaz. Yoksa siz kendinizi “herkes mi?” sanıyorsunuz? Ben herkese saldırmam. Birkaç bozuk, ruh hastası neden kendini herkes sanır... Biz kime laf etsek, üstüne alır. Eskiden şehirlerarası telefon konuşmalarında halkın diline düşmüş çok ünlü bir deyim vardı: Çekil aradan Bayburt...

Şimdi size yaptığınız mesleğin felsefesini anlatayım. Hocalarınız öğretmemiş, öğrenin.. Hiçbir psikiyatrist “herkes” kavramını kullanmaz. Çünkü çağımızın depresyonu, yani çöküntüsünün en temel kavramı bu kelimelerde gizlidir. Bir depresyon hastası size gelir ve şöyle der: “Bütün erkekler böyle, bütün erkeklerden nefret ediyorum...” Psikiyatrist tedaviye şöyle başlar, burada “bütün” kelimesi doktorun çalışma sahası olur. Onunla konuşarak “bütün”ü bozmaya çalışır: Bütün yerine hastasına şunları öğretmeye çalışır: Birçok erkek, birçok kötü... Bazı iyi insanlar da var, hepsi değil, bir-iki iyi insan da... diyerek, bütün, herkes, kimse, gibi kelimelerin mutlaklaştırdığı çöküntüsünü, mutsuzluğunu çözmeye çalışır.

Mesela yazarlar da “herkes, hep, bütün” gibi genel kavramlarla yazmış olsalardı, bu kadar ayrıntılı yazı yazma ihtiyacı duymazlardı. Mesela benim de hayatım boyunca tek bir yazım olurdu, o da: “Hepinizin .mına koyum” Ama, çeşit çeşit insan, durum var, tek tek ayırıyor, bir hafta birine, öbür hafta diğerine. Üstelik tek tek çalışmak vaktimi alır Bu yüzden ülkenin en uzun yazılarını yazan adam oldum.

4-“...Öykülerini hiç beğenmedim...” Sana, babanın dahi yapmayacağı bir kıyak yapayım. Beğenmediğin hikayelerimi söyle, onları kitaplarımdan çıkarayım. Namusum, şerefim üstüne yemin ediyorum. Beğenmediğin hikayemin adını söyle. Bir daha yayımlamayayım. Adlarını söyle. Dünya tarihinde hiçbir yazar bu kıyağı geçmez, adlarını söyle.

Neden bu kadar cesur konuşuyorum, bir pire için tüm hayatımı yakacak bir rest çekiyorum, şundan: Okumadın, bilmiyorsun. Arkadaşlarınla (yoksa edebiyat otoriteleri onlar mı) bir geyik çevirmişsiniz, ossuruktan tayyare uçurmuşsunuz, bu kadar.

Küfredildikçe, rezil edildikçe ruhu huzura kavuşan insanlar vardır, bakın benden bahsediliyor diye. Bilmiyorum ruhunuz huzura kavuşabiliyor mu? İyi de benim gücüm bu kadar, biraz da ilaç tedavisine başlayın. Sezgisi kuvvetli insanlarla konuşmak benim de hoşuma giderdi. Hikayelerimde insan kalbini inceleyen biri olarak yaşamak istedim, ama, mesleğimiz ortaya o kadar puşt fırlatmış ki, en kaba saba yatak hikayelerinin kahramanı olmak zorunda kalıyorum.

Bu kadar boş, bu kadar anlamsız ve hiçbir karşılığı olmayan suçlamalara cevap vermemin sebebi şudur. Dostoyevski de mezarından kalkıp gelse, aynı lafları edeceksiniz. Çünkü dergiler-yayınevleri, edebiyat bir akıl hastası tarikatının eline geçti.. Artık size “güzel” nedir, “edebiyat” nedir, kimse anlatamaz.

İkibin sayfa yazı yazdım, belki daha fazla. Bu yazıların bilemediniz otuz, bilemediniz kırk sayfası küfürle dolu. Geriye kalan 1960 sayfasını görmezden geliriz. Cyrano'nun kılıcı küfür değildir. Beni yıkmak için, ajandır diyorsunuz, polistir diyorsunuz, ibnedir diyorsunuz, tarihin içinde hiçbirini tutturamadınız, şimdi hep birlikte, "ha o mu küfür ediyor!" Oysa edebiyat başkalarıyla içli dışlı olmaktır, oysa daktilonun başına oturmak hamam gitmek gibidir, kirini, pasını, kılını, tüyünü temizler, şırl şırl sularla bir güzel yıkanır, çıkarsın... Hamamların suları sıcaktır, kurnaları güzeldir, ama, hamamların kanalları pistir. Pis kanalistler, tüm dünyada edebiyatın pis kanalist rolünü iyi oynaması gerektiğini söylediği halde, ülkemiz "otoriteleri" pis kanallardan neden utanır? Bu pislikler edebiyatın kanallarından akmazsa, sokaklarından akar!.

Ufff, laf bulamıyorum yetiştirecek, yorgunum da. Evire çevire dövecek takadım yok. Hah, bir laf daha buldum: "Madem saldırgan yazarlardan hoşlanmıyorsun, niye Barış Manço ve Esmearay'ın şarkılarında insanlık ve barış mesajları adlı bir yazı yazmıyorsun? Bizimkiler dizisini incelemiyorsun.

Olmadı, çocuksu oldu. Galiba ben de yazarlığımın kıvırtma çağına geldim, bundan sonra götü zor koruruz. Olsun, yıllarca, kiramı ödeyemiyor, karnımı doyuramıyordum, şimdi yazıyor-çiziyor Allah'a şükür karnımızı doyuruyoruz, ama ona buna döşendik, şimdi millet bize döşenmeye başladı. Ey güzel götüm, seni azad ediyorum, seni koruyacak gücüm kalmadı, git ve başının çaresine bak. Korkma kimse girene çıkana bakmaz, ekmek parası dersin, halkım gibi. Birkaç kişi de bize değdirecek, ne yapalım, alışacağız, ekmek parası... Yazarlık ibneliğe en yakın meslektir, bu yüzden bu mesleği en iyi ibneler becerir. İletişim Yayınları'nda kitaplarım üç aydır baskı yapmıyor, açtım İletişim'e

telefon, Tuğrul Paşalı, çok zeki, hazırcevap, başedemediğim kadar hızlı ve elektrikli konuşan bir ağbım...

“Tuğrul ağbi, benim kitaplar üç aydır baskı yapmadı?”

“Ne yapayım kardeşim, orana küpe, burana boncuk takmıyorsun?”

“Ya Tuğrul Ağbi, boncuk takmadan bir yolu yok mu?”

“Otuz yılın yayıncısıym, boncuksuzların trajları bilemedin on baskıya kadar, on baskıdan yukarısı boncuk şart. Sen artık sınırı noktaya geldin, bir düşün...”

“Ya Tuğrul ağbi, benim gençliğim muhafazakar camiada geçti, bu yaştan sonra boncuk bozar bizi, beceremeyiz, rezil oluruz!..”

“Yoo yo korkma, boncuk takınca, artık büzülme, çekilme olmuyor, rahat ediyorsun?”

“Yaa Tuğrul ağbi, sen bu ülkenin en büyük yayıncısısın, benimle travesti ameliyatı yapan doktor gibi konuşma..”

“Korkma, korkma, boncuk mutluluğunu iki katına çıkarır!”

“Yapma Tuğrul ağbi, ben İletişim Yayınları’nda en uzun süreli kalan yazarım, bu işin boncuğa doğru gideceğini niye baştan söylemediniz?”

“Kardeşim sana yazar ol diyen mi vardı, sen kendin kaşındın!”

Bu arada telefondan duyuyorum, Tuğrul Bey’in sekreteri birini bağlar, Tuğrul bey sekreterine: “Yazarımız Nihat Genç’le toplantı halindeyiz, sonra arasın...”

İletişim’de ne zaman “satışlar” konusunda toplantı yapsak, laf dönüp dolaşıp “bocuk” a dönüyor. Hayır, ağbiler, arkadaşlar bu lafları “geyik” diye çeviriyor, biliyorum. Ama, neden ben toplantı boyunca “boncuk boncuk terliyorum”

5. cümle neydi, cevap vermezsen memleketin başına bir felaket gelir mi, borsa düşmez ya.

6. "... Genç'in okurları, az çok okumuş, kendini önemsemeye başlamış, kimseyi beğenmeme hakkını kazandığına inanmış, yarı aydın genç küçük burjuva, daha çok Anadolu kökenli, yoksul kesimden gelen yarı-okumuşların oluşturduğu..."

Görüldüğü üzere her kesimi saymışsın. Küçük burjuvadan, Anadolu dağlarına kadar herkes okuyor. İşte ne güzel. Doktor ağbimiz burada bir iki kesimi ihmal etmiş. Hem Ege, hem İç Anadolu bölgesinden akıl alır gibi değil ta dağ başından iki ayrı çoban geldi. Yazılarımdan dolayı benimle tanışmak isteyen. Bu topraklarda kaç yazar yaşamıştır bu duyguyu...

Bir tartışmada söylenmişti, seni yoksullar okuyor! Tüm dünyada tüm tarih boyunca yazarların iftihar ettiği bu durum, bize gelince "kusur" oluyor! Fesupanullah! Bir tartışmada da söylenmişti. Yoksullar derken ordan ayaktakımına geçiyorlar, yani aşağılamak için laf bulamıyorlar. Kardeşim, ülkenin yüzde doksan dokuzu işsiz, güçsüz. Şimdi bunlar beni okumasın mı? Okursalar Türk edebiyatının incileri mi dökülür? Bunlara yazı yazmak şerefsizlik midir? Yoksullar okuyor diye yazarlığımdan utanmalı mıyım? Tam tersine yoksulların okuduğu yazarlar bir kahramandır, siz beni aşağılıyorsunuz.

Biz zaman zaman gizli anketler yaparız. İstanbul'da yaptığım bir imza gününde, 143-149 kitap imzaladım ve hepsine meslek, iş sordum, tamamına yakını, 127 tanesi, bankacı, turizmci, reklamcı olduğunu söyledi. Şimdi gelin şu anket işini iyice tartışalım.

Ülkemizde yazarlar ülkesi üzerine anketlerle konuşur. Şöyle derler, halkın yüzde otuzu yere tükürüyor, yüzde onbeşi başını örtüyor. Anket yapıldığında yazarlara gün doğar, ertesi gün köşelerinde coşarlar, "gördünüz mü, yüzde dördü burnunun karıştırır, yüzde altısının ayakları kokuyor" gibi.

Oysa anketler sadece seçimlere yarar. Eğer yaşadığımız top-

rakları da anketlerle tanıyacaksak, vay halimize. Yazarlar, halkını, sokağını, insanlarını tanıdığını iddia ettiği için yazardır. Anketler, McDonald's gibi uluslar arası-sömürge şirketlerinin ürünüdür. Bir başka ülkeyi tanımazlar, o ülkede neler yenir, içilir, yani, pazarlamada kullanılır. Diyelim Hintliler'i tanımadığı için önden anket yaptırırlar. Oysa yazarlar, halkını tanımalı. Halkını anketlere müracaat etmeden bildiği için yazardır. Eğer yazarlarınız da halkını uluslar arası sömürge şirketlerinin anketleriyle tanıyorsa, ki, böyle tanıyorlar. Yazarlarınız da "sömürge şirketlerinin" yöntemlerini kullanıyorlar demek, daha iyi yorumları siz yapın, yani, onlar gibi halklarına bakıyorlardır, demek.

Ben yazarlığımın hiçbir döneminde ankete başvurarak halkımı tanımadım, yazarlığımın ilk gününden beri, anketlerle tarif edilmeye, anlaşılmaya ve yönlendirilmeye çalışılan bir halk kavramına karşı olduğum için ayrıntılarıyla hikayeler yazdım.

Burdan ne netice çıkar? Siz artık halkınızı uluslararası-sömürge şirketlerinin anketleriyle tanıyorsunuz, artık yazarlara, hikayecilere, romancılara ne gerek var... Bu yüzden 50 milyon yoksulun acısı, sevinci endişesi sizi ilgilendirmez, şu söz size yeter! "Geliri beş milyonun altında..." Evet bu anketle halkı tanıdınız, artık Şişli, Nişantaşına edebiyat yapabilirsiniz!

Ancak, demokratik sayımlar için, yani, sayım için anketler yapılabilir. Kaç satıyor, kaç okunuyor, gibi? Anket masrafları tarafımızdan karşılanacaktır. Nihat Genç'i kimler okuyor, araştıralım.. Kendi araştırmalarımızdan söz edelim, mastır, doktora öğrencileri, yurtdışındaki öğrenciler, mesela üniversitelerin idari ve öğretim katlarında, en çok okunan yazarım. Hadi, anket masrafları tarafımızdan...

Bir küçük anımı anlatayım, aslında ne zamandır kendimi övmek için bahane bulamıyordum, vesile oldunuz. Bir hafta kadar

önce büyük bir üniversitenin bölüm başkam, Edebiyat profesörü telefon etti. Adını, ismini, kitaplarını hemen verebilirim. Kitabım hakkında duygularını ağlamaklı, heyecanlı dakikalarca dile getirdi. Şöyle cümleler kullandı, beni bu topraklarda etkileyen senin gibi br yazarla çok karşılaşmadım... Hadi, daha ileri gitmeyelim. Bu sözlerin etkisiyle bayiye gittim. Bayinin de adresini vereyim. Kolejde, metro girişindeki büfe, önünde simit satan 16 yaşında kara yüzlü, Kürt, ıgdırılı bir çocuk. Bayi, çocuğa bağırdı: "Laaaa, senin adam geldi, laaa!" Çocuk terler içinde yanıma geldi, tıknfes: "Ağbi o yazıları sen mi yazıyorsun?" Okuduğunu anlamak için, hangi yazıyı okudun dedim. "şu yazı!" dedi.. "Ağbi var ya, harika yazıyorsun, ağbi sen yaz, senin gibi yazar görmedim!" Hadi gel de eşekler gibi ağlama... Ama ikaz ettiniz beni. Yarın o simitçinin yanına gideceğim, ağzının ortasına tokadı indireceğim, okumayın lan beni, edebiyat dünyasına rezil oluyorum, okumayın puştlar...

Bir edebiyat profesöründen metro girişinde simit satan Kürt çocuğa kadar, aynı ortak heyecan, bana, yazarlığın böyle bir şey olduğunu söylemişlerdi. Ben bu yüzden yazar oldum.. Ama gördüm ki, yazarlık çok değişmiş, bu utanılacak bir şeymiş.. Ne yapabilirim.. Beni eski kafalı, çok geride kalmış yazarlardan kabul edin... Yoksulların, açların, işsizlerin, puştların, çakalların beni okumasını ne olur "hor görmeyin" Gün gelir sizin de zevklerinizi öğrenir, sizlere göre de yazılar yazabilirim, hoş görün...

7- "...metinleri içi doldurulmamış, bilgiye ve estetiğe dayanmayan, aşırı duygusallıkla yüklü."

Bu doğru gibi, biraz önceki satırlarda da duygulanmıştım doğrusu, neyse geçti... İçi doldurulmamış diyerek tahrik ediyor, iddialı konuşmaya zorluyorsunuz beni. Bugünlerde bu topraklarda hiçbir yazar tarih, felsefe, psikoloji, hatıra, edebiyat ve bi-

lim, ve... benim kadar yazısının içine almamıştır. Ayrıca uçuyor uçuyor ve diyorum ki, modern batı düşüncesinin Fuko'dan Habermas'a kadar köşe başlarını tane tane, döndüre döndüre benim kadar okumuş, okuduklarını yazılarının içine sokmuş herhalde yirmi-yirmibeş adam çıkmaz, ama, edebiyatta hiç çıkmaz.

Bir de küçük anım. Yıl 1986. ODTÜ felsefe bölümünde master imtihanına giriyoruz, kapıda 101 kişi, birkaç kişi alınacak. Jüri her kişiye bir dakika dahi ayırmıyor, kendimi burada nasıl göstereyim, mümkün değil. Jürinin önüne geçince bunu söyledim. On-onbeş saniyede seçim olmaz dedim, bir dakikada ölçüp tartmanız mümkün değil, dedim jüriye. Ben size bir manyaklık yapayım dedim jüriye siz ona göre imtihan edin. Şaşırdılar, Türkçede yayınlanmış felsefe kitaplarının tamamına yakının okudum, dedim. Buyrun, şimdi imtihan edin. Böyle bir şey diyene ya deli diyecek güleceksiniz, ya kovup, dalga geçeceksiniz. Katıla katıla güldüler ve sonra, sen misin bunu diyen, herkes birkaç kitap adı sormaya başladı, tek tek hepsini cevapladım.. Yazarını, matbaasını.. yedi, sekiz kitap adından sonra, bir dakika doldu, beni dışarı çıkardılar. Ve almadılar.

Sonra, ODTÜ felsefenin meşhur hocası Teo Gürinberg beni odasına çağırdı. "Oğlum, bir kişi alacaktık, seni bu yüzden almadık, ama bizim misafir öğrencimiz ol, derslerimize devam et.. Böyle bir "misafir öğrenci" statüsü varmış. Derslere girdim, matematik, mantık.. Bir yığın matematik problemi. Teo dediğimiz adam, paslı bir topluiğne kadar zayıf bir adam. Koltuğuna batmış bir tırnak parçasına benziyor. Türk sinemasındaki deli filozofların tıpkısı.. Matematik mantık, birdi, ikidi, dayanamayıp askere kaçtım.

Sakın ha bana içerikten bahsetme, içerik yüzünden bu top rakların en uzun yazılarının adamı oldum, içim dışım içerik!..

8- “Genç’in metinleri terbiye sınırlarını sık sık aşan, küstah ve saldırgan tarzıyla...”

Şimdi bana söyleyin, dünya edebiyatında saldırgan olmayan yazar var mı? Mesela saldırganların saldırganı, baş saldırgan: Şekspir’dir. Bütün oyunları ona-buna saldırıyla döşenmiştir. Diyelim dünya şiirinin büyük babası Bodler’in kitabı, Kötülük Çiçekleri. Toplumun ahlaki değerlerine onun kadar köklü saldırı yoktur. Bizden örnek verelim. Türk edebiyatının ilk büyük muhalif yazarı Refik Halit Karay, saldırılarından dolayı ülkeden sürülmüş, yirmi yıl dönememiştir. Diyelim Sabahattin Ali, öldürülmüştür Kemal Tahir’i bugün bile romancı kabul etmeyen akıl hastaları vardır. Orhan Kemal’e hasta halinde pasaport vermemişler, adam bir nevi açlıktan ölmüştür. Aziz Nesin’in başına gelenleri... Uğur Mumcu ortada... niceleri...

Yazarlık, dünyaya, çağımıza, olup bitenlere bir saldıridir. Ancak, psikiyatri mesleğiyle toplumumuz yeni bir bulaşıcı hastalık türü kazandı. Büyüdü, büyüdü bu hastalık. Şimdi bu hastalık halkımıza da bulaştı.

Şöyle. Psikiyatri, saldırgan, agresif, çöküntü, mutsuzluk gibi üç-dört baba kelimeyi halk düzeyinde çok kullanır.. Bu yeni psikolojinin zihniyeti, gündelik dilimize girdi.. Diyelim bir adam bizi sevmiyor, somurtmuş oturuyor. Hemen teşhis ediyoruz, kompleksli, psikopat, paranoya.. gibi.. Psikolojinin moda ettiği kelimelerle konuşmayı öğrendik. Diyelim adam bizi sevmediğini söylüyor, laf atıyor, eleştiriyor. Yine psikolojinin kelimeleriyle yaşıyoruz: agresif, saldırgan...

İnsanlar kimseye laf etmeyecek mi? Psikiyatristlerin ellerinde saldırganlık suçlamasıyla bir kılıç var. Ona buna dönüp, sen saldırgansın, sen de, sen de.. Böyle böyle psikiyatrist olurlar. Yani psikiyatrist aslında, müteahhiti koruyor, devleti koruyor, hırsızı

koruyor. Biri onlara laf etti mi? Otur aşağı pis saldırgan!.. Ve hır-sız yayıncı, medyacı ağbilere dönüp: “Üzölmeyin efendim, o za-ten küfürcü bir adam, siz rahat edin!”

Yani, bizler, duyarken, düşünürken, kaşınırken, koşarken, heyecanlanırken, bedenimizde oluşan herşeyin adına psikiyat-ristler saldırganlık deyip, bizi safdışı tutmaya çalışıyor.

Bu psikiyatristlere kötü bir haberim var, her akşam her evde milyonlarca erkek milyonlarca kadına saldırı düzenliyor!..

Bir kötü haberim daha var, Nihat Genç saldırılarına devam edecektir, siz çabucak deli gömleğiyle kapıcılarını gönderin, bu saldırganı edebiyat dünyamızdan defedin...

Tabii, medyayla şöhet bulan edebiyatçılar, edebiyatın kökenle-rinden uzaklaştı. Mıy mıy, uyuz, kasıntı, sünepe metinleri edebiyat diye kakaladı. Ona buna dokunamaz. Kendini anlatamaz. Cıvık, sulu, köpükten, torpille yayınlanmış, püsürükten yazılar. Biri kal-kıp, gerçek edebiyat yapıp, gerçekten çok okununca... “Haa o mu, o saldırgan, o küfrediyor!” Yani saldırdım da ne yaptım, sokakta arkanızdan gelip donunuzu aşağı indirip, arkadan mı değdirdim.. Saldırı dediğimiz beyaz kağıt üstünde, kelimelerle, halk türkülerin-den, köy edebiyatından, atasözlerinden devşirilmiş sözlerle yaptı-ğımız şey...

9- “Yazılarında gerçek sorunlara, gerçek cerahatlere do-kunmamak alışkanlık haline gelmiştir.”

Herhalde profesyonel ve tedavisi imkansız bir manyak olma-lısınız. Gerçekten de öte... Aşın gerçekliği bu ölkede neredeyse tek başıma temsil ediyorum. Gerçeğin ta kalbindeyim. Metinle-rimin vuruculuğu, şaşırtıcılığı, belgeselciliği ve fotoğrafçılığı bu yüzden. Size çok samimi fikrimi söyleyeyim. Beni zırnık okuma-mışsınız ve oturmuş benim üstümden siyasi, sosyal, edebi tahlil yapmışsınız...

10- **“Gerçi son yazılarında biraz yumuşamıştır...”** Bu da düpedüz yalan. Daha üç hafta önce ABD bayrağı sallayanlara karşı bir şaheser döşedim...

Şimdi ben sorayım doktor bey, nedir derdiniz, bu kadar saldırgan ve kin sahibi, bu hazımsızlık ve kudurmuşluğunuzun sebebi ne?

Anlatayım hastalığı. Sayın doktor, bahsi geçen cümlelerle beni tahlil etmiş, yani, .ikip geçirmiş. Ancak, bu cümlelerin sonunda şu sevimli lafları etmeyi de ihmal etmemiş: **“Bazen onu sevmiyor değilim...”**. **“...Bazen ona da hak vermiyor değilim...”**, **“bazen onu da haklı bulduğum anlar oluyor...”**

Başımı okşamış, şefkat göstermiş...

Önce sokağa atmış. Bir tinerici yapmış beni. Sonra dayanamayıp, sevecenlikle beni kabul etmiş.

Ben de bu şefkatli, hayırsever psikiyatristimizin elindeki bozuk paraları kapıp, yine tinere koşacakmışım gibiyim, şöyle devam ediyor: **“Aslında Nihat Genç’le arkadaş olmayı isterdim, o zaman saldırgan, şiddet dolu yazıları azalırdı.”**

Yani tinerici çocuğu sıcaklık yuvasına götürüyor, giydiriyor, temizliyor, şefkatli elleriyle beni sarıyor ve ben, sıcak bir yuva bulduğum için şiddetim azalıyor. Üstelik diğer yazarlara “eleştir-men, otorite” gibi davranırken, bana böyle bile davranmıyor, bana, yardımsever, hayırsever yanaşıyor...

Diğer yazarları öve öve bitiremiyor, hepsi abide. Hepsi şaheser! Onlar en büyük caddemizin başköşesindeki büyük heykeller olur. Ben ise, o heykelin altında, geceleri altına sığıp, üstüne işeyen ve naylon torbasından tiner çeken, çocuk olurum.

Onlar çok değerli, benim herşeyim değersiz. Hiçbir elle tutulur yanımlar yok, ama olsun, zaman zaman beni sevmesi de gelirmiş...

Şimdi yalan da söylemiyor, beni sevip okşamasaydı ben bu hafta size yazacak, nasıl karnımı doyuracaktım. Ne diyeyim bu

ruh hastalarına: Bir tinerici gibi yalvarayım: "Ağbi kurtar beni bu sokaktan. Ağbi beni sığınma evine al. Ağbi, sizin öykü, edebiyat dergilerinize alın beni.. Ağbi orda sigara verirler mi, ağbi benim annem-babam yok, bu yüzden Leman'lara düştüm. Ağbi orda beni TV'lere çıkarırlar mı?"

"Ağbi ben de çocukken bu heykellerden olmak istiyordum, annem dövdü sokağa attı beni"

Ve doktorumuz beni sıcacık edebiyat dünyasına alıyor ve yirmi yıl sonra şöyle bir yazı döşeniyor: "Evet, yirmi yıl önce, bu gördüğünüz çocuk, üstü başı perişan, tiner çekiyordu, aldım onu, besledim, bak, bu edebiyat oğlum, burada böyle yazılır, yol gösterdim ve o da sizler gibi toplumun bir üyesi oldu!"

Ancak bizi sevmekten ürküyor, çünkü, biz tinericiyiz, onu her an bıçaklayabiliriz.

Psikiyatrist yazarımızın bizi koyduğu yer burası. Ama yine kafaları karışık. Tinerici çocuk, kalkıp, üstüne sıçtığı boktan, altına işediği sidikten, onun, dedesinin dahi görmediği güzellikte edebiyat yapıyor? İş bozuluyor? Film kopuyor...

Yüzbinlerce insan onun, bilmiş, anlaşılmaz, bozuk, ruh hastası metinlerini okumuyor, benim üstüme sıçtığım hikayeleri okuyor!..

Bu tinerici çocuk geceleri hepsinden güzel şarkılar söylüyor tek başına, tek tabanca.. İşte bundan rahatsız oluyorlar...

Bu tinerici çocuk, anne-babasını edebi metinlerinde, kelimelerinin güzelliğinde arıyor. İşte bundan rahatsız oluyorlar.

Bu tinerici çocuk, kimseye yalvarmıyor, kimseye ağlamıyor, kimseden yardım istemiyor, işte bundan rahatsız oluyorlar.

Hiçkimsenin kapısına uğramadan, hiçkimsenin yanından geçmeden, tek tabanca, tek başına, yüzbinlerce okuyucu buldu. İşte bundan rahatsız oluyorlar..

.mına koyum, .mına koyum, .mına koyum, nasıl bir akıl hastası dünyaya düştük... Metinlerimi tanıyan okuyucular için tekrar olacak, üzgünüm, ne yapalım, bazılarına tekrar tekrar yazmak gerekiyor..

Bakın, .mına koyayım, bazı şivelerimizde nakarata olmuştur. Bazen nokta, virgül yerine geçer konuşma dilinde. Mesela Karadeniz’de, .mına koyum demeden cümle bitmez. Yani bir tümlec sorunu, bir sentaks sorunudur.

Daha neler anlattım.. Fransız edebiyatının en fiyakalı edebiyat otoritelerinden Roland Barthes, Yazı Nedir adlı kitabına şöyle başlar: “Ulan lbneler” cümlesi, edebi bir cümle midir? der.

Eğer bu cümle, Fransız lhtilali günlerinde, iç karışıklıklar, ahlaksızlıklar, hırsızlıklar, ihanetler içinde söylenmişse ve bir gazetenin baş yazısına kullanılmış ise “Ulan lbneler” cümlesi, estetik, edebi bir cümledir!..

Topraklarımızda dünya tarihinin en büyük soygunları, kalleşlikleri, müteahhitleri, partileri, medyası ve sizin gibi edebiyatçı dangalakları yaşayacak ve tüm dünya bize götüyle gülecek, içimizden tek bir kişi kalkıp: “Ulan lbneler!” demeyecek...

Bu küfür müdür? Edebiyatların edebiyatıdır! Hepsini karşıma alıp, “Orospu Çocukları!” demek, edebiyatın zirvesidir. Dünya edebiyatı bu nidalarla, bu naralarla doludur!.. Ahlaksızlar-dangalaklar yaşadıkça da bu naralar, bu meydan okumalar bitmeyecektir!..

Ya da şöyle diyelim. O övmeye doymadığınız büyük heykel şöhretli yazarlar, içinde küfür de olmasın hadi, bu rezillikleri birkaç satır anlatsın bize. Birkaç “küfürsüz” şirin, sevimli cümle kursunlar. Zarifçe, sevecence Aydın Doğanları, Dinç Bilginleri, Doğan Yayınlarını anlatsınlar bize..

Biz de öğrenmiş oluruz. Tek bir cümle istiyorum, bu siyasi,

sosyal, edebi yapıyı eleştirebilecek!..

Neden yok? Bir yazım vardır Memleket Hikayeleri kitabımda, bir fare hastalığı, ne kadar ilginç, 19 tane fare, 19'u da kuyruklarını birbirlerinin kuyruklarına düğümleyip ölüyorlar... Ve dünyanın çeşitli yerlerinde görülen bir hastalık, insanlık, bu fare hastalığını anlayamıyor, aynen şöyle oluyor, 19 fare, 19'u da kuyruklarını birbirine düğümlüyor...

Ve... Üstelik... Bahsi geçen yazarları yirmi yıla yaklaşan yazarlık hayatımda, 2005 yılında, 30 yıla yaklaşan matbuat-yayın-cılık hayatımda, yazılarımda iki defa, bilemedim üç defa geçirdim. Hayır, iki defa geçirdim. İşte sayenizde üç oldu. Türk medyasında-kamuoyunda hergün adından binlerce, yılda milyonlarca kez adı zikredilen yazarları, ben, terbiye gösterip, yirmi yıl içinde ya bir, ya iki defa adını geçirdim. Alın, açın metinlerimi bakın...

Ama, bu bir defacık adını geçirmeme dahi tahammül edemediniz!

Sevgili okuyucum, bizi hergün düzenler, hergün kandıranlar, hergün bize kötü kitapları kakalayanlar, hergün bizi soyanlar, bunları bütün hayatınız boyunca bir defa olsun, bir defacık eleştirdiğinizde, doktorları gönderirler üstünüze, mahkemeler (unuttum, bugünkü edebiyatımızda benim kadar mahkemelerde sürünen yok...), deli gömlekleri sarmaya çalışırlar size...

Bunlardan kurtulmanın yolu kalmamıştır... Artık hepimiz yaşamak için, onun bunun adını vererek, tek tek ayıklayarak değil.. Gerçekten yaşamak için, can havliyle "alayının .mına koyum" diye başlayacaksınız, hiç şansınız yok!

Kardeşlerim, bu adamlarla aramızdaki fark şudur. Bakın Çarlık yıkıldı, Dostoyevski yine okundu. Çarlığı yıkanları yeniden yıktılar, Dostoyevski yine okunuyor. Ama bu insanlar, içinde

bulundukları yayınevleri yıkılınca artık yoklar. Bu medya yıkıl-sın, bu şöhretlerin hepsi tarihe gömülecek...

Edebiyat böyle bir şey, yıkılmaz, solmaz, bükülmez, kırıl-maz, yokolmaz. Bu adamların seni beğenip beğenmemesi değil, anayasanın kendisi yasaklasa, meclis yasa çıkarsa, orduları üstü-nüze gönderse, yazının ahlakından, namusundan taviz vermeye-ceksiniz!..

Doktor bey, galiba arkadaşlarınız size fazla gaz vermiş. Dok-tor bey, yazınızdan ince bir tat alamadım, kum torbasına çalış-mışsınız. Cümleleriniz patates baskı, pek seçilmiyor.

Doktor bey, bu ülkede yaşamı size yokettirmeyecek kadar, hayatı ve ülkesinin değerlerini seven insanlar var.

Doktor bey, sanat ve yazarlık hevesinizi anlıyorum. Ancak te-ori, kitap, gözden fazla kaybolmayın. Bazı aydınlarımız geriye döndüklerinde, doğduğu, büyüdüğü sokağı, camiyi, kahveyi, yolu bulamayacak kadar kendilerini heder ediyorlar. Bu saatten sonra size rehberlik yapamam. Gerçi yıllardır yüzlerce Türk ay-dınınna, turist gezdirir gibi, dağlarını, kuşlarını anlatmaktan, ar-tık ben utanır oldum.

Doktor bey, bu satırlara kadar, siz benim hala, size cevap ver-diğimi düşünüyorsunuz. Hayır, bu yazıyla ben, gerçekçi, adı, sa-nı gerçek bir hikaye yazmaya çalıştım.

Bu ülkenin bir psikiyatrist-yazarının kültür düzeyini çıplak-lığıyla, halka ve tarihe maleden, edebi bir hikaye yazdım.

Bu yüzden hikayelerim, şaşırtıcı, çarpıcı, çok sahici. Bu yüz-den hikayelerim dilden dile geziyor.

Belki de yazar Nihat Genç, ta başından beri hepinize bir oyun oynadı. Kahramanların ahlaki fotoğraflarının ışık ayalarını iyi yapabilmek için, pusuya yattı. Hepinize tuzak kurdu. Sizi tekrar tekrar avlayıp, hikayelerimin gerçek kahramanları yapabilmek

artık benim için çocuk oyuncacı.

Bunun için ne mi yaptım? Ülkemi kokladım. Herkes torpille, rüşvetle, ödüle, havaya, şekle, poz vermeye koşuyordu. Bense iyi bir hikaye yazmak istiyordum.

Ama çok iyi bir hikaye, sahici, çıplak.

Okuyucu okuduğunda, hah işte, ben bu lavuğu tanıyorum, diyebilecek kadar, gerçek...

16.5.2003

Leman Dergisi

YORUM:

Böyle bir yazı hakkında, doğrudan alanımızla ilgisi açısından başlı başına bir kitap da yazılabilir; yazı zaten birçok şeyi kendiliğinden anlatıyor diye yorumsuz da geçilebilir

Ben iki noktaya kısaca değinip ikinci seçeneğe yakın bir tavır göstereceğim. Bu düzeyde bir polemiği uzatmak aslında okuyucuyu arttırır. Ama kavgaya ve küfürleşmeye meraklı insanların ilgisi yoğun biçimde artarken; daha ciddi ve düzgün tabiatlı insanları sahadan kaçırır. Böyle bir şeyi hiç yeğlemem; bundan sonra da sanırım konuyu uzatmam.

Genç'in yukarıdaki yazısı, hiç düzeltilmeden ve hiç bozulmadan aynen aktarıldı. Üstünde duracağım birinci nokta; Genç'in bu yazısının benim onun hakkında yazdığım yazıyla pek az ilgisinin bulunduğu. Genç'in tepki gösterdiği ifadelerle, benim asıl yazıdaki ifadelerim, beş altı dakika zaman harcanıp bakılırsa, görülür ki; birbirini hiç tutmamaktadır. Daha önce de üç ayı polemikte başıma gelmişti. Güya karşı taraf, benim yazımdan tırnak içinde alıntılar yapıyor; ama alıntıları kafasına göre değiştiriyor. Önceleri buna, yazarlık ahlakının daha ilk maddesi çiğnendiği için çok sinirleniyordum. Tırnak içi kutsaldır, tabudur, her ne biçimde anlayacaksınız, dokunulmaz, değiştirilmez bir bölümcüktür. Sonra, örnekler çoğaldıkça bir şeyi anladım ki, bunun elbette ahlakla yine ilgisi var; ama tırnak içindeki alıntılarını değiştirenler, söz konusu oynamayı genellikle ahlaksızlık olsun diye yapmıyorlar. Bir psikolojik düzenek sonucu yapıyorlar. Düzgün tartışma, eleştirme ve eleştirilme kültürü olmayanlar, herhangi bir yerden övgü değil, eleştiri geldiğinde, bu eleştiriye çoğun aşırı bir tepki veriyorlar. Gözleri dönüyor, kendilerinden geçiyorlar ve sanırım o kızgınlıkla ilk yazıyı sağlıklı okuyamıyor;

kafalarında kalan çarpık cümleleri, cümle parçacıklarını aslının aynısıymış gibi düşünebiliyorlar. Genç'in tırnak içinde aktardığı ifadelerin büyük bölümü değiştirilmiş, bazıları zaten eleştiri değil, sadece durum saptaması; ama bu saptamalar da cimbızlanarak hakaret gibi gösterilmiş; dahası, bazı eleştiriler *Leman*'a ve *Leman*'da yazan başka yazarlara; Genç'in bunlardan ayrı tutulduğu zaten yazıda belirtilmiş. Ben, Genç'in *Leman* ve *Öküz*'de çıkan en az beşi hikaye olmak üzere, en az yirmi yazısını okumuşumdur; o ise benim topu topu beş buçuk sayfalık yazımı soğukkanlılıkla okuyamamış. Hâlâ diyor ki, bu adam benim yazılarımı okumadan eleştirmiş. Ama galiba boşuna... İşin aslı, bu olgu, insan ilişkilerinde birbirini doğru anlama değil, yanlış anlama çabasının daha baskın olduğunu, *Politik Psikiyatri*'nin temalarından birini yeniden gösteren somut bir örnekten başka şey değil.

İkinci nokta da şu: Bazı insanlar ve bazı yazarlar, dışarıdan bakıldığında birbirine yakın şeyler söylerler. İyi niyetli insanlar da bu durum karşısında daima şöyle düşünür ve şöyle derler. "Bakın her konuda olmasa bile, bunca insan birçok konuda birbirine benzer şeyler söylüyor; o halde birleşmeliyiz, birleşmelisiniz." Hayır, kitapta zaten bu da anlatılıyor; böyle bir gerçeklik yok. İnsanlar, bırakınız benzer şeyler söylediklerinde, aynı şeyi söylediklerinde bile birbiriyle kavga etmenin, birbirini yemenin bir yolunu buluyorlar. Bunlar hep şişmiş egolarımız yüzünden oluyor; çoğu insanda var olan, ama yazarların çoğunda patlayacak kadar şişkin duran abartılı benlik duygularımız, herhangi bir konuyu adam gibi konuşmamızı bile engelliyor. En ufak eleştiri, bu balonlaşmış egoyu patlatıyor, sonuç: Küfür sağanağı. Genç, öyle bir havada ki, bulunduğu yer öyle bir yer ki; yoksullar için, halk için bir tek kendi mücadele ediyor; bizlerse Nişan-

taşı edebiyatı yapıyoruz... Pes... Genç, yoksulluğun edebiyatını yaparken ve yapmazdan önce, ben ve onun Nişantaşı edebiyatçıları dediği hiç değilse bazı insanlar, kelle koltukta toplumsal mücadele veriyordu. Ayrıca, kendim için konuşabilirim; aynı kelle koltuk düzeyinde olmasa da hâlâ o mücadelenin içindeyim. Eğer farklı bir düzlemde, yayın tekellerine karşı, edebiyata sermaye müdahalesine karşı edebiyat içinde bir mücadele verilmişse; Genç'in mücadele veren isimlerden de hiçbirini bilmediği yukarıdaki yazısından anlaşılıyor. Doğan Yayıncılık veya Yapı Kredi Yayınları, *Akşam* gazetesi ya da Dinç Bilgin; ne fark eder? Sanırım Genç'i kendinden ve onu öven okuyucularından başkası fazla ilgilendirmiyor.

DERVİŞ'İN ASIL DERDİ NE?

Kemal Derviş diyor ki: "2003 yılındayız, 1930 veya 1940'larda doğru olan bugün yeterli olmayabilir. Atatürk ve CHP o günün koşullarının gerektirdiği işleri yaptılar. O gün yapılanların aynısını yapalım demek Atatürkçülük değildir. 1930'lu yılların şartları yok artık Türkiye'de."

Fehmi Kuru ABD düşmanı mı?

Kaan Arslonoğlu, son kitabı "**Politik Psikiyatri**"de **Ahmet Altan'dan Orhan Pamuk'a, Yaşar Kemal'den İlhan Selçuk'a** popüler bazı yazarların metinlerinden çözümlemelere de yer vermiş.

Ben kitabı görmedim. Ama **Haftalık** dergisinde alıntılanan **Fehmi Kuru** çözümlemesine bakınca, yazarın gerçekten '**metinler'den yola çıkıp çıkmadığı konusunda kuşkuya kapıldım. Çünkü Arslonoğlu, öyle bir Fehmi Kuru çözümlemesi yapıyor ki evlere şenlik!**

Arslonoğlu'na göre Fehmi Kuru, yazılarında ABD'yi sıklıkla eleştiriyormuş! Çünkü "**tüm İslamcı yazarlar**" gibi Fehmi Kuru da ABD'yi "**Hıristiyan aleminin en büyük gücü ve İslam'ın en büyük düşmanı**" olarak görmek ve karşı olmak zo-

rundaymış! Yine Arslonoğlu'na göre ABD'yi sıklıkla eleştiren Fehmi Kuru, kapitalizme karşı değilmiş ve bu nedenle tutarlı bir duruşu yokmuş...

Evet.. Yazar böyle diyor. Bana göre bu kadar büyük yanlışla imza atmak için ne uzun boylu metin taramasına gerek vardı ne da politik psikiyatri uzmanı olmaya... **Fehmi Kuru**'nun yazılarını sıkı bir şekilde takip etmeyenler bile bilir ki, o ABD'ye bırakın düşman olmayı eleştirilecek kadar dosttur. Tamam, bugünkü Amerikan yönetimini eleştiriyor ama bu eleştirilerini Amerikan karşıtlığı üzerine kurmuyor ki!.. Tam tersine bugünkü ABD yönetiminin, "**Amerikan rüyası**"ndan uzaklaştığını savunuyor!

Kaan Arslonoğlu, **Haftalık**'a verdiği röportajda amacını şöyle açıklıyor: "**Ele aldığım yazarların yazdıkları nelere yol açıyor, göstermek istedim**"

Ben de Kaan Arslonoğlu'nun yaptığı neye yol açıyor, işte onu göstermek istedim...

Ahmet Hakan Coşkun

23.5.2003

Sabah

YORUM:

Ahmet Hakan Coşkun, işini iyi yapmaya, en azından “çalışan” bir izlenim verir. Bu yorumu da haklılık payı taşıyor. Korum ile ilgili yazımda, onun Amerikan düşmanı olmadığını söylemiştim. Amerikancı olduğunu, ama son Irak Savaşı’nda ABD’yi çok eleştirdiğini ve yalnızca bu bağlamda ABD’ye karşı duranlar safında yer aldığını belirtmiştim. Bir sonraki yazıda göreceksiniz, Korum, bunu yalanlıyor ve ABD’yi eleştirmesinin sadık ABD dostluğunu bozmadığını, kendisinin sınırlı bir alanda bile ABD karşıtı olmadığını itiraf ediyor. İşte, Coşkun’un haklılık payı burada ve uyarısı doğru.

Ama beni asıl hayrete düşüren şey başka bir nokta. Coşkun, okumadığı bir kitabın okumadığı bölümlerini eleştiriyor! *Haftalık* dergisindeki küçücük bir alıntıyı görmüş ve oradan yola çıkıp bir yazı yazmış. Köşe yazarlarımızdaki cesaretin ulaştığı boyutlara bakar mısınız! İşte, bu kitapta baştan sona ana temayı oluşturan bir gerçeklik: Kişilik farklılıkları konusu. Ben bir alıntı yapacaksam, bir konuda yazı yazacaksam, işin aslını en az üç kere kontrol ederim, yazdıktan sonra bir daha kontrol ederim; ama sanırım, hayatımı zorlaştıran da bu. Takıntılı kişilik yapısı. Hızlı yazmak zorunda kaldığında benim gibiler ya “Hayır!” diyecek ya da ilaç falan içip “Ya Allah!” diye aklına geleni yazacak. Ne var ki, kişiliğiniz uygunsa böyle ayrıntılar zihninizin köşesinden bile geçmez. Gerçi, Coşkun’u tanımıyorum; çalışmalarına bakılırsa hiç de gevşek biri değil, ama hızlı yaşam, insanları değiştiriyor işte.

23.5.2003

Sabah Gazetesi

ZURNA “ZIRT” DİYEBİLİR

Televizyon ekranları ve gazete köşelerinden Irak Savaşı konusunda aklımızı çelmeye çalışanlar için zurnanın "Zırt" dediği yere yaklaşıldı. Bazıları, bir zamanlar başkalarını suçladıkları yöntemlere şimdilerde kendileri başvurmak zorunda kalıyorlar; gönüllerini hoş tutmak istedikleri de onların hizmetlerinden pek mutlu değiller gibi...

Son iki ay içerisinde iki kez ABD'ye gitmem gerekti. Washington'da Türkiye'yi yakından gözleyen pek çok uzman ve diplomatla konuşma fırsatı buldum. Eh, Ankara'da da yolum Türkiye'ye gelen Amerikalı yetkililerle ve diplomatlarla kesişiyor. Her görüşüp konuştuğum kişiden beni şaşkınlığa düşüren izlenimler alıyorum...

Şöyle bir sahneyi gözünüzün önüne getirin. Washington'daki savaş lobisinin bölgeyi ateş çemberine almasına bütün gücüyle karşı çıkan bir gazeteci, kendisini bu özelliğiyle tanıyan bir ABD'li yetkiliyle konuşuyor... Konuşmanın seyri o noktaya gelince, gazeteci, Amerikalı yetkiliye, "Bizim medyadaki dostlarınızın 'itibar' sıkıntısı da lehinize olmadı" deyiveriyor.. Amerikalının mukabelesinin şu cümle olduğunu işittiğinizde siz de şaşır-

maz mısınız: "Medyadaki dostlarımız arasında ilk sıralarda siz varsınız..."

Bu cümlemin altında yatan diplomasi muhababıma şapka çıkarttırdı bana. Savaşın hemen öncesi ve hemen sonrasında duyduklarını belli ettikleri benimle ilgili rahatsızlıklarını üzerlerinden atmışa benziyor Amerikalılar... Kendileri adına Türkçe konuşup yazanların 'itibar' sorununu ve ikna yetersizliğini de anlamış gibiler...

John F. Kennedy Soğuk Savaş'ın en soğuk günlerinde Sovyetler Birliği ile Küba üzerine keskin bir kavgaya tutuşmuştu. "Şartlar müsait" diyen CIA, Başkan Kennedy'den, Kastro karşıtı bir darbe için izin almıştı. Sonradan ABD'nin en büyük istihbarat fiyaskolarından biri olarak tarihe geçecek 'Domuzlar Körfezi operasyonu'ndan söz ediyorum... Operasyon hazırlığını bazı gazeteciler haber almış, Kennedy de, öndegelen gazetelerin yöneticilerini Beyaz Saray'a çağırıp, "Lütfen bu konuyu haberleştirmeyin" ricasında bulunmuştu.

Operasyonun fiyaskoyla sonuçlanmasından sonra, Kennedy'nin, "Keşke yazılsaydı da başarısız olacak operasyon engellenseydi" diye hayıflandığı biliniyor. 'Dostluk', para mukabili veya meccanen, şakşakçılık yapmak değildir; dostunun kendini batağa sevketmesini engellemeye çalışmaktır dostluk... Bu anlamda, kendimi, şu anda Washington'da ipleri elinde tutan ekibe tam ters köşede görsem de, onların çok uzun yıllar öncesinden kotardıkları projeyle sıkıntıya sokulan Amerikan halkının en yakın dostu olarak görüyorum...

Kaan Arslanoğlu'nu bir romancı olarak tanıyorum. Meğer meslek olarak psikiyatr imiş Arslanoğlu ve 'siyasî psikiyatr' konularına meraklıymış. Geçenlerde, konuyla ilgili bir kitap yazdığını ve kitabın gazete yazarlarını yorumladığı bölümünde birkaç

meslektaşla birlikte beni de 'tahlil' ettiğini okudum. Kitabının ilgili bölümü büyük bir hayal kırıklığıydı benim için. Arslanoğlu, olaylara yaklaşımımı 'Amerikan aleyhtarı' olarak tanımlıyordu. Psikiyatr romancıya göre, 'fanatik bir Amerikan düşmanı'yım...

Benimle ilgili satırlarını okuyunca, bu keskin tahlilleri yapan 'uzman romancı'nın başkalarıyla ilgili görüşlerine göz atmak içimden gelmedi. Anlamsız savaşlarına karşı yazmakta olduğum yazılara rağmen, "Medyadaki dostlarımız sıralamasında ilk sıralarda siz varsınız" diyebilme diplomasisi gösteren Amerikalı'ya daha fazla saygı duyduğumu bilin...

Amerikalılar kendilerine kayıtsız-şartsız itaat edenlerle aralarına mesafe koymaya başladılar galiba. Pek sanmıyorum, ama bir gazetede yer alan haber doğruysa, medyada kendi çizgilerinde yayın yapanlardan bazılarını belli konularda eğitmek üzere İstanbul'da kampa almışlar... Böyle bir 'iş yerinde eğitim' ihtiyacı gerçekten kendini belli etmeye başladı. Bazı kalemler ve ağızlar, yakın zamanlara kadar şiddetle karşı çıktıkları 'komplo' teorilerinden bile medet ummaya başladılar çünkü...

Gelişen olaylarla ilgili teoriler geliştirmenin nitelikli zihinlerin sağlık alâmeti saydığımı biliyorsunuz. Her olayın arkasında görünmeyen daha 'derin' gerçekler olabileceği yolunda kuşkular duymak neden zararlı olsun ki? Ancak, Irak'a savaş açmaya kalkışan 'lobi'nin niyetleri hakkında kuşku dile getirenlere, "Komplocular" diye saldıranlar, dönüp dolaşıp 'komplocu' senaryolar yazmaya başladılarsa, o senaryoları yazan zihinlerin 'sağlığı' hakkında endişe duymanız gerekir.

Necefte Şii lider Ayetullah Bakır el-Hakim'in ölümüne yol açan müthiş patlama sonrasında bu tür bir dönüşüm yaşandı ülkemizde; neredeyse sağlıklı düşünen herkese "Komplocu" diye saldıranlar, oturup aslı astarı olmayan, gerçeklerden kopuk ken-

di 'komplo' senaryolarını yazdılar. Sağlık alâmeti değil bu.

Şu sırada meydana gelen gelişmeleri yorumlamama yarayan bir teorim var benim: Seçimle iş başına gelenlerden bağımsız çalışan ABD sistemi, Washigton'daki 'savaş lobisi'ne verdiği 'vurma izni'ni geri almaya hazırlanıyor; "Hiçbir mâzeret başarısızlığın yeriniz tutamaz" ilkesi ABD'de de geçerli çünkü... Bu teorim doğruysa bazılarının nâzik nâhiyeleri yakında açıkta kalabilir...

Siz bizi izlemeye devam edin...

Taha Kıvanç - Fehmi Kuru

4.9.2003

Yeni Şafak

YORUM:

80 öncesi bu ülkede sol çok güçlüydü. Solculuğun en önemli iki özelliği, birbirinden kopmaz bir bütünsellik içinde kapitalizm ve emperyalizm karşıtlığıydı. Sonra askerler darbe yaptı, solu ezdi, anti-emperyalizm ve anti-kapitalizm de devrimci cesetlerinin altında kaldı. İlk gençliğim ve çocukluğum o dönemde geçtiği için, bir yaşlıymışım gibi bugünkü kişiliklerin açılımlarını kolay anlayamıyorum. Eskiden, Soğuk Savaş döneminde, sağcılar bile Amerikan yanlılıklarını bu denli sıkılmadan açığa vuramıyorlardı. Ahmet Hakan'ın yazısına yorumumda yanlış belirtmişim; Kuru ABD yanlılığını itiraf etmiyor, bununla böbürleniyor. Kuru onu eleştirdiğim yazısında eleştiri dozunu hafif tuttuğum için beni horluyor, utandırıyor. (Ama sanırım o da yazının aslını okumamış. Okusaydı biraz yatışabilirdi.) Yine de Kuru'dan onu gizli bir ABD yandaşı gibi gösterdiğim için özür dilerim; açık ABD yanlısı kimliğini görememem, tamamen benim araştırma yetersizliğimden kaynaklanıyor.

Peki, nasıl bu duruma geldik? Elbette suç sadece solu ezenlerde değil. Sol yeniden toparlanınca 80 sonrası bambaşka bir sol haline geldi. Kapitalizm dünyada doğal yaşamı bitirmek üzereyken, kapitalizm karşıtlığı, emperyalizm karşıtlığı üçüncü, dördüncü plana itildi. Önce, insan hakları budalalığıyla başladı işler; sonra herkesin kendini ifade etmesi, tahayyüllerin bilmem, nesi edebiyatı, kimliklerin sergilenmesi, azınlık hakları gibi bir yığın ıvır zıvır konuyla, Avrupa burjuvazisinin önümüze attığı temalarla heyecan içinde ilgilenmek, bilinçleri iyice sulandırdı. Elbette bu yirmi yılda en baş konumuz hep Kürt meselesiydi. İnsan kendini pek akıllı sanır, ancak, akli birkaç konuya aynı önemi verecek kadar güçlü değildir. Bir soruna odaklandığında

öbürünü unuttur; ama sorulduğunda, "O bunu dışlamaz, şu ötekiyle çelişmez," klişe savunmalarını kullanmayı iyi bilir. Herkes herkesi bir biçimde uyarmıştır. Bu yaptığınız milliyetçilik; hayır ne münasebet! Medya sizi kullanıyor; asla, biz ondan yararlanıyoruz!! Edebiyata bankaların girmesi aydınları felç eder; hiç de değil, bankalar kültürü geliştiriyor!!! Sonuç: Bugün solcularımızın, sosyalist solcularımızın çok büyük kesimi artık, kapitalizme karşı değil. Emperyalizme de değil. Avrupa'daki sosyal yaşamın buraya da getirilmesi amacı, bilinçlerinin son sınırını oluşturuyor. Büyük bir kesim, AB yanlısı. AB yanlısı olmayanların büyük kesimi de aslında yukarıda belirttiğim AB politikalarına kapılmış durumda. Edward Said'in deyişiyle "Oryantalizm", (Şarkiyatçılık) bizim okumuşlarımız arasında ABD ve Avrupadakinden daha yaygın. Yine de bu, bir dönemdir; kriz biraz ağırlaşınca, kafalar da asıl sorunlara az yaklaşır.

Aşağıda son olarak Melih Aşık'tan bir yazı bölümü aktarıyorum. Gerçi Aşık'ın yazısı, elinizdeki kitabın ikinci adından söz ediyor, aklınız karışmasın Nesin ustanın, bence çok yanlış olarak kültürel ve milli bir olgu gibi gösterdiği aptallığımızın; aslında evrensel ve yapısal bir gerçeklikten kaynaklandığına işaret eden kısa bir parça:

Nesin'in Aptalları...

Aziz Nesin'i dün ölümünün dokuzuncu yılında saygıyla andık... O bize yıllar yılı bir şeyleri mizahla anlatmaya çalıştı. Biz onu fıkra yazarı sandık. Gülüp geçtik. Sonunda "Türklerin yüzde 60'ı aptaldır" dedi. Biraz uyandık. Bir punduna getirip Aziz Ağabey'e yüzde 60 rakamına nasıl ulaştığını sormuştum. Güle-

rek dedi ki:

- Aslında bizim halkın yüzde 93'ü aptaldır. Anayasa'ya evet oyu veren herkes aptaldır. Ama ben ayıp olmasın diye oranı düşük tuttum...

Bu kadar aptal mıyız gerçekten? İsterseniz daha önce Kaan Arslanoğlu'nun "Yanılmanın Gerçekliği" adlı kitabına bir göz atalım:

Aziz Nesin'in Türkler için söylediği "çoğunluğu aptaldır" sözü aslında tüm toplumlar için geçerlidir. Nesin'in kolayca benimsenen bu görüşünün bir tehlikeli yanı daha vardır. Pek çok aydın kendini Nesin'in ilan ettiği akıllılar arasında saymakta ve toplumun geri kalanını kolaylıkla aptallıkla suçlayabilmektedir. Oysa aptallık toplum içinde Nesin'in söylediği gibi kesin dağılımlar göstermez.

Her insanda bir ölçüde aptallık, bir ölçüde akıllılık vardır. Yalnızca, aptallığın ve akıllılığın bireylerdeki oranları değişiktir. Aptal saydığımız herhangi biri, bir konuda akıllıca düşünebilirken, akıllı saydığımız bazı aydınların aptalca düşündüğünün örneklerini sık sık görmekteyiz." (...)

Melih Aşık

4.7.2004

Milliyet

ŞEBEKELER

“Doğru bir söz. Fakat bu sözle batıl murad edilmekte.”

Hız. Ali⁽¹⁰⁶⁾

“Mühim olan düşünce değil, düşünendir.”

Hilmi Ziya Ülken⁽¹⁰⁷⁾

– Bir süredir anarşizm üstüne daha kapsamlı bir makale yazmayı düşündüğünü biliyorum Arslanos. Şimdi yazının başlığını görünce, acaba, dedim kendime, farklı bir konuya mı değineceksin. Yoksa, çok zaman yaptığın gibi esas sorunu, farklı yerlerden mi getireceksin; bambaşka izleklere girip tekrar belli noktalara mı döneceksin?

– Üstüne bastın Kaunos. Bir konuyu başlangıçta ilgisiz görünen değişik alanlara yayarak anlatmak, tıpkı, gerçek yaşamdaki gibi olguların hem çok yönlülüğüne, hem derinliğine karşılık geliyor. Zannetme ki, seyrek yazdığım için aklımdaki her meseleyi tek yazıya sığdırmaktır hevesim. Bak bu “Şebekeler” başlığı nereden geliyor. Yalçın Küçük’ün *Şebeke* adlı kitabından.¹⁰⁸ Öyküsünü anlatayım: İstanbul Tabip Odası’nın genel kurulu vardı geçtiğimiz nisan ayında. Ben de kendi çapımda bir grubu destekliyorum, yüz

*) Bu yazı, *Adam Sanat*’ın 2004 Eylül sayısında yayımlanmıştı.

yüze görüşemediğim bazı hekim arkadaşlarıma telefonlar ediyor, mesajlar yolluyordum. Epeyce uç solcu görüşler savunan bir arkadaşım aradı beni; "Seçime falan gelmeyeceğim, boşuna mesaj yollama," dedi. Neden, diye sorduğumda, desteklediğim gruptan insanların, aslında toplum için, şunun için bunun için değil, kendileri için çalıştıklarını söyledi ve ekledi: "Zaten bunların çoğu Sabetaycı!.." Görüşünün birinci bölümüne hiç değilse bazı kişiler için katılabilirdim, ancak, ikinci olasılık, kırk yıl düşünsem aklıma gelmezdi. Birden jeton düştü kafamda. "Yoksa sen hâlâ Yalçın Küçük'ü mü izliyorsun?" diye sordum. "Elbette, ne sandın!" diye yanıtladı. Ben de onların topunun ruhsal sağlık durumu hakkında bir yorumda bulundum, meslek alışkanlığım gereği. Konuşma orada bitti. Rastlantı bu ya, birkaç hafta sonra başka bir arkadaşım benim de okuyup yorumlamam isteğiyle Hoca'nın son kitaplarını getirdi. Özellikle *Şebeke-Network*, bir solukta bitirilecek bir eserdir. Böylece, anarşizm ve devlet üstüne giriştiğim küçük çalışmanın önüne geçti Küçük kitapları. Fakat merak etme, bu yazıda ana sorun yine anarşi ve devlet ikilemi olacak.

– O zaman bize biraz Şebeke'den söz et. Güzel bir kitap mı gerçekten?

– Ne diyorsun, herkes okumalı. Bu kitapta özellikle belli bir açıdan çok ince işlenmiş Orhan Pamuk, Ahmet Altan çözümlmeleri var ki, müthiş. "Pamuk Pres – En Çok Okunmayan Yazar"; Altan için de "Dili: Belce, Tarihi: Düzmece" gibi bölümler... Daha önce de Hoca'nın Yaşar Kemal incelemesine göz atmıştım. Yalnızca, adı geçen kişilere bol bol dokundurulması hoşuma gitmedi; içtenlikle söyleyeyim; Küçük'ün eserlerindeki; zeka gösterisi ve sergilenen geniş bilgi hazinesi, futbolda teknik düzeyi çok yüksek bir

oyuncuyu izlemeye benzer bir estetik duygu yaratır bende.

– O cins futbolcuları son tahlilde pek tutmadığını söyledin oysa?

– Evet, yine aynı şeyi söylüyorum. Yalçın Küçük'ün zekası, bu memlekette az bulunur zekalardan. Birçok yazara esin kaynağı olmuştur bazı saptamaları. Ancak, yalnızca gösteriş için oynayan, kendine oynayan büyük futbolcu, sonunda takımına da zarar verir, spora da. Öyle oyuncularla ilgili olarak geçmişe baktığınızda birkaç cambazlık numarasından başka şey kalır mı belleğinizde? Baştaki epigrafi da öyleleri için koydum zaten, çok önemlidir! İki söz de birbirini bütünlüyor ve gerçekten önemlidir. Ortada, doğru söz söyleyen o kadar çok insan var ki. Akademisyenler, köşe yazarları, TV yorumcuları, edebiyatçılar, hatta bir etiketleri olmadığı halde sıradan insanlar her gün, her dakika, çok doğru sözlerle adeta boğuyorlar bizi. Herkes haklı, herkes pek erdemli. O halde, şu buram buram çürüme kokusu toplumun neresinden geliyor? Komplo kuramlarına itibar etmem, az sonra oraya geleceğiz zaten; ama sanki birilerinin birilerine para vererek özellikle doğru şeyler söylediğinden kuşkulandırmaya başladım. Böylece, doğru sözler ayağa düşüyor, gerçeğin iki paralık değeri kalmıyor. Demek söze değil, işe bakacaksın; karakterin sunumuna değil, özüne değer biçeceksin. Sözler doğruysa, fakat kişiler yanlışsa durup iki kere düşüneceksin.

– Küçük Hoca'nın akli komplo kuramlarına iyi işler, öyle değil mi? Kişi kendinden bilirmiş, gibi bir söz vardı. Hoca da sürekli entrika çeviren bir tip mi acaba? Acaba şimdi ne söylersem en çok ilgi uyandırır, diye durmadan düşünmek de bir nevi komploculuk mu?

– O kadarını bilemem, ben yazdıklarından yola çıkıyorum. Merak ettiğin yere geleceğim dedim ya; az önceki merakımı anla-

tayım. Şimdi, birilerini öyle bir eleştirirsiniz ki, eleştirilen kârlı çıkar bundan. Hoca, bazı yazarları dil bilmemekle suçluyor, ama hangi dille anlatıyor savını! Küçük'ün dili, dil konusunda kaygısız kişileri bile isyan ettirecek kadar bozuk. Bak örneğin, bozulmuş Türkçe'den artık iyice sinirimin bozulduğu bir bölümde, yalnızca altı yedi sayfa içinde geçen şu ifadelere bir göz at:

“Şimdi Türkiye’de tarih pratiği, arşiv çalışmaları da diyebiliriz, Keynes’in başka bir tuzak teşhis ederek kurtulmak için önerdiği reçeteyi hatırlayacak olursak, yol yapımını taklit ile kuyu açıp kuyu doldurmak kadar dahi verimli değildir; beklenebilecek en iyi sonuç, verimin sıfır olması, buna sonsuz kısırlık da diyebiliyoruz (...) Kırk bini yok edilse de, Ali Partisi, Osmanlı Devleti’nin içinde ve yayılıyordu. Demek ki yol ayrımı maddidir (...) Her zaman iki düğün ve iki cenaze töreni yapıyorlardı, gizli ve gerçek törenler sonra yapılanlardı; XIX. Yüzyılda da sürdüğüne göre beş yüz yıl önce çok daha fazla olduklarını tahmin edebiliriz (...) Osmanlı düzenini cennet kadar huzurlu göstermek, genel osmanist historiyoğrafi ve özellikle bunun Türk kalemlerinin fatal bir hastalığı durumundadır; burada da karşılaşyoruz. Zehirlenerek öldürüldü mü; eğer bunu sahih sayarsak mutlaka çok yakını ve güvendiği birisinin eliyle realize edilmesi gereklidir.”

Bu, bir inceleme mi, yoksa her cümlede “yedi yanlış bul” oyunu mu? Devam:

“Bir ülkeyiz, gazeteler ve televizyonlar, bu ülkeyi yansıtıyorsa, ne kadar çok ‘cem’ ve ne kadar çok ‘ebru’ görüyoruz. Oligarşi, az’ların yönetimidir ve her zaman despotik bir anlamı yanında taşıyor; yaşadığımız bir ülkeyse, halk içinde o kadar çok ‘cem’ ve ‘ebru’ yoktur, o zaman bir isimler oligarşisi ile karşılaşyoruz.”¹⁰⁹

Artık, burada dil konusunu kapatıp komplo kuramları meselesine geçebiliriz. Kanımca, –aksi yönde herkes birbirini ikna et-

meye çalışsa da— dünyada sınıflar var. Sınıflar arasındaki kavga dünyadaki kavganın ana eksenini oluşturuyor ve yaşamsal sorunların çok büyük bölümü yöneten sınıfın doymak bilmezliğinden kaynaklanıyor. Gerçi, tek tek insanlar için sınıf değiştirmek zor da olsa olanaksız değil; ezilenler arasından gelip ezenler arasına katılan, her toplumda çok sayıda bireye rastlanabiliyor. Kaba solcuların yaptığı gibi, bu gerçekliği bu kadarıyla bilip bu kadarıyla anlatmak elbette yetersizdir. Devrim için, reform için, evrim için ya da ne yolla gerçekleşecekse iyileştirme için, genel gerçekler usanmadan, ince ince, her alanda, her olguda, hatta neredeyse her kişide tek tek çözümlenmeli, bu çözümlmelerden yeni kuramsal bireşimlere varılmalı. Küçük Hoca gibilerin görünen niyetleri, bu açıdan baktığımızda asla yabana atılmamalı. Ne var ki, hangi çizgide olursa olsun ayrıntıları abartıp ölçüyü kaçıırırsanız, size gülmeye başlarlar. Ettiğiniz en ciddi sözleri özellikle teşhir eder, sizi sarakaya alırlar.

Ülkede bir oligarşi vardır, bu oligarşi içinde Yahudilerin ve Sabetaycılarının belli bir ağırlığı bulunur, bunlar doğrudur. Küçük'ün söylediği birçok şey doğrudur veya en azından doğru olabilir; ama işi “cem”lere, “ebru”lara kadar indirirseniz, buna en çok oligarşi sevinir. Küçük, halktan çok söz ettiği halde, bir çocuk kadar bile halkı tanımamaktadır. Ama o gıpta edilesi çalışkanlığıyla nüfus kayıtlarına bakabilir, binlerce yoksul “ebru”yu, kimsesiz “cem”i görebilirdi.

– *Fakat senin için de bazı şeyleri fazla abarttığın yönünde eleştiriler duyuyorum. Şu “kişilik” meselesi... Her şeyi kişilikle ve genetikle açıkladığını söylüyorlar; hatta seninle alay edenler bile var; eski sosyalist yeni ırkçı diye.*

– Böylelerine kızmıyorum. Yalnızca eleştirilerin, ya çok az

okuyan ya da çok dar kafalı insanlardan gelmesi beni azıcık üzüyor. Hem dar kafalı, hem az okuyan insanlarsa hiç rahatsız etmiyorlar beni. Çok okuduğunu, geniş düşünebildiğini sandığım insanlarla şöyle kitap-makale tadında bir tartışmaya giremiyorum. Ülkede bazı özgün kuramlar ortaya atılacak ve kendilerine felsefeci diyenler bunları tartışmayacak! Çok önceleri böyle bir tutumu anlamlandıramazdım. Şimdi anlayabiliyorum. Bunun bir nedeni, adlarına unvanlarına bakıp saygı duyabileceğiniz bazı insanların derin yetersizlikleri. Öbürü de şebekeler, toplumdaki şebeke yapısı. Bu çok önemli bir konu, üstünde biraz durmak istiyorum.

– Durabilirsin Arslanos, ama aklıma karakterler üstüne kadim bir inceleme geldi. Theophrastos'un, adı üstünde Karakterler'inden bir bölüm okuyacağım: "Bugüne kadar ne zaman düşünsem, hep şaşmışımdır; belki de bu şaşkınlığım hiç geçmeyecek: Yunanistan aynı göğün altında bulunduğu halde ve bütün Yunanlılar aynı eğitimden geçtiği halde, acaba neden hepimiz aynı karakterde değiliz?"¹¹⁰ Bunu kullan, işine yarar. İki bin üç yüz yıl önce insanların sorun ettikleri şeylerin bazıları üstünde önemli ilerlemeler göstermişiz, bazılarındaysa geriye bile gitmişiz. Böyle hayati bir sorun nasıl olup da tartışılmaz! Tartışmayan, tartışamayanlar küçümsemelerini fazlasıyla hak ediyorlar. Dikkatimi başka bir bölüm daha çekmişti. Şu, insanların soyu sopu ve isimleri konusuna fazla takmakla ilgili yer: "Fesatlık kendini sözlerde gösteren kötü bir ruh tutumudur. Fesat insan öyle bir adamdır ki, 'falanca kimin nesi?' diye sorulduğunda, 'soyağacı çıkaranlar gibi önce ailesinden başlayacağım' der; 'bunun babasının adı öncekileri Sosias idi, askerde Sosistratos oldu, demos üyeliğine yazıldıktan sonra da Sosidemos adını aldı. Annesi Trakyalı bir soyludur: Adı Kinokoraka... Bu adama gelince, böyle bir ailenin çocuğu olarak, bekleneceği üzere, ipten kazıktan kurtulmuş alçak biri.'" Sonra o bölümü

aynen şöyle bitiriyor yazar: "Böylece aşırı fesatlık insanları ahlaken ruh hastası kılar ve akılları başlarından alır" ¹¹⁰

-Yarama bastın biliyor musun Kaunos. O konuda ben de rahat değilim. İnsanlar birbirlerini eleştirmiyorlar. Kimi ikiyüzlülüğünden eleştirmiyor, gizli gizli dedikodu yapıyor, kimi neme lazımcılıktan, kokmaz bulaşmazlıktan, kimi cesaretsizlikten eleştirmiyor. Ama yalnızca iyi insan oldukları için, iyi duygularla dolu oldukları için fesat düşünmeyen kişiler de var. Onların yanında kendimi fesat buluyorum. Kötücül buluyorum. Bunları konuşurkenki sesi me sinir oluyorum, fotoğrafımdaki suratıma sinir oluyorum, bak ne kadar hırslı, saldırgan biri diyorum kendim için. En iyisi susmak mı yoksa, her şeye rağmen eleştirmemek mi? Eleştirmek insanı sevimsiz kılıyor, gayet iyi farkındayım.

- Öyle düşünme. Herkes susarsa kim eleştirecek! Herkesin sustuğu yerlerde yalnızca sen konuştuğun için başını çok belaya soktun, ama bunun erdemli bir yanı da var. Dur, seni biraz rahatlatayım: İnsan kişiliklerini incelemeyi bir tutku haline getirmiş La Bruyere bak ne diyor: "Filozof, yaşamını insanları incelemekle geçirir; aklını da insanların kötü ve gülünç yanlarını bulmaya harcar. Onun, düşüncelerine biçim veriş, bir yazar gösterişinden ötürü değildir; amacı, istediği etkiyi yaratmak için gerçeği ortaya koymaktır... beklediği başarı, insanların övgüsünden, hatta herhangi bir ödülde de daha nadir, daha yüksektir. Onları daha iyi duruma getirmek." ¹¹¹

- Evet, biraz rahatladım. Ama yine de Bakunin'in dediği gibi, meselede sağlam, üslupta yumuşak olmakta yarar var. Ayrıca deminkini söyleyen La Bruyere'nin de yaşadığı dönemde pek fazla sevildiğini sanmıyorum. Yalçın Küçük de bu yüzden mi fazla tutulmuyor dersin?

-Evet, bir bakıma. Ama üslup sorununu fazla abartmamak lazım.

Yalçın Küçük solda da, sağda da sevilmez. Gerçi kim kimi seviyor Allah aşkına!

– İyi dedin. Bak aklıma geldi. Geçenlerde NATO'yu ve Bush'u protesto için Kadıköy'de yapılan o büyük mitinge katıldım. Umulanın üstünde kalabalık toplandı ve iyi bir eylem gerçekleşti. Ertesi birkaç gün içimde iyicil, iyimser duygular kabardı hep. Onca insan, değişik gruplardan ya da bağımsız, büyük bir haksızlığa karşı korkmadan seslerini yükseltiyorlar. Sola karşı sempati o birkaç gün artar gibi; sonra tekrar mantığım mı çalıştı, kötümserliğim mi; karşıt duygular, düşünceler baskın çıktı. Bence önemli! Birkaç nokta üstünde durmak istiyorum: Geçmişteki eylemlerimize göre bu eyleme eylem bile denmezdi bir bakıma. Ertesi günküleri daha çok takdir ettim. Bu bir. Hadi onu bir yana bırakalım, toplandık elli – altmış bin kişi, neyi değiştirebildik? Belki en çok iki rehineyi kurtarabildik. İngilizler övünüyor: Londra'da altmış bin değil, iki milyon kişi yürümüş barış için! Sonuç? Yürümekle yollar bile aşınmaz. Sessiz kalma-yı, miting bile düzenlememeyi haklı gösterecek bir çıkarıma ulaşmayacağım buradan elbet. En küçük, yalnızca sözel direnişin bile bir onuru var, hiçbir şey yapmamak tam bir onursuzluk. Bu iki. Vardığım, aslında öteden beri vardığım öbür noktalar kanımca daha yaşamsal. Madde üç: Bu solsever yazarlar, aydınlar, falanlar, filanlar, Yalçın Küçük gibiler; yetmiş milyonluk ülkede, o meydanda toplanan altmış bin kişinin de yetmiş iki ayrı gruba bölündüğünü, bir bölümünün tümüyle bağımsız durduğunu ve hiçbir grubun oldu olalı hiçbirini günahları kadar sevmediklerini bildikleri halde, bunun nedenlerini araştırmak için niye hiçbir ciddi çaba göstermez, çaba gösterenleri de yok sayarlar? Kendileri solcular arasındaki on kişiden dokuzundan nefrete ettikleri halde; iş yazıya çiziye, gösterişe geldikte neden solseverlikte

birbirleriyle yarış ederler? Madde dört: Halkın ezici çoğunluğu, bu solcuları, özellikle “aşırı” gördüklerini neden hiç sevmez? İşte, bu noktalarda alabildiğine samimiyetsizlik yaşanıyor, biçemi yumuşatırsak aymazlık... Geçimini falanca veya filanca yolda bir siyasi çabada veya yazarlıkta vs. bulan aydınlar, mevkilerini, taraftarlarını, okuyucularını kaybetme endişesiyle hitap ettikleri kesimde rahatsızlık uyandırabileceğinden çekindikleri hiçbir temel sorunu tartışmaya yanaşmıyorlar. Evet, solseviciliği, halk veya işçi seviciliği onlar için bir kimlik, bir önemlilik duygusu kaynağı, para kapısıdır. Birbirlerinden zerre kadar hoşlanmasalar da keskinlikten vazgeçmez, yakınlarındaki uzaklarındaki herkesi solu, halkı, vatani bir şeyleri sevmemekle, yeterince sevmemekle suçlarlar. Gerçekte, solun sevilecek yanı pek azdır. Sağın, liberalizmin ya da apolitik tutumun sevilecek yanı var mıdır? Hayır, onlarınki de pek azdır, hatta daha azdır.

– *Solun, özellikle sosyalist solun halk içinde kök salamamasını neye bağlıyorsun?*

– İki şeye bağlıyorum karşılıklı olarak: Halkın, yani insanın yetersizliğine, bir de solcuların yetersizliğine. Yetersizlikten kastım, sayısal yetersizlik değil tabii. Kendi görüşlerimi yinelemeyeyim, tepki çekebiliyor; iyisi mi, insanın ne olduğu konusunda ben de Bruyere’den bir paragraf aktarayım: “İnsanların kaba, iyilik bilmez, hak gözetmez, kendini beğenmiş, kendini düşünür, başkalarına aldırılmaz olduklarını görüp de öfkelenmeyelim: onlar öyle yaratılmışlardır: karakterlerinden ötürü böyledirler; onların bu haline kızmak, havaya fırlatılan taşın tekrar yere düşmesine... kızmaya benzer. İnsanlar... giyinişlerini, konuşuşlarını, dış görünüşlerini, yol yöntemlerini, kimi zaman da zevklerini değiştirebilirler, ama kötü ahlaklarından asla vazgeçmezler; kötülükte dire-

nirler ya da erdeme aldırılmazlar.”¹¹¹ İşte, bu halk denen yığının asıl karakteri. Solcular da bu yığının parçasıdır. Onlar arasında da gelişmiş bireylere seyrek rastlanır. Solcuların da çoğu, ister sosyal demokrat, ister sosyalist, ister devrimci olsunlar, Platon’un söylediği gibi bilgisever değil, sanıseverdir. Düşünür şöyle der: “Demek ki, bir sürü güzel şeylere bakıp da yalın güzelliği görmeyen, onu görenin ardında gidemeyen, bir sürü doğru şeylere bakıp doğruluğun kendisini göremeyenlerin her şey üstüne sanıların vardır diyeceğiz, ama sanıların arkasındaki gerçeği bilmezler... Onlara bilgi dostları değil, sanı dostları demek yetersiz mi olur? Kızarlar mı bize böyle dediğimiz için?”¹¹² Kızarlar mı diye soruyor, döverler bile. Bu arada belirtiyim: Yazımın asıl konusu, devlet ve cumhuriyet kavramları ve bunun anarşist kavramlarla ilişkisiydi. O yüzden, işe Platon’dan başlamıştım. İşte, okuduğunuz makalenin biçemi de ondan devşirme.

Solcu yazarların, solcu liderlerin büyük çoğunluğunu nasıl görüyorum, biliyor musunuz? Aynen şöyle: “Çekinmeden söylersem, kimi zekalar aşağıca ve ikinci derecededir: başkalarının dosyası, koleksiyoncusu olmak için yaratılmışlardır; sanki deha ürünlerinin ambarlarıdır onlar; fikir hırsızları, devşiriciler, çeviricilerdir; kendileri düşünmez, başkalarının düşüncelerini tekrarlarlar; fikirleri seçmek tek bir yaratma olduğuna göre, bunlar seçmesini bilmezler; kötülerini, doğru olmayanları seçerek üstün düşünüşler yerine, çok şey seçme yoluna giderler, kendilerine özgün hiçbir fikirleri yoktur; bilgileri öğrendiklerinden öteye gitmez ve kimsenin üzerinde durmadığı şeylerdir; tıpkı kalp paralar gibi, konuşmada yeri olmayan yararsız, kuru bilgilerdir; insan bu tür kişilere hem şaşar, hem de onların konuşmalarından, yazılarından bunalır. Toplum ve aydınlar onları bilginlerle karıştırır; ama üstün düşünürler, onlara ancak bilgin taslağı adını verir.”¹¹¹ Akıl, zeka ve

kişilikten oluşur kabaca. Zeka yanı böyledir de, solcu insanlarımızın kişilik yanı nasıldır dersin?

– O konuda da güzel şeyler söylemeyeceğin kesin gibi.

– Ne yazık ki öyle Kaunos. Sıradan bir insan, herhangi bir solcu cemaatle birkaç saat geçirmeye kalksa, bir daha sol yanına dönemez bile. Solcularda başkalarına göre daha gelişmiş bir kişilik ararsınız değil mi; evet vardır bir fark, ama bir parça. Daha gelişmiş, erdemli tavırlar... Hayır, o konuda havanızı alırsınız. Daha yüksek bir bilgi aşkı... Hayır, onu da bulamazsınız. Elbette her kesimden solcular arasında zekaca, kişilikçe, ahlakça çok üstün insanlar vardır, ama bunlar küçük bir azınlıktır. Aşırı sağcılar arasında, faşistler arasında, şeriatçı ya da ayrılıkçı militanlar arasında, askerler, polisler arasında da değişik kategorilerde yakın oranda erdemli insana rastlanır, iyi insana; dahası, sıradan vatandaşlar arasında da... Başka deyişle, erdemler yönünden, kişilik gelişmişliği yönünden solcuları, devrimcileri, başkalarından farklı kılan belirgin bir üstünlük yoktur. (Hafif bir üstünlük bulunabilir.) Solcuların üstünlüğü, ancak zaman zaman kendini açığa vuran siyasi olumlu değerlerinden ileri gelir çoğun. (Emekten, eşitlikten, özgürlükten yana olmak; adaleti, barışı savunmak; doğaya sahip çıkmak vb. söylemlerde.) Bu söylem ve etkinlikler de ancak belli anlarda başkalarının duyarlılıklarına seslendiğinden, sempati kazanmaya tek başına yeterli gelmez elbette. İtalyan anarşist kuramcı ve uygulamacı Pisacane, “eylem yoluyla propaganda” kavramını siyasi arenada ilk ortaya atan kişiydi.¹¹³ Ben de “kişilik üstünlüğü yoluyla propaganda” diyorum. Hangi siyasi akım olursa olsun, sıradan insanlar arasında haklı bir saygınlık kazanabilmek için, o siyasi hareketin bireyleri, kişilik gelişimi açısından öbürlerine belirgin üstünlük göstermeli. Böyle bir üstünlük, değişik gruplarca ta-

rih boyunca geçici olarak sağlanmış; ardından, yine kitlesel yozlaşmalar ortaya çıkmış. Önce iyi insan olmak gerek, önce ahlaklı olmak gerek, önce kendimizi değiştirmek gerek anlayışı baskın çıkabilse, kanımca sosyal demokrat solcular en az bir misli, sosyalist solcular on misli güçlenirler; hem sayıca, hem nitelikçe.

En önemli erdemleri Nietzsche, dürüstlük, cesaret, özdisiplin, güç ve cömertlik olarak saptar. Güç derken kastettiği, insanın başkaları üstündeki gücü değil, kendi üstündeki gücüdür. Zaten ona göre tüm bu değerlerin ortasında irade gücü vardır. Bu ana erdemlere benim fazla ekleyeceğim yok. Belki filozofun disiplinine uymayacak ama, alçakgönüllülüğü ilave edebilirim. İnsanlarımız birey olarak bu noktalarda gelişmedikçe, nasıl toplumu değiştirme iddiası gösteriyorlar; şaşıyorum. Önce toplumu değiştirelim, sonra hep birlikte değiştiriz iddiası: Karganın, “Karşı dağa yuva kurarsam beyaz yumurtlarım” tezine benziyor.

– *Evet, bunu anladım. Şimdi şu şebekeler konusunu nereye oturta-caksın, merak ediyorum.*

– Toplumun her yanı şebekelerle dolu. Herkes kendi kişiliğine yakın insanlarla kendi kişiliği doğrultusunda ilişkiye giriyor ve küçüklü büyüklü yüz binlerce şebeke oluşuyor. Bunlar karşılıklı

**) Birçok yazımda, kitabımda solculara, entelektüellere fazlasıyla yüklenirim. Bu kitap da o yönden bir istisna olmadı. Ne var ki, değişik açılardan bakan birçok insan bu yüklenmede haksız bir yan görürler. (Elbette daha çok, solcular ve entelektüeller böyle düşünürler.) Bu iki kesime yüklenmek, onların dışındakilere daha çok değer verdiğim sanısı yaratıyor. Hemen belirtmeliyim; solcu veya okumuş, aydın vs. olmayanlar, bu iki kesime göre daha değerli değil gözümde. Aksine, ilk iki grup pek çok bakımdan bir parça daha değerlidir. Ne var ki, sorun da buradadır. Ben genel olarak kitleleri pek çok açıdan zor katlanılacak kadar düzensiz görürken, insanlara bir şeyler öğretmeleri ve model teşkil etmeleri bakımından entelektüelleri; sistemi sorgulamaları ve değiştirmeye çalışmaları ve yine örnek olmaları bakımından da sosyalistleri, kitlelerden belirgin düzeyde yukarıda görmeyi umuyorum; ne çare ki, öyle göremiyorum. Onlara yüklenmem, özetle bu hayal kırıklığının sonucudur; onlardan beklentilerimin yüksek oluşundandır. Herkes gibi yapsam, beklentilerimi azaltsam, sorun kalmayacak gibidir.

çıkar gruplarıdır, iyi tarafından bakacak olursak, dayanışma grupları. Bak Küçük ne diyor: “Beşikçi, Kürt ve Bilgesu reel dünyamız ile bağıdır, perçindir ve bağımsız, yüksekte ve onurludurlar.”¹⁰⁸ Evet, Yahudi, Sabetayist, şucu bucu şebekeler vardır, ama Küçük’ün şebekesi de budur. Güç kazanmak için 1980 sonrasında birçok sol akım ayrıntılarıyla (geçmişte yakın durmuş olsalar da, kanlı bıçaklı hasımlık etseler de) Kürt sorununa yatırım yaptı. Birçok aydın, yazar da öyle. Bundan kişisel getiri kazanan çoktur; ama sonuçta, o tutumla aydınların, solun saygınlığı artmadı, azaldı. Bazı solcular ve aydınlar da devletçiliğe, milliyetçiliğe oynadı. Oynadı diyorum, siyasette ve yazarlıkta samimiyet payının çok düşük kaldığını, güç, iktidar, taraftar, maddiyat beklentisinin her zaman ağır bastığını söylemeliyim.

Küçük, çok büyük yazar olduğu halde Sabetayist oligarşik şebekeden büyük engelleme gördüğünü söylüyor. Doğrudur. Ancak, o bunu söylerken bile televizyonlara çıkıyor, *Hürriyet*’te söyleşi veriliyor. Ya Küçük kadar büyük yazar olmayan bizim gibiler ne yapsın? Gizli açık, soyut somut pek çok engellemeyle baş etmek zorundayız. Sözgelimi, sağcılar, liberaller, düzende işleri tıkrında gidenler, kitaplarıma tiksinererek bakmışlardır, başlarını çevirmişlerdir hep. Ama ben büyük engellemeyi solcu şebekelerden gördüm. “Şebeke” kavramı her duruma ne derece oturuyor, şüpheliyim gerçi. Sizden ve düşüncelerinizden hazzetmiyorlarsa, olumsuzluğa çevirmek için özel bir çaba göstermeniz gerekir. O yolda bir etkinliğe girişmiyorsanız, kişisel sempati ilişkileri geliştirmiyorsanız, kabahati –eğer bu bir kabahatsa– kendinizde arayın. Bir de, eğer okuyucu kitleniz epeyce çoksa, sizi sevmeyenler de sever görünür; ki o da yoksa, başka ne bekliyorsunuz! Bakırköy Akıl Hastanesi’nde uzmanlık eğitimi yaparken rahmetli şefimiz Dr. Ali İhsan Şener hep şunu söyler-

di: "Hangi konuda olursa olsun, başarılı olmak istiyorsanız, 'sempatik' ilişkilerinizi geliştirin. Sempatik ilişkilerle halledemeyeceğiniz şey yoktur, bir şeyi iyi bilmek, iyi yapmak, asla başarının garantisi değildir!" Atinin bir yazarı, Yusuf Has Hacıp, *Kutadgu Bilig*'de şunu söyler: "İnsana her yerde tanıdık lazımdır, her türlü işi tanıdık vasıtasıyla yoluna girer (...) Önce o bana gelsin; ben onu bir göreyim, o da beni görsün..."¹¹⁴ Lakin insanın özünde yoksa bu meziyet, elden hiçbir şey gelmez.

Sonuç olarak ben, olguyu Küçük'ten farklı görüyorum. Birçok insanın birçok insanla kişiliklerinin uyuşmadığını görüyorum. Kızmak gereksiz, az önce Bruyere'den aktardığım gibi; insan bunlar, karakterlerinden ötürü, insan oldukları için böyle davranıyorlar. Mızımızlanmak gereksiz.

– Ama senin de olayları fazla büyüttüğün, kişiselleştirdiğin, hatta mızımızlandığın yönünde eleştiriler aldığını duymuştum. Hatta buradan, senin de beklentiler içinde olduğun suçlamaları gelmişti. Ne kadar doğru şeyler söylersen söyle, ne kadar doğru adam olursan ol, böyle bir karşı saldırıyla söyleminin tüm havasını, fos, indiriverirler. Basit bir çıkarıcı durumuna düşersin.

– Bir bakıma haklısın. En yüce davaları savunurken, en toplumsal, en diğerkâm talepler için kavga ederken bile insanın başına gelebilir bu. Gözünde yücelttiğin bir amacı ifade ederken, yanındaki sümsüğün de aynı cümleler, aynı kelimelerle meramını anlattığını görürsün. Erdemleri savunurken, erdemleri hiçe sayan insanların da seninkine benzer duygulanımlara girdiklerini fark edersin. Hak aramanın ya da çiğnemen onurun için ses çıkarmanın önündeki en büyük engel işte budur binlerce yıldır Eğer mücadele edip kişisel bir kazanç sağlarsanız da, bu muydu

benim ereğim, öteki budalalarla aynı düzeye gelmek miydi dedim, dersiniz kendi kendinize.

Olayı kişiselleştirmiyorum artık. Komşu bir konuya atlıyorum: Bankaların edebiyata el atması konusuna. Buna daha en başından karşı çıktık. Yazarların, yazının yozlaşma sürecini hızlandıracağını savunduk. Ama büyük yayınevleri ve büyük yazarlar müdahaleye sessiz kaldılar, ilkesel düzlemde karşı çıkmadılar, hatta girişimi destekleyenler arttı. Büyük paralar girerse edebiyata, dengeler iyice sermaye tarafına kayar, dedik. Maaşla tutulan eleştirmenler türer, dedik. Verilen yüklü ilanlarla edebiyat dergileri baskı altına girer, medyanın bakışı iyice çarpılır, dedik. Dediğimiz her şey bir bir çıktı. O zamanın büyük yayınevleri buna karşı çıkmadılar. Adam, Can, İletişim duyarsız kaldılar ve ötekiler, Remzi, Metis... EMEP, Evrensel duyarsız kaldı. ÖDP, süreci destekledi. *Cumhuriyet*, keza, böyle bir sorunu sorundan saymadı. Bir tek *İnsancıl* dergisini anımsıyorum karşı çıkan, bir de TKP'lileri. Yalçın Küçük'ün bu saflaşmada konumu neydi dersiniz? Yapı Kredi Yayınları'nın büyük yöneticisi ve *Cumhuriyet* gazetesi yazarı Enis Batur'la karşılıklı sempati ilişkisi içindeydi. Ayrıca, solcu bir edebiyat dergisi, Yapı Kredi'den bol reklam alıyordu, dergide bu yayınevinin yazarları şairleriyle ilgili abartılı övgüler çıkıyordu ve Küçük'ün bu dergiyle de arası pek iyiydi. Bunların hepsi manidardır!

Daha önce birçok kez tekrarladım: Gerçek aydın, gerçek büyük yazar, yazarken, dürüst bir doktorun rapor yazdığı gibi yazar. Ne gördüyse, ne düşündüyse onu. Oysa birçok yazarımız, eğer birilerini eleştireceklerse, arkalarında güçlü gördükleri en az bir çevrenin desteğini bulmak istiyorlar. Bu da onların raporlarını sapıtıyor.

– Yayınevlerini sayarken kendi yayınevinden de bahsettin. Onu da eleştirdin!

– Yeri gelince kendimi de acımasızca eleştiriyorum çünkü. Ama Adam Yayınları'nı öbürlerinden biraz ayrı tutuyorum. Hak etti ya da etmedi ve nedenini bilmiyorum, sermayenin saldırısına en çok o uğradı. Öbür yayınevleri de hiçbir konuda sağlam durmadılar. Bizde saygın yayınevlerinin, gazetelerin, entelektüellerin aydınlanmaya bir ölçü yararları dokunuyorsa, iki ölçü zararları dokunuyor. Bu yayınevlerinin sahipleri, partilerin kadroları, o gazeteleri çıkaranlar aslında “kötü niyetli” değiller. Bir şey fark ettim: Eleştirilerim, eleştirdiğim çevrelerin kötü niyetini teşhir gibi algılanıyor. Belki burada esas hata bende, asıl niyetimi anlatmadaki yetersizliğimde. Bu insanlar genelde “iyi niyetli”ler. Hatta kendilerini çoğu zaman devrimci, sosyalist, özgürlük savaşçısı gibi görüyorlar. Ama ne yazık ki, öyle değiller, kişilik güçleri hayal ettikleri gibi davranmaları için çok yetersiz. Solcuların en büyük engeli kendileri, tek tek kişisel olarak kendileri. Bazen kızıyorum onlara, ama çoğu zaman acıyorum; yazık bu insanlara diyorum, şefkat duyuyorum.

– Şefkat duyduğunu söylüyorsun ama, yine sola, entelektüellere yükleniyorsun. Söylediklerinin hepsi doğru bile olsa, genel bir kural var. Solu böyle eleştirmeyeceksin. Yazarları, aydın çevreleri böyle yargılamayacaksın. Unutacaksın, sessiz kalacaksın. Yoksa, dışlarlar seni, etiket vururlar alnına, bugün bulduğun üç-beş kişiye dahi okutmazlar yazılarını. Kincidir onlar; bakma özgürlükçü durduklarına; faşistler kadar despotturlar farklı düşünceye karşı.

– Haklısın diyemeyeceğim. Sonucu ne olursa olsun, gerçeğe ulaşmaya çalışmak, gerçeği yaymaya çalışmak gerek. Bu yolda hata yapabilirsin, ama kişiliğin gelişmişse hatandan dönersin. David Hume şöyle der: “Yanılığımı itiraf etme fırsatı kadar isteyerek sanlaacağım başka hiçbir şey yoktur ve gerçeklik ve usa böyle bir

geri dönüşü, en yanılgısız yargıdan daha onurlu sayarım.”¹¹⁵ Sola özel yaklaşıma gelince. Yine bir alıntıya başvurayım: Proudhon’a göre, “Devrimci sol tam da doğası gereği ilkesizdir ve tutarlı bir değerler dizisinden yoksundur. Bu kabulden, bir sonraki basamağa çıkılır: Sağ kanattakiler de ilkesiz olabilir, fakat bu ilkesizlik kestirilebilir ve tutarlıdır. Bu aslında şu demektir: Onlar bizi aynı şekilde kandıramaz; nerede durduklarını biliyoruz, bu konuda hiçbir yanılsamaya kapılmış olamayız. Onlar sayesinde en azından biz kendimiz nerede duruyoruz, onu biliyoruz. Onlar her şeyi bir yana bırakalım, iktidarın uygulamalarına ve ‘gerçekler’ine alışıktır; kendi tarzlarında bağımlıdırlar, ama bizi yoldan çıkarmaları ilkesiz sola oranla çok daha az olasıdır.”¹¹⁶ Burada “devrimci sol” kavramı geçiyor Benim asıl uğraştıklarımsa devrimci olamayan soldur, solseverlerdir.

– *Anarşizm bahsine ne zaman geleceksin, merakla bekliyorum*
Arslanos

– Şimdi geliyorum. *Politik Psikiyatri* kitabımda bazı anarşist yaklaşımlar sergileniyordu ve anarşizme örtülü bir sempati gösteriliyordu. Bu kitaba gösterilen olumlu ve olumsuz tepkileri yanıtladığım bir makaleyi şöyle bir sonuçla bağlamıştım, özetle: “İnsanı ve toplumu tümünden değiştirme anlamında bir devrim hayal, dahası, aldatmacadır. O halde, yalnızca kötüye karşı direnmek gerekir. Kazanma umudu olmaksızın sadece direnmek... Bu yolda ideolojik anlamda en doğru duruş, ahlaki anarşizmin duruşudur.” Bu görüşlerime de, az sayıda da olsa eleştiriler geldi ve konuyu birçok yönüyle yeniden inceledim. Şimdi beni *Politik Psikiyatri*’yi yazarken anarşizme yaklaştırmış ana maddeleri inceleyerek sorunu derinleştireceğim.

HANGİSİ GEÇERLİ? ANARŞİZM Mİ, DEVLETÇİLİK Mİ?*

Psikiyatri literatüründe siyasetin yozlaştırıcı etkisinden uzun uzadıya söz eden ilk kişi Wilhelm Reich'ti. Ben de kitabımda onun görüşlerine yer verdim. Kuşkusuz, bu görüşler çok daha eski anarşist görüşlerden ilham alıyordu. Keza özgür cinselliğin, toplumsal sorunları gidermedeki anahtar rolüne işaret etmesi... O öngöründe Reich'a katılmadığımı belirtmiştim. Ustanın bu noktada da hakkı yenmiş önemli bir düşünür olan Marquis de Sade'dan ilham aldığını sanıyorum. Ama ayrıntıları bırakıp anarşizmin doğuşundan itibaren temel yaklaşımlarını ve devrimci soldan ayrıldığı noktaları irdeleyelim.

Anarşistlere göre siyaset, tümüyle aşılması gereken bir etkinlik türüdür. Politika ve kurumları tüm yönleriyle eşitsizlik, iktidar yaratır, iktidara yöneltir ve o yüzden, siyaset sayılmayacak mücadele yöntemleri uygulamak gerekir. Anarşistler siyasal iktidarın doğası gereği yozlaştığı yönünde Actonyen görüşü geliştirmişlerdir.¹¹³ (J. Acton, İngiliz düşünür.) Siyasal eylem, anarşizmin önemli kuramcısı Proudhon'a göre sınıf işbirliğiydi. O, çalışan insanların, yalnızca kendi çabalarıyla, ekonomik ve top-

*) Bu yazı, *Adam Sanat*'ın 2004 Ekim sayısında çıkmıştı.

lumsal eylemlerle kurtulacağına inanıyordu. Toplum, politika ve savaş için değil, çalışmak için örgütlenmeliydi. Geleceğin toplumunun doğuşu ve bu yeni düzene yön veren ilke hiç de “kaçınılmaz zorunluluk” meselesi değil, bütünüyle bir ahlaki uyanış meselesiydi. Proudhon ahlaklılığa dair umutlarını devrim sonrasında ‘yeni’ insanına bağlamazdı. Aylaklığa ve kötülüğe yol açacağı gerekçesiyle, lüksü ve boş zamanı ilk lanetleyecek kişiydi. Devrimci harekete, siyaseti ve devleti güçlendireceği gerekçesiyle karşıydı. İnsan yığınlarını edilginleştiren, her şeyi liderlerden bekleme tavrına bir karşı duruştur anarşizm. Aynı zamanda, sık rastlandığı üzere, liderler yozlaşmaya başladığında, bürokratism veya diktatörlük uç verdiğinde; işte, o zaman anarşist lidersizlik tutumunun değerini bilmeye başlarsınız. (Grekçe’de “anarcho” lidersiz anlamına gelir.) Ahlakı savunmak, katı hiyerarşiye karşı durmak, siyasetin yozlaştırıcı etkisine karşı uyanık kalmak. Bunlar benim için anarşizmi sevimli kılan özelliklerdir.

Marx, en önemli rakibi Bakunin için şöyle der: “Bu dangalak, aslında her sınıf hareketinin ister istemez ve her zaman bir siyasal hareket olduğunu bile anlayamıyor.” Ne yazık ki, Marx bu konuda haklıdır. Marx’a ve Marksistlere göre, siyasetin doğal olarak yozlaştırması; iktidarın insanı, en başta iktidardakileri bozması diye bir sorun yoktur. Bu hoyrat anlayış, sonunda sosyalizmin kitlelerce lanetlenerek çökmesine yol açmıştır. Ama siyaset yapmadan, iktidara uzak durarak nasıl yeni bir düzen yaratılabilir? Anarşizmin siyasete karşı tutumunun, bir iyi niyet anlayışı ya da gösterisi anlamında, ilkinden çok daha onurlu bir duruş olduğunu teslim etmek gerekir. Ama Marksçı siyasetten çok daha ütöpik, çok daha ayakları yere basmayan bir yaklaşımdır anarşist yaklaşım; bunu da kabul etmemek elde değildir. Anarşistlerin hem kuramsal mantıkları, hem uygulamadaki dav-

ranışları tutarsızlıklarla doludur; bunlar yaşamın gerçeğinden kaynaklanan kaçınılmaz tutarsızlıklardır.

– *Ne gibi? Örnekler verebilir misin?*

– Bir kere anarşizm, kendi içinde çok farklı kollar geliştirmiştir, doğuşundan itibaren. Proudhon ve onu izleyenler toplumsal bireycilerdi, ama Bakunin ve yandaşları azimli kolektivistlerdi. Godwin de toplumcuymuştu. Proudhon'un önceli Stirner öylesine bireyciydi ki, topluma da karşıydı, "benciller birliği" kurulmasını öneriyordu. Sonuçta, "Anarşistler bireysellik, özbelirlenim, mahremiyet, bağımsızlık, özerklik gibi liberal değerlerle; ortaklaşalık, dayanışma, toplumsal baskı yoluyla erdemin teşviki gibi gayri liberal değerler arasında ebediyen bölünmüşlerdir."¹⁶ Geçmişte ve günümüzde anarşistlerin büyük çoğunluğu anti-kapitalistti, anti-kapitalisttir. Ama bireyci anarşistler, şimdilerde yeşilci anarşistler de vardır. Bireyci anarşizm klasik liberalizme yakındır. Proudhon, siyaset dışı kalmaktan ve ahlaktan çok bahse derdi; gelin görün ki, Louis Bonaparte'a hoşgörü göstermeye başladı, dahası, onunla işbirliğine girdi. Anglofobisi, anti-semitizmi, siyahların köleliğini savunması (ABD İçsavaşı sırasında Güney'i tutmuştu), ulusal özgürlük hareketlerine horgörüsü, kadın ve aile konusundaki ataerkil görüşleriyle günümüz özgürlükçülüğü için hiç mi hiç iyi bir model oluşturamaz. Bakunin de siyasete karşıydı, ama yaptığı, siyasetten farklı bir şey değildi.

1936'da, İspanyol devriminde ilginç hadiseler yaşandı: Büyük anarşist örgüt CNT'nin dört önderi, hükümete girdi, bakanlık koltuğuna oturdu. CNT yayın organı *Solidaridad Obrera* öteden beri savunduğu anarşist devlet kuramını değiştiriverdi. Aralarında Emma Goldman'ın da bulunduğu bazı anarşist kuramcılar da yazılarıyla söz konusu temel tutarsızlığı haklı göstermeye çalıştılar.

– Önceki yazında ahlakçı bir anarşizmden bahsetmişsin. Ama anladığım kadarıyla ahlakçılık zaten anarşizmin en önemli özelliklerinden biriymiş. Oysa çoğu kişi anarşizmle ahlakı aynı yere oturtamaz.

– Anarşizmle düzeni de aynı yere oturtamaz. Anarşizm daima kaostan, düzensizlikle özdeşleştirilmiştir, düzen yanlısı demagoglarca. Oysa Proudhon, saplantılı biçimde toplumda düzeni sağlama peşindeydi. Düzeni bozan, düzenin altını oyan asıl, devletti ona göre. Anarşi düzendi. Ünlü anarşist Kropotkin içsel ahlak duygusunu özgür toplumun sınırı olarak gördü ve ahlaki ilkelere, insan yapısı yasaların yerini alması gerektiğini öne sürdü. Tolstoy, keza dindar ve ahlakçı bir anarşistti. Anarşistlerin kişisel ahlak vurgulaması, kuşkusuz, geçmiş ve bugünkü değerlere bağlılık anlamına gelmiyordu, gelmez. Onların çoğu, özgür bir topluma yeni bir ahlak getirmek için, iyi ve kötünün mevcut tanımlarının ötesine geçen aşkın değerler isterler.

Elbette burada da yaşamın gerçeklerinden fırlayan tutarsızlıklarla karşılaşır anarşist anlayışlar. Proudhon şöyle diyordu: “Özgürlük... kendinden başka hiçbir şeye inanmayan, kendinden başka hiçbir şeye saygı ve takdir hissi duymayan boyun eğmez bir isyankardır.” Ahlakı ve toplu yaşamı böyle bir anlayışın neresine sığdıracaksınız?

– Anarşizmi terörizmle eş gören, gösterenler de çoktur değil mi?

– Doğru. Başlangıçta, anarşizmle terörizm birbirinden tümüyle ayrıydı. Anarşistlerin çoğu, şiddet yanlısı bile değildi, değil ki terörist olsunlar. Ama Bakunin, anarşizmi en çok yaygınlaştıran kuramcı ve uygulamacı olarak devrimci şiddet yanlısıydı. Fakat o da terörist değildi. Marx ve yoldaşları, onu, Rus terörist Neçayev’le ilişkisi sürüyor diye terörist olarak göstermeye

çalıştılar. Neçayev, Dostoyevski'nin de *Ecinniler*'de söz ettiği gibi, kendi örgütünden birini öldürtmüştü. Ayrıca, Marx'ın eserini Rusya'da basacak bir yayıncıyı ölümle tehdit ettiği iddia ediliyordu. Bakunin'in böyle bir kişiyle görüşmüş, mektuplaşmış olması, ona karşı Enternasyonal'de koz olarak kullanıldı. Yani, o zamanlar anarşistler terörist olmakla değil, teröristlerle ilişkide bulunmakla suçlanabiliyorlardı ancak. Ama sonraki yıllarda, terörizmi ana mücadele yöntemi olarak seçen birçok anarşist çıktı ortaya. Yine de anarşistlerin bir bölümü barışçı ve pasifist olarak kaldı. Bir bölümü ise sınırlı ölçülerde şiddeti kullansalar da terörizme yönelmedi.

İşin başka bir ilginç yanına işaret etmek istiyorum: Marx'ın yaşadığı dönemde terörizm solda büyük ayıp sayılıyordu, hele sol içi şiddet kullanmak başlı başına dışlanma gerekçesiydi. Sonraki yıllarda devrimci solcular kitlesel yok etmelere girişmekle kalmadılar, kendi içlerindeki kanlı çatışmaları da kanıksadılar. Örneğin, 1937 Mayıs'ında, Franco'nun büyük saldırısı başlamadan önce komünistler, Barselona'da dört yüz anarşisti öldürdüler. Demek ki, şu siyaset denen gösteride insanlar, bazı şeyleri inandıkları için değil, o an için kendilerine yarar sağlayacağı için savunurlar.

– O halde anarşizme kuşkucu yaklaşımı,n siyaset, etik, iktidar gibi kavramlar üstünde daha sorumlu ve daha onurlu bir tutum sergilemesine karşın, sonunda bu alanlarda bile tutarsızlığa düşmesinden kaynaklanıyor. Fazlaca ütöpik oluşundan.

– Evet, ama bununla bitmiyor. Daha temel bir sorun var. Klasik Marksist siyasetçileri, bu insanla, elimizdeki insanla komünist toplum yaratabilme hayalini yamalarından ötürü aldatmaya başvurmakla suçluyordum. Anarşistler de bu insan ve bu

toplum için umutludur, bu toplumun serbest bırakılsa özgürlüğe ulaşacağına, ideal düzeni kuracağına inanırlar. Böyle bir inancı yaymaları, daha temelden, onların da insanları ve kendilerini kandırdıklarını, başka deyişle, siyasete başvurdıklarını gösterir.

Anarşizmin öncellerine baktığımızda, primitivist Rousseau, insanın doğuştan iyi olduğunu, ancak, mevcut kurumlarca bozulduğunu ileri sürer. İnsanın tekrar düzeltilebilmesi için siyasal kurumları ve hükümeti yeniden yaratmak gerekir. "John Locke'a göre 'doğal durumda' insanlar doğa yasasının sınırları içinde, aralarını bulacak bir otorite olmaksızın, akla uygun bir yaşam içinde kendi eylemlerini gerçekleştirecekleri mükemmel bir özgürlük durumunda, bir arada yaşayacaklardı. Anarşistler sadece, Locke'un böyle bir durumda yaşama ve edinme zevkinin, ister istemez belirsiz ya da uygunsuz olacağı görüşünü reddederekler."¹¹³

Sorunun bir başka yanı da anarşist düşünürlerin ve uygulamacıların, işin kuramını küçümsemeleridir. Biz eyleme bakalım, teori arkadan gelir anlayışındadırlar. Kendilerini önceden yazdıklarıyla sınırlamazlar; her yeni durumda özgür insanlar, özgür toplum, problemlerin çözümlerini bir biçimde bulur, derler. Bu tutum, dogmatikleştirmeye karşı sonuç verir, insanların biraz daha geniş ve esnek düşünebilmelerine fırsat yaratır. Önemli olan, bir şeylere inanmak değil, bir şeyler yapmaktır felsefesinin de bir dışavurumudur söz konusu tutum. Anarşist yaklaşımın bu son yönleri bana yakın geliyor; öte yandan, belirsizliği, bilimin, felsefenin küçümsemesini de içerdiğinden bu tür görüşler postmodernist görüşlerle akrabalık bağı geliştirmişlerdir; o yönleri ters geliyor

– *Ütopya sorununu açacaktın hani.*

– İlk büyük ütopyacı Platon'dur. "Platon kendine göre ideal bildiği bir devletin tablosunu çizmişti. Onu, ideal devletinde yalnızca yöneticiler ilgilendirir: Devletin esenlik ve sağlamlığı için bunların nasıl olmaları, bunun için de nasıl eğitilmeleri gerektiğini gösterir; bu arada halk tabakası ile pek ilgilenmez, halka düşen, devletin maddi gereksinimlerini sağlamak için çalışmak ve yöneticilere itaat etmektir. Yöneticiler ise çok sıkı bir eğitimden geçirilerek elenirler; bunlar her türlü bencil kaygıdan uzak bulunacaklar, kendilerini tamamıyla devlete vereceklerdir. Bunu sağlamak için Platon, yöneticilere aile ve mülk edinmeyi yasaklar; onlar her şeyin ortaklaşa olduğu bir düzen ve disiplin içinde yaşayacaklardır... Thomas Morus'un romanında anlattığı ideal devlet için de Platon'un bu son anlayışı bir ölçüdür. Ancak Platon'un yalnız yöneticiler için tasarladığı yaşama biçimini, Thomas Morus, ideal devletin bütün yurttaşlarına yayar."¹⁷ Thomas Hobbes'un *Leviathan*'ı da ideal bir devlet modelidir. Burada tüm ütopyacıların dökümünü yapmak değil ereğimiz. Marx da Simon, Owen gibi ütöpik sosyalistlerden ilham almış, ama onların ütöpik yönünü eleştirmiştir: "Eleştirel-ütöpik sosyalizm ve komünizmin önemi, tarihsel gelişimle ters orantılıdır. Sınıf mücadelesi ne oranda gelişmiş ve biçimlenmişse ona ilişkin bu fantastik bakış ve ona yönelik bu fantastik mücadele, kuramsal haklılığını, pratik değerini aynı oranda yitirir. Bu nedenle bu sistemlerin kurucuları yine de pek çok yönden devrimci oldukları halde, onların öğrencileri hep gerici uçları oluştururlar. Proletaryanın tarihsel ilerlemesi karşısında inatla ustalarının eski görüşlerine sarılırlar. Bu yüzden sonuçta sınıf mücadelesini törpülemeye ve karşıtlıkları uzlaştırmaya uğraşırlar. Hâlâ toplumsal ütopyalarını deney yoluyla gerçekleştirme, ayrık phalanstere'ler oluşturma, home-colony'ler kurma, küçük bir lkarya meydana

getirme düşleri kurarlar ve bütün bu İspanyol şatolarının yapımı için de burjuva yüreklerdeki ve cüzdanlardaki insanseverliğe başvurmak zorunda kalırlar. Giderek yukarıda anlattığımız geri-ci veya tutucu sosyalistler kategorisine düşerler, tek farkla ki, çok daha sistematik bilgiçlik vardır bunlarda ve kendi sosyal bilimlerinin yaratacağı mucizeye körü körüne inanmışlardır.”¹¹⁸ Başka birçok yerde de Marx ve Engels, bilimsel sosyalistlerin ütopyacılarından, ütopyaları hayatın gerçeğine dönüştürmekle ayrıldıklarını yazarlar. Böylesine iddialı sözler etmek, tarih karşısında büyük düşünürleri bile komik duruma düşürüyor işte. Platon ise ütopyasının ütopya olduğunun bilincindedir, onun ütopya kavramı da hayli farklıdır zaten: “– Bir şeyi anlattığımız gibi uygulamak mümkün müdür? Sözün işten çok gerçeğe uygun düştüğü yerler yok mudur tabiatta? Bunun tersi de düşünülebilir, ama bunu böylece kabul eder misin hatırım için? – Ettim gitti. – Öyleyse sözle kurduğum yapıyı olduğu gibi gerçekleştirmemi isteme. Tasarımıza en yakın devleti kurmanın yolunu bulabilirsen, artık kabul et ki istediğini yapmış, devletimizin mümkün olduğunu yeterince göstermiş olurum. Bu kadarı yetmez mi sence?”¹¹² “– ...bizim düşündüğümüz ve yalnız bu konuşmalarımızda yaşayan devlette demek istiyorsun; çünkü dünyanın hiçbir yerinde böyle bir devlet olduğunu sanmıyorum. – Ama isteyen için gökte bir örneği bulunabilir, ona bakar ve kendini ona göre bir düzene sokar. Böyle bir devlet ister bir yere kurulmuş, ister daha kurulmamış olsun, onun yapacağı, yalnızca bu devletin kanunlarına uymaktır, başkalarının kanunlarına değil.”¹¹² Onun felsefesine göre idealar dünyası, “ideal” olan, zaten göktedir, buradakiler yalnızca onun yansıması, kopyası...

– *Kafamda nicedir bir soru var. Anarşistler devlete karşı ya.*

Devletsiz bir toplum düşünülebilir mi gerçekten? Otoritesiz, yasasız, kuralsız bir toplum...

– İşte iyi bir yere geldik Kaunos. Keşke öyle bir şey mümkün olsaydı. Anarşistler yüz kere başarıya ulaşmıştı şimdiye dek. Benim, insana hiç güvenim yok. Ama kendi görüşlerimi yine başka düşünürlerin görüşlerinin arkasına saklayacağım. Bruyere şöyle der: “İnsanların, birleşerek tek bir ulus meydana getirmelerine, tek dil konuşmamalarına, aynı yasa, aynı töre ve dine sahip olarak beraberce yaşamamalarına akıl erdiremezler. Oysa ben, herkesin ayrı ayrı olan düşüncelerini, zevklerini ve duygularını göz önüne getirir, yedi sekiz kişinin aynı çatı altında, aynı çevrede toplanıp birer aile kurmalarına bile şaşarım.”¹¹ Locke’a göre, doğal durum bir mükemmel özgürlük durumudur, ancak, eşit insanlar arasındaki kaba rekabet hayatı belirsizleştirir, mülkiyet ilişkilerini ise istikrarsızlaştırır. İnsanlar bu yüzden hayatı, özgürlüğü ve mülkiyeti koruyabilmek için hükümete ve yasalara ihtiyaç duymuşlardır. Ona göre ahlak bir buyruğa, bir otoriteye uymaktır; dolayısıyla ahlak, ancak itkilerin doğal sistemi karşısında emreden bir istenç bulunuyorsa, insan buna kendini bağımlı kılmışsa mümkün olabilir; ahlakın kökü otoritedir. Şimdi bak Kaunos, köken bakımından ahlakın temelini otorite olduğu fikrine katılmamak mümkün değil. Dolayısıyla, hem tüm otoritelerin reddi hem de ahlakçılıktan sapmamak yönündeki anarşist ilkeler birbiriyle çelişiyor. Hobbes ise şöyle yazar: “İnsanlar doğuştan eşittir... Eşitlikten güvensizlik doğar... Güvensizlikten savaş doğar. Herhangi bir kimsenin başkalarına olan güvensizliğinden kurtulması için, kendisi için tehlikeli olabilecek kadar büyük başka bir kuvvet kalmadığını görünceye kadar, cebren ve hileyle, olabildiği kadar çok insanı hakimiyeti altına almasından başka akla yatkın bir yol yoktur... Dolayısıyla bir in-

sanın kendi varlığını korumak için başka insanlar üzerindeki egemenliğini bu şekilde arttırması gerekli olduğundan, buna da cevaz verilmelidir... Devlet olmadıkça herkes herkese karşı daima savaş halindedir.”¹¹⁹

– *Demin Hume’dan bir alıntı yaptın Arslanos. Yanlış hatırlamıyorsam, onun da insanın yanılığlarının temel düzeneği ve hükümetin gerekliliği üstüne önemli saptamaları var. Oraya da gelecek misin?*

– Bravo, adeta düşüncelerimi okuyorsun Kaunos. Şimdi ondan söz edecektim. Hume şöyle der: Alıntılar biraz uzun olacak ama önemli. Kafayı biraz yorup dikkatle sonuna dek okumak gerek. Ama bunu göze alamayan başlamasın. İnsan her şeyin kolayını bulur nasıl olsa. Hem kafasını hiçbir konuda uzun boylu yormak istemez hem de aklının kıt olduğunu söyleyenlere inanmaz. Aklının kıt olduğunu düşünmeyenler sabırla okusunlar: “Hiçbir şey, insanların büyük ölçüde çıkar tarafından yönetildiklerinden ve kaygılarını kendi ötelere genişlettikleri zaman bile, bunun çok uzağa gitmediğinden daha açık değildir... İnsanlar çıkarlarına öylesine içten bağlı oldukları ve çıkarları türeye (adalete) uyulmasıyla çok fazla ilgili bulunduğu ve bu çıkar öylesine açıkça kabul edildiği için, toplumda herhangi bir düzensizliğin nasıl doğabileceği ve insan doğasında böylesine güçlü bir tutkunun üstesinden gelecek denli güçlü ya da böylesine açık bir bilgiyi bulanıklaştıracak denli şiddetli hangi ilkenin olduğu sorulabilir.”¹¹⁵ “Tutkuları irdelerken belirtilmiştir ki, insanlar güçlü bir biçimde imgelemlerince yönetilirler ve duygularını herhangi bir nesnenin gerçek ve öz değerinden çok, altında göründükleri ışığa göre oranlarlar. Onlara öylesine güçlü ve diri bir düşünceyle çarpan, daha bulanık bir ışıpta yatana genellikle baskın çıkar ve

ilkinin avantajını gidermeyi başarabilen şey, ancak ikincinin büyük bir değer üstünlüğü olmalıdır... Bu nesnenin birinciden üstün olduğundan bütünüyle emin olabilsek bile, eylemlerimizi bu yargıya göre düzenlemeyi başaramayız; her zaman yakında ve bitişikte olandan yana bir gerekçe bulan tutkularımızın kışkırtmalarına boyun eğerez. İnsanların neden öyle sık sık, aşikâr çıkarlarına aykırı davrandıklarının ve özel olarak neden şimdiki herhangi bir önemsiz üstünlüğü, toplumda türeye uyulmasına çok bağlı olan düzenin sürdürülmesine yeğlediklerinin cevabı budur.”¹²⁰ Hume’a göre insanlar hakkaniyet kurallarını çiğneme-ye eğilimlidir. Çiğnenen kuralların olumsuz sonuçları çok uzakta gibi görünür. Tüm insanlar belli bir derecede aynı zayıflıkla sakat olduklarından ve kendilerini kurallarla kısıtladıklarında kendi dürüstlüklerine kurban gitme korkusu yaşadıklarından, düzensizlik giderek artar ve durum, toplum için tehlikeli noktalara gelir. “İnsanlar kendilerinde ya da başkalarında, onları şimdi olanı uzakta olana yeğlemeye götüren ruh darlığının kökten sağaltımına yetenekli değildirler. Doğalarını değiştiremezler. Yapabileceklerinin tümü, durumlarını değiştirmek ve türeye (adaletle) uymayı, kimi tikel kişilerin dolaysız çıkarı ve çiğnenmesini ise daha uzak çıkarları kılmaktır.”¹¹⁵ “İnsan doğasında başka hiçbir nitelik yoktur ki, davranışımızda bizi önümüzde bulunanı uzakta olana yeğlemeye götüren ve nesneleri öz değerlerinden çok konumlarına göre istememize yol açan nitelikten daha öldürücü yanılgılara neden olsun.”¹¹⁵ “hükümet ki, tüm insan zayıflıklarına açık olan insanlardan oluşmasına rağmen, imgelenebilecek en güzel ve en ince icatlardan biri yoluyla, tüm bu zayıflıklardan belli bir ölçüde bağışık olan bir bileşim olur.”¹¹⁵ Anarşist kuramcı Godwin’e göre bile, özgür toplumda, şiddet kullanan insanlar geçici olarak “kibarca” kısıtlanabilir.

– Demek ki, Marksizm öncesi bu büyük düşünürlerle Marx ve Engels, devletin gerekliliği üstüne anlaşıyorlar. Peki, fark ne? Ben biraz biliyorum da hani anlatasın diye soruyorum.

– Fark şu: Marx devletin gerekliliğini tarihsel bir zorunluluk olarak kabul ediyor, tamam. Zaten bir şey varsa, muhakkak bir zorunluluktan doğmuştur, anlayışındalar. Ayrım noktası, onların, devletin ortaya çıkışından beri bir sınıf devleti, hâkim sınıfın baskı aracı olduğunu belirtmelerinde. Anarşistlerle ortak noktaları ise devletin özgür toplumda giderek sönmesi gerektiğini savunmalarında ve böyle bir gelişmeyi öngörmelerinde. “Bugüne kadarki tüm toplum tarihi, sınıf mücadeleleri tarihidir... Modern devlet gücü, tüm burjuva sınıfının ortak işlerini yürüten bir komiteden ibarettir... Gelişme süreci içinde sınıf ayrımları ortadan kaybolunca ve üretimin tümü örgütlü bireylerin ellerinde yoğunlaşınca, kamusal zor kullanımının politik niteliği kalmaz. Politik zor kullanımı, asıl anlamıyla bir sınıfın ötekilere baskı uygulamak üzere örgütlediği zor kullanımıdır. Proletarya, burjuvaziyle mücadelesi gereği sınıf olarak birleşip devrim yoluyla egemen sınıf olduğunda ve egemen sınıf olarak zorla eski üretim ilişkilerini ortadan kaldırdığında, böylece o üretim ilişkileriyle birlikte sınıf karşıtlığının varlık koşullarını da, bütünüyle sınıfları da ve dolayısıyla sınıf olarak kendi egemenliğini de ortadan kaldırmış olur. Sınıflarıyla ve sınıf çelişkileriyle birlikte eski burjuva toplumunun yerine, her bireyin özgür gelişiminin herkes için topluca özgür gelişim koşulu olduğu bir birlik gelir.”¹¹⁸

– Marx herhalde insana fazla güvenmiş. Bu da ütopyacılık. İnsan doğasının kolayca değiştirilebileceğini düşünmüş. Sonunda, komünizme giden yolda sosyalist devletler kurulmuş; ama devletler sö-

neceğine giderek daha betonlaşmış. Bu devletlerin de baskıcı aygıtlar haline geldiğini söyler anarşistler. Bazıları daha ileri giderek "sosyal faşist" devletlere dönüştüklerini iddia eder. İdeal bir sosyalist devleti faşist devletten ayıran ne peki?

– Platon'un devlet hayaline ilk ütöpik komünist devlet denilir. Bu devlete ilk faşist devlet hayali de denilebilir rahatlıkla. Filozofların kral, kralların filozof olduğu; başa geçenlerin başa geçmeye en az istekli olduğu devlettir bu devlet. "Bekçilerimizin kadınları hepsinin arasında ortak olacak, hiçbirisi hiçbir erkekle ayrı oturmayacak. Çocuklar ortak olacak. Baba oğlunu, oğul babasını bilmeyecek." Neden bu denli aşırı ortaklaşacılık? Toplumun yöneticileri, ortak çocuklar arasından en tarafsız biçimde seçilebilsin diye; başa geçenleri herkes kendi evladı saysın, adam kayırmacayla hasletsiz kişiler liderliğe geçmesin diye. Bu devlette öjeni ilkeleri uygulanır, yani, evlenecek kadın ve erkekler en uygunlar, en iyiler arasından seçilerek saptanır. Koruyucuların çocuklarından işe yaramaz çıkanlar öbür sınıflara gönderilir, öbür sınıfların üstün nitelikli çocukları koruyucuların çocukları arasına alınır. Şairlerin bile ne yazacakları, ne yazamayacakları önceden saptanır. Evet, bu toplum sosyalist, hatta komünist bir toplumdur; ama sınıflar da var olduğuna göre aynı zamanda faşist bir toplum... Platon insanların büyük çoğunluğunun niteliksiz olduğunu ve bunun değiştirilemeyeceğini bilirdi. Ancak, sıradan insanları iyi yönetmek için iyi bir eğitim ve iyi devlet gerekiyordu. Bu sağlanamazsa sıradan insanlar iyice yoldan çıkardı. Üstün nitelikli insanlara gelince. Üstün nitelikliler eğer iyi eğitilirse iyi yöneticiler olurlardı; kötü eğitilirse çok kötücül yaratıklar, tiranlar vb. korkunç kötülükleri orta yaratılışlı insanlar mı işler sence, yoksa eğitimin bozduğu sağlam yaratılışlılar mı? Cılız bir yaratık ne iyinin, ne kötünün büyüğüne ulaşamaz değil

mi?"¹¹² Bana göre Platon, kötücüllük ve iyicilik üstünde eğitimin oynadığı rolü hayli abartmış. Kanımca, doğuştan çok iyi birini, ne kadar kötü eğitim verirsiniz verin, çok kötü yapamazsınız. Terside aynı şekilde, doğuştan çok kötü birini ne kadar iyi eğitirsiniz eğitin, çok iyi yapamazsınız. Platon'un, insan yapısında kavrayamadığı şey, güçlülüğün çok farklı yönleri olduğudur. Bazı çok güçlü kötücül özellikler vardır; çok güçlü iyicil özellikler bunlardan tamamen farklıdır; bazı çok güçlü özellikler, yani bazı yönlerden çok güçlü olmak da yüksüzdür; yani ne iyiliği, ne kötülüğü getirir tek başına.

Ancak, faşizmin ve acımasız burjuva devletin esas kuramcısı olarak Machiavelli bilinir. Eseri, ölümünden sonra, 1531'de yayımlanmış, yaşadığı sürece hiçbir yönetici ona ve düşüncelerine değerini vermemiştir. O da öldükten sonra ünlü olanlardandır. Aslında bütün derdi, güçlü bir ulusal burjuva devletin oluştu-rulması ve bu devletin düzenle işleyişinin sağlanması için yöneticilere önerilerde bulunmaktı. Sonradan, "Makyavelizm" denilen, başarmak ve güçlü olmak için, hiçbir sınır tanımama siyasetini salık veriyordu. Ona göre, bir hükümdar, koruması altında bulunan kimseleri korumak için yalan söylemek zorunda kalabilirdi. Beden için şiddetin, ruh için yalanın gerekliliğine inanırdı. "Tarih göstermiştir ki, zalimce davranmayan birçok kişi yok olup gitmiştir. Bunun en basit örneği silahsız peygamberlerdir. Eğer yok etmezsen yok edileceğin günleri beklemelisin (...) Özgürlüğün bekçiliği asla halka emanet edilemez. Bunu emanet etmeye kalkarsanız sonu kargaşa olur. Zira zora düşenin halka dayanması bataklığa dayanması gibi bir şeydir."¹²¹

Leviathan'ı yazan (yayımlı 1651) Hobbes ise faşistlikte de, Makyavelizmde de Machiavelli'yi açık ara geride bırakırdı; ama onun eseri, burjuva devletin kuruluşu için önemli bir rehber

kabul edildi nedense, eserler arasında yerini aldı. Toplumlarda saygınlık getiren ve saygınlık getirmeyen etmenleri hiç eleştirisiz, hatta mantığına katılarak şöyle sıralar bu düşünür: İyi talih, mal mülk, ün, servet, makam, büyük onurlara erişme tutkusu saygıdeğerdir; büyüklük, cesaret, umut, güven saygıdeğerdir. Kötü talih, yoksulluk, güçsüzlük, küçük kazançlar, küçük tatminler elde etme arzusu saygıdeğer değildir. Kurnazlık, sahtekârlık, adaletsizlik de saygıdeğer değildir. Büyük ve zor işlerde, kudretle kottarılan işlerde ise saygıdeğerlik için adillik aranmaz.¹¹⁹ “Egemenin eylemleri uyruk tarafından eleştirilemez... Egemenin yaptığı hiçbir şey, uyruk tarafından cezalandırılmaz... Uyruklara hangi düşüncelerin öğretileceğine egemen karar verir (...) egemen, kendisinin, yani devletin yaptığı yasalara tabi değildir (...) Efendilerinin huzurunda hizmetçiler nasıl eşitlikten ve şereften yoksun iseler, uyruklar da egemenin huzurunda öyledir (...) Her kim ki egemen gücün aşırı büyük olduğunu düşünerek onu azaltmayı isterse, kendini, onu sınırlayabilecek başka bir güce; yani, daha büyük bir güce tabi kılmak zorundadır.”¹¹⁹

Hobbes, ayrıca, işkence hakkını, dahası soykırım hakkını savunur. Özgürlükçülük adına tek düşüncesi, çok baskıcı yönetimlere, tiranlıklara karşı halkın ayaklanma hakkını meşru görmesidir.

– Sorun, kafamda epeyce açıklık kazandı. Bir de son olarak bir şey sormak isterim Arslanos. Bir dizi felsefi veya siyasi ayrım noktalarını inceledik. İnsanlar ne tür kişilik özellikleri nedeniyle yüzyıllardır bu akımlardan birini veya ötekini seçmişlerdir sence?

– Bu makaleyi hazırlarken okuduğum metinlerde, sorduğum konunun üstünde fazla durulmamış. Bazı yerlerden ipuçları yakalayabiliyoruz yine de, bazı yazarlar bazı imalarda bulunmamış degiller kişilikler hakkında. Sözgelimi Bakunin’in hareketli, uçan

akıllı, maceracı bir karakter olduğu, birçok yerde belirtiliyor. Anarşistler liderlik kurumuna karşı durmaya çalışsalar da Bakunin, kişisel karizması, canlılığıyla çevresine çok insan toplamış, anarşizmin gelişmesine o yolla büyük katkı sağlamış. Daldan dala konan, bir sorun, bir konu üstünde uzun boylu duramayan sabırsız ve canlı bir kişilik taşıdığından bahsediliyor. Bu kişiliğin, psikiyatrik açıdan, en azından obsesif olmayan bir kişilik olduğunu söyleyebiliriz. Obsesif olmayan kişilikten ne anlatılmak istendiğini belirtmek için, obsesif-takıntılı kişiliğin ne olduğunu çok kısaca anlatmalıyım: Sorumluluk duygusu yüksek, titiz, kuralcı, düzensiz, katı, çalışkan ve sebatkâr bir kişilik. Marx'ta ve Engels'te bu kişiliğe daha yakın özellikler var. Bakunin, Marx'la karşılıklı kişilik değerlendirmeleri konusunda şöyle söylüyor: "O bana duygusal idealist diyordu, bunda haklıydı; ben de ona gösterişçi, vefasız, kurnaz diyordum, ben de bunda haklıydım. Obsesif kişilik bir yana, siyasetle fazla iç içe geçmiş insanlarda vefasızlık ve kurnazlığın gelişeceği ya da böyle kişilerin siyaseti daha fazla önemseyecekleri söylenebilir. Gösterişçiliğe gelince, kanımca o özellik hem anarşistlerde, hem komünistlerde, hem faşistlerde bulunabilir. Aslına bakarsanız, anarşistlerde daha fazla rastlanması da beklenebilir, kendi kişisel deneyimlerime göre. Elbette, anarşizmin kendi içindeki çeşitliliği, komünistlerin çeşitliliği kadar fazladır.

Tarihte anarşizme yakın ilk toplumsal, düşünsel akımın Taoculuk olduğu söylenir. Taoculuğun karakteristik özellikleri yeni düşüncelere açıklığı, barışçılığı, doğayla uyum arayışıdır. Kadim Çin'de onunla sürekli rekabet içindeki Konfüçyüsçülük ise siyasetçi, devletçi bir akımdır. Konfüçyüsçüler görev, disiplin, itaat gibi faziletleri ön plana çıkarırlar, dünyevidirler. Küba örneğinde Che ve Castro'nun kişilikleri karşılaştırılabilir. Che anarşizme yakın bir yerdedir; devlet işlerinden en azından sıkılır, hiyerarşiden hoşlan-

maz, siyasetin yozlaştırıcı etkilerine, bürokratizme karşı duyarlıdır. Castro ise kuralcıdır, dar düşüncelidir, faydacıdır, esen yele göre konumunu ayarlar. Bu konularda kalıplar kullanmak insana kabaca fikirler verir ancak. Sözgelimi, Castro'ya sırf bu özellikleri nedeniyle obsesif kişilik yakıştırmaları yapabiliriz; Che'ye de uçarı, mace-racı kişilik. Başka bir açıdan tam tersini savunabiliriz. Che daha ah-lakçıdır, Castro ise fırsatçı. Uç siyasi akımlara yönelmiş ve oralarda sivrilmiş hemen herkeste görüldüğü üzere, denetim altına girebi-len düzeyde anti-sosyal kişilik yapısı vardır her ikisinde de.

Sonuç olarak, insanların kişilik yapıları çok büyük farklılıklar gösterdiğinden, her kişilik yapısına daha doğru, daha uygun gelen felsefi, siyasi yeğlemeler yaşanacaktır. Mutlak doğru çizgi, tek doğru yol yoktur herkes için, toplumsal dinamiklerde. Bunu postmodernist belirsizcilikle karıştırmayın lütfen. Her yol birbiri-ne yakın ölçüde doğru olabilir, görüşüyle karıştırmayın. Sorunlar o kadar da belirsiz değildir, aslında hiç de belirsiz değildir. Yalnız-ca çözümler –ne yoldan yaklaşırsanız yaklaşın– hemen hemen olanaksızdır, o yüzden, sorunu giderme yolları çok tartışmalıdır.

Elimizdeki malzeme buysa, bundan en iyisini çıkarmaktan başka çaremiz yok görüşü, bir görüştür. Devletçi, cumhuriyetçi ya da sosyalist, sosyal demokrat, hatta faşist görüş bu kanattadır. Elimizdeki malzeme buysa, malzemeyi düzeltinceye dek, verili tüm kural, yol, yöntemleri silmeli, önce mutlak bir düzensizlik kurmalı, onun içinden yeni bir düzen çıkarmalıyız, fikri de baş-ka bir fikirdir. Anarşizmin fikridir. Galiba, kişiliğim gereği ben bu iki kanadın tam ortasında duruyorum. Hangi toplum içinde yaşarsanız yaşayın, orada olabildiğince yapıcı, kuralcı, kural ko-yucu olmaya çalışmak gerekir; hangi toplum içinde yaşarsanız yaşayın o toplum içindeki tüm habis kurum ve kurallara karşı da olabildiğince yıkıcı olmak gerekir.

İnsanlar tartıştığımız konu bakımından tek bir tür değildir. Onları kabaca üç gruba ayırabiliriz. Küçük bir azınlık, hangi koşullarda bulunursa bulunsun yalnızca kendilerinin gönenci için değil, tüm toplumun gönenci için çalışır, düşünür. Kendi mutluluklarını, toplumun iyi işleyen düzeninde, kurallara bağlılığında, her işin adaletli, hakkaniyetli bir biçimde titizce yerine getirilmesinde görürler. Tüm toplum bu nitelikte bulunsaydı zaten şimdi tartıştığımız konuyu değil, başka konuları tartışırdık. Birinciden katbekat kalabalık ikinci bir grup vardır. Bunlar kendi çıkarları için cesaretleri ölçüsünde her yola başvuran düzen, eşitlik, adalet bozucularıdır: Değişik düzey ve kategorilerde tüm toplum asalakları... Üçüncü ve en kalabalık grubu ise bu iki grubun arasında yer alanlar oluşturur. Bunlar, iyicil ve kötücül, hangi yanın gücü ağır basıyorsa geçici olarak o yana kayan sıradan insanlardır. Kendi deneyimlerimden ve okumalarımın biliyorum ki, toplumları doğru yola getirmek için en etkili yöntem, başat yöntem korkutmadır, cezadır, şiddettir. Önce kuralı ve cezayı koymuştur Batı toplumu, sonra eğitmiştir. Uygarlık diye bildiğimiz toplum düzenlerini oluşturan güç, eğitimden çok, sopadır. Bu anlamda düzeni, disiplini, sopayı birçok zaman takdir etmişimdir. O halde, bu çıkarsamadan hemen mutlak devlet yanlılığına, disiplin ve şiddet yanlılığına geçebiliriz. Fakat o noktada daha büyük bir açmazla karşılaşırız. Düzendən, disiplinden, kuraldan ve şiddetten yana olanların, devleti elinde bulunduranların, Platon'un hayal ettiği idealist filozoflar olmadığını, bu gücün, iktidarın, kısa zamanda çıkarıcıların, despotların eline geçtiğini, yani ikinci gruptan toplum asalaklarının eline geçtiğini görürüz. Hem de kaçınılmaz bir biçimde. Demek ki, bir orta yol bulunmalıdır.

Şimdi böyle düşünüyorum. Bugünkü düşünsel düzeyimle varabildiğim nokta ancak böyle bir ortayolculuktur.

KAYNAKLAR:

- 1- *Comprehensive Textbook of Psychiatry*, H.I. Kaplan B.J. Sadock, Williams-Wilkins.
- 2- *Sosyal-psikiyatri*, Adnan Ziyalar, Yüce Yay.
- 3- *İslam Faşizmi*, Erbil Tuşalp, Doğan Kitap.
- 4- *Psikiyatri ve Sinema*, Glen O. Gabbard-Krin Gabbard, Çeviri: Yusuf Eradam, Hasan Satılmışoğlu, Okuyan Us Yay.
- 5- *Psikiyatri Tarihi*, Ali Babaoğlu, Okuyan Us Yay.
- 6- *A Century of Psychiatry*, Hugh Freeman, Mosby-Wolfe.
- 7- *Hayatın Değeri*, John Harris, Çev: Süha Sertabiboglu, Ayrıntı Yay.
- 8- *Altıncı Koğuş*, Anton Çehov, Çev: Mehmet Özgül, Cem Yay.
- 9- *Antipsikiyatri*, Kemal Sayar - M.H. Türkçapar, Ağaç Yay.
- 10- *Psychology in Perspective*, Carol Tavris-Carole Wade, Longman.
- 11- *Bilimin Doğal Olmayan Doğası*, Lewis Wolpert, Çev: Evcimen Perçin, Sarmal Yay.
- 12- *Social Psychology*, Eliot Aronson-Timothy D. Wilson-Robin Akert, Prentice Hall.
- 13- *Sosyal-Psikoloji*, Sibel Arkonaç, Alfa Yay.
- 14- *Sosyal-psikolojiye Giriş*, Nuri Bilgin, İzmir Kitaplığı.
- 15- *Sosyal-psikolojiye Giriş*, Muzaffer Şerif-Carolyn W. Şerif, Sosyal Yay.
- 16- Freud, Louis Breger, Çev: Aslı Biçen, YKY.
- 17- *Yanılgıların Gerçekliği*, Kaan Arslanoğlu, Adam Yay.
- 18- *Psikiyatri ve Anti-psikiyatri*, David Cooper, Çev: Güray Sakarya Oral, Öteki Yay.
- 19- *Bölünmüş Benlik*, R. Laing, Çev: Ergün Akça, Mitoş Yay.
- 20- *Uygarlığın Paradoksları ve Marksizm*, Hüsnü Aksoy, Doz Yay.
- 21- *Deliliğin Tarihi*, M. Foucault, Çev: M. Ali Kılıçbay, Imge Kitabevi.
- 22- *Cinselliğin Tarihi*, M. Foucault, Çev: Hülya Tufan, Afa Yay.
- 23- *Hapishanenin Doğuşu*, M. Foucault, Çev: Mehmet Ali Kılıçbay, Imge Kitabevi.
- 24- *Meydan Larousse*, Sabah Yay.
- 25- *Yüzüncü Ad*, Amin Maalouf, Çev: Samih Rifat, YKY.
- 26- *Büyük Türkçe Sözlük*, D. Mehmet Doğan, Vadi Yay.
- 27- *Politik Paranoya*, R.S. Robins-J.M. Post, Çev: İnci Kurmuş, Doğan

Kitap.

- 28- *Kitle ve İktidar*, E. Canetti, Çev: Gülşat Aygen, Ayrıntı Yay.
- 29- *Yarılma*, Gün Zileli, İletişim Yay.
- 30- *Psychology*, R.C. Sprinthall-N.A. Sprinthall, Addison-Wesley.
- 31- *1844 El Yazmaları*, K. Marx, Çev: Murat Belge, Birikim Yay.
- 32- *Politik-psikoloji Notları*, Serol Teber, Ara Yay.
- 33- *Diyalektik İmgelem*, Martin Jay, Çev: Ünsal Oskay, Ara Yay.
- 34- *One-Dimensional Man*, Herbert Marcuse, Routledge.
- 35- *Postmodernizm*, Hazırlayan: Necmi Zekâ, Kıyı Yay
- 36- *Faşizmin Kitle Ruhu Anlayışı*, Wilhelm Reich, Çev: Bertan Onaran, Payel Yay.
- 37- *Düşünce Tarihi*, Afşar Timuçin, BDS Yay.
- 38- *Rastlantı ve Zorunluluk*, Jacques Monod, Çev: Vehbi Hacıkadiroğlu, Dost Kitabevi.
- 39- *Felsefe İncelemeleri*, K. Marx-F. Engels, Çev: Sevim Belli, Sol Yay.
- 40- *Doğanın Diyalektiği*, F. Engels, Çev: Arif Gelen, Sol Yay.
- 41- *Anti-Dühring*, F. Engels, Çev: Kenan Somer, Sol Yay.
- 42- *Grundisse*, K. Marx, Çev: Sevan Nişanyan, Birikim Yay.
- 43- *Birey ve Toplum*, György Lukacs, Çev: Veysel Atayman, Günebakan Yay.
- 44- *Ne Yapmalı*, V.I. Lenin, Çev: Muzaffer Erdost, Sol Yay.
- 45- *Emperyalizm, Kapitalizmin En Yüksek Aşaması*, Çev: Cemal Süreya, Sol Yay.
- 46- *Leninizmin İlkeleri*, J. Stalin, Çev: Muzaffer Erdost, Sol Yay.
- 47- *1917 Ekim Devrimi*, Rosa Luxemburg, Çev: Ferit Muzaffer, BDS Yay.
- 48- *Etiğe Giriş*, Annemarie Pieper, Çev: Veysel Atayman, Gönül Sezer, Ayrıntı Yay.
- 49- *Marksizm ve Ahlak*, Steven Lukes, Çev: Osman Akınhay, Ayrıntı Yay.
- 50- *Marksizm, Ahlak ve Toplumsal Adalet*, R.G. Peffer, Çev: Yavuz Alogan, Ayrıntı Yay.
- 51- *Değişimin Diyalektiği ve Devrim*, Server Tanilli, Adam Yay.
- 52- *Doğanın İnsanlaşması*, Serol Teber, Sorun Yayınları.
- 53- *İnsan ve Kültür*, Bozkurt Güvenç, Remzi Kitabevi.
- 54- *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni*, F. Engels, Çev: Kenan Somer, Sol Yay.
- 55- *Psychotherapy with Torture Survivors*, P. Vest-F. Somnier-M. Kastrup,

RCT-IRCT.

56- *Torture Survivors*, L. Jacobsen-P Vesti, RCT-IRCT.

57- ICD-10, "Ruhsal ve Davranışsal Bozuklukların Sınıflaması," Dünya Sağlık Örgütü.

58- *Yüz Yılın Yüz Romanı*, Fethi Naci, Adam Yay.

59- *Roman Kitabı*, Semih Gümüş, Adam Yay.

60- *Çöküş Romanları*, Nihat Ateş, Papirüs Yay.

61- *Bir Hikâyeci Bir Romancı*, Fethi Naci, Gerçek Yay.

62- "Edebiyatın Topluma Dönük Yüzü ve Yaşar Kemal", Semih Gümüş, Adam Sanat, Temmuz 2002.

63- *Havariler*, Gün Zileli, İletişim Yay.

64- *Politika ve Sanat*, Akif Kurtuluş, Avesta Yay.

65- *Dinozorların Sessiz Gecesi*, Hoimar Von Ditfurth, Alan Yayıncılık.

66- *Dil ve Zihin*, Noam Chomsky, Ayraç Yay.

67- *Umudun Genleri*, Daniel Cohen, Kesit Yay.

68- *Sosyal psikolojik Açıdan Kamuoyu ve Siyaset*, Michael A. Milburn, Imge Kitabevi.

69- *Felsefe ve Psikopatoloji*, Manfred Spitzer - Brendan A. Maher, Gendaş.

70- *Karl Marx-Biyografi*, Sorun Yay.

71- *Friedrich Engels-Biyografi*, Sorun Yay.

72- *Lisenko Sorunu*, R. Levins - R.C. Lewontin, *Bilim ve Ütopya* - Mayıs 1995.

73- *Lisenko Tartışması Üzerine*, A. Nihat Bozcuk, *Bilim ve Ütopya* - Mayıs 1995.

74- *Marx'ın Ekolojisi*, John Bellamy Foster, Epos Yay

75- *Tekedencilik, İndirgemecilik ve Biyolojizm*, Adam Şenel, *Bilim ve Ütopya* - Eylül 1995.

76- *Genetik İndirgemecilik*, R.D. Lewontin, *Bilim ve Ütopya* - Eylül 1995.

77- *Birikim*, Ekim 1995.

78- *Genetik Devrim*, Nuray Pekdemir, Su Yay.

79- *Blood Relations (Menstruations and the Origin of Culture)*, Chris Knight, Yale University Press.

80- *The Evolutionary Emergence of Language*, Knight, Studdert-Kennedy, Hurford, Cambridge University Press.

81- *Göl İnsanları*, Richard Leakey-Roger Lewin, TÜBİTAK Yay.

82- *Aklın Tarihöncesi*, Steven Mithen, Dost Kitabevi.

- 83- *İkili Sarmal*, James D. Watson, Yazko/Bilim.
- 84- *Psikodilbilim, Dil ve Düşünce Üzerine Teoriler*, Emel Altunkaya Ergül, *Araf* dergi, sayı 22, Ekim 2000.
- 85- *İnsanın Kökeni*, Richard Leakey, Varlık/Bilim.
- 86- *Analitik Psikoloji*, Carl Gustav Jung, Payel Yay.
- 87- *Kapitalizm ve Şizofreni'ye Önsöz*, Ali Akay, Bağlam Yay.
- 88- *Kapitalizm ve Şizofreni*, Gilles Deleuze-Felix Guattari, Bağlam Yay.
- 89- *A User's Guide to Capitalism and Schizophrenia*, Brian Massumi, The MIT Press.
- 90- *Freud'dan Lacan'a Psikanaliz*, Saffet Murat Tura, Aynntı Yay.
- 91- *Temel Bilinç*, Nick Herbert, Çev: Meltem Andınç, Ayna Yay.
- 92- *Alice Kuantum Diyan'nda*, Robert Gilmore, Çev: Filiz Kaynak, Güncel Yay.
- 93- *Kuantumdan Postmodernizme Nesnel Idealizm*, Sinan Kutlu, İnsancıl, Şubat 1996.
- 94- *Türkiye'de İşçi Sınıfı ve Sendikacılık Hareketi*, Yıldırım Koç, Gerçek Yay.
- 95- *Rölativitenin ABC'si*, Bertrand Russell, Çev: Vahap Erdoğan, Sarmal Yay.
- 96- *Bir Yanılsamanın Sonu*, Mahsun Hayri Pir, Komal Yay.
- 97- *Uygarlık Tarihi*, Server Tanilli, Adam Yayınları
- 98- *Gen Bencildir*, R. Dawkins, TÜBİTAK Yay
- 99- *Doğanın Gizli Bahçesi*, E.O. Wilson, TÜBİTAK Yay.
- 100- *Çıplak Maymun*, Desmond Morris, İnkılap Yay.
- 101- *Materyalizm ve Ampriokritisizm*, V.I. Lenin, Çev: Sevim Belli, Sol Yay.
- 102- *Zor Kişiliklerle Yaşamak*, F. Lelord - C. Andre, Çev: Rıfat Madenci, İletişim Yay.
- 103- *Hümanizm ve Ahlak Felsefesi*, Mihailo Markoviç, Çev: Ali Ünlü, Toplumsal Dönüşüm Yay.
- 104- *Düşünce Sözlüğü*, Orhan Hançerlioğlu, Remzi Kitabevi.
- 105- *Kadının Görünmeyen Emegi –Maddeci Bir Feminizm Üzerine–*, Derleyenler: Gülnur Savran, Nesrin Tura, Kardelen Yay.
- 106- *Nehc-ül Belaga*, Hz. Ali, Hazırlayan: Abdülbaki Gölpınarlı, Der Yay. s: 434.
- 107- *Şeytanla Konuşmalar*, Hilmi Ziya Ülken, Ülken Yay., s.: 25.
- 108- *Şebeke "Network"*, Yalçın Küçük, YGS Yay.

109- *Tekeliyet 1*, Yalçın Küçük, İthaki Yay.

110- *Karakterler*, Theophrastos, Çev: Candan Şentuta, Dost Kitabevi Yay.

111- *Karakterler*, La Bruyere, Çev: Bedia Kösemihal, Sosyal Yay.

112- *Devlet*, Platon, Çev: S. Eyuboglu-M.A. Cimcoz, İş Bankası Kültür Yay.

113- *Anarşizmin Tarihi*, Peter Marshall, Çev: Yavuz Alogan, Imge Kitabevi.

114- *Kutadgu Bilig*, Yusuf Has Hacı, Çev: Reşid Rahmeti Arat, Türk Tarih Kur. Yay.

115- *İnsan Doğası Üstüne Bir İnceleme*, David Hume, Çev: Çev: Aziz Yardımlı, İdea Yay.

116- *Marx ve Anarşistler*, Paul Thomas, Çev: Devrim Evcı, Ütopya Yay.

117- *Felsefe Tarihi*, Macit Gökberk, Remzi Kitabevi.

118- *Komünist Manifesto*, Marx-Engels, İnternette.

119- *Leviathan*, Thomas Hobbes, Çev: Semih Lim, YKY Yay.

120- *A Treatise of Human Nature*, David Hume, İdea Yay.

121- *Hükümdar*, Nicola Machiavelli, Çev: H.K. Karabulut,

DİZİN

A. Galip: 292, 319

Acton, J.: 434

Actonyen görüş: 291, 292, 311, 367, 377, 417, 434

Adam Sanat dergisi: 16

Adler, Alfred: 57

Adorno, T W 128, 130

ahlak: 23, 36, 65, 72, 75, 83, 87, 88, 93, 110, 111, 113, 114, 119, 134, 145, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 185, 188, 193, 194, 211, 217, 225, 266, 273, 287, 288, 291, 299, 319, 321, 323, 327, 357, 362, 381, 396, 400, 402, 404, 423, 425, 427, 428, 433, 435, 436, 437, 442, 450

Ahmet, Aziz: 81

Akay, Ali: 330

Akçam, Alper: 377

Akyol, Taha: 275

Ali, Sabahattin: 251, 385, 396

Altan, Ahmet: 232, 233, 234, 235, 236, 242, 384, 407, 418

Altan, Çetin: 232, 233, 234

Altan, Mehmet: 232, 233, 236, 237

Althusser, L.: 336, 337

analitik psikoloji: 57

anarşizm: 131, 274, 369, 375, 381, 384, 417, 418, 433, 434, 435, 436, 437, 438, 439, 449, 450

Anna'nın histerisi: 60

anti-psikiyatri: 21, 24, 25, 63, 64, 65, 66, 68, 69

Aristoteles: 147, 148, 315, 317, 373

Arkan, Hüsnü: 251

arketipler: 57

asker-sivil aydın zümre: 257, 258

aşâğılık karmaşası: 57, 355

Aşık, Melih: 415, 416

Atatürk: 256, 257, 258, 260, 350, 407

Atay, Oğuz: 251, 385

Ateş, Kenan: 377, 378, 379

Avrupa Birliği: 360

Babaoğlu, Haşmet: 239

Bakunin: 423, 435, 436, 437, 438, 448, 449

Barlas, Mehmet: 237, 238

Bruyere (La): 423, 425, 430, 442

Basaglia: 64

benlik psikolojisi: 334

beş büyük: 35

Beşiktaş: 239

Batur, Enis: 431

beyaz Kürtlük: 361, 362, 363

beyaz Türklük: 361, 362, 363

beyin yıkama: 29

bilgibilim: 44

bilimsellik: 39, 46, 59, 68, 378

bilişsel anlayış: 30, 53

biyolojik anlayış: 30, 32, 37

Bloch, Sidney: 29

Bohr, N.: 338, 340, 341

borderline kişilik: 214

Bowlby: 57

- Canetti, Elias: 67, 68, 83, 84, 98, 107, 108, 136
- Castro, F 449, 450
- Caudwell, C.: 62, 298
- Che: 260, 449, 450
- Chetverikov: 298
- Chomsky, Noam: 33, 294, 309, 310, 311, 318
- Cıvaoglu, Güneri: 275
- cinsellik: 66, 130, 156, 174, 175, 176, 177, 178, 180, 181, 233, 234, 235, 237, 273, 324, 325, 326
- cinsiyet: 180, 206, 329
- Cohen, Daniel: 295, 303, 320
- Cooper, David: 63
- Coşkun, A. Hakan: 368, 408
- Cumhuriyet* gazetesi: 255, 256, 258, 431
- Çalışlar, Oral: 362
- çan eğrisi: 41, 69
- Çehov, Anton: 28
- çevrecilik: 215
- Çölaşan, Emin: 267
- Çubukçu, Aydın: 292, 311
- Darwinizm: 32, 141, 297, 303
- davranışçılık: 48, 132
- Dawkins, Richard: 39, 300
- DEHAP: 364
- Deleuze, G.: 64, 137, 330
- Delphy, Christine: 376
- Demokritos: 317
- deontolojik: 154

depresyon: 356, 407

Derviş, Kemal: 356, 407

devlet kapitalizmi: 132, 134, 194

dışadönük: 35, 182

dil kapma/edinim aygıtı: 33, 310,

din/dincilik: 32, 35, 46, 54, 55, 60, 72, 79, 80, 81, 82, 98, 100, 107, 109, 110, 112, 113, 115, 116, 118, 136, 140, 142, 151, 175, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 213, 275, 276, 277, 278, 279, 285, 297, 304, 331, 351, 352, 359, 360, 363, 442

Ditfurth, H.V 294, 318

diyalektik: 70, 130, 137, 138, 139, 140, 144, 148, 150, 284, 285, 316, 319, 349, 358, 363, 370, 381

Domitianus: 83

Dostoyevski: 389, 401, 438

Durkheim, E.: 323, 327, 328

Einstein, A.: 337, 340

Empedokles: 317, 318

Engels, F.: 137, 138, 139, 140, 141, 142, 152, 153, 190, 192, 286, 296, 297, 315, 323, 344, 371, 445, 449

Epikuros: 317

epistemoloji: 44, 336

Erdoğan, Aslı: 251

Erikson, E.: 57

Ersöz, Cezmi: 274

Esterson: 63

estetik: 17, 71, 165, 166, 167, 169, 179, 200, 236, 240, 254, 400, 419,

eşcinsellik: 180, 181

etik: 24, 29, 89, 93, 147, 148, 149, 150, 154, 206, 218, 222,

223, 230, 247, 438

Evrensel Kültür dergisi: 292, 311, 377

EZLN: 380

Fairbain: 57

fanatiklik: 116, 117, 118, 120, 239

Fard, Wali: 83

faşizm: 129, 132, 136, 171, 194, 202, 203, 209, 300, 303, 304, 447

feminizm: 206, 208, 375

fenomenoloji: 58, 137, 334

fenotip: 34

Ferenczi, S.: 63, 129

Fethi Naci: 233, 242, 251

Feyerabend, P 46, 47

Fişekçi, Turgay: 368

Foucault, M.: 65, 66, 67, 68, 131, 137

Frankfurt Okulu: 62, 128, 131, 132, 133

Freud, Sigmund: 30, 56, 57, 61, 62, 63, 128, 129, 130, 131, 134, 135, 174, 285, 286, 287, 312, 314, 315, 328, 333, 334, 335, 336, 337

Fromm, E.: 62, 128, 129, 130

futbol: 42, 100, 101, 169, 170, 171, 172, 173, 239, 345, 418, 419

gayreti aklama: 121

gen: 40, 41, 44, 111, 195, 298, 306, 378

Galatasaraylılık: 239

Genç, Nihat: 230, 268, 269, 270, 271, 273, 274, 368, 369, 383, 385, 386, 391, 393, 397, 398, 402

genotip: 34

Goldman, Emma: 436

Gorki: 291, 312, 313

Gramsci, A.: 62

grup/gruplar: 15, 35, 42, 51, 54, 55, 56, 70, 72, 83, 85, 90, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 115, 119, 120, 129, 135, 146, 147, 156, 157, 165, 170, 177, 194, 203, 212, 213, 221, 257, 264, 265, 285, 303, 304, 312, 319, 346, 355, 358, 359, 361, 364, 367, 370, 373, 380, 418, 424, 427, 429

Guattari, F.: 64, 330

Gümüş, Semih: 235, 252

Güntekin, Reşat Nuri: 251

Habermas, J.: 133, 395

Haraway, Donna: 301

Hawking, S.: 315

Hegel: 153, 197, 315

Heisenberg: 340, 341, 342

Herakleitos: 220, 317

heuristic: 52, 323, 324

Hill, Kim: 323, 324

Hitler: 54, 83, 135, 155, 190, 193

Hobbes, Thomas: 440, 442, 447, 448

homofobi: 182

Horkheimer, M.: 128, 130

Horney Karen: 57

Hume, David: 432, 443, 444

Hürriyet gazetesi: 255, 263, 265, 266, 368, 429

Hız. Ali: 415

- IQ testi: 34
- içedönük kişilik: 35
- idealist: 118, 279, 287, 293, 317, 337, 342, 358, 370, 449, 451
- İdi Amin: iktidar: 83
- İktidar: 21, 23, 28, 54, 66, 67, 68, 85, 86, 88, 89, 91, 93, 96, 97, 99, 129, 132, 135, 136, 148, 151, 154, 157, 170, 187, 203, 205, 207, 208, 214, 224, 258, 260, 261, 262, 264, 265, 267, 268, 278, 279, 348, 349, 350, 353, 355, 358, 362, 364, 368, 369, 372, 380, 429, 433, 434, 435, 438, 451
- İnsancıl dergisi*: 269, 380, 431
- intihar eylemleri: 22, 126
- İP: 363
- İslamcılar: 83, 91, 247, 276, 277, 278, 407
- işkence: 24, 65, 83, 84, 105, 122, 124, 126, 136
- işlevsel ruhsal bozukluklar: 36
- Jung, C.G.: 57, 63, 318
- Kabaklı, Ahmet: 275
- kalıpyargılar: 17, 55, 90, 104, 198, 205, 209, 237, 351, 357, 358, 377
- kalıtım/kalıtsal: 28, 40, 43, 211, 298, 320
- Kant, İ.: 148, 149, 287, 315
- Kavukçu, Cemil: 251
- kendilik psikolojisi: 57
- kendini feda etme: 87, 119, 120
- Kernberg, O.: 57
- kişilik: 29, 33, 34, 35, 36, 42, 50, 58, 62, 63, 70, 72, 75, 77, 80, 81, 85, 86, 87, 95, 96, 99, 102, 105, 106, 111, 113, 116,

117, 118, 119, 120, 121, 122, 124, 125, 126, 132, 133, 135, 141, 156, 162, 163, 164, 165, 168, 170, 173, 175, 177, 178, 179, 180, 182, 185, 186, 191, 192, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 204, 205, 212, 213, 214, 215, 218, 219, 220, 230, 235, 246, 248, 253, 266, 271, 273, 287, 289, 294, 304, 305, 306, 308, 309, 320, 335, 346, 353, 357, 373, 409, 413, 421, 423, 247, 430, 432, 448, 449, 450

kişilik bozukluğu/sorunları: 74, 76, 78, 168, 182, 214, 216

kişilikte olumsuz seçim yasası: 346

kişisellik yitimi: 106

kitle: 28, 54, 68, 75, 83, 97, 99, 105, 106, 107, 108, 128, 129, 131, 132, 136, 146, 155, 163, 166, 170, 171, 175, 188, 189, 190, 191, 202, 204, 211, 212, 214, 232, 246, 256, 257, 261, 265, 273, 288, 319, 320, 351, 355, 360, 361, 363, 429, 435

Klein, M.: 57

Knight, Chris: 300, 301, 302, 323, 326, 327, 328, 329

Koç, Yıldırım: 344

kognitif anlayış: 51

Kohut, H.: 57

kolektif bilinçaltı: 57, 318

kolektif önderlik: 93, 98

konformite: 5, 101, 102

Konfüçyüsçülük: 449

Kopenhag Okulu: 265, 340, 341

Koresh, David: 83

Koru, Fehmi: 274, 276, 283, 407, 408, 413

koşullama (klasik/edimsel): 49, 50, 51, 54

Kropotkin: 437

kuantum fiziği: 139, 338, 342

- Kuhn, Thomas: 46, 296, 302
- Kurtuluş, Akif: 291
- Kutadgu, Bilig: 430
- Küçük, Yalçın: 417, 418, 419, 423, 424, 431
- Kürt milliyetçiliği: 254, 259, 357, 358, 360, 362
- Lacan, J.: 58, 333, 334, 335, 337
- Laing, R.: 63
- Lamarkçılık: 141
- Langmuir: 61
- Leman* dergisi: 268, 272, 273, 369, 399, 403, 405
- Lenin, V.I.: 128, 135, 145, 146, 154, 155, 190, 192, 260, 273, 288, 296, 315, 320, 376
- Leviathan: 440, 447
- lobotomi/lökotomi: 26
- Locke, J.: 439, 442
- Lucretius: 317, 318
- Lukacs, G.: 62, 128, 143, 149
- Lukes, Steven: 319
- Luxemburg, Rosa: 128, 146
- Maalouf, Amin: 81
- Machiavelli, N.: 148, 447
- Mağden, Perihan: 249, 262
- Malcolm X: 83
- Marcuse, H.: 62, 128, 129, 130, 131, 133, 136
- marjinal siyasi akımlar: 212, 213
- Marcos: 380
- Makyavelizm: 447
- Marksçılık/Marksizm: 17, 62, 108, 128, 129, 130, 131, 132,

134, 135, 137, 138, 139, 140, 142, 145, 154, 211, 254, 256, 260, 284, 285, 286, 287, 288, 290, 298, 300, 301, 302, 313, 319, 336, 371, 372, 445

Marx, Karl: 83, 90, 128, 129, 137, 139, 140, 141, 142, 143, 145, 146, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 157, 159, 160, 192, 260, 286, 288, 296, 297, 315, 318, 320, 323, 336, 344, 376, 435, 437, 438, 440, 441, 445, 449

Mc Carty: 83

MDD: 257, 258

Medya: 166, 240, 257, 261, 263, 264, 265, 267, 268, 269, 275, 284, 290, 303, 351, 364, 367, 382, 384, 386, 397, 400, 401, 402, 410, 411, 412, 414, 431

menstruasyon: 324, 326, 327, 328, 375

Milgram deneyi: 98

Milgram, Stanley: 54

milliyetçilik: 109, 194, 265, 267, 285, 353, 354, 355, 359, 414

model: 49, 50, 112, 115, 118, 194, 197, 306, 307, 309, 337, 398, 428, 436, 440

Monod, J.: 318

Morgan: 296, 323

Morus, Thomas: 440

Moscovici: 55

Muhtar, Reha: 266, 267

Mungan, Murathan: 362

mutluluk: 87, 130, 148, 150, 154, 221, 451

Münih Psikiyatri Enstitüsü: 27

narsisistik kişilik: 75

Nâzım Hikmet: 260, 290, 312

Neçayev: 437, 438

Naziler: 26, 28, 83

Nesin, Aziz: 71, 385, 396, 415

nesne ilişkileri: 58, 58

Nietzsche: 149, 221, 336, 428

Nixon, R.: 83

norm: 149

obje ilişkileri: 57

obsesif-kompulsif: 75

Oidipal dönem/oidipus: 57, 65, 129, 130, 322, 323, 333, 334, 335, 336

orgon/orgonomy: 25

oryantalizm: 246, 248, 249, 255, 414

otomatik düşünce: 103

otorite: 23, 54, 55, 74, 77, 96, 98, 99, 100, 111, 122, 131, 175, 241, 261, 262, 269, 270, 354, 355, 383, 386, 387, 388, 389, 390, 398, 40, 439, 442

Öcalan, Abdullah: 360, 361

ÖDP: 350, 357, 360, 361, 377, 431

öğrenme anlayışı: 30, 48, 51

öjeni: 27, 28, 69, 300, 304, 446

ölüm oruçları: 126, 219

önyargılar: 28, 55, 104, 182, 250, 321

örselenme sonrası gerilim hastalığı: 219

ötenazi: 26, 27, 28, 69

özel psikiyatri hastaneleri: 29

özgeçi: 114, 120, 126, 199, 302

Özkök, Ertuğrul: 263, 264, 265, 266, 267, 268, 383

- Pamuk, Orhan: 242, 243, 244, 245, 246, 247, 248, 249, 255, 33, 384, 407, 418
- paranoid bozukluk: 78, 79, 80
- paranoid kişilik: 78, 79, 80
- paranoid şizofreni: 79
- paranoya: 17, 25, 44, 61, 77, 78, 80, 81, 82, 83, 84, 96, 121, 355, 385, 396
- patolojik bilim: 61
- Pavlov: 49, 132
- paylaşılmış paranoya: 80
- Pekdemir, Nuray: 300
- Piaget, J.: 52, 295
- PKK: 259, 359, 360
- Platon: 147, 148, 164, 317, 373, 426, 440, 441, 446, 447, 451
- Plehanov: 154
- Pol Pot: 83, 84
- politikacı kişiliği: 77, 87
- politik-psikiyatri: 13, 15, 28, 44, 52, 62, 147, 194, 198, 216, 361, 362
- Popper, Karl: 46, 60, 61
- porno: 179, 180, 266
- Proudhon: 433, 433, 435, 436, 437
- postmodernizm: 67, 249, 286
- psikiyatrinin politik amaçla kullanımı: 16, 27
- psikoaktif madde kullanımı: 72
- psikoanaliz/psikanaliz: 25, 56, 61, 65, 128, 129, 331, 333, 334, 335, 336
- psikodinamik anlayış: 56, 67
- psikolojideki belli başlı yaklaşımlar: 30

psikopati/psikopatlık: 15, 26, 41, 42, 43, 44, 74, 75, 119, 182, 205, 211, 216, 363, 393

Rank, Otto: 63

Reddeway, Peter: 29

Reich, Wilhelm: 25, 62, 63, 129, 130, 134, 135, 163, 174, 189, 190, 191, 192, 193, 371, 434

Reklam: 130, 131, 223, 245, 247, 363, 392, 431

Rorschah testi: 59, 60

Rousseau, J.J.: 439

Sabetay Sevi: 80

Sade, M.: 434

sağcılık: 108, 109, 111, 285

sağduyu: 47, 48, 60, 205, 212, 321, 332, 338, 339

Said, Edward: 414

Sait Faik: 252

saldırganlık: 74, 130, 209, 396, 397

sanat: 63, 82, 85, 143, 152, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 182, 210, 211, 215, 244, 245, 247, 249, 250, 284, 286, 289, 290, 297, 303, 312, 314, 343, 344, 346, 377, 402

Sartre, J.P. 137, 334

savaş: 14, 25, 61, 84, 86, 132, 137, 140, 168, 184, 187, 190, 193, 205, 206, 207, 216, 219, 265, 298, 313, 344, 354, 380, 410, 412, 413, 435, 442, 443

Savran, Gülnur: 375

Selçuk, İlhan: 230, 255, 256, 258, 261, 262, 383, 388, 407

Serbsky Enstitüsü: 29

Serge, Victor: 155

Sivas Katliamı: 108

Skinner: 49

- solcu çocuklar: 194, 195, 197
- solculuk: 108, 110, 111, 113, 114, 115, 116, 202, 285
- solseverlik: 424
- Solidaridad, Obrera: 436
- Songar, Ayhan: 24
- sosyal demokrasi: 307
- sosyal faşizm: 194
- sosyal-psikiyatri: 15, 25
- sosyal-psikoloji: 15, 25, 54, 55, 100, 101, 106, 128, 140, 296, 356
- sosyobioloji: 138, 192, 197, 207, 287, 299, 300, 301, 302, 304, 316, 323, 325, 375, 376
- sosyo-kültürel anlayış: 30, 54, 55, 140
- soykırım: 103, 107, 155, 219, 448
- spor: 43, 100, 166, 168, 169, 170, 171, 173, 174, 223, 238, 419
- Stalin, J.: 83, 84, 155, 192, 288, 297, 301, 320
- Steven, Mithen: 306, 319
- Strauss, Levi: 323
- stereotipler: 104
- Stirner: 436
- Sütlaş, Mustafa: 375
- Szasz, Thomas: 63, 64
- Şafak, Elif: 249
- şemalar: 51, 103
- Şerif, Muzaffer: 55
- takıntılı-zorlantılı kişilik: 409, 449
- Tamer, Rauf: 275

Tanpınar, A.H.: 251

Taoculuk: 449

tek tanrı: 184

tek yumurta ikizleri: 33, 34, 40, 44

temel anksiyete: 57

terör: 14, 24, 84, 155, 204, 205, 211, 217, 284, 293, 355, 360, 437, 438

Theophrastos: 422

TKP: 350, 357, 363, 431

Tolstoy, L.: 437, 466

Tomas, Segovia: 380

toplu katliam: 84, 105, 106, 108

trans: 126

Troçki: 62, 129, 146, 155

Tura, Nesrin: 375

Tura, Saffet Murat: 334, 335

Turke, Paul: 302, 323, 325

tutum: 17, 27, 32, 36, 38, 44, 51, 55, 75, 93, 105, 116, 129, 131, 132, 133, 171, 172, 176, 177, 178, 188, 191, 200, 203, 215, 225, 229, 239, 240, 242, 248, 257, 277, 297, 350, 351, 352, 363, 374, 375, 422, 425, 429, 435, 438, 439

tütün: 72, 374

Uluç, Hıncal: 237, 238, 239, 240, 241, 242, 383

Ülken, Hilmi Ziya: 417

ütopya: 141, 142, 146, 193, 255, 272, 286, 288, 289, 294, 299, 320, 373, 439, 440, 441

varoluşçuluk: 137, 287

Vavilov: 298

Watson, John: 48, 308

Wilson, E.O.: 38, 39, 299

Winnicott: 57

Wittgenstein: 315

Wolpert, Lewis: 46, 47, 48, 60, 61, 70

yabancılaşma: 128, 129, 143, 144, 157, 158, 159, 160, 162, 163, 214, 215, 220, 246, 247, 249, 315

Yaşar Kemal: 230, 242, 251, 252, 253, 254, 255, 261, 271, 283, 407, 418

yeşilcilik/yeşilciler: 91, 105, 140, 201, 214, 215, 301, 436

Yusuf Has Hacıp: 430

Yurtsever, Aysel: 370, 371, 372, 373

zeka geriliği: 33, 69, 70, 71, 241

zeka testi: 34

zekada olumsuz seçim yasası: 345

Zileli, Gün: 283

KAAN ARSLANOĞLU POLİTİK PSİKİYATRİ

Yaşadığımız bunca olumsuzluğun, kafa karışıklığının, birbirini anlayamamanın, birbirine karşı aşılmaz duvarlar örmenin bir nedeni olmalı. Bazıları, tüm bu olumsuzlukları çevresel/toplumsal koşullara bağlasa da Kaan Arslanoğlu böyle düşünmeyenlerden. Her insanın değişmeyen ya da çok zor değişen bir genetik yapısının olduğunu, asıl belirleyici unsur olarak bunun göz önünde bulundurulması gerektiğini ileri süren Arslanoğlu, çevresel koşulların olsa olsa halihazırdaki mevcut genetik yapının eğilimlerini güçlendirdiğini ya da zayıflattığını savunmakta. Hem de en ağır eleştirileri alma pahasına... Bu görüşlerini kendisinin ya da başkalarının yaşadığı somut olaylar üzerinden temellendiren yazar, kendisiyle birlikte herkese aynı soruları yöneltiyor:

Yaşanan bunca olumsuzluğun kaynağı ne olabilir? İnsan, evrimini tamamlayamamış bir varlık mı? En aydın geçen çevrelerde bile zaman zaman görülen tutuculukların, hırçınlıkların, ayak oyunlarının nedeni ne? Eğitimsiz ve yoksul halk kitlelerinin, kendilerine yardım eli uzattığını ileri sürenlere yüz çevirmesi nasıl açıklanabilir?

Kaan Arslanoğlu'nun, kitap boyunca sorduğu bu ve benzeri sorular belki de yüzyıllar öncesinin bir sorusunda toplanıyor:
İnsan insanın kurdu mu? Sizce?

Tarih Toplum Kuram - 42

www.ithaki.com.tr

ISBN 975-273-139-2

9789752731394

19.5 YTL
19.500.000 TL

